

M U Z E U L B R U K E N T H A L

STUDII
20 ȘI
COMUNICĂRI

ARHEOLOGIE — ISTORIE

OMAGIU
CENTENARULUI INDEPENDENȚEI
1877 — 1977

Sibiu, 1977

STUDII ȘI COMUNICĂRI Nr. 20

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Iuliu Paul — redactor responsabil; **Elena Roman** — secretar de redacție; **Nicolae Găitan**; **Thomas Nägler**; **Nicolae Nistor**; **Nicolae Jurca**; **Doina Nägler**; **Traian Radu Ardelean**.

Orice corespondență referitoare la publicațiile **STUDII ȘI COMUNICĂRI** rugăm a se adresa: **MUZEUL BRUKENTHAL, 2400 SIBIU, Piața Republicii nr. 4—5**

Zuschriften, bezüglich der Veröffentlichung **STUDII ȘI COMUNICĂRI**, bitten wir an folgende Adresse zu richten: **MUZEUL BRUKENTHAL, 2400 SIBIU, Piața Republicii nr. 4—5**

COMITETUL PENTRU CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE
SOCIALISTĂ AL JUDEȚULUI SIBIU

M U Z E U L B R U K E N T H A L S I B I U

STUDII
20 ȘI
COMUNICĂRI
ARHEOLOGIE-ISTORIE

OMAGIU
CENTENARULUI INDEPENDENȚEI
1877-1977

SIBIU, 1977

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

SUMAR:

SIMON SCUTEA, Cuvînt înainte	9
I. STUDII ȘI MATERIALE	
ILIU PAUL, Periodizarea internă a culturii Petrești în lumina evoluției ceramicii pictate	15
THOMAS NÄGLER, Cetățile feudale de la Orlat și continuitatea românilor în sudul Transilvaniei	27
ALEXANDRU AVRAM, Din contribuția maselor populare transilvănene la lupta anti-otomană. Constructorii cetății din Oradea în ultima treime a secolului al XVI-lea	51
MIHAI RACOVÎȚAN, NICOLAE NISTOR, Rolul „mărginenilor” în formarea comunității economice și a conștiinței naționale a poporului român	71
PAUL ABRUDAN, Astra — promotoare a mișcării naționale transilvănene de solidaritate cu România în războiul pentru independență din 1877—1878	89
ELISABETH GÖLLNER, Acțiuni de solidaritatea ale românilor transilvăneni cu România în anii 1877—1878 oglindite în presa săsească	113
PAUL ABRUDAN, Documente inedite privind mișcarea națională a românilor transilvăneni de solidaritate cu România în războiul pentru independență din 1877—1878	119
MIRCEA STOIA, Documente sibiene referitoare la sprijinul material și bănesc acordat de românii transilvăneni și bănățeni în timpul războiului de independență	141
GHEORGHE POPOVICI, Zaharia Boiu, poet al războiului pentru independență	151
TEODOR PAVEL, Mișcarea națională română după războiul de independență (1878—1883)	157
MIHAI RACOVÎȚAN, Documente sibiene referitoare la intensificarea luptei social-politice a românilor transilvăneni la începutul secolului al XX-lea	177
RADU ARDELEAN, Atitudini ale fruntașilor politici și intelectualilor transilvăneni față de răscoala din 1907	181
ADRIANA GHIBU, Mărturii din arhivele sibiene despre lupta românilor din Transilvania în perioada primului război mondial pentru realizarea statului național unitar român	203
RADU ARDELEAN, Ideea națională în scrisul istoric al lui Ioan Lupaș	213
NICOLAE JURCA, Locul și rolul mișcării socialiste și social-democratice din România în sistemul vieții politice a țării (1921—1938)	237

ȘTEFAN CIOBANU, Unele considerații cu privire la legislația muncii minorilor și tineretului în perioada interbelică	251
NICOLAE JURCA, Demascarea fascismului în presa și lucrările socialiștilor din România (1933—1938)	281
NICOLAE JURCA, Colaborarea dintre comuniști și socialiști în lupta pentru apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale în anii dictaturii regale (1938—1940)	289

II. MUZEOGRAFIE

VALORIFICAREA COLECȚIILOR

IULIU PAUL, DUMITRU POPA, FRITZGERT WEINRICH, Noi propuneri privind sistematizarea evidențelor științifice muzeale	303
ANA GRAMA, O xilogravură cu „Scene din Alexandria” în muzee sibiene. 1905—1977. Rectificări și restituire	311

EXPOZIȚII SPECIALE

DUMITRU POPA, „Dovezi arheologice privind continuitatea populației autohtone în mileniul I e.n., descoperite pe teritoriul județului Sibiu”	319
KARIN BERTALAN, „Arta argintarilor din Transilvania”	325
CLAUDIA CERCHEZ, „Centenarul independenței”	331
FLORICEL MARINESCU, ELENA ROMAN, „Decorații acordate militarilor români între 1877—1947”	337
MIHAI RACOVÎȚAN, „Lupta țărănimii pentru libertate socială, independență și unitate națională”	343

*
*
*

LUCIAN GIURA, Studiile și articolele de istorie, etnografie și artă, apărute în revista Muzeului Brukenthal „Studii și Comunicări” Nr. 1—19	349
---	-----

INHALT

SIMION SCUTEA, Vorwort	9
I. STUDIEN UND MITTEILUNGEN	
IULIU PAUL, Die Periodisierung innerhalb der Petrești-Kultur aufgrund der Entwicklung der bemalten Keramik	15
THOMAS NÄGLER, Die mittelalterlichen Burgen von Orlat und die rumänische Kontinuität in Südsiebenbürgen	27
ALEXANDRU AVRAM, Aus dem Beitrag der Bevölkerung in Siebenbürgen zum antiothomanen Kampf. Die Erbauer der Burg von Oradea im letzten Drittel des XVI. Jahrhunderts	51
MIHAI RACOVIȚAN, NICOLAE NISTOR, Die Rolle der „Mărgineni“ bei der Entstehung der Wirtschaftsgemeinschaft und des Nationalbewußtseins des rumänischen Volkes	71
PAUL ABRUDAN, Astra — Vorläufer der nationalen Solidaritätsbewegung Siebenbürgens mit Rumänien im Unabhängigkeitskrieg der Jahre 1877—1878	89
ELISABETH GÖLLNER, Solidaritätsbekundungen der Siebenbürger Rumänen für Rumänien in der sächsischen Presse der Jahre 1877—1878	113
PAUL ABRUDAN, Unveröffentlichte Dokumente über die nationale Solidaritätsbewegung der Siebenbürger Rumänen für Rumänien während des Unabhängigkeitskrieges 1877—1878	119
MIRCEA STOIA, Urkunden aus Sibiu über Sach — und Geldspenden der Siebenbürger und Banater Rumänen während des Unabhängigkeitskrieges	141
GHEORGHE POPOVICI, Zaharia Boiu — Dichter des Unabhängigkeitskrieges	151
TEODOR PAVEL, Die rumänische Nationalbewegung nach dem Unabhängigkeitskrieg (1877—1878)	157
MIHAI RACOVIȚAN, Urkunden aus Sibiu mit Bezug auf die Verschärfung des sozialpolitischen Kampfes der Siebenbürger Rumänen zu Beginn des XX. Jahrhunderts	177
RADU ARDELEAN, Die Haltung der politischen Führer und Intellektuellen aus Siebenbürgen dem Aufstand von 1907 gegenüber	181
ADRIANA GHIBU, In den Archiven von Sibiu befindliche Belege über den Kampf der Siebenbürger Rumänen während des ersten Weltkrieges zur Verwirklichung des einheitlichen rumänischen Nationalstaates	203
RADU ARDELEAN, Die Nationalidee in den historischen Schriften von Ion Lupaș	213

NICOLAE JURCA, Einstufung und Aufgabe der sozialistischen und sozialdemokratischen Bewegung Rumäniens im System des politischen Lebens des Landes	237
ȘTEFAN CIOBANU, Erwägungen zur Arbeitsgesetzgebung für Minderjährige und Jugendliche in der Zeit zwischen den Weltkriegten	251
NICOLAE JURCA, Die Entlarvung des Faschismus in der Presse und in den Arbeiten der rumänischen Sozialisten (1933—1938)	281
NICOLAE JURCA, Die enge Zusammenarbeit der Kommunisten und Sozialisten im Kampf für die Verteidigung des Vaterlandes, der Unabhängigkeit und der nationalen Souveränität in den Jahren der königlichen Diktatur	289

II. MUSEOGRAPHIE

AUSNERTUNG DER SAMMLUNGEN

IULIU PAUL, DUMITRU POPA, FRITZGERT WEINRICH, Neue Vorschläge zur Systematisierung der musealen wissenschaftlichen Evidenzen	303
ANA GRAMA, Ein Holzschnitt mit „Szenen aus Alexandria“ im Museum von Sibiu. 1905—1977. Berichtungen und Neueinschätzung	311

SONDERAUSSTELLUNGEN

DUMITRU POPA, Auf dem Gebiet des Kreises Sibiu gefundene archäologische Belege zur Kontinuität der einheimischen Bevölkerung im ersten Jahrtausend u.Z.	319
KARIN BERTALAN, Goldschmiedekunst in Siebenbürgen	325
CLAUDIA CERCHEZ, Die Hundertjahrfeier der Erringung der Unabhängigkeit	331
FLORICEL MARINESCU, ELENA ROMAN, Auszeichnungen, die rumänischen Heeresangehörigen zwischen 1877—1947 verliehen wurden	337
MIHAI RACOVIȚAN, Der Kampf der Bauernschaft für soziale Freiheit, Unabhängigkeit und nationale Einheit.	343

* *

*

LUCIAN GIURA, Studien und Abhandlungen über Geschichte, Ethnographie und Kunst, die in den Veröffentlichungen „Studien und Mitteilungen“ Nr. 1—19 des Brukenthalmuseums erschienen sind	349
---	-----

CUVÎNT ÎNAINTE

SIMION SCUTEA

Secretar al Comitetului Județean Sibiu
al P.C.R.

Întregul nostru popor aniversează în acest an împlinirea unui secol de la cucerirea, prin luptă, a independenței de stat a României. Privită în perspectiva celor 100 de ani care s-au scurs, a drumului străbătut de poporul român pe calea progresului economic și social, privită prin prisma mărețelor înfăptuiri ale orînduirii socialiste, ale unui popor liber și stăpîn pe destinele sale, a rolului pe care România socialistă îl joacă în lumea contemporană, putem astăzi desprinde, plenar, importanța covîrșitoare pe care cucerirea independenței de stat a avut-o pentru evoluția istorică a României.

Însăși națiunea socialistă română reprezintă o chintesență a luptei poporului nostru, a reprezentanților săi cei mai autorizați care s-au identificat, în zbuciumata istorie a patriei noastre, cu aspirațiile sale de eliberare socială și națională, de neatîrnare, idealuri pentru care generații după generații, de pe ambele versante ale Carpaților, s-au unit în cuget, în simțiri și în acțiune pînă la sacrificiul suprem. De aceea, centenarul mărețului act istoric este sărbătorit cu adîncă venerație.

Amploarea eforturilor în care este angrenată în aceste momente națiunea noastră, ca urmare a grelei încercări la care a fost supusă țara și oamenii ei, în urma seismului din martie, conferă noi și profunde semnificații acestei aniversări. O dată mai mult se verifică forța pe care o asigură poporului nostru conducerea de către partid, orînduirea socialistă, deplina independență națională. Tocmai aceste mărețe cuceriri i-au permis poporului român să realizeze cea uriașă concentrare de mijloace materiale și umane căreia i se datorează, în măsură hotărîtoare, acțiunea atît de amplă și de eficientă pe frontul refacerii.

Cuvintele secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, rostite în aceste împrejurări, la conferința de presă din 11 martie 1977, cu-

prind adevăruri și semnificații profunde pentru istoria noastră contemporană: „... dacă România nu și-ar fi cîștigat independența, dacă nu ar fi obținut eliberarea sa la 23 August 1944, dacă nu ar fi construit socialismul și dacă nu ar fi astăzi un stat liber și independent, nu ar fi putut face față greutăților prin care trecem acum... Vrem să subliniem că întărirea independenței și suveranității fiecărei națiuni constituie o condiție pentru a învinge orice greutăți și a asigura dezvoltarea continuă, pentru a înlătura orice urmări negative datorate climei sau unei catastrofe”.

Sînt cuvinte generatoare de mîndrie patriotică și încredere ale primului cetățean, ale revoluționarului și omului politic a cărui întreagă ființă, și în acele zile grele, a vibrat odată cu țara, pentru durerile ei, pentru viitoarele victorii pe care le va dobîndi.

Lupta pentru neatîrnare se confundă cu înseși începuturile poporului român și, multă vreme, mai bine de 400 de ani, ea s-a desfășurat în condițiile vecinătății cu cele trei mari imperii ale vremii: otoman, țarist și habsburgic, cu permanentele lor tendințe de dominație și anexiune, provocînd mari distrugereri și daune poporului nostru, frînînd progresul forțelor de producție, determinînd rămînerea în urmă pe planul dezvoltării economice și sociale a țării, neputîndu-i răpi însă autonomia. Programul Partidului Comunist Român subliniază faptul că „istoria luptelor poporului român demonstrează cu putere adevărul fundamental, că jugul asupririi străine nu poate împiedeca realizarea aspirațiilor legitime ale unui popor — cucerirea libertății și unității, asigurarea progresului social — dacă el este hotărît să lupte pînă la capăt cu fermitate și eroism. Experiența istorică arată că nimic și nimeni nu poate anihila acțiunea inexorabilă a legilor dezvoltării sociale”.

Și este firesc să fie așa, pentru că aspirația spre libertate și neatîrnare a fost, cum afirma Nicolae Bălcescu, „șinta statornică a românilor din toate timpurile, visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari”. Ea a fost exprimată cu tărie crescîndă în timpul revoluțiilor de la 1821 și 1848, iar în urma Unirii Principatelor, cucerirea independenței naționale devenise o condiție esențială a dezvoltării economice, sociale și politice a societății românești. Progresele înregistrate de tînărul stat național român în toate domeniile, deveniseră incompatibile cu anacronismul suzeranității turcești. Intregul popor român, toate clasele sociale erau vital interesate în dobîndirea independenței. Românii, ca de atîtea ori în frămîntata lor istorie, au ales și la 1877 calea luptei, tînăra și brava noastră armată consfințind, cu arma în mînă, sub bătaia tunurilor otomane, printr-un eroism și spirit de sacrificiu care au uimit întreaga Europă, pe prieteni și neprieteni deopotrivă, independența țării proclamată la 9 Mai 1877.

Vocația de popor liber, dornic de progres și prosperitate, a poporului nostru s-a confirmat și mai mult în anii socialismului, cînd sub conducerea științifică și clarvăzătoare a partidului s-a realizat un progres deosebit în toate sectoarele de activitate, o dezvoltare multilaterală pe plan economic, social, cultural, al formării omului nou.

Dezvoltarea și modernizarea continuă a economiei românești, transformarea socialistă a agriculturii, lichidarea oricărei forme de exploatare a omului de către om, avîntul științei și culturii puse în slujba progresului și bunăstării poporului, dinamismul deosebit al dezvoltării multilaterale a societății ro-

mănești, în special după Congresul al IX-lea al P.C.R., puternica unitate a întregului popor în jurul partidului, dovedită cu atâtea prilejuri în muncă, în fapte de eroism și solidaritate, sînt adevăruri elocvente pentru vitalitatea națiunii noastre socialiste, pentru încrederea cu care urmează neabătut partidul în drumul ferm și lucid spre comunism.

Incununare a unor năzuințe și lupte de veacuri ale poporului român, cucerirea independenței a avut o profundă înrîurire asupra întregii dezvoltări a societății românești pe calea progresului economic și social, deschizînd largi orizonturi națiunii noastre spre afirmarea liberă, de sine stătătoare, grăbind apropierea împlinirii aspirațiilor de unitate națională.

Cu totul remarcabil în istoria poporului nostru este faptul că el a asociat indisolubil idealul independenței cu acelea ale democratizării vieții politice, ale realizării dreptății sociale, cu necesitatea respectării drepturilor naționalităților conlocuitoare. În același timp, gîndirea progresistă românească a sesizat că pentru consolidarea independenței politice era imperios necesară asigurarea independenței economice prin dezvoltarea puternică a economiei naționale.

Aceste aspirații majore ale poporului român, de dreptate și progres social, de independență și unitate națională, tradițiile sale democratice și revoluționare, au fost preluate și dezvoltate de cea mai avansată forță socială și politică a societății noastre, de către mișcarea muncitorească, încă de la începuturile sale și împlinite de întregul popor sub conducerea detașamentului său de avangardă, Partidul Comunist Român, prin răsturnarea vechii orînduiri nedrepte, bazate pe exploatarea omului de către om, prin edificarea pe pămîntul României a unei societăți libere și demne, în care tot ceea ce realizează are drept scop fundamental ridicarea nivelului de trai material și spiritual al poporului, satisfacerea cerințelor de viață ale oamenilor muncii, bunăstarea și fericirea omului, manifestarea multilaterală a personalității umane. Întreaga existență a partidului a demonstrat că politica sa este expresia fidelă a intereselor vitale ale întregului popor.

Crucialului act istoric de acum 100 de ani, sibienui, angajați plener, alături de întregul popor, în efortul actual de refacere și dezvoltare, i-au adus un profund omagiu și printr-o serie de manifestări științifice de înaltă ținută, care au însumat și au pus în dezbaterea publicului larg o bună parte a rezultatelor muncii de cercetare întreprinse de istoricii sibienui, la care s-au adăugat contribuțiile unor valoroși oameni de știință, cadre didactice din cunoscuta cetate universitară Cluj-Napoca.

Din ciclul de manifestări sibiene s-a reliefat, printr-o ținută elevată și amploarea participării specialiștilor și a publicului, Sesiunea științifică dedicată Centenarului independenței, organizată la 22 martie, de Universitatea cultural-științifică Sibiu și Muzeul Brukenthal, la care au participat și cadre didactice din cele două centre universitare (Cluj-Napoca și Sibiu). A urmat, apoi, la 5 mai, sesiunea organizată de Cabinetul pentru activitatea ideologică și politico-educativă, Societatea de științe istorice — filiala Sibiu și Sesiunea de comunicări a cadrelor didactice și cercetătorilor de la Institutul de învățămînt superior, Centrul de științe sociale din Sibiu al Academiei de științe sociale și politice a R.S.R. și Arhivele Statului din Sibiu.

Manifestările dedicate mărețului eveniment istoric care a consfințit independența de stat a României au culminat prin acțiunile cultural-științifice și artistice organizate în cadrul festivalului „Cibinium '77”, desfășurat, în acest an, între 1—8 mai. De un deosebit succes s-au bucurat, cu acest prilej, expozițiile speciale organizate de Muzeul Brukenthal în 3 și respectiv 5 mai:

— „Decorații și medalii militare între 1877—1947”, închinată memoriei ostașilor români care și-au vărsat sîngele pe cîmpurile de luptă pentru cucerirea și apărarea independenței de stat a României (în colaborare cu Muzeul Militar Central);

— „Centenarul independenței de stat a României” (în colaborare cu Muzeul de istorie al R.S.R.), în cuprinsul căreia s-a realizat un reușit dialog între documentele și evenimentele pe plan național și local, reliefindu-se, totodată, printr-o bogată documentație muzeistică, contribuția zonei sibiene la marile eforturi depuse de întreg poporul român pentru realizarea și consfințirea independenței de stat a României.

Parcurgînd milenii de istorie, vizitatorii au luat act, în final, de clocotul vieții contemporane, în care, printr-un efort conjugat al tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate, sub conducerea înțeleaptă a partidului, în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, se obțin remarcabile succese pe toate planurile vieții economice și social-culturale, se deschide larg drumul înaintării neabătute a patriei noastre spre noi culmi de civilizație și progres, spre comunism.

Istoricii sibiieni — cercetători, muzeografi, arhiviști, cadre didactice din învățămîntul superior și mediu — s-au preocupat, de asemenea, îndeaproape și de cercetarea și cinstirea memorabilei răscoale a țărănilor din 1907, cea mai mare ridicare la luptă a țărănimii din epoca modernă a României.

Aceste preocupări s-au materializat, printre altele, prin organizarea, de către Muzeul Brukenthal, în 17 februarie, a unei sesiuni științifice dedicate comemorării a 70 de ani de la răscoală, cu tema: „Ecolul răscoalei țărănimii din 1907 în Transilvania”. Sesiunea s-a încheiat prin vernisarea unei ample expoziții cu tema: „Din lupta țărănimii pentru libertate socială, pentru independență și unitate națională”, organizată de Muzeul Brukenthal în colaborare cu Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România.

Ultimele două expoziții au fost itinerate, apoi, în mai multe localități din județ și însoțite de simpozioane, prelegeri și ghidaje speciale axate pe tematica respectivă.

Aceluiași eveniment i-a fost dedicată și sesiunea științifică pe tema: „Țărănimia — forță a progresului istoric”, organizată de către Institutul de învățămînt superior din Sibiu.

Volumul 20 din seria Studii și comunicări, editat de Muzeul Brukenthal, pe care am plăcerea să-l prefățez, cuprinde numai o parte din comunicările prezentate în cadrul marilor manifestări cultural-științifice sibiene, prilejuite de anul aniversar 1977, organizate în județul nostru, la care se adaugă o seamă de studii de reală valoare științifică și documentară, întocmite de istorici sibiieni și colaboratori din alte centre ale patriei, care, în totalitatea lor, reprezintă contribuții de seamă la mai buna cunoaștere a unor probleme majore ale istoriei patriei și, în acest cadru, a istoriei meleagurilor sibiene, începînd cu

cele privind permanența și continuitatea poporului român pe aceste locuri și încheindu-se cu studii privind lupta clasei muncitoare, a forțelor revoluționare și democratice sub conducerea partidului, pentru libertate socială și națională, pentru unitatea și independența patriei noastre.

Înainte de a încheia, aș dori să menționez faptul că numeroase comunicări prezentate în cadrul manifestărilor aniversare amintite au văzut lumina tiparului în publicațiile sibiene „Transilvania“, nr. 5 și „Forschungen zur Volks und Landeskunde“, vol. 21, nr. 1, numere speciale închinată și ele evenimentelor aniversate în acest an.

În acest fel socotim că s-a reușit să se realizeze, de către Comitetul județean de partid, o mai bună orientare și coordonare a întregii activități de cercetare științifică, în domeniul științelor sociale și de valorificare, complexă, științifică și cultural-educativă de masă, a acestor cercetări, în conformitate cu sarcinile trasate de „Programul de măsuri pentru aplicarea hotărârilor Congresului al XI-lea al partidului și ale Congresului educației politice și al culturii socialiste, în domeniul muncii ideologice, politice și cultural educative“.

PERIODIZAREA INTERNĂ A CULTURII PETREȘTI ÎN LUMINA EVOLUȚIEI CERAMICII PICTATE*

IULIU PAUL

Rezultatele săpăturilor efectuate în așezările cu ceramică pictată de tip Petrești de la Pianul de Jos, Mihalt, Păuca, Daia Română, precum și în alte câteva din centrul și sudul Transilvaniei, și valorificarea observațiilor stratigrafice, coroborate cu analiza, preliminară, tipologic-stilistică a materialelor ceramice rezultate din unele dintre acestea¹ ne-au îngăduit, să încercăm, cu câțiva ani în urmă, o nouă² periodizare internă a culturii Petrești.

* Comunicare prezentată în cadrul lucrărilor „Colocviului V” cu tema: „Problemele paleoliticului, mezoliticului și neo-eneoliticului României”, organizat de Institutul de arheologie al Academiei de științe sociale și politice a R.S.R. București, 1—3 decembrie 1976.

¹ I. Paul, *Date noi privind raporturile reciproce dintre culturile Petrești, Cucuteni și Gumelnița*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Ed. Acad. R.S.R. Buc. 1968, p. 41—53; *Așezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podai)*, jud. Alba în *Studii și comunicări* 14, Sibiu, 1969, p. 38—88.

² O primă propunere de periodizare a fost făcută ca urmare a săpăturilor și observațiilor stratigrafice efectuate la Ocna Sibiului în 1960. Raportul preliminar asupra acestor săpături a fost înaintat la tipar în primăvara anului 1961, dar a apărut în M.C.A. IX, v. p. 97—105 și tabelul stratigrafic comparativ (fig. 6), abia în 1970. Între timp periodizarea propusă de noi a fost acceptată și argumentată de N. Vlassa pe baza săpăturilor de la Tărtăria (Cf. N. Vlassa, *Probleme ale cronologiei neoliticului Transilvaniei în lumina stratigrafiei așezării de la Tărtăria*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Fasciculus 2*, 1962, p. 23—30. Idem, *Chronology of the Neolithic in Transylvania in the Light of the Tărtăria Settlement's Stratigraphy*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 485—494).

În ce ne privește am revenit asupra acestor prime propuneri de periodizare și în scris, încă înaintea apariției raportului preliminar asupra săpăturilor de la Ocna Sibiului (1960), în *Unele probleme ale neoliticului din Transilvania în legătură cu cultura Petrești*, apărut în *Revista Muzeelor*, anul II, nr. 4, 1965, p. 294—301, apoi, din nou, cu prilejul publicării rezultatelor săpăturilor de la Pianul de Jos (v. op. cit., în *Studii și comunicări* 14, Sibiu, 1961, p. 38 sqq și p. 46, nota 28).

Întrucât, din studiul preliminar al materialelor recoltate din unele așezări Petrești, rezulta că ceramica pictată — *cunoscută pînă atunci* — parcurgea, în mare, o evoluție stilistică asemănătoare cu cea din aria cucuteniană, „pentru simplificarea terminologiei” am propus, atunci, notarea fazelor de dezvoltare ale culturii Petrești cu denumirile consacrate pentru cultura Cucuteni (A, A—B și B).

În studiile redactate în acea perioadă³, subliniam însă, în mod expres, faptul că sincronizarea făcută între fazele de dezvoltare ale culturilor Petrești și Cucuteni, prin sublinierea analogiilor dintre unele materiale ceramice pictate, a fost necesară, în acel studiu al cercetărilor, deoarece ne dădea o posibilitate în plus de a încadra mai bine cultura Petrești în ansamblul culturilor din epocă. În același timp arătam că sîntem conștienți și de diferențele sensibile existente în ce privește conținutul celor două arii culturale. Menționăm, de asemenea, că tocmai datorită acestor diferențe, va fi necesar să se procedeze, în continuare, la un studiu aprofundat al aspectelor concrete și specifice ale culturii Petrești, a evoluției sale interne, bazat pe continuarea, lărgirea și adîncirea cercetărilor și a prelucrării materialelor și observațiilor stratigrafice. Totodată, arătam că va fi necesară o analiză comparativă mai amănunțită, care să scoată în evidență nu numai asemănările ci și deosebirile de ordin tipologic și stilistic dintre fazele de dezvoltare ale celor două culturi.

Pornind de la aceste deziderate, și procedînd la o atentă analiză, tipologico-stilistică, a ceramicii culturii Petrești, am reușit, credem, să deslușim, în primul rînd, caracteristicile de bază ale conținutului cultural principal, reprezentat de ceramica pictată, iar apoi, direcțiile, evoluția și formele sale de manifestare, de-a lungul celor trei faze.

Concomitent — prin coroborarea observațiilor stratigrafice cu cele de ordin tipologic și stilistic — s-a procedat la stabilirea și definirea principalelor categorii, grupe stilistice și specii, uneori și subgrupe și variante, în evoluția lor, firește în măsura în care le-am putut preciza, sau intui, deocamdată, pe baza materialelor ceramice, rezultate din propriile noastre săpături, în primul rînd, dar și din colecțiile muzeale care ne-au fost accesibile pînă la această dată.

Încercarea noastră de clasificare a trebuit să țină seama deci, în chip fatal, de stadiul actual al cercetărilor, restrînse ca arie, în raport cu răspîndirea culturii, și reduse ca intensitate și extindere a săpăturilor în raport cu suprafața mare ocupată de majoritatea așezărilor cunoscute pînă în prezent (în

³ I. Paul, *Der Forschungsstand über die Petrești-Kultur*, in *Studijne Zvesti*, 17, Nitra, 1969, p. 325 sqq (cu bibliografia de bază asupra problemei, apărută pînă la data redactării studiului — 1967. Ulterior, ca urmare a săpăturilor de la Daia Română (1967—1968 și 1971), conținutul cultural al fazei timpurii (A), cu deosebire ceramica pictată caracteristică pentru această fază a putut fi mai bine definit. Ca urmare au fost posibile unele precizări și delimitări față de cele menționate de noi în studiul de mai sus. Astfel, ceea ce, înainte de săpăturile de la Daia Română și de studiul tipologico-stilistic al întregii ceramici pictate de tip Petrești, socoteam a fi ceramica tipică pentru faza A (cf. op. cit., in *Studijne Zvesti*, 17, p. 333, Fig. 3) s-a dovedit a fi ceramica tricromă a etapei finale a fazei A, iar ceramica pictată, policromă (p. 335, Fig. 4, 1—2) este una din categoriile ceramice tipice pentru faza A—B.

total 59 așezări). Ca urmare, clasificarea a trebuit astfel concepută încât să permită completarea și, eventual, diversificarea grupelor tipologico-stilistice, pe măsură ce noile materiale rezultate din săpăturile și cercetările viitoare o vor impune. Aceasta este în fond rațiunea pentru care am recurs, în ultimă instanță, la o „codificare“ a fazelor și etapelor evolutive ale culturii Petrești, după un model asemănător celui aplicat culturii Cucuteni.

A rezultat astfel, în final, o împărțire în trei mari faze de dezvoltare notate cu: A (faza timpurie), A—B (faza mijlocie, de trecere) și B (faza târzie, finală).

Ceramica pictată, dezvoltată de-a lungul evoluției culturii Petrești a fost grupată în trei mari categorii, notate (codificate) cu: I (ceramică monocromă); II (ceramică bicromă); III (ceramică policromă).

Grupele stilistice, respectiv speciile de ceramică pictată care le definesc, ca și subgrupele și variantele stilistice, care s-au putut stabili pînă la această dată, au fost marcate (codificate) cu litere latine mici (a, b, c, etc.) și, după necesități, — în cazul subgrupelor și a variantelor derivate — cu cifre arabe adiacente. A rezultat astfel, după părerea noastră, o codificare operațională, și, ce este mai important, deschisă oricărui completări ulterioare (determinate de noile descoperiri și studii), atît la nivelul și în sistemul fazelor și etapelor de evoluție, cît și în cel al grupelor, subgrupelor și variantelor tipologico-stilistice.

Deci conform codificării aplicate, literele mari (A, A—B, B) definesc faza de dezvoltare respectivă în cadrul evoluției culturii, cifrele romane (I, II, III) principalele categorii de ceramică pictată (monocromă, bicromă, policromă) din cuprinsul respectivelor faze, iar literele mici și cifrele arabe asociate acestora — după caz și necesități — (a, b, c, etc. sau a₁, b₁, c₁, etc.) grupele subgrupele și variantele stilistice.

Cu titlul informativ menționăm, deocamdata, (asupra acestor probleme vom reveni, pe larg, cu alt prilej) faptul că, în categoria ceramicii de uz gospodăresc, a celei fine, lustruite sau ornamentate prin incizie, excizie sau aplicațiuni în relief, se remarcă, în primul rînd, o persistență a tradițiilor preluate din cultura Vinča-Turdaș — sau din grupuri culturale sud-vestice, contemporane sau înrudite⁴, ori la a căror geneză și dezvoltare această cultură a contribuit — care o precede în timp și, în parte, teritorial, la care se adaugă influențe ale culturii Precucuteni, începînd încă de la nivelul Vinča B₂, pre-

⁴ Pentru unele probleme de cronologie relativă și absolută a epocii neo- și eneolitice din sud-estul Europei și a raporturilor și influențelor reciproce dintre culturile care s-au dezvoltat pe acest teritoriu, în această vreme, cf.: Vl. Milošic, *Chronologie der Jungeren Steinzeit Mittel- und Südost-Europas*, Berlin 1949, p. 70 sqq și Tabelele cronologice de la p. 94 și de la sfîrșitul volumului; M. Garasanin, *Ironologija vinčanske grupe* (rezumatul francez, p. 172) Lubljana, 1951; Ida Bogнар-Kutzian, *Das Neolithikum in Ungarn*, în *Archaeologia Austriaca*, 40, Wien, 1966, p. 249—277; Juraj Pavuk-Stanislaw Šiška, *Neolitische u eneolitische osidlenie Slovenska*, în *Slovenská Archeológia*, XIX-2, 1971, p. 319 sqq (rezumat german, p. 359—364); M. Garasanin, *Praistorija natlu S.R. Srbije*, vol. I, Belgrad, 1973, p. 17 sqq; M. Lazarovici, *Difuziunea unor civilizații neolitice în regiunea Dunării de jos, în Pontica*, IV, 1971, p. 37—38 (Am amintit numai acele studii mai importante asupra cărora nu vom mai reveni în lucrare).

cum și cele mai târzii provenite din aria Ariușd, faciesului Stoicani-Aldeni, și, apoi, a culturilor Cucuteni, Gumelnița și Sălcuța.⁵

În confecționarea ceramicii pictate, comunitățile culturii Petrești folosesc tehnica superioară a picturii înainte de arderea vaselor.

Dintre formele de vase pe care se aplică pictura, specifice sînt îndeosebi oalele cu buza dreaptă, castroanele, străchinile cu umărul carenat și suporturile relativ cilindrice, goale în interior, cu partea inferioară ușor lărgită, de o proporționalitate și eleganță neegale decît de produsele ceramicii cucuteniene.

Pasta ceramicii pictate este pură și densă. Arderea originală, în condiții optime, în cuptoare oxidante, cu reverberație, a dat în general o pastă portocalie sau cărămizie, rezonantă și de foarte bună calitate. Sînt rare cazurile cînd, datorită unei arderi incomplete, s-a obținut o pastă cu miezul cenușiu deschis și cu straturi superficiale gălbui sau cărămizii deschise. Suprafața vaselor pictate a fost acoperită cu un strat compact de culoare gălbuie-portocalie, în faza veche, alb-gălbuie, uneori cu nuanțe verzui spre vernil, în faza mijlocie și cărămizie, de diferite nuanțe, în faza finală. Slipul care formează fondul decorului pictat a fost aplicat uniform și apoi lustruit. Pe acest fond se așternea, apoi, decorul pictat. În cazuri foarte rare, decorul pictat a fost așternut și pe fondul negru, puternic lustruit, al vasului. Cu excepția picturii monocrome, roșii, întreaga ornamentică a ceramicii Petrești este de esență geometrică-abstractă, fără elemente naturaliste. Spre deosebire de cultura Cucuteni, în cultura Petrești se întâlnește foarte rar combinarea decorului pictat cu acela incizat sau adîncit. Motivele decorului sînt pictate în adevăratul înțeles al cuvîntului, realizîndu-se așa-numitele motive pozitive. Se constată, în general, o înclinație specifică pentru decorul ritmat, geometric, pentru înlănțuirea ritmică a motivelor. Elementele decorative de bază, deși relativ reduse la număr, datorită mijloacelor și procedeelor diferite folosite, se constituie într-o gamă amplă și destul de variată de motive ornamentale, prin înlănțuirea și dispunerea cărora se obține un ritm, o anumită alternare în desfășurarea lor pe cîmpul ornamental format din suprafața vasului. Și în ornamentarea cera-

⁵ Cf. Vl. Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, Dacia II, 1925, p. 73, fig. 47; Idem, *Un aspect de probleme de la „Migration Dimini”*, *Swiatowit*, XXIII, 1960, p. 197; K. Horredt, *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, XII, 1947, p. 41; M. Petrescu Dimbovița, *Cetățuia de la Stoiceni*, în *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.* Vol. I Ed. Acad. 1953, p. 145, 149—152; M. Petrescu Dimbovița, *Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique*, în *Balkanica*, VIII, 1955, p. 213; Eugen Comșa, *Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II*, SCIV, XIV, 1, 1963, p. 7—26; N. Haruchii și I. T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *M.C.A.*, III, 1957, p. 129—144; *M.C.A.*, V, 1959, p. 221—227; D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*, în *Biblioteca de arheologie*, V, Buc., 1961, p. 21, sqq; Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni*, în SCIV, XIV, 1, 1963, p. 62—65. Autorul admite „că elementul fundamental care marchează nașterea culturii Cucuteni propriu-zise din cultura precucuteniană — și anume ceramica pictată bi- și tricromă în tehnica superioară înainte de ardere — se datorează într-o mică măsură influenței și împrumuturilor din zona nord-estică a culturii Gumelnița” și adaugă: „într-o măsură mai mare și mai hotărîtoare aceluia din cultura Petrești”. Vezi și I. Paul, op. cit., în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1968, p. 41—53; A. Nițu, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din sudul Moldovei*, în *Cercetări istorice (seria nouă) II*, Iași, 1971, p. 88—89.

micii Petrești, îndeosebi în prima fază, se constată o „horror vacui“. Întreaga suprafață a vasului, de la buza pînă la linia bazei este, de obicei, decorată, iar atunci cînd forma vasului o permite — la străchini și farfurii întinse de exemplu — decorul este așternut sau se continuă pe fundul vasului. Uneori și suprafața interioară este pictată cu motive identice, similare sau cu motive complementare.

În prima fază (A) din dezvoltarea culturii Petrești sînt destul de frecvente vasele cu pictură monocromă roșie sau roșu-marونی, (Pl. I, 1—3). Se găsesc de asemenea, în primă fază, vase acoperite în jumătatea inferioară cu pictură monocromă roșie, jumătatea superioară fiind pictată în stil bicrom caracteristic primei faze. (Pl. I, 4). Nu lipsesc nici exemplarele nedecorate în jumătatea inferioară, dinspre bază, dar ele sînt mai puține la număr și aparțin de obicei fazelor mijlocii și finale, respectiv A—B și B.

Uneori, în faza mijlocie (A—B) și finală (B), decorul jumătății inferioare, atunci cînd se practică, are un caracter net complementar constituit din elemente (de obicei benzi simple, scurte), ale motivelor ornamentale de bază — meandru, spirala, motivele unghiulare, în zig-zag, etc.

Motivele ornamentale predominante în prima fază (A) sînt benzile de linii paralele, înguste, ce par simple hașuri paralele, de culoare roșie, roșie-sîngerie, roșu-marونی sau vișinii, mărginite sau alternînd cu benzi mai late, din aceeași culoare, așternute pe fondul portocaliu, crem sau alb-gălbui al vasului. Ele sînt dispuse pe suprafața vasului de obicei oblic, formînd în ansamblu, un ornament de aspect unghiular sau în formă de căpriori. (Pl. I, 4—6). Culoarea este astfel aplicată încît fondul constituie el însuși un ornament. Ca urmare rezultă, în general, un echilibru perfect între fondul vasului și motivele ornamentale aplicate. Deseori, în zona de interferență a benzilor apar triunghiuri echilaterale sau scalene, pline, realizate din aceeași culoare cu benzile liniare pe care le întregesc în ansamblul ornamental al vasului. (Pl. I, 5—6). Frecvente sînt, în prima fază și registrele întregi de romburi pline încadrate de romburi concentrice liniare, alternînd cu triunghiuri pline, mărginite de benzi unghiulare, (Pl. I, 7) precum și serii întregi de benzi liniare în zig-zag, suprapuse în desfășurarea lor orizontală sau verticală, ori alternînd cu benzi mai late și cu triunghiuri scalene. (Pl. I, 8). Un rol aparte, în variante diferite, se pare că-l joacă benzile în zig-zag. (Pl. I, 8). Benzile unghiulare simple și benzile-romburi, ca și acelea în unghiuri drepte coexistă — în fazele mijlocii și finale — cu benzile meandrice spiralice, circulare, semicirculare, în ghirlandă și în formă de potcoavă.

Motivul spiralei și pandantul său unghiular-meandru, constituie elemente ornamentale de bază în cadrul motivisticii din faza mijlocie (A—B) (Pl. II, 9—10) și tîrzie (B) (Pl. III, 1—2, 3a—3b, 4) a culturii Petrești. În ultimele două faze mendrele au aceeași frecvență și valoare ornamentală ca și spiralele, fiind, ca și acestea din urmă, pictate, atît în maniera benzilor late, pline, de culoare roșie, vișinie, maronie sau, mai rar, albe, mărginite cu linii de bordură de culoare închisă-negre, ciocolatii, rareori maron, — realizîndu-se astfel o ceramică policromă. (Pl. II 17—18, 20).

De menționat faptul că, motivul benzilor liniare, spiralice și meandrice, compuse din mai multe linii paralele, de culoare neagră, ciocolatie sau maronie, de grosimi egale sau mărginite cu linii de bordură mai late, din aceeași

culoare, este covârșitor în ultimele două faze (A—B și B) din dezvoltarea culturii Petrești.

Într-o categorie stilistică aparte se grupează ceramica ornamentată cu motive meandrice, spiralice sau unghiulare, formate din benzi late sau dungi groase, de culoare roșie și maron, de diferite nuanțe sau chiar vișinii, așternute pe fondul portocaliu, crem sau albicios (alb-gălbui) (Pl. II, 1—2, 5) în faza mijlocie (A—B) și cărămizie, (Pl. III, 1) în faza târzie (B). Această categorie de ceramică pictată apare încă în cursul fazei timpurii (A) menținându-se și apoi, într-o anumită măsură, diversificându-se, de-a lungul evoluției culturii Petrești. Perioada de maximă răspîndire poate fi plasată, însă, îndeosebi în faza mijlocie (A—B). (Pl. II, 1—2, 5).

Nu lipsesc nici motivele unghiulare, semicirculare, în formă de potcoavă sau ghirlandă, mai ales atunci când registrul relativ îngust sau forma vasului, pe care sînt așternute, nu permite desfășurarea completă sau repetarea motivului de bază, meandric sau spiralic. (Pl. II, 5).

Motivele spiralo-meandrice și unghiulare constituie deci, și în cadrul acestei grupe ceramice, elemente ornamentale de bază. Găsim însă, sau putem presupune, și existența unor motive combinate, oarecum hibride a căror linie de desfășurare organică este greu de urmărit, datorită materialelor ceramice fragmentare ce ne stau, în prezent, la îndemînă.

De remarcat, de asemenea, că prin umplerea cu roșu, maroniu sau alb, în rare cazuri vernil sau verzui, a spațiilor dintre motivele formate din benzi liniare spiralice, meandrice sau unghiulare, se obține un efect tricrom cu o valoare ornamentală deosebită. (Pl. I, 20; II, 18—20; 22—24; III, 12—13).

Unele din aceste categorii ceramice policrome sînt caracteristice și definitorii pentru faza mijlocie (A—B). Prezența lor într-un nivel, strat de cultură sau complex închis (locuințele de la Mihalț și Ghirbom, de pildă) indică, fără posibilitatea de a greși, apartenența acestora la faza mijlocie (A—B), a culturii Petrești.

Prin renunțarea la aceste culori complementare, prin folosirea tot mai frecventă a motivului tablei de șah (Pl. III, 7) și a celui în rețea, (Pl. III, 10, 11 a—11 b) prin combinarea motivelor benzilor unghiulare, meandrice și spiralice a elementelor acestor motive, îndeosebi spiralice, a buclelor spiralice simple sau duble înscrise în romburi, triunghiuri sau în benzi de culoare neagră, maronie sau ciocolatie, așternute pe fondul constituit dintr-un slip cărămiziu, lustruit, al vasului, se ajunge la ornamentarea caracteristică pentru faza finală (B) a culturii Petrești. (Pl. III, 1—11).

De reținut faptul că pe o anumită treaptă a evoluției culturii Petrești se observă un proces de diversificare, de descompunere și apoi, treptat, de reasamblare a motivelor ornamentale în categorii stilistice, altele decît cele obișnuite pentru faza timpurie.

Elementele de bază ale motivisticii se păstrează în bună parte, din punct de vedere morfologic, dar sînt combinate și asamblate în formule sintactice care, pentru o perioadă pe care am putea-o socoti ca fiind de trecere, și pe care noi o numim A—B, apar ca mai puțin organizate, sau închegate (Pl. II, 1—8, 13—16).

Începutul acestui fenomen pare să coincidă în timp cu generalizarea fondului alb-crem, uneori cu nuanțe verzui sau portocalii al vasului și cu înmulțirea motivelor curboliniare și spiraliforme care ajung, treptat, în cadrul perioadei sau fazei de trecere, să atingă numeric și să egaleze din punct de vedere valoric ornamentele motivisticii unghiularo-meandrico-romboidale, predominante în faza timpurie (A).

Concomitent se pare că se produce un fenomen de întrepătrundere, de amestec, în fond o combinare a diferitelor elemente morfologice ornamentale, dând, în ultimă instanță, cel puțin aparent, o mare varietate motivistică, în care se împletesc, la început mai stîngaci, apoi tot mai clar și mai armonios motivul benzilor liniare, unghiulare, și meandrice cu cele curboliniare, spiralice sau spiraliforme, de aspect atît bicrom, cît și policrom, ajungîndu-se treptat, în faza finală (B) la o sintaxă armonioasă bazată pe elementele ornamentale de mai sus, sau pe folosirea cu precădere a unora dintre acestea, în ansambluri stilistice de aspect bicrom, de caracter geometric-abstract, de o mare simplitate și forță artistică, în care, pictura de culoare neagră sau maron se aplică pe un fond constituit dintr-un slip fin, lustruit, cu diferite nuanțe de cărămiziu. (Pl. III, 1—11 b).

Sîntem ispitiți, deci, să credem că, în ceramica pictată a fazei tîrzii (B) nu găsim, practic, și de fapt, motive ornamentale noi, altele decît cele înfîlinate în faza precedentă (A—B). Diferă doar fondul picturii, finețea și acuratețea execuției motivelor ornamentale. Caracteristic este de asemenea, pentru faza tîrzie, predilecția pentru folosirea unora din motivele devenite „clasice” (benzi de linii unghiulare, spiralice și meandrice, triunghiuri și romburi în care se înscriu elemente spiralice sau alte motive ornamentale obișnuite) asamblate în sintaxe ornamentale adecvate suprafețelor pictate, respectiv formelor de vase pe care este aplicată pictura (Pl. III, 1—13).

Dacă observațiile de mai sus sînt valabile pentru procesul de trecere de la faza mijlocie (A—B) la cea tîrzie (B), situația pare a fi puțin diferită în ce privește trecerea de la faza timpurie (A) la faza următoare (A—B). Aici avem de-a face nu numai cu o simplă transformare, prin evoluție, a motivelor ornamentale, sau cu o recompunere a motivelor inițiale și cu apariția unor tehnici, motive și stiluri picturale noi, care inițial se adaugă formelor și motivelor vechi (primare) înmulțind și diversificînd, totodată categoriile de ceramică pictată din cuprinsul nivelurilor (și straturilor) de cultură, aparținînd acestor faze și etape din dezvoltarea culturii.

Este vorba în primul rînd de ceramică policromă de la sfîrșitul fazei A (Pl. I, 14—20) care se adaugă ceramicii monocrome și bicrome a fazei timpurii și care va sta, apoi, la rîndul său, singură sau în combinații cu motivele vechi, sau cu elemente ale acestora, la baza dezvoltării unor noi stiluri, ce vor îmbogăți și diversifica, (prin combinații și soluții ornamentale variate) motivistica fazei mijlocii, de trecere (A—B), (Pl. II, 17—24).

În cursul fazelor A—B și B, se ajunge apoi, uneori prin transformări din una în alta, alteori prin simplificări ale desenului sau prin simpla eliminare a culorilor secundare adăugate (albul sau roșul închis) la constituirea și stabilizarea stilului pictural bicrom al fazei finale (B). Demn de menționat ni se pare și faptul că, paralel cu această „clarificare” stilistică se produce și un

proces de stabilizare tipologică, în sensul unui fenomen ce ar putea fi socotit aproape ca o „standardizare“ a formelor de vase pe care se aplică pictura.

Dacă observațiile noastre expuse mai sus, în chip succint și în linii esențiale și cu totul generale, se vor dovedi a fi exacte, și, pînă în prezent, nu avem motive să ne îndoim de exactitatea acestora, atunci, vom putea vorbi, fără teama de a greși prea mult, de o evoluție internă, organică, a picturii în cadrul culturii Petrești. Această evoluție nu exclude însă împrumuturile, adaptările și adoptările, transformările prin adoptare a unor elemente și motive ornamentale, provenite din artele culturale contemporane sau învecinate.

Dimpotrivă, socotim că, tocmai aceste raporturi și influențe reciproce care au existat și s-au produs, fără îndoială, în permanență, între ariile culturale din această zonă precum și dintre acestea, în ansamblu sau în parte, cu culturi sau arii de civilizații din zone geografice mai îndepărtate, au făcut posibil, sau au impulsionat, o serie de modificări și transformări de ordin tipologic și stilistic, care au contribuit, în ultimă instanță, la conturarea caracterului specific al culturii Petrești a fazelor și etapelor sale de dezvoltare.⁶

Observațiile stratigrafice, atîtea cîte s-au putut face pînă în prezent, ne obligă să menționăm faptul că cele trei mari categorii de ceramică pictată: monocromă, bicromă și policromă, există, în proporții și în maniere stilistice diferite, de-a lungul întregii evoluții a culturii Petrești.

Există, totuși, așezări și, în cadrul acestora, niveluri de locuire, în care predomină una sau alta dintre cele trei mari categorii, precum și grupe stilistice și specii ceramice aparținînd acestora, care, prin frecvența și ponderea lor în ansamblul vestigiilor culturii materiale, îndreptățesc atribuirea unor așezări, sau a unor niveluri de locuire din aceste așezări, cu precădere uneia sau alteia din fazele de dezvoltare ale culturii Petrești.

Astfel, putem afirma, fără teama de a greși prea mult, că așezările de la Daia Română și Păuca și îndeosebi nivelurile I—II din aceste așezări, aparțin primei faze (A) din dezvoltarea culturii Petrești. Materialele arheologice și îndeosebi ceramica pictată din novelurile I—II ale acestor așezări fiind caracteristice și definitorii pentru faza timpurie din evoluția acestei culturi.

Așezările de la Daia Română și Păuca își continuă, apoi, existența, pînă la începutul, sau, mai probabil, pînă în primele etape, ale fazei tîrzii, finale, (B) a culturii Petrești.

Așezările de la Mihălț și Ghirbom aparțin îndeosebi fazei mijlocii, de tranziție, (A-B). Ceramica pictată descoperită în nivelurile II—III și în complexele (locuințele) aparținînd îndeosebi acestor niveluri, fiind caracteristice pentru perioada de tranziție, mai precis pentru primele etape ale fazei A-B. (Pl. II, 1, 5, 9—10, 13, 15 a—15 b, 16). Locuirea în așezările de la Mihălț și Ghirbom, începe, se pare, în etapele finale ale fazei timpurii (A), așa cum demonstrează ceramica, îndeosebi cea pictată, descoperită în cuprinsul nivelului I, și își continuă existența de-a lungul întregii faze A-B, prinzînd, probabil, și etapa inițială din evoluția fazei tîrzii (B).

Așezarea tipică, de referință, pentru faza tîrzie, finală (B) a culturii Petrești, poate fi socotită, datorită cercetărilor sistematice, mai ample, așezarea de la Pianul de Jos (Podei).⁷ Nivelurile mijlocii și superioare ale

⁶ V. I. Paul, *op. cit.* în Studijne Zvesti, 17, Nitra, 1969, p. 340.

⁷ I. Paul, *op. cit.*, în Studii și comunicări 14, Sibiu, 1969, p. 51—88.

acestei așezări, împreună cu complexele de locuire și de cult, aferente, conțin materiale arheologice, respectiv ceramică pictată, tipică și caracteristică pentru faza târzie (B). Locuirea Petrești din această așezare se înscrie în cuprinsul nivelurilor II-a — II-b2, și poate fi atribuită, după ceramica pictată ce o conține, etapelor finale ale fazei mijlocii (A—B) (Pl. II, 22) și întregii evoluții a fazei finale (B) a culturii Petrești. (Pl. III, 1—4, 8—9, 11 a—11 b).

Exemplele ar putea fi, firește, înmulțite dar nu vrem să facem acest lucru, atîta timp cît publicarea materialelor și observațiilor stratigrafice din așezări importante pentru cunoașterea culturii Petrești, cum sînt cele de la Tărtăria, Petrești, Alba Iulia (Lumea Nouă), Noșlac, Tăuș și Cheile Turzii, nu va fi făcut, dacă nu exhaustiv, măcar cît mai sistematic cu putință. Pînă atunci, vom folosi, materialele și observațiile (publicate) din aceste așezări, doar ca elemente de referință.⁸

În actualul stadiu al cercetărilor, restrînse ca arie, în raport cu răs-pîndirea culturii, și reduse ca intensitate și extindere a săpăturilor în raport cu suprafața mare ocupată de unele așezări, nu putem ști sau preciza, cu suficientă certitudine, cînd a început și cînd s-a încheiat locuirea în toate așezările a căror prezență o semnalăm pe baza unor descoperiri de supra-mație foarte mare, pot fi atribuite, unor faze din dezvoltarea culturii, așezărilor a căror prezență o semnalăm pe baza unor descoperiri de suprafață sau a unor săpături ocazionate de cauze și motive, altele decît cele de cercetare arheologică. De aceea, pe baza materialelor recoltate de la suprafață, sau din sondaje întîmplătoare și nesistematice, despre acestea din urmă se poate spune, deocamdată, doar că, conțin ceramică pictată aparținînd fazei târzii (B) și, în rare și sporadice cazuri, etapelor finale ale perioadei de tranziție (A—B).

Evident săpăturile sistematice ar putea dovedi, cel puțin pentru unele dintre acestea, existența în același loc, în nivelurile inferioare, a unor locuiri aparținînd cel puțin unora din fazele mai vechi.

Cunoștințele actuale cu privire la reprezentările plastice antropomorfe din cadrul culturii Petrești, confecționate în marea lor majoritate din lut ars și mai rar din os sau alabastru, au fost sintetizate în studiul privind săpăturile de la Pianul de Jos (Podei).⁹

Din punct de vedere cronologic, cultura Petrești acoperă o bună parte a eneoliticului Transilvaniei.

⁸ V. D. Berciu și I. Berciu, *Cercetări și săpături în județele Turda și Alba*, în *Apulum* II, 1943—1945, p. 53—60 și p. 63; D. Berciu și I. Berciu, *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944—1947*, în *Apulum* III, 1947—1949, p. 1—42; K. Horedt, *op. cit.* la nota 3; N. Vlăsa, *op. cit.*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 485—494 și precizările noastre din articolul: *Săpăturile arheologice din vara anului 1960, de la Ocna Sibiului*, în *M.C.A.*, IX, Buc., 1970, p. 97—107, precum și cele făcute cu prilejul publicării săpăturilor de la *Pianul de Jos*, în *Studii și comunicări*, 19, Sibiu, 1969, p. 46 și nota 28; H. Dumitrescu, *Cîteva probleme legate de cultura Petrești*, în *SCIV*, 17, 3, 1966, p. 433 sqq (pentru Tăuș); Ion Berciu, *Importanța complexului „Lumea Nouă” în lumina noilor săpături* (1961—1963), în *Apulum*, VII, 1968, p. 53 sqq. Cercetărilor de la Cheile Turzii sînt în curs de publicare (Informație N. Vlăsa). Pentru unele probleme ridicate de descoperirile de la Lumea Nouă și Cheile Turzii vezi și I. Paul, *op. cit.*, în *Revista Muzeelor*, nr. 4, anul II, 1965, p. 294—302.

⁹ I. Paul, *op. cit.* în *Studii și comunicări*, 14, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1969, p. 65—70, Pl. IX, X, XI, XII.

Probele de C_{14} obținute prin săpăturile de la Daia Română, jud. Alba, au oferit pentru faza veche (A) date absolute ce se înscriu între 3950—3760 î.e.n. Aceste date de cronologie absolută coincid cu cele stabilite, pe bază de C_{14} pentru fazele II (parțial) și III ale culturii Precucuteni.¹⁰ Amintim că elemente ceramice ornamentate, aparținând acestor faze din dezvoltarea precucutenianului, se găsesc, în mod obișnuit și în context cultural Petrești A.¹¹ Astfel datele C_{14} confirmă, în ultimă instanță, observațiile stratigrafice efectuate până în prezent, în mai multe așezări cu ceramică pictată de tip Petrești, precum și valabilitatea raporturilor cronologice relative stabilite și publicate, deja.¹²

În ce privește raporturile cu celelalte culturi contemporane și învecinate, în stadiul actual al cercetărilor, se poate afirma, pe baza datelor stratigrafice și a studiului tipologico-stilistic comparativ al materialelor arheologice analizate uină la această dată, că există dovezi sigure ale unor contacte cu faciesul Stoicani—Aldeni,¹³ poate prin intermediul grupului Ariușd.¹⁴

Privită în ansamblul său cultura Petrești este, prin unele faze din dezvoltarea sa, anterioară iar, prin altele, parțial contemporană¹⁵ cu culturile Cucuteni, Gumelnița și Sălcuța, cu care se și învecinează spre est și respectiv sud-est. Spre vest și nord-vest cultura Petrești ajunge, în cursul evoluției sale, în contact cu fazele târzii ale culturii Tisa, respectiv cu unele grupe culturale dezvoltate pe această bază.¹⁶ Unele vestigii descoperite în nivelurile aparținând fazelor târzii sugerează existența unor contacte până la nivel de Tiszapolgar și chiar Bodrogkeresztur.¹⁷

Problemele originii culturii, strâns legate de cele ale ceramicii pictate ce o caracterizează, nu le putem socoti, încă, ca fiind pe deplin elucidate. Încercările făcute mai demult de a explica originea picturii de tip Petrești, prin preluarea tehnicii aplicării ei înainte de ardere, din cultura Criș, prin intermediul culturii Vinča—Turdaș, nu este, în stadiul actual al cunoștințelor, satisfăcătoare.¹⁸ Îndeosebi tehnica picturii și motivele ornamentale folo-

¹⁰ Idem, p. 47—50, Pl. III, 2—18; Cf. Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1974 Bibl. de arheologie XXII, p. 132—133; 140—141; Vl. Dumitrescu, *Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor, C 14*, în *Apulum*, XII, p. 23—38, Tabel 2.

¹¹ Situația constatăată, cu prilejul săpăturilor efectuate de autor și în așezările de la Mihail, (I. Paul, *op. cit.*, în Studii și comunicări 19, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1975, p. 11—13) și Daia Română (în curs de publicare).

¹² Idem, cf. și S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, Ed. Academiei R.S.R., Biblioteca de arheologie, XXII, 1974, p. 127, 131—135; A. Nițu, *Reconsiderarea Ariușdului*, în Studii și comunicări, Muzeul Sf. Gheorghe, 1973, p. 70—72.

¹³ Cf. I. T. Dragomir, *Contribuții la cunoașterea aspectului cultural Stoicani-Aldeni*, în *Danubius II—III, 1969*, p. 45 sqq și îndeosebi A. Nițu, *op. cit.*, p. 59, 69, 79, 88.

¹⁴ Idem, *Ibidem*.

¹⁵ Cf. Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, în SCIV, XIV, 1, 1963, p. 62 sqq; D. Berciu, *op. cit.*, în Biblioteca de arheologie, V, Buc., 1961, p. 23 sqq.

¹⁶ I. Paul, *op. cit.*, în *Revista Muzeelor*, nr. 4, anul II, 1965, p. 298, 300; I. Paul, *op. cit.*, în Studii și comunicări, 14, Sibiu, 1969, p. 59, Pl. VII, 2.

¹⁷ Idem, p. 77 și schema cronologică anexă.

¹⁸ D. Berciu, *op. cit.*, în Biblioteca de arheologie, V, Buc., 1961, p. 21, sqq; Vl. Dumitrescu, *La civilisation de Cucuteni*, în *Berichten van de rijksdienst voor het andheidkundig bodemonderzoek*, Amersfoort 9, 1953, p. 6 sqq; N. Vlassa, *op. cit.*, în *Dacia*, VII, 1967, p. 494 și fig. 11.

site, indică existența unor legături, mai mult sau mai puțin directe, dar sesizabile cu ceramica pictată din zona egeo-mediteraneană și chiar din Asia Anterioară.¹⁹ La acestea se adaugă, apoi, pe parcursul evoluției și dezvoltării culturii Petrești, o seamă de influențe balcano-dunărene și central-europene.²⁰

În lumina acestor date noi, rezultat al cercetărilor efectuate în ultimii ani cultura Petrești tinde să fie privită ca o originală sinteză culturală, specifică pentru eneoliticul sud-est european, al cărei rol, poate și în geneza,²¹ dar mai cu seamă în dezvoltarea complexului cultural Ariușd—Cucuteni—Tripolie, abia începe să fie deslușit.²² Cercetările sistematice viitoare urmînd să contribuie, în chip esențial sperăm, și la elucidarea acestei probleme.

— Zusammenfassung —

Von einer eingehenden stilistisch-typologischen Analyse der Keramik der Petrești-Kultur ausgehend, bestimmt der Verfasser sowohl die wichtigsten Charakteristiken des kulturellen Inhaltes, als auch die Entwicklungsrichtung und Äußerungsformen in den drei Phasen (A, A—B, B) der Kultur.

Gleichzeitig werden die wichtigsten Kategorien, stilistischen Gruppen und Arten, manchmal auch Untergruppen und Varianten und ihre Entwicklung durch Vergleich der stratigraphischen mit den stilistischen Beobachtungen festgestellt; natürlich nur soweit, als diese auf Grund der — vom Verfasser ausgeführten — Grabungen oder des in Museen zugänglichen und gesichteten Materials, bestimmt oder vorausgesetzt werden konnten.

¹⁹ Cf. M. Petrescu-Dimbovița, *Unele probleme privind legăturile culturii Cucuteni cu culturile neo-eneolitice din sud-estul Europei*, în *Danubius* II—III, p. 11 sqq, inclusiv bibliografia privitoare la problema abordată aici. Pentru tratarea nuanțată și precizări vezi și: Vl. Dumitrescu, *Originea și evoluția culturii Cucuteni I*, în *SCIV*, XIV, 1, 1963, p. 64 sqq; I. Paul, *op. cit.*, în *Revista Muzeelor*, II, 4, 1965, p. 294 sqq; Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*. Ed. Meridiane, Buc., 1974, p. 19—22, 38—39.

Pentru unele analogii surprinzătoare cu ceramica pictată din faza Petrești A, asupra semnificației cărora vom reveni cu alt prilej, cf. Jeromo W. Sperling, *Gum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934*, în *Hesperia*, vol. 45, nr. 4, octombrie—decembrie 1976, p. 311—316, fig. 4, Pl. 72, 112, 113 a, 133 b.

²⁰ V. I. Paul, *op. cit.*, în *Studii și comunicări*, 14, Sibiu, 1969, p. 59, sqq.

²¹ Cf. V. Dumitrescu, *op. cit.*, în *SCIV*, XIV, 1, 1963, p. 64 sqq; *Origine et evolution de la civilisation de Cucuteni-Tripolie*, *Archaeologia*, 14, Varșovia, 1963, p. 1—40.

²² Cf. V. Dumitrescu, *Considerații cu privire la poziția cronologică a culturii Cucuteni în raport cu culturile vecine*, în *Apulum*, VII, 1968, p. 40 sqq.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Taf. I. Bemalte Keramik der A — Phase

- Monochrome Keramik (A. I.); 1—2 (Daia Română)=A I a; 3 (Daia Română)=A I b.
- Bichrome Keramik (A II): 5 (Păuca), 6, (Daia Română)=A II a; 4 (Daia Română)=A II a₁, 9*10 (Daia Română)=A II a₂; 7 (Daia Română)=A II b; 8 (Daia Română)=A II b₁, 11 (Daia Română)=A II c; 12 (Daia Română)=A II d; 13 (Daia Română)=A II c.
- Polychrome Keramik (A III): 14, 16—17 (Daia Română); 15. (Cîlnic)=A III a; 18 (Daia Română)=A III a₁; 19. (Ocna Sibiului)=A III b; 20 (Ghirbom)=A III c

Taf. II. Bemalte Keramik der A—B Phase

- Bichrome Keramik (A—B II): 1 (Mihalt)=A—B II a; 2 (Cîlnic)=A—B II a₁; 3 (Daia Română), 4 (Soroștin)=A—B II a₂; 5 (Mihalt), 6 (Daia Română), 7 (Șeica Mică), 8 (Cîlnic)=A—B II a₃; 9 (Ghirbom), 10 (Mihalt)=A—B II b; 11 a—11 b (Daia Română)=A—B II b₁; 12 (Daia Română)=A—B II c; 13 (Mihalt) 14 (Tîrnăvioara—Proștea Mică)=A—B II e; 15 a—15 b (Ghirbom)=A—B II f; 16 (Ghirbom)=A—B II i.
- Polychrome Keramik (A—B III)
17 (Pianul de jos)=A—B III a; 18 (Petrești)=A—B III b; 19 (Răhău)=A—B III c; 20 (Mihalt)=A—B III f; 21 (Mihalt)=A—B III f₁; 22 (Pianul de jos), 23—24 (Ghirbom)=A—B III g.

Taf. III. Bemalte Keramik der B-Phase

- Bichrome Keramik (B II):
1 (Pianul de jos) = B II a; 2,3 a—3 b (Pianul de jos) = B II b; 4 (Pianul de jos) = B II b₁, 5 (Șeica Mică) = B II b₂; 6 (Șeica Mică), 8 (Pianul de jos) = B II d; 7 (Șeica Mică) = B II e; 10, (Cîlnic), 11 a—11 b (Pianul de jos) = B II f; 9 a—9 b (Pianul de jos)=B II h.
- Trichrome Keramik
12—13 (Șeica Mică)=B III a
- „Importierte“ bemalte Keramik
14. (Pianul de jos), Malerei mit Analogien im Herpaly-Kulturkreis; 15. (Pianul de jos). Malerei mit Graphit; Herkunft Gumelnița.

Pl. I. Ceramică pictată din faza A.

— Ceramică monocromă (A.I.): 1—2 (Daia Română)=A I a; 3 (Daia Română)=A I b.

— Ceramică bicromă (A II): 5 (Păuca), 6 (Daia Română)=A II a; 4 (Daia Română)=A II a₁, 9—10 (Daia Română)=A II a₂, 7 (Daia Română)=A II b; 8 (Daia Română)=A II b₁, 11 (Daia Română)=A II c; 12 (Daia Română)=A II d; 13 (Daia Română)=A II c.

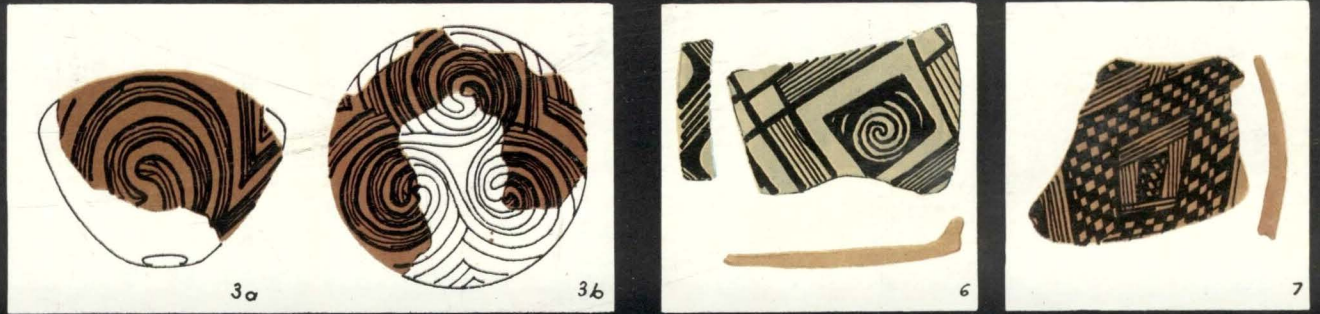
— Ceramică policromă (A III): 14, 16—17 (Daia Română) 15. (Cîlnic)=A III a; 18. (Daia Română)=A III a₁; 19. (Ocna Sibiului)=A III b; 20 (Ghirbom)=A III c

Pl. II. Ceramică pictată din faza A-B.

- Ceramică bicromă (A-B II): 1 (Mihalț=A-B II a; 2 (Cîlnic)=A-B II a₁; 3 (Daia Română), 4 (Soroștin)=A-B II a₂; 5 (Mihalț), 6 (Daia Română), 7 (Seica Mică), 8 (Cîlnic)=A-B II a₃; 9 (Ghirbom), 10 (Mihalț)=A-B II b; 11 a-11 b (Daia Română)=A-B II b₁; 12 (Daia Română)=A-B II c; 13 (Mihalț), 14 (Tîrnăvioara-Proștea Mică)=A-B II e; 15 a-15 b (Ghirbom)=A-B II f; 16 (Ghirbom)=A-B II i.
- Ceramică policromă (A-B III): 17 (Pianul de jos)=A-B III a; 18 (Petrești)=A-B III b; 19 (Răhău)=A-B III c; 20 (Mihalț)=A-B III f; 21 (Mihalț)=A-B III g.

Pl. III. Ceramică pictată din faza B

— Ceramică bicromă (B II): 1 (Pianul de jos)=B II a; 2, 3 a—3 b (Pianul de jos)=B II b; 4 (Pianul de jos)=B II b₁; 5 (Șeica Mică)=B II b₂; 6 (Șeica Mică) 8 (Pianul de jos)=B II d; 7 (Șeica Mică)=B II e; 10, (Cîlnic), 11 a—11 b (Pianul de jos)=B II f; 9 a—9 b (Pianul de jos)=B II h.

— Ceramică tricromă: 12—13 (Șeica Mică)=B III a.

— Ceramică pictată, de „import”: 14 (Pianul de jos), Pictură cu analogii în aria culturii Herpaly, 15 (Pianul de jos). Pictură cu grafit, de proveniență gumelnițeană.

CETĂȚILE FEUDALE DE LA ORLAT ȘI CONTINUITATEA ROMÂNILOR ÎN SUDUL TRANSILVANIEI

THOMAS NÄGLER

Comuna Orlat este situată la 15 km vest de Sibiu, într-un teren foarte variat, unde râul Săcelului (sau râul Negru) ce vine dinspre vest, se varsă în Cibin ce coboară dinspre munții cu același nume. Istoria comunei a atras de timpuriu atenția unor amatori care i-au căutat originea și începuturile dezvoltării istorice.

O serie de descoperiri întâmplătoare atestă la Orlat o frapantă continuitate a așezărilor omenești, începând încă din epoca neoliticului. În diferite locuri ale hotarului s-au descoperit materiale ale epocii bronzului și ale Latèneului dacic. De-a lungul Cibinului ca și de-a lungul râului Săcelului ducea spre vest, în epoca provinciei romane, drumul spre Apulum. Până la apariția documentelor scrise a rămas „neacoperită” o perioadă îndelungată de timp. Prezența unor fortificații ce s-au putut recunoaște pe două dintre dealuri, pe vârful „La zid” și „Cetatea scurtă”, a dus la formularea unor variate ipoteze cu privire la vechimea lor. Pe când cetatea construită din piatră și mortar pe dealul „La Zid” a fost atribuită aproape de toți ce au văzut-o epocii feudale, cealaltă fortificație de pe „Cetatea scurtă”, constituită din valuri de pământ, a fost atribuită unor epoci diferite, începând din Hallstatt până în epoca feudală.

Cercetările arheologice îndreptate în ultimul timp și în Transilvania mai intens spre obiectivele medievale, îndeosebi timpurii, ne-au determinat ca după cercetarea cetăților de la Tilișca¹ și Breaza² să ne îndreptăm atenția asupra acestor fortificații de la Orlat. Între timp, datorită cercetărilor între-

¹ Th. Nägler, *Die mittelalterliche Burg Tilișca nach ihrer archäologischen Erforschung*, in *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 10/1, 1967, p. 77—85.

² Th. Nägler, *Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraș)*, în *Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări, arheologie—istorie*, vol. 14, Sibiu, 1969, p. 89—117.

prinse de Direcția Monumentelor Istorice și de Artă, îndeosebi la monumente eclesiastice romanice în zona colonizării săsești, Radu Heitel a conturat mai clar caracterul, datarea și atribuirea etnică a unor materiale arheologice din feudalismul timpuriu în zona colonizării.³ Totodată mai mulți cercetători din muzee au încercat să definească conținutul orizontului arheologic mai vechi, cunoscut în deobște sub denumirea de tipul *Cingud*⁴.

Mai întâi ne vom îndrepta atenția asupra cercetărilor arheologice propriu-zise, a rezultatelor ei, pentru ca apoi, coroborînd aceste rezultate cu izvoarele istorice și cu opiniile unor cercetări mai vechi, să încercăm să formulăm unele concluzii cu privire la funcția istorică a monumentelor aflate în discuții.

Cercetările arheologice de la Orlat nu au cuprins decît suprafețe reduse, urmărindu-se în primul rînd alcătuirea cît mai exactă a planurilor celor două fortificații. Săpăturile propriu-zise au constat din trei campanii scurte, între anii 1967—1969, la care a participat și Fritz-Gert Weinrich, grafician de la Muzeul Brukenthal, autorul ilustrației acestei lucrări. Rezultatul cercetărilor a fost diminuat de mai mulți factori. În primul rînd, ambele fortificații au avut o viață destul de scurtă și prin urmare cu puține depuneri arheologice, îndeosebi ceramică, în general greu databilă. La această situație de ordin arheologic s-au adăugat ulterior și alte întîmplări care au minimalizat rezultatele cercetării. Dealul „Cetatea scurtă”, format în parte din piatră calcaroasă, a fost exploatat intens în secolele XVIII—XIX, executîndu-se importante excavări și denivelări într-o bună parte a terenului. Înălțimea „La zid” este intens acoperită de pădure de foioase, aici stratul și așa destul de subțire de depuneri deasupra stîncii fiind pătruns de o rețea deasă de rădăcini, care au îngreunat observațiile stratigrafice. Stratul de pămînt de pe ambele dealuri, îndeosebi pe cornișe unde erau depuneri mai multe, a fost distrus în toamna anului 1916 prin săparea unor lăcașe de tragere de către mai multe companii ale armatei din vechea Romînie, încercuite aici în urma contraofensivei germane. Excavările rezultate prin săparea lăcașelor de tragere, aproximativ din 3 în 3 metri, și a șanțurilor de comunicare între ele, ne-au silit deseori să orientăm secțiunile în funcție de aceste excavări și nu după cum ar fi cerut obiectivul cercetat. Cu toate acestea, în urma sondajelor arheologice executate, cele două fortificații sînt acum mai bine cunoscute.

³ Cf. lucrările lui R. Heitel, *Cetatea din Cilnic*, ed. Meridiane, București, 1968; *Monumentele medievale din Sebeș-Alba*, ed. Meridiane, București, 1965; *În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăților de piatră, medievale, din Transilvania*, în *Buletinul monumentelor istorice*, anul XXXIX, nr. 2, 1970, p. 26—29; *Das romanische Baudenkmal von Cismădioara (Michelsberg) in Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 17/2, 1974, p. 49—59 și R. Heitel și Al. Bogdan, *Contribuții la arheologia monumentelor transilvane. I. Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în complexul medieval din Cricău (jud. Alba)*, în *Apulum*, VII, 1968, p. 483—496.

⁴ K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania, în Studii și cercetări de istorie veche*, 2, II, 1951, p. 189—218; I. Berciu, *Descoperiri din epoca feudală timpurie în raionul Alba*, în *Materiale și cercetări arheologice*, IV, 1954, p. 350—356; Gh. Anghel, *Noi cercetări arheologice în legătură cu așezarea feudală timpurie de la Alba Iulia*, în *Apulum*, VII, 1968, p. 469—481. I. Pop, *Date arheologice privitoare la istoria Brașovului în secolele IX—XII*, în *Cumidava*, II, Brașov, 1968, p. 9—19; Th. Nägler, *Vințul de Jos în feudalismul timpuriu*, în *Apulum*, VIII, 1971, p. 29—39.

Ne vom ocupa mai întâi de fortificația de pe „Cetatea scurtă”. Dealul se află pe malul stîng al râului Săcelului, la mai puțin de 1 km de confluența sa cu Cibinul. Două dintre pantele dealului, înspre sud și est, ce cad spre râu, sînt foarte abrupte și practic inexpugnabile. Panta dinspre nord este și ea greu accesibilă, mai ușor realizîndu-se accesul dinspre vest unde se află o șea ce leagă „Cetatea scurtă” de dealul numit de localnici „Cetatea lungă”.

Pe panta de nord se mai observă și astăzi faptul că avem de-a face cu o fortificație de pămînt (planșa I și fig. 1). Se poate observa limpede, că la marginea platoului propriu-zis a „Cetății scurte” nivelul este mai ridicat. Acest val ridicat pe marginea platoului, anume pe laturile de nord și vest, s-a dovedit a fi ultimul obstacol, interior, a cetății, fiind resturile palisadei cercetate prin mai multe secțiuni. Pe latura de nord se mai poate observa (fig. 1), că la niveluri mai joase se află încă două valuri de pămînt, aproximativ paralele, valuri ce sînt precedate în interior de cîte un șant de apărare. Valuri similare, trei la număr, dar astăzi mai puțin vizibile se pot observa și pe latura mai îngustă a dealului, în vest, în direcția „Cetății lungi”, spre șeaua pomenită mai sus. Întrucît în șea s-a scos lut pe o mare suprafață în ultimii ani, dar și datorită deranjărilor survenite în 1916, astăzi aceste valuri apar mai puțin clar conturate la suprafață.

Cercetarea pe dealul „Cetatea scurtă” a început în anul 1968, cînd au fost executate în total 3 secțiuni scurte, în locuri și cu rezultate diferite. Secțiunea I a fost trasată oblic peste valul interior nordic, secțiunea II (orientată nord-sud) pe același val, înspre șea, iar secțiunea III pe platoul propriu-zis. Rezultatul acestor secțiuni sub raport stratigrafic, și prin urmare arheologic-istoric, a fost modest, depunerile fiind în general deranjate ori prea puține pentru observații detaliate. Cu toate acestea, în cele trei secțiuni s-au descoperit materiale din două etape de locuire diferite și îndepărtate în timp, prima etapă aparținînd culturii *Coțofeni* — din perioada finală a neoliticului și de trecere la epoca bronzului de pe teritoriul României — iar cea de a doua epocii caracterizate prin ceramica de tip *Ciugud*.

În 1969 în acest loc s-au reluat cercetările printr-o secțiune lungă, orientată nord-sud, care traversează întregul platou (S.IV). Materialele arheologice din această secțiune au fost puțin numeroase, stîncă aflîndu-se uneori la 0,10 m de nivelul actual de călcare. Doar pe cornișa dinspre nord, unde stratul de pămînt este mai gros, s-au descoperit materiale ceramice mai numeroase. Depunerile medievale se situează pînă la o adîncime de 0,40 m, iar apoi, sub un strat gros de pămînt, au apărut foarte numeroase materiale ceramice aparținînd culturii *Coțofeni*, ce se situează pînă la o adîncime de 2 m. Aici, pe cornișa de nord, ceramica și chirpicul provenit de la bordeie formează un strat gros, continuu, de cel puțin 1 m.

La capătul de est al platoului a fost trasată apoi secțiunea V (planșele II și V), care prin rezultatele obținute s-a dovedit a fi cea mai importantă. Pînă la o adîncime de 0,10 m au apărut pe toată lungimea secțiunii (21 m) fragmente ceramice feudale timpurii de tip *Ciugud*. Sub acest nivel pînă la adîncime de 0,20 m asemenea fragmente au apărut în asociație cu fragmente de vase din epoca provinciei romane. Date fiind rezultate apreciabile ale acestei secțiuni vom insista chiar acum în detaliu asupra situației stratigrafice și a materialelor descoperite aici. Materialele ceramice romane,

foarte numeroase, cuprind toate categoriile ceramicii provincial-romane din Dacia, ceramică de culoare roșie și cenușie, fragmente numeroase de chiupuri. Stratigrafic apoi secțiunea V este diferită de la un capăt la altul. Între metrii 1—11 (planșa II) sub 0,20 m adâncime au apărut cu precădere vase romane, un vîrf de săgeată (planșa VI/6) și în cele din urmă un paviment format din piatră de rîu, ce datează din epoca romană. Deasupra acestui paviment s-au descoperit numeroși cărbuni și oase de animale domestice. Este clar că avem de-a face cu o locuință romană, asupra prezenței ei în acest loc urmînd să revenim mai jos. Începînd cu metrul 12 pînă la 21 stratul de depunere medieval continuă în jos și sub 0,20 m. Faptul se explică din aceea că aici au avut loc depuneri artificiale imense de pămînt, realizate în aceeași epocă. Începînd de la metrul 15 a apărut un strat de pămînt ars la roșu. Într-un strat gros de 15 cm, situat deasupra celui cu pămînt ars, între m 19—21, au apărut numeroase fragmente ceramice feudale ca și unele obiecte de fier din care amintim un fragment de seceră, altul folosit la ușa (planșa VI/1) ambele în m 21. În m 20 au apărut un sfredel la 0,80 m adâncime (planșa VI/3) și un peduncul de arbaletă (planșa VII/4). La aceeași adâncime au apărut mai multe cuie în patru dungi (planșa VI/4) și urme de arsură, ceea ce denotă că ele fuseseră chiar în acest loc în funcțiune. La metrul 19 a mai apărut un vîrf de săgeată (planșa VI/5) și o foarfecă (planșa VII/1). În acest strat cu depuneri medievale, deasupra nivelului de arsură, au apărut și fragmente ceramice *Coțofeni*, ceea ce înseamnă că ele se află aici în poziție secundară.

Pavimentul locuinței romane a fost descoperit între metrii 4,40 și 10, el nefiind păstrat uniform. El este compact între metrii 4,50—5,30, fiind realizat aproape numai din bolovani de rîu și cîteva de micașist. Pe alocuri pavimentul nu s-a păstrat bine, unele pietre fiind dislocate la începutul săpăturilor noastre. În centrul pavimentului s-au descoperit cinci pietre mari de rîu. În cea mai mare parte pietrele pavimentului au fost așezate direct pe stîncă nativă, rareori între stîncă și paviment mai fiind un strat de pămînt. Nu putem preciza acum dacă pavimentul era perfect orizontal sau nu, căci în momentul descoperirii acesta oscila la adîncimi ce variază între 0,35 și 0,50 m, diferențe oricum destul de mici. Interesantă este observația că au apărut materiale romane nu numai deasupra pietrelor ci și printre pietre, ceea ce denotă, după opinia noastră, că ulterior, cel mai probabil în vremea amenajărilor medievale, aici s-au făcut intervenții ce au dus la amestecarea unor urme romane cu pietrele de paviment. Cert este că după desfacerea pavimentului s-au găsit iarăși cîteva fragmente ceramice și cărbuni, între metrii 6 și 10 pînă și în pămîntul negru de sub paviment. Ni se pare, prin urmare, destul de verosimil că aici a avut loc depunerea unor materiale romane încă înaintea amenajării pavimentului, indicînd utilizarea pe timp mai îndelungat în epocă romană a acestui loc. Răscolirea ulterioară a depunerilor romane este în afara oricărei îndoieli, căci în stratul de pămînt ars la roșu, medieval, la metrul 18,60 și la o adîncime de 0,90 m, a apărut un arc de fibulă cu ac din epocă romană, confecționat din argint, pe lîngă unele fragmente ceramice romane descoperite în mai multe locuri în stratul de pămînt ars.

Problema cheie în stratigrafia secțiunii V, și cu aceasta implicat al întregii stațiuni arheologice, este interpretarea stratului format din pămînt

ars pînă la roșu, anume proveniența, scopul și datarea acestuia. Sigur este faptul că atît fibula cît și unele fragmente ceramice romane descoperite în stratul de pămînt roșu se află în poziție secundară, stratul respectiv fiind, prin urmare, postroman. La metrul 15, la 0,15 m de peretele de sud al secțiunii, s-au descoperit, în afară și la distanță de stratul roșu, bulgări de pămînt ars, împreună cu cărbuni masivi. Este în afara oricărei îndoieli că stratul de pămînt ars a rezultat în urma incendiului vreunei construcții sau amenajări ridicate după epoca romană. Tot la metrii 15 și 16 s-au găsit pietre de riu și de calcar în stratul de arsură, acestea din urmă fiind prezente și la metrii 18—19.

În secțiunea V, în perețele nordic, (planșa II) în dreptul metrului 19,70 și la adîncimea de 0,55—0,60 m s-au descoperit 6 bucați de fier aplatizat, așezate oblic unele peste altele (evident aruncate), spre nord-est, provenind poate de la o roată. Această origine a fiarelor poate fi susținută prin aceea că toate cele șase bucați sînt la fel de late și de lungi, avînd și orificii pentru cuie de aceeași dimensiune. Pentru scoaterea lor s-a deschis pe perețele nordic o casetă paralelă cu secțiunea V. Este posibil ca acele cuie descoperite și menționate mai sus să provină, eventual, chiar de la roată. Stratigrafic fiarele de roată se află în stratul roșu, dar nu în cel intens ci în cel amestecat cu pămînt negru situat deasupra, depunerea lor putînd data dintr-o etapă ulterioară depunerii propriu-zise a pămîntului ars la roșu. Tot în secțiunea V, în profilul de sud a acesteia, la metrul 19,10 și la adîncimea de 0,68 m s-au descoperit alte două obiecte de fier, anume o scară de șea (planșa VI/2) și o cheie, (planșa VII/2) care au putut fi fotografiate *in situ*, iar la metrul 10 și la adîncimea de 0,90 m s-a găsit un vîrf de săgeată plat, confecționat dintr-o tinichea destul de subțire. Concomitent cu observațiile stratigrafice din alte secțiuni vom reveni asupra amenajărilor din secțiunea V.

În secțiunea VI, lungă de 10 m, plasată pe o terasă între valuri de pămînt, în direcția nord-vest, a apărut iarăși ceramica *Coțofeni* și romană. Secțiunea nu este adîncă, în unele locuri ivindu-se stîncă deja la o jumătate de metru adîncime. Merită să amintim că în această secțiune, la metrul 2,40 (măsurat dinspre vest) și la adîncimea de 0,40 m, lîngă perețele de nord al secțiunii s-a descoperit un topor masiv din fier (planșa VII/3) la 3,20 m de la celălalt capăt al secțiunii și tot la 0,40 m adîncime s-a descoperit un fragment mare de cărbune plasat oblic în raport cu secțiunea, cărbunele fiind la 0,05 m de stîncă și nefiind în asociație cu vreun alt obiect. Cărbunele nu are nimic comun cu vreo vatră de foc de la fața locului și nici cu vreo altă amenajare, el provenind de la o grindă arsă pe platou și căzută sau revărsită pe această terasă. Cu toate că secțiunea VI nu a ajuns pînă la cele două șanțuri ale cetății, ea fiind și puțin adîncă, rezultă că șanțurile au fost obținute prin săpare în stîncă. La cele două capete ale secțiunii pămîntul este mai ridicat, ca urmare a depunerilor din șea, fără să avem însă de-a face cu valuri de pămînt propriu-zise. În această secțiune alături de ceramica *Coțofeni* și cea romană, lipsește materialul medieval, denotînd că ne aflăm aici, între șanțuri, în afara perimetrului locuit al cetății medievale. Fragmente de vase medievale, descoperite la capătul de vest al secțiunii, au ajuns aici cu totul întîmplător, ele aparținînd tipului *Ciugud* — ajuns aici în timpul sau curînd după amenajarea

valului — indicându-se aproximativ și epoca de amenajare a valului. Fragmentele foarte mici ale vaselor *Coțofeni* și romane arată că ele au fost depuse aici în poziție secundară, în momentul săpării șanțurilor, fragmentele fiind de altfel în mod vizibil roase în spărtură.

În secțiunea VI s-a dat de stîncă la 0,40 m adîncime pe o lungime de 7 m din cei zece. Doar pe lungimea ultimilor trei metri dinspre vest stîncea coboară, secțiunea putînd fi săpată pînă la 0,75 m adîncime. Cărbunele descoperit în secțiune la 3,20 m delimitează parcă cele două înălțimi diferite ale stîncii native. În partea mai coborîtă a secțiunii (deci în ultimii 3 m spre vest) s-a putut observa un strat gros de 0,10 m și mai subțire, de culoare mult mai închisă decît straturile aflate deasupra și dedesubt. Cele mai multe fragmente ceramice provin tocmai din acest strat subțire, situat la adîncimea de 0,35—0,45 m. Nu s-a putut preciza dacă depunerea acestui strat de fragmente ceramice a avut loc în aceeași etapă cu depunerea cărbunelui. Lipssește, de asemenea, orice legătură stratigrafică cu celălalt capăt al secțiunii în care s-a descoperit toporul. Știm doar că atît cărbunele cit și toporul se aflau numai cu puțin deasupra stîncii.

Pentru cunoașterea amenajării șanțurilor cu val s-a amplasat o nouă secțiune, VII, perpendiculară peste cele două valuri vizibile în partea de nord ale cetății. Amplasarea perpendiculară a secțiunii peste șanțurile cu val ne-a împiedicat să orientăm secțiunea VII în direcția nord-sud. La mai puțin de 0,10 m adîncime au apărut deja fragmentele ceramice *Coțofeni* și romane amestecate, lipsind iarăși cele medievale, fiind deci asigurată amenajarea șanțurilor în epocă post-romană.

Prezentînd situația stratigrafică a peretelui de est al secțiunii VII și anume primii 15 m, de pe platou pînă inclusiv valul interior (nu prezentăm deci și șanțul cu valul exterior) (cf. planșa IV) situația se prezintă în felul următor: pe platou și în pantă, deci în lungimea primelor 9 m, deasupra stîncii native se află un strat de pămînt cu depuneri *Coțofeni*. Deasupra acestuia, între metrii 1,20—6,50 se află un strat de pămînt închis cu urme de pămînt, strat ce se datează probabil tot în perioada culturii *Coțofeni*. Deasupra acestui strat de pămînt ars cu cărbuni, pe o lungime mai restrînsă, și anume de la metrul 1,70 la metrul 5,30 se află un strat de o grosime pînă la o jumătate de metru format din depuneri de stîncă friabilă, fără urme de materiale arheologice. Această depunere, judecînd după rezultatul obținut, s-a făcut fie în epocă romană — pentru nivelarea cornișei platoului — sau, eventual, în epocă feudală. Lipsind orice depunere de material în stratul deus din stîncă ruptă, lipsește și orice element de datare cronologică a acestui strat. Deasupra stratului de stîncă se află un strat mai gros de depuneri, ce ajunge pînă la adîncimea de 1 m, pămîntul respectiv avînd ceramică *Coțofeni* și romană amestecată. Este în afara oricărei îndoieli faptul că acest strat — ca și cel format din stîncă — este deus artificial, în epocă medievală. Lipsind urme de locuire a dealului după secolul III e.n., este clar că această depunere nu s-a putut efectua decît în evul mediu. Dacă lucrurile stau așa, atunci ni se pare mai probabil ca și stratul de stîncă aflat dedesubt să fi fost deus tot de către constructorii cetății medievale, căci în caz contrar ar fi trebuit să existe cel puțin urmele unui strat subțire de pămînt vegetal, format între sec. III—XI, deci într-un interval de timp însemnat, în care acest strat ar fi trebuit să se formeze. În situația de față

amenajarea fortificației medievale a constat deci din înălțarea la marginea platoului a unui val de pământ, care a fost mult mai înalt decât se prezintă el în momentul de față, căci pământul din pantă (cu materiale *Coțofeni* și din epoca romană) provine cu siguranță din val, căderea în pantă având loc în timpul și după distrugerea fortificației medievale.

În ceea ce privește amenajarea șanțului interior, acesta a fost săpat într-un loc adecvat al pantei de nord unde căderea era mai puțin abruptă. Șanțul a fost săpat prin depunerile de pământ negru și la mică adâncime chiar și în stînca friabilă care a fost depusă în valul șanțului, unde reînțîlnim la bază stînca ce a fost depusă pe cea nativă, iar deasupra se află un strat de pământ de culoare închisă cu urme *Coțofeni* și romane. În prezent șanțul de abia se mai recunoaște la suprafață, el fiind umplut cu pământ alunecat de pe valul platoului. Este probabil ca cel puțin valul platoului să fi avut și palisade de lemn, a cărei urme nu au putut fi observate însă în această secțiune. În ceea ce privește șanțul cu valul exterior, acestea au fost executate în același mod ca și șanțul cu valul interior, fiind însă mai puțin adînc, iar valul mai puțin înalt. Desigur, și aici șanțul a fost umplut în secolele ce au urmat după abandonarea cetății, iar valul se prezintă mult aplatizat, pământul căzînd și de pe acest val pe pantă în jos. În ceea ce privește șanțul interior ni se pare importantă observația că acesta a fost pavat la bază cu pietre de rîu și de stîncă dislocată, piatra de rîu provenind fie de la pavimentul roman, descoperit pe platou în secțiunea V, fie că a fost luată direct din rîul Săcelului.

O altă observație de ordin constructiv s-a putut face la valul de pământ interior. Aici s-a descoperit prezența unui strat de pământ ars, lat pînă la 1 m, asociat cu cărbune. Stratul se află depus înspre șanț, deci în contraescarpă. Fiind un strat de pământ ars, depus compact, este foarte probabil că arderea s-a făcut la fața locului, nefiînd vorba de o depunere din alt loc. Aceasta înseamnă că putem presupune și pe valul interior un obstacol din lemn construit pe valul interior (palisadă), a cărui funcționalitate este în strînsă legătură cu depunerea de pământ ars la roșu, mult mai pregnantă și mai masivă, de pe valul platoului descoperită în secțiunea V. Stratul de cărbune și de pământ ars, mult mai gros în secțiunea V, arată că în acel loc construcția de lemn a fost mult mai masivă decât pe valul interior, fapt lesne explicabil prin aceea că în secțiunea V valul apăra platoul înspre șea de unde intrarea în fortificație era mai ușor practicabilă decât din partea de nord.

Credem că interpretarea dată de noi straturilor de pământ ars din secțiunile V, VII și VIII mai este susținută și de către următoarele argumente: în primul rînd stratul de pământ roșu este întotdeauna asociat cu cărbune și cenușă, infirmînd întru totul teza mai veche conform căreia ar exista în perioada migrațiilor tîrzii a popoarelor și în feudalismul timpuriu cetăți de pământ cu valuri arse intenționat — la noi ca și în lumea slavă din răsăritul Europei —, cetăți care ar fi avut o rezistență mai mare. Așa cum se prezintă pământul ars la roșu în cazul presupus anterior de alții, ar fi trebuit să avem de-a face cu o ardere progresivă, roșie în partea superioară a pământului și descrescînd, în jos, o ardere mai slabă. Dar acest lucru tocmai că nu s-a constatat, ci dimpotrivă, pământul ars mai puternic este amestecat cu cel ars mai slab, aceasta înseamnă că el a căzut de-a valma în poziția

în care l-am descoperit. Starea în care au fost descoperite aceste straturi ne înfățișează, prin urmare, rezultatul de după un incendiu și nicidecum vreo intenție constructivă. În al doilea rând, amenajarea de la „Cetatea scurtă“ nu a fost atât de deosebită cum își închipuie uneori interpreții fortificațiilor de pământ, constând doar din șanțuri cu valuri de pământ, pe cele din urmă fiind înălțat un „gard“ compus din pari groși (la Orlat din stejar) înfipti în val, dovada constituind-o cărbunii groși descoperiți mai ales în secțiunea V, dar și în secțiunea VII. Astfel, la metrul 16 din secțiunea V s-a descoperit un cărbune gros ce avea diametrul de 0,30 m, dovadă că parii principali au fost astfel aleși încât să susțină o construcție solidă. Acești stâlpi au fost apoi legați orizontali cu cel puțin 3 crengi, iar apoi s-a definitivat „gardul“ prin nuiiele fixate ca împletitură verticală. Cercetările de la „Cetatea scurtă“ au mai demonstrat și faptul că aici construcția de lemn nu a fost lipită cu pământ, chirpiciul descoperit în cursul săpăturilor aparținând integral etapei culturii *Coțofeni*, el apărând numai în acele straturi unde apar și alte materiale ale acestei culturi. După o perioadă de folosire nedeterminată în timp a fortificației, palisada din lemn fiind bine uscată, a putut să ardă în lanț, chiar dacă a fost incendiată numai într-un singur loc. Focul deschis a ars la suprafață pământul într-un grad inegal, care apoi, prin răvășirile ulterioare — suprafața rămânând deschisă —, se prezintă în felul în care l-am descoperit. Valul de pământ de pe platou, după cum sugerează masa de pământ descoperită în secțiunea V, a avut o înălțime de cel puțin 2 m, el fiind întărit și cu pietre a căror poziții inițiale n-am putut-o observa. Elementul deosebit al fortificației de pământ de la Orlat nu constă în primul rând în executarea unor lucrări impunătoare din punct de vedere tehnic, ci în alegerea în primul rând al dealului ce urma să fie fortificat (cu o suprafață redusă, dar greu accesibilă), și în al doilea rând din amplasarea șanțurilor cu un val în funcție de necesitățile impuse de apărarea platoului centrul și din supraînălțarea valurilor cu construcții de lemn în punctele mai expuse asediatorului.

Pentru a verifica observațiile stratigrafice făcute în secțiunea V s-a amplasat la 2 m distanță și paralel cu aceasta încă o secțiune (VIII, planșa III) mult mai scurtă, secționându-se încă o dată valul de pe platou. În general stratigrafia este aceeași. Deosebirea constatată este aceea că în această secțiune straturile sînt mai clar conturate decît în secțiunea V, deși stratul de pământ ars cu cărbuni este mai subțire. În profilul de sud al secțiunii VIII, este mai clar conturat și stratul *Coțofeni*, la bază nederanjat, avînd o „vatră“ de chirpic continuu. La metrul 9, la punctul cel mai înalt al stratului de pământ ars la roșu, stratul *Coțofeni in situ* are doar o grosime de 25—35 cm. De aici și pînă la nivelul arsurii se conturează clar opt straturi de culori diverse, din care cel de jos și ultimul sînt formate din pământ, iar celelalte șase intermediare din stîncă sfărîmată. Aici apare cel mai clar înălțarea intenționată a valului de pământ pe platou, val ridicat numai în partea de nord și îndeosebi în vestul platoului. În secțiunea VIII nu au apărut nici cărbuni atât de masivi ca în secțiunea V. În partea de vest nu există un strat roșu intens, fiind însă vizibil un strat de cenușă lung de 0,50 m în arsura roșie. În profilul de nord al secțiunii, în dreptul metrului 9 s-au găsit două găuri în care fuseseră probabil înfipti parii palisadei. În ambele profile ale secțiunii a apărut cîte o lentilă umplută cu pământ roșu și negru,

amestecat și cu mulți cărbuni, implutură interioară, de după distrugerea valului cu palisadă, pământul fiind mai puțin presat. La capătul de vest al secțiunii se conturează deasupra stratului roșu șase straturi subțiri de stîncă sfărîmată, depusă aici probabil dintr-un lăcaș de tragere executat în 1916. Ni se pare nejustificată ideea unei refaceri a fortificației întrucît nu s-a descoperit în alt loc reluarea unor lucrări a cetății într-o a doua etapă. În orice caz, straturile de stîncă menționate nu conțineau nici un fel de materiale arheologice.

Cu pantele ei de est și sud inaccesibile, înconjurată la bază de râul Săcelului, cu două șanțuri cu val dinspre nord și trei șanțuri cu val spre șeaua din est, cu valul și palisadele de pe platoul superior situate spre vest, în parte și spre est, „Cetatea scurtă” de la Orlat îndeplinea condițiile vremii pentru o apărare eficientă.

Materiale arheologice de la „Cetatea scurtă” au ieșit la iveală încă în anul 1957. După informațiile lui Iuliu Paul de la Muzeul Brukenthal în acest loc s-a efectuat atunci o cercetare de suprafață, în urma unei sesizări din localitate. Din această priegheză au rezultat zeci de fragmente ceramice și patru obiecte de fier (o lamă subțire, un fragment de fier perforat, un fragment de pinten nedefinit și un cui). Fragmentele ceramice recoltate aparțin toate tipului *Ciugud*, fiind lucrate la roată înceată, de culoare negricioasă sau maronie. Buzele vaselor sînt simple, fără îngroșări sau subțiri sesizabile, în exterior avînd deseori ornamente formate din striuri ușor adîncite.

În ceea ce privește materialele arheologice descoperite de noi în cursul cercetărilor din anii 1968—1969, la cele aparținînd culturii *Coțofeni* și epocii provinciei romane ne-am referit numai în măsura în care poziția lor stratigrafică ne ajută la clarificarea fortificațiilor medievale.

În afara celor cîteva obiecte de fier, enumerate, unelte și arme, materialul medieval se compune cu deosebire din ceramică, numai pe baza acestora putîndu-se data fortificația de pămînt.

Tipologia vaselor este în general destul de simplă. După cum se prezintă materialul descoperit din aceeași epocă în sudul Transilvaniei, marea majoritate a vaselor de tip *Ciugud* sînt oale-borcan care au evoluat din timpuri mai vechi cunoscute în sudul Transilvaniei în secolele VIII—X. Numai în mod excepțional s-au găsit în unele stațiuni arheologice și alte tipuri de vase cum ar fi ulcioarele sau castroanele care însoțesc însă întotdeauna tipul de oale-borcan. Se cunoaște astfel, pentru a cita un singur exemplu, un castronaș de dimensiuni reduse ce a fost descoperit într-o așezare contemporană lîngă Vințul de Jos (jud. Alba)⁵. În ceea ce privește însă oala-borcan, aceasta la rîndul ei se prezintă în forme și dimensiuni foarte variate, a căror înălțime variază de regulă între 10—30 cm, unele fiind mai zvelte, cu fundul vasului și cu gura de diametre mai reduse, altele însă fiind mult mai puternic bombate, forma vasului depinzînd desigur și de scopul pentru care a fost confecționat.

⁵ Th. Năgler, *Vințul de Jos în feudalismul timpuriu*, în *Apulum*, VIII, 1971, planșa III, fig. 1.

În ceea ce privește tehnica de execuție a ceramicii de tip *Ciugud*, menționăm că în general, cum este cazul și la Orlat, lutul folosit conține ca de-gresant o cantitate apreciabilă de nisip fin de râu, care se observă mai ales în spărtura fragmentelor ceramice. În această privință există o relativă uni-tate a pastei ceramice începînd de la așezarea eponimă a tipului pînă în Țara Birsei.

În ceea ce privește culoarea vaselor de tip *Ciugud* aceasta este iarăși relativ unitară, în general închisă, de la culoarea negricioasă pînă la maro-niu deschis, deosebindu-se puternic de ceramica feudal-timpurie datată în sec. XIII—XIV ce apare în sudul Transilvaniei în urma colonizării săsești, ceramică arsă roșu-cărămiziu. Totodată la fragmentele ceramice descoperite la „Cetatea scurtă” suprafața diferitelor fragmente din același vas nu are întotdeauna o culoare unitară, denotînd că și din acest punct de vedere încă nu a fost atinsă o tehnică de ardere uniformă a vaselor. Ceramica de tip *Ciugud* a fost lucrată la roata înceată, putîndu-se urmări nu numai urmele clare ale acesteia, dar și o serie de neregularități ce se pot constata atît pe fețele exterioare cît și pe cele interioare ale vaselor. Nu numai forma ci și ornamentica vaselor de tip *Ciugud* continuă într-o anumită măsură, pe cea folosită în sec. VIII—X, îndeosebi ornamentica cunoscută la urmele din cimitirele de incinerare de tipul Mediaș,⁶ datate în secolele VI I—IX. Ornamentul principal întîlnit la ceramica de tip *Ciugud* îl constituie benzi orizontale (planșa VIII, 6) sau valuri (planșa VIII, 2, 3, 4 și planșa IX, 2—4) amplasate de regulă pe umărul vasului în forme deosebite și de lățime foarte variată. Asemenea fragmente au apărut în cantități mai mari în toate secțiunile, dar mai ales în secțiunea V. Aceste ornamente sînt înso-țite nu de puține ori și de excizii executate cu unghia, excizii aplicate pe umărul, pe gîtul sau chiar pe buza oalelor-borcan. Buzele au și ele forme stereotipe, formînd în general un semicerc, rareori un unghi mai îngust sau mai lat (planșa X). La Orlat s-au descoperit și fragmente de vase (de exem-ple în secțiunea V, m. 12—13, cf. planșa VIII, 1) cu caneluri paralele exte-riore mai late și mai puțin adînci. Semnalăm aici și un fragment de buză de grafit cu urme de ardere secundară descoperit în secțiunea V (m. 8—10, la adîncimea de 0,80—0,90 m, (planșa IX, 5). Lipsa unei ceramici mai noi de tipul *Ciugud* — arată că cetatea a fost folosită într-o singură etapă. Cu privire la ceramica de tip *Ciugud* au apărut în ultimii ani un număr în-semnat de studii și comunicări,⁷ dar lipsește încă o sinteză arheologică pri-vind ceramica secolelor XI—XIII din sudul Transilvaniei. Cercetătorii pro-blemei au stabilit aproape unanim că din punct de vedere tipologic cera-mica de tip *Ciugud* se datează după sec. X, ea dispărînd în cursul secolu-lui al XIII-lea. În afara acestei datări relative, cu care desigur sînt de acord, s-a încercat recent și o despărțire cronologică a acestui tip în mai multe etape. Au fost descoperite într-adevăr în cîteva așezări mai multe straturi, pe lângă bordeie, cu acest tip de ceramică, care sînt suprapuse. Însă în lipsa unor elemente de datare mai precisă, cu toate că trebuie acceptată supra-

⁶ K. Horedt, *Das AWARENproblem in Rumänien*, în *Studii și cercet. 16*, Nitra, 1968, p. 118 și Th. Nägler, *Vorbericht über die Untersuchungen im Hammersdorfer Gräberfeld aus der Völkerwanderungszeit*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 14/1, 1971, p. 63—73.

⁷ Cf. nota nr. 4

punerea unor straturi ale acestei culturi, nu s-au putut delimita în timp durata acestor materiale și nici o grupare cronologică și tipologică a ceramicii.

Un element de datare al ceramicii de tip *Ciugud* îl constituie fragmentele ceramicii provenind de la căldări de lut, care însoțesc aproape peste tot materialele *Ciugud*. Căldările de lut, care imită căldări confecționate din metal constituie un element străin pentru ceramica autohtonă, neexistând pe teritoriul României prototipuri databile anterior secolului X. Cercetînd originea acestor căldări de lut, Petre Diaconu a ajuns la concluzia⁸ că răspîndirea acestei forme de ceramică se datorează pecenegilor, care migrează spre vest începînd cu secolul al X-lea. Într-adevăr căldările de lut apar în toate teritoriile României de azi. Ele apar mai întîi la gurile Dunării, mai cu seamă în Dobrogea, de unde se știe că pecenegii au pătruns de nenumărate ori, pînă pe la mijlocul veacului al XI-lea, în imperiul bizantin. Căldările de lut apar cu deosebire în Moldova, Transilvania și Banat unde rolul, inclusiv politic, al pecenegilor este în linii mari cunoscut. Dar căldările de lut apar și la vest de țara noastră, în cantități apreciabile — dar nu în toate zonele Ungariei, Iugoslaviei și Austriei. Cu toate că în toate teritoriile menționate documentele scrise atestă prezența pecenegilor, numărul așezărilor în care au apărut căldările de lut este cu mult superior în raport cu numărul pecenegilor migratori. Fără a forța atribuirii etnice nedovedite, se impune din capul locului atribuirea confecționării acestor căldări populațiilor prezente în zonele menționate. Întrucît ceramica de tip *Ciugud* trebuie atribuită prin densitatea așezărilor și continuitatea tehnică și ornamentală populației românești din Transilvania, preluarea producției căldărilor de lut în această provincie trebuie atribuită și ea românilor. În așezările săsești timpurii nu apar nicăieri căldări de lut, după cum nu e cunoscută nici ceramica de tip *Ciugud*. Desigur, răspîndirea căldărilor de lut din răsăritul și centrul Europei, nu se datorează numai pecenegilor, ci și populațiilor înrudite cu ei, îndeosebi uzilor și cumanilor, care urmează aceleași cai de migrare.

Indiferent cărei populații venite din Transilvania secolului al XI-lea am atribui căldările de lut, *atribuirea cetății de pămînt de la Orlat populației românești este asigurată și prin aceea, că aici nu s-au descoperit asemenea materiale, ceramica medievală descoperită aparținînd exclusiv tipului Ciugud.*

În ceea ce privește datarea căldărilor de lut în sudul Transilvaniei, credem că trebuie făcute și se pot face precizări în ceea ce privește datarea începutului și a sfîrșitului acestei ceramicii. În primul rînd căldările de lut, prin urmare *întreaga* ceramică de tip *Ciugud*, nu pot fi datate înainte de mijlocul sec. al XI-lea, deoarece nici un izvor nu indică prezența pecenegilor, secuilor sau a maghiarilor în această zonă. Apariția pecenegilor în Transilvania a avut loc probabil cu puțin înainte de anul 1068, cînd pecenegii, pornind din Transilvania, distrug prisăcile porții Mezeșului, pătrunzînd „în Ungaria”.⁹ Credem că pecenegii au pătruns în Transilvania în deceniul al V-lea al secolului al XI-lea, în perioada de accentuare a anarhiei feudale a regatului maghiar arpadian de după moartea lui Ștefan I (1033), care își asigurase dominația pe Mureșul mijlociu după înfrîngerea ducelui Gylas la 1002/1003.

⁸ P. Diaconu, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie (sec. V—XIII)*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, VII, 1956, p. 421—437.

⁹ Cf. St. Pascu, *Voiciodatul Transilvaniei*, I. Cluj, 1971, p. 81—88.

În ceea ce privește sfârșitul ceramicii de tip *Ciugud* lipsesc indicii istorice, ca și orice alt element de datare arheologică. S-a presupus în general că producția ceramică a acestui tip încetează cu invazia tătară de la 1241, dată plauzibilă dar nedovedită pînă în prezent. Într-adevăr după această invazie pecenegii și cumanii (în izvoare deseori confundați între ei) nu mai apar menționați în documente pe teritoriul Transilvaniei. Singura datare cronologică absolută cunoscută pînă în prezent privind ceramica *Ciugud* o cunoaștem de la Mediaș. Aici K. Horedt a descoperit într-o groapă ceramică de acest tip datată la mijlocul secolului al XII-lea pe baza unor emisii monetare ale împăratului bizantin Ioan al II-lea (1118—1143).¹⁰ Acest material ceramic fiind aproape identic cu cel de la Orlat, înseamnă că datarea în secolul al XII-lea a fortificației este cel mai probabilă.

Referindu-ne în mod strict la tipologia ceramicii de la Orlat, aceasta se aseamănă atît de mult cu cea de la Mediaș, încît din acest motiv ele trebuie să fie contemporane. Unul din motivele colonizării sașilor în sudul Transilvaniei constituind tocmai apărarea graniței de sud a Transilvaniei împotriva invaziilor populațiilor răsăritene, cu greu putem admite că a existat o „conviețuire” între sași și pecenegi sau cumani. De aceea descoperirile de tip *Ciugud* de la Orlat, Apoldul de Sus¹¹ și Ocna Sibiului¹², trebuie date pînă la mijlocul secolului al XII-lea, cînd sosesc primii coloniști sași la Sibiu și în satele din jur. Din punct de vedere istoric, deci, cetatea de pămînt de la „Cetatea scurtă” și-a încheiat existența foarte probabil la mijlocul secolului al XII-lea. De asemeni, fortificația de pămînt nu poate fi atribuită uneia din populațiile venite aici în secolele XI-XIII din motive arătate limpede de către Ioan Moga.¹³ Studiind numele sub care apare în documente comuna Cristian, situată la 5 km de Orlat, I. Moga constată că, începînd de la primele mențiuni documentare din secolul al XIII-lea, Cristianul apare paralel sub două nume, de *Insula Christiana* și *Grossau*. Numele folosit de la început de sași este Grossau (lunca lată, mare), nume ce transmite înfățișarea depresiunii Cîbinului în care se află localitatea, numele fiind o creație săsească. În ceea ce privește numele celălalt, studiind numele greavilor sași din localitate, I. Moga constată că un mare număr din aceștia poartă numele Christian.

Moga demonstrează cu argumente convingătoare că din numele maghiar al localității (*Kereszténysziget*), nume ce apare oricum mai tîrziu, nu se putea forma *Cristian*, ci eventual *Cristinsighet*. Sașii numind satul lor *Grossau*, cine altcineva decît românii din jur au putut să numească satul după numele greavului său? Sînt cunoscute mai multe localități în apropiere care

¹⁰ K. Horedt, *Mittelaltenezeitliche Siedlungen aus Siebenbürgen*, în *Alteuropa*, Teil II, p. 56, fig. 2. Mulțumesc și pe această cale prof. K. Horedt pentru îngăduința de a studia această ceramică.

¹¹ Materialele de la Apoldul de Sus se păstrează în colecția Muzeului Brukenthal, fiind menționate de K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 2, II, 1951.

¹² Fragmentele ceramice de tip *Ciugud* au fost descoperite de Iuliu Paul pe hotarul Ocnei Sibiului, cu prilejul cercetărilor într-o așezare neolitică.

¹³ I. Moga, *Contribuțiuni la istoria colonizărilor din Transilvania. I. Numele satului Cristian (jud. Sibiu) și semnificația lor istorică*, Sibiu, 1944, retipărit în I. Moga, *Scrieri istorice*, 1926—1946, Cluj, 1973, p. 89—109.

au fost numite de sași după greavi, probabil după primul greav, conducător al grupului de coloniști. Asemenea nume au primit Sibiu, *villa Hermannii*, după greavul Hermann, în timp ce sașii au preluat și numele românesc *Cibin* (în documente *Cibinium*), folosindu-l doar ca nume de râu (*Zabeng*), apoi Turnișor, *villa Epponis*, de la numele greavului Eppo (în germană devenind apoi Neppendorf), Gușterița, *villa Humperti* de la greavul Humpert ș.a. Numai că în cazul Cristianului nu sașii ci românii au numit așezarea întemeiată de greavul Christian cu numele acestuia, mai înainte românii numindu-l *Cristian* în formă populară. Toate acestea înseamnă că sașii s-au așezat într-un teritoriul locuit de români, sub ochii lor, că această colonizare nu a fost un act pe care românii din zonă să nu-l fi înregistrat în nici un chip.

Putem conchide deocamdată, că cetatea și-a încheiat existența probabil cândva la mijlocul secolului al XII-lea, în vremea pătrunderii statului feudal maghiar și a colonizărilor germane în sudul Transilvaniei. În schimb nu avem nici un indiciu cu privire la data construirii fortificației. Întrucât nu au fost cercetate pînă în prezent cetăți similare contemporane în sudul Transilvaniei, cantitatea și stratigrafia materialelor arheologice descoperite indicînd doar o singură etapă de folosire a cetății, în actualul stadiu aceasta a putut să fie construită cel mai de vreme la sfîrșitul secolului al XI-lea și cel mai tîrziu la începutul secolului al XII-lea.

O paralelă istorică pentru Orlat ne oferă Vințul de Jos. În 1248 voievodul Transilvaniei, Laurențiu, acordă un privilegiu *teutonilor* așezați la Vurpăr și Vințul de Jos, două așezări aflate față în față pe Mureș.¹⁴ Nu se menționează data venirii sașilor aici, dar e probabil că ei au venit abia după invazia tătară de la 1241. Aceasta înseamnă că sașii de la Vințul de Jos au fost așezați aici după distrugerea așezării românești de către tătari, așezarea aflîndu-se pe drumul ce ducea de-a lungul Mureșului spre vest.

Cercetările la cea de a doua cetate, de pe dealul numit „La Zid“ au fost efectuate în anii 1967 și 1968. Dealul se află la vreo 3 km vest de Orlat lîngă halta C.F.R. Sibiel, (fig. 2) fiind însă mai aproape de Orlat decît de Sibiel. Dealul pe care se află cetatea este alungit nord-sud, avînd o lungime de aproape 300 m la vîrf. La poalele de vest și de sud, unde pantele sînt abrupte, dealul este înconjurat de rîul Săcelului. Panta lungă dinspre est este mai lină, iar cea dinspre nord aproape atît de abruptă cît cele dinspre rîu. Se păstrează pînă astăzi și se practică încă accesul în cetate pe vechiul drum care este situat pe partea de răsărit a dealului. Drumul urcă de la nord la sud, fiind în general drept, fără serpentine, terminîndu-se în partea de sud a incintei unde a fost amplasată intrarea principală în cetate. Cetatea de pe dealul „La Zid“ a fost cunoscută cercetătorilor istoriei Transilvaniei, ea fiind descrisă în numeroase repertorii.¹⁵ Pe alocuri zidul se pas-

¹⁴ Fr. Zimmermann — C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, Hermannstadt, 1892, nr. 84, p. 77.

¹⁵ E. A. Bielz, *Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1899, p. 60; K. Horedt, *Zur siebenbürgischen Burgenforschung*, in *Südostforschungen*, VI, 1941, p. 597; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, p. 10; L. Gerő, *Magyarországi várépítéset*, Budapest, 1955, p. 114; Gh. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, ed. Meridiane, București, 1972, p. 24, 36.

trează pînă la 4 m înălțime (fig. 4), pe cînd în altele, și acesta este cazul mai ales, zidul nu se mai observă la suprafață. Fiind complet acoperit de pădure de foioase, cercetarea a fost mult îngreunată, fiind dificile observațiile stratigrafice. În afara zidului de incintă în panta de est și parțial și panta de nord se mai observă un lung șanț cu val ce sporea eficiența apărării în panta lină unde se află și drumul de acces în cetate. Cetatea este una din cele mai mari construite în feudalismul timpuriu. Ca atare, secțiunile au fost executate de regulă doar în preajma zidului de incintă, pe creastă stîncă nativă aflîndu-se la suprafață. Au fost executate în total 21 de secțiuni de diferite lungimi, dintre care 18 în interiorul cetății, iar 3 în șanțul cu val. Dată fiind suprafața enormă a cetății secțiunile au fost amplasate din loc în loc, astfel încît să poată fi reconstituit cît mai exact planul cetății (planșa XI).

Cercetările „La Zid“ au început în partea de nord a cetății unde s-a amplasat secțiunea I, lungă de 22 m, continuată și în exteriorul incintei, spre vest, cu 1 m. Secțiunea I ca și secțiunea XI este singura care a atins ambele ziduri de incintă, fiecare fiind situată la cîte un capăt al cetății. În secțiunea I s-a descoperit, ca și în multe altele, mai întîi un strat de pămînt galben cu materiale arheologice aparținînd culturii *Coțofeni*, strat ce se află depus pe stîncă nativă. Acest strat de cultură a apărut la capetele secțiunii și anume pe o lungime de 8 m la vest și de 5 m la est. Stratul *Coțofeni* este mai gros spre zidul de incintă, deci pe cornișa dealului, la capătul de vest ajungînd la o adîncime de pînă la 1,20 m. La ambele capete stratul a fost străpuns în epoca feudală cînd s-a săpat prin el fundația pentru zidul de incintă. Stratul de cultură *Coțofeni* continuă cu o grosime considerabilă și în exteriorul zidului de incintă, subțindu-se în pantă pînă ce dispăre. Materialele *Coțofeni*, mai cu seamă ceramica păstrată fragmentar și chirpic provenind de la locuințe, au apărut în toate secțiunile cercetate, desigur în cantități foarte diferite de la un loc la altul. Fragmentele ceramice *Coțofeni* au apărut cu întreaga gamă de ornamentică incizată, caracteristică acestei culturi. Nu a stat în atenția noastră corelarea tipologică și cronologică a acestei așezări cu cea de pe „Cetatea scurtă“. Ambele așezări sînt caracterizate prin alegerea unor vîrfuri înalte, greu accesibile vîdînd în mod expres funcția ei de așezare greu accesibilă.

Este puțin probabil ca cele două așezări aparținînd aceleiași culturi să fie contemporane, dar fiind distanța mică între cele două dealuri (aproximativ 2 km.), este mai probabil ca aceste așezări să se fi succedat într-o ordine pe care nu o putem preciza. Materialele arheologice de pe dealul „La Zid“ reprezintă numai două etape de locuire anume cultura *Coțofeni* și perioada medievală, lipsind orice urmă din perioada provinciei romane, prezente la „Cetatea scurtă“. Din cele 18 secțiuni săpate în interiorul incintei cetății feudale 15 au fost amplasate lîngă zidul de incintă, pentru a se putea întocmi cît mai exact planul cetății. Două dintre secțiuni (S. II și S. III) au fost amplasate în partea de nord a cetății în locuri unde stîncă nu este atît de proeminentă ca în partea de sud și centrală a crestei, aici formîndu-se un platou. Și în aceste secțiuni au apărut aceleași straturi culturale, aparținînd culturii *Coțofeni* și epocii medievale. Din punct de vedere stratigrafic s-a putut constata însă că stratul *Coțofeni*, și prin urmare intensitatea de locuire în cursul acestei etape, a fost mai mare pe panta lungă spre

est ca și la extremitățile de nord și sud, mai puține materiale apărînd spre panta de vest, dar cum am arătat mai sus, și aici aceste materiale în cantități mai mici au apărut peste tot.

În ceea ce privește zidul de incintă de la acesta s-au descoperit în 17 puncte înfățișarea sa care este peste tot aceeași. Construit din micășist cu mortar, zidul de incintă are o grosime medie de 1,40 m, cu variații mici care sînt situate cu cîtiva cm sub sau peste această valoare. În ceea ce privește fundația zidului, aceasta nu a fost amenajată în mod special, observîndu-se doar în cîteva locuri o bază mai lată a zidului de incintă, unde primele și ruri de stîncă spre exterior sînt ieșite cu cîtiva cm, dar de regulă după 3—5 rînduri de piatră zidul se retrage la dimensiunea de 1,40 m observată în locurile unde secțiunea trecea de o parte și de alta a cetății. În locurile unde zidul de incintă se păstrează mai bine, chiar și deasupra nivelului medieval de călcare, am putut observa rosturi de egalizare situate la aproximativ după cîte o jumătate de metru din înălțimea zidului. Mortarul hidraulic folosit la construirea cetății ca liant este compus din var cu nisip fin, uneori apărînd și pietriș fin de rîu în compoziția acestuia. S-a putut constata că în ansamblu cetatea a avut dimensiuni enorme, fiind cu siguranță una dintre cele mai mari din Transilvania construite pe la 1300. Diametrul cel mare, nord-sud al cetății, măsoară 229 m în interior, iar lățimea cea mai mare, măsurată est-vest la mijlocul cetății, unde s-a fixat pe creastă punctul O (pentru toate calculele distanțelor pornindu-se de la acest punct), unde au fost amplasate lîngă zidul de incintă două secțiuni scurte (S. VI = 4,20 m și S. VII = 5,80 m) măsoară 35,10 m. La 40 m mai la nord de punctul O s-a măsurat iarăși distanța dintre zidurile de incintă care măsoară 34,16 m, aici fiind săpate lîngă zidurile de incintă iarăși două secțiuni scurte (S. V = 3,68 m și S. VI = 5,10 m). Apreciem că în afara capetelor de sud și nord ale zidurilor de incintă care se închid într-o formă ovală neregulată (astfel, de exemplu, la capătul de nord-vest unde în secțiunea I sud și secțiunea XVII s-a dezvelit o bună parte a elevației interioare a zidului, zidul de incintă formează aproape un unghi, incintele au un traseu aproape paralel. Pentru descoperirea unor amenajări s-a încercat identificarea intrării în cetate în locul unde drumul vechi se apropia de zidul de incintă. În acest loc s-a încercat mai întîi prin 3 secțiuni scurte (XIII, XIV și XV) identificarea intrării principale, care însă nu a dat rezultatele așteptate. În preajma intrării capetele zidurilor au fost într-atît demantelate anterior, încît cele două capete nu au putut fi descoperite, cu toate că s-a cercetat o porțiune cuprinzătoare de-a lungul zidului ce mergea de la secțiunea XIII pînă la secțiunea XI. Explicația o găsim în faptul că tocmai aici de la intrare în cetate au fost luate de locuitorii satului pietrele pentru alte construcții.

În cursul cercetărilor s-a descoperit la capătul de sud al cetății, în secțiunea XI, care merge de la un zid la altul (24 m), materiale interesante cu privire la modul apărării cetății. În secțiunea XI și secțiunea XI S s-au descoperit numeroase pietre de apă rotunde, izolate sau îngrămădite, ce au fost folosite la apărarea cetății prin rostogolirea în pantă. Intrarea principală unde ajunge vechiul drum în cetate neputînd fi reconstituită, dat fiind lungimea mare a zidului de incintă, am admis de la bun început și existența unor intrări secundare. O astfel de intrare a fost descoperită la mijlocul cetății, în zidul de incintă dinspre est, descoperită în dreptul punctului O în sec-

țiunea VIII (fig. 3). Aici s-a dat mai întâi de un colț interior al intrării. Pentru a dezveli intrarea în întregime s-a lărgit săpătura prin deschiderea unei casete de 1 m², prin care s-a dat de celălalt colț, interior al intrării, iar prin prelungirea secțiunii în exteriorul zidului de incintă de 1×1,50 m, s-a descoperit fața exterioară a intrării. Această intrare secundară descoperită, care probabil nu a fost singura, are în interior o lățime de 1,25 m iar spre exterior lățimea scade pînă la 0,95 m. La această intrare (în grosimea zidului pe 1 m lățimea este de 1,25 m iar în grosimea de 0,40 m de 0,95 m) s-a putut observa în exterior faptul că la fundația sa în exterior zidul are o bază mai largă, retrăgîndu-se după o jumătate de metru la grosimea obișnuită, fără să existe de fapt un soclu sau o crepidă.

Este posibil ca cetatea de la Orlat să fi fost amenajată cu mai multe intrări, așa cum s-au descoperit la cetatea medievală de la Tilișca.¹⁶ La aceasta din urmă s-a descoperit la capetele extremităților de est și vest două intrări principale, dintre care cea de vest este flancată de zidul de incintă care formează un fel de bastion, iar cea din colțul de sud-est a fost întărită prin îngroșarea zidului de incintă de o parte a intrării, iar la cealaltă prin construirea unui turn de colț exterior care formează un bloc masiv de piatră, un fel de contrafort, fără încăpere în interior. Asemenea intrări nu au fost descoperite la Orlat. În schimb intrarea secundară de pe latura de est a zidului de incintă, descoperită la secțiunea VIII la Orlat, se aseamănă foarte mult cu intrarea secundară descoperită pe latura de nord a cetății de la Tilișca, flancată însă și de un turn neregulat în plan, adosat la zidul de incintă abia după construirea acestuia. Relevant mai este și faptul că ambele intrări secundare, la Tilișca și la Orlat, se află undeva la mijlocul laturii mai expuse asediatorului și unde în ambele cazuri panta mai lină a fost prevăzută și cu un șanț cu val.

În ceea ce privește șanțul cu val amenajat pe latura de est și parțial pe latura de nord a cetății, șanțul a fost săpat în stratul cu depuneri *Coțofeni* pînă la stîncă sau aproape de ea, pămîntul rezultat din șanț fiind folosit la ridicarea valului propriu-zis, fără să se fi descoperit amenajări speciale. În toate cele trei secțiuni scurte (S. XIX, S. XX și S. XXI) s-a descoperit în val mai întâi un strat de cultură *Coțofeni* de culoare maronie, deasupra căruia se află un strat de aceeași culoare și cu aceleași materiale depuse în poziție secundară. Lipsesc materiale medievale, dar poziția celor două straturi *Coțofeni* ca și lipsa oricăror altor materiale, situate cronologic între cultura *Coțofeni* și descoperirile medievale, evidențiază că șanțul cu val nu a putut fi executat în altă perioadă decît odată cu ridicarea zidului de incintă. De altfel, șanțul cu val este situat paralel cu zidul de incintă, vîrfurile valului, în înfățișarea sa aplatizată în prezent, aflîndu-se măsurat pe orizontală, în medie la 16 m de zidul de incintă.

În ceea ce privește materialele descoperite „La Zid” ne vom referi în continuare numai la cele aparținînd epocii medievale, din această etapă descoperindu-se numai materiale ceramice. Ceramica descoperită în această cetate, apărută cu o frecvență diferită de la o secțiune la alta, este în întregime lucrată cu roata rapidă, are pereții subțiri și este bine arsă pînă la roșu

¹⁶ Th. Nägler, *Die mittelalterliche Burg Tilișca nach ihrer archäologischen Erforschung*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 10/1, 1967, p. 77—85, planșa 1.

cărămiziu. Această ceramică a fost atribuită de cercetătorii arheologi ai epocii atelierelor săsești, răspîndită fiind într-un mare spațiu geografic în sudul Transilvaniei. Această ceramică a apărut și la alte cetăți de piatră construite la poalele de nord ale Carpaților Meridionali, dar și în numeroase așezări (Cîlnic, Sebeș-Alba, Mediaș, Cîsnădioara etc.). Cea mai veche ceramică de acest tip a fost datată pe bază de monede în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, producția ei cu anumite perfecționări, prelungindu-se cel puțin pînă în sec. al XV-lea. Judecînd fragmentele ceramicii păstrate se constată preponderența oalelor-borcan, de forme foarte diferite, lucrate însă în aceeași manieră. Buzele oalelor sînt în general îngroșate spre exterior, existînd diferite variante ale tipicului „Kragenrand“, care sugerează o anumită evoluție a acestei categorii de vase, de la formele foarte simple, cu buzele răsfrînte cu profilatură abia vizibilă pînă la forme mai complicate ce se datează de regulă mai tîrziu. Neexistînd posibilitatea de a descoperi adevărate straturi de depunere a materialului arheologic medieval, ceramica de la Orlat este irelevantă pentru a nuanța datarea acestei ceramici în amănunt. De la oalele-borcan se păstrează, de regulă, fragmente dispartate, care au permis doar întregiri parțiale ale vaselor. În secțiunea I s-a descoperit între metrii 17—18 jumătatea superioară a fragmentelor unei oale-borcan, cu un diametru la gură de 14 cm, vasele avînd în exterior ușoare caneluri paralele. Tot aici s-a descoperit un fragment a unui fund de vas ștampilat, într-un cerc în relief, cum s-au descoperit în mai multe secțiuni. La caseta deschisă în exteriorul intrării de la secțiunea VIII s-au descoperit trei fragmente ale unui fund de vas care au putut să fie întregite. În ceea ce privește ornamentica vaselor se remarcă un fragment ceramic descoperit în secțiunea XI, provenind din partea superioară a vasului, care are caneluri ușoare paralele și o linie vălurită în partea de sus, fragmentul fiind reprezentativ pentru această ceramică și anume pentru secolul al XIV-lea. Tot în același loc au mai apărut două fragmente de torti cu excizii. Din secțiunea XI provine o buză destul de simplă a unui vas care este doar ușor răsfrîntă spre exterior fără nici o îngroșare sau profilare, tipică pentru categoria mai veche a acestei ceramici. Dintre formele vaselor se remarcă și unele aparte cum sînt ulcioarele, cu sau fără toartă. Guri de ulcioare, profilate mai complicat în exterior s-au găsit în secțiunea XI, XVI și în altele. S-au descoperit și cîteva obiecte de fier care însă s-au păstrat doar fragmentar, fiind nereprezentative pentru datare.

Privite în ansamblu materialele arheologice medievale descoperite în cetatea de pe dealul „La Zid“, ele permit o datare din a doua jumătate a veacului al XIII-lea pînă în secolul al XV-lea, specificînd însă că din punct de vedere cantitativ ceramica reprezintă îndeosebi tipuri produse în sec. al XIV-lea. Lipsa oricărui element mai exact databil, pe lîngă lipsa unor straturi arheologice diferite, nu ne îngăduie să facem mai multe precizări.

În ceea ce privește cetatea aflată în discuție, aceasta a fost încadrată de Kurt Horedt¹⁷ în șirul cetăților de graniță din sudul Transilvaniei, din

¹⁷ K. Horedt, *Zur siebenbürgischen Burgenforschung*, in *Südostforschungen*, VI, 1941, p. 597.

care fac parte, de la vest la est, după opinia autorului, cetățile de la Săsciori, Gîrbova, Tilișca, Sibiel, Rășinari, Cislădie, Avrig și Breaza. După cum s-a arătat însă, aceste cetăți nu sînt nici din punct de vedere funcțional și nici din punct de vedere constructiv asemănătoare, fiecare avînd și elemente ce o diferențiază față de celelalte. Astfel cetatea de la Orlat, comparată cu cetățile cercetate arheologic (Tilișca, Breaza) și cu cele a căror elemente de bază se observă încă la suprafață (Săsciori, Gîrbova și Rășinari) este cea mai simplă, ea neavînd nici o altă construcție în afara zidului de incintă și a șanțului cu val. Această constatare este în parte relativă, întrucît din întreaga suprafață interioară s-au cercetat doar porțiuni reduse. Dat fiind însă înfățișarea terenului, în interiorul cetății de la Orlat stîncă fiind la suprafață, aici nu pot fi presupuse elemente constructive, acestea putînd eventual exista în apropierea zidului de incintă. Experiența noastră, dobîndită în cursul cercetărilor de la cetățile anterioare, ne-a dus la concluzia că cel puțin alte construcții de piatră ale cetății lipsesc, deoarece peste tot aceste construcții au putut fi observate la suprafață pe baza denivelărilor din teren. Asemenea denivelări la suprafață există și la Orlat, ele fiind cercetate prin secțiunile II și III, dovedindu-se însă că ele datează abia din perioada luptelor din primul război mondial. La Orlat lipsește, de asemenea, cisterna de tipul celor descoperite la Sibiel și Breaza, sau construcții anexe de uz gospodăresc, sau chiar locuințe, cum au fost descoperite la Tilișca. Cu toate acestea, deși lipsesc indicii privind existența unor construcții de piatră sau cu fundație de piatră, este exclus ca să nu fi existat totuși și alte amenajări, din lemn, care însă nu au fost identificate. Însăși funcționalitatea cetății presupune construcții anexe (locuințe, depozite).

Pomenirea în registrele papale a localității Orlat, identificat în mod sigur cu acel Mons Cibinii din prepozitura Sibiului, ne arată că la acea dată în localitate trăiau deja locuitori catolici, în documentul datat între 1317 și 1320 menționîndu-se „ecclesia de monte Civinii praepositurae Cibiniensis dicte diocesis”.¹⁸ Delimitîndu-se încă la sfîrșitul secolului al XII-lea dimensiunile prepoziturii catolice sibiene, s-a stabilit în mod precis faptul că din această prepozitură făceau parte numai sașii, locuitorii catolici maghiari sau secui făcînd parte din episcopia Transilvaniei. Am menționat în altă parte¹⁹ că conducătorii comunităților săsești din zona Sibiului cunoscuți cu titlul de greavi, au încercat să-și creeze domenii feudale subjugînd mai multe comunități țărănești, ei reușind acest lucru mai ales în satele situate în afara teritoriului regal privilegiat de Andrei al II-lea în 1224²⁰. Astfel la 5 august 1322 regele Carol Robert de Anjou, în cursul acțiunii sale de recuperare a posesiunilor regale, pierdute în cursul luptelor pentru tron de după moartea lui Andrei al III-lea (1301) ia din nou în stăpînire sa „castrum Salgo“ de care țineau „Zaszkees, Olmas, Fekestewyz et Warolyafolw“ cu „aliis quinque villis Olaceis“, pînă la

¹⁸ Fr. Zimmermann und C. Werner, *op. cit.*, nr. 352, p. 325.

¹⁹ Th. Nägler, *Die soziale Schichtung bei den Siebenbürger Sachsen im 12.—13. Jahrhundert*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 15/1, 1972, p. 38—41.

²⁰ Fr. Zimmermann und C. Werner, *op. cit.*, nr. 43, p. 34—35.

acea dată cetatea Salgo cu pertinențele sale amintite fiind în posesia lui Nicolae, fiul lui Corradus de Tălmaci, greu în această localitate. În schimbul castrului și a celor cinci sate Nicolae de Tălmaci primește patru sate pe Tîrnava Mare. Identificîndu-se localitățile amintite s-a ajuns la concluzia că *Zaszekees*, – Cunța (?), *Omlas* = Amnaș, *Feketewyz* = Săcel, iar *Warolyajolw* = Orlat. În aproape același timp Orlatul apare deci în două documente diferite, unul papal și altul regal, sub două denumiri diferite, *Mons Civinii* și *Warolyajolw*. Dintre aceste două nume, primul evident latinesc, este de origine autohtonă, fiind derivat de la riul Cibin și cu cuvîntul de bază *mons*, nefiind precizat dacă acesta din urmă se referă la un anumit deal sau vîrf de munte. Cel de al doilea nume, care apare, nu întîmplător, cu nume maghiar s-a format după opinia lui W. Scheiner din trei cuvînte²¹, și anume din *vár* = cetate, *illat* = sub, și *folw* (falu) = sat. După această etimologie plauzibilă, în limba maghiară Orlatul se numea deci „satul de sub cetate”. Tot după W. Scheiner numele folosit azi de români, Orlat, s-a format din *Warolyajolw*, autorul dînd în acest sens exemplul semnificativ *Várad* = Oradea, fiind uitat cu timpul numele *Mons Civ(b)inii*. Mai amintim că localitatea este menționată în 1495 sub forma *Winsperg*, derivat evident din *Mons Cibinii*, iar în 1507 pentru prima dată sub forma *Oralath*. Denumirea localității de „sat de sub cetate”, arată în mod clar că Orlatul în secolul al XIV-lea se afla în apropierea unei cetăți, care nu poate fi alta decît cetatea de piatră de pe dealul „La Zid”.

Orlatul și satele din jur au fost disputate de către mai multe instituții feudale. Aici existau în feudalismul timpuriu în primul rînd obștile sătești libere ale românilor, cuprinse foarte probabil încă de timpuriu într-un cnezat, a cărui existență este amintită documentar abia în secolul al XIV-lea. În aceeași zonă, începînd din secolul al XII-lea, au apărut apoi obștile țaranilor sași liberi. Situate la marginea de sud ale Transilvaniei, în această zonă erau interesați încă regele, voievodul muntean ca și greavii sași din Tălmaci. În această situație, vechile sate din „Mărginime” au fost împărțite în diferite entități juridice-administrative, ale căror cuprindere și stăpînire s-a schimbat de mai multe ori în cursul secolului al XIV-lea, în funcție de evoluția raporturilor dintre forțele angajate în această zonă.

Care era cetatea sub care se afla Orlatul? *Castrum Salgo*, amintit în 1322, nu este localizat pe hotarul nici unuia dintre cele nouă sate ce țin de el. În apropiere de Orlat se află trei cetăți ce au existat în veacul al XIV-lea, cea de pe dealul „La Zid”, cetatea de pe „Vîrful Zidului” aflat la sud de Sibiel și cea de pe dealul „Cetate” de lângă Tilișca. Ultima, cercetată arheologic, nu poate fi *castrum Salgo*, satele Tilișca și Aciliu formînd o entitate aparte, la mijlocul veacului al XIV-lea aflîndu-se în posesia lui Tompa, care poartă titlul de „comes alpium nostrarum” într-un document regal din anul 1366²², amintit și în anii 1354, 1378 și 1383²³. În urma unor cercetări efectuate la

²¹ W. Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*, în *Balkan Arch.*, II, 1926, p. 103.

²² Fr. Zimmermann und C. Werner, *op. cit.*, II, 1897, p. 274–275, 278–279.

²³ *Ibidem*, p. 104, 453, 486.

fața locului, Aurel Decei opinase²⁴ pentru localizarea cetății Salgo la „Vîrful Zidului“ de lângă Sibiel. Autorul are dreptate, afirmînd că cele „cinci sate românești“ sînt Săliște, Galeș, Vale, Cacova (azi Fîntînele) și Sibiel, uită însă, în aprecierea faptelor că Orlatul (Warolyafolw) face parte din aceeași *possessio*, documentul din 1322 fiind irelevant pentru localizarea castrului amintit în 1322.

În favoarea localizării cetății la Sibiel, A. Decei arată că lângă Orlat „se văd astăzi niște vagi ruine ale unei mici clădiri de piatră, care mărturisesc că acolo a fost cel mult un post de observație, nu o cetate“²⁵, excluzînd și el din discuție, pe bună dreptate, „Cetatea scurtă“ pe care o credea însă a fi preistorică. Descrierea cetății de piatră de la Orlat de către A. Decei face impresia de parcă autorul n-ar fi văzut-o, căci în 1941, aproape concomitent, K. Horedt notează dimensiunile cetății de la Orlat²⁶, tot fără sondaje arheologice, foarte apropiate însă de cele stabilite de noi în urma săpăturilor, cetatea de la Orlat fiind de patru ori mai mare decît cea de la Sibiel. Starea mult mai proastă de conservare a cetății de la Orlat nu constituie un argument în favoarea tezei sale. Al doilea argument, și ultimul, A. Decei îl formulează în felul următor: „Considerînd apoi că ruinele de la Sibiel mărturisesc despre o cetate deosebit de puternică, de dimensiuni mari, pe care numai o considerabilă putere stăpînitoare ar fi putut-o construi într-un punct așa de înalt și dominant, se poate spune cu toată certitudinea că ruinele cetății de pe „Vîrful Zidului“ reprezintă „castrum Salgo“, amintit documentar la începutul veacului al XIV-lea. Nu în ultimul loc, această certitudine e confirmată și de planul construcției, de alegerea locului și de materialul întrebuintat la zidire, care toate — din motive arhitectonice și stilistice — fac să fie atribuită veacurilor XIII și XIV“²⁷.

Într-o recenzie despre lucrarea lui A. Decei, Franz Michaelis²⁸, care cunoștea în 1943 lucrarea lui K. Horedt despre aceste cetăți, publicată în 1941 în Germania, opinează cu argumente mai plauzibile pentru localizarea castrului Salgo la Orlat, invocînd în afara dimensiunilor mult mai mari, argumente documentare mult mai puternice. Înălțimea considerabilă și situația ei mult la sud, în munte, a cetății de la Sibiel, Fr. Michaelis o consideră drept inadecvate pentru a administra sau a controla cele nouă sate, lucru mult mai lesne realizabil de la Orlat, dealul aflîndu-se la nord de riul Săcelului. Celelalte argumente ale lui Fr. Michaelis în favoarea localizării cetății Salgo la Orlat sînt discutabile.

În ceea ce ne privește, pentru localizarea castrului Salgo la Orlat mai pledează următoarele: începînd din 1322 pînă tîrziu, cele cinci sate (Săliște, Galeș, Vale, Cacova și Sibiel) sînt amintite întotdeauna la un loc, indiferent de cine țin. În 1366 aceste cinci sate constituie însă posesie a lui Vlaicu, domnul

²⁴ A. Decei, *Cetatea Salgo de la Sibiel (jud. Sibiu)*, în *Anuarul institutului de istorie națională*, VIII, Sibiu, 1942, p. 299—342.

²⁵ A. Decei, *op. cit.*, p. 320.

²⁶ K. Horedt, *Zur siebenbürgischen Burgenforschung*, p. 597

²⁷ A. Decei, *op. cit.*, p. 321.

²⁸ Cf. recenzia lucrării lui A. Decei, scrisă de Fr. Michaelis în *Deutsche Forschung im Südosten*, 2, 143, p. 362—366.

Țării Românești, castrum Salgo fiind deținut permanent de rege, de greavii din Tâlmaci sau de familia nobiliară Szécsényi.

Recuperînd în 1322 castrul regal Salgo de la Nicolaie, fiul greavului Corradus de Tâlmaci, regele Carol Robert caută să devină stăpîn real în sudul Transilvaniei. La scurt timp castrul a ajuns din nou în mîinile greavilor din Tâlmaci, căci, la 11 aprilie 1324²⁹, regele ia toate posesiunile și *castrum Salgo* de la Johannes, alt fiu al lui Corradus, care este numit infidel, făcînd rău regelui și regatului său, acordînd voievodului Transilvaniei Toma Szécsényi posesiunile sale. Johannes de Tâlmaci a participat foarte probabil la răscoala sașilor din 1324, condusă de greavul Henning din Petrești, îndreptată în principal împotriva voievodului ce fusese numit de rege comite al provinciei Sibiului, răscoala înăbușită prin batalia de la Rupea din același an.

Castrul Salgo este amintit încă de cîteva ori pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea, ultima dată în 1399, tot în posesia familiei Szécsényi, înrudită între timp cu greavii din Tâlmaci.

În timpul domniei lui Ludovic I de Anjou s-au îmbunătățit relațiile cu Țara Românească, ieșită victorioasă în lupta sa pentru independență încă în anul 1330. Cele cinci sate au ajuns în posesia lui Vlaicu (1306)³⁰, constituind nucleul „Țării Amlășului“, cetatea de la Sibiel — asupra căreia vom reveni altă dată — constituind, după opinia noastră, centrul administrativ și de apărare al acestei posesiuni, îndeplinind cîtva timp un rol similar cu cetatea de la Breaza. Și în cazul cetății de la Sibiel apreciem drept valabilă observația lui W. Horvath făcută despre cetatea de la Breaza din Țara Făgărașului, care este orientată nu pentru apărarea Transilvaniei, ci împotriva ei³¹.

Orlatul și celelalte sate din „Mărginime“, nefăcînd parte din teritoriul donat și privilegiat de rege, aici s-au infiltrat interesele aceleiași clase feudale, regele și greavii cu pretenții nobiliare. În timp ce regele a construit castrul, greavii de Tâlmaci au colonizat un anumit număr de sași la Orlat și Săcel, întemeind aici comunități catolice, urmînd ca cetatea, în funcție de relații dictate de moment, să treacă dintr-o mînă într-alta.

Am arătat mai sus că din punct de vedere arheologic cetatea Salgo de la Orlat poate fi datată de la mijlocul secolului al XIII-lea pînă în secolul al XV-lea. Preluarea cetății de către rege de la Nicolae de Tâlmaci în 1322 sugerează presupunerea că ea a fost pierdută de către puterea centrală probabil în cursul luptelor pentru tron în primele decenii ale veacului al XIV-lea. Construirea cetății s-a făcut deja în a doua jumătate a veacului al XIII-lea, cetatea existînd pînă la începutul secolului al XV-lea. În noile condiții, mult schimbate, această cetate nu mai corespundea necesităților secolului al XV-lea. Fortificarea orașelor și construirea unor cetăți în puncte strategice mai importante a determinat abandonarea cetății chiar la începutul invaziilor otomane în Transilvania.

²⁹ Fr. Zimmermann und C. Werner, *op. cit.*, nr. 416, p. 384.

³⁰ Fr. Zimmermann und C. Werner, *op. cit.*, p. 275.

³¹ W. Horvath, *Die Radu Negru-Burg bei Breaza*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 47, 1924, p. 44—46.

Credem că cetatea de la Orlat, ca și celelalte amintite, nu au avut doar rolul de a apăra granița Transilvaniei, împotriva unor invazii din exterior, în cazul nostru cetatea constituind totodată simbolul și tendința unui vădit proces de supunere a obștilor libere. Și din acest punct de vedere, la începutul veacului al XV-lea aceste cetăți își încheiară misiunea.

— Zusammenfassung —

Auf der Gemarkung der Gemeinde Orlat (15 km von Hermannstadt) liegen zwei mittelalterliche Burgen über welche die Forschung verschiedene Hypothesen aufgestellt hat. Eine von ihnen, die Erdburg mit Pfahlbauten und Wallgräben, liegt auf einem Bergkegel unmittelbar neben der Gemeinde, etwa 1 km oberhalb der Mündung des Schwarzwasserbaches in den Zibin. Die Ortsansässigen nennen den Berg „Cetatea scurtă“. Etwa 3 km westlich davon, auf dem Riesenberg („La zid“) stehen die Ruinen der einst mächtigen Steinmörtelburg. Beide wurden in den Jahren 1967--1969 vom Verfasser untersucht.

Die Ausgrabungen an der Erdburg erwiesen, daß archäologische Spuren aus drei Epochen stammen: eine *Cotofeni*-Siedlung — aus der Übergangszeit von der jüngeren Steinzeit zur Bronzezeit; aus der Epoche des römischen Dakiens, während die eigentliche Erdburg erst im 11.—12. Jh. errichtet wurde. Anhand der keramischen Funde konnte festgestellt werden, daß die Burg in der Zeit des Typus *Ciugud* in Verwendung war, der allgemein ins 11.—13. Jh. datiert wird. Von der Verbreitung der *Ciugud*-Siedlungen in Südsiebenbürgen und vom archäologischen Typus der Keramik ausgehend, einschließlich die Lage des Ortes berücksichtigend, kommt der Verfasser zu dem Schluß, daß die Erdburg auf der „Cetatea scurtă“ den Rumänen zuzuschreiben ist. Wahrscheinlich bot die Anlage gleichzeitig mehreren Dörfern Schutz. Ihre Verwendung datiert der Verfasser von etwa 1100 bis zur Mitte des 12. Jh., als sich in unmittelbarer Nähe, in dem 5 km weit entfernten Cristian (Großbau), die Siebenbürger Sachsen ansiedelten.

Die Steinmörtelburg auf dem Riesenberg („La zid“) von Orlat wurde erst in der zweiten Hälfte des 13. Jh. im Zuge des erweiterten Landesausbaus und der Befestigung der Landesgrenzen — nach dem Tatareneifall des Jahres 1241 — durch die ungarische Krone errichtet. Sie wird im Laufe des 14. Jh. mehrere Male urkundlich als *castrum Salgo* erwähnt, wie die ältere Forschung feststellen konnte. Der länglich-ovale Grundriß der Burg mißt im Innern 229 m, seine größte Breite beträgt 35,20 m. Auf etwa 10 m Entfernung, nördlich und östlich vom Mauerring, an weniger steilen Abhängen, wurde die Burg auch durch einen Wallgraben verstärkt. Der Haupteingang, der am Südeinde der Burg war, konnte nicht genauer identifiziert werden. Ein schmaler Nebeneingang konnte in der Mitte des östlichen Mauerrings entdeckt werden. Die an sich geringen Grabungen führten nicht zur Entdeckung von Innenbauten, die es gewiß, wenn auch nur aus Holz, gegeben haben muß. Die zahlreichen Keramikbruchstücke lassen eine Datierung der Burg vom 13.—15. Jh. zu.

Die Steinmörtelburg wurde im 13. Jh. als königliche Grenzburg errichtet. Im Zuge der Thronwirren nach Tode des letzten Arpadenkönigs Andreas III. (1301) gelangte die Burg in dem Besitz des Talmescher Gräfigeschlechtes. 1322 zieht König Karl Robert die Burg mit seinem aus neun Dörfern bestehenden Dominium wieder ein. Später findet die Burg wieder als Besitz der Talmescher Gräfen und des Szeklergrafen Thomas Szécsény Erwähnung.

In wessen Hände sich die Burg zu Beginn des 15. Jh. befand, als sie aufgegeben wurde, geht aus den schriftlichen Aufzeichnungen nicht hervor.

Die Untersuchungen an den mittelalterlichen Burgen von Orlat zeigen die Art und Weise, wie die rumänischen Siedlungen in diesem Landesteil von dem ungarischen Feudalstaat eingenommen und ausgebaut wurden.

— VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN —

Tafel I — Cetatea scurtă. Grundriß der Grabungen und ein Nord-Süd-Profil durch den Berg.

Tafel II — Cetatea scurtă. Nordwandprofil des Grabungsschnittes V (Meter 8—24).

Tafel III — Cetatea scurtă. Südwandprofil des Grabungsschnittes VIII.

Tafel IV — Cetatea scurtă. Ostwandprofil des Grabungsschnittes VII.

Tafel V — Cetatea scurtă. Südwandprofil des Grabungsschnittes V (Meter 8—21).

Tafel VI — Cetatea scurtă. Eisenfunde.

Tafel VII — Cetatea scurtă. Eisenfunde.

Tafel VIII — Cetatea scurtă. Keramikfunde vom Typus Ciugud.

Tafel IX — Cetatea scurtă. Keramikfunde vom Typus Ciugud.

Tafel X — Cetatea scurtă. Gefäßbrandstücke vom Typus Ciugud.

Tafel XI — La zid. Grundriß der Burg und der Grabungen.

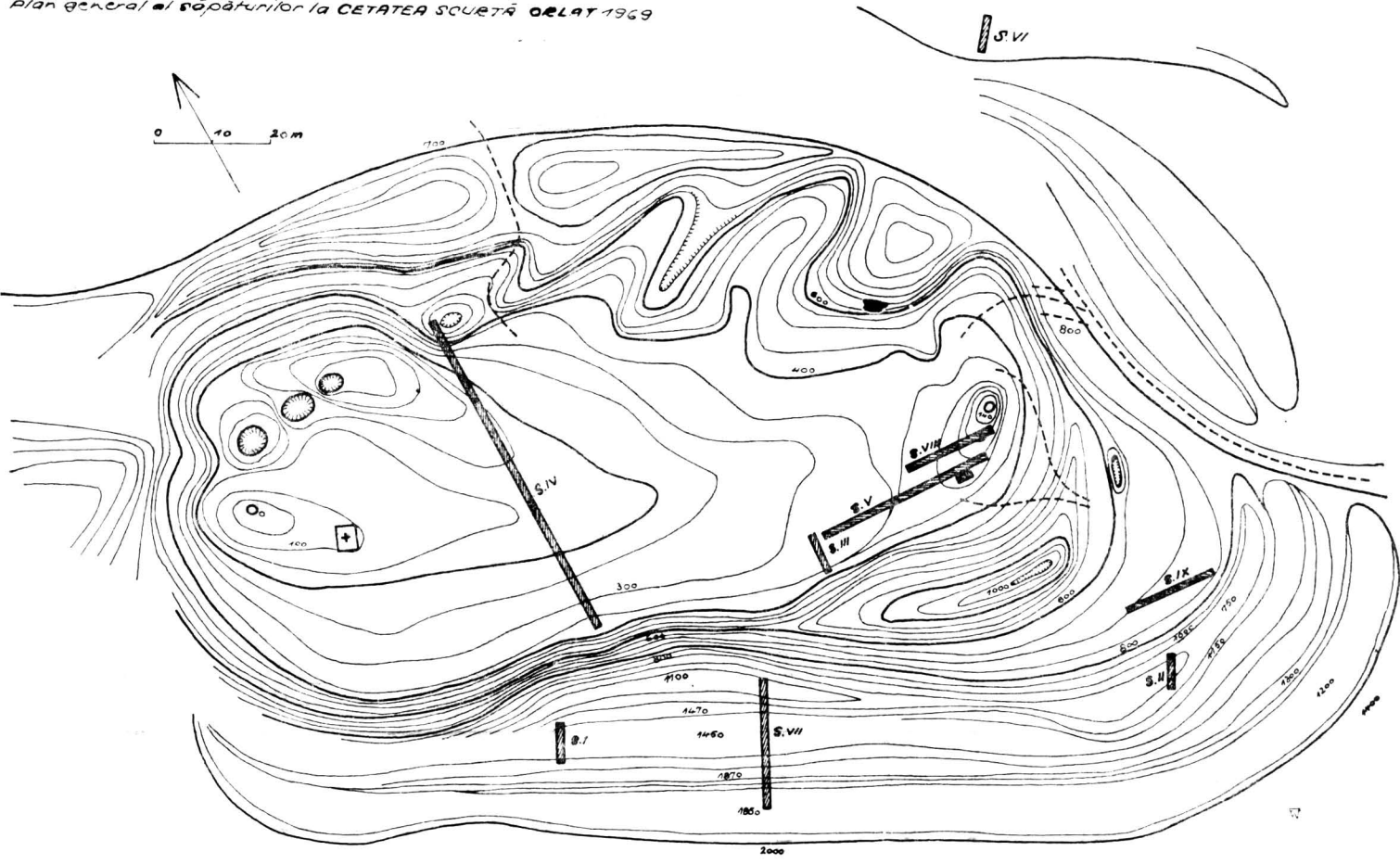
Abb. 1 — Cetatea scurtă. Nordansicht.

Abb. 2 — La zid. Ostansicht.

Abb. 3 — La zid. Schmalereingang. Ansicht von innen.

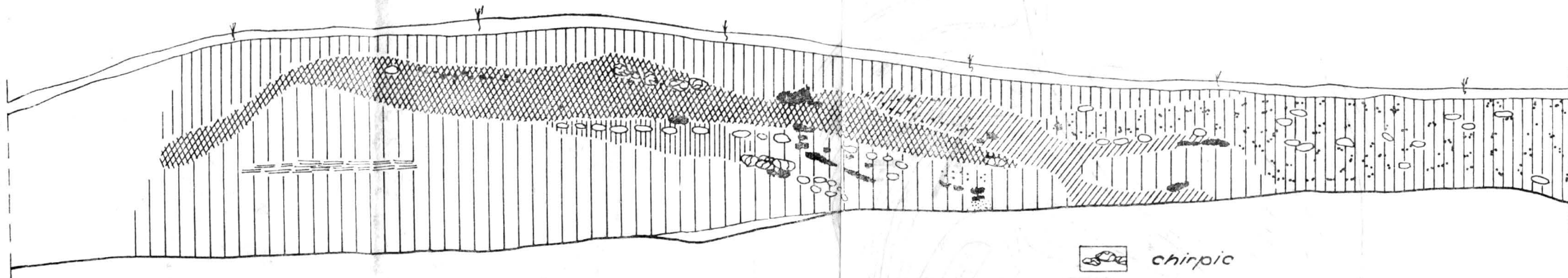
Abb. 4 — La zid. An der Oberfläche sichtbarer Mauerring.

Oelat 1969 Cetatea scurtă, profilul N-S

 strat vegetal

 strat de cultură Cotofeni și roman

 pământ ars la roșu și cărbuni

 pământ brun închis

 pământ de culoare închisă cu cărbuni și pietre

 strat cu pietriș de stîncă

 chirpic

 pietre

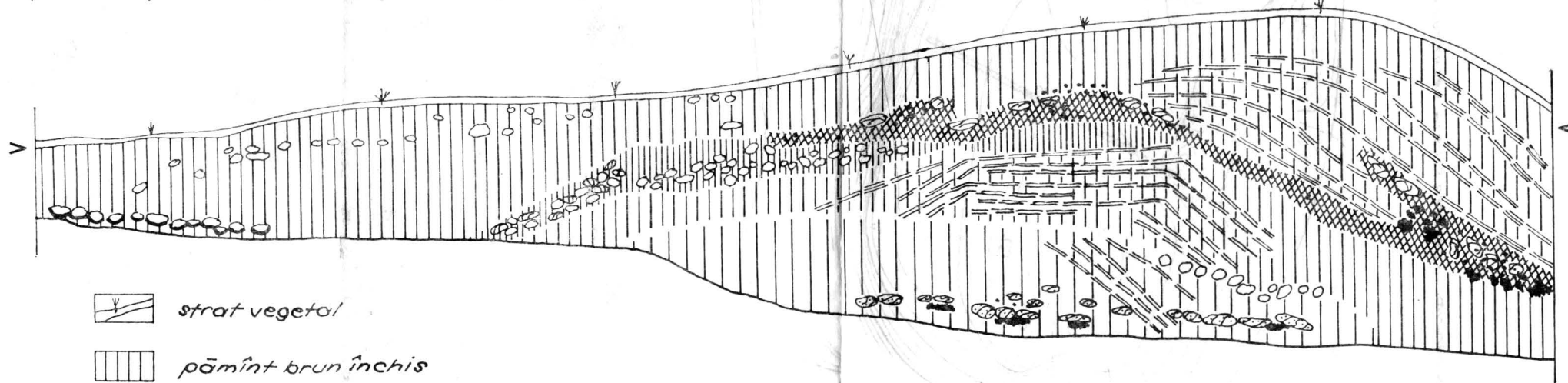
 cărbuni

 pământ negru și roșu

Planșa II — Cetatea scurtă. Profilul peretelui de nord al secțiunii V (nr. 8—24)

5

10

 strat vegetal

 pământ brun închis

 pavaj roman

 pământ ars la roșu și cărbuni

 pământ de culoare închisă

 strat de cultură Cotofeni și roman

 chirpic

 strat cu pietriș de stîncă

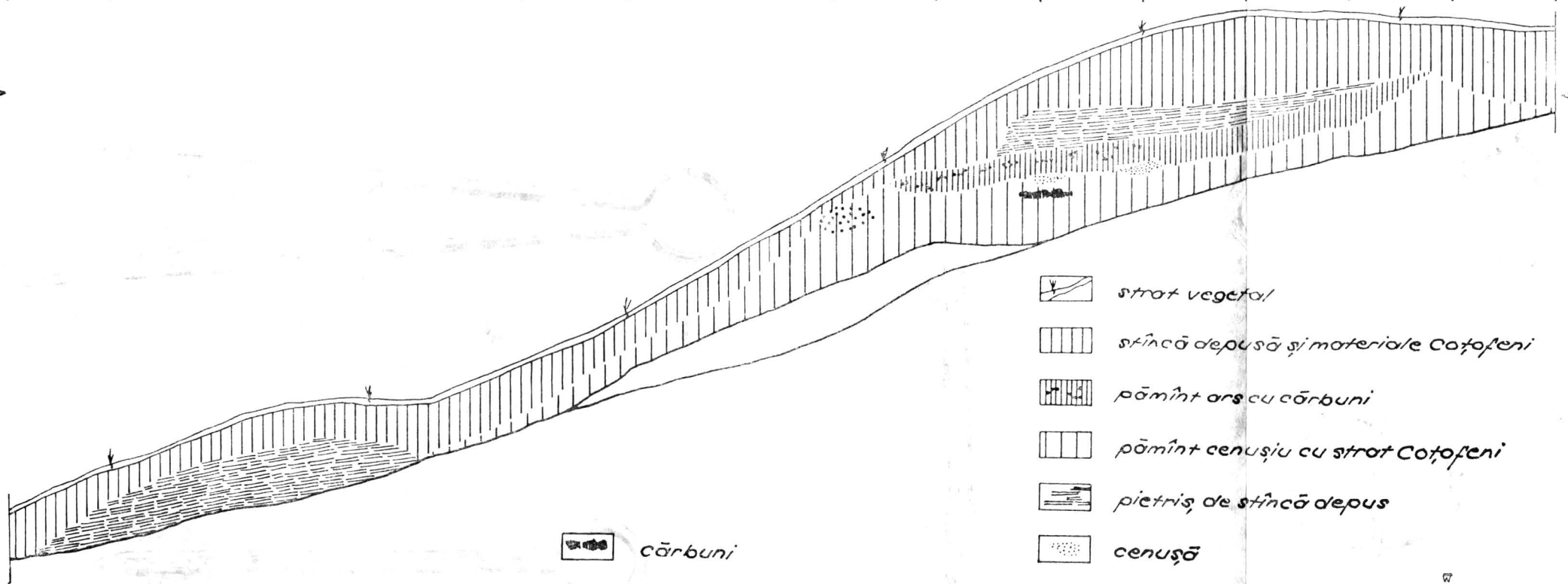
 vatră chirpic

 cărbuni

 pietre

10

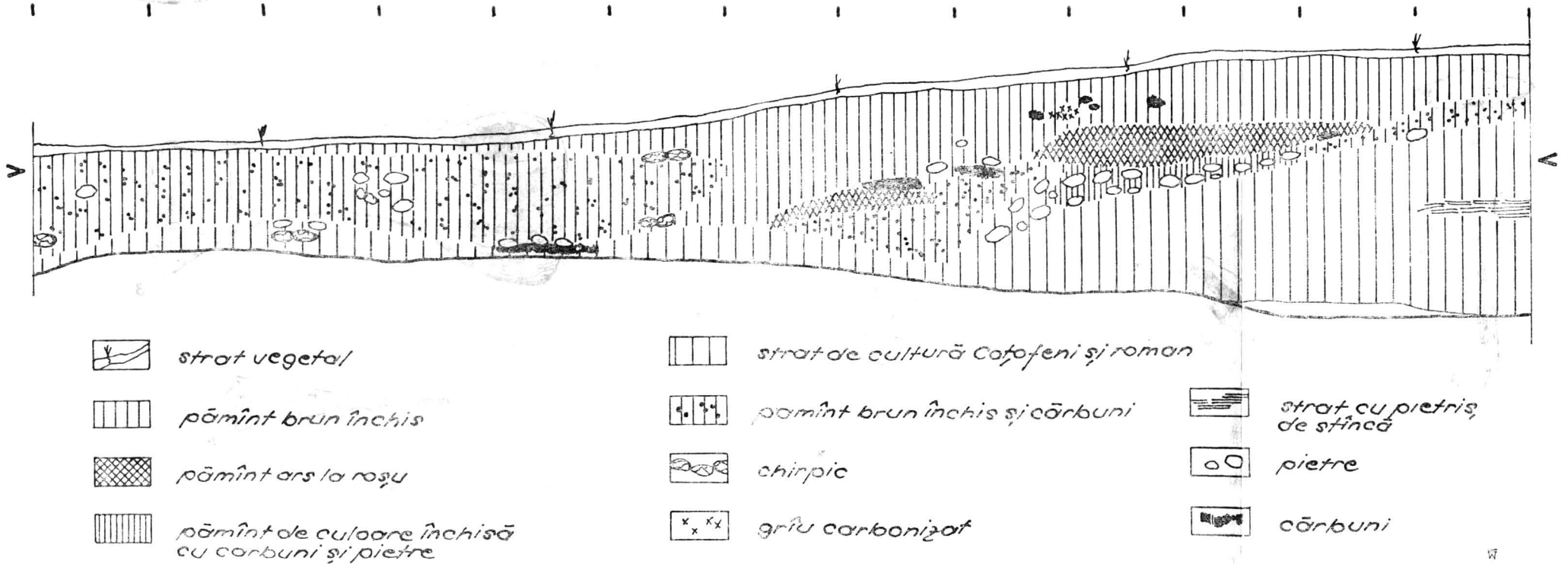
5

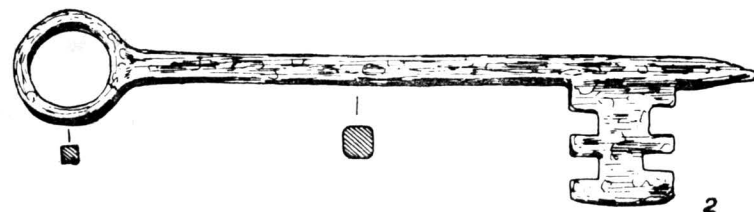
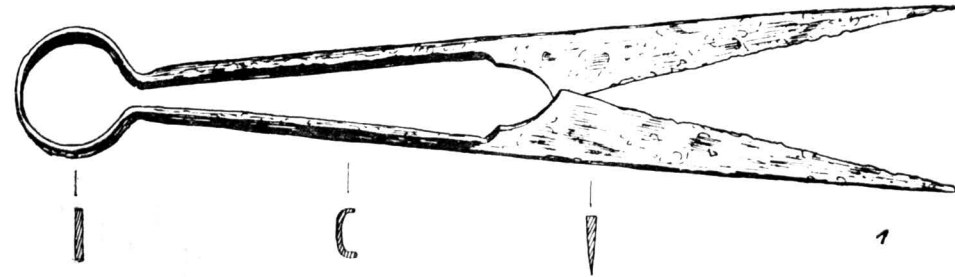
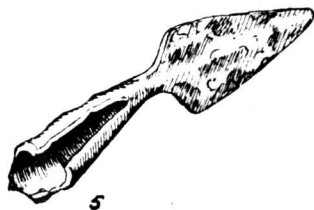
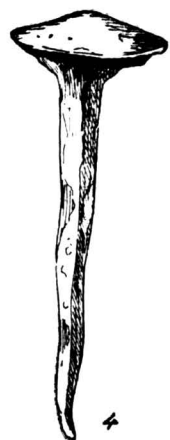
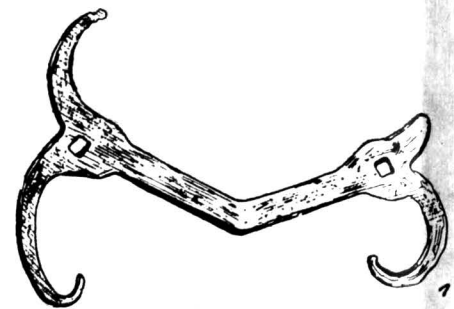
Planșa IV — Cetatea scurtă. Profilul peretelui de est al secțiunii VII.

10

20

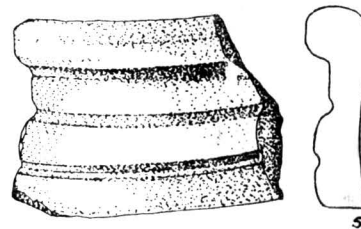
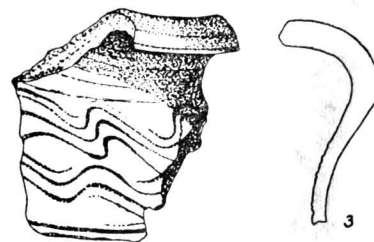
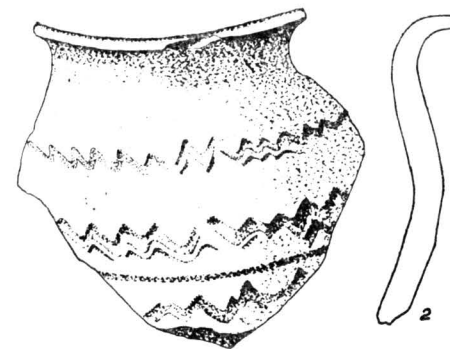
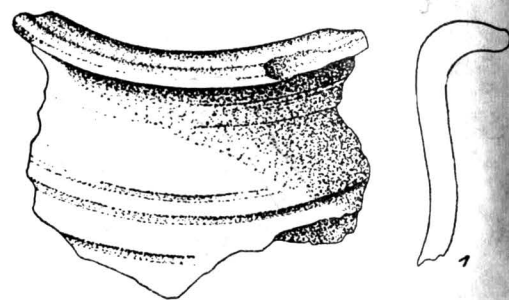
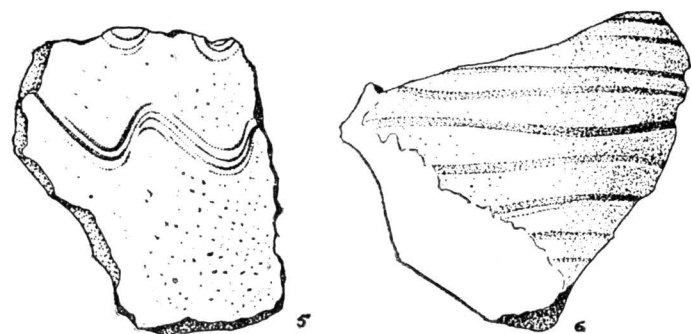
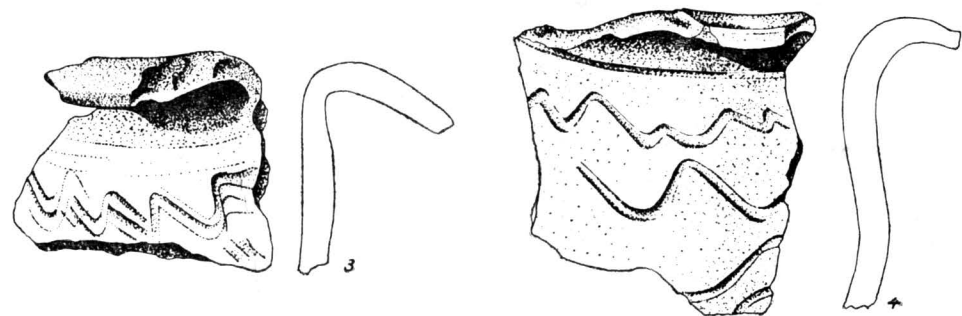
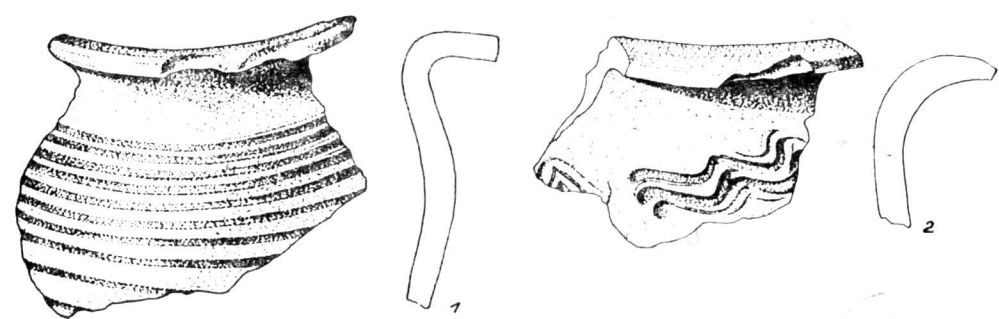

Planșa V — <https://biblioteca.dif.ro/> <https://www.bucuresti.ro/> (nr. 8—21).

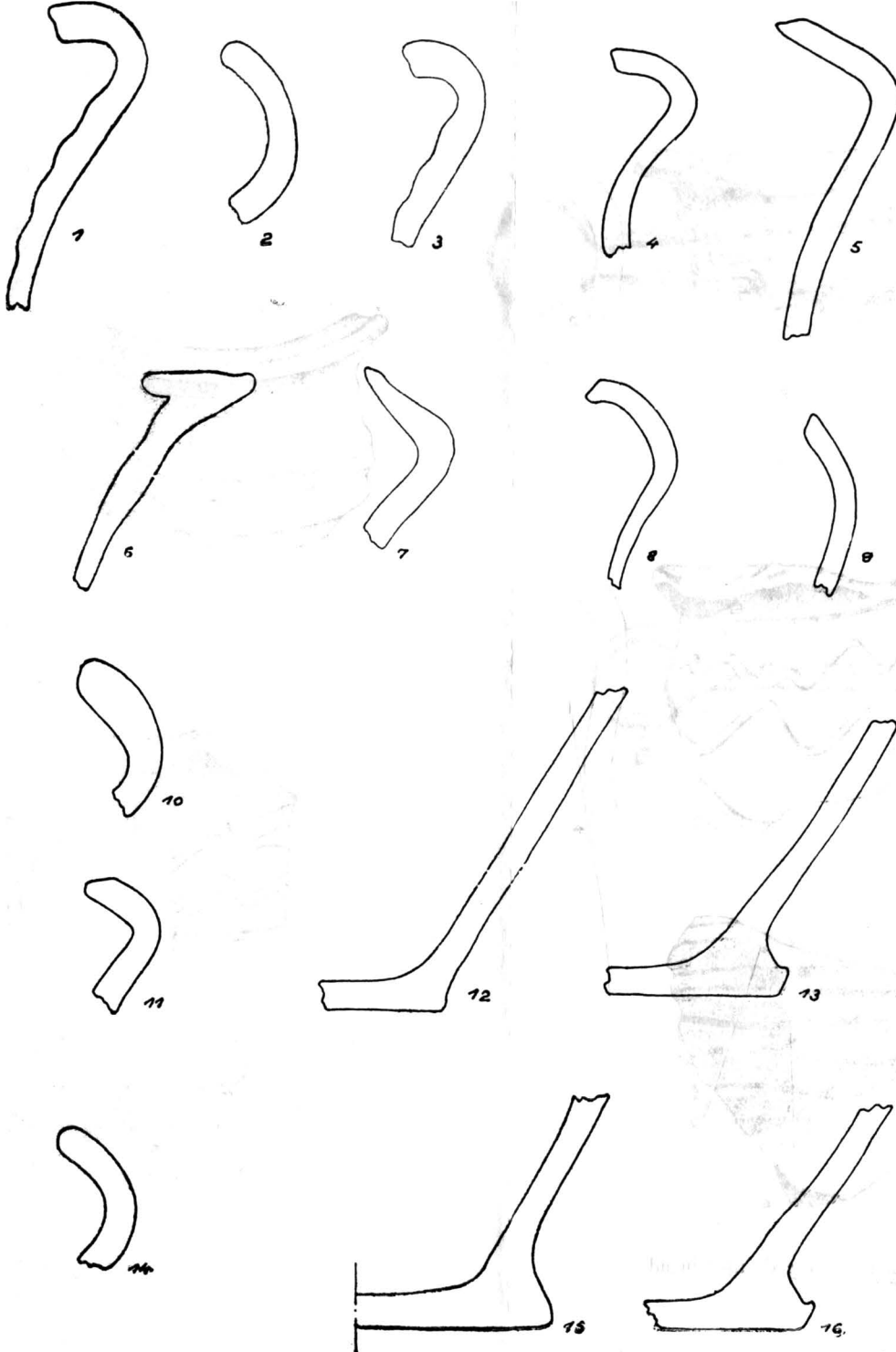
Planșa VI — Cetatea scurtă. Obiecte de fier.

Planșa VII — Cetatea scurtă. Obiecte de fier.

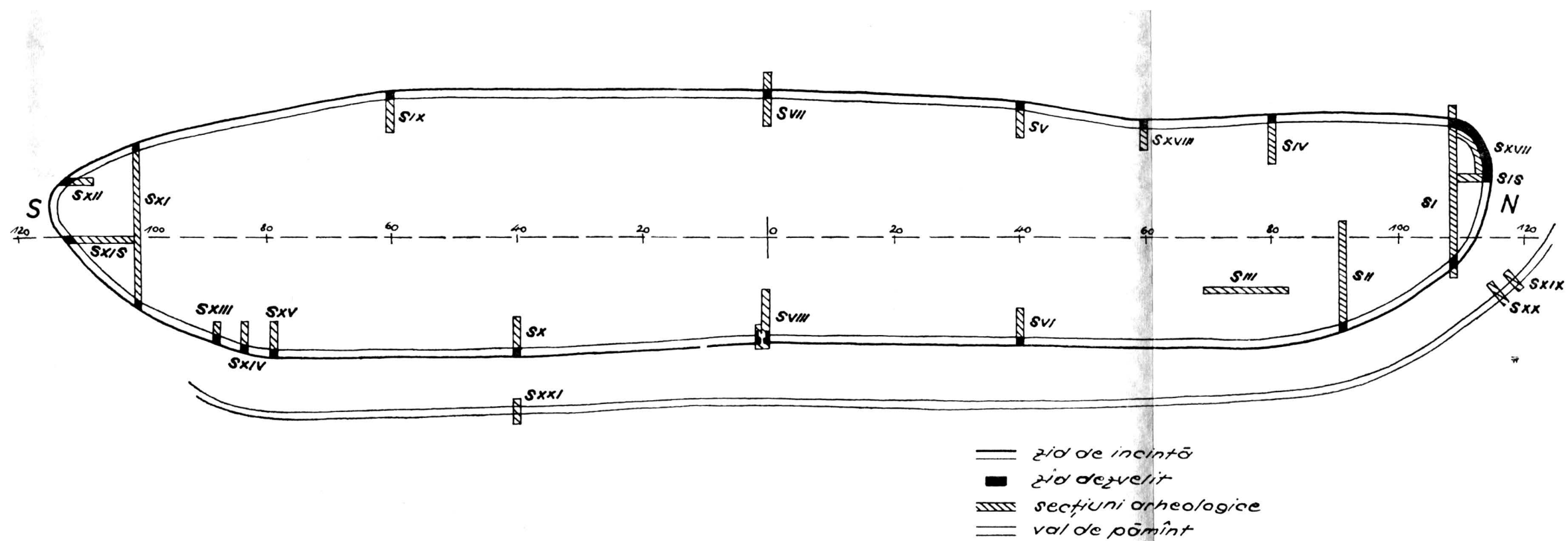

Planșa VIII — Cetatea scurtă. Fragmente ceramice de tip Ciugud.

Planșa IX — Cetatea scurtă. Fragmente ceramice de tip Ciugud.

Planşa X. Geataa gurii. Profile de buze mecanice de tip Ciugud.

Planșa XI — La zid. Planul cetății și al săpăturilor.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

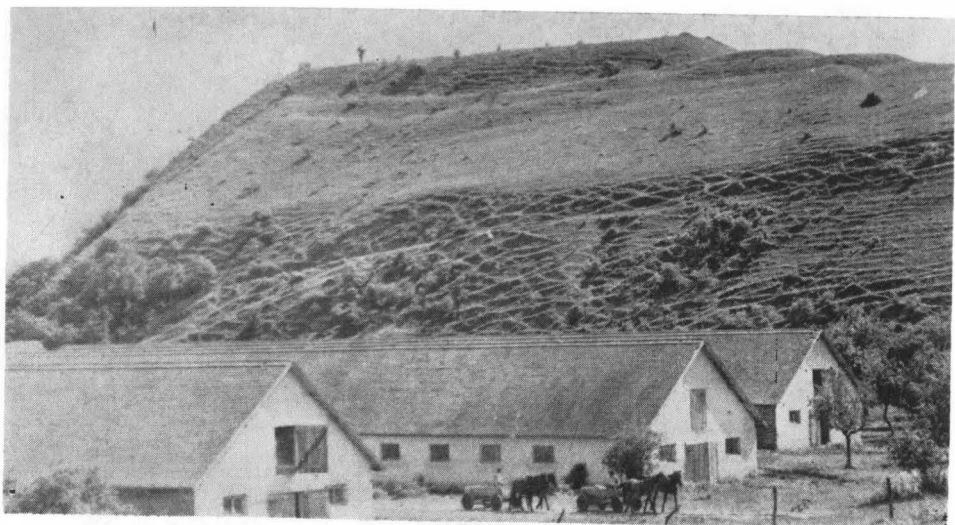

Fig. 1 — Cetatea scurtă. Vedere dinspre nord.

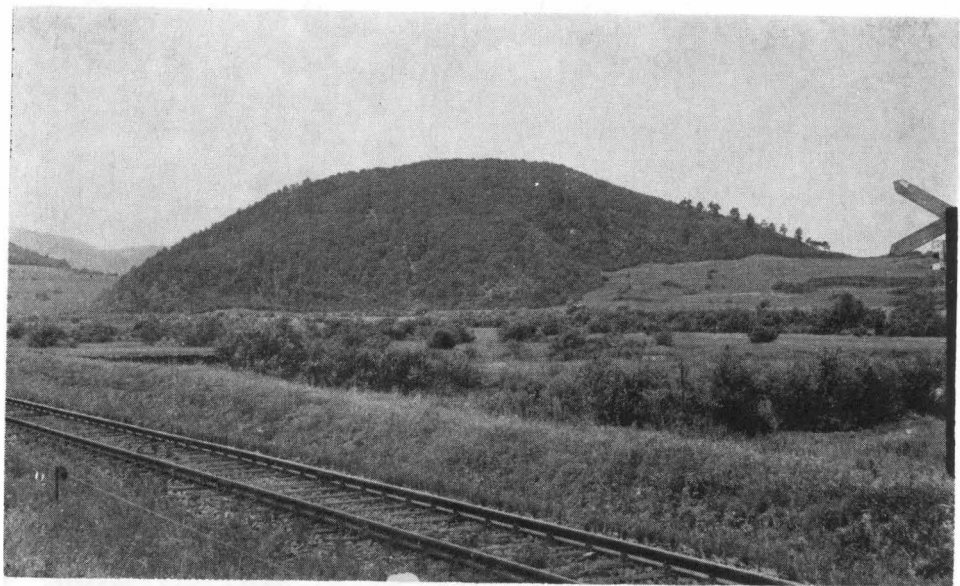

Fig. 2 — La zid. Vedere dinspre est.

Fig. 3 — La zid. Intrarea îngustă pe latura de est. Vedere din interior

Fig. 4 — La zid. Incintă păstrată la suprafață în partea de vest.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

DIN CONTRIBUȚIA MASELOR POPULARE TRANSILVĂNENE LA LUPTA ANTIOTOMANĂ

Constructorii cetății din Oradea în ultima treime a secolului al XVI-lea*

ALEXANDRU AVRAM

În cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea în evoluția fortificațiilor se constată însemnate progrese prin adoptarea pe scară largă a „noului sistem italian de fortificații” caracterizat în primul rînd prin folosirea bastioanelor în formă de pică. Bastioanele mari, umplute cu pămînt și îmbrăcate în exterior cu cărămidă, asigurau o bună rezistență în fața focului perfecționat al artileriei inamice. Umerii rotunjiți ai bastioanelor nu mai cad perpendicular pe cortine, ci iau forma unor urechi — denumite în țara de baștină a acestui sistem „orechionne” — cu rol bine determinat de protejare a cazematei plasate în flancuri. Mărindu-se suprafața bastioanelor, pe platforma lor sau în cazematele din flancuri erau amplasate mai multe piese de artilerie, care dominau terenul înconjurător.

Deși unul din primele proiecte pentru o fortificație cu bastioane în formă de pică a fost executat de către arhitectul sienez Francesco di Giorgio di Martini în jur de 1491—1495¹, „noul sistem italian” se generalizează abia peste mai multe decenii, datorită unor arhitecți ca Francesco Paciotto din Urbino constructor al cetăților din Torino (1564) și Anvers (1566)² sau Sanmicheli, Tartaglia și germanul D. Speckle arhitectul orașului Strasbourg.³

Cu puțin timp după ridicarea celor două fortărețe din Europa apuseană va începe și construcția cetății din Oradea. Începînd cu primii ani ai secolului

---

* Sub o formă mult mai restrînsă, această lucrare a fost prezentată în cadrul Sesiunii de comunicări a Institutului Pedagogic din Oradea, Secția istorie, 1971.

¹ André Chastel, *Le grand atelier d'Italie, 1460—1500.*, Galimard, 1965, p. 61, fig. 63: idee pentru un oraș și pentru un palat, desen în peniță, 0,24 × 0,197 gal. Uffizi, nr. 336.

² Balogh Jolán, *Vég-Várad vára*, Cluj, 1947, p. 5.

³ Werner Meyer, *Les forteresses du 16-e au 18-e siècle comme continuation de l'architecture militaire du moyen-âge en Allemagne*, în *Institut international des châteaux historiques*, Bulletin, no. 29, 1971, p. 56.

DIN CONTRIBUȚIA MASELOR POPULARE TRANSILVĂNENE LA LUPTA ANTIOTOMANĂ

Constructorii cetății din Oradea în ultima treime a secolului al XVI-lea*

ALEXANDRU AVRAM

În cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea în evoluția fortificațiilor se constată însemnate progrese prin adoptarea pe scară largă a „noului sistem italian de fortificații” caracterizat în primul rînd prin folosirea bastioanelor în formă de pică. Bastioanele mari, umplute cu pămînt și îmbrăcate în exterior cu cărămidă, asigurau o bună rezistență în fața focului perfecționat al artileriei inamice. Umerii rotunjiți ai bastioanelor nu mai cad perpendicular pe cortine, ci iau forma unor urechi — denumite în țara de baștină a acestui sistem „orechionne” — cu rol bine determinat de protejare a cazematei plasate în flancuri. Mărindu-se suprafața bastioanelor, pe platforma lor sau în cazematele din flancuri erau amplasate mai multe piese de artilerie, care dominau terenul înconjurător.

Deși unul din primele proiecte pentru o fortificație cu bastioane în formă de pică a fost executat de către arhitectul sinez Francesco di Giorgio di Martini în jur de 1491—1495¹, „noul sistem italian” se generalizează abia peste mai multe decenii, datorită unor arhitecți ca Francesco Paciotto din Urbino constructor al cetăților din Torino (1564) și Anvers (1566)² sau Sanmicheli, Tartaglia și germanul D. Speckle arhitectul orașului Strasbourg.³

Cu puțin timp după ridicarea celor două fortărețe din Europa apuseană va începe și construcția cetății din Oradea. Începînd cu primii ani ai secolului

---

* Sub o formă mult mai restrînsă, această lucrare a fost prezentată în cadrul Sesiunii de comunicări a Institutului Pedagogic din Oradea, Secția istorie, 1971.

¹ André Chastel, *Le grand atelier d'Italie. 1460—1500.*, Galimard, 1965, p. 61, fig. 63: *idee pentru un oraș și pentru un palat*, desen în peniță, 0,24 × 0,197 gal. Ufizzi, nr. 336.

² Balogh Jolán, *Vég-Várad vára*, Cluj, 1947, p. 5.

³ Werner Meyer, *Les forteresses du 16-e au 18-e siècle comme continuation de l'architecture militaire du moyen-âge en Allemagne*, în *Institut international des châteaux historiques*, Bulletin, no. 29, 1971, p. 56.

nostru, cetății din Oradea i-au fost consacrate mai multe studii, majoritatea abordând probleme legate de istoricul construcțiilor sau de arhitectii care au lucrat pe acest șantier.⁴ O contribuție deosebită în semnalarea unor arhitecți italieni care au lucrat la edificarea cetății, a avut Bánfi Florio, iar Balogh Jolán are meritul de a fi autoarea celui mai complet studiu privind istoricul lucrărilor, sintetizând rezultatele cercetărilor anterioare.

În cele ce urmează, intenția noastră este de a scoate în evidență nu într-atât rolul arhitecților italieni — deși ne-am oprit atenția și asupra acestei probleme încercând să aducem unele precizări privind activitatea lor — ci mai cu seamă etapele de construcție și aportul deosebit al numeroșilor meseriași, zidari, pietrari, cărămidari, dulgheri, care, originari din diferite regiuni ale Transilvaniei au participat, an de an, la edificarea celui mai impunător edificiu în stilul Renașterii de pe teritoriul țării noastre. Din aceste motive, am apelat înainte de toate la mărturiile documentare publicate (deci în parte cunoscute de unii din autorii menționați), dar mai ales la cele inedite aflate în arhivele din Sibiu și Cluj⁵.

Cetatea din Oradea⁶, una dintre puținele fortificații ale genului păstrate intact pe plan european și singura din țara noastră, este situată la cca 700 de metri spre est de actualul centru al municipiului, pe malul de sud al Crișului Repede. Deși supusă unor perfecționări și continue reparații de-a lungul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, cetatea își păstrează și azi nealterată forma de la sfârșitul secolului al XVI-lea, cunoscută din gravurile lui Joris Hoefnagel⁷ și Johann Sibmacher⁸. Ambele lucrări redau, relativ corect, aspectul cetății, cea

⁴ Gyalokay Jenő, *Nagyvárad vára*, Oradea, 1899; Zsák Adolf, *Várad az 1598-ik évi ostrom idején*, în *A Biharmegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egyesület 1901/1902-ki évkönyve*, Oradea, 1902; Scholtz Béla, *Nagyvárad várának története*, Oradea, 1907; Gyalokay J., *Új adatok a régi Várad helyrajzához*, în *Biharvárad*, vol. I, Oradea, 1913; Bánfi Florio, *Olasz katonai építésszek Erdélyben*, în *Erdélyi múzeum*, 1932; Muggiorotti, Leone Andrea, *A hadiépítész Magyarországi történetében*, în *Haditörténelmi közlemények*, 1935, caiet I—II; Bánfi F., *Báthory István és Domenico Ridolfini*, în *Haditörténelmi közlemények*, 1941; Gyalokay Jenő, *A várad vára*, în *Haditörténelmi közlemények*, 1942; Balogh J., *op. cit.*; Gh. și V. Sebestyén, *Arhitectura renașterii în Transilvania*, București, 1963; A. Avram și I. Godea, *Monumente istorice din Țara Crișurilor*, București, 1975.

⁵ J. Balogh citează informații din „Registrele de socoteli ale Clujului”, dar așa cum mărturiseste (*op. cit.*, p. 8), nu a avut posibilitatea să le studieze personal.

⁶ O cetate asemănătoare existase și la Satu Mare, fiind însă demolată. Vezi, Burai Adalbert, *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare*, în *Satu Mare, Studii și comunicări*. Muzeul de istorie din Satu Mare, 1969.

⁷ Pictor miniaturist și gravor, născut la Anvers în 1542, moare la Viena la 9 septembrie 1600. A executat numeroase planuri de orașe europene pe care le-a comunicat lui Georg Braun pentru *Civitates orbis terrarum in aes incisae et excusae, et descriptum topographica, morali et politica illustratae*, Coloniae, 1572—1618.

⁸ Pictor gravor din Nürnberg, mort la 23 martie 1611. A executat gravuri și scene istorice pentru Hieronymus Ortelius, *Chronologia...*, Nürnberg, 1603. Conform opiniei lui Balogh J., gravura lui Sibmacher ar fi o copie slabă a lucrării gravorului flamand. Trecând peste faptul că gravura lui Hoefnagel vede lumina tiparului abia în 1618, deci cu 15 ani după cea a lui Sibmacher, constatăm, pe lângă asemănările izbitoare din cele două stampe, apariția în stampa maestrului german a șantului săpat de turci în timpul asediului din 1598 spre a deversa apa din șanturile cetății înspre Criș. Acest șant nu apare la Hoefnagel, a cărei stampă este însă elocventă pentru calitățile sale de miniaturist. Considerăm că Hoefnagel a vizitat cetatea înaintea asediului amintit.

a lui Hoefnagel fiind însă mai bogată în detalii. Potrivit acestor stampe se poate constata existența unor întărituri ale orașului, parțial executate din zid, parțial din palisade, care erau prevăzute cu mai multe turnuri masive. În interiorul orașului se distinge grandioasa cetate bastionară.⁹ Cetatea era înconjurată cu un șanț care avea o lățime medie de 30 de metri¹⁰, umplut cu apa care provenea din Criș și nu putea fi evacuată decât cu ajutorul unui canal subteran secret ce dădea în pîrîul Peța. La data executării stampelor în jurul anului 1598, cetatea își avea conturată perfect forma, un singur bastion fiind ridicat din pămînt și palisade¹¹. În interiorul cetății se poate distinge cu claritate a doua incintă, de fapt vechea cetate medievală, care avea un plan arhaic, fără turnuri de flancare, ce ne permite să o datăm mai degrabă în veacul al XIV-lea decât la sfîrșitul secolului al XV-lea, așa cum au propus unii cercetători.¹²

După cum reiese din cele două stampe, ideea construirii cetății bastionare din Oradea a fost novatoare din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, dorim să menționăm alegerea celei mai moderne soluții de fortificare, soluție încă puțin răspîndită chiar în apusul Europei. Apoi, merită de subliniat curajul constructorilor orădeni de a se angaja într-o muncă de amploare, în perspectivă pe durata mai multor decenii, în loc să recurgă la îmbunătățirea mai puțin costisitoare a vechii cetăți. Toate aceste intenții materializate în fapte, au adus prin efortul comun al întregii Transilvanii — efort fizic pe șantier sau material datorită impozitelor speciale — la realizarea unei mărețe opere.

Se pune însă problema, care a fost momentul în care ideea ridicării noii cetăți a fost transformată în realitate?

În iunie 1565 călătorul italian Giovanandrea Gromo descrie astfel cetatea Oradea: „Înăuntru orașului se găsește o construcție uriașă a unei cetăți cu cazărmi încăpătoare. Ea este socotită foarte tare din cauza zidurilor groase și puternice, a șanțului bun, cu o contraescarpă și cu un terasament („terrapieno”) larg de pămînt pe care îl are pe dinăuntru de formă aproape ovală, dar fără flancuri de vreo ispravă”.¹³ Evident, descrierea de mai sus se referă la vechea cetate medievală ridicată în cursul secolului al XIV-lea și al XV-lea. Noua fortificație va fi edificată abia în anii care urmează.

⁹ Suprafața pe care se întinde cetatea este de 15,5 ha, iar perimetrul pentagonului care unește vîrfurile bastioanelor este de 1 141 metri. Lungimea totală a zidurilor este de 1 400 metri. Cf. Gyalokay, *A l'aradi vár*, 1942, p. 82.

¹⁰ *ibidem*, p. 79

¹¹ Acest bastion va fi terminat în timpul domniei lui Gabriel Bethlen în anul 1618 și va primi numele principelui. Dimensiunile feșelor sale este de 89 și 95 metri. Celelalte bastioane pornind înspre nord de la bastionul amintit sînt: bastionul „Ciunt” sau „Mutilat” cu fețele de 68 și 74 metri, „Aurit” (70—70), „Roșu” sau „Venețian” (87—101) și al „Crăișorului” (57—62). Menționăm că în lucrarea lui Gh. și V. Sebestyén *op. cit.*, indicarea ordinii bastioanelor este greșită. Datorită acestui fapt autorii localizează inscripția cu cifrele S 7 Z (1572) pe profilatura de piatră a bastionului „Rostu” (numit și „Venețian”) cînd de fapt ea se găsește pe bastionul „Aurit”, sub locul unde se aflase blazonul familiei Bithory.

¹² Gh. și V. Sebestyén, *op. cit.*, p. 104. atribuie cetatea perioadei păstoratului episcopului Ioan Filipez (1476—1490). Dar în anul 1474 cetatea a suportat cu succes un uriaș asediu turcesc. De aceea opinăm pentru a atribui episcopului Andrea Scolari (mort în 1426) modernizarea cetății existentă deja în forma respectivă în secolul anterior. În acest context, lui Ioan Filipez i-a revenit doar sarcina de a efectua ample lucrări de reparație.

¹³ Giovanandrea Gromo, *Descrierea mai amplă a Transilvaniei, în Călători străini în țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 330.

Primele dovezi documentare despre începerea construcțiilor de pe șantierul orădean ne parvin din „Registrele de socoteli consulare ale Sibiului”¹⁴. Conform acestora, lucrările au început deja în anul 1569, dată ce devansează cu un an data cunoscută pînă în prezent, iar planul fortificațiilor trebuia să fi fost terminat în anul anterior. Astfel, la 7 mai 1569 un anume Mathias Balogh din Sibiu a fost „trimis din porunca regelui (n.n. Ioan Sigismund care continua să se intituleze astfel) la Miercurea ca să facă rost pentru Oradea de trei zidari din acel scaun.”¹⁵ În ziua de 6 iunie, din aceeași poruncă, au fost trimiși la Oradea doi pietrari care au primit pentru drum cîte doi florini.¹⁶ De asemenea, cîte doi florini au primit și cei patru zidari, împreună cu pietrarul, trimiși la Oradea în data de 25 august.¹⁷

Munca dificilă, condițiile grele de lucru, depărtarea de casă și alte neajunsuri au dus la primele manifestări de nesupunere din partea lucrătorilor. Însemnările din 13 și 15 octombrie ne oferă informații referitoare la acte de răzvrătire a zidarilor trimiși la Oradea, cînd trei zidari fugiți de acolo sînt căutați la Sighișoara și Miercurea.¹⁸

La rubrica rezervată zilei de 11 noiembrie aflăm că s-au întors zidarii de la Oradea „unde li s-a plătit foarte puțin” și de aceea „din voința onoratului Consiliu din Sibiu s-a plătit pentru munca efectuată de către Michael Krauss și Lukas Maurer (zidar) fiecăruia 6 florini, lui Quirino pietrar 4 florini, Stenzel pietrar 4 florini. Lui Veltel zidar, împreună cu ucenicul, fiecăruia 4 florini, Crestel Witch 3 florini și Lucas zidari 3 florini.”¹⁹ Se poate deci constata că deja din primul an de construcții pe însemnatul șantier al cetății au participat meșteri zidari și pietrari sași din scaunele Sibiu, Miercurea și Sighișoara, dintre care unii sînt atestați nominal.

În anul următor 1570, dieta Transilvaniei, întrunită între 1 și 6 ianuarie la Mediaș, a votat pentru prima oară impozitul special pentru construcția cetății, ce consta din cîte 1 florin pe poartă din partea nobilimii din Parțium care asigură și carele pentru transport, iar ardelenii inclusiv sașii și secuii, erau datori să plătească cîte 20 de dinari.²⁰ Dieta din Turda din 21—26 mai 1570 a suplimentat impozitul cu încă 15 dinari.²¹

Participarea pe șantier a meseriașilor sași este atestată în acel an 1570, începînd cu data de 9 aprilie cînd au fost trimiși la Oradea din partea orașului Sibiu și a scaunelor Cincu și Rupea, în total 14 zidari, 9 cărămidari și un

¹⁴ *Arhivele statului Sibiu, Fond Primăria orașului Sibiu, Socoteli consulare*. Deoarece toate informațiile din arhivele din Sibiu fac parte din același fond, în continuare vom cita: Arh. Sibiu, anul, registrul și fila.

Aducem, pe această cale, mulțumiri tovarăsei Diana Ghibu arhivist la Arhivele Statului Sibiu, pentru ajutorul acordat în depistarea acestor informații documentare deosebit de valoroase.

¹⁵ *Arh. Sibiu, an 1569, reg. 89, f. 30.*

¹⁶ *ibidem*, f. 31 verso.

¹⁷ *ibidem*, f. 34 v.

¹⁸ *ibidem*, f. 36 v

¹⁹ *ibidem*, f. 37 v

²⁰ *Erdélyi országgylési emlékek (Monumenta comitialia Regni Transylvaniae)*, vol. II, Budapesta, 1876, p. 367 (în continuare: *M.C.R.T.*)

²¹ *ibidem*, p. 371

pietrar pe nume Stenzel, probabil același care lucrase acolo și în anul anterior.²² În 8 iulie „regele” a solicitat mai mulți cărămidari și pietrari, fiind trimiși la Oradea din partea orașului și scaunului Sibiu, mai întâi 15 cărămidari și doi pietrari, aceștia din urmă fiind însoțiți și de soțiile lor,²³ iar la data de 1 august încă trei zidari și un pietrar.²⁴

Odată cu sosirea toamnei din nou se semnalează fuga mai multor zidari din Oradea, cinci dintre ei fiind prinși și trimiși la Alba Iulia la data de 10 octombrie.²⁵ La 11 octombrie „din voința Consiliului orașenesc” s-au plătit celor 9 cărămidari care au lucrat la Oradea între 9 aprilie și 25 septembrie și se întorceau acasă, fiecăruia câte 4 florini”. Pe lângă cei 9 cărămidari, alți 11 care prestaseră o muncă de numai două luni și jumătate au primit câte 2 florini.²⁶

Cărămidarii au executat o mare cantitate de cărămizi, astfel încât zidarii au avut material de lucru pînă în a doua jumătate a lunii noiembrie, întoarcerea lor fiind înregistrată la data de 22, prilej cu care pietrarului Kiren i s-au achitat cinci florini.²⁷

Deși meșterii s-au întors, însemnările următoare demonstrează că la Oradea s-a lucrat în tot cursul iernii 1570—1571. Căruțașilor din Sibiu, Mediaș, Cincu și Sebeș aflați la Oradea li s-au trimis banii pentru încă două luni, la data de 11 ianuarie 1571²⁸, iar la 9 martie, suma de 60 de florini este trimisă lucrătorilor din Mediaș, Cincu și Nocrich cît și preotului acestora, aflați cu toții pe șantier.²⁹ Estimînd media de plată pentru un lucrător la suma de 2 florini, se pare că la Oradea se aflau la acea dată cca 28—29 de meșteri.

Lucrările au continuat în ritm susținut în tot cursul anului. Dieta din Tîrgu Mureș (1—14 ianuarie) votează un impozit de 30 de dinari de poartă pentru Oradea³⁰, iar dieta următoare, ținută la sfîrșitul anului (26 XI—1 XII) stabilește obligațiile în muncă ale secuilor între zilele Sf. Grigore și Sf. Martin. Răufăcătorii își obțin iertarea în schimbul unei taxe de 12 florini, sau prin prestarea unei munci între cele două date menționate mai sus.³¹

După moartea principelui Ioan Sigismund, survenită în luna martie a anului 1571, construcția cetății rămîne în grija urmașului acestuia Ștefan Báthory, fostul căpitan al Oradiei. La acea dată construcțiile evoluaseră destul de puțin, fiind terminat doar un singur bastion, cel al Crăișorului denumit astfel după Ioan Sigismund fiul regelui Ioan Zápolya. Pe baza denumirii bastionului, precum și a dimensiunilor sale mai reduse ce-i atestă vechimea, s-a afirmat — considerăm că pe bună dreptate — că bastionul a fost terminat încă în timpul vieții lui Ioan Sigismund.

²² *Arh. Sibiu, an 1570, reg. 90, f. 26 v.* Apar aici nominalizați un zidar pe nume Krisel Michael și cărămidarul Peter Mühner.

²³ *ibidem*, f. 30

²⁴ *ibidem*, f. 31

²⁵ *ibidem*, f. 32 v

²⁶ *ibidem*

²⁷ *ibidem*, f. 33 v

²⁸ *ibidem, an 1571, reg. 91, f. 18 v*

²⁹ *ibidem*, f. 19 v

³⁰ *M.C.R.T., II, p. 375*

³¹ *ibidem*, p. 415—416

Lucrările sînt relansate cu amploare, „voievodul“ (n.n. Ștefan Báthory) solicitînd de la Universitatea săsească la data de 25 iunie, 200 de cărămidari pentru Oradea³², care la începutul lunii următoare s-au întîlnit la Mediaș de unde urmau să pornească mai departe.³³ Această acțiune dezvăluie caracterul general al efortului făcut de către Universitatea săsească prin mobilizarea tuturor scaunelor săsești în vederea trimiterii meșterilor spre Oradea. Așa cum reiese din documente, uneori aceștia erau însoțiți pe șantier și de soțiile și de preoții lor.

Ca și în anul precedent, lucrările au continuat și în iarna următoare, fapt dovedit de apelul lansat de Ștefan Báthory la data de 17 decembrie către Consiliul orășenesc din Bistrița pentru trimiterea urgentă a doi zidari la Oradea.³⁴ În aceeași iarnă în scaunele Mediaș și Sighișoara nu mai rămăsese nici un pietrar, cu toții fiind trimiși la Oradea.³⁵

În aprilie 1572 principele solicită de la sibieni mai mulți cărămidari pentru Oradea³⁶ care vor fi recrutați în luna următoare din scaunul Cincu.³⁷ Anterior, principele apelase la conducerea Bistriței pentru cărămidari necesari la Gherla. Cererea sa fiind satisfăcută în luna aprilie, la 1 mai, Ștefan Báthory cere meșteri și pentru Oradea.³⁸ Puțin mai târziu, la 22 mai, Báthory se va adresa din nou bistrițenilor, de data aceasta pentru patru zidari necesari pe același șantier.³⁹ Alți șase zidari sînt trimiși din Sibiu la Oradea, prin Turda.⁴⁰

Consiliul orășenesc din Sibiu era răspunzător pentru soarta meseriașilor aflați la Oradea, deoarece un trimis al consiliului se va deplasa la 1 iulie spre șantierul cetății în scopul verificării situației acestora.⁴¹ Din nou se semnalează cazuri de părăsire a lucrului de către meseriași. Cînd la 2 iulie căpitanul Oradiei, Cristofor Báthory, a semnalat că mai mulți zidari fugiseră de pe șantier, Velten Wurmloch este trimis la Brașov să-i caute⁴², iar un alt sol este trimis către principe în ziua de 5 iulie, pentru „a prezenta scuzele consiliului în problema zidarilor“.⁴³ În ziua de 6 iulie principele emite o dispoziție către primarii sibieni Simon Miles și Augustin Szöcs pentru prinderea „zidarilor fugiți de la Oradea, care deși au primit salariu, totuși au fugit“.⁴⁴ Însă din Oradea nu au fugit numai zidari ci și cărămidari, fapt ce reiese dintr-o altă notă a „Socotelilor consulare din Sibiu“, datată în 13 iulie 1572.⁴⁵

Repetatele cereri ale principelui au pus Universitatea săsească în fața unor probleme dificile: obținerea unui număr cît mai mare de zidari, cărămidari și pietrari. Pentru soluționarea acestor probleme sînt trimiși soli în toate scau-

³² *Arh. Sibiu, an 1571, reg. 91, f. 23*

³³ *ibidem*. Nu se precizează numărul cărămidarilor adunați la Mediaș.

³⁴ Veress E., *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*, I, Cluj, 1944, p. 158 (în continuare: *Levelezés...*)

³⁵ *Arh. Sibiu, an 1571, reg. 91, f. 27 v* -- însemnare din 4 ianuarie 1572.

³⁶ *ibidem, an 1572, reg. 93, f. 20 v*

³⁷ *ibidem, f. 21*

³⁸ Veress E., *Levelezés...*, I, p. 197

³⁹ *ibidem*. p. 205.

⁴⁰ *Arh. Sibiu, an 1572, reg. 93, f. 21*

⁴¹ *ibidem, f. 21 v*

⁴² *ibidem*

⁴³ *ibidem*

⁴⁴ Veress E., *Levelezés*, I, p. 211

⁴⁵ *Arh. Sibiu, an 1572, reg. 93, f. 22*

nele și districtele: la 15 iulie un trimis sibian pleacă la Brașov⁴⁶, un altul pornește peste 13 zile la Mediaș⁴⁷, iar la 31 august ca urmare a unei noi scrisori primite de la Ștefan Báthory⁴⁸, doi trimiși ai consiliului din Sibiu pleacă spre Mediaș, Bistrița și scaunele de sus.⁴⁹

Lucrările au continuat în ritm susținut pînă la sfîrșitul anului. La 18 decembrie 1572 zidarul Stentzel care a lucrat 11 luni la Oradea, primește la întoarcerea sa în Sibiu suma de 8 florini. La aceeași dată s-a întors după 26 de săptămîni petrecute pe același șantier și pietrarul Michael.⁵⁰

Coroborînd informațiile referitoare la lucrările din anii 1569—1572 și ținînd cont de data înscrisă pe bastionul „Aurit” (1572), putem aprecia stadiul lucrărilor la sfîrșitul anului 1572. Așa cum am mai arătat, primul bastion terminat a fost cel al „Crăișorului”. Următorul bastion definitivat în 1572 a fost cel „Aurit” situat în nordul fortificației, numele său fiind dat de stema aurită a familiei Báthory. Cercetările făcute pînă în prezent dădeau la concluzia că acest bastion ar fi fost ridicat în anul 1583⁵¹, neținîndu-se seama de data înscrisă pe profilul de piatră de sub blazon. Pe baza acestei date, noi considerăm că în anul 1572 bastionul era terminat, cu atît mai mult cu cît afirmația noastră este susținută de prezența pe șantier în cursul anului 1573 a doi aurari⁵² sibieni Iacob și Petru Aranyosso⁵³, trimiși la Oradea la data de 24 martie. Cei doi fiind singurii reprezentanți ai acestei meserii pomeniți în documentele legate de construcția cetății, recunoaștem în ei tocmai pe acei meșteri care au aurit blazonul familiei Báthory.

Dieta din 1—6 ianuarie 1573 întrunită la Cluj a votat din nou dările pentru Oradea, cîte 50 de dinari de poartă. S-a mai hotărît ca „șaiii să se îngrijească de zidari și cărămidari, iar pietrele vor fi aduse de domnii din Partium, mai ales de nobili”.⁵⁴ Prin această hotărîre s-a legiferat o stare de fapt existentă deja.

Printr-o scrisoare adresată bistrițenilor, la 28 februarie 1573 principele revine cu cererile de meșteri pentru ridicarea cetății. În scrisoare se specifică faptul că bistrițenii „în loc de meșteri au trimis tineri nepricepuți”.⁵⁵ În luna următoare o altă scrisoare princiară are aceeași destinație cerînd de urgență patru meșteri zidari.⁵⁶ Nu știm în ce mod a fost soluționată cererea lui Ștefan Báthory, dar în 24 martie, alături de cei doi aurari menționați deja, din Sibiu

⁴⁶ *ibidem*

⁴⁷ *ibidem*, f. 22 v

⁴⁸ Veress E., *Levelezés...*, I, p. 214; Koncz Jozsef, *Beszterce-naszodmegye illetöleg Beszterce-városa levéltára, in Századok*, 1889, p. 44

⁴⁹ *Arh. Sibiu, an 1572, reg. 93, f. 23*

⁵⁰ *ibidem*, an 1573, reg. 95, f. 15 v.

⁵¹ Balogh J., *op. cit.*, p. 12; Gh. și V. Sebestyén, *op. cit.*, p. 105.

⁵² Adică „göldner”. Cuvîntul are două sensuri: 1. zilier 2. aurar (Cf. *Siebenbürgisch-sächsisches wörterbuch*, București-Berlin, 1971, vol. III, p. 272). Avînd în vedere că cei doi sînt menționați nominal, deci li se acordă o anumită importanță, precum și numele de familie „Aranyosso” care trebuie pus în legătură cu prelucrarea aurului, considerăm că în document cuvîntul „göldner” se folosește în sensul de „aurar”.

⁵³ *Arh. Sibiu, an 1573, reg. 95, f. 17*

⁵⁴ *M.C.R.T.*, II, p. 427 și 533

⁵⁵ Veress E., *Levelezés...*, I, p. 238.

⁵⁶ *ibidem*, p. 247

au pornit spre Oradea „mai mulți zidari“, dintre care sînt nominalizați doi, Thies și Casper, care au primit cîte 3 florini.⁵⁷

Cînd în 30 aprilie se înregistrează o nouă cerere a căpitanului din Oradea Cristofor Báthory, de data aceasta pentru cărămidari, conducerea Sibiului a apelat la brașoveni.⁵⁸ În acest context, semnificativă pentru efortul tuturor scaunelor săsești spre a satisface doleanțele conducerii principatului, este trimiterea mai multor zidari din Brașov, Mediaș, Cincu și Alfița către șantierul din Oradea la data de 11 mai.⁵⁹ Avînd în vedere că aceștia se deplasau cu două căruțe, se poate estima numărul lor la cca 6—8 zidari, cărora li se adaugă și doi slujitori, precum și doi însoțitori din partea Consiliului orașenesc din Sibiu, pe nume Nagy Miklos și Jörg Leitscher.

Odată cu apropierea toamnei o parte din lucrători urmau să se întoarcă spre meleagurile lor. Din acest motiv, la 21 august sînt căutați la Mediaș, Cincu, Sighișoara și Brașov „alți cărămidari în locul celor care se vor întoarce“.⁶⁰ Nu se cunoaște numărul exact al cărămidarilor trimiși la Oradea, dar la 1 septembrie patru dintre ei au primit cîte 2 florini pentru drum.⁶¹

Insemnarea din 17 septembrie este edificatoare în privința lipsurilor de care sufereau meseriașii pe șantierul cetății din Oradea: „atunci cînd Jörg Leitscher s-a plîns de lipsă de bani în problema meseriașilor de la Oradea“ i-au fost trimiși ceva bani prin Nagy Márton.⁶²

În anul 1574 ambele diete întrunite în iunie și decembrie votează impozitul de cîte 50 de dinari de poartă pentru construcția cetății.⁶³

Primele informații documentare privind lucrările din acel an datează din 4 aprilie, cînd sibiienii dau curs scrisorii princiare, trimițînd „zidari și cărămidari la construcția din Oradea“. Meșterii din scaunele Mediaș, Sighișoara, Cincu, Nocrich și Rupea au fost convocați la Sibiu. Sibiienii au contribuit cu numărul cel mai substanțial de meseriași, trei zidari și 19 cărămidari (din care doi au fugit), precum și cu cinci căruțe necesare transportului spre Alba Iulia.⁶⁴ La data de 25 mai ne este semnalată din nou fuga unor cărămidari de la locul lucrărilor⁶⁵, în locul acestora fiind trimiși alții, unul dintre ei fiind „de aici din partea orașului (n.n. Sibiu) Lörincz...“ Totodată este trimis și „Löcsei György să-i îngrijească pe cei care căzuseră bolnavi la Oradea... i se dă și un medic pentru trei luni“.⁶⁶

Condițiile grele de lucru, cazarea improprie a sutelor de lucrători adunați din comitatele Partiumului, din scaunele săsești și secuiești, veniturile mici⁶⁷, depărtarea de casă, bolile, contribuie la fuga a tot mai mulți lucrători, sau în

⁵⁷ *Arh. Sibiu, an 1573, reg. 95, f. 17*

⁵⁸ *ibidem, f. 18*

⁵⁹ *ibidem*

⁶⁰ *ibidem, f. 20 v*

⁶¹ *ibidem, f. 21*

⁶² *ibidem*

⁶³ *M.C.R.T., II, p. 493 și 554*

⁶⁴ *Arh. Sibiu, an 1574, reg. 96, f. 16 v*

⁶⁵ *ibidem, f. 17 v*

⁶⁶ *ibidem, f. 18 — însemnare din 31 mai.*

⁶⁷ Așa cum arăta acad. D. Prodan „în principiu munca se plătea, dar existau și o serie de abuzuri. adesea plătindu-se mai puțin sau chiar de loc“ (D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, București, 1967, p. 420.

cel mai bun caz la exprimarea dorinței acestora de a obține aprobarea de a se întoarce la gospodăriile lor, așa cum au procedat patru cărămidari în cursul lunii iulie.⁶⁸ Marea majoritate a cărămidarilor s-au întors însă abia toamna târziu, în luna octombrie.⁶⁹

Pentru perioada următorilor șase ani „Registrele socotelilor consulare ale Sibiului” nu s-au păstrat, informațiile noastre fiind astfel mult mai lacunare. Din anul 1575 deținem doar o singură informație documentară despre construcție. În 23 martie, principele Ștefan Báthory se adresează Consiliului orașenesc din Bistrița cu cererea de a se trimite „pietrari, zidari și cărămidari în același număr ca și în anul trecut, în total 75^a.”⁷⁰ Deci informația are valoare și pentru anul anterior, deși numărul meseriașilor ni se pare prea mare față de posibilitățile limitate ale unui singur district.

Dieta ținută la sfârșitul anului, în luna decembrie la Bistrița, a votat și de acea dată cei 50 de dinari drept impozit pentru ridicarea cetății.⁷¹ Cu toate că există aceste date documentare din 1575, considerăm că asistăm la un moment de stagnare în evoluția lucrărilor. Afirmatia este valabilă cel puțin pentru anul 1575, an în care scena politică internă a principatului a fost puternic afectată de conflictul armat dintre partida proimperială a lui Gáspár Békés pe de o parte și principele Ștefan Báthory, susținut de turci, pe de altă parte.⁷² După victoria repurtată în ziua de 9 iulie la Sînpaul, Ștefan Báthory își va îndrepta atenția tot mai mult spre tronul Poloniei pe care îl va obține în cursul aceluiași an, la 14 decembrie. De acum înainte va urma o perioadă de 11 ani de uniune personală între Polonia și Transilvania.

Ocupându-se în continuare personal de problemele Transilvaniei, regele Ștefan Báthory nu va neglija nici cetatea din Oradea. Totuși cea de a doua etapă de construcție pe care o fixăm în perioada dintre 1575 și 1580, nu a adus progrese remarcabile în construcția fortificației.

Dieta Transilvaniei întrunită la 20 mai 1576 la Cluj hotărăște ca domniile din comitatele Bihor, Crasna și Solnoc să dea câte un om la fiecare 10 porți pentru a ridica palisadele în jurul bastioanelor de pământ din Oradea.⁷³ Deci, la acea dată unele bastioane erau executate numai din pământ, ceea ce înseamnă că, probabil, în ultimii trei ani n-a mai fost definitivat nici un bastion. Lucrările nu s-au întrerupt însă, deoarece dieta din Cluj întrunită între 21 și 26 octombrie a considerat „folositoare construcția cetății și periculoasă oprirea ei” într-un moment în care „avea prea puține clădiri din piatră” și în consecință a votat impunerea de 50 de bani de poartă.⁷⁴ În următorii ani dietele întrunite la Turda în luna octombrie a anilor 1577, 1579, 1580, au votat de fiecare dată cei 50 de dinari drept impozit⁷⁵, iar dieta din Cluj din 1578, „deși era mare sărăcie”, aprobă dări în valoare de 25 de dinari de poartă.⁷⁶

⁶⁸ *Arh. Sibiu, an 1574, reg. 96, f. 20* — data de 14 iulie.

⁶⁹ *ibidem*, f. 22 v

⁷⁰ Veress E., *Levelezés...*, I, p. 317

⁷¹ *M.C.R.T.*, II, p. 572

⁷² *Istoria României*, II, București, 1962, p. 941

⁷³ *M.C.R.T.*, III, p. 107.

⁷⁴ *ibidem*, p. 12 și 114.

⁷⁵ *ibidem*, p. 15, 31, 36

⁷⁶ *ibidem*, p. 139

Începînd cu anul 1581 construcția cetății din Oradea a intrat într-o nouă etapă. Dieta din Cluj (1—17 mai) a hotărît perceperea dării de 50 de dinari⁷⁷, iar în următoarea sa întrunire care a avut loc la Alba Iulia (20 septembrie), votează impozitul general de 99 de dinari, condiționat însă de vărsarea unei părți pentru ridicarea cetății.⁷⁸

La 19 februarie sosește la Oradea cu sarcini precise din partea lui Ștefan Báthory, arhitectul militar italian Domenico Ridolfini (Ridolfino). Dintre sarcinile sale, amintim următoarele:⁷⁹

— inspectarea cetății și a șanturilor, să vadă ce a rămas de la un „architetto defonto“.

— să constate în ce măsură corespunde dispoziția bastioanelor proiectului inițial.

— inspectarea bastioanelor și mai ales a cazematei ultimului bastion.

— să stabilească locul porții.

— să aleagă materialul din care să se ridice parapetul (piatră sau pământ).

— să execute macheta cetății din lemn și s-o ducă la Varșovia.

— să se reîntoarcă la Oradea în martie și aprilie.

Din cele de mai sus se desprind câteva constatări destul de însemnate. În primul rînd se adeverește afirmația conform căreia cetatea s-a construit unitar, pe baza unui proiect inițial. Cui i-a aparținut proiectul, este dificil de determinat, cert este că înaintea lui Ridolfino la Oradea a lucrat un arhitect care la data respectivă (februarie 1581) era deja mort. Nu se precizează numărul bastioanelor terminate, dar cel puțin ultimul dintre ele era înzestrat cu cazemate. Parapetul nu era încă executat. Cetatea nu avea nici poartă.

La 21 martie avem din nou știri despre meșterii sași care se pregăteau să pornească spre Oradea la prima scrisoare a principelui.⁸⁰ Deși nu dispunem de date suplimentare, este cert că lucrările de la Oradea au continuat într-un ritm susținut în tot cursul anului 1581, an în care arhitectul italian, conform instrucțiunilor primite, probabil a mai revenit la Oradea.⁸¹

În 1582 Ridolfini este trimis din nou pe șantierul cetății, unde va supraveghea lucrările, fapt pentru care i se achită la 4 octombrie suma de 30 de florini.⁸² Este probabil că acel „meșter de la Oradea“ („Váradí mester“) care apare de două ori înregistrat în „Registrelle de socoteli ale Clujului“ în primăvara anului 1582, să fi fost de asemenea arhitectul Ridolfini: la 5 martie „meșterul din Oradea“ este transportat cu 3 cai spre Turda (de aici spre Alba Iulia), iar la 2 mai se întorcea cu patru cai spre Huedin—Oradea.⁸³

⁷⁷ *ibidem*, p. 39—40.

⁷⁸ *ibidem*, p. 43.

⁷⁹ Documentul este publicat de Bánfi Florio în *Báthory István és Domenico Ridolfini*, p. 36; Din „Registrelle de socoteli ale regelui Ștefan Báthory“ reiese că lui Ridolfini i s-au plătit în ianuarie 1581, 50 de florini, fiind trimis la Oradea. (Cf. Veress Endre, *Báthory István lengyel király udvari számadáskönyveinek magyar és erdélyországi adalékai (1576—1586)*, Budapesta, 1918, p. 132. În continuare: *Számadáskönyvek...*)

⁸⁰ *Arh. Sibiu, an 1581, reg. 98, f. 12.*

⁸¹ Balogh J., *op. cit.*, p. 11, nota 39

⁸² Veress E., *Számadáskönyvek...*, p. 174.

⁸³ *Arhivele statului Cluj, Fond Primăria municipiului Cluj, Socoteli, 1582, vol. 3, fascicula VIII, filele 9 și 11.* Toate referirile se fac la același fond, deci în continuare: *Arh. Cluj, an, vol., fasc., fila sau pag.*

În același an, la solicitarea regelui polon, Universitatea săsească a luat măsurile necesare ca un număr de 75 de cărămidari și zidari să plece spre Oradea în prima decadă a lunii iunie.⁸⁴ La 20 iunie au plecat spre Oradea cărămidarii cărora li s-a distribuit suma de 80 de florini.⁸⁵ Se poate estima numărul lor la cca 35—40 de cărămidari. În toamna anului 1582, dieta din 16 septembrie a votat darea anuală de 50 de dinari pentru construirea cetății.⁸⁶ Fiind aprobate fondurile⁸⁷, lucrările continuă în primăvara anului 1583 când, la 4 aprilie judele Sibiului împreună cu conducerea orașului adresează notabilităților din Bistrița cererea de a trimite la Oradea 20 de zidari și 75 de cărămidari.⁸⁸ În aceeași lună, în data de 18, au plecat spre locul construcțiilor și zidarii din Sibiu, în număr de șase, cărora li s-au plătit suma de 18 florini.⁸⁹

Cu toate eforturile depuse construcția nu evolua pe măsura așteptărilor. În această situație căpitanul cetății, viitorul guvernator al Transilvaniei Ioan Giczy, a apelat la un arhitect imperial care a inspectat fortificațiile în anul 1583. Concluzia sa, conform căreia cetatea are câteva erori, ne este cunoscută din scrisoarea călugărului iezuit Possevino adresată secretarului de stat al lui Ștefan Báthory, italianul Galli, la data de 20 octombrie 1583.⁹⁰ Nu aflăm însă, cine a fost acel arhitect imperial, deși unii autori, precum Balogh J., îl identifică cu Ottavio Baldigara.⁹¹

În ceea ce-l privește pe italianul Ottavio Baldigara, arhitect imperial, există opinia exprimată de mai mulți autori, conform căreia, acesta ar fi proiectat cetatea Oradei.⁹² Faptul ar fi fost posibil numai cu condiția ca înainte de 1569, anul începerii efective a construcțiilor, Baldigara să fi fost în slujba principelui Ioan Sigismund. Nu dispunem de informații documentare pentru acea perioadă, dar începând cu 21 martie 1569 „Octavius Baldigara” aflat în slujba habsburgilor, este trimis la Agria cu câțiva pietrari, în calitate de „aedificiorum extractor”, pentru terminarea construcției cetății de acolo⁹³, iar în 24 martie 1569 arhitectul are funcția de „... in partibus regni nostri Hungariae superioribus praefectus...”.⁹⁴ În continuare pînă în anul 1579, un

⁸⁴ *Arh. Sibiu, an 1582, reg. 99, f. 23 și reg. 100, f. 13*

⁸⁵ *Ibidem, reg. 100, f. 13*

⁸⁶ *M.C.R.T., III, p. 44*

⁸⁷ Dieta din 15-20 septembrie 1583 a votat de asemenea darea de 50 de dinari (*ibidem*)

⁸⁸ Konec J., *op. cit.*, p. 45.

⁸⁹ *Arh. Sibiu, an 1583, reg. 101, f. 20*

⁹⁰ Veress Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, II, București, 1930, p. 280—281. (În continuare: *Documente*)

⁹¹ Balogh J., *op. cit.*, p. 12.

⁹² Primul dintre ei, cronicarul Szamosközy, afirmase „... Mai nou, conform indicațiilor regelui polon Ștefan Báthory, arhitectul imperial Baldigara Ottavio i-a dat acea formă prin care a devenit de necucit...” (n.n. se referă la cetatea din Oradea) Vezi, Szamosközy István, *Erdély története*, Budapesta, 1963, p. 106; Maggiorotti L.A., *op. cit.*, p. 38; Gerő L., *Magyarországi várépítéset*, Budapesta, 1955, p. 336; Burai A., *op. cit.*, p. 131. Această opinie este infirmată de Balogh J. (*op. cit.*, p. 14, nota 53) care nu aduce însă argumente documentare pentru susținerea afirmației sale.

⁹³ Kapossy János, *Adattár. Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből*, II, sec. XVI, în *Művészettörténeti értesítő*, 1956, nr. 2—3, p. 192.

⁹⁴ *ibidem*

număr de 13 documente emise la Viena și la Praga îl menționează pe Baldigara în slujba habsburgilor, în calitate de „architecto nostro“, „aedificiarum nostrarum structor“, „architectus noster Argiensis“, „structurorum nostrarum magister“, etc.⁹⁵

Alți autori emit ipoteza activității lui Baldigara pe șantierul din Oradea în anul 1579⁹⁶, sau chiar mai mult, între anii 1578 și 1584.⁹⁷ În legătură cu aceste ipoteze ne exprimăm rezerva susținută de atestările documentare care indică prezența lui Baldigara în Italia începând cu 23 iunie 1579, iar de la data de 2 august 1581 îl găsim la Nové Zámky: „ad manus Suae Maiestatis architecti Octavii Baldigara“.⁹⁸ La 7 martie 1583 arhitectul pornește să inspecteze cetățile de margine și la data de 28 iulie încă nu-și terminase misiunea.⁹⁹

În realitate, Baldigara va sosi mai târziu la Oradea, abia în cursul anului 1584. La 4 noiembrie 1583 printr-o scrisoare adresată lui Rudolf de Habsburg, Ștefan Báthory va face demersurile necesare pentru ca arhitectul împăratului să fie trimis să inspecteze cetatea din Oradea.¹⁰⁰ Răspunsul nu întârzie să sosească la 9 decembrie cu aprobarea ca arhitectul să petreacă două luni pe șantierul cetății.¹⁰¹

Cert este că la Oradea s-au perindat mai mulți arhitecți și meșteri cu mai mică autoritate și din acest motiv construcția nu avansa, fapt relevat și de una din scrisorile pe care Consiliul locotenențial al Transilvaniei a adresat-o regelui, la 22 decembrie 1583: „... ceea ce zidește unul strică celălalt și în acest chip lucrul nu mai are capăt, pe lângă alte pagube. Iar dacă Maiestatea Ta trimite aici să vadă locul pe Baldigara... etc.“¹⁰² Din scrisoare reiese că Baldigara încă nu văzuse fortăreața. În cursul anului va petrece mai mult timp la fața locului, depășind cele două luni pentru care fusese tocmnit. Prin activitatea sa energetică a reușit să scoată din împas, cel puțin pentru moment, evoluția lucrărilor. Relevantă în această privință este scrisoarea Consiliului locotenențial adresată lui Ștefan Báthory la 15 decembrie 1584: „... Baldigara, cât de omenește s-a purtat acolo, cât folos a făcut cu acea clădire, la Oradea, cum a reformat-o și a îndreptat-o... a zăbovit mai mult la ea decât era tocmnit...“¹⁰³ Aceleași elogii i se aduc indirect la dieta din primăvara anului 1585, când căpitanul Oradei, Ioan Giczy, a fost numit guvernator al Transilvaniei. Printre principalele merite ale lui Giczy, scoase în evidență cu acel prilej, figurează aducerea la Oradea a lui Baldigara: „... Acesta (n.n.

⁹⁵ *ibidem*, p. 195—195 și *ibidem*, III, în *M.E.*, 1956, p. 322—322

⁹⁶ Ideea a fost avansată de F. Bánfi — cu mențiunea că vizita este controversată și nu există dovezi documentare — și preluată de A. Kovács și M. Toca în *Arhitecți italieni în Transilvania în cursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series historia*, fasciculus 2, 1973, p. 22

⁹⁷ Gerö L., *op. cit.*, p. 336

⁹⁸ Kapossy J., *op. cit.*, III, p. 322—324

⁹⁹ *ibidem*, p. 324—325

¹⁰⁰ Veress E., *Levelezés...*, II, p. 250

¹⁰¹ *ibidem*, p. 255

¹⁰² Veress A., *Documente*, II, p. 289

¹⁰³ *ibidem*, p. 324; Balogh J., *op. cit.*, p. 14; A. Kovács, M. Toca, *op. cit.*, p. 25.

Aportul lui Baldigara deși puțin exagerat, a fost însemnat având în vedere răsplata care i-a fost oferită: un lanț de aur în valoare de 300 de galbeni, 500 de florini, un cal în valoare de 100 de florini, 40 de blănuiri de jder, o cupă, probabil de argint.

Giczy) în cursul anului a făcut atîta pentru cetatea Oradei cu un celebru arhitect Baldigara Ottavio, cît nu s-a făcut la un loc în alți ani...¹⁰⁴

Anterior, dieta din toamna lui 1584 în adunarea de la Alba Iulia, votează și de acea dată impozitul de 50 de dinari pentru Oradea¹⁰⁵, așa cum se va proceda peste un an la Turda, de acea dată însă, suma micșorîndu-se la 40 de dinari.¹⁰⁶

În noiembrie 1585 la Oradea a bîntuit o mare epidemie de ciumă. Conform relatărilor călătorului italian Campani mureau zilnic cca 100 de oameni.¹⁰⁷ Cu toate acestea în cursul anului, înainte de epidemie, lucrările au continuat, „Registrelle de socoteli ale Clujului” consemnînd trecerea zidarilor spre Oradea¹⁰⁸, după ce cu cîteva zile mai înainte, arhitectul din Oradea („a văradi fundátor”) se întorcea pe șantier din călătoria făcută la Alba Iulia.¹⁰⁹ Prezența sa pe șantier a fost de mai scurtă durată, deoarece la 27 iunie arhitectul italian trece din nou prin Cluj („jövén az văradi fundálo az olasz”).¹¹⁰ În registre mai apar cîteva transporturi și plăți în interesul Oradei, la 17, 23, 30 iunie¹¹¹, iar la 22 august o altă echipă de zidari era în drum spre Oradea.¹¹² În privința provenienței meseriașilor menționați sînt edificatoare următoarele însemnări din registre: „la 20 octombrie s-au întors de la Oradea zidarii din Mediaș, le-am dat căruțe pînă la Turda”¹¹³, iar la 28 octombrie „zidarii din Sighișoara” trec prin Cluj cu 3 căruțe.¹¹⁴ Deși după anul 1583 nu mai dispunem de informațiile oferite de „socotelile consulare din Sibiu”, se poate remarca din cele de mai sus că scaunele săsești continuau să contribuie cu mîna de lucru specializată pentru cea mai mare operă de construcție din perioada principatului în Transilvania.

Se pune problema identificării arhitectului italian menționat în anul 1585. Balogh J., bazîndu-se pe „Registrelle de socoteli ale regelui Ștefan Báthory” din care rezultă că arhitectul Simone Genga a prestat un serviciu timp de 9 luni în Transilvania în perioada dintre 22 octombrie 1584 și 22 august 1586, fiind remunerat cu 75 de florini pe lună¹¹⁵, îl identifică pe acesta cu arhitectul menționat în documentele clujene.¹¹⁶ Este de presupus că Simone Genga a participat la lucrările din Oradea în cursul anului 1585, în orice caz contraargumente opozabile identificării propuse nu există în stadiul actual al cercetărilor. În schimb, nu are acoperire documentară afirmația ulterioară a lui Balogh J., conform căreia Simone Genga ar fi lucrat la Oradea între anii 1580—1596.¹¹⁷

¹⁰⁴ *M.C.R.T.*, III, p. 63 9- -19 mai 1585

¹⁰⁵ *ibidem*, p. 44

¹⁰⁶ *ibidem*, p. 63

¹⁰⁷ *Călători străini despre Țările Române*, III, p. 87

¹⁰⁸ *Arh. Cluj, an 1585*, vol. 3, fasc. XXII, p. 9—23 iunie

¹⁰⁹ Arhitectul părăsea Clujul spre Turda la 27 mai, iar la 2 iunie se întorcea la Oradea. *ibidem*, 3/XVIII, p. 6b și p. 7)

¹¹⁰ *ibidem*, 3/XXII, p. 10

¹¹¹ *ibidem*, p. 9—10

¹¹² *ibidem*, p. 14

¹¹³ *ibidem*, p. 18

¹¹⁴ *ibidem*, p. 19

¹¹⁵ Veress E., *Számadáskönyvek*, p. 221

¹¹⁶ Balogh J., *op. cit.*, p. 15

¹¹⁷ Balogh J., *A magyar renaissance építészet*, Budapest, 1953, p. 44. Opinia a fost preluată și de Gerő L., *op. cit.*, p. 430. De altfel, Gh. și V. Sebestyén în *op. cit.*, p. 125, au arătat că Balogh J. a supraapreciat rolul lui Simone Genga în edificarea cetății din Oradea.

Construcția cetății din Oradea a continuat și după moartea regelui Ștefan Báthory survenită la 12 decembrie 1586. Dietele din anii 1587—1591 au votat impunerea de 50 de dinari pentru desăvârșirea construcției¹¹⁸, cu excepția dietei din 1588 când la Aiud s-a refuzat votarea dării respective.¹¹⁹ În vara aceluiași an sînt însă semnalate la Oradea zidarii din Cluj.¹²⁰

Lucrările au fost conduse de același Simone Genga, care, conform unui document publicat de F. Bánfi, a fost însărcinat de către principele Sigismund Báthory la 21 septembrie 1587 cu continuarea construcției cetății din Oradea, oferindu-i-se pentru această muncă o retribuție lunară de 76 de taleri.¹²¹

În primăvara anului 1590 în izvoarele istorice apare din nou „fundatorul” (adică arhitectul) care primește provizii la Cluj¹²², iar la începutul lui septembrie sînt menționați „arhitecții din Oradea” („az váradi fundátoroknak”).¹²³ Această din urmă însemnare poate să se refere la frații Genga în general, fiind acceptat faptul că Simone a fost ajutat de frații săi Fulvio și Fabio.¹²⁴

Pe baza informațiilor documentare, se poate afirma că activitatea lui Simone Genga la Oradea a fost cea mai susținută în anii 1591—1592. Arhitectul italian apare pentru prima dată nominalizat în „Registrele de socoteli ale Clujului” la data de 21 iulie 1591 când părăsea Clujul mergînd spre Turda: „Ginga Symon 2 loval Tordára”.¹²⁵ Alte însemnări din zilele de 25 mai, 21 august, 7 septembrie, sau 7 octombrie, consemnează trecerea arhitectului principelui („az fejedelem fundatora”) prin Cluj, fie înspre Huedin și de acolo spre Oradea, fie în direcția opusă spre Alba Iulia, prin Turda.¹²⁶ Cînd la 7 septembrie Simone Genga părăsea Clujul în direcția Huedin, „italianul Fabius” (fratele său Fabio) pleca la Turda.¹²⁷

În anul 1592 arhitectul Simone Genga împreună cu o suită de 12 persoane a fost invitat la masă la Cluj în ziua de 11 iulie, iar peste cîteva zile porneau cu toții înspre Oradea prin Huedin. În document se arată că arhitectul era transportat cu șase cai și împreună cu el, dar cu o altă căruță, călătoreau mai mulți italieni.¹²⁸ La data de 5 august Genga împreună cu mai mulți servitori călătorea spre Turda.¹²⁹ Această însemnare este de fapt ultima din șirul celor care îl atestă pe Simone Genga în calitatea sa de arhitect al cetății din Oradea. El va rămîne și în continuare în slujba principelui Sigismund Báthory, deși a făcut mai multe încercări spre a se întoarce în Italia.¹³⁰

¹¹⁸ *M.C.R.I.*, III, p. 74, 269, 274, 280

¹¹⁹ *ibidem*, p. 79

¹²⁰ *Arh. Cluj, an 1588, 4/I*, p. 9

¹²¹ Bánfi F., *Olasz katonai építészek...*, p. 301—302 — documentul se află în arhivele din Florența; Balogh J., *16-17-évszázadi váradi városa*, p. 16

¹²² *Arh. Cluj, an 1590, 4/XXI*, p. 19—4 aprilie și p. 33 — 19 aprilie

¹²³ *ibidem*, 4/XX, p. 16

¹²⁴ Bánfi F., *op. cit.*, p. 300; Balogh J., *op. cit.*, p. 14—16; Gh. și V. Sebestyén, *op. cit.*, p. 105

¹²⁵ *Arh. Cluj, an 1591, 5/I*, p. 78

¹²⁶ *ibidem*, 5/X, p. 45, 28, 52 și 56

¹²⁷ *ibidem*, p. 53

¹²⁸ *ibidem*, an 1592, 5/XXV, p. 155 și 86

¹²⁹ *ibidem*, p. 292

¹³⁰ Bánfi F., *op. cit.*, p. 302—303; Balogh J., *op. cit.*, p. 16; A. Kovács — M. Toca, *op. cit.*, p. 24

În 1595, între 25 mai și luna noiembrie, Simone Genga este semnalat de mai multe ori la Alba Iulia.¹³¹

Construcțiile au continuat în 1593 și 1594, când dietele de la Alba Iulia și respectiv Cluj, au votat impozitul suplimentar de 50 de dinari de poartă pentru edificarea fortificației.¹³² S-a atras totodată atenția principelui ca banii votați să nu fie cheltuiți în alte scopuri.¹³³ Putem deduce din această observație că devenise un obicei al principelui, preocupat mai puțin de problemele grave ale Transilvaniei, de a da altă destinație fondurilor provenite din impozite.

În acești din urmă ani, forța de muncă era asigurată cu precădere de comitatele din Parțium. Din 1594 datează una din primele referiri — ce-i drept cu caracter retroactiv — la activitatea meșterilor din Oradea. La data de 4 februarie 1594, Sigismud Bathory emite un document privilegiat din care spicuim: „Avînd în vedere slujbele credincioșilor magiștri pietrari din Oradea care de mai mulți ani au arătat muncă cu sîrguință în construirea cetății noastre Oradea și care o s-o arate și în viitor. Prin urmare pe acești magiștri pietrari și zidari care locuiesc în orașul nostru Oradea, cei prezenți și cei viitori care după cum am înțeles au fost scutiți de către divi predecesori ai noștri, noi din nou îi declarăm scutiți de plata censului, a taxelor și a contribuțiilor atît ordinare cît și extraordinare și de (contribuția) pentru venitul cămării noastre pe care cetățenii și plebeii din orașul nostru Oradea obișnuiesc să o plătească; și astfel că după cum pînă acum, astfel și de acum înainte sînt obligați să presteze munca fără nici o întîrziere la construirea cetății noastre sus amintite Oradea, atunci și cînd va fi nevoie; prin urmare cu această condiție îi eliberăm și scutim prin prezentele . . .”¹³⁴

Spre sfîrșitul anului 1596, cînd pericolul turcesc devenise iminent, dieta din Alba Iulia hotărâște ca „deoarece Oradea este periclitată și are nevoie de o construcție îngrijită, să participe toate atelajele cu animale din comitatele Solnocul de mijloc și Crasna, indiferent a cui or fi, a principelui, a domnilor, sau a nobililor . . .”¹³⁵

Pe lîngă cele stipulate de hotăririle dietei din Alba Iulia, dispunem și de alte prețioase informații privind constructorii cetății, chiar dacă aceștia se încadrează în categoria celor care erau obligați la muncă gratuită. Ne referim la marea masă a locuitorilor satelor bihorene, de pe domeniul cetății din Oradea sau de pe domeniul Beiușului, care erau obligați să presteze diferite munci pentru cetate.

¹³¹ Veress A., *Documente*, IV, p. 222, 238, 269, 301, etc.

¹³² *M.C.R.T.*, III, p. 296 și 337; La dieta din 1594 se hotărâște ca unele orașe care nu au contribuit la banii votați în dieta precedentă, plătesc în mod deosebit: Cluj — 500 florini, Alba Iulia, Baia Mare, Tîrgu Mureș — 100 florini, Abrud, Baia Sprie — 50 florini. (Cf. D. Prodan, *op. cit.*, p. 419)

¹³³ *M. C. R. T.*, III, p. 448

¹³⁴ *Arh. statului Bihor, Fond Primăria orașului Oradea, inv. nr. 141, Dosar nr. 65, f. 1—2.* Copie simplă din 6 aprilie 1760. Mulțumim tovarășului cercetător Virgil Maxim (Oradea) pentru semnarea și traducerea documentului. Considerăm că acest document are o importanță deosebită, deoarece revine asupra hotărîrii anterioare a principelui (din 10 dec. 1593) prin care lua-e măsura ca „meșteșugarii care nu sînt nemeși să nu se sustragă de la plata dărilor publice cu atît mai virtos că pentru slujbele pe care le aduc cetății sînt întordeauna plătiți.” (Vezi. Veress, *Documente*, IV, p. 43).

¹³⁵ *M.C.R.T.*, IV, p. 128

În general, există relativ puține informații privind obligațiile în muncă ale țărănimii, deoarece în marea majoritate a cazurilor acestea erau nelimitate, neconsiderându-se astfel necesară includerea lor în diferitele acte administrative. Totuși, datorită acad. D. Prodan, dispunem de urbariile celor două domenii amintite mai sus, prin care ne este ilustrată cel puțin parțial, gama largă de munci prestate de țărănimea română și maghiară din Bihor pentru ridicarea aceluși puternic bastion în calea pericolului otoman care a fost cetatea din Oradea.

Deși datate în anul 1600, cele două urbarii referindu-se la obligațiile în muncă ale țărănimii, oferă imaginea stării de fapt existente cu mai mulți ani anterior. Una din serviciile cele mai importante în ridicarea cetății, legată direct de munca zidarilor și cărămidarilor, era arderea varului. Obligația arderii varului o aveau locuitorii din Haieu, Cordău și Hidișel. La această din urmă localitate se specifică faptul că pe lângă arderea varului trebuiau să facă toate serviciile la cetate și „asta de vreo 10 ani la porunca lui Ștefan Báthory de Somlyo”.¹³⁶ Această informație este deci, valabilă și retroactiv, obligația fiind stabilită înainte de 1586, anul morții lui Ștefan Báthory.

Locuitorii din Ghighișeni cărau lemne la cetate, iar cei din Suplac, Lakatta și Căpîlna făceau toate serviciile, cu specificarea că cei din urmă nu trebuiau să sece și să care sămănăturile.¹³⁷

Pe domeniul Beiușului, locuitorii din Tărcaia și probabil cei din Șoimuș prestau toate muncile pentru cetatea din Oradea, iar cei din Beiuș secerau, coseau și cărau lemne la cetate, muncă pe care înaintea asediului din 1598 o răscumpărau, împreună cu tot districtul, pentru 60 de florini. Toate satele românești aveau obligații de lucru nelimitate, de a sece, cosi și de a căra lemne la cetate, avînd și obligația specială de a duce trunchiuri de brad la moara de scînduri. Trunchiurile se cumpărau cu cei 12 dinari plătiți de fiecare poartă în ținutul Beiușului.¹³⁸ Se constată că locuitorii din satele Burda, Creșuia, Cărbunar, Budureasa, Gurani și Petroasa practică străvechea meserie de prelucrare a lemnului (Budureasa este și în prezent un vestit centru de prelucrare artistică a acestui material), confecționînd „șindrila, scînduri și alte lucruri sau unelte de lemn necesare cetății”.¹³⁹

Locuitorii altor două sate, Măgura și Chișcău, sînt specializați în prelucrarea minereurilor de fier, obligația lor fiind de a confecționa lănci sau sulite, adică arme pentru luptătorii din cetate.¹⁴⁰ Fără a fi nominalizate, existau și centre de prelucrare a cuprului; pentru transportul fiecărui stîmjen de lemne la topitorile de aramă se plăteau de persoană, câteodată 24, alteori 20 de dinari.¹⁴¹

În anul 1596 se făcea un ultim efort pentru întărirea cetății înaintea asediului care va urma peste mai puțin de doi ani. Există informații oferite de F. Bánfi, conform cărora în anul 1596 construirea cetății ar fi fost defi-

¹³⁶ David Prodan, *Iobăgia în Transilvania*, vol. II, *Domeniul cetății Oradea la 1600*, p. 814

¹³⁷ *ibidem*

¹³⁸ *ibidem*, *Domeniul Beiușului la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, p. 845

¹³⁹ *ibidem*

¹⁴⁰ *ibidem*

¹⁴¹ *ibidem*

nitivată de cunoscutul arhitect Achille Tarducci da Corinaldo.¹⁴² Fără a putea evalua cu certitudine contribuția lui Tarducci, cunoscînd însă faptul că a petrecut o perioadă de timp în Transilvania¹⁴³, admitem prezența sa pe cel mai important șantier al principatului într-o perioadă în care cetatea nu avea arhitect, fiind și periclitată de turci.

În anul 1598 nestatornicul principe Sigismund Báthory abdică în favoarea habsburgilor în schimbul ducatelor Oppeln și Ratibor. Prin actul de abdicare, cetatea din Oradea trece în mîna imperialilor, comandant fiind numit baronul Melchior von Rädern.

În luna septembrie, cînd cetatea se afla în preajma unui asediu turcesc, pentru a se încerca definitivarea construcției măcar în ultima oră, în ajutorul lui Rädern a fost trimis contele Giovan Marco Isolano arhitect originar din Bologna. Acesta, printr-o scrisoare adresată la 23 septembrie 1598 căpitanului cetății Tokay, Ferante Rossi, descrie starea fortificației din Oradea, anexînd și un desen, cu specificația că l-a executat în grabă, fără compas.¹⁴⁴ Coroborînd informațiile oferite de textul scrisorii, explicația desenului, precum și imaginea însăși, se pot trage unele concluzii. Fortăreața nu era terminată, bastioanele, deși ridicate din zid cu excepția unui bastion executat din pămînt și palisade¹⁴⁵, erau în mare parte neumplute cu pămînt. Bastioanele erau făcute „în diverse feluri”¹⁴⁶, ceea ce dovedește că deși existase un proiect inițial, cetatea poartă amprenta diversilor arhitecți care s-au perindat la fața locului. Privind desenul, se poate remarca asemănarea formală și identitatea stadiului de construcție a bastioanelor „Crăișorului” și „Aurit”, plasarea lor în prima perioadă de lucrări fiind astfel îndreptățită.¹⁴⁷

Șanțul cetății, cu toate că era destul de lat, nu era terminat și nici umplut complet cu apă, iar contraescarpa era foarte scundă cu glacisul aproape inexistent, zidurile fiind expuse tirului artileriei inamice. Surprindem, de asemenea, o neconcordanță între desenul lui Isolano și stampla lui Hoefnagel, ambele executate în aceeași perioadă. Desenul lui Isolano oferă imaginea unei cetăți nedefinitivate, între bastionul „Crăișorului” și cel de „pămînt” fiind folosit zidul vechii cetăți, pe cînd în gravura maestrului flamand în porțiunea respectivă apare și noua incintă. O altă deficiență a fortăreței consta în existența arborilor și caselor ridicate pînă aproape de șanț, facilitîndu-se astfel, apropierea inamicului mai ales din partea cartierului Venețian (Velența de azi).

În urma constatărilor făcute de Isolano, în cele cîteva zile rămase pînă la sosirea armatelor turcești¹⁴⁸, au putut fi efectuate o serie de remedieri, probabil următoarele: îndepărtarea arborilor și caselor din apropierea șan-

¹⁴² Bánfi F., *op. cit.*, p. 304—305. Balogh J. în *op. cit.*, nu pune în discuție participarea lui Tarducci pe șantierul din Oradea.

¹⁴³ Bánfi F., *op. cit.*, p. 304—305; A. Kovács și M. Tóca, *op. cit.*, p. 25

¹⁴⁴ Veress A., *Documente*, V, p. 193—194; *Călători străini despre Țările Române*, IV, p. 108—110

¹⁴⁵ Bastionul a fost numit pe rînd „de pămînt”, „nou” și apoi „Bethlen” după principele care a dat dispoziție să fie ridicat din cărămidă și piatră în anul 1618.

¹⁴⁶ Vezi nota 11

¹⁴⁷ Numai aceste două bastioane au fost înzestrate cu „troniere”

¹⁴⁸ Asediul a început la 2 octombrie și a tinut pînă la 3 noiembrie. Pentru amănunte privind asediul, vezi, Dudik Béla, *Rödern Menyhért császári tábornagy tudósítása Nagy-Várad 1958-iki ostromoltatásáról*, în *Történelmi tár*, Budapesta, 1878, p. 101.

țului cetății, întărirea bastionului de pământ, precum și umplerea cu apă a porțiunilor goale din șanț.

Cetatea din Oradea a fost asediată de o puternică armată turcească de cca. 50.000 de luptători. Asediatorii s-au lovit însă de dârzenia apărătorilor care au știut să valorifice la maximum avantajele oferite de cetatea construită după cele mai noi principii ale artei militare. Încercările turcilor de a deversa apa din șanțul cetății în râul Criș nu au dat rezultate deoarece șanțul se afla sub nivelul Crișului.¹⁴⁹ Spre sfârșitul lunii octombrie au început ploile care provocând inundații mai ales în zona mlăștinoasă a cartierului Venețian, au contribuit la retragerea inamicului spre Belgrad, la 3 noiembrie. Dar turcilor le-a fost nefavorabilă și conjunctura politică. Concomitent cu asediul Oradei, habsburgii au început asediul Budei, iar Mihai Viteazul pentru a veni în ajutorul asediaților din Oradea, a distrus trei armate turcești la Nicopole, Vidin și Cladova.¹⁵⁰

Istoria construcției cetății nu se termină însă, odată cu asediul din 1598. Lucrările vor fi reluate în secolul următor, începând cu domnia principelui Gabriel Bethlen care va termina bastionul de „pământ” ridicându-l din zidărie, iar în locul vechii cetăți și al catedralei gotice va construi un splendid castel pentagonal în stilul Renașterii târzii, păstrat fragmentar pînă în zilele noastre. Apoi construcția va continua în timpul Racoșeștilor¹⁵¹ și nu va fi terminată niciodată, deoarece în urma asediului turcesc din 1660 Oradea va fi transformată pentru o perioadă de 32 de ani în pașalic.

Am încercat să schițăm momentele cele mai semnificative ale construcției cetății din Oradea, arătînd totodată că ridicarea acestei fortificații considerată la vremea respectivă ca inexpugnabilă, nu era de însemnătate locală. Ea reprezenta de fapt rezultatul eforturilor conjugate ale populației din întreaga Transilvanie, ale maselor largi de lucrători români și maghiari din comitatele din Partium, precum și a celor veniți din scaunele și districtele săsești. Din acest punct de vedere, cetatea din Oradea este un simbol al unității populației transilvănene în lupta pentru independență și neatîrnare în ultima treime a secolului al XVI-lea.

R e s u m é

Après la bataille de Mohacs, de 1526, gagnée par les Turcs, le royaume féodal des Hongrois a cessé, effectivement, son existence.

L'occupation de Buda, par les Turcs, en 1541, a constitué la prémise de la création du principauté autonome de Transylvanie. Les Turcs, constituant un péril permanent, et cette

¹⁴⁹ A se vedea stampla lui Sibmacher în care se remarcă șanțul săpat de turci între bastionul „Ciunt” și cel „Aurit”

¹⁵⁰ *Istoria României*, II, p. 978

¹⁵¹ În prima jumătate a secolului al XVII-lea, la Oradea, alături de forța de muncă locală au continuat să lucreze și meseriașii sași. În această privință sînt elocvente documentele cu hotărîrile dietelor Transilvaniei (*M.C.R.T.*), precum și sursele arhivistice la care ne-am referit. Dintre arhitecții italieni au lucrat Giacomo Resti, Giovanni Landi și Agostino Serena. În legătură cu activitatea acestora ni se pun la dispoziție valoroase informații de către A. Kovács și M. Toca, în *op. cit.*

fois de l'ouest aussi, toutes les cités de frontière devaient être fortifiées de plus en plus. Dans ces circonstances, pendant la troisième partie du XVI-ème siècle, le nouvel système des Italiens, a été bâti d'après le plus moderne système de fortifications, le nouvel système des Italiens.

Cette chef d'oeuvre, style de la Renaissance, qui dure jusqu'à nos jours, a été bâtie par des architectes italiens: Domenico Ridolfini, Ottavio Baldigara, Simone Genga etc., qui se trouvaient dans le service des princes de la famille Báthory.

L'étude que nous présentons ici, vient de préciser quelques données concernant les architectes de la cité et surtout le rôle des masses populaires de Transylvanie pour bâtir la cité. Utilisant une riche documentation d'archive, partiellement inédite, l'auteur met en évidence la contribution des ouvriers saxons — population qui habite en Transylvanie — (maçons, tailleurs en pierre, biquetiers) dès 1569. À côté d'eux ont travaillé, aussi, les paysans serfs roumains et hongrois des villages des comitats de Partium qui devaient faire: le moisson, le fauchage, le charrot ou le brûlement du chaux pour la construction. Les paysans de la région de Beiuș pratiquaient un ancien métier: l'ouvrage du bois, fabriquant l'échendole et les plancher. Les habitants des villages comme Măgura, Chișcău, étaient spécialisés dans l'ouvrage du fer, nécessaire pour la confectionnement des armes.

La cité a résisté à un puissant assaut des Turcs, au mois d'octobre du 1598, la victoire appartenant aussi aux bâtisseurs de la cité.

Cette fortification n'a eu, seulement, une importance locale, elle représentant, en fait, le résultat des efforts-matériaux et physiques — de la population de toute la Transylvanie. C'est pour ça que la cité d'Oradea est un symbole de l'unité de toute la Transylvanie dans la lutte pour l'indépendance de la troisième partie du XVI-ème siècle.

ILLUSTRATIONS

1 La cité d'Oradea. Vue du Sud. 1598. Estampe de Joris Hoefnagel.

2 La cité d'Oradea Vue du Sud. 1958. Estampe de Johann Sibmacher.

3 La cité d'Oradea. Vue du Nord. Dessin de Mathias Kaiserfeld. 1692.

4 La cité d'Oradea. Le Bastion d'Oré. L'emplacement du blazon de la famille Báthory. 1973.

5 La cité d'Oradea. Vue du Bastion de Bethlen. 1973.

6 La cité d'Oradea. Vue du Bastion Rouge (Venétien) 1973.

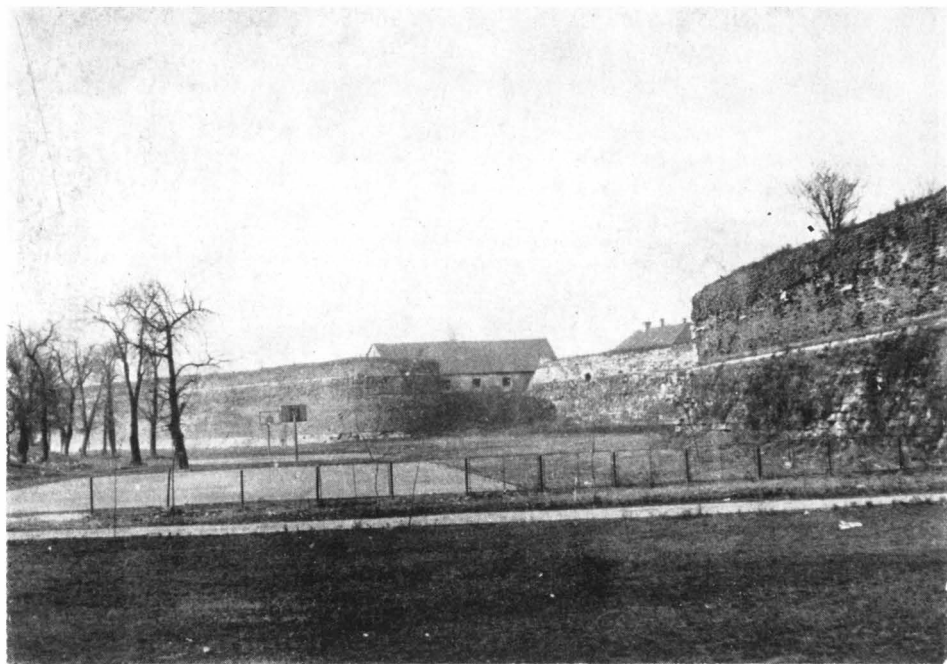

Cetatea din Oradea. Vedere din nord. Desen de inginerul austriac Mathias Kaiserfeld, 1692.

Cetatea din Oradea. Bastionul Aurit. Locul în care se găsea blazonul familiei Bathory. Deasupra capului de leu se distinge data S7 Z (1572). Clișeu din 1973.

Cetatea din Oradea, Vedere spre bastionul Bethlen. 1973.

Cetatea din Oradea, Vedere spre bastionul Roșu (Venețian) 1973.

ROLUL „MĂRGINENILOR“ ÎN FORMAREA COMUNITĂȚII ECONOMICE ȘI A CONȘTIINȚEI NAȚIONALE A POPORULUI ROMÂN

MIHAI RACOVIȚAN
NICOLAE NISTOR

Cercetarea istoriei ne dovedește că Țara Românească, Moldova și Transilvania s-au dezvoltat de-a lungul secolelor în strânsă legătură una cu alta, ca urmare a unității geografice, a caracterului complementar al economiei lor, a formelor de viață materială și spirituală comune, a unității poporului român și a limbii sale.

Comunitatea de viață economică a națiunii române s-a format în condițiile epocii moderne, o dată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste de producție, reprezentând astfel continuitatea — în condițiile epocii burgheze —, a unor legături economice dense, statornicite pe parcursul multor secole între toate provinciile românești.

Vitregiile vremurilor, culminând cu năvălirile migratorilor târzii, manifestate cu tărie îndeosebi în teritoriile din sudul și răsăritul lanțului carpatic, au provocat o serioasă rămânere în urmă a economiei; pe de o parte, în comparație cu centrul și apusul Europei, iar pe de altă parte în cadrul teritoriului național a Țării Românești și Moldovei față de Transilvania, amplificate, și una și alta, prin căderea sub dominația otomană a Țării Românești și Moldovei, ulterior și a Transilvaniei.

În aceste condiții Transilvania a jucat rolul unui „atelier“ care aprovizionă celelalte două țări românești cu materii prime, îndeosebi metal, unelte agricole și unelte meșteșugărești necesare progresului meșteșugurilor de acolo, precum și cu armament, a cărui menire era „ca să ne fie împotriva păgînilor, căci avem nevoie de ele“¹ după cum se exprima Ștefan cel Mare într-o scrisoare trimisă brașovenilor prin 1476.

¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II*, București, 1913, p. 338.

Obligațiile multiple și grele ale Transilvaniei față de Poarta otomană, mai apoi față de Imperiul habsburgic s-au resimțit asupra dezvoltării industriei din acest teritoriu românesc, avînd drept consecință în timp „periferizarea“ ei economică, produsele industriei ardelenе găsiindu-și foarte greu piețe de desfacere în părțile apusene ale continentului, în bună măsură și datorită unor restricții vamale excesive.

Viața economică a Transilvaniei a fost astfel condiționată de posibilitățile aprovizionării cu materii prime de peste Carpați și, totodată, de valorificarea aici a propriilor produse. Teritoriile românești extracarpătine au fost, într-o îndelungată perioadă istorică, singura piață stabilă pentru produsele industriei prelucrătoare transilvănene destinate exportului.

În schimb, din Țara Românească și Moldova se aduceau peste munți materiile prime necesare unor serii de ramuri ale industriei transilvane. Și dacă situația industriei de aici n-a devenit catastrofală prin politica impusă de cercurile economice austriece, acest fapt se datorează legăturilor economice strînse cu Principatele, de unde și-a tras cantități mari de materii prime și cărora le-a furnizat produse fabricate.

Legăturile economice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania, facilitate de condițiile naturale ale teritoriului intra și extracarpatic ce forma o unitate indestructibilă și de trăsăturile specifice ale dezvoltării istorice se manifestă cu tărie încă din evul mediu.

Dar, de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd, ca urmare a pătrunderii modului de producție capitalist, între diferitele regiuni s-au stabilit legături organice între sursele de materii prime, centrele de prelucrare industrială și piețele de desfacere, caracterul complementar al economiei provinciilor românești s-a încheșat tot mai puternic, alimentînd cu argumente temeinice ideile și năzuințele de unitate a tuturor românilor. Pentru că, în constituirea oricărei națiuni, pe lîngă rolul activ al unor elemente cum sînt comunitatea de limbă, teritoriul și viața culturală, formate de-a lungul secolelor, dar care în condițiile ascensiunii capitalismului, au căpătat semnificații calitativ superioare, o funcție importantă a îndeplinit-o încheșgarea, pe aceste baze, a unei trainice comunități de viață economică.

În acest proces îndelungat și complex, al continuității și amplificării relațiilor politice și economice între toate teritoriile locuite de români, cu finalitate istorică, rolul păstorilor ardeleni este unanim recunoscut și apreciat. Oieritul transhumant și bejenia au conferit comunității etnice un spor de osmoză.

Într-adevăr, zbuciumata viață cotidiană a păstorilor transilvăneni, cu rosturile ei economice la fel de importante pentru Țara Românească și Moldova, ca și pentru Transilvania, încheșde în ea și un profund înțeles național, acești ciobani aducînd o contribuție remarcabilă la menținerea și largă difuzare în masă a conștiinței unității de neam a românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Și este absolut firesc, din moment ce mii și mii de păstori ce se mișeau permanent pe o vastă zonă geografică, constatau pretutindeni că vorbesc aceeași limbă cu localnicii, aveau obiceiuri, tradiții dacă nu identice, cel puțin asemănătoare, aspirații comune. O dată reveniți în ținuturile de margine ale Transilvaniei, de unde erau originari în marea lor majoritate, aceste impresii, constatări, idei aduse la cunoștința conaționaliilor lor îi întăreau pe toți în convingerea identității de origine și limbă cu populația ce se întindea pînă la Dunăre și

Marea Neagră, însuflându-le un viu și statornic sentiment că aparțin unuia și aceluiași popor.² Pentru Nicolae Iorga nu exista cioban ardelean, ci numai cioban român care, plecând din Transilvania, ajungea cu turmele lui pînă în Dobrogea. „Ei bine, astfel de oameni formează o țară — spunea el — și ce înseamnă granița d-tale, austriac sau ungar, pe lângă ultimul cioban care, cîntînd, își mîna oile pe pămîntul românesc și care răspunde totdeauna, în aceleași vorbe, care răspîndește aceeași poezie, aceeași muzică, același ritm sufletește? Marele reprezentant al unității românești a fost el, ciobanul acesta cu oile lui“.³ Pornind de la ideea că „păstorul transhumant a reprezentat unul din elementele de legătură, de unitate în toate timpurile“⁴, marele nostru istoric considera că „intelectualul român din secolul al XIX-lea și ciobanii mocani din timpurile cele mai îndepărtate își dau mîna pe deasupra veacurilor pentru crearea și dezvoltarea acestei unități românești“.⁵ Aceasta este, de altfel, concluzia ce se conturează în ultimă instanță din cercetarea aprofundată a modului de viață al păstorilor transilvăneni.

Referindu-ne la oierii din zona muntoasă a ținutului sibian, așa zișii „țuțuieni“ și „poenăreni“, vestiți crescători de oi, alături de românii săceleni, de cei din partea Branului „moroieni sau brăneni“, „brețcanii“ din părțile Brețcului și „făgărășenii“ din ale Făgărașului, rostul lor de element admirabil de unitate națională, dîrz, persistent trebuie să-l căutăm și să-l cercetăm pornind de la situația românilor de pe „pămîntul crăiesc“, din primele veacuri ale consolidării societății feudale în Transilvania, cu implicațiile create de colonizările de populație germană în sudul Transilvaniei de către regii maghiari.

Particularitățile istorice ale zonelor românești Amlaș și Făgăraș, viitoarele feude transilvane ale voievozilor de peste munți, pledează pentru postulatul existenței aici a unui voievodat autohton străvechi⁶ nepomenit de Anonymus, deoarece aceste „țări“ au rămas în afara atingerii cu triburile maghiare în perioada lor de pătrundere în Transilvania. Documentele din veacurile XIII și XIV atestă însă existența acestor „țări“ (Terra Blachorum — Țara Făgărașului și Țara Amlașului din părțile Sibiului), care corespunde cu perimetrul obștilor sătești din depresiunile Săliște-Rășinari, Apsold-Miercurea, Cisnădie-Turnu-Roșu etc., se înscriu perfect în așa-zisa „Silva Blachorum et Bissenorum“ (pădurea românilor și pecenegilor)⁷. În „țările“ de care am vorbit românii erau organizați în puternice comunități obștești ce și-au păstrat formele tradiționale de viață și au luptat pentru menținerea lor multă vreme și după includerea teritoriului locuit de ei în sistemul de organizare administrativă a sașilor de pe așa-zisul „pămînt crăiesc“ (Fundus regius — toată fișia de teritoriu dintre Orăștie și Bara-Olt, colonizată de regalitatea maghiară cu sași în secolele XII—XIII). Cultura materială a populației românești autohtone, cu toate particularitățile sale, s-a menținut în tot decursul evului mediu, refuzînd formele

² Gr. Chiriță, *Din istoria legăturilor economice între Principatele Unite și Transilvania în anii domniei lui Al. I. Cuza*, în Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV, București, 1973, p. 220.

³ N. Iorga, *Comemorarea uniunii Ardealului și rostul istoric al unirii*. Două cuvîntări ținute la București de... Vălenii de Munte, 1933, p. 14.

⁴ Idem, *Tradițiile comerțului în regiunile dunărene*, București, 1935, p. 9.

⁵ Ibidem, p. 10.

⁶ *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 47.

⁷ Ibidem.

hibride impuse de feudalismul maghiar și săsesc. Revendicarea autonomiei, bazată pe obiceiul pământului (jus valachicum) și a credinței de tip răsăritean-bizantin, ca formă de coeziune etno-culturală a românilor de pe teritoriul sibiian a devenit un postulat primordial al tuturor programelor de luptă din timpul feudalismului.

Chiar și regalitatea maghiară a trebuit să vină seama de existența comunităților românești care populau teritoriul de la granița sudică, „teritoriu de margine”, corespunzând inițial ducatului Amlaşului, iar mai târziu întregii zone submontane dintre Sebeș și Tâlmăciu, respectiv „Mărginimea Sibiului”, deoarece și în diploma andreiană (1224), se acordă noilor veniți (sașilor) dreptul de a folosi pădurea românilor și pecenegilor, împreună cu aceștia. Aceste comunități românești au constituit, în bună măsură, baza demografică a satelor Săliște, Galeș, Tilișca, Vale, Sibiel, Fîntînele (Cacova), Săcel, Orlat, Rășinari, Sadu, Jina, Poiana, toate aflate pe domeniile cetăților regale de graniță. De aceea, locuitorii lor au fost declarați de regii unguri oameni liberi, fără obligații feudale deosebite în afara celor militare. Ei își alegeau conducători (cnezi) din sînul obștilor care aveau și obligația organizării pazei militare a cetăților de pe „pământul crăiesc”.

În condițiile în care regalitatea maghiară a reușit să cucerească întregul teritoriu al Transilvaniei, obstacolul principal fiind românii, iar pe de altă parte incursiunile pecenegilor și cumanilor, precum și invazia tătară punînd sub semnul întrebării chiar pătrunderea maghiară⁸, aceasta era interesată să aperse regatul spre răsărit împotriva invaziilor vrăjmașe. Încrederea în populația românească autohtonă nu putea fi mai mare decît aceea acordată unor grupuri de străini, pe care i-a adus în acest scop, asigurîndu-le un mod de viață privilegiat.

Astfel, alături de secui, au fost colonizați începînd cu mijlocul secolului al XII-lea și sașii, germani așezați în Transilvania și mai cu seamă în regiunea Sibiului, beneficiînd de dreptul de a-și întemeia așezări, de a valorifica pământul dăruit din „Fundus regiis”, chiar și subsolul — în beneficiul lor și al regelui.

Consolidarea societății feudale în Transilvania a avut drept consecință pentru zona care face obiectul preocupărilor noastre includerea acelor „terrae olachorum” amintite în secolul al XIII-lea⁹. deci a teritoriilor românești, în „pământul crăiesc”, intrînd arbitrar sub incidența dreptului regal de a le dona credincioșilor săi sau să revină sub stăpînirea sa nominală atunci cînd retrăgea donația. Satele românești din jurul Săliștei și Tâlmăciului, deși erau considerate libere, au avut de suportat din ce în ce mai mult greaua povară a sarcinilor feudale față de stat, biserică și patriciatul săsesc din Sibiu și din scaune, mai ales după marile frămîntări sociale din secolele XIV—XV și începutul secolului al XVI-lea. Greavii sași au dobîndit, pînă în veacul al XV-lea — cît durează această instituție —, o situație dominantă din punct de vedere economic, social și politic. Regalitatea maghiară a folosit din plin această castă cu adevărate prerogative nobiliare în mediul sătesc și chiar în cel urban, răs-

⁸ Th. Năgler, *Colonizarea sașilor în Transilvania* (rezumatul tezei de doctorat, Cluj, 1973, p. 6—7).

⁹ Ibidem, *Populația românească, în sudul Transilvaniei și caracterul colonizării săsești, în secolele XII—XIII* în „Studii și articole de istorie”, XIII/1969, p. 186; vezi și *Istoria României*, II, p. 42—54.

plătind-o cu danii pentru credința arătată. Se adaugă exploatarea din partea bisericii catolice, alt pilon al exploatării feudale. Ulterior satele românești din jurul Săliștei și Tălmaciului sînt constituite în scaune filiale ale Sibiului, avînd drept urmare o serie de abuzuri, de uzurpări de drepturi și de proprietăți.

În această situație frunțașii satelor românești au căutat contacte dese și utile cu lumea românească de peste munți, preferînd autoritatea juridică a voievozilor Țării Românești pentru a-și menține drepturile de autonomie tradițională, mai mult chiar, în secolele al XIV-lea și al XV-lea „Ducatul Amlășului” și „Țara Făgărașului” vor fi feude ale domnitorilor munteni.

Dat fiind caracterul predominant pastoral al așezărilor din „Ducatul Amlășului” (și în mare măsură și al așezărilor din „Țara Făgărașului” — n.a.), el trebuie considerat într-o arie de viață social-economică mai largă, incluzînd și munții cu pădurile și pășunile lor, de unde locuitorii români, prin cunoscutul proces de transhumanță, roiau dintr-o parte în alta a Carpaților, făcînd punte de legătură permanentă cu Țara Românească transalpină.¹⁰ Ambele „țări” au fost o poartă deschisă pentru circulația între Transilvania și Țara Românească, prin transhumanță, prin schimbul de produse, prin strămutările de pe un versant pe celălalt în momente de gravă servitute, prin lupta comună de eliberare socială și mai tîrziu națională, prin instituțiile și obiceiurile românești asemănătoare, prin multe elemente ale culturii populare românești păstrate cu sfințenie nealterate pînă în zilele noastre.

Comunele privilegiate săsești, cu mari suprafețe arabile, aveau create condițiile prielnice de dezvoltare, în schimb comunele românești de la poalele munților, lipsite de pămînt arabil și-au găsit posibilități de dezvoltare economică în preocupările pastorale și în creșterea vitelor.

Munții Cîmbinului, înzestrați cu păduri și pășuni întinse, au creat condiții favorabile dezvoltării unei vieți pastorale de înălțime, a oieritului, atestat în acest spațiu încă din timpuri străvechi. „Conscripția” din 1621 arată că românii din scaunul Săliște aveau 31 de stîni în munții lor¹¹, dar din cauza înmulțirii turmelor și a conflictelor pentru pămînt, tot mai dese, între băștinași și coloniștii sași, se văd nevoiți să recurgă la bunăvoința domnitorilor și boierilor din Țara Românească pentru a obține pășuni îmbelșugate. Cînd voiau să se răspîndească spre Cîmpia Transilvaniei, oierii întîmpinau ostilitatea autorităților.

Astfel se crează condițiile pășunatului de munte și de luncă în Țara Românească. Cneazul Ioan din Rășinari și Oprea din Fîntînele se duceau în 1521, 1524 și 1528 la domnitorii munteni și la banul Olteniei pentru înțelegeri privind păscutul oilor în acele părți.¹² I.a cererea țaranilor sibiieni, Radu Paisie încuviință, în 1541, ca aceștia să-și poarte turmele în munții Țării Românești.¹³ Primele dijme impuse păstorilor sibiieni pentru oile duse la păscut peste munți

¹⁰ I. Moga, *Scriveri alese, 1926—1946*. Ediție îngrijită de Mihail Dan și Aurel Răduțiu. Edit. Dacia, Cluj, 1973, p. 97.

¹¹ Arh. Stat. Sibiu, *Protocoloalele Săliștei*, p. 38.

¹² *Hurmuzaki. Documente*, XI, p. 844—852

¹³ Arh. Stat. Sibiu, N. Coll. Post. 855, L. 65.

se pare că datează din 1629, de pe vremea domniei lui Leon Tomșa. Urmașul său, Matei Basarab, într-un act din 1635, arăta că „după dreptate n-ar trebui să se ia dijma” și ca să nu se ivească nemulțumiri plătea anual, la 24 aprilie voievodului Transilvaniei Gh. Rakoczy I, suma de 5 000 florini ca răscum-părare a dijmei luată oierilor transilvăneni.¹⁴

Vechile privilegii ale mărginenilor se mențin și în veacul al XVIII-lea. Există documente oficiale ale magistratului sibian, ca de pildă memoriul din 1704 adresat generalului comandant al Transilvaniei pentru a interveni pe lângă domnitorul Constantin Brîncoveanu să admită ca vitele tuturor locuitorilor scaunului Sibiu să pască liber în Țara Românească.¹⁵ Între 1718 și 1739, când Oltenia trecuse sub ocupație austriacă, mărginenii găsiseră condiții favorabile pentru a trece acolo nenumărate turme. În 1724 ei erau scutiți de taxa tricesimală, dacă înapoiau turmele în același an.¹⁶

Păstorii coborau spre sfârșitul lunii octombrie pe Valea Oltului sau pe cea a Lotrului și se răspîndeau în vasta Cîmpie Română pînă la Dunăre,¹⁷ unde rămîneau pînă la sfârșitul lunii aprilie. Plecărilor „la iernat”, ca și „la munte”, dădeau loc la adevărate sărbători, oficiate după un anumit ceremonial.¹⁸

Reglementarea propriu-zisă a păstoritului oierilor mărgineni în Țara Românească se face însă cu începere din 1721, prin întocmirea unui regulament în care erau prevăzute locurile de vamă, unde se făcea numărătoarea oilor și eliberarea „țidulelor” după achitarea taxelor vamale de 1,5 fl. pentru 600 de oi.¹⁹ Numărătoarea oilor se efectua la Turnu Roșu, „vama cea mare” sau la Poiana Neamțului de lângă Avrig.²⁰

Pe de altă parte, în munții Cibinului, a căror stăpînire au apărut-o cu dîrzenie împotriva încercărilor de uzurpare din partea Sibiului și a nobililor,²¹ mărginenii nu au îngăduit pătrunderea altor turme, poprindu-le cînd le aflau în pașuni.

Toamna, înainte de așezarea la iernat, păstorii veneau încărcăți de lînă, brînză și piei, produse pe care le vindeau în târgurile și orașele învecinate, dar mai ales pe piața Sibiului, împlinind nevoile breslelor specializate, ca și pe cele de export ale comercianților și meșteșugarilor.

Expansiunea mărginenilor în Muntenia și Oltenia, începută în secolul al XV-lea, se dezvoltă în cel următor și în zona Carpaților Orientali; spațiul lor de extensiune se întindea acum pe întregul arc carpatic, preferînd însă în continuare munții Munteniei și Olteniei.

În secolul al XVIII-lea, dominația habsburgică a cauzat emigrări masive ale țăranilor români din Transilvania peste munți în țările surori. Sute de familii, așa-zisii „țuțuieni” din „Mărginime” au coborît în grupe „dincolo”, stabilindu-se pe versanții sudici ai Carpaților, unde întemeiază sate și primesc

¹⁴ N. Jorga, *Studii și documente*, IV, p. 26—27.

¹⁵ Arh. Stat. Sibiu, *Protocoloalele Sibiului*, V, p. 381.

¹⁶ *Ibidem*, IX, p. 219—220.

¹⁷ I. Moșă, *Les Bergers „Mărgineni”*. Un chapitre de l'histoire économique des roumains de Transylvanie, in „Revue de Transylvanie”, Cluj, V (1939), nr. 2, p. 7.

¹⁸ A. Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească*, București, 1927, p. 11.

¹⁹ *Ibidem*, p. 16.

²⁰ I. Ghelasse, *Mocanii* ..., București, 1944, p. 119.

²¹ Arh. Stat. Sibiu, Doc. Lit. 970, L. 21.

numele de „ungureni“, spre deosebire de băștinașii „pămînteni“. Aceste sate sînt Novacii Gorjului, Vaideeni și Băbenii Ungureni în dreapta Oltului, Șirineasa, Mihăilești, Ceparii Ungureni în stînga Oltului. Pe Argeș sînt cunoscute așezările Căpățineni-Ungureni, Oeștii-Ungureni, Corbeni, Albești-Ungureni și Cerburenii-Ungureni. Pe valea Vîlsanului se continuă lanțul acestor sate cu Galeșul-Ungureni și Zărnești, iar la vest de Cîmpulung-Muscel cu Berevoești-Ungureni și Bădeni-Ungureni. Pe Rîul Doamnei, la Domnești și la Corbii Muscelului găsim, pe lîngă localnici, numeroase familii provenind din rîndurile mărginenilor.²²

Adevăratul temel al relațiilor oierilor mărgineni cu „țara“ a fost comunitatea etnică, masa compactă a românilor ce populau ambele versante ale Carpaților, păstoritul și bejenia avînd ca urmare dezvoltarea conștiinței de neam și a ideii de unitate.

Pe lîngă preocupările legate de agricultură și oierit, țaranii din satele sibiene de munte practicau și meșteșuguri păstrate prin tradiție, ca: lemnăritul, bărdășitul, rotăritul, dulgheritul, la fel pielăritul — divizat în tăbăcarit, cojocărit, blănărit și cizmărit. Țesutul, piuaritul și jogăritul luaseră amploare prin secolul al XVIII-lea, concurînd producția de breaslă. Satele românești din „Mărginime“ erau mari producătoare de pănură, din care se făceau renumitele „țundre“. În ancheta ordonată de Maria Tereza, în 1766, se constata că sute de baloturi de postav, inferior celui românesc, așteptau la Sibiu și Cisnădie (unde erau bresle de postăveri — n.n.), neputînd fi vîndute, după cum nu puteau pătrunde nici în casele țaranilor sași, care preferau postavul românesc al mărginenilor. Cu toate protestele postăvarilor sași, industria casnică a românilor mărgineni a continuat să fabrice pănură și țundre, ceea ce corespundea politicii mercantile promovate în veacul al XVIII-lea de Imperiul habsburgic, valabilă și în Transilvania acelei vremi.²³

În comunele Turnu Roșu, Rășinari, Săliște etc. sînt amintiți meșteșugari români ce prelucrau mari cantități de piei de oaie și capră.²⁴ Tăbăcaritul în Turnu Roșu este atestat pe la jumătatea secolului al XVII-lea, pieile brute fiind cumpărate, în mare parte, din Țara Românească.²⁵

În toate satele din jurul Sibiului s-a dezvoltat și îndeletnicirea țesutului, ce aparținea femeilor, folosindu-se ghergheturile și războaiele, pentru stofe, țesături și pentru portul popular local deosebit de distins, care a influențat și alte zone ale României.

La dezvoltarea comerțului sibian dominat, în această vreme, de mari case comerciale săsești, dar și de „Compania grecească“ și, mai apoi, de importanta casă Constantin Hagi Pop, și-au adus contribuția și locuitorii satelor — negustori de vite, cherestea sau comercianți ambulanz. Românii din Rășinari și Boița dezvoltau comerțul cu oi, boi și vaci pe care le cumpărau din vesti-

²² St. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII—XX*, București, Edit. Științifică, 1971, p. 195—196; I. Hașeganu, *Mărginenii în viața economică a Transilvaniei*, Brașov, 1941, p. 46—47.

²³ E. Pavelescu, *Meșteșug și comerț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVI—XIX)*, Ed. Acad. R. S. România, București, 1970, p. 45; I. Moga, *Les Bergers „Mărgineni“ ...*, p. 11.

²⁴ V. Jînga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei. I*, Brașov, 1945, p. 240.

²⁵ Arh. Stat. Sibiu, *Actele procesului pentru pămîntul Găvania între comunele Porcești și Tălmăciu*.

tele tîrguri de vite din împrejurimi, deseori și din Țara Românească, oferindu-le exportului.²⁶ Locuitorii din Rășinari și Gura Rîului întretineau și un viu comerț cu cherestea, pe care o produceau în joagărele proprii și o transportau la tîrgurile Sibiului. Tilișcanii, parte din ei, care nu se îndeletniceau cu oieritul, se ocupau cu comerțul ambulant și cărașia.²⁷

Circulația mai intensă a produselor și a oamenilor dintr-o parte în alta a fiecăreia din cele trei țări și dintr-o țară într-alta, peste granițele politice artificiale ale vremii, cînd producția manufacturieră începea să submineze barierele feudale, a constituit unul din factorii importanți ai realizării unității economice și politico-naționale.

Relațiile politice cu Țara Românească promovate atît din inițiativa oficialilor Sibiului cît și din partea fruntașilor satelor românești se încadrează în orientarea generală de apropiere dintre Voievodatul Transilvaniei și țările române de peste munți. Aspirațiile comune de autonomie și neatîrnare s-au întîlnit în fața pericolului otoman.

Oficialii Sibiului se foloseau, pentru obținerea informațiilor de care aveau nevoie din Moldova și Muntenia, de legăturile pe care cnezii satelor sibiene le aveau cu dregătorii acestor țări. Din „Socotelile orașului Sibiu”²⁸ și din alte izvoare²⁹ s-au putut identifica 42 de cnezi și fruntași români din împrejurimile Sibiului care, între anii 1492 și 1510, au fost trimiși în Țara Românească și Moldova într-un număr total de 73 misiuni diplomatice, informative, comerciale și cauze litigioase. Acești veritabili agenți diplomați și informatori au ținut legătura directă între domnitorii români și oficialitățile transilvănene, contribuind din plin la strîngerea legăturilor dintre țările române și la efortul comun antiotoman.

În rețeaua de soli și informatori folosiți în Țara Românească figurează, printre alții: Dușea din Rășinari (1492, 1497 de trei ori, 1503), Albu Coman din Rășinari (1495), Herța din Tălmăcel (1494, 1495, 1496), cneazul Alăman din Rășinari (1497 de trei ori), 1503, 1504, 1507 de două ori), cneazul Dumitru din Săliște, care, între 1504 și 1510, a îndeplinit douăsprezece misiuni diplomatice în Țara Românească. Izvoarele amintite, de această dată provenind din anii 1520—1549, scot la iveală numele a 18 cnezi, îndeplinind 59 astfel de misiuni.

În 1521, Dumitru cneazul sau primarul Săliștei, cunoscut și de domnitorii Radu cel Mare și Mihnea cel Rău, este trimis de cinci ori cu împuterniciri dintre care de trei ori în Muntenia pentru a obține informații despre turci, altă dată pentru a afla cauzele neînțelegerilor dintre domnii Țării Românești și Moldovei și ultima oară pentru a prezenta personal regelui Ludovic al II-lea al Ungariei informații cu privire la aceste neînțelegeri. Un cneaz care, prin numărul și varietatea misiunilor primite, dă dovadă de alese însușiri diplo

²⁶ V. Păcală, *Monografia satului Rășinari*, p. 317.

²⁷ I. Bratu, *Monografia școlii greco-orientale din Tilișca*, p. 4.

²⁸ Rechnungen, I, p. 130 și urm.

²⁹ N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor, 1517—1612*, București, 190 vol. XI, p. 843 și urm.

matice, este cneazul Ioan din Rășinari. În 1526 îl aflăm trimis de șapte ori în Țara Românească, trecînd munții și în anii 1528 și 1529. Opriș, cneazul din Fîntînele, cel ce aducea vestea, în 1521, din Muntenia, că Mehmed Beg s-a reîntors în părțile Severinului, este trimis, în 1524, la voievodul muntean pentru a obține învoirea ca vitele și oile din Transilvania să pască și în munții Munteniei, iar în 1526 pentru a cădea la înțelegere cu banul țării asupra unor pagube. Pentru anul 1524 „Socotelile“ ne mai prezintă un diplomat sibian, pe Ioan Olah, trimis la voievodul Radu de la Afumați, de astă dată „cu gratulări pentru victoria împotriva inamicilor“.

Cetatea Sibiului a rezistat în fața pericolului dominației otomane și datorită acțiunilor sale diplomatice, în general de bună amicitie și vecinătate cu țările române, la care o reală contribuție au adus-o și cnezii români din jurul Sibiului. Aceste solii, de o parte și de alta a Carpaților, au avut ca mobil frăția, simbolizînd tot mai pregnant comunitatea de interese în fața primejdiilor din afară, tot mai grave în acea vreme, care s-au abătut deopotrivă asupra tuturor provinciilor românești. Relațiile politice de bună vecinătate ale românilor munteni și moldoveni cu autoritățile din sudul Transilvaniei au contribuit, pe de altă parte, la crearea climatului favorabil dezvoltării în perspectivă a pieții românești unice, una din condițiile obiectiv necesare realizării unității statale de mai tîrziu.

Înstăpînirea habsburgilor în Transilvania la sfîrșitul veacului al XVII-lea s-a dovedit mai apăsătoare, vreme de 220 de ani, în raport cu privațiunile suferite în timpul suzeranității otomane asupra Transilvaniei în secolele XVI—XVII.

În timp ce românii, majoritatea covârșitoare a populației din acest teritoriu străbun, sînt socotiți și acum doar „tolerați“ și supuși unor sarcini multiple și grele, drepturile, privilegiile și libertățile celor „trei națiuni medievale“ sînt confirmate și de austrieci, după cum se asigură și manifestarea celor patru religii recepte: catolicismul, luteranismul, calvinismul și unitarianismul. Au fost menținute vechile legi feudale ale țării, Aprobatele și Compilatele și Tripartitul lui Verböczi, ca și vechile statorniciri administrative și judecătorești. Întărirea regimului habsburgic s-a realizat și cu ajutorul catolicismului, instrument politic și de dominație sprijinit pe autoritățile militare. Prin mai multe diplome imperiale, împăratul Leopold I a încercat și, în parte a reușit — să atragă și pe români la catolicism, promițîndu-le o situație egală cu cetățenii celorlalte religii recepte, ceea ce deschidea perspective de emancipare socială și politică românilor transilvăneni. Dar, promisiunile făcute românilor în textele unirii n-au fost aplicate, istoria demonstrîndu-ne că diploma a fost întocmită cu scopul de a atrage și nu de a satisface. Neîmplinindu-se făgăduielile, la începutul secolului al XVIII-lea are loc o emigrare compactă a mărginenilor în satele Băbeni din Vilcea și Corbi din Muscel, după cum serioasele conflicte sociale de la mijlocul aceluiași secol, datorate „uniației“, vor cuprinde și aria sibiană.

Transilvania ocupă o situație periferică în cadrul monarhiei atît din punct de vedere geografic, cît și economic. Politica mercantilistă promovată de

Viena are efecte negative asupra economiei acestui teritoriu românesc. Dispozițiile pentru intensă exploatare a solului, prelucrarea materiilor prime autohtone, exporturile masive și reducerea importurilor la toate produsele ce se pot executa în țară, în intenția cercurilor vieneze trebuia să ridice statele ereditare, să reducă provinciile ca Transilvania la situația de furnizori de materii prime și receptori de produse manufacturate în monarhie. Balanța comercială a Transilvaniei, permanent deficitară (între 1768—1850), probează consecințele nefaste ale politicii habsburgilor.³⁰

În pofida politicii obstrucționiste practicate de cercurile politice și economice austriece, legăturile economice dintre Principate și Transilvania, deși serios stînjinite, au continuat să se dezvolte în același ritm cu dezvoltarea producției capitaliste, datorită adîncirii caracterului complementar al economiei lor, dar mai cu seamă datorită sentimentului, tot mai profund, că cele trei provincii sînt elementele constitutive ale unui tot unitar — națiunea română.

Formă străveche de promovare și adîncire a contactelor între țările române, economia de vite transilvăneană se menține în secolul al XIX-lea ca un element important în perpetuarea și dezvoltarea legăturilor economice în întreg spațiul geografic locuit de români. Esența economică a acestui fenomen constă, înainte de toate, în folosirea de către păstorii români transilvăneni a unor vaste întinderi de pășuni din Țara Românească și Moldova în scopul dezvoltării creșterii vitelor. În același timp, păstorii transilvăneni acționau ca un factor de activizare a schimburilor economice între țările române, servind ca intermediari în acest proces. Prin aprovizionarea piețelor cu produse specifice economiei lor pastorale, această categorie a populației Transilvaniei, în care un loc important au cei din „Mărginimea” Sibiului, se manifestă ca un furnizor principal de materii prime pentru anumite ramuri ale industriei.

În limitele unor condiții determinate, stabilite de comun acord de guvernele celor două state românești, ce nu urmăreau îngrădirea mișcării pendulatoare a păstorilor, ci protejarea importului și exportului legal de vite, mărginenii, bîrsanii, săcelenii, mocanii, brănenii, brețcanii duceau la iernat animale — îndeosebi oi — în regiunea bălților Dunării și în Dobrogea mai ales (aici s-a păstrat denumirea de Vadul Oii — n.n.), vite care, toată vara, păscuseră pe pajisțile bogate ale Carpaților sau pe cîmpiile întinse ale Bărăganului. Numărul real al animalelor aduse nu poate fi precizat. Barițiu dezvăluia în 1863 că aproximativ 20.000—25.000 de oameni din Transilvania îngrijeau miile de oi ce pășteau pe cîmpiile României.³¹ În raportul Camerei de comerț din Brașov pe anii 1878 și 1879 găsim precizarea: „Cu 25 de ani mai înainte, ciobanii noștri țineau în România aproximativ 1.500.000 de capete de vite”.³² În conturile generale vamale de venituri și cheltuieli pentru Țara Românească pe 1862 informațiile sînt mai precise: 753.188 capete de oi, berbeci, capre și rîmători trecuți din Transilvania în Țara Românească; vite mari (cai, boi,

³⁰ G. Penelea, *Relațiile economice dintre Țara Românească și Transilvania în epocă regulamentară (1829—1848)*, în Studii și materiale de istorie modernă. Edit. Acad. R.S. România, vol. IV, 1973, p. 18.

³¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. XXVII, nr. 2, 4 ian. 1864, p. 6.

³² Cf. I. Tiberian, *Legăturile economice dintre țările române în perioada 1867—1875* în „Probleme economice”, XXI, (1968), nr. 11, p. 40.

bivoli, asini etc.) 8903 capete.³³ Numărul ar fi trebuit completat cu cel al vitelor intrate în Moldova și care reprezenta cam 1/10 din totalul general.³⁴ De asemenea multe vite nu erau înregistrate, pentru că deseori păstorii ocoleau punctele vamale, unde trebuiau să plătească taxa oieritului și a cornăritului. Acești ani coincid și cu adevărata epocă de înflorire a păstoritului sibian. Comuna Vale avea în 1864 un număr de peste 100.000 de oi înscrise în registrul de impuneri („aruncu”). Oierii din Rod ajunseseră la aproape 150.000 de oi, iar tilișcanii în jur de 100.000 în 1890. Comuna mărgineană care stabilea recorduri în oierit era Poiana. Ocupația exclusivă a poienărenilor fiind oieritul, ei ajungeau, în aceeași perioadă, la un număr de oi apreciat între 150.000—300.000.

În virtutea acestor considerente putem conchide că, în realitate, numărul animalelor — mari și mici — aduse în Principate era, după mijlocul secolului al XIX-lea în jurul a un milion de capete. Ulterior, spre sfârșitul secolului, această cifră descrește din cauza extinderii agriculturii producătoare de cereale-marfă prin deștelenirea unor largi suprafețe în Cîmpia Dunării, legii rurale din 1864, măsurilor aspre luate pretutindeni pentru apărarea ogoarelor de stricăciunile turmelor, piedicilor puse de autoritățile austro-ungare la încheierea unor convenții speciale cu Principatele Unite; toate acestea au dus dreptat la diminuarea accentuată a fenomenului transhumant.

În fiecare an, pentru înlesnirea pătrunderii în România a numeroaselor turme de animale se deschideau și funcționau, din primăvară pînă toamna târziu — în afara punctelor vamale stabile — o serie de poteci situate pe văile Oltului, Teleajenului, Prahovei, Buzăului etc., ale căror venituri proveneau în majoritate din taxa oieritului și cornăritului. De acolo, o parte din animale rămînea la păscut în munții țării, iar alta pe „drumuri ale oilor“ cobora în Cîmpia Dunării și adeseori trecea în Dobrogea. La iernat în bălțile Dunării sau în Dobrogea erau întotdeauna aduse și animalele din regiunile munților și dealurilor.

În viața economică a Transilvaniei pastorii ardeleni dețineau un rol însemnat, aprovizionînd neîntrerupt părțile ei sud-estice cu produse alimentare și materii prime. Anual ei aduceau din animalele lor ținute în Principate zeci de mii de capete de vite mari și oi, a căror carne era consumată de populația locală, în timp ce pieile crude se foloseau în manufacturi și ateliere meșteșugărești. Numărul pieilor crude de vite și de oaie se cifra la 300.000—400.000 de bucăți prin 1850.³⁵ Lîna era un alt articol important adus de păstori și pus la dispoziția industriei transilvănene, mai ales că lîna, nespălată de obicei, și brînză erau scutite de taxe vamale. Oierii mărgineni vindeau la Sibiu și Cîsnădie „fruntea lînei“.³⁶ În articolul periodicului brașovean „Gazeta Transilvaniei“, intitulat „Despre industria și economia românilor transilvăneni“³⁷ se preciza că păstorii puneau la dispoziție, anual cel puțin „zece milioane

³³ Calculat de Gr. Chiriță după Arh. Stat. București, Fond. Obștescul control al Țării Românești, dos. 9013, 270 f. 1.

³⁴ Ibidem, Fond. Parlament, an 1865—1866, dos. 340, f. 126.

³⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 7, 1850, f. 25, vol. II

³⁶ N. Dragomir, *Oierii mărgineni în Basarabia, Crimeea, Caucaz și America de Nord*, Cluj, 1939, p. 59.

³⁷ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 7, 1850, f. 25, col. I.

funți de lână, pe care o vînd sau o prelucrează în manufacture“. Între 1872 și 1877 ei vor trimite, în medie, anual, 27.000 chintale lână³⁸. Seul era trimis în burdufuri pînă la Budapesta și Viena, iar o parte din piei pînă în Polonia.³⁹ Multe produse le treceau prin locuri periferice, făcînd practic un comerț de contrabandă.

Rolul păstorilor transilvăneni în viața economică a Principatelor Unite și, mai apoi, a vechii României a fost deosebit de complex și cu efecte imediate în diferite domenii. Pe lîngă taxa oieritului și cornăritului încasată de stat, ei plăteau sume imoportante moșierilor și arendașilor pentru dreptul de pășunat al animalelor pe care le dețineau. Alteori ei închiriau pe mai mulți ani munți din Muntenia, unde-și mînau oile și vitele la păscut. De pildă, într-o petiție din 24 martie 1859, C. Steflea din Săliștea Sibiului se jeluia autorităților românești că îi fuseseră reținuți pe nedrept, drept contrabandă, 25 de cai pe care el și tovarășii săi îi trecuseră la păscut pe un munte din județul Gorj, ținut de ei în arendă.⁴⁰

Păstorii practicau, în subsidiar, și un comerț foarte activ. Buni cunoscători ai drumurilor și nevoilor populației autohtone cu care trăiau în strîns contact, ei cumpărau din Transilvania, în scopul comercializării, produse manufacturate pe care le desfăceau în sate și ținuturi unde ele nu existau. Un înfloritor comerț de asemenea natură era făcut de oierii mărginenii din jurul Sibiului. Îndeosebi la sfîrșitul secolului al XIX-lea, din cauza restricțiilor tot mai serioase impuse oieritului, mărginenii își dezvoltă această îndeletnicire. Pe drumurile atît de bine cunoscute lor, porneau de două-trei ori pe an cu căruțele, negociînd articole de îmbrăcăminte, opinci, curele, pălării, brîie, cămăși, pînză, funii, hamuri, cuțite, coase, ploști, piepteni pentru scărmanat lînă, lumînări, ceară etc. Unii dintre ei ajungeau în Dobrogea, Bulgaria și Basarabia, de unde aduceau oi de rasă. Unii pătrund chiar și în Crimeea și în Caucaz, păstrînd și de acolo relații permanente cu așezările lor natale.⁴¹ Chiar vestitele „căruțe de Rășinari“ erau aduse în Țara Românească spre vînzare de acești oieri.⁴² Pentru procurarea mărfurilor menționate ei țin legătură permanentă cu centrele meșteșugărești din Transilvania și Banat, în deosebi cu Săliște, Făgăraș, Sibiu, Brașov, Reghin, Arad, Reșița etc.⁴³, acționînd astfel ca un element de sudură între piețele de pe întregul teritoriu locuit de români.

.

.

.

De prin deceniul cinci al secolului al XIX-lea, cînd se constată primele semne ale limitării vieții pastorale transhumante, păstorii transilvăneni, în majoritate covîrșitoare români, au început să se stabilească definitiv în zonele geografice unde sălășluiseră temporar pînă atunci, cumpărînd pămînt. S-au

³⁸ I. Tiberian, op. cit., p. 39.

³⁹ I. Hașeganu, „Mărginenii“, Brașov, p. 73—74.

⁴⁰ Arh. Stat. București, Fond. Ministerul de Război, an. 1859, dos. 95, f. 100.

⁴¹ I. Moga, op. cit., p. 14—15.

⁴² N. Dragomir, op. cit., p. 22.

⁴³ Ibidem, p. 17.

format astfel în regiunea dealurilor,⁴⁴ în Cîmpia Română și în Dobrogea⁴⁵ numeroase așezări rurale cu populație originară din sud-estul Transilvaniei. I. Hintz, secretarul Camerei de industrie și comerț din Brașov, aprecia că aproximativ 200.000 de persoane din numeroasa populație de păstori de la poalele Carpaților meridionali s-au stabilit în Principate și în Dobrogea.⁴⁶ Această populație harnică și întreprinzătoare, ce poseda un număr mare de vite de muncă, a adus o contribuție de prim ordin la dezvoltarea economică ulterioară a acestor regiuni.

Aceste îngrădiri ale oieritului transhumant se agravează în timpul războiului vamal dintre Austro-Ungaria și România, cu închiderea frontierelor între 1885—1891, iar apoi la începutul secolului nostru, în 1901, când autoritățile maghiare interzic trecerile cu turmele în România. La cauzele emigrărilor masive se adaugă, și nu în ultimul rînd, recrudescența politicii de oprimare socială și națională practicate de autoritățile austro-ungare după compromisul dualist din 1867 și nevoia unui surplus de forță de muncă în diferitele activități economice ale României, angajată tot mai ferm pe calea dezvoltării capitaliste. Numai în timpul războiului vamal populația scaunului Săliște, de exemplu, descrește cu 4,62⁰/₀, de la 16 519 la 15 756 locuitori, cei plecați stabilindu-se în România și America.⁴⁷

Transilvănenii practica în România diferite meserii în ateliere proprii bazate pe cooperarea capitalistă simplă. Îi întâlnim ca: blănari, croitori, tâmplari, dulgheri, fierari, „fabricanți de porțelan“, constructori de mori și morari, la construcții de drumuri, agricultori, băcani, cîrciumari, hangii și foarte mulți comercianți, în special de produse manufacturate din Transilvania.

Dezvoltarea comerțului în Rîmnicu Vîlcea, Tîrgu Jiu, Curtea de Argeș, Pitești, Ploiești, Cernavodă și Constanța se datorează în parte întreprinzătorilor oameni de afaceri, mărginenilor care au părăsit pămînturile sibiene, deschizînd economiei românești de peste munți cai prospere, încă de la începutul secolului al XX-lea.⁴⁸ Din numărul de 1577 de familii din zona Sibiului emigrate după 1901, în România, aproape jumătate s-au stabilit ca negustori în București și 170 în Dobrogea unde și-au cumpărat pămînt.⁴⁹ Prin harnicia și destoinicia lor, au ocupat locuri de frunte în economia centrelor în care s-au stabilit. În sufletul acestor țărani plecați, din cauzele cunoscute, spre așezările din țările române, se formase temeinic viziunea unității naționale,

⁴⁴ cf. I. Conea, „Țara Loviștei (Studiu de geografie istorică), în „Buletinul Societății... de geografie“, LIII (1934), București, 1935, p. 67.

⁴⁵ V. Morfeș, *Infiltări românești dintr-o parte în alta a Dunării pe baltă Ialomiței*. Note antro-po-geografice și istorice, Ibidem, XLVI (1927), p. 135: Locuitori din Săliște, Săvel, Tilișca, Sebeș, Rășinari, etc. au format pe malul dobrogean al Dunării adevărate colonii transilvane la Văroș, Gîrlci, Ciobanu ș.a.

⁴⁶ C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în volumul 1878—1928. Cincizeci de ani de viață românească, București, 1928, p. 232.

⁴⁷ C. Göllner, *Relațiile economice dintre Transilvania și vechea Românie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Edit. Acad., București, 1968, p. 334.

⁴⁸ I. Hașeganu, op. cit., p. 61.

⁴⁹ Ibidem, p. 57—58.

⁵⁰ Ibidem.

simțul firesc ale înglobării tuturor provinciilor românești într-un singur organism statal.

* * *

Conștiința unității de neam, sentimentul unității de limbă și de lege atât de adânc înrădăcinat din vechime, în mijlocul acestei populații de păstori, îndeletnicirile lor specifice dându-le convingerea frăției dintre ardeleni, munteni și moldoveni, a fost temeiul, a fost imboldul de neînfrînt al rezistenței lor seculare în fața oprîmării sociale și naționale. Procesele și protestele îndirjite ale mărginenilor la adresa autorităților Sibiului, care s-au ținut lanț timp de sute de ani, răscoalele și emigrările au silit deseori autoritățile imperiale să tempereze abuzurile oficialităților din sud-estul Transilvaniei.

În timpul marilor frămîntări sociale și naționale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se crează o anume pătură intelectuală românească născută din sînul țărănimii sibiene și din alte părți care, instruită în școlile grănicerești și participînd la evenimentele sociale și politice din veacul trecut, a îmbrățișat și a militat pentru ideile revoluționare pașoptiste de emancipare a poporului român. În timpul revoluției de la 1848—1849, grănicerii români din Orlat, pe lîngă operațiunile militare desfășurate împotriva insurgenților maghiari, au intervenit uneori în desfășurarea evenimentelor și s-au alăturat deschis conducătorilor politici ai românilor. Contaminați de ideile pașoptiste, ei au adoptat și după revoluție, o atitudine politică militantă tot mai pregnantă, ceea ce a constituit pentru regimul absolutist totalitar, al habsburgilor un real pericol. Acesta a fost motivul principal al desființării regimentelor românești de graniță la 23 ianuarie 1851.

Deși în satele sibiene n-au existat în anii 1784—1785, anii marii ridicări a țărănimii române pentru dreptate socială și națională, acțiuni revoluționare de amploarea celor din zona vestică și central transilvăneană, totuși starea de spirit a populației putea da naștere unor forme violente ale luptei de clasă. Acest război al țărănilor ar fi putut avea, după cum arată notarul Mediașului, Heydendorff, unul din executorii măsurilor de împiedicare a răspîndirii lui, „consecințe neasemanat mai mari pentru țara întreagă și pentru toate popoarele ei, fiindcă întregul popor român din Transilvania, chiar și cel din fundul regesc era impregnat de această idee revoluționară”.⁵¹ Teama l-a determinat pe Iosif al II-lea să proclame desființarea dependenței personale, prin patenta publicată la 22 august 1785.

Din nou îngrijorarea cuprinsese curtea vieneză și autoritățile transilvane la 1821, cînd Tudor Vladimirescu s-a ridicat în Țara Românească, urmat de toți cei obidiți, pentru dreptate, exprimînd totodată ideea solidarității politice și naționale. De aceea măsuri severe de întărirea pazei graniței spre Muntenia și Oltenia sînt grabnic luate. Cu toate măsurile draconice luate de autoritățile din Sibiu, în sudul Transilvaniei s-au semnalat acte de nesupunere ale țărănimii. În satele din scaunele Săliște și Tălmaci, țărani așteptau cu nerăbdare repetarea evenimentelor din Țara Românească și în Transilvania, la ei acasă. La Săliște, bunătoară, s-a semnalat și un „tumult”.⁵² Țărănilor Iacob și

⁵¹ I. Lupaș, *Răscoala țărănilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj, 1934, p. 136.

⁵² C. Göllner, *Refugiați din Țara Românească la Sibiu în anul 1821*, în Studii și comunicări Muzeul Brukenthal Sibiu, nr. 1, 1956, p. 17-22.

Man Podaru din Săliște li s-a înscenat un proces, fiind arestați și duși la Sibiu sub escortă, pe motivul, că au încercat să cumpere pulbere, cu intenția de a o transporta răsculaților.⁵³ Nici în armata de graniță nu mai avea încredere oficialitatea din aceeași cauză: identitatea de neam și de religie dintre grăniceri și țărani olteni și munteni.⁵⁴

În „primăvara popoarelor“, la 1848, s-au ridicat ca un singur tot, românii din Moldova, din Țara Românească și din Transilvania — dovadă a puternicei conștiințe naționale — pentru desființarea șerbiei și înfăptuirea unității naționale. Înăbușită revoluția în Principate, prin intervenția otomană și țaristă, ea se concentra în toamna anului 1848 în Transilvania. Mișcările de atunci dovedesc cu prisosință acest lucru. Mai întâi mișcările grănicerilor ce se adună la Orlat și la Năsăud. După aceea mișcările poporului care-și apăra drepturile și viața în fața terorii dezlănțuite de moșierimea maghiară, încurajată și de atitudinea de totală neînțelegere a guvernului maghiar față de revendicările naționale ale românilor. În această aprigă încleștare Sibiului i-a revenit rolul de centru al revoluției românilor transilvăni.

Pentru obținerea existenței naționale, Comitetul de pacificațiune al românilor, cu sediul la Sibiu, a dispus ridicarea maselor înarmate, organizarea lor militară. La adunarea din septembrie de la Blaj, aceea a poporului înarmat, a participat din nou mulțime de țărani din jurul Sibiului, în frunte cu Axente Sever. În Rășinari, temerarul revoluționar instruia, în a doua jumătate a lunii februarie 1849, vreo 1200 de oameni, iar la Săliște se refugiase Gheorghe Magheru, după ce intenția sa de a se opune armat intervenției străine, nu s-a putut transpune în faptă.

După înfrîngerea revoluției maghiare, în loc să satisfacă năzuințele românilor, care și-au vărsat cu generozitate sîngele, autoritățile austriece au introdus în Transilvania un regim absolutist, totalitar, bazat pe forța armată, neîndeplinind nici una din doleanțele majore, legitime, ale românilor transilvăneni.

Urmarea a fost dezvoltarea tot mai puternică a mișcării sociale și naționale, care nu va înceta decît în 1918, o dată cu înfăptuirea statului național unitar român.

Într-adevăr, cu toate rigorile regimului polițienesc întronat de absolutismul habsburgic după 1849, poporul român a continuat lupta pentru împlinirea dezideratelor revoluției. Este adevărat că, prin patentele imperiale din 1853 și 1854, iobăgia a fost desființată, dar emanciparea națională n-a fost înfăptuită. Conducătorii români insistau pentru menținerea autonomiei Transilvaniei, mijlocul cel mai bun, în acea vreme, de a apăra existența noastră națională.

În cadrul mișcării naționale, Sibiu a fost ales drept centru de difuziune a programelor luptelor politico-naționale în perioada de după 1848. Dieta de la Sibiu, din 1863, pe lîngă semnificația național-românească, a avut și o importanță social-economică ce depășea granițele Marelui Principat.

Dar orientarea cercurilor vieneze spre o înțelegere cu aristocrația maghiară și încheierea pactului dualist din 1867, au desființat valabilitatea legilor votate

⁵³ Arh. Stat. Sibiu, Magistratul orașului Sibiu, nr. 962/1821.

⁵⁴ Hurmuzaki — Oțetea, *Documente*, vol. III (seria nouă), București, p. 64, 84, 126.

la Sibiu în 1863/1864, ele rămânând însă, pentru români, un suport moral, un îndemn și o țintă.

O mare parte din conducătorii autorizați ai poporului român din Transilvania, care s-au constituit în viitorul Partid național al românilor din Ungaria și Transilvania, au acționat intens din zona Sibiului. Intemeietorii „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” (ASTRA), înființată în 1861, au acționat din Sibiu prin toate despărțămintele și cercurile sale pe tot cuprinsul țării, mobilizând energiile „inteligentei” românești și ale celor mulți și anonimi, deopotrivă, pentru triumful cauzei naționale. Adunările „ASTREI”, printre ai cărei fervenți sprijinitori morali și materiali se înscriu la loc de cinste românii din „Mărginime”, erau tot atâtea prilejuri de manifestare a dorințelor sfinte ale românilor transilvăneni, în rîndul cărora creștea încrederea și speranța, cu ochii ațintiți fiind la marile evenimente de peste Carpați — Unirea Principatelor și cucerirea independenței de stat a României.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, mărginenii sînt alături trup și suflet, de Mișcarea memorandistă, cea mai amplă mișcare social-politică a românilor transilvani de după revoluția din 1848, sinteză a mișcării naționale de pînă atunci. La procesul memorandiștilor de la Cluj, din mai 1894, din părțile Sibiului au plecat peste 1000 de oameni, adăugîndu-se altor zeci de mii sosiți de pretutindeni și conferind Clujului o atmosferă de triumf a conștiinței naționale. Din nou solidaritatea tuturor fiilor națiunii române s-a manifestat cu tărie, în pofida granițelor despărțitoare.

La începutul secolului al XX-lea, dezideratul major al poporului român — Unirea —, este astfel temeinic pregătit. Aproape jumătate din intelectualitatea județului Sibiu, în frunte cu nemuritorul poet din Rășinari, Octavian Goga, trece în România, desfășurînd o propagandă agitatorică intensă în favoarea unirii.

În aceeași măsură, Secția română a Partidului social-democrat din Ungaria își înscrie în program lupta de eliberare națională și formarea unui organism politic larg democratic.⁵⁵ Peste deosebiri de clasă, exista problema majoră comună, de aceea colaborarea, alianța dintre socialiști și burghezia din Partidul național a fost posibilă. Organizînd Transilvania ca țară românească, Consiliul Național Român Central, constituit din reprezentanții celor două partide, pregătea, totodată, proclamarea Unirii de o mare adunare națională a românilor la Alba Iulia, acolo unde Mihai Viteazul o realizase pe cea dintîi.

Între cei peste 100.000 de români din toate colțurile Transilvaniei, revărsați ca un șuvoi spre Alba Iulia într-un entuziasm de nedescris, erau prezenți și peste 8000 de oameni din părțile Sibiului. În ziua de 30 noiembrie 1918, un tren special pleacă din Sibiu spre „capitala națiunii române”, în timp ce mulțimea de căruțe purta aleșii satelor din „Mărginime”, din Țara Oltului și de pe Tîrnave. Erau de față, așteptînd clipa unică din ziua de 1 decembrie 1918, delegați ai Comitetului Național Român, ai „ASTREI”, presei, Reuniunii de femei, sodalilor și muncitorilor cu vederi socialiste, studenților etc.

⁵⁵ „Adevărul”, III, nr. 12 din 1 decembrie 1905.

Eforturile conjugate ale maselor populare din România și din teritoriile românești aflate sub dominația străină, au dus la realizarea dezideratului istoric vital. Unirea Transilvaniei cu România a constituit împlinirea firească a năzuinței seculare de unitate a poporului român, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, între care la loc de cinste se înscriu și locuitorii din „Mărginimea Sibiului“ din veacuri autentici propagatori și luptători pentru idealurile naționale.

— Zusammenfassung —

Die Erforschung der Vergangenheit Rumäniens beweist, daß die Walachei, die Moldau und Siebenbürgen sich jahrhundertlang in enger Verbindung entwickelt haben, als Folge der geographischen Einheit, des komplementären Charakters der Wirtschaft, der gleichen materiellen und geistigen Lebensformen sowie der Einheit des rumänischen Volkes und seiner Sprache.

In dem langen komplexen Prozeß der Kontinuität und der Verstärkung der wirtschaftlichen, politischen und kulturellen Beziehungen zwischen allen rumänischen Gebieten — ein Prozeß mit geschichtlicher Finalität — ist die Stellung der Hirten aus der „Mărginimea Sibiului“ allgemein anerkannt und geschätzt. Um die Rolle dieses mutigen und beständigen Elementes der nationalen Einheit zu erforschen, muß man von der Lage der Rumänen auf dem „Königsboden“ in der Zeit der Festigung der feudalen Gesellschaftsordnung in Siebenbürgen, ausgehn. Einschränkung der Rechte dieser rumänischen Gemeinschaften am Fuße der Berge, desgleichen Mißbräuche und Übergriffe zwingen die Gemeinden Săliște, Galeș, Tilișca, Vale, Sibiel, Fintânele, Săcel, Orlat, Rășinari, Sadu, Jina, Pojana, immer häufiger, ihnen nützliche Verbindungen zu den Rumänen jenseits der Gebirge zu suchen. So wurden für diese Hirtensiedler in der Walachei und in späteren Jahrhunderten entlang des Karpatengürtels, in der Dobrutscha und in der Donauebene Weidemöglichkeiten geschaffen. Die Viehwirtschaft aus Siebenbürgen wird eine wichtige Form der Verbreitung und Vertiefung, der Weiterentwicklung der wirtschaftlichen Beziehungen zwischen allen rumänischen Provinzen.

So spielen die Hirten aus Siebenbürgen eine wichtige Rolle im Wirtschaftsleben Siebenbürgens, indem sie laufend die Zünfte, Werkstätten und Manufakuren mit Rohstoffen versorgen. Gleichzeitig machen sie sich aber auch im Wirtschaftsleben der Moldau und Walachei nützlich, da sie diesen Ländern durch den Handel mit siebenbürgischen Erzeugnissen und durch die handwerkliche Geschicklichkeit der in die Gebiete der südlichen und östlichen Karpaten Ausgewanderten zu bedeutenden Gewinnen verhelfen.

Das bewegte Leben dieser Hirten aus der „Mărginimea Sibiului“ beweist andererseits auch ein tiefes Nationalgefühl, wobei ihr Beitrag zur Verbreitung der Idee der nationalen Einheit bedeutend ist. Die Wanderschafzucht und die Siedlerflucht führten zur Verstärkung des ethnischen Gemeinschaftsgefühls.

Das Bewußtsein der Einheit des Volkes, das Gefühl der sprachlichen und gesetzlichen Einheit war tief eingewurzelt in diesem Hirtenvolk, ihre gleichen Beschäftigungen gaben ihnen die Überzeugung der Bruderschaft aller Siebenbürger, Muntener und Moldauer. Dieses war auch der Grund ihrer Tapferkeit in jahrhundertlangem Widerstand gegen soziale und nationale Unterdrückung, ihrer aktiven Teilnahme an allen Kämpfen für nationale Einheit, bis zu Erfüllung des nationalen Ideals im Jahre 1918.

ASTRA — PROMOTOARE A MIȘCĂRII NAȚIONALE TRANSILVĂNENE DE SOLIDARITATE CU ROMANIA ÎN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ DIN 1877—1878

PAUL ABRUDAN

Încă de la înființarea sa la 23 octombrie/4 noiembrie 1861, Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român a fost concepută ca un organism reprezentativ larg, care să-i cuprindă într-un mănunchi pe cărturarii români, cu scopul declarat de a stimula dezvoltarea creației literar-artistice și cultural-științifice în rîndurile poporului român, de a facilita vehicularea acestor valori pe întreaga arie a vetrei strămoșești, ca bunuri comune.

Unirea potențelor și eforturilor tuturor oamenilor de litere, știință și cultură în cadrul unui asemenea organism, ca reprezentanți ai năzuințelor întregului popor, a avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea conștiinței naționale și folosirea acesteia ca un puternic mijloc de luptă pentru drepturi și libertăți sociale și naționale, pentru independență și unitate politică.

Activitatea desfășurată, chiar din primii ani, s-a dovedit la înălțimea așteptărilor. Unul din primele rezultate a fost acela că Astra a strîns forțele intelectualilor români din Transilvania într-un singur organism, dîndu-le astfel posibilitatea de a se cunoaște și a conlucra. Scoaterea acestora din starea de izolare pe localități și gruparea lor într-o organizație unică la nivelul provinciei, le-a mărit încrederea în capacitatea de afirmare și a determinat creșterea gradului de combativitate pe tărîmul luptei naționale. Iar încadrarea în rîndurile Asociației și a reprezentanților fraților de peste Carpați a dinamizat activitatea mișcării culturale ardelenene, care devine astfel o mișcare a întregii națiuni.

Prin acțiunile culturale și literare întreprinse în rîndurile românilor aflați sub ocupație habsburgică și a legăturilor acestora, prin intermediul Astei, cu frații de peste munți s-a accentuat și amplificat procesul de dezvoltare a conștiinței naționale. Pe acest fond sporește în intensitate lupta politică.

Legătura strânsă, inseparabilă, dintre mișcarea culturală și cea politică capătă dimensiuni și valențe noi în preajma și în timpul războiului pentru independență din 1877—1878.

Cu toate că din documentele de arhivă¹ și din știrile de epocă nu rezultă că în ședințele Comitetului Astei sau în adunările acesteia ar fi fost dezbătute altfel de probleme decât cele înscrise în statutul de funcționare, totuși Asociațiunea a fost prezentă, nedeclarat, în mișcarea politică de solidaritate cu România în anii războiului ruso-româno-turc. Desigur, o asemenea stare de lucruri rezidă în situația politică a românilor transilvăneni, aflați sub ocupația Imperiului austro-ungar. Pentru a nu-și periclita situația și dreptul la existență, Astra se vedea obligată la limitarea acțiunilor sale oficiale numai la probleme de ordin cultural și literar. Cărturarilor din fruntea sa, oameni cu o vastă experiență în domeniul luptei naționale și redevabili bărbați politici au evitat implicarea directă a Asociațiunii în mișcarea de solidaritate cu România, față de care oficialitățile austro-ungare se dovedeau ostile. Dar ca români și militanți pentru cauza comună, cu sarcini de răspundere în cadrul mișcării naționale, conducătorii Astei, din Comitet și despărțămintele teritoriale, după cum și membrii Asociațiunii — fără a se nota nimic — și-au dat seama că nu trebuie și nu pot rămâne în afara acesteia.

Evident, problemele independenței de stat a României și a războiului ruso-româno-turc vor fi fost dezbătute de către conducătorii și membrii Astei, după cum și căile de solidarizare cu frații de peste Carpați în acei ani hotărâtori pentru destinele întregii națiuni. Cu acel prilej se va fi stabilit linia tactică a Asociațiunii, și anume: Astra, ca organizație culturală a românilor, ca persoană juridică, să-și desfășoare activitatea în limitele statutului aprobat de autorități, în timp ce membrii săi, ca persoane particulare, ca persoane fizice, să militeze pentru solidaritatea cu România. Numai așa se explică faptul că membrii Astei din toate localitățile ardelen² — ziaristi, scriitori, profesori, medici, avocați, învățători, preoți, negustori, lucrători și țărani — au participat intens și plener la acțiunea de sprijinire a României în războiul pentru independență, grupînd în jurul lor masele populare și transformînd acțiunea într-o puternică mișcare națională de solidaritate.

Acțiunile desfășurate de Astra, prin membrii săi, în cadrul mișcării de solidaritate cu România în timpul războiului pentru independență din 1877—1878, pot fi grupate astfel: sprijin moral-politic, participare directă la război prin voluntari și personal medical, ajutor material și financiar pentru îngrijirea răniților și nevoi militare, sprijin pe plan diplomatic în vederea recunoașterii independenței și suveranității statului român.

I

Primul dintre capitolele solidarității Astei cu România în războiul ruso-româno-turc este cel al sprijinului moral-politic. Manifestat continuu și cu intensitate crescîndă, în presă și publicistică, prin viu grai în adunări și

¹ Arh. Stat. Sibiu, fond Astra. Registre, cota 61.

² Idem, cotele 114, 61, 122.

întruniri publice și particulare, prin cuvîntul deputaților români ce reprezentau aceste provincii în parlamentul din Budapesta, prin scrieri istorice și creații literare, prin telegrame, moțiuni și scrisori adresate presei și demnitariilor politici, prin organizarea de serbări, prin port etc., sprijinul moral-politic a avut o mare însemnătate. El demonstra unitatea poporului român, dorința sa de libertate, hotărîrea-i unanimă de a lupta împotriva asupraitorilor străini, frontul comun al întregii națiuni pentru realizarea dezideratului unic — independența statală și unitatea politică.

Cum în cadrul acestor mijloace, locul principal l-au ocupat presa și publicistica românească din Transilvania, Banat și Ungaria, se cuvine a ne opri asupra membrilor Astei care își desfășurau activitatea în aceste domenii. *George Barițiu*, cărturar de mare prestigiu, conducea revista „Transilvania” și ziarul „Observatoriulu” din Sibiu, fiind unul dintre colaboratorii de prestigiu ai „Gazetei Transilvaniei”. *Iacob Mureșianu* se afla în fruntea „Gazetei Transilvaniei” din Brașov, principalul ziar politic al românilor ardeleni. *Iosif Vulcan* era redactor responsabil și editor al revistei „Familia”, ce apărea la Pesta, care în 1877 avea peste 1800 de abonați. Profesorul *Nicolae Cristea* activa ca redactor al „Telegrafului român” din Sibiu, despre care Mihail Eminescu spunea în 1876 că este „foaia cea mai modernă de peste Carpați”. *Visarion Roman* edita „Albina Carpaților”; *Ioan Candrea* și *Basilin Petri* tipăreau revista „Școala Română”.

Publicațiile amintite mai sus, după cum și altele, prin grija și sub conducerea cărturarilor proeminenți, membri ai Astei, și care au grupat în jurul lor numeroși alți intelectuali, și-au pus paginile lor în slujba luptei pentru dreptate și libertate socială, pentru unirea eforturilor românilor din provinciile anexate de Imperiul austro-ungar, cu țara de peste munți în războiul pentru independență. Fiecare dintre ele și toate la un loc și-au adus prețioasa lor contribuție la împlinirea idealului comun.

Între ziarele și publicațiile românești ardeleni, locul de frunte îl deținea „Gazeta Transilvaniei”, care cu un curaj demn de admirație a participat la acțiunea de solidaritate cu România. Redacția ziarului, condusă de *Iacob Mureșianu*, a cuprins în paginile acestuia, număr de număr, știri și articole referitoare la situația politică din România, lucrări ale forurilor legislative și măsuri ale guvernului de la București, desfășurarea operațiilor militare, fapte de vitejie și eroism săvârșite de ostașii români pe câmpul de luptă, chemări și apeluri adresate ardelenilor pentru sprijinirea pe multiple planuri a războiului împotriva Porții otomane, care ocupau aproape jumătate din spațiul tipografic. Acest lucru iese în evidență dacă urmărim fiecare număr al gazetei într-o perioadă de timp. De pildă, în cele 53 de numere apărute între 21 aprilie/3 mai — 20 octombrie/1 noiembrie 1877, prin grija lui *Iacob Mureșianu* au fost publicate 243 articole și materiale referitoare la România, adică în medie câte 4—5 de fiecare număr, fără să mai amintim știrile și informațiile de mică întindere. Mai mult, pentru a cunoaște cât mai exact situația din România și de pe frontul din Balcani, *Iacob Mureșianu* avea o serie de corespondenți la București și pe câmpul de bătaie, între care merită a fi pomeniți: căpitanul *Moise Grozea*, ginerele său, și *Teofil Frîncu*, originar din comuna *Benic* județul *Alba*.

Alături de Iacob Mureșianu activau membrii Astrei din Sibiu, Nicolae Cristea, redactorul „Telegrafului român”; Visarion Roman, fondatorul „Albinei Carpaților” și George Barițiu, editorul „Observatorului”³.

Făcîndu-se ecoul solidarității și voinței de libertate, al sentimentelor și aspirațiilor întregului popor, Nicolae Cristea, ca redactor, în articolul „România”, publicat pe prima pagină a „Telegrafului român” din 10/22 octombrie 1876, arăta: „Este un lucru elementar, că astăzi, cînd Orientul e provocat la o luptă națională, noi, românii, atît dincoace cît și dincolo de Carpați, nu putem lupta decît împreună”.⁴ Același redactor, în toamna anului 1876, referîndu-se la atmosfera politică din România și la dorința majoră a acesteia de independență, sublinia că „națiunea română e entuziasmată” și hotărîntă să-și cucerească neatîrnarea politică, chiar și pe calea armelor, „dacă va fi necesar”.⁵

Urmărind evenimentele din țara liberă, Iacob Mureșianu și Nicolae Cristea dădeau amănunte privitoare la izbucnirea conflictului dintre Turcia și România, prin bombardarea Calafatului și Olteniței de către otomani. Citîndu-l pe Mihail Kogălniceanu, redactorul responsabil al „Gazetei Transilvaniei” scria: „Tunul Vidinului a bubuit și tunul Calafatului a răspuns (...) Deci la întrebarea care are să fie atitudinea noastră, s-a însărcinat a răspunde tunul românesc de la Oltenița, de la Calafat”.⁶

Redactorii ziarelor și revistelor românești din Imperiul austro-ungar au dat o mare atenție proclamării independenței de stat a României. Pe lîngă știrile și articolele proprii, au reprodus articole apărute în alte ziare din imperiu. Un astfel de articol a fost acela intitulat „Entuziasm”, publicat de ziarul „Osten” din Viena, în care se spunea: „România este liberă și independentă; România a lepădat cătușele sclaviei, și cu armele în mînă s-a sculat să dovedească lumii că are drept la un viitor”. Descriînd starea de spirit a populației, în articolul amintit se arăta: „Toate inimile românești sînt pline de bucurie și entuziasm; în Transilvania, în Banat și în Bucovina domnește entuziasm(ul) și numeroase adrese, a căror publicare ar împli un tom întreg, ne dovedesc clar ce dispozițiune entuziastică domnește între românii austrieci”.⁷

Paginile ziarelor și publicațiilor românești erau deschise tuturor acelor care luau parte, sub diferite forme, la mișcarea de solidaritate cu România. În coloanele lor au fost înserate scrisori, memorii, telegrame, moțiuni, chemări și apeluri. Printre alte luări de poziție ale unor locuitori români din Imperiul austro-ungar, redacția sibiană a „Telegrafului român” a încredințat-o tiparului și pe aceea a românilor bucovineni, în care se spunea: „Salutînd noi România liberă și independentă cu inimă frățească și dorind armelor sale noroc și succes, organizăm în toate bisericile un serviciu solemn spre a invoca darul lui Dumnezeu spre țara cea atît de scumpă pentru noi”.⁸ Iacob Mureșianu și Nicolae Cristea au publicat articolele lui George Barițiu,

³ Elena Dunăreanu, *Presa românească sibiană (1851—1968)*. Sibiu, 1969.

⁴ „Telegraful român” din 10/22 octombrie 1876.

⁵ Idem, din 14/26 octombrie 1876.

⁶ „Gazeta Transilvaniei” din 4/16 mai 1877.

⁷ „Telegraful român” din 19/31 mai 1877.

⁸ Idem.

prin care îi chema pe românii ardeleni la solidaritate cu România⁹; apelurile Comitetului femeilor române din Sibiu pentru ajutoarea ostașilor răniți și al Iuditei Măcelariu, al Comitetului românilor din Brașov, condus de Diamandi I. Manole, al Sofiei Densușianu din Densuș, Haretiei Stănescu din Brașov, Iuliei Rotaru din Timișoara, Emiliei Rațiu din Turda, Elisabetei Pop din Năsăud, Mariei Ilieșu din Cluj, Anei Gal și Anei Filip din Abrud, Mariei Hossu din Tîrgu Mureș și altele. Redactorii ziarelor românești ardelenene au cuprins în coloanele acestora numeroase corespondențe și scrisori so-site din România, în legătură cu problemele luptei comune în războiul purtat împotriva Porții otomane.¹⁰

Iacob Mureșianu și Nicolae Cristea au rezervat pagini întregi luptelor de la Plevna. Informîndu-și cititorii, în articolul redacțional, Iacob Mureșianu scria: „De opt zile continuă luptele uriașe în jurul Plevnei. Corespondentul nostru din Turnu ne spune că Divizia a 4-a română a luat un fort cu patru tunuri și un stindard, după repetite asalturi”.¹¹ Cei doi redactori descriu faptele de vitejie ale ostașilor români, reproduc articole ale unor ziariști străini, în care se vorbește despre virtuțile curcanilor și dorobanților.¹²

Redactorii ziarelor și revistelor românești din Transilvania și Ungaria publică ilustrații și poezii inspirate din războiul pentru independență. Astfel, Iosif Vulcan reproduce în „Familia”: „Schite din oastea română”, „Înmormîntarea morților la Grivița”, „Lupta pentru drapel”, „Asaltul Diviziei a II-a române asupra redutei Grivița”¹³, precum și poeziile: „Balcanul și Carpatul”, „Sergentul”, „Căpitanul Romano” de Vasile Alecsandri, „Steaua României” de G. Sion, „Armatorom române” de N. T. Orășanu, „Marșul” dedicat armatei române de Gr. Bengescu, „Marșul roșiorilor de Vede” de M. C. Manciulescu. Visarion Roman înserează în „Albina Carpaților” tabloul „Manevrele artileriei române la Calafat”¹⁴ și poeziile: „Peneș Curcanul”, „Frații Jderi”, „Hora la Plevna”, „Sergentul” și multe altele. Calendarul din Sibiu pe anul 1877 reproduce poeziile „Sergentul” și „Peneș Curcanul”.

Membrii Astrei, poeți și literați își pun talentul în slujba cauzei naționale, integrîndu-se în mișcarea de solidaritate cu România. Zaharia Boiu, membru marcant al Asociațiunii, profesor și scriitor, membru corespondent al Academiei Române din 13 septembrie 1877, scrie un ciclu de poezii închinat războiului pentru independență, din care amintim: „Trecerea Dunării”, „Statua lui Mihai”, „Testamentul soldatului”, „Geniul României”, „Jertfa școlărilor”, „Sultan și Curcan”, „Armata române”, „Stindardul”. Prin creația sa, Zaharia Boiu a vibrat la unison cu întregul popor, încredințat că, pe deasupra unor granițe artificiale, un singur steag îi unește în luptă: „Să-ți fie drag, Române, pe cît vei fi-n vicață / Stindardul țării tale cu cele trei culori”.¹⁵

⁹ „Gazeta Transilvaniei” din 8/20 mai 1877.

¹⁰ Idem, din 9/21 iunie 1877.

¹¹ Ibidem, din 4/16 septembrie 1877.

¹² Ibidem, din 3/15 noiembrie 1877.

¹³ „Familia” din 1877, p. 317, 509, 533, 593.

¹⁴ „Albina Carpaților”, 1877, p. 307.

¹⁵ Zaharia Boiu, *Frunze de aur, Poesii eroice din anii 1877—78*, Sibiu, 1904.

Iosif Vulcan, pe lângă numeroase articole, scrie poezia „Scame pentru cei răniți“; Petru Dulfu publică poezia „Cununa de lauri“, dedicată ostașilor români eroi, din a căror „cenusă acuş va să răsară libertate(a) — unind pe frați cu frați“.¹⁶

Sălăjeanul Ioniță Scipione Bădescu, aflat la București, în vara anului 1877 scrie poezia „Trompetele răsună“, care asemenea marșului pașoptist „Deșteaptă-te române“ a lui A. Mureșianu, va deveni unul dintre cele mai populare cîntece naționale ale acelor înălțătoare zile. Versurile sale înaripate redau atmosfera generală, dorința de luptă pentru independență și credința în viitoarea unire a tuturor provinciilor românești. „Trompetele răsună / Prin munți și prin cîmpii, / Români toți s-adună / Cu sutele de mii! / Un glas pe toți îi cheamă, / E glasul neafrînării. / Ei teamă n-au de nimeni, / Trăiască oastea țării! / Un glas pe toți îi poartă, / Să-și vadă iar moșia / Unită, mare, mîndră, / Trăiască România“. De asemenea, el a scris oda intitulată „Armatei române“, cu prilejul reîntoarcerii în țară a oștirii victorioase, sărbătorire ce s-a oficiat la 8/20 octombrie 1878. Publicate în ziarele din România, creațiile poetice ale lui Ioniță Scipione Bădescu au fost reluate de Jacob Mureșianu în „Gazeta Transilvaniei“. Conținutul lor patriotic și militant, emanație a acțiunilor și conștiinței social-politice a maselor populare, a găsit ecou în rîndurile acestora, mobilizîndu-le la lupta pentru libertate și unitate politică.

Timotei Cipariu, Atanasie M. Marienescu, B. A. Vineșiu, Vasile Păun, autorul poeziei „Oda ostașilor români“, Basiliu M. Lazăr cu poemul „Plevna“¹⁷, Nicolae Herlea au fost alți membri ai Astrei, încadrați în mișcarea de solidaritate cu România.

Profesorul dr. A. P. Alessi, directorul Despărțămîntului 24 al Astrei din zona Năsăud, și profesorul Maxim Pop au elaborat, chiar în timpul evenimentelor, volumul intitulat „Resbelulu Orientalu Ilustratu“. Conceput ca o lucrare de mare întindere, studiul cuprinde o privire retrospectivă asupra istoriei poporului român de-a lungul veacurilor, a popoarelor din Balcani și a Imperiului otoman; cea mai mare parte referindu-se însă la războiul ruso-româno-turc. „Ne-am propus — declarau autorii — a descrie eroicele fapte ale armatei române cît mai în deta(l)iu (...) pentru că ne-am convins cum că nici un opu străin nu a făcut-o și pentru că am voit a eterniza vitejiile românilor admirate de lumea întreagă și a le păstra posterității ca talisman“.¹⁸

Trăind în mijlocul evenimentelor și folosind o vasta sursă informațională, cei doi profesori au redactat lucrarea și pe care au tipărit-o în 1878, sub formă de fascicule, în tipografia lui Paul Cieslar din Graz. Deși urmăriti și împrocesuați, iar o parte din fascicule confiscate de autoritățile maghiare și austriece, autorii și-au dus opera la bun sfîrșit. Prin munca lor entuziastă și stăruitoare, profesorii năsăudeni au lăsat posterității un volum de 724 pagini cu 72 ilustrate, dintre care unele color. Constituind o riguroasă selecție a cîtorva momente din trecutul eroid al poporului român, și o ade-

¹⁶ „Familia“ din 18/30 decembrie 1877.

¹⁷ „Gazeta Transilvaniei“ din 15/27 iunie 1877.

¹⁸ A. P. Alessi și Maxim Pop, *Resbelulu Orientalu Ilustratu*, Graz, 1878—1879, p. II.

vărată frescă a războiului pentru independență în contextul luptei popoarelor din Balcani împotriva jugului străin, lucrarea reprezintă un viguros act de solidaritate cu România și un îndemn la luptă pentru apărarea cauzei naționale.

Bărbații politici ardeleni, membri de frunte ai Astreii, se situează în conducerea mișcării de sprijinire a României în războiul pentru independență. Gheorghe Pop de Băsești, Partenie Cosma din Sibiu și alții militează pentru apărarea cauzei naționale în parlamentul de la Budapesta. Avocatul Avram Tincu din Orăștie refuză mandatul de deputat și mobilizează alegătorii din Cercul Orăștie la acțiunea de sprijinire a fraților de peste Carpați. Doctorul Nicolae Stoia, profesorii Iosif Hossu, Ioan Micu Moldovan și Nicolae Solomon activează în Blaj; avocatul Alexandru Filip și Ioan Gal, în Abrud; avocatul Gherasim Candrea, în Cîmpeni; avocatul Patriciu Barbu, în Reghin; preotul Nicolae Todea, în Tăuani; avocatul Ioan Nichita, în Zalău; avocatul Mihai Cirlea, în Alba Iulia; avocatul Lazăr Petco, în Deva; avocatul Francisc Hossu-Longin, în Arad și Deva; prefectul pașoptist Vasile Moldovan, în Boziaș — Tîrnăveni; Simeon Balint, în Roșia de Munte; Ioan Tîpei, în Sebeș; Alimpiu Barboloviciu, în Șimleul Silvaniei; avocatul Ioan Rațiu, în Turda; dr. Ioan Colceriu, în Chioar; avocatul Ioan Roman, în Făgăraș; Alexandru Lebu, în Cacova; avocatul George Secula, în Baia de Criș; avocatul Dezideriu Borbola, în Oradea; avocatul Pavel Rotaru, în Timișoara; avocatul August Hoșia, directorul Despărțământului nr. 33 al Astreii din Sighișoara; avocatul Vasile Ignat, în Beiuș.

Forțe însemnate din rândurile membrilor Astreii se aflau concentrate la Sibiu. Aici militau în mișcarea de solidaritate cu România: Ilie Măcelariu, Iacob Bologna, Iosif Hodoș, profesorul Ioan Moga, avocatul Ioan Popa, profesorii Ioan Popescu, Simeon Popescu și Dimitrie Cunțan, Eugen Brote, Petru Bădilă, Ioan Hannia, Constantin Stezar. Iar la Brașov activau George Barițiu, Bartolomeu Baiulescu, Ioan Lengher, Constantin Sterie, Ioan Petric, Dumitru Ionciovici, Diamandi Manole, G. B. Pop și alții.

Membrii Astreii organizau întruniri, adunări și manifestări mai mult sau mai puțin restrînse, unde se dezbăteau problemele mersului operațiilor militare în Balcani, se sărbătoreau victoriile armatei române și se organizau acțiuni de solidaritate cu frații de peste Carpați. Asemenea întruniri au avut loc în casa lui Bartolomeu Baiulescu din Brașov. Mărturie grăitoare în acest sens sînt însemnările Mariei Baiulescu. „Studentîimea universitară de la Brașov — scria dînsa — se aduna la noi și pare-că văd hărțile cu stegulețe, cu care se însemnau victoriile cele mari de la Grivița și Plevna. Elevii din liceu, fiecare copil și cu toții cîntau *Colo-n Plevna la redute* și (alte) cîntări și poezii vitejești”.¹⁹

Directorul Academiei teologice din Gherla, profesorul Dumitru Coroian, membru de seamă al Astreii, „avea harta războiului pentru independență”,²⁰ informîndu-i atît pe profesori cît și pe studenți. Profesorul dr. A. P. Aléssi, directorul Despărțământului nr. 24 al Astreii din zona Nășăud, aducea la cunoștința populației știrile privitoare la mersul războiului ruso-româno-turc

¹⁹ Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, București, 1927, p. 24.

²⁰ Idem, p. 27.

și aceasta „era mîndră de bravura oștirilor românești”.²¹ După fiecare victorie pe cîmpul de bătălie, profesorii Alessi și Pop organizau marșuri pe străzile orașului, însoțite de muzică, chioțe de bucurie și cîntece naționale.

Cu ocazia capitulării oștilor turcești de sub comanda lui Osman pașa, care marca victoria de la Plevna, membrii Despărțămîntului nr. 1 al Astreii din Brașov au organizat un șir de manifestații. În noaptea de marți spre miercuri „s-au iluminat deodată dealurile dimprejurul orașului. Mulțime de rachete (artificii — n. a.) au fost slobozite din vârful Tîmpei”,²² în timp ce buibuitul pivelor de la poalele ei și din Prund anunțau mult așteptatul eveniment. Seara, pe la orele 22, un mare număr de români s-au întrunit în localul numit „Cartierul general de la Grivița”, unde au sărbătorit actul capitulării Plevnei. Animația a crescut și mai mult cînd cei prezenți au fost felicitați de solia sașilor din oraș.²³

La Blaj, membrii Astreii — între care îi amintim pe profesorii Ioan Micu Moldovan, Nicolae Solomon, Simeon Pop Matei, Ștefan Pop și dr. Nicolae Stoia — au organizat sărbătorirea victoriei de la Plevna. În seara zilei de 30 noiembrie stil vechi 1877, locuitorii au iluminat ferestrele caselor și dealul Pîrva, iar pe Cîmpul Libertății s-a desfășurat o mare serbare populară. Timp de trei ore, cîntecele naționale au răsunat pe văile și dealurile Tirnavei.²⁴

În zilele de 14 și 15 decembrie 1877, membrii Astreii, învățători și preoți, din Baia de Criș, Cîmpeni și Sohodol au organizat „manifestații cu ocazia căderii Plevnei”. După cum se arată în documentele de epocă, româanii „au sărbătorit evenimentul cu entuziasm (...), începînd de cu seară și peste noapte pînă în jurul orei 9 dimineața au umblat pe străzi cu muzică, luminări (...) și cu strigăte de bucurie”.²⁵ Printre organizatorii manifestației de la Cîmpeni și Sohodol, într-o adresă a Ministerului Cultelor și Învățămîntului este numit învățătorului ortodox Ioan Palade, considerat ca autor principal.²⁶

Pentru sărbătorirea victoriei de la Plevna, din inițiativa membrilor Astreii din Năsăud, aici s-a format un comitet organizatoric. Acesta, la 17 decembrie 1877, a lansat un apel către populație, în care se arăta: „Victoria armatelor române, culminată la Plevna, se va sărbători aici, în Năsăud, joi, în 20 a lunii curente”.²⁷ La data stabilită, populația Năsăudului, în frunte cu muzica, a demonstrat pe străzile orașului.

Corpul profesoral de la Academia teologică din Gherla, îndrumat de Dumitru Coroian, directorul Despărțămîntului nr. 18 al Astreii, a sărbătorit victoria de la Plevna în cadrul unei adunări. Cuprinși de entuziasm, studenții cîntau cîntece patriotice.²⁸

²¹ Ibidem, p. 26.

²² „Gazeta Transilvaniei” din 1/13 decembrie 1877.

²³ Idem.

²⁴ Ibidem, din 8/20 decembrie 1877.

²⁵ Arhiva ISISP de pe lângă C.C. al P.C.R., fond Problema națională, mss., dos. 3, f. 72, 75.

²⁶ Arhiva Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba Iulia și Sibiu, fond arhiepiscopesc, cota 602/1878, dos. nr. IV/26/1878.

²⁷ Arh. Stat. Năsăud, colecția dr. Titus Pop, inv. nr. II/11/17.

²⁸ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 27.

Cu acel prilej, membrii Asociațiunii din Turda, prin Emilia Rațiu, au organizat, la 2 decembrie st. v. 1877, o adunare a femeilor din oraș și împrejurimi. În încheierea acțiunilor programate, adunarea a adoptat o telegramă, pe care a expediat-o pe adresa lui C. A. Rosetti, președintele Camerei din București, în care se spunea: „Femeile române din Turda și jur salută din inimă legiunile române pentru admirabila lor viteză. Emilia Rațiu”.²⁹

Asemenea adunări s-au mai ținut la Făgăraș prin grija avocatului Ioan Roman și Petru Popescu, la Sibiu, Deva, Timișoara, Cluj, Zalău, Abrud, Cîmpeni, Baia Mare, Șomcuta, Băsești, Săliște și în multe alte localități.

Mișcarea națională de solidaritate moral-politică cu România, condusa de membrii Astreii s-a manifestat puternic și constant și sub alte forme. Cu toată interdicția și măsurile restrictive ale autorităților, românii ardeleni purtau panglici tricolor și costume naționale la întruniri și sărbători, organizau serbări și programe cultural-artistice, unde recitau poezii și cântau piese cu conținut patriotic, între care locul principal îl ocupa marșul „Deșteaptă-te române”.

În spirit de solidaritate și cinstire a bravilor dorobanți ce s-au acoperit de glorie în războiul purtat împotriva asuprașilor otomani, în ianuarie 1878, femeile române din Sibiu au început să poarte „o căciuliță de astrahan, în dreapta cu o cocardă tricolor național și cu o peană de curcan”³⁰, numită „Pălăria dorobanțului”. Printre purtătoarele acestei căciulițe se numărau soțiile fruntașilor Astreii, și anume: Iudita Măcelariu, Maria Cosma, Maria Hania, Eleftera Cristea, Agneș Popa, Caliope Boiu, Ioana Bădilă, Maria Cuntan, Sabina Brote, Ana Hodoș, Ana Moga și multe altele.

Preluată din România, acțiunea femeilor din Sibiu a fost încurajată de redactorii ziarelor românești — Nicolae Cristea, Iacob Mureșianu, Visarion Roman și Iosif Vulcan — în vederea extinderii și generalizării acesteia. Astfel, Iosif Vulcan, în revista „Familia”, „asigura pe doamnele noastre, că (pălăria dorobanțului — n.a.) le șade foarte bine”, subliniind că niciodată moda n-a creat ceva mai potrivit. „Pălăria dorobanțului” — arăta el mai departe — le dă purtătoarelor sale un aer hotărât și energic, ca al vitejilor curcani.³¹ În încheierea articolului, el spunea că „Pălăria dorobanțului” este încă o dovadă a simpatiei vii pe care „surorile de dincoace de Carpați” o poartă neînfricăților ostași români, ce s-au bătut eroic în războiul pentru independență.

Pentru activitatea desfășurată în cadrul mișcării naționale de solidaritate cu România, unii dintre membrii Astreii au fost împrocésuați de instanțele de judecată austro-ungare. Printre aceștia s-au numărat George Barițiu și Iacob Mureșianu din Brașov,³² Francisc Hossu-Longin din Deva,³³ Nicolae F. Negruțiu din Gherla,³⁴ Ioan E. Țăranu din Oravița³⁵ acuzați de agitație împotriva statului și ordinii sociale. Ultimului dintre cei amintiți i se pune în sarcină faptul că a vândut 10 exemplare din harta intitulată „Dacia modernă”.

²⁹ „Gazeta Transilvaniei” din 8/20 decembrie 1877.

³⁰ „Familia” nr. 9 din 29 ianuarie/10 februarie 1878, p. 56.

³¹ Idem.

³² „Gazeta Transilvaniei” din 8/20 ianuarie 1878.

³³ Idem, din 6/18 noiembrie 1877.

³⁴ Ibidem, din 23 octombrie/4 noiembrie 1877.

³⁵ Ibidem, din 19 februarie/3 martie 1878.

În ședința din 27 februarie 1878, procurorul Bákos îl acuza că a comis fapta tocmai azi când „starea acută a raporturilor cu naționalitățile“ constituie „un instrument apt spre creșterea ideilor de rumpere (de către stat) la locuitorii români“. După care, exprimînd starea de spirit din rîndurile naționalităților asupraite din imperiu, procurorul continua: „Mapa este un instrument spre atacarea integrității (statului) atunci, cînd ea se răspîndește printre indivizi ale căror intențiuni (stăruințe) antipatriotice sînt cunoscute“.³⁶

II

Rolul de conducător al Astei în mișcarea națională din provinciile cotochitate de Imperiul austro-ungar, de solidaritate cu România în anii 1877—1878, are în vedere și participarea directă la război prin voluntari și personal medical.

„Participarea a numeroși voluntari transilvăneni înrolați sub drapel românesc la războiul pentru cucerirea independenței — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a constituit o pagină impresionantă de solidaritate națională în realizarea uneia din cele mai de seamă năzuințe ale întregului nostru popor“.³⁷

Activitatea generală desfășurată de Astra de-a lungul unui deceniu și jumătate de existență, a ridicat gradul de conștiință al românilor transilvăneni, le-a întărit sentimentul forței ce o reprezintă dacă sînt uniți și răspunderea față de destinele întregii națiuni. Aceasta a ieșit în evidență în momentul hotărîtor al luptei fraților de peste Carpați pentru cucerirea independenței de stat a României. Românii aflați sub ocupație străină au înțeles că libertatea și unirea lor cu Patria Mamă se va putea realiza numai după ce statul român de dincolo de munți își va fi cucerit independența deplină. De aceea, în cunoștința de cauză, nenumărați transilvăneni din Sibiu, Făgăraș, Brașov, Alba, Mureș, Munții Apusei, Hunedoara, Timișoara, Arad, Cluj, Bihor, Sălaj, Maramureș, și-au părăsit casele, plecînd în România.

Pe baza rapoartelor oficiale, numai din județul Sibiu s-au sustras serviciului militar 3.843 tineri, dintre care marea majoritate proveneau din circumscripțiile Săliște și Rășinari.³⁸ Pînă în vara anului 1877, din județele Brașov și Făgăraș, numărul celor nesupuși obligațiilor militare depășea 1.000 oameni.³⁹ Autoritățile apreciau că cea mai mare parte a acestora se află în România. În general, situația era asemănătoare și în celelalte județe din Transilvania și Banat.⁴⁰

Dintr-o statistică publicată de oficialitățile maghiare în anul 1881, rezultă că în deceniul 1870—1880, din cauza emigrării, populația Transilvaniei și Banatului a scăzut cu 69.749 și respectiv cu 31.779, adică în total

³⁶ „Telegraful român“ din 23 februarie st. n. 1878.

³⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România (29 noiembrie 1968)*, Editura politică, București, 1968, p. 11.

³⁸ Arhiva Institutului de istorie Cluj, fond Documente din 1877, cota 674 și 134/1877.

³⁹ Idem, cota 445/1877.

⁴⁰ Ibidem, cota 211/1877.

101.528.⁴¹ Datorită acestui fenomen, din județele în care românii erau în majoritate preponderentă, populația a scăzut cu 120%.⁴² De aici se poate ajunge la concluzia că aceștia erau români în marea lor majoritate și că au trecut munții în România.

Printre numeroșii voluntari ardeleni participanți la războiul pentru independență se aflau foști ofițeri în armatele austro-ungară și franceză, tineri intelectuali, medici, farmaciști, lucrători și țărani. Cu toate că nu se cunoaște nici numărul total și nici numele acestora, totuși documentele vremii și știrile de epocă păstrează multe din numele voluntarilor ardeleni și vorbesc despre fapte de bărbăție săvârșite de dînșii pe cîmpul de luptă. Dar marea majoritate a acestor patrioți au rămas în anonimat, contribuția lor de sînge înscriindu-se în efortul general al poporului român. Numărul și numele voluntarilor n-au fost publicate pentru a se evita complicațiile politice dintre România și Imperiul austro-ungar, precum și pentru a-i feri pe aceștia de măsurile aspre instituite de autoritățile austro-ungare, atît pe dînșii cît și familiile lor; iar ziarele din Vechea Romînie i-au pomenit doar pe aceia care au ieșit în evidență în mod deosebit din masa zecilor de mii de luptători.

Cel mai bine cunoscut dintre voluntarii transilvăneni este căpitanul Moise Grozea, ginerele lui Iacob și Sevastia Mureșianu din Brașov. Probabil că hotărîrea acestuia de a părăsi armata austro-ungară și a se încadra în armata română, în anul 1873, pe cînd avea gradul de sublocotenent, a fost determinată de socrul său, membru de seamă al Astreii. Avansat la gradul de locotenent în 1874 și căpitan în 1877, Moise Grozea fu încadrat în Marele Cartier General al Armatei în funcția de șef al Secției topografice.⁴³

Convîngerile sale patriotice sînt exprimate în mai multe scrisori, trimise soției sale, Elena, și cumnatului său Aurel Mureșianu. Astfel, într-o scrisoare din 25 iunie 1877, înainte de a trece Dunărea, căpitanul Grozea îi mărturisea cumnatului său: „Astăzi este o zi însemnată din viața mea, sînt 11 ani de la bătălia de la Custoza, unde mi-am făcut datoria fără a ști pentru ce (...). Acum știu pentru ce o să mă bat.”⁴⁴

După trecerea armatei române la sud de Dunăre, căpitanul Grozea a participat la memorabilele lupte de la Grivița, în zilele de 27 și 30 august 1877. În Registrul istoric al Batalionului 2 vînători este consemnat că la data de 30 august 1877, căpitanul Grozea le va arăta drumul — unităților din Gruparea comandată de colonelul Borănescu, și anume: Batalionul 2 vînători, un batalion din Regimentul 5 linie, un batalion din Regimentul 16 dorobanți și un batalion din Regimentul 14 dorobanți — și locul unde trebuie a ataca fortul Grivița nr. 1“. Iar mai departe: „La ora 3 după amiază, trupele menite a ataca înaintară pe drumul indicat de căpitanul de stat major Grozea“.⁴⁵

⁴¹ „Telegraful român” din 28 februarie 1881.

⁴² Idem, din 28 martie 1881.

⁴³ A. P. Alessi și Maxim Pop, *op. cit.*, p. 491; *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, Editura Acad. R. P. R., București, 1953, vol. III, p. 414.

⁴⁴ Sextil Pușcariu, *Douăzeci de scrisori ale lui Moise Grozea din Războiul de la 1877*, în: *Anuarul Institutului de istorie națională, 1925—1927*, București, 1929, vol. IV, p. 232.

⁴⁵ Arhiva M. Ap. N., fond Registre istorice, cota 328, f. 1—6.

Apreciindu-i-se faptele de arme, eroismul dovedit în bătălia de la Grivița și măiestria cu care a condus subunitatea în luptă, bănățeanul căpitan Moise Grozea a fost decorat cu „Steaua României“, „Virtutea militară“, ordinul rusesc „Sfânta Ana“ și mai târziu avansat la gradul de maior.⁴⁶

În timpul luptelor purtate la Verbița, pe la începutul lunii octombrie 1877, explozia unui obuz inamic îi provoacă contuzii la cap.⁴⁷ După ce și-a revenit și a fost pansat la punctul de prim-ajutor, neînfricatul ofițer s-a reîntors în mijlocul ostașilor din subordine. Apreciat atât de ofițeri cât și de soldați, citat prin ordinul de zi al Armatei de Operații,⁴⁸ elogiat în presă,⁴⁹ sărbătorit la Brașov, aplaudat în parlamentul României,⁵⁰ ofițerul Grozea a luptat pe frontul antiotoman, îndeplinind diferite funcții, pentru ca în ultima parte a războiului să fie mutat iarăși la Marele Cartier General al Armatei.⁵¹

Căpitanul Constantin Șaguna, nepotul mitropolitului Andrei Șaguna, este un alt voluntar transilvănean în războiul pentru independență. După terminarea școlii de ofițeri la Viena, ofițerul Șaguna a plecat în Franța, încadrându-se în armata acelei țări timp de zece ani. El participă la războiul franco-prusac din 1870—1871, când este grav rănit. În primăvara anului 1877, căpitanul Constantin Șaguna demisionează din armata franceză și se prezintă în capitala României, înrolându-se voluntar în armata română. El trece Dunărea și luptă pe frontul din Bulgaria cu Regimentul 9 dorobanți. În Jurnalul de operații al unității — Campania 1877—1878 —, la data de 12 ianuarie 1878 este pomenit numele căpitanului Șaguna ca participant la luptele de la Smîrdan. „Redanul nr. 2 se află bătut de focurile ce proveneau de la luneta nr. 3 — se arată în Jurnalul de operații. Batalionul 1, după ordinul lt. colonelului Holban, ce se afla în acest redan, înaintează în tiraliori spre luneta nr. 3 din stînga și, ajungînd aproape de tranșeele inamice, se vede în fața rîului Inova. Oamenii trec prin acest rîu adînc, plin de apă pînă la piept, spre a ataca și lua luneta. În acest timp căpitanul Șaguna — Popescu comunică batalionului al 2-lea, ce se așezase în ambuscadă, că reduta nr. 2 este ocupată și să pornească asupra lunetei din stînga”.⁵²

În acțiunea de sprijinire a României, un loc meritoriu îl ocupa avocatul Ioan Roman din Făgăraș. Membru de frunte al Asteii, patriotul Roman a stat de vorbă cu tinerii intelectuali: Vicențiu Grama, Gheorghe Borzea, Ioan Dejenar — oficanți la cancelaria sa —, Ioan Popovici oficianț la prefectura județului Făgăraș, Damaschin Popa Radu arhivar la Sedria orfanală, Corneliu Aiser și Alexandru Blaiu funcționari în Făgăraș, cărora le-a sugerat ideea de a pleca peste munți și a se încadra voluntari în armata României. Aceștia îi urmează sfatul și în noaptea de 2 iunie 1877, după ce au depus jurămînt

⁴⁶ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 239—240.

⁴⁷ *Idem*, p. 243.

⁴⁸ *Războiul pentru independență. Documente militare*, Editura militară, București, 1971, p. 392.

⁴⁹ „Gazeta Transilvaniei” din 18/30 septembrie; 22 septembrie/4 octombrie, 20 octombrie/1 noiembrie 1877.

⁵⁰ *Idem*, din 15/27 decembrie 1877.

⁵¹ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 246. În anii de după război, Moise Grozea a fost avansat la gradul de general.

⁵² Arhiva M.A.P.N., fond Registre istorice, cota 14, f. 53—54.

în piața Făgărașului că „vom face războiul și noi, cu orice preț și cu orice jertfă“, au trecut munții în România.⁵³ Primiți voluntari în Regimentul 2 linie, tinerii făgărașeni, împreună cu Ieronim Gheaja și C. Berceanu din Zărnești, au luptat pe frontul din Balcani.⁵⁴

La îndemnul lui Visarion Roman și Ilie Măcelariu, tânărul Iacob Moraru, funcționar la Banca „Albina“ din Sibiu, împreună cu alți doi intelectuali din oraș, au plecat peste munți. Ajunși la Craiova, cererea lor, de a participa la lupta cu arma în mână pentru independența deplină a României, este luată în discuție. Comisia medicală îi admite pe ceilalți doi, dar pe Iacob Moraru îl găsește inapt pentru serviciul militar. Mîhnit că nu poate îmbrăca uniforma armatei române, el se angajează pedagog la o școală secundară din Craiova. Animat de dorința sprijinirii războiului purtat împotriva Porții otomane, Iacob Moraru a destinat, pe toată durata campaniei, o parte din salariul lunar Societății de Cruce Roșie, pentru ajutorarea ostașilor răniți.⁵⁵

După încheierea operațiilor militare, începînd cu data de 15 aprilie 1878, timp de o săptămîină, Iacob Moraru a vizitat locurile unde dorobanții și curcanii români s-au acoperit de glorie. Iar cele văzute, le-a notat într-o scrisoare destul de lungă, pe care a trimis-o părinților, și din care citez cîteva rînduri: „Am văzut locul unde Osman Pașa a fost rănit și casa în care s-a predat colonelului român Cerchez — care astăzi e general“.⁵⁶

Tînărul bihorean Iosif Negru, funcționar la judecătoria din Kecskemét, și-a părăsit postul, trecînd munții în România. În august 1877, el scria din Turnu Măgurele că s-a înrolat în armata română ca dorobanț, avînd cu el încă 90 de ardeleni români voluntari, și că unitatea este gata să treacă Dunărea, pentru o lupta împotriva armatei otomane concentrată în cetatea Plevnei.

Din rîndurile armatei române au mai făcut parte o serie de tineri transilvăneni crescuți și educați în școlile Blajului, și anume: Căluțiu, Artimon Pop, Petru Drăghici din Bobohalma, Ciuceanu din Oraștie,⁵⁷ Alexandru Pop din Sîngeorz;⁵⁸ Stanciu Dumitru din Viștea — Făgăraș care, înaintat la gradul de sublocotenent, a luptat la Grivița în 30 august 1877, unde a și fost rănit⁵⁹; studenții bănațeni a cărori în centrul universitar de la Cernăuți: Turcan, Mihăilescu, Beuca, Olariu, Popovici, împreună cu numeroși colegi bucovineni⁶⁰; studentul Ioan Ciuceanu din Rășinari.⁶¹

Mulți transilvăneni au trecut munții în Moldova și Muntenia în anii de dinaintea războiului ruso-româno-turc și s-au încadrat în efortul general al țării pentru cucerirea independenței. Dintre aceștia îi pomenim pe profesorul Vasile Mindreanu din Brașov, juristul Vasile Maniu din Lugoj⁶², Ioan

⁵³ Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, București, 1927, p. 19.

⁵⁴ Magazin istoric nr. 4/1970, p. 98.

⁵⁵ Colecția dr. Liviu Ursu, Sibiu.

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 17.

⁵⁸ „Gazeta Transilvaniei“ din 14/27 septembrie 1902.

⁵⁹ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, Editura Acad. R.S.R., 1953, vol. VI, p. 396--397.

⁶⁰ C. Petculescu, *Tînăra generație în războiul pentru cucerirea independenței naționale*, în: „Știința Tineretului“ din 16 aprilie 1975.

⁶¹ „Gazeta Transilvaniei“ din 5/17 noiembrie 1891.

⁶² Idem, din 16/29 martie 1921.

Popovici (Popescu) din Couș — Maramureș⁶³, avocatul Ioan M. Burbea din Brașov⁶⁴, Ioan Niculescu din Țara Moșilor, decorat cu ordinul „Coroana României” în grad de cavaler⁶⁵, ziaristul Teofil Frîncu din Benic — Alba, poetul și publicistul șălăjean Ioniță Scipione Bădescu⁶⁶, Augustin Paul din Remetea Chioarului, Virgiliu Popescu din Lugoj, profesorul Nicolae Tipei din Sebeș, Nicolae R. Danilescu din Hațeg, profesorul Ioan Olteanu din părțile Clujului, Nicolae Barbu de lîngă Blaj, Ioan Bianu⁶⁷, învățătorul Nicolae Butaș din Așintîș — Alba, stabilit la Dărmănești în România și urmărit de autoritățile austro-ungare ca nesupus la încorporare⁶⁸, Augustin Treboniu Laurian și nepotul său Dionisie Precup, Aron Crainic din Bulgari, George Cîrșan din Oprea Cîrșoara, tipograful Ioan Weiss din Brașov.

Aici îi amintim pe oierii ardeleni care s-au stabilit în România înainte de 1877: Constantin Urzica, Dragomir Munteanu, Dumitriu, frații Luca și Costache Oancea din Covasna, Văleanu din Apoldu Mic, Bădilă din Sibiel, Bîrsan din Săliște, Dobrotă din Turcheș, Galea din Satulung, Zaharia Blebea, Ioan Munteanu, Vasile Milea, Dimitrie Robinaru, Neculai Șchiopu, Hagiș Poenaru, Jalea Dușu, Jalea Radu, Iacob Craiu, Ioan Tîrnăvu, Gheorghe Roșca, toți din Săcele, Săliște, Vale, Tilișca, Galeș, Poiana, Rod și Rășinari.⁶⁹ De asemenea, îi menționăm pe negustorii sălișteni: Oprea Aldea, D. Ghib (Ghiboiu), Oprea Greavu, Ion Herța (Chipară), Nicu Letu Ivan, Ilie Măgean, Dumitru Roșca, N. Roșca, I. Roșca, Ion Ghib Simian, Nicolae Ghib Simian, Dumitru N. Simian, D. Stănișor (Lețu) și Ioan Vilcoiu, care în 1876 s-au stabilit în Pitești, Tîrgu Jiu și Cîmpulung Muscel.⁷⁰

Din mișcarea de solidaritate cu România în timpul războiului pentru independență au făcut parte numeroși specialiști, medici și farmaciști, care au plecat peste munți, activînd în spitalele de pe front și din zona interioară. În documentele de epocă sînt pomeniți: locotenent dr. Ioan Meșianu și fratele său, locotenent dr. Nestor (Traian) Meșianu, din Zărnești, care au funcționat ca medici de batalioane pe frontul antiotoman; dr. Ioan Cloaje din Boița — Sibiu; tînărul doctor Gheorghe Diamandi din Brașov, participant voluntar la bătălia Plevnei; Nicolae Grancea din Făgăraș, student la Facultatea de medicină din București. El a însoțit Batalionul 2 vînători, ca subchirurg, în tranșeele Griviței, unde a fost rănit în timp ce dădea ajutor medical unui ostaș. Pentru meritele sale pe cîmpul de luptă, tînărul Grancea fu decorat cu „Vir-tutea militară” și „Steaua României”.⁷¹ Farmacistul Iosif Aureliu Ciura, fra-tele preotului din Abrud, a luat parte la război, fiind decorat cu ordinul

⁶³ Ibidem, din 15/28 iulie 1901.

⁶⁴ Ibidem, din 12/24 iulie 1898.

⁶⁵ Ibidem, din 19/31 decembrie 1897.

⁶⁶ Ibidem, din 8/21 octombrie 1904.

⁶⁷ Nicolae Comșa, *Correspondența între Ion Micu Moldovan și Ion Bianu*, Blaj, 1943, p. 16—17.

⁶⁸ Arh. Stat. Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 7 420/1877, f. 1.

⁶⁹ Ștefan Meșeu, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, Editura Științifică, București, 1971, p. 343—344.

⁷⁰ Axente Banciu, *Roiri săliștene*, în: „Transilvania” nr. 10—12, 1944, p. 855—859.

⁷¹ După război, Nicolae Grancea (1851—1891) și-a continuat studiile la Facultatea de medicină din București, obținînd titlul de medic în 1889. În anul următor, el fu înaintat la gradul de căpitan și numit medic de regiment. (Cf. „Gazeta Transilvaniei” din 17/29 ianuarie 1891).

„Coroana României”.⁷² Tot în Batalionul 2 vânători s-a înscris voluntar asistentul farmacist Adam Hențescu din Rîșca — Baia de Criș, în vîrstă de 21 ani. Rănit în atacul de la Grivița, dînsul a activat mai departe ca subfarmacist.⁷³ Referindu-se la participarea sa printre combatanții războiului pentru independență, Adam Hențescu scria: „Eram asistent în farmacie, cînd citind în *Românul* lui C. A. Rosetti că România intra în război contra Turciei, am plecat la 28 aprilie 1877 și m-am înscris în al doilea batalion de vînători [...]. În 30 august (1877) am fost rănit la Grivița”.⁷⁴

La îndemnul membrilor Astei din Maramureș, au plecat mai mulți tineri pentru a se înscrie voluntari în armata română. Izvoarele vremii au reținut numele ajutorului de farmacist Filip Mihalca din Vișeu de Sus, care în noiembrie 1877 cerea să i se aprobe încadrarea într-una din unitățile românești, pentru a îngriji de „starea bravilor ostași răniți în luptă”.⁷⁵

Pe la sfîrșitul lunii noiembrie 1877, Anastasia Popescu din Făgăraș, soția protopopului Petru Popescu, amîndoi membri ai Asociațiunii, a plecat la București și de acolo, pe frontul de la Plevna, pentru a da îngrijire răniților. După o scurtă perioadă de pregătire, dînsa a fost trimisă la Spitalul din Răhova, unde a activat ca soră de caritate, sub conducerea doctorului Gustav Otremba, un valoros medic din Viena, plecat și dînsul voluntar pe frontul antiotoman. După o lună și jumătate de activitate în spital, Anastasia Popescu a revenit la Făgăraș. Pe cînd se afla în spital, dînsa a fost decorată cu Medalia „Crucea Elisabeta”.

Din rîndul medicilor transilvăneni plecați în România la apelul unor membri ai Astei, specialiști care au activat în serviciul sanitar, pomenim numele doctorului Ioan Arsene, fiul preotului Arsene din Gura Riului, încadrat la Spitalul din Brăila; doctorul Gheorghe Coman din Bungard — Sibiu⁷⁶; doctorul Constantin G. Nica din Brașov și doctorul Ioachim Drăgescu.⁷⁷ Lor li s-au alăturat medicii sași din Brașov: Johann Altstädter, Eduard Copony și Karl Beldi.

III

Un al treilea mare domeniu de activitate al Astei în cadrul mișcării naționale de solidaritate cu România în timpul războiului din 1877—1878, este acela al colectării de ofrande materiale și sume bănești necesare îngrijirii ostașilor răniți.

Pentru sprijinirea României în războiul purtat împotriva Porții otomane, deoarece „nu putem sări cu brațul întru ajutorul fraților noștri de peste Carpați, care luptă pentru libertatea țării”, după cum declarau femeile din Alba

⁷² „Unirea” (Blaț) din 19 aprilie 1902.

⁷³ Valeriu I. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, Sibiu, 1941, p. 3.

⁷⁴ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 353.

⁷⁵ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. VII, p. 771.

⁷⁶ „Gazeta Transilvaniei” din 26 mai/7 iunie 1877.

⁷⁷ Valeriu I. Bologa, *op. cit.*, p. 3; *Crîmpeie din viața protopopului Ioachim Munteanu*, Sibiu, 1933, p.99-100.

Iulia, românii ardeleni au hotărât să vină în „ajutorul ostaşului rănit”.⁷⁸ În ideea sporirii numărului participanţilor la acţiunea de colectare a ofrandelor și a-i da acesteia caracter larg, de masă, s-a apreciat oportună antrenarea femeilor. Aceasta cu atât mai mult că era vorba de o activitate umanitară.

Acţiunea de solidaritate materială și financiară a românilor din provinciile aflate sub ocupație austro-ungară, cu România, și-a avut începuturile în Sibiu, pornită fiind din inițiativa membrilor Astreii. Astfel, în ziua de 5/17 mai 1877, s-au întrunit femeile române din Sibiu în casa lui Ilie Măcelariu, fruntaș politic și membru în Comitetul Astreii, cu care prilej a luat naștere Comitetul femeilor române din Sibiu pentru ajutorarea ostașilor răniți, format din 17 membre, toate soții și fiice ale unor membri de seamă ai Asociațiunii.⁷⁹ Ca președintă a fost aleasă Iudita Măcelariu născută Tobias, soția lui Ilie Măcelariu.

În cadrul acelei adunări s-a elaborat „Apelu către române”, în care se aducea la cunoștință publică formarea comitetului din Sibiu și se cerea „să dăm ajutorul pentru scump sîngele” fraților noștri din România. Iar în procesul-verbal încheiat se arată că femeile din Sibiu „au crezut de a lor sacră datorință de a veni cu mijloacele lor posibile în ajutorul ostașilor români răniți și ușurarea familiilor celor căzuți în luptă”.⁸⁰

Apelul Comitetului femeilor din Sibiu, publicat în „Telegraful român” și „Gazeta Transilvaniei”, s-a răspândit în așezările urbane și rurale din Transilvania și Banat, dînd naștere unei largi participări la mișcarea de solidaritate națională cu România.

Urmînd exemplul femeilor din Sibiu, la 10/22 mai 1877 are loc adunarea românilor din Brașov, organizată de fruntașii Despărțămîntului zonal al Astreii, unde a luat ființă Comitetul pentru ajutorarea răniților, format din 15 membri, avîndu-l ca președinte pe Diamandi I. Manole.⁸¹

Acțiunea se extinde de la o zi la alta, fiind preluată de membrii Astreii din diferite localități. Astfel, la 22 mai/3 iunie 1877, conduse „de simțul inimei și ideea umanității”, se întrunesc femeile române din Năsaud și creează un comitet de ajutorare format din 13 persoane, sub președinția Elisabetei Pop născută Păcuraru.⁸² A doua zi, 23 mai/4 iunie 1877, s-a ținut adunarea femeilor române din Făgăraș, unde a fost constituit comitetul pentru ajutorarea ostașilor răniți.⁸³ Cele 12 membre ale organului creat au ales-o președintă pe Anastasia Popescu, soția protopopului Petru Popescu, membru al Astreii. Apoi, comitetul lansează un apel, chemînd populația românească la subscripții de ofrande pentru răniți.

Pe la mijlocul lunii mai 1877, adunarea femeilor române din Cluj a pus bazele unui comitet pentru ajutorarea ostașilor răniți, sub președinția Mariei Ilieșu.⁸⁴ Tot în ultima decadă a lui mai 1877, la întrunirea femeilor române din Orăștie, ținută în casa avocatului Avram Tincu, conducătorul local al

⁷⁸ „Gazeta Transilvaniei” din 2/14 iunie 1877.

⁷⁹ Idem, din 19/31 mai 1877.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem, din 22 mai/3 iunie 1877.

⁸³ Ibidem, din 23 iunie/5 iulie 1877.

⁸⁴ Ibidem, din 19/31 mai 1877.

Astrei, a luat ființă un comitet de ajutorare, în frunte cu Ana Tincu, soția acestuia.⁸⁵ Concomitent fu creat cel de-al șaptelea comitet de ajutorare, al studenților români din Viena. Format din 10 persoane, acest organism funcționa sub președinția lui Octavian Blasian.⁸⁶

În curs de pregătire se aflau adunările femeilor române din Alba Iulia, Abrud și Abrudsat, Ighiu și Șard, Blaj, în vederea constituirii comitetelor pentru ajutorarea ostașilor răniți.

Comitetele formate în provinciile românești anexate Imperiului austro-ungar, pentru ajutorarea răniților români, n-au ființat decît cîteva zile. Imediat ce a aflat de existența lor, guvernul Ungariei, prin Ministerul de Interne, a dat ordinul nr. 425 din 24 mai 1877, prin care se interzicea existența comitetelor pentru ajutorarea răniților.⁸⁷ Pe baza acestui ordin, autoritățile locale trec la desființarea comitetelor române de ajutorare. Membrii Astrei, conducătorii acestei mișcări, protestează; redactează cereri și memorii către autoritățile locale și centrale, în care aduc argumente privind acceptarea unanimă pe plan internațional a unor astfel de organisme, demască tratamentul diferit aplicat naționalităților în comparație cu cele două națiuni dominante din monarhia austro-ungară în problemele drepturilor și libertăților cetățenești și politice; organizează întruniri de solidaritate, se adresează presei și publicațiilor.

În fruntea luptei pentru apărarea comitetelor de ajutorare și a cauzei naționale a românilor, se situează ziarele și periodicele. Iacob Mureșianu, Nicolae Cristea, Iosif Vulcan și Visarion Roman — redactorii principalelor publicații românești — inserează în coloanele ziarelor și revistelor pe care le conduc o serie de articole, în care iau poziție față de măsurile restrictive instituite de guvern, și cheamă femeile române să vină în ajutorul ostașilor răniți. Redactorul „Gazetei Transilvaniei” publică articolele lui George Barițiu, intitulate „Spre folosul românilor răniți”⁸⁸ și „Epistolă respectuoasă către femeile noastre”.⁸⁹ În sprijinul mișcării de solidaritate din Transilvania, vin frații de dincolo de Carpați. În scrisoarea sa de protest, din 29 mai 10 iunie 1877, Constanța Argetoianu din Craiova arată că este de neînțeles ca un stat să se înspăimînte „de niște doamne române, cari voră a constitui un comitet pentru a trimite scamă și bandaje fraților lor din România”. Mai departe, dînsa întreba: „Crezură ei oare că prin acea dizolvare vor opri simpatiele românilor de dincolo de Carpați de a zbura spre frații lor de dincoace; lacrimile lor de bucurie de a curge pentru victoriile drapelului român?” Răspunzînd la această întrebare, autoarea scrisorii declara: „Aceasta nu se poate fiindcă nu există o autoritate omenească care să poată reglementa bătaia inimii, fiindcă nici o autoritate nu poate opri pe români de a vorbi românește, de a iubi românește, de a lucra românește!”⁹⁰

Cu toate acestea, oficialitățile, ostile solidarității ardelenilor cu România, nu renunță la măsurile instituite împotriva acțiunii organizate de ajutorare

⁸⁵ „Familia” nr. 22 din 29 mai/10 iunie 1877, p. 259.

⁸⁶ Idem, nr. 24 die 12/24 iunie 1877, p. 283; nr. 30 din 24 iulie/5 august 187, p. 538.

⁸⁷ Arh. Stat. Sibiu, fond Comitat Sibiu, vicecomite, cota 15/1877, act nr. 389/1877 pres.

⁸⁸ „Gazeta Transilvaniei” din 22 mai/3 iunie 1877.

⁸⁹ Idem, din 8/20 mai 1877.

⁹⁰ Ibidem, din 9/21 iunie 1877.

a ostașilor români răniți, dar admit însă ca persoanele particulare să colecteze ofrande materiale și bani pe seama celor căzuți. Cu aceasta, în provinciile aflate sub ocupație austro-ungară, mișcarea de sprijinire a luptătorilor răniți intră într-o etapă nouă.

În numele românilor transilvăneni, membrii Astrei, consecvenți spiritului de solidaritate cu România, declară: dacă nu ni se permite funcționarea comitetelor, vom face colecte individuale. Acțiunea nu trebuie să sufere nici o amânare; opera începută va fi dusă mai departe.

Răspunzând hotărârilor adoptate la ultimele întruniri ale comitetelor de ajutorare, în adunările și consfăturile pe localități și cartiere, apelurilor publicate în ziare și reviste, după cum și propriilor sentimente patriotice, în orase și sate nenumărate femei și bărbați, tineri și vîrstnici, s-au angajat, prin apeluri și scrisori publice că vor aduna bani și ofrande pe care le vor expedia Societății de Cruce Roșie din România. Ca urmare, încă din primele zile ale lunii iunie 1877, s-au format două mari centre de colectare în Transilvania — la Sibiu și Brașov — cărora li se vor adăuga multe altele. Reprezentanții acestor centre — în marea lor majoritate membri ai Astrei sau soții și fiice ale activiștilor Asociațiunii — efectuau ei înșiși colecte prin localitățile urbane și rurale, după cum și alți români. Spre aceste centre se îndreptau ajutoarele provenite din alte așezări, adunate de femei și fete, învățători și profesori, preoți și notari, studenți și liceeni, avocați și medici, lucrători și țărani, unde se centralizau, după care erau expediate la București.

La 2/14 iunie 1877, cînd Iudita Măcelariu, după o consfătuire a membrilor din conducerea Astrei, declară „cum că și de aci încolo voi primi ofrande pentru ostașii răniți din România, (și) acelea le voi înainta la locul destinațiunii lor și voi da socoteală publică”⁹¹, își începe activitatea *Centrul de colectare din Sibiu*, pe care dînsa îl va conduce cu hotărîre și competență timp de 12 luni. Consacrîndu-si tot timpul slujirii cauzei naționale, vrednica fiică de moți stabilită în Sibiu a adunat personal numeroase ofrande, a organizat echipe de fete și femei care au strîns donații în Sibiu și localitățile din județ, a trimis scrisori și apeluri ziarelor și cunoscuților, solicitînd sprijin general pe seama răniților din România.

Printre colaboratorii săi apropiați s-au numărat membrii Astrei, soțiile și fiicele lor, dintre care le amintim pe: Maria Hannia, soția profesorului Ioan Hannia; Caliope Boiu, soția profesorului și poetului Zaharia Boiu; Maria Cosma, soția avocatului Partenie Cosma și nepoata mitropolitului Miron Romanul; Ioana Bădilă, soția judecătorului Ioan Bădilă; Eleftera Cristea, soția lui Nicolae Cristea, redactorul „Telegrafului român”, și sora lui Diamandi I. Manole, presedintele Comitetului de ajutorare din Brașov; Maria Cunțan, soția profesorului Dimitrie Cunțan; Ana Hodos, fiica luptătorului pașoptist Simion Balint și soție a avocatului Iosif Hodos; Sabina Brote, fiica prefectului pașoptist Ioan Brote; Ana Moga, soția dr. Ioan Moga; Agnes Popa, soția avocatului Ioan Popa; Alexandrina Matei, soția comerciantului Grigore Matei; Ermina Păcuraru, soția avocatului Ștefan Păcuraru; Ana Bechnițiu, soția comerciantului Anton Bechnițiu; Elena Popescu, soția profesorului Ioan

⁹¹ Ibidem, din 2/14 iunie 1877.

Popescu; Iosefina Pașchevici, fiica lui Paul de Dunca; Iosefina Răcuci, soția avocatului Dumitru Răcuci.

Spre Centrul de colectare din Sibiu, condus de Iudita Măcelariu, s-au îndreptat ofrandele adunate de numeroși membri ai Astrei, de la 1952 persoane nominalizate, din 145 localități, în sumă de 10 159,19 lei, după cum și mari cantități de materiale trebuincioase îngrijirii răniților. În rândurile neobosiților patrioți activiști ai Asociațiunii, menționăm pe: Ioan Bozoșan din Moșna, Ioachim Munteanu din Săliște, Alexandru Lebu din Cacova, Romul Crainic din Dobra, Ioan Țăranu din Lipova, Elena Pop din Băsești, Maria Barboloviciu din Șimleul Silvaniei, Coman Baca din Poplaca, George Crișan din Medias, Elia Pop din Șomcuta, Basiliu Petri din Sibiu, Iosif Sterca Șuluțiu, Francisc Hossu-Longin din Deva.

Un al doilea mare centru de colectare a luat ființă, la 9/21 iunie 1877, în Brașov, condus de Diamandi I. Manole, membru fondator al Astrei, ajutat de Hareti Stănescu.⁹² Activitatea centrului brașovean s-a desfășurat cu sprijinul și sub îndrumarea unui grup de 16 bărbați, membri ai Astrei din Despărțământul nr. 1 Brașov. Dintre aceștia îi notăm pe: George Barițiu, Iacob Muresianu, Aron Densușianu, Ioan Petric, Nicolae Strevoiu, Dimitrie Ionciovici, Constantin I. Popazu, Diamandi I. Manole.⁹³

Datorită unei intense și susținute acțiuni de mobilizare, la care și-au adus contribuția — printre alții, membrii Astrei: Axente Sever din Cricău, George Stinghe din Brașov, avocatul Augustin Munteanu din Dej, Ștefan Crișan din Teiuș — pînă la sfîrșitul lunii mai 1878, Centrul de colectare din Brașov a adunat și centralizat contribuții bănești provenite de la 3 273 persoane, din 83 localități, în valoare de 15 463,91 lei, după cum și însemnate cantități de ofrande materiale.

În săptămînile și lunile următoare, rînd pe rînd, au luat naștere o serie de alte centre de colectare pentru ajutorarea ostașilor răniți, după cum urmează: la Făgăraș, condus de Anastasia Popescu și Zinca Roman; la Turda, condus de Emilia Rațiu; la Sighișoara, condus de avocatul August Horșia, directorul Despărțământului nr. 33 al Astrei; la Timișoara, condus de Iulia Rotaru, soția avocatului Pavel Rotaru; la Orăștie, condus de Ana Tincu, soția avocatului Avram Tincu; la Oravița, condus de Eugenia Munteanu; la Alba Iulia, condus de Eufrosina Cirlea și Eufemia Pipos; la Nășăud, condus de Elisabeta Pop, prof. dr. A. P. Alessi, directorul Despărțământului nr. 24 al Astrei, și prof. Maxim Pop; la Blaj, condus de Ana Stoia, ajutată de Maria Marin, Iuliana Pop și Eleonora Solomon⁹⁴; la Beiuș, condus de Hermina Ignat, soția avocatului Vasile Ignat, și Irina Antal; la Lipova, condus de avocatul Constantin Rădulescu și Lucreția Munteanu; la Cluj, condus de Maria Ilieșu; la Orșova Veche, condus de avocatul Petru Călcianaru; la Ciacova, condus de Zoe Lorenzo; la Vașova, condus de cojocarul Vasile Diaconovici; la Bocșa Montană, condus de inv. Ioan Marcu; la Izvin, condus de învățătoarea Emilia Lungu; la Hațeg, condus de Suzana B. Popovici și Lucreția Barha; la Hunedoara, condus de asistentul farmaceutic Aureliu Cuteanu; la Deva, condus de avocatul Francisc Hossu-Longin; la Oradea, condus de avocatul Dezideriu

⁹² Ibidem, din 12/24 iunie 1877.

⁹³ „Școala Română” nr. 24 din 17 iunie st. v. 1877, p. 190--191.

⁹⁴ Arh. Stat. Alba, fond Prefectura jud. Alba, cota 4708/1877.

Borbola și Veturia Roman; la Reghin, condus de avocatul Patriciu Barbu, directorul Despărțământului nr. 29 al Astrei; la Budiul de Cîmpie, condus de Carolina Pop și Amalia Crișan; la Baia Mare, condus de Ghizela Drumariu; la Cîmpeni, condus de avocatul Gherasim Candrea; la Abrud, condus de Ana Gal și Ana Filip; la Tîrgu Mureș, condus de Maria Hossu; la Șimleul Silvaniei, condus de Maria Barboloviciu, soția lui Alimpiu Barboloviciu, directorul Despărțământului nr. 16 al Astrei; la Zalău, condus de Teodor Pop și Emilia Pop⁹⁵; la Băsești, condus de tînăra Elena Pop în vîrstă de 15 ani, membră a Astrei din anul 1876, fiica lui Gheorghe Pop de Băsești⁹⁶; la Satu Mare, condus de Ilie Turdeanu; la Arad, condus de redacția revistei „Gura Satului”; la Ketegyháza (județul Békés — Ungaria), condus de Iosif Ardelean; la Budapesta, condus de Leontina Roman; la Viena, condus de studentul Basiliu M. Lazăr.

Totalizînd datele înscrise în documentele de arhivă și izvoarele de epocă rezultă — firește, în parte — ajutorul pe care transilvănenii l-au acordat ostașilor români răniți în războiul pentru independență din 1877—1878. Astfel, sprijinul bănesc cuprinde contribuțiile a 10 253 persoane nominalizate, din 368 localități, în valoare de 44 606,85 lei valută 1877—1878. Este vorba de o sumă apreciabilă, care s-a strîns ban cu ban de la greu asupriții și sărăciții români; iar uneori aceste sume proveneau din donația unei cupe de cartofi sau porumb. Făcute cu prețul restrîngerii consumului familiei țărănului sărac, donațiile fraților transilvăneni și bănățeni aveau o mare valoare morală și patriotică. Erau jertfele demne ale unui popor adus în pragul sărăciei de către asupritorii străini, dar care era în stare de orice sacrificiu pentru cucerirea independenței depline și înlăptuirea unității politice a tuturor provinciilor românești.

Colectelor bănești li se adaugă ofrandele materiale, donate — după date incomplete — de 2 989 persoane nominalizate, din 133 localități. Contribuția acestora totalizează: 508 kg scamă, 206 pachete de vată, 572 cămăși, 203 perechi indispensabili, 1 422,5 m pînză, 128 cearșafuri, mii de comprese, feșii, triunghule, bandaje, numeroase baloturi cu pînzeturi și rufărie. Deși n-au fost estimate valoric, ofrandele materiale se ridică la însemnate sume, probabil echivalente cu donațiile bănești.

Pe lîngă contribuțiile materiale și bănești amintite mai sus și atestate documentar, subliniem că românii din teritoriile cotoprite de Imperiul austro-ungar au adunat însemnate sume și cantități de ofrande, ce au fost trimise Societății de Cruce Roșie sau unor instituții de caritate din România, prin „vama cucului”, pentru care nu s-a păstrat nici un fel de evidență.

O altă categorie de ajutoare sînt acelea acordate de românii transilvăneni Ministerului de Război de la București, pentru procurarea de arme. Cu toate că nu există o evidență a acestor ajutoare, totuși documentele vremii le pomenesc. O asemenea mențiune se referă la M. G. Stănescu din Brașov, care a donat și trimis Ministerului de Război al României suma de 754,65 lei.

Ca o recunoaștere a neprețuitului ajutor acordat României de către fiii săi aflați sub ocupație străină, guvernul de la București a acordat mai multe

⁹⁵ Arh. Stat. Sălaj, fond Comite suprem, cota 358/1877; Registre, cota 1877.

⁹⁶ Idem, cota 314/1877.

distincții voluntarilor ardeleni — după cum am arătat în paginile anterioare — și femeilor care s-au găsit în fruntea mișcării de solidaritate. Printre cele cărora li s-a conferit Medalia „Crucea Elisabeta” s-au numărat: Iudîta Măcelariu, Maria Cosma și Ana Moga din Sibiu, Emilia Rațiu din Turda, Elena Pop din Băsești, Anastasia Popescu și Zinca Roman din Făgăraș, Hareti Stănescu și Maria Baiulescu din Brașov, Eufrosina Cîrlea din Alba Iulia, Iulia Rotaru din Timișoara, Ana Tîncu din Orăștie, Eugenia Munteanu din Oravița, Lucreția Munteanu din Lugoj.

Activitatea Astei în organizarea și conducerea mișcării de solidaritate a românilor transilvăneni cu frații de peste Carpați în timpul războiului pentru independență din 1877—1878 a grăbit înfăptuirea idealurilor de libertate națională și unitate politică a tuturor provinciilor românești. Acțiunile desfășurate în cadrul acestei mișcări ocupă un loc de cinste în istoria și conștiința poporului român, sînt mărturii grăitoare ale tradițiilor sale glorioase de luptă unită pentru cauza comună și, totodată, un mesaj adresat generațiilor prezente și viitoare pentru ridicarea continuă a României socialiste spre înflorire și progres.

Anexa

Comitete formate de ardeleni pentru ajutorarea cu ofrande a ostașilor români răniți în războiul pentru independență din 1877—1878

I. *Comitetul femeilor române din Sibiu creat la 5/17 mai 1877*

1 Iudîta Măcelariu, președintă	10 Sabina Brote, membră
2 Maria Hannia, vicepreședintă	11 Ana Hodoș, membră
3 Agnes Popa, casieră	13 Alexandrina Matei, membră
4 Caliope Boiu, secretară	14 Hermina Păcuraru, membră
5 Maria Cosma, secretară	12 Ana Moga, membră
6 Ioana Bădilă, membră	15 Iosefina Pașchevici, membră
8 Eleftera Cristea, membră	16 Elena Popescu, membră
7 Ana Bechnițiu, membră	18 Iosefina Răuciu, membră
9 Maria Cunțan, membră	

II. *Comitetul românilor din Brașov creat la 10/22 mai 1877*

1 Diamandi I. Manole, președinte	9 Ioan Lengher, membru
2 Nicolae I. Cîrcu, casier	10 George Persinariu, membru
3 Dr. Ioan Lapedat, secretar	11 Ioan Man. Burbea, membru
4 Dimitrie Ionciovici, membru	12 George B. Pop, membru
5 Aroa Densușianu, membru	13 Bartolomeu Baiulescu, membru
6 Ioan Petric, membru	14 Dr. Ioan Neagoe, membru
7 Constantin Sterie, membru	15 Iulian Filipeșcu, membru
8 Ioan Stinghe, membru	

III. *Comitetul femeilor române din Năsăud creat la 22 mai/3 iunie 1877*

1 Elisabeta Pop, președintă	8 Elisabeta Tanco,
2 Vilhelmina Mihăilaș, casieră	9 Maria Bobu,
3 Clotilda Mălai, controlor	10 Matilda Vasilichi,
4 Valeria Pop, secretară	11 Charlota Purceila, membră
5 Ludovica Pavelea, membră	12 Emilia Burduleanu, membră
6 Iosefina Iulia Mureșan, membră	13 Isabela Gestel, membră
7 Lucreția Moisiș, membră	

IV. *Comitetul femeilor române din Orăștie creat în luna mai 1877¹*

- 1 Ana Tincu, președintă
- 2 Aurelia Vlad, casieră
- 3 Leontina Dobo, secretară

V. *Comitetul femeilor române din Făgăraș creat în luna mai 1877²*

- 1 Anastasia Popescu, președintă
2. Zinca Roman, casieră

VI. *Comitetul femeilor române din Cluj creat în luna mai 1877³*

- 1 Maria Ilieșu, președintă

VII. *Comitetul studenților români din Viena creat în luna mai 1877*

1 Octavian Blasian, președinte	6 C. Pop, membru
2 Basiliu Mihail Lazăr, casier	7 Alexandru Delimarcu, membru
3 Ștefan Ciurcu, membru	8 Ioan Cornea,
4 I. Popescu, membru	9 Nicolae Negură, membru
5 V. Niculescu, membru	10 I. Cloje, membru

— Zusammenfassung —

Seit der Gründung des Siebenbürgischen Vereins für rumänische Literatur und Kultur des rumänischen Volkes im Jahre 1861, wurde er als ein umfassender repräsentativer Organismus angesehen, welcher die Gelehrten aller rumänischen Provinzen einschließt, mit dem Ziel, die Entwicklung der literarisch-künstlerischen und kulturell-wissenschaftlichen Schöpfungen in den Reihen des rumänischen Volkes zu fördern und die Verbreitung dieser Werte als Gemeingut auf dem ganzen Gebiet unserer Vorfahren zu bewirken.

¹ Comitetul mai avea în componența sa și 9 membre.

² Nu se cunoaște numărul persoanelor din comitet.

³ Nu se cunoaște numărul persoanelor din comitet.

Der Zusammenschluß der Fähigkeiten und Kräfte aller Gelehrten der rumänischen Länder im Rahmen eines solchen Organismus, als Vertreter der Bestrebungen des Volkes, war von großer Bedeutung für die Entwicklung des nationalen Bewußtseins und dessen Einsatz als ein kräftiges Kampfmittel für nationale Freiheit und Gerechtigkeit, für Unabhängigkeit und politische Einheit.

Durch die kulturellen und literarischen Aktionen in den Reihen der Rumänen, welche sich unter habsburgischer Herrschaft befanden und die Verbrüderung dieser durch Vermittlung der „Astra“ mit den Brüdern jenseits der Karpaten, vertiefte und verstärkte sich der Entwicklungsprozeß des nationalen Bewußtseins. Auf dieser Grundlage steigert sich die Intensität des politischen Kampfes. Die enge, untrennbare Verbindung zwischen der kulturellen und politischen Bewegung bekommt neue Ausmaße und Werte vor und während des Krieges von 1877—1878.

Im entscheidenden Moment des Kampfes für völlige Unabhängigkeit Rumäniens nahmen die Mitglieder der „Astra“ aus allen Gebieten Siebenbürgens teil — Journalisten, Schriftsteller, Professoren, Lehrer, Ärzte, Rechtsanwälte, Pfarrer, Kaufleute, Arbeiter und Bauern — und vereinigten die Massen unter ihrer Führung in der nationalen Solidaritätsbewegung mit den Brüdern jenseits der Karpaten.

Die von den Mitgliedern der „Astra“ im Rahmen der Solidaritätsbewegung mit Rumänien zur Zeit des Unabhängigkeitskrieges ausgeführten Aktionen können folgendermaßen eingeteilt werden: moral-politische Hilfe, direkte Teilnahme der Freiwilligen und des ärztlichen Personals am Kriege, materielle und finanzielle Unterstützung für die Verwundeten und für militärische Bedürfnisse, Unterstützung auf diplomatischem Gebiet für Anerkennung der Unabhängigkeit und Souveränität des rumänischen Staates. Das wichtigste Kapitel der Solidarität der Astra mit Rumänien im türkisch-rumänisch-russischen Krieg ist jenes der moral-politischen Unterstützung. Durch Demonstrationen der rumänischen Vertreter welche die Provinzen im Parlament von Budapest vertraten, durch historische Schriften und literarische Werke, durch Telegramme, durch Briefe an die Presse, durch Organisation von Feiern, durch Trachten usw. erhielt die moral-politische Unterstützung große Bedeutung. Sie bewies die Einheit des rumänischen Volkes, seinen Wunsch nach Freiheit, seine Entschlossenheit gegen fremde Unterdrückung zu kämpfen, zeigte eine geeinigte Front der ganzen Nation für die Erfüllung des einzigen Bestrebens — die staatliche Unabhängigkeit und die politische Einheit.

Die führende Rolle der „Astra“ in der nationalen Solidaritätsbewegung mit Rumänien in den Jahren 1877—1878 bezweckte auch die direkte Teilnahme von Freiwilligen und des ärztlichen Personals am Kriege. Von ihren Mitgliedern angespornt überschritten unzählige Freiwillige das Gebirge und reihen sich in die rumänische Armee ein, um gegen die fremden Unterdrücker zu kämpfen.

Ein dritter großer Tätigkeitsbereich der „Astra“ im Rahmen der Solidaritätsbewegung mit Rumänien ist das Einsammeln von Geld- und anderen Spenden, welche für die Versorgung der verwundeten Soldaten und die Anschaffung von Waffen waren. In diesem Sinne wurden im Mai 1877, auf Betreiben Judita Măcelarus, in vielen Städten Siebenbürgens und des Banats Hilfskomitees und Sammelstellen eingerichtet.

Die Tätigkeit der „Astra“ während des Unabhängigkeitskrieges von 1877/1878, welche die Anleitung der Solidaritätsbewegung der Rumänen aus Siebenbürgen mit ihren Brüdern jenseits der Karpaten verfolgte, bot die Möglichkeit, die Einheit aller Rumänen zu beweisen und stellte einen wichtigen Abschnitt des Kampfes für Unabhängigkeit und nationale Vereinigung dar.

ACȚIUNI DE SOLIDARITATE ALE ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI CU ROMÂNIA ÎN ANII 1877—1878 OGLINDITE ÎN PRESA SĂSEASCĂ

E. GÖLLNER

Războiul pentru cucerirea independenței de stat a României a stat în atenția celor trei mari cotidiane săsești: *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, *Hermannstädter Zeitung* și *Kronstädter Zeitung*, care i-au dedicat o serie de articole de fond, articole, reportaje și notițe.

Deosebit de interesant este, însă, de urmărit atitudinea presei săsești față de acțiunile de solidaritate ale românilor transilvăneni cu frații lor de dincolo de Carpați. Astfel apar în lunile mai—iunie o serie de știri referitoare la înființarea unor comitete de ajutorare ale ostașilor răniți în războiul antiotoman sau privind activitatea desfășurată precum și condițiile de dezvoltare ale acestora.

La 24 mai 1877 ziarul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* își informează cititorii ca la 17 mai a fost înființat „primul comitet de dame de ajutorare pentru ostașii răniți, orfanii și văduvele lor”, condus de Iudita Măcelariu, Maria Hania, Agnes Popa, Caliope Boiu și Maria Cosma. Acest comitet avea sarcina să colecteze ofrandele care urmau „să fie transportate la locul destinației”.¹ *Hermannstädter Zeitung* la rândul său publicase cu o zi înainte un rezumat al „Epistolei respectuoase către femeile române”, tipărită în *Gazeta Transilvaniei* de G. Barițiu, în care se anunța inițiativa femeilor române din Sibiu drept un exemplu demn de urmărit.² Ziarul brașovean *Kronstädter Zeitung* publică în coloanele sale la 29 mai 1877 o notă despre „Exemplul damelor române din Sibiu”, relatând că această acțiune și-a găsit ecoul și la Brașov, la 27 mai publicându-se apelul unui comitet, al cărui președinte este Manole Diamandî, cu scopul de a contribui la ajutorarea răniților români. Se re-

¹ *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* (de acum înainte: *SDT*), nr. 1036/24.V.1877.

² *Hermannstädter Zeitung* (de acum înainte: *HZ*), nr. 119/23.V.1877.

latează că acest comitet a reușit în scurt timp să colecteze suma considerabilă de 7 540 franci.³

Dar încă din 30 mai cititorii ziarului *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* află, că din ordinul autorităților comitetul sibian al femeilor române a fost dizolvat, interzicându-se colectarea ofrandelor. Motivul invocat, subliniază redactorul ziarului, ar fi o pretinsă „lezare a neutralității monarhiei“, în timp ce, se remarcă ironic, „sub privirea binevoitoare a guvernului, a luat ființă un comitet maghiar de ajutorare a răniților otomani“, care-și continuă nestingherit activitatea. „Știrea se încheie cu exclamația: „Da, frățioare, asta-i altceva!“⁴

În ziua următoare același ziar anunță cu indignare că toate comitetele de ajutorare transilvănene, formate pentru sprijinirea ostașilor români răniți au fost dizolvate din ordinul ministrului de interne Tisza. Dar, cum remarcă cotidianul, ordinul ministerial era abil formulat, permițând unor persoane particulare să organizeze (sub control oficial) colecte în scopuri umanitare — deci și în favoarea răniților în războiul româno-turc; însă cum remarcă ironic redactorul ziarului, românii cărora li s-a interzis ajutorarea fraților lor și care, în ciuda restricțiilor, doresc să continue această nobilă acțiune, „sînt avizați acum să ceară în acest sens un sfat discret din partea comitetului maghiar pentru a ajuta ostașii turci răniți, care-și continua și acum nestingherit activitatea.“⁵

Tot *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* tipărește textul ordinului de dizolvare a comitetului sibian, adresat de către prefectul județului, Wächter, președintei comitetului de dame sibian, Iudita Măcelariu. Prefectul atrăgea atenția că „interesele de stat trebuie respectate“ iar aceste comitete ar „leza neutralitatea monarhiei“. În completarea acestei știri, cotidianul publică și știrea potrivit căreia Iudita Măcelariu a depus un recurs⁶, precum și răspunsul oficial la acesta.⁷

Elocvente pentru atitudinea presei săsești față de atitudinea de solidaritate a românilor transilvăneni cu frații lor de dincolo de Carpați și față de măsurile nedrepte luate de autoritățile maghiare, sînt două articole ale ziarului *Kronstädter Zeitung*. La 8 iunie 1877 se publică un comentariu critic privind dizolvarea comitetului de ajutorare a răniților români. Măsura arbitrară a fost motivată printr-un ordin, care permite ajutorarea răniților din ambele tabere beligerante cu condiția, ca aceste acțiuni să fie aduse la cunoștința autorităților și să se efectueze sub controlul lor direct. Dar aceste acțiuni sînt permise numai persoanelor particulare, căci unele comitete speciale ar putea să favorizeze formarea unor organizații politice cu scop agitatoric. Comentariul redacției este categoric: „În ciuda celor amintite mai sus, noi nu putem crede că în privința dizolvării comitetului de dame sibian este vorba de simpla executare a unei hotărîri ministeriale din anul precedent. De altfel, o asemenea decizie poate fi aplicată numai de poliția sibiană. Cum poate prefectul județean să exercite funcții de polițist? Și, dacă este vorba de executarea unui ordin ministerial din anul precedent — de ce prefectul județului nu se referă în

³ *Kronstädter Zeitung* (de acum înainte: *KrZ*), nr. 84/29.V.1877.

⁴ *SDT*, nr. 1041/30.V.1877.

⁵ *SDT*, nr. 1042/31.V.1877.

⁶ *SDT*, nr. 1044/2.VI.1877.

⁷ *SDT*, nr. 1052/12.VI.1877.

adresa către doamna Măcelariu la acest ordin, pentru a liniști unele spirite agitate?⁸

După o săptămână aceiași ziar săsesc publică și comentează un comunicat apărut la 12 iunie în ziarul *Pester Lloyd*, care, după cum subliniază redacția, „nu-și poate nega amprenta oficială”. Dacă încă cu o săptămână în urmă — remarca redacția — se afirmase oficial, că această acțiune de dizolvare este justificată de o hotărîre emisă cu un an în urmă, în timpul războiului sîrbo-turc, „acum se trece în tăcere data emiterii hotărîrii, afirmîndu-se doar, că aceasta ar avea o valabilitate generală. Ne-am îndoit deja anterior, că există o asemenea hotărîre; azi noi negăm acest fapt, cînd autoritățile nu se sfîșie să se refere la ea. Am știut că, sub regimul Tisza în Ungaria nu este imposibil de a anula diverse legi; dar n-am crezut pînă în prezent că este posibil să se facă referiri la decrete fictive, care nu au existat niciodată — această ultrarecentă cucerire a statului modern ne este cu totul nouă. Sau să se încerce careva să dovedească că a existat cîndva un asemenea decret, căruia i se atribuie 'valabilitatea generală', că a existat și a fost publicat în Ungaria, și că acest decret a fost aplicat și [...] la comitetele care colectează bani [...] pentru turcii răniți”. În concluzie, redacția consideră că „o asemenea justificare a nedreptăților comise este cu mult mai condamnabilă decît nedreptatea însăși”.⁹

În acest context este elocvent de a citi un comentariu al redacției ziarului *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* din 19 mai 1877 privind atitudinea presei maghiare. Ziarul *Kelet* găsește cuvinte de dispreț pentru comitetele damelor, subliniind „că nu putem contribui la vindecarea rănilor produse spre a ne pune în pericol propria existență”, etc. Față de asemenea comentarii, redacția ziarului german remarcă: „Ceea ce îi este unuia admis, trebuie permis și celuilalt. Așa cum *Ellenör* colectează pentru răniții turci, așa trebuie să fie permisă și colectarea pentru răniții români”, formulînd întrebarea retorică: „Oare, comitetele de ajutor maghiaro-turcești colectează în spirit umanitar și pentru soldații ruși sau români?”¹⁰

În presa săsească găsim permanent și alte aprecieri pozitive privind spiritul de solidaritate al femeilor transilvănene cu frații lor de dincolo de Carpați; *Kronstädter Zeitung* anunță astfel că în 22 iunie membrii „Crucii Roșii” au plecat pe cîmpul de luptă spre a-i îngriji pe răniți, iar între căruțele sanitare, a fost remarcată și cea a „femeilor române transilvănene”. Se subliniază totodată că în urma ordinului de dizolvare a comitetelor de ajutorare, în aproape toate orașele transilvănene s-au găsit femei care adresau în presă apeluri către populație în vederea continuării acțiunii. „Încercările acestora sînt încununuate cu succese remarcabile, relevă ziarul, deoarece din Brașov, Făgăraș, Abrud, Hațeg și de pretutindeni unde locuiesc români, s-au adunat mari cantități de bani, scame și pansamente, care au fost expediate președintelui „Crucii Roșii”, prințul Dimitrie Ghica.”¹¹

Răspunsul negativ la recursul Iuditei Măcelariu împotriva ordinului de dizolvare a comitetului de femei române din Sibiu este publicat de *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* la 12 iunie sub titlul semnificativ *Contra răniților*

⁸ *KrZ*, nr. 90/8.VI.1877.

⁹ *KrZ*, nr. 95/17.VI.1877.

¹⁰ *SDT*, nr. 1049/8.VI.1877.

¹¹ *KrZ*, nr. 106/6.VII.1877.

români¹², iar la 10 iulie apare în același ziar recursul lui I. Manole Diamandi din Brașov.¹³ În acest recurs, citat de ziarul sășesc după *Telegraful Român*, (nr. 49), Diamandi sublinia faptul, că într-un stat constituțional nu se pot interzice cetățenilor, prin dispoziții arbitrare, să formeze asociații și comitete în scopuri umanitare.

Acțiunea de solidaritate a femeilor române din Ardeal cu ostașii răniți, pe frontul luptei pentru cucerirea independenței de stat a României rămâne în continuare în atenția ziarelor sășesti. În acest sens, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* din 26 ianuarie 1878 relatează că „doamna Iudita Măcelariu a expedit, în ciuda măsurilor restrictive luate de autorități, considerabile ajutoare financiare: 3140 florini austrieci, 3260 franci, precum și mari cantități de scame, pansamente pentru luptătorii răniți ai României în războiul oriental, prezidiului „Crucii Roșii“ din București.”¹⁴

Dar alături de înființarea unor comitete de ajutorare precum și acțiuni individuale de colectare, românii transilvăneni au organizat și manifestații, pentru sprijinirea ostașilor români răniți, menționate de zierele sășesti.¹⁵ Victoriile obținute de armata română pe câmpul de luptă au fost sărbătorite de românii ardeleni, dar, cum relatează *Kronstädter Zeitung* și *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* știrea victoriei de la Plevna, a fost primită cu o extraordinară bucurie de intelectualitatea brașoveană¹⁶ ca și de populația Munților Apuseni.¹⁷

Presa germană din Transilvania a publicat și știri privitoare la voluntarii și specialiștii transilvăneni plecați în România.¹⁸

Sînt astfel evidențiate faptele de arme și activitatea rodnică în serviciul sanitar ale voluntarilor ardeleni. Se amintește vitejia tînărului medic Grancea, plecat din Făgăraș, care, „rănit de un glonte în mîna dreaptă, tocmai cînd pansa un rănit, s-a pansat, rămînînd la datorie cît timp a putut acorda ajutor celor suferinzi“. Este remarcată și vitejia ostașilor români care, răniți mortal, nu întrecăbă de rănile lor, ci de ofensiva unităților române, subliniindu-se că nici un singur rănit nu se desparte de arma sa.

Pentru a sprijini lupta pentru independență a poporului român au plecat în România și cîțiva medici sași. Între aceștia se numără și dr. Johann Altstädter, care la invitația președintelui Crucii Roșii din România, a fost medic șef al ambulanțelor Crucii Roșii cu sediul la București.¹⁹ Cîteva zile mai tîrziu, același ziar relatează că „dr. Ed. Copony, unul din cei mai cunoscuți și îndrăgiți medici (din Brașov) a primit invitația de a se încadra în personalul ambulanțelor din București; răspunsul său a fost afirmativ, el plecînd azi spre acest loc.”²⁰

¹² *SDT*, nr. 1052/12.VI.187.

¹³ *SDT*, nr. 1076/10.VII.1877.

¹⁴ *SDT*, nr. 1246/26.I.1878.

¹⁵ *KrZ*, nr. 93/13.VI.1877.

¹⁶ *KrZ*, nr. 198/14.XII.1877.

¹⁷ *SDT*, nr. 1232/10.I; nr. 1233/11.I.1878.

¹⁸ *SDT*, nr. 1140/22.IX.1877.

¹⁹ *KrZ*, nr. 142/7.IX.1877.

²⁰ *KrZ*, nr. 147/16.IX.1877.

— Zusammenfassung —

Die siebenbürgisch-sächsische Presse, das Siebenbürgisch-Deutsche Tageblatt, die Hermannstädter Zeitung und die Kronstädter Zeitung verfolgen mit Sympathie die Solidaritätskundgebungen der Siebenbürger Rumänen für den Unabhängigkeitskrieg (1877). Die erwähnten Zeitungen veröffentlichen Informationen über die Gründung des Hermannstädter „Damenkomitees“, das sich zum Ziel gesetzt hatte, im Geiste der Humanität den verwundeten rumänischen Soldaten zu helfen. Mit Empörung berichtet die siebenbürgische Presse von der willkürlichen Auflösung dieses Komitees und widerlegt die Argumentation Budapester Regierungskreise bezüglich der Damenkomitees. Kennzeichnenderweise veröffentlichen die sächsischen Zeitungen rumänische Pressestimmen und polemisieren mit tendenziösen Nachrichten aus der ungarischen Presse. Mit Genugtuung melden die Zeitungen auch, daß die siebenbürgischen Ärzte sich auf den Kriegsschauplatz begeben hatten.

**DOCUMENTE INEDITE PRIVIND MIȘCAREA NAȚIONALĂ
A ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI
DE SOLIDARITATE CU ROMÂNIA,
ÎN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ DIN 1877—1878**

PAUL ABRUDAN

În fondurile Filialei Arhivelor Statului Alba s-au găsit, cu puțin timp în urmă, o serie de documente în legătură cu mișcarea națională de solidaritate a românilor din provinciile aflate sub ocupație austro-ungară, cu frații de peste Carpați, în timpul războiului pentru independență din 1877—1878.

După conținut, documentele amintite se referă la trei mari domenii de activitate, și anume: atmosfera politică și starea de spirit a populației din provinciile cotate de Austro-Ungaria, plecarea unor români transilvăneni peste munți în România și organizarea de colecte bănești și materiale pentru ajutorarea ostașilor români răniți în război.

Primul dintre ele este ordinul circular nr. 1.478 din 17 mai 1877, al Ministerului de Interne al Ungariei, semnat de Coloman Tisza și adresat tuturor oficialităților subordonate. Prin acest ordin, premierul maghiar și titularul Departamentului de Interne, cerea să se urmărească cu cea mai mare atenție eventualele încercări de transport de arme, piese pentru armament și muniții, prin contrabandă, destinate țărilor aflate în război cu Poarta otomană.

Primind ordinul circular, Csató János, subprefectul județului Alba Inferioară, cu dispoziția nr. 3.615 din 28 mai 1877, l-a transmis pretorului Köblös Miklos, cu indicația de a-l aplica cu cea mai mare severitate.

Al doilea document este ordinul confidențial nr. 10 din 25 mai 1877 al subprefectului județului Alba Inferioară, Csató János, trimis lui Köblös Miklos, pretorul plasei Ighiu, în legătură cu intensificarea măsurilor polițienești de supraveghere a străinilor și a celor suspecti.

Ca urmare a războiului ruso-turc, conflict „care s-a întins și în Valahia vecină”, pretorului i se cerea „ca pe teritoriul subordonat domniei-voastre să fie supravegheați și să-i supravegheați peoșoanl pe călătorii străini și suspecti” că ar îndeplini o misiune politică în legătură cu operațiile militare de pe fron-

mul oriental. Mai departe se dădeau indicații de procedură privitoare la cei reținuți sau arestați. În încheiere, se arăta ca ordinul să fie transmis oficialităților comunale, care să fie instruite în legătură cu aplicarea acestuia în practică.

Al treilea document este dispoziția nr. 379 din 28 mai 1877, a lui Friedrich Wächter, prefectul județului Sibiu, adresată lui Balomiri Simion, primarul orașului Sebeș. În prima parte, relatează să „datorită atitudinii manifestate în prezent de către Principatele Unite Valahia — Moldova (...) din cauza războiului ruso-turc, populația, în general, este neliniștită și îngrijorată”.

Datorită unei asemenea stări de fapt, prefectul sibian îi atrăgea atenția primarului din Sebeș „să vă străduiți, nu pe cale oficială, ci confidential, să lămuriți (...) pe cetățenii neliniștiți și îngrijorați”, spunându-le că guvernul Ungariei „va urmări cu cea mai mare atenție războiul și evenimentele din răsărit, atitudinea Principatelor Valahiei și Moldovei” și va lua măsurile corespunzătoare pentru apărarea persoanei și a bunurilor materiale.

În partea a doua a ordinului, îi cerea să intensifice măsurile polițienești de supraveghere a călătorilor străini, să se controleze pașapoartele acestora, iar suspectii să fie arestați.

De asemenea, șeful autorității județene solicita, de urgență, un raport „minuțios atît despre opinia publică, cît și despre atitudinea străinilor”.

Al patrulea document este ordinul circular nr. 40.582 din 7 octombrie 1877, al Ministerului de Interne al Ungariei, semnat de Coloman Tisza, și trimis tuturor organelor subordonate. El se referă la modalitatea depistării dezertorilor, aflați înafara granițelor Imperiului austro-ungar.

După primirea ordinului ministerial, Csató János, subprefectul județului Alba Inferioară, cu nr. 7.225 M din 19 octombrie 1877, dispune transmiterea lui în copie: pretorului, sfatului orașenesc, funcționarilor interni și referenților, pentru luare la cunoștință și aplicare.

Al cincilea document este ordinul nr. 35.763/V din 12 octombrie 1877, al Ministerului Apărării Naționale al Ungariei, adresat Reprezentanței județului Alba Inferioară, în legătură cu învățătorul Nicolae Butaș din comuna Așințiș, considerat ca nesupus la încorporare.

În urma cercetării întreprinse, Ministerul Apărării Naționale comunica că Nicolae Butaș, aflat în România, nu poate fi considerat nesupus la încorporare, deoarece a împlinit vârsta de 36 ani, și ca atare trebuie încetată orice acțiune împotriva sa.

Pe baza acestei dispoziții, subprefectul județului Alba Inferioară, cu raportul nr. 7.420 din 28 octombrie 1877, informează Consulatul general austro-ungar din București că învățătorul Nicolae Butaș, domiciliat în comuna Dar-mănești — România, nu trebuie urmărit ca nesupus la încorporare.

Al șaselea document este raportul nr. 1.386 din 18 septembrie 1877, al primarului comunei Presaca, Kontzi Albert, înaintat subprefectului județului Alba Inferioară. Odată cu raportul amintit, el înainta și actele privitoare la Vasile Turța din Alămor, Iacob Cristian, Ioan Roșca și Ioan Păcurar din Armeni, care au solicitat eliberarea de pașapoarte pentru a pleca în România.

În rezoluția pe acest raport, subprefectul Csató János dădea indicația ca tabelele cu recomandarea pentru eliberarea pașapoartelor, împreună cu celelalte acte, să fie înaintate Ministerului de Interne al Ungariei.

Al șaptelea document este raportul nr. 1.855 din 26 noiembrie 1877, al pretorului plasei Ocna Mureș, înaintat subprefectului județului Alba Inferioară, însoțit de actele lui Casian Codrea, care cere eliberarea unui pașaport pentru a pleca în România.

La 30 noiembrie 1877, subprefectul nota pe raport, ca „după viza obișnuită, tabelul cu propunerile“ pentru pașaport și anexele necesare să fie înaintate Ministerului de Interne al Ungariei.

Al optulea document este ordinul nr. 14 770 T.X. din 31 decembrie 1877, al Ministerului Apărării Naționale al Ungariei, adresat Reprezentantei județului Alba Inferioară.

Răspunzând observațiilor făcute de subprefectul județului Alba Inferioară la Directiva privind Legea apărării, Ministerul Apărării Naționale comunica că delictele de neprezentare la încorporare sau dezertare, în viitor, vor fi numai de competența tribunalelor.

După primirea ordinului amintit mai sus, subprefectul județului Alba Inferioară a dispus ca conținutul acestuia să fie transmis în copie celor 8 pretori, 4 consilii orașenești și tuturor referenților subordonați.

Al nouălea document este raportul din 11 iulie 1877, al lui Szász József, locțiitorul pretorului din Blaj, prin care îl informa pe subprefectul județului Alba Inferioară că „intelectualii români din Blaj și Tur, prin doamnele Ana Stoia, Maria Marin, Iuliana Pop și Eleonora Solomon, au organizat o colecție pentru răniții din România“.

Mai departe, raporta rezultatul acestei acțiuni, exprimat în sume bănești și ofrande materiale, după care cerea subprefectului să dispună „aprobarea sau interzicerea expedierii colectei“ la locul de destinație.

Al zecelea document este ordinul nr. 4 620 din 12 iulie 1877, prin care subprefectul județului Alba Inferioară comunică pretorii plasei Blaj să se conformeze dispoziției nr. 425/1877 a Ministerului de Interne al Ungariei, referitoare la posibilitatea colectării de ofrande pentru răniți. În încheiere, subprefectul îi atrage atenția pretorului din Blaj că este obligat să fie de față la expedierea prin poștă a ajutoarelor colectate pentru cei căzuți în luptă.

Al unsprezecelea document este copia raportului nr. 4 708 din 12 iulie 1877, al subprefectului județului Alba Inferioară, înaintat Ministerului de Interne al Ungariei, în legătură cu acțiunea de ajutorare prin ofrande a ostașilor români răniți. La raport, subprefectul anexa și două situații privind „colectele făcute în Abrud și Blaj pentru răniții din Valahia“, în care erau înscrise donatorii și sumele adunate.

Al doisprezecelea document este raportul din 14 iulie 1877, prin care Szász József, locțiitorul pretorului din Blaj, informa că sumele și ofrandele colectate de „doamnele române din Blaj și Tur pentru răniții din România“, au fost expediate Crucii Roșii din București, la data de 13 iulie 1877. Mai raporta, totodată, că a verificat personal colecta, pe care a găsit-o corespunzătoare dispoziției ministeriale nr. 425 1877. Odată cu raportul, înainta și lista originală de subscripții.

Al treisprezecelea document este copia raportului nr. 4 792 din 16 iulie 1877, al subprefectului județului Alba Inferioară, adresat Ministerului de Interne al Ungariei. La raport, dânsul anexează două situații (liste) cuprinzând

ofrandele materiale și bănești, colectate pe seama răniților români. În același timp, subprefectul informează că ajutoarele colectate au fost expediate la 13 iulie 1877, de la poșta din Blaj, pe adresa Crucii Roșii din București.

Al patrusprezecelea document este adresa nr. 676 res. din 16 iulie 1877, a Ministerului de Interne al Ungariei, prin care secretarul de stat B. Kemény îi comunica subprefectului județului Alba Inferioară că a luat cunoștință de colectele efectuate în zona Blajului. Odată cu adresa, i se restituie lui Csató János atât raportul 4708 din 12 iulie 1877, cât și documentele ce i-au fost anexate.

•

Publicînd documentele amintite mai sus, aducem o contribuție la îmbogățirea izvoarelor scrise, referitoare la lupta comună a tuturor românilor în războiul pentru cucerirea independenței de stat a României, și în același timp, un binemeritat omagiu aceluia care au militat pentru cauza națională, considerînd-o ca îndatorire fundamentală a fiecărui cetățean-patriot.

I

Ordinul circular al Ministerului de Interne al Ungariei, adresat tuturor oficialităților subordonate, în legătură cu urmărirea eventualelor încercări de transport de arme, piese pentru armament și muniții, prin contrabandă, destinate statelor aflate în război cu Turcia.

Másolat

Magyar királyi belügyminisztertől.
Szám 1.478 eln.

Körendelet

valamennyi törvényhatóságnak.

Tekintettel a keleten legújabb időben felmerült vizzályokra szükségesnek tartom, hogy a fegyverek, fegyver — alkatrészek és löszerek a magyar királyi kormány engedélye nélkül netalán megkísérlendő szállítására illetőleg kicsempészésére a legéberebb figyelem fordítottassék.

Minek folytán utasítom a törvényhatóságot, hogy mult évi martius hó 13-ről 1554 eln. szám alatt kelt e tárgyra vonatkozó rendeletem legpontosabb foganatósitása felett a legszigorúbban örködjék.

Buda-Pesten, 1877 évi május hó 17-én.

Tisza s.k.

*

N(agyságo)s Alsófehérmegye alispánjától.
Szám 3615/1877.

Fennebbi rendeletet, — hivatkozással mult évi mártius hó 22-ről 1997 szám alatt kiadott hasontartalmu rendeletrre, a legszigorubb foganatósítás végett közlöm.

Nagy Enyeden, 1877-dik évi május hó 28-án.

Csató János
alispán.

Sz(olga)biró t(e)le(ímtete)s: Köblös Miklós úrnak.

Copie

Traducere

De la Ministerul regal de Interne al Ungariei.
Nr. 1.478.

Circulară
către toate oficialitățile.

Avînd în vedere ostilitățile ivite în ultimul timp în răsărit, consider necesar să se acorde cea mai mare atenție eventualelor încercări de transport, prin contrabandă, de armament, piese de armament și muniție, fără aprobarea guvernului regal al Ungariei.

Din acest motiv, ordon oficialităților să vegheze cu cea mai mare strictețe asupra îndeplinirii exacte a directivei nr. 1554 din 13 martie anul trecut, cu privire la acest subiect.

Budapesta, la 17 mai 1877.

Tisza s.p.

De la Excelența Sa domnul subprefect al județului Alba Inferioară.
Nr. 3615/1877.

Stimatului domn pretor Köblös Miklós.

Transmit circulara de mai sus — cu referire la directiva nr. 1997 din 22 martie anul trecut, cu conținut asemănător, pentru cea mai severă aplicare.

Aiud, la 28 mai 1877.

Castó János
subprefect.

II

Ordinul subprefectului județului Alba Inferioară, trimis pretorului plasei Ighiu, pricitor la intensificarea măsurilor polițienești de supraveghere a străinilor și a celor suspecți că ar îndeplini misiuni politice legate de războiul ruso-turc.

N(agy)s(agos) Alsófehérmegye alispánjától.

Szám 10/877 Al(is)p(an) eln.

Szolgabíró tekintetes Köblös Miklós úrnak.

Tekintettel a szomszéd Oláhországban már kifejődött török-orosz harczra, szigoruan meghagyom tekintetes úrnak miszerint hatósága területén az idegen és gyanus útzazókra különösen felügyeljen és felügyeltessen, s azoknak útleveléit vizsgálja és vizsgáltassa meg, s ha olyat előmutatni nem tudnának, vagy daczára útlevelaiknek gyanu merülne fel az iránt, hogy valami a megemlített harczczal összefüggésben álló politikai misszióban utaznának, azon esetben illetőket tartoztassa le, s biztos fedezett mellett küldje ide be, felügyelvén, hogy nállok található irományok és pénzek is hiány nélkül ide bé szolgáltassanak.

Arhivele Statului Alba. Fond Pretura plasei Ighiu, inv. nr. 17/1877, f. 3, original, limba maghiară.

Az idegen útasok megfigyelésére s útleveleik megvizsgálására útasítsa aközségi előljáróságokat is, azon meghagyással, hogy gyanus személyeket azonnal úraságodhoz kísértessenek.

Nagy Enyeden, 1877 évi Május hó 25-én.

Csató János
Alispán.

H(i)v(a)t(al)ból

Saját kezéhez.

Ajánlott.

1 0009 Érkezett), 29/5.877.

Idegen utasok megfigyelésére utlevek megvizsgálására utasítandók a bírók.

A 4 a'sójezzy felhivandó hogy a missioba járok felügyelést — meg motozását sat. a fenti értelemben járjanak el.

7/6.(1877)

Minden jegyzőnek másolatilag kiküldve a felelőség terhe alatti szigoru teljesítés meghagyatott.

7/6.(18)77.

*

Traducere

De la Excelența Sa subprefectul județului Alba Inferioară.

Nr. 10/877 subprefect.

Stimatului domn pretor Köblös Miklós.

Cu privire la războiul ruso-turc, care s-a întins și în Valahia vecină, vă atrag atenția cu toată severitatea ca pe teritoriul subordonat domniei-voastre să fie supravegheați și să-i supravegheați personal pe călătorii străini și suspecți; pașapoartele lor să fie examinate și să le examinați personal; persoanele care nu posedă asemenea acte, sau chiar dacă posedă, dar sînt susceptibile că îndeplinesc o misiune politică în legătură cu războiul amintit, să le arestați și cu pază sigură să le trimiteți aici, avînd grijă ca actele și banii găsiți asupra lor să fie înaintate în totalitate.

Să ordonați oficialităților comunale să-i supravegheze pe călătorii străini și să examineze pașapoartele lor și, totodată, să specificați ca persoanele suspecte să fie însoțite sub pază la dumneavoastră în cel mai scurt timp.

Aiud, la 25 mai 1877.

Csató János
subprefect.

Din oficiu.

Confidențial.

Recomandat.

Sosit: nr. 10009 din 29/5.877

(Rezoluție)

Să se ordone primarilor să-i supravegheze pe călătorii străini și să le examineze pașapoartele.

Cei 4 subnotari să fie avertizați ca la supravegherea celor care îndeplinesc misiuni politice și la percheziționarea acestora etc. să procedeze în conformitate cu cele de mai sus.

7/6.(1877)

Copia a fost trimisă la fiecare notar și li s-a atras atenția asupra îndeplinirii întocmai, sub sancțiunea răspunderii personale.

7/6.(18)77.

III

Dispoziția prefectului jud. Sibiu, prin care îi cere primarului orașului Sebeș să ia măsuri pentru înlăturarea stării generale de neliniște existentă în rindurile populației, și să-i supravegheze pe străini și pe cei suspecți că ar îndeplini misiuni politice legate de războiul ruso-turc.

Sz(im). 379/877 eln.

Tekintetes Balomiri Simon úr

Szászsebes város polgármesterének

Szászsebes.

Arról értesülve lévén, miszerint az erdélyi részekkel szomszédos Oláh-Moldva egyesült fejedelemségnek, az Orosz-Török háboru folytán jelenleg tanúsított magatartása miatt a lakosság egyáltalában, de különösen a személy és vagyon biztonság tekintetéből is nyugtalan és aggodók.

Ennek folytán a Nagyméltóságú m. kir. Belügy-Miniszter ur rendelete következtében fölhivom czimedet miszerint nem hivatalos hanem bizalmas uton igyekezzék az aggodó és nyugtalan honpolgárokat kellőleg fölvilágosítani és tájékoztatni arról; hogy a magyar királyi kormány valamint eddig úgy ezentúl egy a keleti harcra és bonyodalmakra valamint az Oláh-Moldva, fejedelemség magatartását is, szintűgy az ezek folytán előfordulható eshetőségeket a legéberebb figyelemmel kíséri és gondolzza és hogy mindeddig nem látta s jelenben sem látja még szükségét annak, hogy az ország lakoi érdekeinek megvédésére, rendkívüli intézkedéseket léptessen életbe; megtétettek azonban minden szükséges előintézkedések arra nézve, hogy előforduló szükség esetén úgy az állam mint a magánosok érdekei teljes mértékben és biztosan megóvassanak és megvédelmzettessenek.

Addig is azonban míg bármely kormányi rendkívüli intézkedések foganatosittatnak, az ohajtott czél elérésére elkerülhetetlenül szükségesnek tartom hogy az idegen utasokra nézve a szabályos felügyelet folytonosan a legéberebben eszközöltessék.

Ugyan azért azt is rendelem hogy a czimedet alatti tisztviselőket s a községi előjárókat haladéktalanul személyes felelőség terhe alatt útasítsa, hogy az országban megjelenő idegeneket, azok magatartását és működését a legéberebben felügyeljék s az utleveli rendszabályokat a lepszorosabbban és legszigoruanbban kezeljék — az utóigazolvánnyal nem bíró, vagy ha avval is ellátott, de gyanus magatartásu egyéneket letartoztassák s irányukban a törvény és fennálló szabályok szerint járjanak el. s minden előforduló nevezetesebb eseményről hozzám jelentést gyenek.

Végül arra is fölhivom miszerint engemet úgy a közhangulatról mint az idegenek magatartásáról, szóval minden nevezetesebb eseményről esetről esetre sürgösen és részletesen értesíteni sziveskedjék.

Arhivele Statului Alba, fond Pretura plasei Ighiu, inv. nr. 17/1877, f. 1, original, limba maghiară.

Amennyben pedig a tapasztalándókhöz képest oly rendkívüli intézkedés életbe léptetését látná szükségesnek, melyet saját hatáskörében nem eszközölhet — erre nézve javaslátát hozzám terjessze fel.

Nagy Szeben, 1877 évi Május hó 28-án.

Szeben megye főispánja és szász ispán

Wächter

Traducere

Nr. 379/877 pres.

Stimatului domn Balomiri Simion,
primarul oraşului Sebeş

Sebeş

Sînt informat că, datorită atitudinii manifestate în prezent de către Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei — învecinate cu părțile Ardealului — din cauza războiului ruso-turc, populația, în general, este neliniștită și îngrijorată, în special pentru siguranța personală și securitatea bunurilor materiale.

Din această cauză, ca urmare a Directivei Excelenței Sale ministrul regal de Interne al Ungariei, atrag atenția destinatarului să vă străduiți, nu pe cale oficială, ci confidențial, să lămuriiți și să orientați pe cetățenii neliniștiți și îngrijorați, și să-i asigurați că guvernul regal al Ungariei, și în viitor — ca și pînă în prezent — va urmări cu cea mai mare atenție războiul și evenimentele din răsărit, atitudinea Principatelor Valahiei și Moldovei, precum și eventualele urmări ce pot apare; nu a văzut și nu vede nici în prezent necesitatea aplicării în viață a unor acțiuni extraordinare, menite să aperse interesele locuitorilor țării, dar s-au luat toate măsurile preventive ca în caz de necesitate, interesele statului și particularilor să fie apărate și ocrotite integral.

Dar, pînă cînd se vor lua măsuri extraordinare de către guvern, în vederea realizării scopului dorit, consider absolut necesar ca supravegherea obișnuită a călătorilor străini să se facă continuu cu cea mai mare vigoare.

Totodată, ordon să puneți în vedere funcționarilor subordonați destinatarului, precum și oficialităților comunale — sub gravitatea răspunderii personale — ca să supravegheze cu cea mai mare atenție străinii care apar în țară, atitudinea și activitatea lor, iar regulile de mînuire a pașapoartelor să fie respectate cu strictețe; cei care nu posedă postlegitimații, precum și cei care posedă asemenea acte, dar sînt susceptibili, să fie arestați și față de ei să se procedeze în conformitate cu legile și regulamentele în vigoare; iar despre evenimentele mai importante să mi se raporteze.

În încheiere, vă atrag atenția să mă informați urgent și minuțios atît despre opinia publică cît și despre atitudinea străinilor, într-un cuvînt — despre toate evenimentele mai importante.

În cazul în care considerați că evenimentele impun luarea unor măsuri ce nu intră în competența dv., vă rog să-mi faceți propuneri corespunzătoare.
Sibiu, la 28 mai 1877.

Prefectul județului Sibiu și comite al sașilor,

Wächter

Arhivele Statului Alba, fond Primăria Sebeş, inv. nr. 28/1877, f. 1—2, original, limba maghiară.

IV

Ordinul circular al Ministerului de Interne al Ungariei, referitor la modalitatea urmării dezertorilor, aflați în afara granițelor Austro-Ungariei.

Magyar királyi belügyminiszter.
40.582 szám.

Valamennyi törvényhatóságnak.

A császári és királyi közös külügyi ministerium értesítése szerint katona szökevények ki-puhitolása iránt a törvényhatóságok részéről közvetlenül a császári és királyi külföldön lévő ügynökségekhez intézettek megkeresések.

Ezen szabályatlan eljárás meg szüntetése céljából utasítom a törvényhatóságot, hogy ilyenmü megkeresések mindenkor kizárólag a magyar királyi belügyminisztériumhoz terjesztesenek fel.

Buda Pesten, 1877 évi október hó 7-én.

Tisza

*

Alsófehér megye közönségének

Hivatalból.

Erk(ezett): 12/10.877

Szám 7.225 M.

Nagy Enyeden

Másolat alá

Belsőtisztviselőknek sz(olga)bíró városi tanács.

Tudás és ahoz alkalmazkodás végett közlöm.

Alispán.

Egy-egy, példány előadouraknak
küldendő.

Leny(omtatott): 19/10.877

Traducere

Ministerul regal de Interne al Ungariei.

Nr. 40.582.

Către toate oficialitățile.

Conform înștiințării Ministerului comun de Externe imperialo-regal, pentru depistarea dezertorilor se fac demersuri, direct la agențiile imperiale și regale externe.

Pentru încetarea acestei practici neregulamentare, ordon oficialităților ca asemenea demersuri să fie înaintate, în toate cazurile, exclusiv la Ministerul regal de Interne al Ungariei.

Budapesta, la 7 octombrie 1877.

Tisza

*

Către Reprezentanța județului Alba Inferioară

Din oficiu.
Sosit la: 12/10.877
Nr. 7.225 M.

Aiud.

(Rezoluție)

Pentru copiat

Către funcționarii interni, pretor și sfatul orășenesc.
Transmit (ordinul) pentru cunoaștere și aplicare.

Subprefect

Cîte un exemplar se va trimite
și domnilor referenți.

Multiplicat: 19/10.877

V

Ordinul Ministerului Apărării Naționale al Ungariei, prin care comunică Reprezentanței județului Alba Inferioară încetarea urmăririi învățătorului Nicolae Butaş, aflat în România, ca nesupus la încorporare.

A m.kir. honvédelmi ministertől.
35.763/V Szám.

Alsó Fehér vármegye közönségének.

Az 1836-ik évi és Czintási születésű és jelenleg Oláh országban tartozkodó Butaş Nikolae hadkötelezettsége tárgyában a megye alispánja által folyó évi július 27 éröl 4.955 és augusztus 30-áról 6.010 számok alatt fölterjesztett iratokat azon kijelentéssel küldöm vissza a megye közönségének, hogy miután Butaş Nicolae az 1857 évben, vagy is az első korosztályban, a hadkötelezettség alól, mint tanuló, szabály szerűen felmentett; miután a következő 1858-ik, 1859-ik és 1860-ik években is a mikor a községi előljárók nyilatkozata szerint, mint népiskolai tanító működött, szintén mentességi igénynyel birt, és előállítatása iránt a közigazgatási hatóságok részéről, azon időben semmi intézkedés sem történvén, elmaradása, a mely a legutóbbi évekbeli állítási lajstrom fel nem találtatása miatt kellőleg meg sem állapítható, kimentettnek tekintendő; miután végre a kérdéses és 1836-ik évbeli születésű egyén 36 éves életkorát már túlhaladta; a nevezett egyénnek hadkötelezettsége a védtörvény 16-ik és 33-ik szakaszainál fogva, kérdés tárgyát többé nem képezheti, és irányában a további eljárásnak helye nem lehet.

Budapesten, 1877-ik évi október 12-én.

A minister meghagyásából
Csengeri Imre
ministeri tanácsos.

Erk(ezett): 20/10.877.
Sz(ám) 7.420

An das löbl k.k. öster. ung. General Consulat in

Bukarest

In Erledigung der geerhrten Zuschrift vom 14 Sept. 1876 Z. 9339 beehre ich mich bei Comunicat Rückschluss zu erwiedern, dass Butaş Nikolae der im Jahre 1836 zu Czintos

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 7.225/1877, f. 1, original, limba maghiară.

in diesem Comitate geboren und der gegenwertig zu Darmonesti in der Walachei als gemeinde Schullehrer bedienstet ist — seiner Wehrpflicht in folge der gepflogenen Einhebungen vollkommen Genüge leistete, daher derselbe als Militärflichtig nicht zu verfolgen ist.

Vom Vice Gespan der Unter Albenser Comitates.

N(agy) Enyed, vom 28/10.877

Horváth

29/10.(18)77

Kiado mellé küldje a 6859/76 számmal jegyzett román szövegü iratot.

Horváth

*

Traducere

De la Ministerul Apărării Naționale al Ungariei.

Nr. 35.763/V

Către Reprezentanța județului Alba Inferioară.

Înapoi ez Reprezentanței actele înaintate de către subprefectul județului, la 27 iulie anul curent, cu nr. 4955 și la 30 august anul curent, cu nr. 6010 — în legătură cu problema încorporării numitului Butaș Nicolae, născut la Ațintiș, în 1836, care se găsește în prezent în Valahia — cu observația ca după ce Butaș Nicolae, în 1857, adică în anul primului contingent, fiind elev, a fost aminat în mod legal; și în anii 1858, 1859 și 1860, fiind învățător — după declarațiile oficialităților comunale — a avut drept la aminare; deoarece oficialitățile din anii respectivi nu au dispus prezentarea lui la încorporare și, după ce în listele din ultimii ani, nu a mai fost înscris, este considerat scutit. În sfârșit, persoana respectivă, născut în 1836, împlinind 36 ani, în conformitate cu articolele 16 și 33 din Legea apărării nu poate pune problema încorporării și, ca urmare, față de el se încetează orice acțiune.

Budapesta, la 12 octombrie 1877.

Din însărcinarea ministrului
Csengeri Imre
consilier ministerial

*

Sosit: 20/10.877

Nr. 7.420

Către stimatul consulat general cesaro-regal austro-ungar din *București*

În rezolvarea înaltului dv. răspuns din 14 septembrie 1876, cu nr. 9339, mă onorez să adaug la cele comunicate, că Butaș Nicolae, care s-a născut în anul 1836, la Ațintiș, în acest județ, și care în prezent este în Valahia, la Dărmănești, învățătorul satului — și-a făcut datoria conform cerințelor stabilite, și se poate spune același lucru și despre îndatorirea sa militară. Ca atare nu trebuie urmărit ca dezertor militar.

De la subprefectul județului Alba Inferioară.

Aiud, la 28/10.877

Horváth

29/10.(18)77

La adresă să anexați documentul cu nr. 6859/76, redactat în limba română.

Horváth

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 7.420/1877, f. 1, original, limbile maghiară și germană.

VI

Raportul primarului din Presaca, inaintat subprefectului județului Alba Inferioară, privind actele lui Ioan Turța din Alămor, Iacob Cristian, Ioan Roșca și Ioan Păcurar din Armeni, care au solicitat pașapoarte pentru a pleca în România.

Sz(ám) 1386/877

Alsófehérmegye tekintetes alispánjának, Nagy Enyeden.

Alamori Turcza Vasilie, örményszékese Kristian Jakab, Roșka Iuon és Pakurar Iuon, Moldva-Oláhországban szóló utlevelekért kérelmezvén, a nevezettek részére kiállított ajánlati táblázatokat idezárva további becses eljárás végett van szerencsém 4 d(a)r(a)b 15 k(o)ron (ás) bélyegjegy kíséretében tiszteletteljesen beküldeni.

Preszáka 1877 september 18.

Kontzi Albert

*

Erk(ezett): 22/9.877

Sz(ám) 6684 Sz.

4 drb. 15 krns, bélyeg.

Lásza a kiadó!

A szokásos előjegyzés után terjessze fel a mellékelt 4 drb. utlevél ajánlati táblázatot 4 drb. mellékletével, 1 drb. lejárt utlevéllel és 4 drb. 15 krns. bélyeggel együtt Belügyminis-terúr ő nagyméltóságához.

Alisp(á)n
Szász

(1)877.22/9

*

Traducere

Nr. 1386/877

Stimatului subprefect al județului Alba Inferioară

A i u d

Intrucit Turța Vasilie din Alămor, Cristian Iacob, Roșca Ioan și Păcurar Ioan din Armeni au solicitat pașapoarte pentru Moldova-Valahia, am onoare să înaintez respectuos ta-belul de recomandări, completat pentru numiții, în vederea rezolvării cererii lor. Anexez 4 timbre á 15 coroane.

Presaca, la 18 septembrie 1877

Kontzi Albert

*

Sosit: 22/9.877

Nr. 6684 Sz.

Cu 4 buc. timbre de 15 coroane.

În atenția expeditorului!

După viza obișnuită, înaintează la Excelența Sa domnul ministru de Interne, împreună cu 4 tabele de recomandări pentru pașapoarte, cu cele 4 anexe, 1 pașaport expirat și 4 timbre de 15 coroane.

Subprefect,
Szász

22/9.(1)877

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 6684/1877, f. 1, original, limba maghiară.

VII

Raportul pretorului plasei Ocna Mureș, adresat subprefectului jud. Alba Inferioară, în legătură cu cererea lui Casian Codrea, care dorește eliberarea unui pașaport pentru a pleca în România.

A marosújvári járás szolgabirája folyó hó 26-ról 1855 szám alatt beterjeszti marosújvári illetőségű Kodrea Kaszian útlevel ajánlati táblázatát 3 drb. melléklet — lejárt útlevel és egy forintos bélyeggel.

Érk(ezett): 29/11.1877
Szám 8.446/1877 M.Sz.

Lásza kiadó!

A szokásos előjegyzés után terjeszse fel az útlevel ajánlati táblázatot 3 darab mellékletével — lejárt útlevellel és 1 drb. egy forintos bélyeggel együtt a Belügyminiszter úr ö Nagyméltóságához.

Alisp(an)
Szász

N(agy) Enyed, 30/11.1877

*

Traducere

Pretorul plasei Ocna Mureș înaintează, cu nr. 1855 din 26 luna curentă, tabelul cu propunerile pentru eliberarea unui pașaport lui Codrea Casian, din Ocna Mureș, 3 anexe, — pașapoarte expirate, și 1 timbru de 1 florin.

*

Sosit: 29/11.1877.
Nr. 8446/1877, M.Sz.

În atenția expeditorului!

După viza preventivă obișnuită, tabelul cu propunerile, cele 3 anexe; - pașapoarte expirate; și un timbru de 1 florin să fie înaintate Excelenței sale domnul ministru regal de Interne.

Subprefect
Szász

Aiud, 30/11.1877

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 8446/1877, f. 1, original, limba maghiară.

VIII

Ordinul Ministerului Apărării Naționale, prin care comunică Reprezentanței jud. Alba Inferioară că delictele de nesupunere la încorporare sau dezertare, în viitor, vor fi numai de competența tribunalelor.

A magyar királyi honvédelmi minisztertől.

14.770 szám, T.X.

Alsó Fehér vármegye közönségének.

A megye alispánjának folyó évi április 10 éről 2448 szám alatt kelt jelentésében kifejezett s főként a védtörvényi utasítás 101-ik szakaszából merített észrevételei ellenében a következőkben értesitem és utasítom a megye közönségét ugymint:

A védtörvény 42-ik, 46-ik, 47-ik, és többi szakaszaiban megszabott büntető eljárások, a mennyiben nem a besorozás módjára, hanem a kirovandó fogsági, büntetésre, illetőleg pénzbírságra vonatkoznak, a védtörvényi utasítás 101-ik szakaszának nem csak a mi hazai viszonyainkra, hanem a monarchia másik államának viszonyaira való tekintettel is szerkesztett 1 ső pontja szerint is, csak azon eljárásoknak kivételével, a melyek a büntető törvény szerint a törvényszékeket illetik meg, mondatnak ki a közigazgatási hatóság által fogatosítandóknak.

Miután azonban azon büntetések, melyek kivált a 46-ik és 47-ik szakaszokban vannak megállapítva és három, sőt hat havi fogságra, illetőleg 1.000 forintnyi bírságra is terjedhetnek, büntetőjogi gyakorlatunk szerint, oly neműek, a melyek, különösen a bíraskodásnak a közigazgatástól időközben lett elválasztása után, csak is a fenytő bíróságok által mondhatnak ki, miután, más felől különösen a hadköteles szökevényekre, s azok bünrészeseire nézve, a védtörvény 47-ik, szakaszában, világosan és határozottan, büntető eljárás van elrendelve a mely ismét csakis a fenytő bíróságok hatáskörébe tartozhatik; miután végre a védtörvénynek ezen újabb intézkedése által az ezen törvény keletkezése előtt netalán hatályban volt ellenkező szabályok és eljárások is megvannak szüntetve; önként következik, hogy a védtörvény említett szakaszaiban körülírt büntető eljárások, mind magához a törvényhez mind a védtörvényi utasítás 101-ik szakaszához képest, a rendes fenytő bíróságok által teljesítendők; s e végett az iratok a legfőbb törvényszék által kimondott döntvények értelmében is; az illetékes királyi törvényszékhez teendőek át.

Jövore nézve tehát utasítom a megye közönségét: hogy folyó évi 7.307 számú rendeletmhez a védtörvény elleni vétségek körüli eljárás tekintetében, szorosan alkalmazkodják s tisztviselőit is, ez értelemben, ismételve utasítani ne késsék.

Kelt Budapesten 1877-ik évi Deczember 31-én.

A minister meghagyásából
Csengeri Imre
ministeri tanácsos.

*

Írkezett): 26.1.878

Sz. 654

Másolat alá

8 járási szolgabíróknak;

4 városi tanácsnak és valamennyi előadónak.

M. kir. honvédelmi minister úr ön(agy)m(é)l(tosá)gának 1877 deczember 31-én 14.770 Sz. T.X. alatt kelt a védtörvényi utasítás 101-ik (szakasz) értelmezésére vonatkozó részletes intézkedését tudás és alkalmazkodás végett urasággoddal közlöm.

(1)878, 1/2

Alispán

Szász

Lenyomatott: 7/2.878
Szabó

Traducere

De la Ministerul regal al Apărării Naționale al Ungariei.
Nr. 14.770 T.X.

Către Reprezentanța județului Alba Inferioară.

Ca răspuns la observațiile subprefectului — înaintate prin raportul nr. 2448 din 10 aprilie anul curent — privind, în principal, articolul 101 din Directiva referitoare la Legea apărării, înștiințez și îndrum Reprezentanța județului astfel:

Organele publice vor executa numai procedurile penale care nu se referă la încorporări, ci la aplicarea detențiunilor sau amenzilor bănești prevăzute la articolele 42, 46 și 47 din Legea apărării și care sînt în conformitate și cu alineatul 1 al articolului 101 din Decretul privind Legea apărării — care a fost întocmit ținînd cont nu numai de relațiile patriei noastre, ci și de relațiile celuilalt stat al monarhiei — excepție constituind procedurile, care, conform codului penal, intră în competența tribunalelor.

Condamnările prevăzute în articolele 46 și 47 — care pot ajunge pînă la trei — șase luni închisoare sau pînă la 1.000 florini amendă — sînt de asemenea natură încît pot fi pronunțate numai de către tribunale, mai ales în prezent, după despărțirea justiției de organele publice; pe de altă parte, în articolul 47 este prevăzută — clar și hotărît — procedura penală față de cei care nu se supun încorporării (dezertorii) și complicitii acestora, procedură care intră numai în competența tribunalelor; în fine, după ce această Directivă anulează instrucțiunile și procedurile contrarii, care au fost în vigoare înaintea apariției Legii apărării, se înțelege de la sine că producerile penale prevăzute în articolele amintite din Legea apărării și în articolul 101 din Directiva privind Legea apărării vor fi executate de către tribunale, iar documentele (dosarele) trebuie să fie transferate la tribunalele regale respective, în conformitate cu hotărârile Tribunalului Suprem.

Pentru viitor, ordon Reprezentanței județului, ca în problema procedurilor penale legate de încălcarea Legii apărării să se conformeze strict Decretului nr. 7307 din anul curent și, în acest sens, să procedeze neîntîrziat la instruirea funcționarilor.

Dat în Budapesta, la 31 decembrie 1877.

Din însărcinarea ministrului
Csengeri Imre
consilier ministerial

Sosit: 26.1.878
Nr. 654

(Rezoluție)

Pentru copiat

Către: 8 pretori;

4 consilii orășenești și toți referenții.

Transmit domniei-voastre — pentru cunoaștere și aplicare — instrucțiunea detaliată a Excelenței Sale ministrul regal al Apărării Naționale al Ungariei, cu nr. 14.770 T.X., din 31 decembrie 1877 — referitoare la înțelesul articolului 101 din Directiva pentru Legea apărării.

Subprefect
Szász

(1)878, 1/2

Copiat: 7/2.878
Szabó

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 654/1878, f. 1, original, limba maghiară.

IX

Raportul lui Szász József, locțiitorul pretorului din Blaj, adresat subprefectului județului Alba Inferioară, prin care îl informa despre colecta întreprinsă în Blaj și jur, de Ana Stoia, Maria Marin, Iuliana Pop și Eleonora Solomon, pentru ajutorarea răniților din România.

Tekintetes Alispán Úr!

A Balásfalvi és Türi román intelligenciá a Ramániai sebesültek számára Ana Stoia, Mária Marin, Iuliana de Pop és Eleonora Solomon úrhölgyek által gyűjtést rendezett.

A gyűjtés eredménye: cutare (valószínűleg az érsek) jegy alatt 200 f(o)r(in)t o. é(rték), többek adakozása összesen, a fentjelzett összegeen kivül: 320 f(o)r(in)t, 4 d(a)r(a)b napoleonor, 8 d(a)r(a)b császári arany, 3 d(a)r(a)b 2 f(o)r(in)tos, 11 d(a)r(a)b 1 f(o)r(in)tos ezüst tallér, 13 k(i)logr(am) tépés, 35 d(a)r(a)b köteg.

Mely körülményt azon kéreessel van szerencsém becses tudomására hozni, miszerint a gyűjtemény elküldésének engedélyeztetését távirati úton elrendelni vagy betiltani méltoztassék.

Teljes tiszteletem mellett maradván a tekintetes alispán úrnak,

Balásfalva, 877.11/7

Alázatos szolgálója
Szász József
sz(olga)birói helyettes

•

Traducere

Stimate domnule subprefect!

Intelectualii români din Blaj și Tur, prin doamnele Ana Stoia, Maria Marin, Iuliana Pop și Eleonora Solomon au organizat o colecție pentru răniții din România.

Rezultatul colectei: sub nota: cutare (probabil episcopul) 200 florini v.a.; contribuția mai multor persoane, în total — fără suma de mai sus — este de 320 florini, 4 buc. napoleoni de aur, 8 buc. galbeni imperiali, 3 buc. taleri de argint à câte 2 florini și 11 buc. taleri de argint à câte 1 florin; 13 kg pinză și bandaje și 35 bucăți legături.

Am onoare să vă aduc la cunoștință această împrejurare, cu rugămintea să dispuneți aprobarea sau interzicerea expediției colectei prin mandat telegrafic.

Cu tot respectul, rămân mai departe supus credincios al stimatului domn subprefect,

Blaj, 11/7.877

Szász József
locțiitorul pretorului.

X

Ordinul subprefectului jud. Alba Inferioară, adresat pretorului plasei Blaj, prin care-i comunică să se conformeze dispoziției Ministerului de Interne al Ungariei, cu nr. 425/1877, în legătură cu colectele de ofrande pentru răniți.

4.620 (szám)

A balásfalvi járás szolgabirájának.

Folyó hó 11-én sz(ám) nélkül kelt a Balásfalván és Türiön a Romániai sebesültek részére gyűjtött segély és erre vonatkozó jelentése következtében értesitem T(e)k(intete)s ura-

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura județului Alba, inv. nr. 4708/1877, f. 1, original, limba maghiară.

ságodat miszerint a n(agy)m(éltósá)gu m(agyar) k(irályi) belügy Miniszter Úrnak 425/877 sz(ám) alatti intézkedése értelmében a sebesültek részére gyűjtés ha az egyének által eszközöltetik megengedhető csak kötelesek az illető gyűjtők a gyűjtés mennyiségét a politikai hatóságnak bejelenteni, a hatóság pedig köteles magának meggyőződést szerezni hogy a gyűjtött összegek és tárgyak valósággal rendeltetési helyökre küldöttek e el.

Azért hívja föl az illető gyűjtőket miszerint a gyűjtött pénzt és tárgyakat uraságod jelenlétében adják postára minek megtörténéséről tegyen ide jelentést.

N(agy) Enyed, 12 iul. 1877

Csató (János)
(alispán)

Erk(ezett): 12/7.877
Sz(ám) 4708/77 alispán

•
Traducere

(Nr.)4.620

Către pretorul plasei Blaj.

Ca urmare la raportul dv. fără număr din 11 luna curentă, referitor la colectele din Blaj și Tur, efectuate pentru ajutorarea răniților din România, înștiințez pe domnia-voastră că pe baza instrucțiunilor nr. 425/877 ale Excelenței Sale ministrul regal de Interne al Ungariei, colectele pentru răniți pot fi aprobate, dacă ele se efectuează de către particulari; dar respectivii colectorii sînt obligați să comunice oficialităților politice despre suma adunată, iar oficialitatea este datoare să se convingă că banii și obiectele colectate au fost trimise într-adevăr la locul de destinație.

De aceea, să anunțați pe respectivii colectanți că banii și obiectele adunate să fie expediate prin poștă în prezența dv.; fapt despre care să-mi raportați.

Aiud, 12 iulie 1877

Csató (János)
(subprefect)

Sosit: 12/7.877
Nr. 4708/77 subprefect.

XI

Raportul subprefectului județului Alba Inferioară înaintat ministrului de Interne al Ungariei, prin care informează despre colectele efectuate în Abrud și Blaj pentru ostașii români răniți.

N(agy)m(éltósá)gu m(agyar) k(irályi) Belügy Minister Úr!

Nagyméltóságodnak f(olyó) év Május hó 24-én 425 sz(ám) alatt magyar k(irályi) nagyméltóságu főispánhoz intézett a sebesültek részére eszközölhető gyűjtésekre vonatkozva a n(agy) m(éltósá)gu főispán úr által f(olyó) év Jun. 7-én 15/m sz(am) alatt a szükséges intézkedések megtétele vegett, hozzám megküldött magas rendeletére hivatkozva, van szerencsém azon két darab kimutatást melyben az Oláhországi sebesültek javára Abrudbányán és Balázsfalván eszközölt gyűjtések összegei és az adakozók nevei beíródva lettek, azon megjegyzésem mellett alázatos tisztelettel felterjeszteni, miszerint a Balázsfalvi járás szolgabíráját

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 4708/1877, f. 2, original, limba maghiară.

útasítottam személyes meggyőződést szerezni az iránt, hogy a gyűjtött összeg valójában a megjelölt célra adatott a postára.

Mély tisztelettel maradva,

N(agy) Enyed, jul. 12. 1877.

Csató (János)
(alispán)

2 d(ara)b.
Ajánlva

*

Traducere

Exelenței Sale, Domnului ministru regal de Interne al Ungariei!

Cu referire la Instrucțiunile Exelenței Voastre nr. 425 din 24 mai anul curent, adresate prefectului regal, privind colectele ce pot fi efectuate pentru răniți, și avînd în vedere Directiva Exelenței Sale domnul prefect, nr. 15/m din 7 iunie anul curent, privind aplicarea măsurilor necesare, am onoarea să înaintez două situații — despre colectele făcute în Abrud și Blaj pentru răniții din Valahia — în care sînt înscrise sumele adunate și numele donatorilor. Cu respect adînc menționez că l-am instruit pe pretorul din Blaj, pentru a se convinge personal despre faptul ca suma colectată să fie expediată într-adevăr pentru scopul indicat.

Cu adînc respect,
Aiud, 12 iulie 1877

Csató (János)
(subprefect)

2 buc.
Recomandat.

XII

Raportul locțiitorului pretorului din Blaj, adresat subprefectului județului Alba Inferioară, referitor la colecta efectuată în Blaj și Tur și expedierea ofrandelor la București.

Tekintetes Alispán Úr!

Hivatkozással folyó Iulius hó 12-én 4708 szám alatti beces rendeletére, van szerentsém a Balásfalvi és Turi román hölgyek által a Romániai sebesültek számára eszközölt gyűjtésről kimutatásokat alatt ide fogoltan azon alázatos jelentésem kíséretében beterjeszteni, miszerint a küldeményt személyesen megvizsgálván annak elszállítását Belügyminiszter úr ö Nagyméltóságának 425/877 számu magas rendelete értelmében engedélyezendőnek ítéltém. minek folytán a küldemény három csomagban folyó hó 13-án 288, 289 és 290 számu vevények mellett a helybéli m(agyar) k(irályi) postára föladatott.

Balásfalvi járás szolgabirája,

Balásfalva, 1877 Iulius hó 14-én

Szász József
sz(olga)birói helyettes.

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 4708/1877, f. 2, original, limba maghiară.

*

Traducere

Stimate domnule subprefect!

Cu referire la Directiva domniei-voastre nr. 4708 din 12 iulie curent, am onoare să înaintez alăturat situația colectei efectuate de către doamnele române din Blaj și Tur pentru răniții din România. Raportez cu supunere că am verificat personal colecta și, conform Directivei nr. 425/877 a Excelenței Sale ministrul de Interne, am găsit-o admisibilă pentru expediere și, ca urmare, a fost predată la poșta regală din localitate în trei colete, la data de 13 luna curentă, cu recipisele nr. 288, 289 și 290.

Pretorul plasei Blaj,
Szász József
locțiitorul pretorului.

Blaj, 14 iulie 1877.

XIII

Raportul subprefectului județului Alba Inferioară către Ministerul de Interne al Ungariei privind colectele din Blaj, pentru ostașii români răniți.

Sz(ám) $\frac{4.792}{1877}$ Al(is)p(á)n.

N(agy)m(éltósá)gu m(agyar) k(irályi) Belügyminiszter Úr!

Hivatkozással f(olyó) hó 12-én 4.708 sz. alatti alázatos jelentésemre van szerencsém mellékelni az Oláhországi sebesültek jávára Balásfalván gyűjtött pénzösszegekről, tárgyakról és adakozókról kiállított két kimutatást azon megjegyzéssel felterjeszteni miszerint a küldemény három csomagban 288, 289 és 290 szám alatti feladási vevények mellett tétetett fel f(olyó) hó 13-án Balásfalván a postára.

Mély tisztelettel,
Csató (János)
(alispán)

Nagy Enyed, 16/7.877

2 drb.
kimutatáslista.
Ajánlva.

Leirt: 16/7.877.

*

Traducere

Nr. 4792/1877 Subprefect.

Excelență, Domnule ministru regal de Interne al Ungarie!

Cu referire la raportul nr. 4708 din 12 luna curentă, am onoare să înaintez anexat două situații cuprinzând donatorii, precum și sumele bănești și ofrandele materiale colectate la Blaj, în sprijinul răniților din Valahia. Înaintez situațiile cu mențiunea că ajutorul a fost

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 4792/1877, f. 1, original, limba maghiară.

expediat în trei colete, în ziua de 13 luna curentă, de la poșta din Blaj, cu recipisele nr. 288, 289 și 290.

Cu adinc respect,

Csató (János)
(subprefect)

Aiud, 16/7.877
2 buc. situații.
Recomandat.

Scris la: 16/7.877

XIV

Adresa Ministerului de Interne al Ungariei trimisă subprefectului județului Alba Inferioară, în legătură cu ajutoarele adunate din Blaj, pe seama răniților români.

676 Szám res.

Tekintetes Csató János úrnak. Alsó Fehér megye alispánjának.

Tekintetes alispán úr!

Az Oláhországi sebesültek számára gyűjtött összegek elküldése tárgyában folyó hó 12-ről 4.708 szám alatt kelt jelentését tudomásul vettem az azzal felterjesztett tárgyalási iratok tekintetes Uraságodnak ezzennel visszaküldetnek.

Buda Pesten, 1877 évi július hó 16-án.

Frk(ezett): 19/7.877
Sz(ám). 4.917 Al(is)p(án)
1877

A minister helyett
B. Kemény
államtitkár

Levél tárra helyezendő
Csató
(alispán)

•

Traducere

Nr. 676 res.

Stimatului domn Csató János, subprefectul județului
Alba Inferioară.

Stimate domnule subprefect!

Am luat la cunoștință raportul dv. nr. 4708 din 12 luna curentă, ce se referă la expedierea sumelor colectate pentru răniții din Valahia, și vi-l înapoiez împreună cu documentele ce i-au fost anexate.

Budapesta, 16 iulie 1877
Sosit: 19/7.877
Nr. 4917/1877 Subprefect.

Pentru ministru
B. Kemény
secretar de stat

Se va pune la arhivă.
Csató
(subprefect)

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 4792/1877, f. 1, original, limba maghiară.

Arhivele Statului Alba, fond Prefectura jud. Alba, inv. nr. 4.917/1877, f.1, original limba maghiară.

— Zusammenfassung —

In den Beständen der Zweigstelle Alba der Staatsarchive sind, vor nicht allzu langer Zeit, eine Reihe von Dokumenten entdeckt worden, welche die nationale Solidaritätsbewegung der Rumänen aus den österreich-ungarisch besetzten Provinzen des Landes mit den Brüdern von jenseits der Karpaten während des Unabhängigkeitskrieges von 1877—1878 belegen.

Dem Inhalt nach gehören die Dokumente drei großen Bereichen an und zwar: Dokumente die sich auf die politische Atmosphäre und die geistige Haltung der Bevölkerung der von der habsburgischen Monarchie besetzten Provinzen beziehen; Dokumente die Rumänen aus Siebenbürgen erwähnen, die über die Gebirge nach Rumänien gezogen sind und Dokumente die die Veranstaltung von Geld- und Materialienkollekten zur Unterstützung der rumänischen Kriegsverletzten zum Thema haben.

Die ersten drei Dokumente enthalten Bestimmungen zur Instruktion strenger Kontrollmaßnahmen gegen Schmuggeltransporte von Waffen, Ausrüstungen und Munition, außerdem die Beobachtung aller Fremden und Verdächtigen, die eine politische Mission in Verbindung mit den Kampfhandlungen an der russisch-rumänisch-türkischen Front haben könnten.

Die folgenden fünf Dokumente betreffen die Methoden, die im Land oder jenseits der Grenzen befindlichen Wehrdienstverpflichteten zu überwachen; den Fall des Lehrers Nicolae Butaş aus Aşintuş, Kreis Alba, der nach Rumänien gegangen war; sodann Paßgesuche zur Ausreise nach Rumänien.

Die letzten sechs Dokumente behandeln die Solidaritätsaktionen der rumänischen Frauen aus Blaj, Tur und Abrud durch Kollekten von Geld und Geschenken für die Kriegsverwundeten des Unabhängigkeitskrieges von 1877—1878.

DOCUMENTE SIBIENE REFERITOARE LA SPRIJINUL MATERIAL ȘI BĂNESC ACORDAT DE ROMÂNII TRANSILVĂNENI ȘI BĂNĂȚENI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ

MIRCEA STOIA

Cu puțin timp înaintea publicării noului apel filantropic din 22 septembrie 1877, Iudita Măcelariu inițiatorea campaniei de strângere a colectelor pentru armata română a înaintat autorităților sibiene spre avizare, conform dispoziției comitelui nr. 396/1877, alte două liste despre „Ofertele în bani și alte obiecte pe seama ostașilor români răniți“, colectate de la populația din Transilvania și Banat.

Cele două liste de contribuții descoperite recent la Filiala Arhivelor Statului¹ în care sînt înscrise 686 persoane, reprezintă pînă acum singurele documente originale care demonstrează din nou intensă activitate de colectare desfășurată de centrul sibian. În lista de oferte bănești² din 1 septembrie 1877 s-au strîns de la 480 de persoane în decurs de două luni, de la sfîrșitul lunii iunie și pînă în luna septembrie 1877, următoarele contribuții: 1293,90 florini, 816 lei, 7 galbeni, 2 taleri și 72 de franci. În lista următoare tot din 1 septembrie 1877 de ofrande materiale, sînt înscrise 206 persoane, în majoritate femei, care au avut și rolul de colectoare în localitățile unde locuiau.

Prin acțiunea lor, s-au strîns în vara anului 1877, 80,370 kg scame și 5 pachete scame, 309,22 m și o bucată de pînză, 39 triunghiuri de pînză, 29 fișii late și înguste, 10 rifuri tifon, 32 comprese, 65 de cămăși, 52 perechi izmene, 18 prosoape, 4 cearcafuri și 1 străjac.

¹ Fd. Comitatul Sibiu, document nr. 684/1877.

² Trebuie semnalat că această listă cuprinde aproape în întregime pe deponenții din listele 5—15 care au fost publicate în presa vremii (Telegraful Român nr. 47—69/77 și în „Rațiociniul Publicum...“ editat la Sibiu în 1878 de către Iudita Măcelariu. Faptul că între listele 5-15 și documentele originale există unele diferențe în privința unor contribuții la unele persoane sau unele persoane au fost omise din listele publicate, impune necesitatea publicării documentelor originale.

Trebuie de remarcat că în cele două liste de contribuții, semnate de Iudita Măcelariu, figurează alături de români și locuitori sași și unguri, cu toate că autoritățile maghiare au declanșat o susținută campanie de ponegrire a armatei române, și-au vădit în orice împrejurare o atitudine de ostilitate față de cei care sprijineau lupta de independență.

Aceeași poziție de ostilitate se manifestă și în atitudinea autorităților sibiene față de cererea de avizare a listelor trimise de Iudita Măcelariu. Pentru a târăgăna expedierea contribuțiilor strânse pentru armata română autoritățile comitatense dispun verificarea coletelor pentru a constata dacă ele, nu au fost trimise înainte de aprobare, în România.

Prin conținutul lor, aceste documente atestă din nou sprijinul material și financiar acordat în această epocă cât și atitudinea de solidaritate a românilor transilvăneni și bănățeni, care a jucat un rol important în lupta pentru obținerea independenței naționale.

Onoratu Magistratul

Amavuratu ordinațiunei emanate de Domnul Comite suprem al Comitatului Sibiului din 30 mai a.c. Nr. 396 pres. (prezent) am onoarea a subșterne alăturatele două liste despre ofertele în bani și alte obiecte pe seama ostașilor români răniți.

Sibiu, 10 septembrie 1877.

Iuditha Măcellariu

Către onoratul Magistratu al cetății Sibiului în Sibiu Introscria subșterne două liste despre ofertele în bani și alte obiecte colectate pe seama ostașilor români răniți în resbelul contra turcilor.

Contribuiri de bani pentru ostași români răniți din România

1 Netii și Eugenia Munteanu din Hașeg jud. Hunedoara, 5 florini	17 Ileana Andelina, din Macea, 50 crețari
2 Dimitriu Comșa din Sibiu, 5 florini	18 Pantelia Sfetu, din Macea, 1 florin
3 Maria Florea din Sibiu, 1 florin	19 Regina Radneanu, din Curtici, județul Arad, 5 florini
4 Ida Mladin, fiica not(arului) din Macea, jud. Arad, 5 florini	20 Berta Bocsin, din Curtici, 2 florini
5 Emilia Mladin soția not(arului) din Macea, 4 florini	21 Carolina Mladin, din Curtici, 3 florini
6 Sofia Bragea soția preot(ului) din Macea, 3 florini	22 Teodoru Negru, din Curtici, 5 florini
7 Ecaterina Bragea din Macea, 1 florin	23 Lenca Bublocă, din Curtici, 1 florin
8 Ersilia Petrila din Macea, 1 florin	24 Florian Giora, din Curtici, 1 florin
9 Maria Petrila, din Macea, 1 florin	25 Gligor Iulean, din Curtici, 1 florin
10 Hermina Schwarz, din Macea, 1 florin	26 Florea Botoșiu, din Curtici, 1 florin
11 Sofia Oprea, din Macea, 1 florin	27 Emilia Popescu, din Nădab, jud. Arad, 10 florini
12 Sidonia Oprea, din Macea, 1 florin	28 Aloisia Doboșiu, din Nădab, 2 florini
13 Anisie Andelina, din Macea, 50 crețari	29 Ana Popovici, din Nădab, 2 florini
14 Simina Moțiu, din Macea, 1 florin	30 Florea Albiciu, din Nădab, 2 florini
15 Ana Corman, din Macea, 1 florin	31 D-șoara Floarea Goldișiu, din Nădab, 2 florini
16 Dochia Marce, din Macea, 1 florin	32 D-șoara Maria Nadra din Nădab, 1 florin

- 33 Sidonia Crainicu, din Nădab, 1 florin
 34 D-ra Alexandra Popovici, din Nădab, 5 florini
 35 Ioan Franu, din Nădab, 50 crețari
 36 D-ra Lucreția Voștinariu, din Nădab, 1 florin
 37 Ioana Moldoveanu, din Trestia, județul Hunedora, 50 franci
 38 Ioan Bădilă, din Sibiu, 20 franci
 39 Ana Petco, din Deva, 4 galbeni
 40 Maria Moldovan, din Deva, 5 florini
 41 N.N. din Deva, 1 florin
 42 Marta Oprea, din Deva, 1 galben și 6 florini arg.
 43 Ana Kaszperdea, din Deva, 1 florin
 44 Maria Grindeanu, din Deva, 5 florini
 45 N. N. din Deva, 2 florini
 46 Catarina Dragiciu, din Deva, 2 florini, arg.
 47 Elena Papiu, din Deva, 5 florini, arg.
 48 Ana Crișianu, 1 florin, arg.
 49 Sabina Piso, 1 florin, arg.
 50 Ioan Moțiu, 5 florini, arg.
 51 Maria Nicora, 4 florini, argint
 52 Ecaterina Olariu, 1 florin,
 53 Dragiciu Națiu, 1 florin
 54 Maria Herbai, 1 florin
 55 Amalia Radu, 1 florin, argint
 56 Ir(oncisca) Longhin, 2 lei și 50 de bani
 57 Ioanchim Olariu, 2 taleri
 58 N. N., 2 florini
 59 Anastasia Moldovan, 2 galbeni
 60 Cartharina Frâncu, 2 florini
 61 Clara Iacob, 2 florini
 62 Florea Drăgan, 1 florin
 63 Ana Drăgan, 1 florin
 64 Maria Lazaru din Băița Montana, jud. Hunedoara, 1 florin
 65 Anonimus, 1 florin
 66 Silvia Mihuțiu, 1 florin
 67 Elisabeta Mihuțiu, 1 florin
 68 Florentina Gradina, 1 florin
 69 Agastia Gabor, 1 florin
 70 Bessav Ida, 1 florin
 71 Rosalia, 1 florin
 72 Dr. Alesandru Mocioni pos(esor) in Căpîlnaș, jud. Arad, 200 florini
 73 Familia Nic(olau) Popovici din Orăștie, 5 florini
 74 Familia Bas(iliu) Petri din Sibiu, 5 florini
 75 Ioniția Morariu din Sibiu 5 florini
 76 Aloisia Sida și Sidonia Secoșianu din Siria, jud. Arad 2 florini
 77 Dumitru Măeclariu din Miercurea, 10 florini
 78 Ana Filip, din Abrud, 60 de lei
 79 Basiliu P. Harsianu, din Abrud 50 de lei
 80 Ioan Gallu cu familia, din Abrud, 50 de lei
 81 Iuliana Tobiașiu, din Abrud, 10 florini
 82 Maria Trifan, din Abrud, 5 florini
 83 Ioan Târnoveanu, din Abrud, 10 lei
 84 Alesandru Ciura, din Abrud, 3 florini
 85 Rosa Henzelu, din Abrud, 10 florini
 86 Maria Vlad, din Abrud, 20 florini
 87 Iohana Balosu, din Abrud, 10 lei
 88 A. Branca, din Abrud, 5 florini
 89 Iuliana Vasiu, din Abrud, 25 florini
 90 Ana Loboțiu, din Abrud, 5 florini
 91 Rosa Pop, din Abrud, 5 florini
 92 Francisca Sterca Siuluțiu, din Abrud, 3 florini
 93 Ludmila Draia, din Abrud, 2 florini
 94 Maria Visia, din Abrud, 5 florini
 95 Ana Lazăr, din Abrud, 2 florini
 96 Ana Ivașcu, din Abrud, 1 florin
 97 Elena Cergedi, din Abrud, 1 florin
 98 Margareta Balta, din Abrud, 1 florin
 99 Artemiu Trifan, din Abrud, 1 florin
 100 Maria Balta, din Abrud, 20 crețari
 101 Alesandru Babuțiu, din Abrud, 30 crețari
 102 Alesandru Vasilie, din Abrud, 20 crețari
 103 Petru Rusu, din Abrud, 10 crețari
 104 George Morariu, din Abrud, 10 crețari
 105 Ioan Letierna, din Abrud, 10 crețari
 106 Georgiu Mera, din Abrud, 10 crețari
 107 Teresia Boșoganu, din Abrud, 10 crețari
 108 Petru Ghionca, din Abrud, 10 crețari
 109 Nicolae Anca, din Abrud, 10 crețari
 110 Ana Teleguțiu, din Abrud, 20 crețari
 111 Sofia Manea, din Abrud, 20 crețari
 112 Nicolae Hazu, din Abrud, 1 florin
 113 Ioan Manovicu, din Abrud, 30 crețari
 114 Susana Neagu, din Abrud, 30 crețari
 115 Elisabeta Ciora, din Abrud, 20 crețari
 116 Ioan Ciora, din Abrud, 20 crețari
 117 Alesandru Anca, din Abrud, 25 crețari
 118 Nicolae Ghionca, din Abrud, 40 crețari
 119 Alesandru Mladin, din Abrud, 50 crețari
 120 Sofia Germanu, din Abrud, 20 crețari
 121 Ana Merdia, din Abrud, 20 crețari
 122 Petruțiu Rusu, din Abrud, 40 crețari
 123 Ioana Teleguțiu, din Abrud, 40 crețari
 124 Simion Morariu, din Abrud, 30 crețari
 125 Iosif Danciu, din Abrud, 20 crețari
 126 Simion Ana, din Abrud, 20 crețari
 127 Alesandru Marcu, din Abrud, 20 crețari
 128 Ioan Anca, din Abrud, 30 crețari
 129 Petru Costea, din Abrud, 20 crețari
 130 Aron Merdea, din Abrud, 30 crețari
 131 Maria Poșoganu, din Abrud, 20 crețari
 132 Solomon Căroi, din Abrud, 10 crețari

- 133 Moise Lazăr, din Sibiu, 5 florini
 134 Ioan Ilie Anton, din Boița, jud. Sibiu, 10 florini
 135 Radu Istrate, din Boița, 3 florini
 136 Ioan Popa, din Boița, 1 florin
 137 Rosalia Balomiri, din Sebeș, 10 florini
 138 G. A., din Sebeș, 10 florini
 139 I. Munteanu, din Sebeș, 5 florini
 140 Nicolau Lazăr, din Sebeș, 2 florini
 141 I. Onițiu, din Sebeș, 2 florini
 142 I. Drăgan, din Sebeș, 2 florini
 143 I. G. Onițiu, din Sebeș, 1 florin
 144 Ioan V. Barceanu, din Sebeș, 1 florin
 145 Avram David, din Sebeș, 1 florin
 146 Ioan D. Cristea, din Sebeș, 1 florin
 147 I. Carpenișianu, din Sebeș, 2 florini
 148 I. D., din Sebeș, 1 florin
 149 C. Creticescu, din Sebeș, 1 florin
 150 Samoil Radu, din Sebeș, 20 crețari
 151 Isidor Blaga, din Sebeș, 1 florin
 152 Catinca Tipei, din Sebeș, 5 florini
 153 Agapia Droc, din Miercurea, 10 florini
 154 Ioan Măcelariu, din Miercurea, 10 florini
 155 Iustina G. Popu, din Miercurea 5 florini
 156 Dr. Munteanu, din Sebeș, 1 florin
 157 Emilia I. Munteanu, din Sebeș, 10 florini
 158 Ioan Cărpenișianu, din Sebeș, 2 florini
 159 Dochia I. Popu, din Sibiu, 1 florin
 160 I. Popa, din Săliște, 1 florin
 161 Dr. Olariu, din Sibiu, 1 florin
 162 Iustina Oprea Roșca, din Săliște, 5 florini
 163 Iacob Greavu, din Topircea, 2 florini
 164 Maria D. Lazăr, din Jina, 50 crețari
 165 Victor D. Lazăr, din Jina, 40 crețari
 166 Ioan Străulea, din Jina, 35 crețari
 167 Salomia Radu, din Jina, 50 crețari
 168 Elena Elia Popu, din Ludoș, 2 florini
 169 Ana Maier, din Vingard, 5 florini
 170 Ioan Turcu, din Vingard, 1 florin
 171 Nicolae Ciugudean, din Poiana, 10 florini
 172 Ana I. Sierbu, din Poiana, 1 florin
 173 Maria I. Sierbu, din Poiana, 1 florin
 174 Ioan Banu, din Poiana, 1 florin
 175 Ana N. Măneguțiu, din Poiana, 1 florin
 176 Maria Ilie Opreanu, din Poiana, 1 florin
 177 Ana I. Munțiu, din Poiana, 1 florin
 178 Maria N. Munteanu, din Poiana, 1 florin
 179 Dimitriu Moga, din Poiana, 1 florin
 180 Dimitriu și Ioan Siufană, din Poiana, 1 florin
 181 Aron Rodeanu, din Poiana, 1 florin
 182 Comuna Poiana, 20 florini
 183 Comuna bisericească, din Poiana, 10 florini
 184 George Opreanu, din Poiana, 1 florin
 185 Nicolae Genie, din Rod, 1 florin
 186 Stefan Wagner, din Rod, 1 florin
 187 Ana Nic. Dobrota, din Rod, 1 florin
 188 Pavel Bozdog, din Rod, 2 florini
 189 Ioan Munteanu, din Rod, 5 florini
 190 Constantin Marcu, din Rod, 1 florin
 191 Bucur Marcu, din Rod, 5 florini
 192 Dumitru Siufana Tiarina, din Rod, 5 florini
 193 Dumitru Munteanu, din Rod, 5 florini
 194 Constantin Bronga, din Rod, 1 florin
 195 Aron Sierbu, din Rod, 50 crețari
 196 Constantin Sierbu, din Rod, 5 florini
 197 Constantin Opreanu, din Rod, 1 florin
 198 Constantin Hondoreanu, din Rod, 1 florin
 199 Alesandru Toma, din Rod, 1 florin
 200 Dumitru Toma Preda, din Rod, 5 florini
 201 George Ghișie, din Rod, 5 florini
 202 Dumitru Siufană, din Rod, 5 florini
 203 Niculea Dăncilă Burlacu, din Rod, 5 florini
 204 Ioan Prodan, din Rod, 5 florini
 205 Nicolae I. Prodan, din Rod, 3 florini
 206 Nicolae Patia, din Rod, 3 florini
 207 Maria St. Banciu, din Săliște, 5 florini
 208 Stan Banciu, din Săliște, 5 florini
 209 Paraschiva N. Mosora, din Săliște, 3 florini
 210 Nicolau Mosora, din Săliște, 3 florini
 211 Paraschiva D. Florian, din Săliște, 10 florini
 212 Demetriu Florian, din Săliște, 5 florini
 213 Paraschiva Maxim, din Săliște, 10 florini
 214 Ioan R. Maxim, din Săliște, 5 florini
 215 Maria Zacharia, din Săliște, 5 florini
 216 Maria Bârză, din Săliște, 6 florini
 217 Demetriu Bârză, din Săliște, 5 florini
 218 Amalia Bârză, din Săliște, 1 florin
 219 Iustina Cosma Damian, din Săliște, 1 florin
 220 Maria fiica I(oi) Iordache Roșca, din Săliște, 2 florini
 221 Adolf Wenrich, din Săliște, 1 florin
 222 O.N.N. din Săliște, 3 florini
 223 Maria I. Munteanu, din Săliște, 6 florini
 224 Nicolae Stefle, din Săliște, 5 florini
 225 Lupea Bloțiu, din Săliște, 20 florini
 226 Ioan Martin, din Săliște, 1 florin
 227 Iordache Roșca căpitan, din Săliște, 5 florini
 228 Petru Cergău, din Săliște, 10 florini
 228 Dumitru D. Popa, din Săliște, 8 florini
 230 Alessandru Stefle, din Săliște 8 florini

- 231 Petru Hanciu, din Săliște, 10 florini
 232 Török Dénes, din Săliște, 50 crețari
 233 Dumitru Pavel, din Săliște, 20 florini
 234 Ioan Hertia, din Săliște, 5 florini
 235 Ioaneșiu Peligradu, din Săliște, 5 florini
 236 Dimitrie P. Bloțiu, din Săliște, 2 florini
 237 Nicolae N. Popa, din Săliște, 5 florini
 238 Nicolae Petruțiu, din Săliște, 1 florin
 239 Comana St. Velcu, din Săliște, 2 florini
 240 Stana Velcu, din Săliște, 5 florini
 241 Dimitrie Răuciu, din Săliște, 1 florin
 242 Petcu Hedwig, din Săliște, 1 florin
 243 Niculae Hertia, din Săliște, 1 florin
 244 Bucur Comșia, din Săliște, 10 florini
 245 Dimitrie B. Comșia, din Săliște, 2 florini
 246 Nicolae D. Popa, din Săliște, 1 florin
 247 Rachila Cifra, din Săliște, 1 florin
 248 Maria N. Nartea, din Săliște, 50 crețari
 249 Nicolae Nartea, din Săliște, 4 lei
 250 Părintele Gherman Bogdan, din Sibiu, 5 florini
 251 Alesandru Lebu, din Cacova, 200 lei
 252 Ion Stroia Clopotielu, din Cacova, 40 lei
 253 Coman Stoia, din Cacova, 10 lei
 254 Stefann Stroia, din Cacova, 5 florini
 255 Comann Miclăușiu, din Cacova, 5 lei
 256 Alesandru Hanzu, din Cacova, 5 lei
 257 Bucur Ciogaran, din Cacova, 5 lei
 258 Ales(andru) Popa, din Cacova, 5 lei
 259 Constantin Giurgiu, din Cacova, 5 lei
 260 Ioaneșiu Stroia, din Cacova, 5 lei
 261 Ioan Hanzu, din Cacova, 2 florini
 262 Jurcu Miclăușiu, din Cacova, 2 florini
 263 Daniil Preda, din Cacova, 1 florin
 264 Vlad Cazan, din Cacova, 1 florin
 265 Vasiliu Balteșiu, din Cacova, 1 florin
 266 Ana Machi, din Buteni, jud. Arad, 5 florini
 267 Antonia Dunca, 5 florini
 268 Emilia Gurban, 5 florini
 269 N. N., 5 florini
 270 Ana Augusta Crainic, din Dobra, jud. Hunedoara, 5 florini
 271 Maria Manuilu, din Dobra, 1 florin
 272 Iosif Petrovici, din Dobra, 1 florin
 273 George Herbeu, din Dobra, 20 florini
 274 Iuliana Belle, din Dobra, 50 crețari
 275 Ana Criste, din Dobra, 1 florin
 276 Iuliana Nandra, din Dobra, 20 florini
 277 Ioanif Herbeu, din Dobra, 50 crețari
 278 Iacob Gherman, din Dobra, 1 florin
 279 Alesandru Lăcătușiu, din Dobra, 1 florin
 280 Ioan Viesdeanu, din Dobra, 50 crețari
 281 Anonimu, din Dobra, 1 florin
 282 George Susmann, din Lapușul Superior, jud. Hunedoara, 1 florin
 283 Petru Petrovici, din Dobra, 50 crețari
 284 Ioan Sierbu, din Roșcani, jud. Hunedoara, 1 florin
 285 Aronn Ilie, din Teiu, jud. Hunedoara, 50 crețari
 286 Ioann Sierbu, din Cerbel, jud. Hunedoara, 50 crețari
 287 Iosif Oprean din Lapușnic, jud. Hunedoara, 50 crețari
 288 Antoniu Morariu, din Roșcani, jud. Hunedoara, 1 florin
 289 Maria Olariu, 1 florin
 290 Petru Olariu, 40 crețari
 291 Vicențiu Lesnicanu, 60 crețari
 292 Adolf Nandra, din Teiu, jud. Hunedoara, 20 florini
 293 Nagy Lajos, din Ilia, jud. Hunedoara, 20 crețari
 294 George Popu, din Ilia, jud. Hunedoara, 50 crețari
 295 Ionichiu, Luchu, din Gathația, jud. Hunedoara, 1 florin
 296 Al. Olariu, din Bretea, jud. Hunedoara, 1 florin
 297 George Savu, din Gathația, jud. Hunedoara, 50 crețari
 298 Alecsiu Olariu, din Gurarada, jud. Hunedoara, 2 florini
 299 Ioan Iacob, din Brădățel, jud. Hunedoara, 1 florin
 300 Ambrosiu Olariu, din Burjuc, jud. Hunedoara, 1 florin
 301 David Deheliu, din Brădățel, jud. Hunedoara, 50 crețari
 302 Aron Suci, din Dealu Mare, jud. Hunedoara, 1 florin
 303 Torony Mihály din Fărsădin, jud. Hunedoara, 50 crețari
 304 Ioan Gherman din Brădățel, jud. Hunedoara, 10 crețari
 305 Pavel Popovici, din Gialacuta, jud. Hunedoara, 1 florin
 306 Maria Crainicu, din Dobra, jud. Hunedoara, 20 florini
 307 Dimitrie Nistor, din Tisa, jud. Hunedoara, 1 florin
 308 Iosif Hațiegan, din Fînteag, jud. Hunedoara, 50 crețari
 309 Arsenie Petroviciu, din Lăpușul Superior, jud. Hunedoara, 50 crețari
 310 Teodosie Dan, die Lăpușul Superior, jud. Hunedoara, 20 crețari
 311 Sofronie Furca, din Roșcani, jud. Hunedoara, 40 crețari
 312 Toma Criste, din Pancu, jud. Hunedoara, 1 florin

- 313 Petru Crăciun, din Pancu, jud. Hunedoara, 50 crețari
- 314 Dimitrie Manduca, din Fintoag, jud. Hunedoara, 1 florin
- 315 Sofronie Olariu, din Tisa, jud. Hunedoara, 1 florin
- 316 Iosif Ognianu, din Mihăești, jud. Hunedoara, 50 crețari
- 317 Iosif Șinega, din Lăpușnic, jud. Hunedoara, 1 florin
- 318 Ioachim Hadanu, din Rădulești, jud. Hunedoara, 50 crețari
- 319 Ioan Rațiu, din Lasea, jud. Hunedoara, 50 crețari
- 320 Nicolae Gostaie, din Lăpușnic, județul Hunedoara, 60 crețari
- 321 Iosef Franoschitz, din Dobra, județul Hunedoara, 1 florin
- 322 Kusztod Lajos, din Dobra, jud. Hunedoara 50 crețari
- 323 Petru Popovici, din Sacamașiu, județul Hunedoara, 1 florin
- 324 Dimitrie Lăcătușiu, din Dobra, județul Hunedoara, 1 florin
- 325 Maria Almașiu, din Dobra, jud. Hunedoara, 1 florin
- 326 Iosif Criste, din Dobra, jud. Hunedoara, 20 crețari
- 327 Iasif Roșiu, din Dobra, jud. Hunedoara, 40 crețari
- 328 Aron Nistor, 20 crețari
- 329 Ana Criste, 30 crețari
- 330 Ion Oprean, 30 crețari
- 331 Toma Grozuția, 50 crețari
- 332 Ludovic Grozuția, 20 crețari
- 333 Ioan Czigu, 20 crețari
- 334 Luduvig Nemeșiu, 20 crețari
- 335 Ioan Criste, 50 crețari
- 336 Ioan Simce, 50 crețari
- 337 Ioan Singe, din Roșcani, jud. Hunedoara, 50 crețari
- 338 Dionisiu Ognianu, din Lăpușnia, jud. Hunedoara, 50 crețari
- 339 Nicolau Criste, din Dobra, jud. Hunedoara, 40 crețari
- 340 Ianos Dubasiu, din Dobra, jud. Hunedoara, 10 crețari
- 341 Simion Drăgoi, din Valea Mare, Banat, 1 florin
- 342 Dumitru Marcu, din Birghiș, jud. Arad, 1 florin
- 343 Nicolau Enciu, din Zam, jud. Hunedoara, 1 florin
- 344 Iosef Făgărașiu, din Zam, jud. Hunedoara, 5 florini
- 345 Virginia Olariu, din Pojoga, Banat, 1 florin
- 346 Paraschiva Mitea, din Ocna Sibiului, 15 crețari
- 347 Maria I. Munteanu, din Ocna Sibiului, 10 crețari
- 348 Ana I. Oprîșoru, din Ocna Sibiului, 6 crețari
- 349 Maria S. Mitea, din Ocna Sibiului, 10 crețari
- 350 Ioan Munteanu, din Ocna Sibiului, 10 crețari
- 351 Dimitrie Agura, Viena, 20 lei
- 352 Octavian Blasian, Viena, 10 lei
- 353 Dumitru Ioviția, Viena, 10 lei
- 354 Constantin V. Popu, Viena, 10 lei
- 355 Emilia B. Popoviciu, Viena, 6 lei
- 356 Iustin Colbasi, Viena, 6 lei
- 357 Dr. Teordeanu, Deva, 5 florini
- 358 Cornelia Maior, Deva, 2 florini
- 359 E. Tieranu, din Lipova, 5 lei
- 360 Iacob Rațiu, din Lipova, 5 lei
- 361 G. Serbu, din Lipova, 2 lei
- 362 G. Cojocariu, din Lipova, 2 lei
- 363 D. Cișmașiu, din Lipova, 1 lei
- 364 P. Iancu, din Lipova, 1 leu
- 365 C. Popoviciu, din Lipova, 1 leu
- 366 Marta Fogarasi, din Lipova, 5 lei
- 367 M. Barna, din Lipova, 2 lei
- 368 Sofia Popoviciu, din Lipova, 1 leu
- 369 D. Saviciu, din Lipova, 20 florini
- 370 N. Lungu, din Lipova, 1 leu
- 371 Ecaterina Dobreanu, din Lipova, 1 leu
- 372 Dumitru Marcu, din Lipova, 1 leu
- 373 Atanasiu Popi, din Lipova, 5 lei
- 374 Persida Popi, din Lipova, 2 lei
- 375 Stefanu Dragia, din Lipova, 2 lei
- 376 Aureliu Micu, din Lipova, 1 leu
- 377 Ioan Tieranu, din Lipova, 5 lei
- 378 G. Fogarași, din Lipova, 5 lei
- 379 G. G. Iancoviciu, din Lipova, 3 lei
- 380 Iuliu Mișiciu, din Lipova, 2 lei
- 381 David P. Simon, din Lipova, 10 lei
- 382 D. Pacatianu, din Lipova, 1 leu
- 383 P. Popoviciu, din Lipova, 5 lei
- 384 Nicolau Sierban, din Lipova, 5 florini
- 385 A. Hagiik, din Lipova, 2 florini
- 386 D. Th. Vuia, din Lipova, 2 florini
- 387 G. Mateiu, din Lipova, 2 florini
- 388 Sida Mateiu, din Lipova, 2 florini
- 389 Livia Mateiu, din Lipova,
- 390 Gebrüder Antonovics, Lipova, 1 florin
- 391 Spesantia, Lipova, 5 florini
- 392 I. Ardeleanu, Lipova, 1 florin
- 393 N. Tokats, Lipova, 1 florin
- 394 N. Munteanu, Lipova, 20 crețari
- 395 Al. Mircu, Lipova, 1 florin
- 396 D. Isvanu, Lipova, 1 florin

- 397 Eli(sabeta) Russu, Lipova, 1 florin
 398 G. Munteanu, Lipova, 1 florin
 399 Nic. Munteanu, Lipova, 1 florin
 400 Sidonia Barcianu, Lipova, 1 florin
 401 Aureliu Micloșiu, Lipova, 50 crețari
 402 Vas. Secoșianu, Lipova, 1 florin
 403 Cornelia Puticiu, Lipova, 1 florin
 404 M. Biberca, Lipova, 20 crețari
 405 G. Marienescu, Lipova, 2 florini
 406 Elena Pop, Băsești, 11 lei
 407 Georgiu Pop, Băsești, 100 florini
 408 G. Serbu, Băsești, 10 florini
 409 Stef(an) Antonescu, Băsești, 10 florini
 410 Ter(areștia) Ciuca, Băsești, 1 florin
 411 Ana Alpini Gallu, Băsești, 1 florin
 412 G. Maioru, Băsești, 1 florin
 413 I. Kovats, Băsești, 1 florin
 414 V. Muresianu, Băsești, 1 florin
 415 Dem. Popu, Băsești, 2 florini
 416 Niceforu Oșeanu, Băsești, 2 florini
 417 Ioan Simion, Băsești, 20 florini
 418 D. Vultur, Băsești, 3 florini
 419 G. Pop, Băsești, 5 florini
 420 T. Lengyel, Băsești, 5 florini
 421 Ales. Costea, Băsești, 5 florini
 422 S. Sab. Mureșianu, Băsești, 2 florini
 423 Stef. Achim, Băsești, 2 florini
 424 Andreiu Popu, Băsești, 2 florini
 425 Iosif Farkas, Băsești, 40 crețari
 426 Elia Popu, Băsești, 40 crețari
 427 Andrei Popu, Băsești, 40 crețari
 428 Vas Silagy, Băsești, 1 florin
 429 S. Crișian Băsești, 30 crețari
 430 Ilie Popu Flori, Băsești, 20 crețari
 431 Th. Popu, Băsești, 20 crețari
 432 Gavrilă Grosu, Băsești, 10 crețari
 433 Nuțiu Ratișu, Băsești, 20 crețari
 434 Mich. Popi Giurchi, Băsești, 40 crețari
 435 Alex. Popu, Băsești, 40 crețari
 436 Andras Popu, Băsești, 2 florini
 437 Teodor Popu, Băsești, 60 crețari
 438 Flore Popu, Băsești, 1 florin
 439 V. Mureșianu, Băsești, 40 crețari
 440 I. Pop Solanu, Băsești, 20 crețari
 441 Onu Magyari, Băsești, 20 crețari
 442 Gligor Popu, Băsești, 20 crețari
 443 Vas. Pop, Băsești, 1 florin
 444 Vas. Napredianu, Băsești, 50 crețari
 445 Salamon Kupferschmiedt, Băsești, 30 crețari
 446 Ignatz Marcovicu, Băsești, 1 florin
 447 Ludvig Bernad, Băsești, 20 crețari
 448 Perse Onuțiu, Băsești, 1 florin
 449 Danilă Horincariu, Băsești, 1 florin
 450 Const. Pop Ursu, Băsești, 1 florin
 451 Maana Popu, Băsești, 10 florini
 452 Ter. Popu, Băsești, 22 lei
 453 Lucreția Vultur, Băsești, 2 florini
 454 Ana Boitoru, Băsești, 1 florin
 455 Mich. Popu, Băsești, 5 florini
 456 Zoe Mihălțianu, Bradu, județul Hunedoara, 5 florini
 457 Castiția Feier, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin și 50 crețari
 458 Elisa Paran, Bradu, jud. Hunedoara, 5 florini
 459 Maria Giula, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 460 Clara Szabo, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 461 Lucreția Golcea, Bradu, jud. Hunedoara, 80 crețari
 462 Nicolae Obedeu, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 463 Florentina Bogdan, Bradu, jud. Hunedoara, 2 florini și 5 crețari
 464 Sofia Barna, Bradu, jud. Hunedoara, 3 florini
 465 Sofia Cuteanu, Bradu, jud. Hunedoara, 2 florini
 466 Maria Imperatu, Bradu, jud. Hunedoara, 60 crețari
 467 Cristina Luca, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 468 Sofia Olariu, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 469 Maria Luca, Bradu, jud. Hunedoara, 50 crețari
 470 Maria Feier, Bradu, jud. Hunedoara, 80 crețari
 471 Iulia Gavrilă, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin și 50 crețari
 472 Maria Gula, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 473 Mihai Ghirina, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 474 Catarina Russu, Bradu, jud. Hunedoara, 5 florini
 475 Susana Costin, Bradu, jud. Hunedoara, 2 florini
 476 Ioan Angel, Bradu, jud. Hunedoara, 1 florin
 477 Elisa Popu, Cristian, 11 lei, 2 florini și 10 crețari
 478 Otelia Adamovicu, Baia de Criș, jud. Hunedoara, 4 florini
 479 Judita Secula, Baia de Criș, jud. Hunedoara, 40 lei
 480 Vincențiu Babeșiu, și 6 fii, Budapesta, 80 lei

Sibiu 1/13 September 1877

Iuditha Măcellariu

Consemnarea

ofterelor în obiecte pentru ostașii români răniți din România

- 1 N. N. din Sibiu, 32 kg scame
- 2 Sofia Decei preoteasă din Hamba, 3 kg scame
- 3 Ana Pop din M.(ureș), Uioara, 3,750 kg scame
- 4 Alioria Lida Șiria (jud. Arad) 0,670 kg scame
- 5 Sidonia Secășianu, Șiria (jud. Arad), 0,670 kg scame
- 6 Iuliana Lazarovici, din Ususen în Bannat, 0,650 kg scame
- 7 Lucreția Nemeșiu, tot de acolo 0,650 kg scame
- 8 Safta Balomir, din Miercurea, 3 m pînă
- 9 Ana Danu Gelju, 2,05 m pînă
- 10 Ana G. Bunea, 1,05 m pînă
- 11 Ana N. Dragomir, 2,05 m pînă
- 12 Ana I. Cîmpeanu, 1,05 m pînă
- 13 Maria S. Fleșeriu, 2,05 m pînă
- 14 Ana I. Fleșeriu, 2,05 m pînă
- 15 Vasia I. Heljiu, 2,05 m pînă
- 16 Maria M. Beu din Apoldu infer.(ior) 4 m pînă
- 17 Maria I. Bozan, 4 m pînă
- 18 Maria T. Dragomir, 5 m pînă
- 19 Susana Cristea, 6 m pînă
- 20 Maria Orăștean, 2,05 m pînă
- 21 Ana Giurca, 2,05 m pînă
- 22 Ana Munteanu, 2,05 m pînă
- 23 Maria Găvozdea, 2,05 m pînă
- 24 Susana Curea, 2,05 m pînă
- 25 Rusia I. Lazăr, 1,05 m pînă
- 26 Maria M. Beu, 4 m pînă
- 27 Ana Nicora, 3,05 m pînă
- 28 Maria I. Moga, 2,05 m pînă
- 29 Sumza M. Popa, 4 m pînă
- 30 Elena M. Topîrceanu, 3 m pînă
- 31 Ana M. Cacoveanu, 2,05 m pînă
- 32 Elisabeta Nicora, 2,05 m pînă
- 33 Sumza Neagu, 2,05 m pînă
- 34 Ioana D. Topîrceanu, 2,05 m pînă
- 35 Ana C. Domnariu, 2,05 m pînă
- 36 Elisabeta Orășteanu, 2 m pînă
- 37 Raveca Topîrceanu, 2,05 m pînă
- 38 Ioana D. Beju, din Rod, 1,05 m pînă
- 39 Elena D. Cornea, 3 m pînă
- 40 Elena J. Robu, 1,05 m pînă
- 41 Maria D. Drăgan, 2,05 m pînă
- 42 Elena M. Beju, 1,05 m pînă
- 43 Ioana M. Jenie, 2,05 m pînă
- 44 Elena J. Moga, 4 m pînă
- 45 Salomia I. Moga, 2,05 m pînă
- 46 Salomia G. Beu, 3 m pînă
- 47 Elena D. Petru, 1,05 m pînă
- 48 Agapia Droc, din Miercurea, 5 pachete scame
- 49 D-na S. Popovici Barcianu, din Râinari, 10 dg scame, 1 petec pînă, 4 fișii late, 7 fișii înguste
- 50 D-na Sabina Ciucianu D-to, 27 dg scame și 2 triunghiuri pînă
- 51 D-șotara Aurelia Bratu, 35 dg scame
- 52 Maria Ariton din Boița, 30 coți pînă
- 53 Maria Dörner, 10 rifuri și fon
- 54 Maria Corbin, 12 triunghiuri, 12 fișii late
- 55 Mariția Mihai, 2 kg scame
- 56 Ana Tincu cu mai multe dame, 1½ kg scame
- 57 Antonia Dunca din Buteni, 50 dg scame
- 58 Zene Iogea, 1 kg și 50 dg scame
- 59 Emilia Gurban, 1 kg și 50 dg scame
- 60 Elena Mica din Lugozen, 50 dg scame
- 61 Persida Mihulinu din Prăjești, 1 kg scame
- 62 D-na Amalia Ion Pop, 2 lepedec și 4 ștergare
- 63 Maria Isaia Opreșor, 1 lepedeu și 2 ștergare
- 64 Maria Ion Opreșor, 1 m și 2 dm pînă
- 65 Ana Toma Duma, 1 m pînă
- 66 Susana Toma Duma, 1 m pînă
- 67 Eva Ilie Mohanu, o cămașă
- 68 Rafila Vasilie Grădinaru, 1 m pînă
- 69 Safta Lazăr Stoiu, 7 dm pînă
- 70 Ana George Carabulea, 1 m pînă
- 71 Ioana Toma Soima, 1 m și 4 dm pînă
- 72 Ana Ioancei Opreșor, 1 m și 4 dm pînă
- 73 Rafila Dumitru Mateiu, 1 m și 5 dm pînă
- 74 Florea Ioan Tudoru, 1 m și 4 dm pînă
- 75 Ana Ioan Roșca, 1 m și 4 dm pînă
- 76 Maria Neculaie Stoiu, 1 m și 5 dm pînă
- 77 Maria Onea Curteanu, 1 m și 5 dm pînă
- 78 Maria Iosif Drăghici, 1 cămașă
- 79 Ana Ion Drăghici, 1 m și 2 dm pînă
- 80 Maria Savu Orășteanu, 1 pereche izmene și 1 ștergar
- 81 Maria Simion Bobeșiu, 1 m și 4 dm pînă
- 82 Maria George Munteanu, 1 m și 7 dm pînă
- 83 Ana Lazăr Oași, 1½ m pînă
- 84 Eva Ion Nica Apolzan, 1 m și 4 dm pînă

- 85 Eva Savu Manu Mărginean, 1 m și 6 dm pînză
- 86 Lina Ion Balteșiu, 1 m și 6 dm pînză
- 87 Sara Petru Avram, 1 m și 7 dm pînză
- 88 Lina Simion Sedeanu, 1 $\frac{1}{2}$ m pînză
- 89 Maria Ilie Balteșiu, 1 m și 6 dm pînză
- 90 Ana Ilie Oprișoru, 1 m și 4 dm pînză
- 91 Maria Nicolae Tura 1,05 m pînză
- 92 Safta Simion Gligor, 1,05 m pînză
- 93 Maria Iacob Moldovan, 1,05 m pînză
- 94 Ana Ion Lazăr Luca, 1 m pînză
- 95 Ana Nicolae Albu, 1 m și 4 dm pînză
- 96 Stana Simion Vlad 1,05 m pînză
- 97 Maria Nicolau Balteșiu, 1 m pînză
- 98 Safta Savu Zaharia 1 m pînză
- 99 Safta Ilie Zaharia, 1 ștergar
- 100 Ioana Ion Tonciu, 1 m și 4 dm pînză
- 101 Ioana Dumitru Cristea, 1 m și 7 dm pînză
- 102 Sora Ioan Birău 1 m și 4 dm pînză
- 103 Paraschiva Ioan Dogianu, 1 m pînză
- 104 Maria Ion Lucaciu, 1,05 m pînză
- 105 Maria Savu Petru Voina, 1 m pînză
- 106 Ana Ion Petru Popovici, 1,05 m pînză
- 107 Elena Savu Toma Tudor, 1,05 m pînză
- 108 Ana Toma Tudoru, 1 m și 6 dm pînză
- 109 Ioan Nicolau Ciovică, 1 cămașă
- 110 Maria Savu Greavu, 1 ștergar
- 111 Ana Savu Roșca, 1 cămașă
- 112 Elena Achim Bobeșiu, 7 dm pînză
- 113 Ana Nicolau Ion Tudoru, 1,5 m pînză
- 114 Ana Ioan Ioan, 1,5 m pînză
- 115 Ana Nicolau Henteșiu, 1,5 m pînză
- 116 Ioana Ișian Dăianu, 1 m și 4 dm pînză
- 117 Ana Dumitru Popa, 1 cămașă
- 118 Ioana Savu Balteșiu, 1 m și 2 dm pînză
- 119 Elena Vasilie Banu, 0,5 m pînză și 1 cămașă
- 120 Maria Ion Negulei, 1 cămașă
- 121 Maria Nicolae Vestemcean, 1 cămașă
- 122 Eva Ion Lazăr Luca, 9 dm pînză
- 123 Ana Ion Deșeanu, 7 dm pînză
- 124 Ioana Ioan Vasilie Banu, 1 cămașă
- 125 Ana Savu Bobeșiu, 6 dm pînză
- 126 Maria Savu Ioan Văcariu, 1 m și 7 dm pînză
- 127 Floarea Lazăr Muntean, 1,5 m pînză
- 128 Ana Simion Ciobanu, 1 cămașă
- 129 Elena Savu Apolzan, 1,5 m pînză
- 130 Maria Ioan Opresan, 1,5 m pînză
- 131 Sora Samoilă Florea, 1 m pînză
- 132 Ana Ioan Ioaneșiu Munteanu, 1 m pînză
- 133 Ana Ioan Andrei Maftעי, 1 m și 7 dm pînză
- 134 Maria Simion Dănilă, 1 m și 7 dm pînză
- 135 Maria Ioan Cindea, 1 m pînză
- 136 Maria Ioan Luca, 1 m pînză
- 137 Ana Nicolau Oni Tudoru, 1,5 m pînză
- 138 Elena S. Cojocariu, 4 m pînză
- 139 Lina Andrei Maftעי, și
- 140 Ana Simion Oprișor din Ocna Sibiului, 7 $\frac{1}{2}$ m pînză
- 141 Ana Ion Dănilă Luca, 1 $\frac{1}{2}$ m pînză, 1 ștergar
- 142 Maria Slavu Voina, 1 m pînză
- 143 Maria Ilie Lazăr Voina, 1,5 m pînză
- 144 Ana Nicolau Gherman 1,5 m pînză
- 145 Safta Simion Negrilă, 1,5 m pînză
- 146 Maria Savu Ion Drăghici, 1,5 m pînză
- 147 Ana Ion Bireu, 1,5 m pînză
- 148 Maria Ioan Ioan Iosif, 1,5 m pînză
- 149 Lina Savu Găvozdea, 1,5 m pînză
- 150 Maria Ioan Simion Balteșiu, 1 m pînză
- 151 Ana Simion Capră, 1,5 m pînză
- 152 Ana Nicolau Lascu, 1,5 m pînză
- 153 Ana Ioan Văcariu, 1,5 m pînză
- 154 Ana Precup Măierean, 1,5 m pînză
- 155 Ana Petru Balteșiu, 1,5 m pînză
- 156 Ana Lazăr Mureșianu, 1,5 m pînză
- 157 Ana Ioan Achim, 1,5 m pînză
- 158 Maria Ilie Metri, 1,5 m pînză
- 159 Maria Georgiu Căndea, 1,5 m pînză
- 160 Ana Ioan Onea Henteșiu, 1,5 m pînză
- 161 Sora Andrei Popa, 1,5 m pînză
- 162 Lina Ioan Lazăr Voina, 1 m și 7 dm pînză
- 163 Tina Ioan Pițu Gligor, 1,5 m pînză
- 164 Rafila Onițiu Roșca, 1,5 m pînză
- 165 Stana Opri Balteșiu, 1,5 m pînză
- 166 Maria Ioan Avram, 1,5 m pînză
- 167 Ana Mihail Petru Voina, 1,5 m pînză
- 168 Maria Dumitriu Balteșiu, 1,5 m pînză
- 169 Ana Elia Avram, 1,5 m pînză
- 170 Maria Ioan Negrilă, 1,5 m pînză
- 171 Maria Lazăr Negrilă, 1 m și 7 dm pînză
- 172 Maria Elie Barac, 1,5 m pînză
- 173 Lina Ioan Duma, 1 m și 7 dm pînză
- 174 Ana Savu Ioaneșiu Munteanu, 1 m și 7 dm pînză
- 175 Maria Simion Gligor, 1 m și 7 dm pînză
- 176 Ioana Saia Matei, 1,5 m pînză
- 177 Safta Onei Tudoru, 1 m și 7 dm pînză
- 178 Maria Saia Matei, 1 m și 7 dm pînză
- 179 Ana Georgiu Pițu Petrișor, 1 m și 6 dm pînză
- 180 Maria Ioan Tudoru 6 dm pînză
- 181 Rafila Savu Tuduru, 6 dm pînză
- 182 Safta Nicolau Munteanu, 1 m și 2 dm pînză
- 183 Maria Ioan Banu, 2 ștergare
- 184 Maria Savu Ciovică, 1 m și 2 dm pînză
- 185 Ioana Lazăr Curteanu, 0,5 m pînză
- 186 Maria Ioan Nica Apolzan, 0,5 m pînză
- 187 Ana Savu Munteanu, 1 cămașă
- 188 Ana Petru Achim, 1 m și 2 dm pînză

- 189 Safta Savu Preda, 1 m și 2 dm pînză
 190 Ana Glișor Maftei, 1 m și 2 dm pînză
 191 Maria Savu Ioan Văcariu, 2 m pînză
 și 1 ștergar
 192 Văduva preoteasă din Ocna, Ana Oprișor, 3 cămăși, 1 izmene, 1 lepedeu, 3 ștergare, 1 străjac
 193 Maria Cristea, 6 m pînză
 194 Maria M. Munteanu, și
 195 Maria Ilie Henteșiu, 9 m pînză și 1 cămașă
 196 Ana Capră, 1 m pînză și 2 ștergare
 197 Maria I. Greavu, 2 m pînză
 198 Ana S. Oprișor, 2 m pînză
 199 Ana I Ciovică, 3 m pînză
 200 Maria S. Oprișor, 3 m pînză
 201 D-șoara Ida Mladin din Macia, jud. Arad, 2 kg scame și 69 dg scame
 202 D-șoara Sofia Oprea d-to, 1 kg și 5 dg scame
 203 Sidonia Oprea, 96 dg scame
 204 D-na Ioana Bădilă din Sibiu, 3/4 kg scame, 25 triunghiuri de pînză, 32 comprese pînză, 6 fișii late.
 205 D-na Ecaterina Drăghici, din Deva, 1/2 kg scame
 206 Iuditha Măcelariu, din Sibiu, 50 cămăși. 50 perechi izmene
 Sibiu, 1 Sept(embrie) 1877
 Iuditha Măcellariu

— Zusammenfassung —

Vor einiger Zeit wurden im Staatsarchiv von Sibiu neue Urkunden entdeckt, die die Entdeckung, die die tatkräftige Hilfe der Bevölkerung Siebenbürgens bei der Verpflegung der rumänischen Verwundeten während des Unabhängigkeitskrieges belegen.

Unter den in diesen Urkunden genannten Spendern werden neben Rumänen aus Siebenbürgen auch Sachsen und Ungarn angeführt.

ZAHARIA BOIU, POET AL RĂZBOIULUI PENTRU INDEPENDENȚĂ

GH. POPOVICI

Exclus de la toate drepturile prin situația de tolerat pe teritoriul ce-i aparținuse dintotdeauna, poporul român din Transilvania s-a considerat în afara istoriei Imperiului habsburgic, care nu-i adusesese decât umilință și iobăgie.¹

Cercetarea dovezilor istorice, pentru a demonstra înțietatea noastră în această provincie, a lăsat puțin timp „inteligentei” să se ocupe și cu literatura, iar poeții, câți au fost: Andrei Mureșanu, G. Coșbuc și Șt. O. Iosif s-au întors în poemele eroice la luptele duse pentru libertate din vremea lui Decebal, a lui Gelu sau a lui Horia și Avram Iancu, chiar după ce-au trecut peste munți.

Zaharia Boiu, după ce-și publicase la Sibiu, în 1862, volumul de poezii „Sunete și răsunete. Cercări poetice”, schimbă poezia deceptiilor ce-au urmat după 1848 cu forța justițiară a articolelor prin care cerea drepturile ce ni se cuvin ca popor autohton și majoritar în Transilvania.

Războiul pentru independență, într-o perioadă când în Transilvania se afirma din ce în ce mai stăruitor lupta pentru recunoașterea individualității noastre naționale, aduce noi speranțe la realizarea unirii cu „Țara”.

Dezamăgit de anularea în 1866 a hotărârilor luate în Dieta transilvană deschisă la Sibiu și de formarea Imperiului bicefal, poetul revine la muzele atât de binevoitoare în vremuri eroice și scrie un ciclu de 14 poezii, din care numai 9 au putut fi publicate în Telegraful român din 1878, sub pseudonimul Eugen Silvan, iar restul de cinci, mai „îndrăznețe”, au fost cuprinse, împreună cu celelalte, în broșura intitulată „Frunze de laur”, tipă-

¹ În manualul „Elemente de geografie pentru școlile populare române greco-orientale”, Sibiu, 1869, p. 112, Z. Boiu definește patria în felul următor: „Patria noastră este Transilvania sau Ardealul... Transilvania, adică țara de dincolo de pădure”.

rită la Sibiu în 1904, la un an după moartea poetului, de către Ioan Baptist Boiu, fiul acestuia.²

Avântul cu care ostașii se îndreaptă spre Dunăre

*Să dea piept cu Semiluna
Și la multele cunune
Să-și mai adauge încă una,*

ia proporții hiperbolice în viziunea artistică a poetului. Numai frământările cosmice mai pot da imaginea entuziasmului cu care întreaga țară participă la război:

*Ca torențele de munte,
Vișind din depărtare,
Astfel streapătul de arme
Vine mare, tot mai mare,
Căci ca frunza și ca iarba,
Fără număr, fără nume,
Trece oastea-n miezul nopții,
Parcă câtă este-n lume.*

Ca și V. Alecsandri, ale cărui poezii fuseseră reproduse pe întrecute în periodicele de peste munți, poetul n-a avut nevoie să se folosească de o imaginație romantică ca să creeze întâmplări spectaculoase, căci reporterii români și străini comunicau destule momente emoționante prin sacrificiul și abnegația cu care ostașii își dădeau viața pentru libertatea patriei.

Doctorandul C. Pastea alergă, după asaltul de la Grivița, să dea ajutor răniților. Întâmplător, primul rănit pe care-l luă în brațe era tocmai fratele său, voluntarul licean, I. Pastea, care, recunoscându-l, îi spuse că „moare bucuros” și-l rugă să-l „mai sărute odată” și „să salute patria și pe ai săi”.³ Episodul, deși dramatic în sine, se încheie cu explozia încrederii în victoria luptei.

*Lupta urlă mai înversunată,
Armele române-au triumfat
Ce e? „Am învins — Adio țară,
Mor voios pentru pământul țării”
Și pe urm-apoi se-mbrățișară
Doctor Pastea și cu frate-său*

² E. surprinzător faptul că tocmai fiul poetului face următoarea afirmație în prefața broșurii: „Din poeziile ce urmează numai una singură a fost publicată de autor în Almanahul societății Petru-Maior (Budapesta 1901)” și că întreg ciclul de 14 poezii „a fost publicat de subscrisul în Foița Tel. rom. nr. 55—56 a.c.”. Adevărul este că au fost publicate de autor în „Tel. rom.” 1878 — cu excepția celor menționate de noi și încă a altor două poezii, iar din poeziile publicate de „subscrisul” în același ziar, lipsesc poeziile „Doctor Pastea și cu frate-său” și „Jertfa școlarilor”.

³ Tel. rom. XXI, 76, Sibiu 25/IX/7, 1877, p. 305, sub titlul „Invitație la prenumerațiune (Asupra răniților români)” publică cele cuprinse și în poezie. Întâmplarea a fost consemnată și în „Jurnalul de război” al corespondentului italian Marc Antonio Canini. Sergentul Ion Pastia (nu Pastea), licean voluntar fusese înrolat în rgt. 5 linie, iar fratele său, doctorandul C. Pastia, fusese afectat ambulantei diviziei a 4-a de sub comanda generalului Angelescu. Cf. „România literară”, X, 7, Buc. 17/II 1977, p. 19.

Același reportaj inspiră poetului și poezia „Testamentul soldatului“, care anticipează „Rugămintea din urmă“ a lui G. Coșbuc.

Grav rănit, soldatul își rostește următorul testament:

*Lăsați-mă pe iarbă jos, să mai privesc cîmpia
Și soarele cel drăgălaș venind din România,
Iar maicii mele, văduvă, să-i spuneți voie bună,
Căci pentru țară am murit și-am dobîndit cunună!*

.....
*În pungă am cinci leișori, din leafă, creștinește,
Voi, soții mei, cîți veți trăi, să-i împărțiți frățeste.*

Versurile în general scurte, pentru a concentra entuziasmul și încrederea în victorie, au nevoie în această poezie de o extensiune amplă, cerută de revărsarea încetinită a celor din urmă dorințe ale muribundului.

O poezie de largă circulație în manualele școlare, folosite și în vechea țară, este „Sultan și curcan“. De data aceasta, în atmosfera de îngrijorare a războiului, Z. Boiu apelează la umorul specific țărănesc și la vocabularul popular. Doi dorobanți se prezintă în fața sultanului cu același curaj ca și pe front.

*Și cu fruntea înălțată
Mina la cocardă pun:
„Sănătate, împărate,
Sună ca din guri de tun.
Și cafeaua se răstoarnă
Și ciubucul e trîntit
Și tutunul pe covoare
Și sultanul e-nlemnit.
„Duceți-i de aicea frate“,
Zice apoi într-un târziu,
„Iștea nu-s cu mintea-ntreagă,
Iștea te mănîncă viu“.*

Versul scurt, ritmul dactilic și forma dialogată i-a înlesnit memorizarea în rîndurile tineretului și pătrunderea în scenetele populare.

Pentru un pedagog de renume al lui Z. Boiu, autorul celor mai bune manuale din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, nu putea rămîne în afara preocupărilor sale educative modesta contribuție adusă și de școlari care „șed în clasa lor“:

*Și cîntă voinicește
Și-n vesel cor și ciorobor,
Fac semne bărbătești,
Căci astfel seama și-au fost tras,
S-ajute și ei țara.*

În dorința de a răspunde la toate cerințele pe care le impunea războiul, după ce amintește femeilor române:

*Că frații, fiii voștri sînt Grabi ai libertății,
Fii de Mihai și Ștefan, sămînță de roman,*

le adresează patetica rugăminte:

*Gătiți veșminte, hrană și fragede așternute
La cei ce pentru țară se luptă cu virtute.⁴*

În toiul războiului, cînd îndemnurile se succed mînate de dorința de a suplini toate greutățile inerente unor astfel de împrejurări, retorismul se impune ca o necesitate și poetul l-a folosit cu talent în două ode, poate cele mai reușite poezii din ciclul amintit. În prima, intitulată simbolic „Dedicatie”, Z. Boiu, ca poet, își aduce drept ofrandă modestele versuri, „cununii de lauri”, celor care au căzut eroic pentru patrie:

*Pentru voi, ce România prin virtute-ați înălțat
Petre prin columni eterne pentru voi ce-n țări străine
Scumpă jună-va viață pentru patrie v-ați dat!*

iar în a doua, ambele nepublicate de poet pentru conținutul patriotic peste limitele admise de autoritatea statală, aduce un sublim omagiu „Armatei române” ce s-a distins în luptele decisive pentru victoria finală:

*Da! Nicopolea bătrînă și Vidinul mult dușmanul,
Grivița și Plevna cruntă ce-o-mblinzirăți cu arcanul
Ca și leul în turbare îngrozind cu coama sa,
Rahova, cuibul de stîncă și Palanca dunăreană,
Vor vesti prin șir de secolii de virtute-vă romană (ș.a.)
Că pe-aceste negre plaiuri străluci ca dalbă stea.*

Enumerarea localităților, rămase în istoria războiului și încrederea de care prestigiul patriei se va bucura „prin șir de secolii”, împrumutate din „Oda ostașilor români” a lui V. Alecsandri, măreau desigur speranțele poetului ardelean în mult dorita întregire națională. De altfel, ciclul cuprinde și o poezie care prin subiect n-are nici o tangență cu evenimentele din timpul războiului. Este oda „Statuia lui Mihai Viteazul”, la care au recurs poezii și N. Bălcescu în vremuri de lupte pentru „libertatea și unitatea națională”. Z. Boiu, pentru care independența țării consemna o etapă sigură în realizarea planurilor lui Mihai Viteazul, îl reînvie în același peisaj tulburător ca și Gr. Alexandrescu:

Vuietul se răspîndește, se cutremură pămîntul

*Si la scaunul domniei, unde stă Mihai armat,
Se arată o minune, căci Mihai s-a deșteptat,*

⁴ La Sibiu s-a organizat un comitet al femeilor române pentru ajutorarea răniților sub președenția Judeitei Măcelariu, avînd ca secretară pe Caliopi Boiu, soția poetului.

însă, mai încrezător decît predecesorul său, poetul sibian vede cum „fruntea lui se-nseninează“,

*Căci palatul România far și-l puse de lumină,
Tunurile sunt trofee, care oastea le-a luat
Și drept pîrgă prețioasă lui Mihai le-a închinat*

Domnitorul primei uniri „privind în fericire peste-a sa iubită gîntă“,

*Și-nălțînd nervoasa dreaptă ce comandă „Înainte“
Zice: „De-acum dorm în pace, dorul meu se împlini,
Căci românul ce pierduse cartea, arma regăsi.“*

•
•

Porunca voievodului, rămasă în conștiința poporului și puterea armelor au contribuit la unirea dorită de domnitor.

Avem convingerea că o „prezentare“ a poeziilor este mai nimerită decît o analiză trecută prin prizma criteriilor estetice care le-ar putea găsi deficitare sub aspectul limbii și al mijloacelor estetice.

Dacă în vechea țară, prestigiul de care s-a bucurat poezia lui V. Alexandri nu și-a găsit imitatori, Transilvania ne-a dat un discipol credincios bardului de la Mircești, dovadă a comuniunii de sentimente și de idealuri în momentele hotărîtoare ale istoriei noastre.

Optimismul, vigoarea sentimentelor, patriotismul și aportul didactic al poeziilor au cultivat, ca și literatura istorică a înaintașilor săi, cele mai scumpe deziderate ale poporului nostru.

Z. Boiu n-a trăit ca să participe la realizarea în 1918 a unității statului național, însă marșul eroic compus de I. Vidu pe versurile poetului a primit delegațiile ce veneau să consfințească pentru totdeauna marele eveniment din istoria noastră.

— Zusammenfassung —

Der Unabhängigkeitskrieg Rumäniens beeinflusste auch in Siebenbürgen den nationalen Geist und die literarischen Strömungen.

Der Dichter Zaharia Boiu, beseelt von Tatendrang, streibarem Temperament, Opferbereitschaft und intellektueller Kühnheit, veröffentlicht 14 Gedichte in der Zeitschrift „Telegraful român“ (Rumänischer Telegraph) unter dem Pseudonym Eugen Silvan und später, im Jahre 1904, in dem Band „Frunze de toamnă“ (Herbstblätter) verherrlicht er — in der Art V. Alexandris, dessen Anhänger er war — die wichtigsten Momente des Kampfes für Freiheit, an dem sich als Rekruten auch Rumänen aus Siebenbürgen beteiligt hatten.

Z. Boius Gedichte waren ein bemerkenswerter Beitrag zur patriotischen Erziehung der Generation die für die Einheit des Nationalstaates kämpfte.

MIȘCAREA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ DUPĂ RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ (1878—1883)

I

TEODOR PAVEL

De-a lungul epocii noastre moderne, independența și unitatea națională s-au manifestat, mai pregnant decît în secolele anterioare, ca aspecte fundamentale, inseparabile, ale năzuințelor și luptei poporului român pentru afirmarea sa de sine stătătoare pe teritoriul formării și ființării sale neîntreprupte. Mișcarea culturală și politică din secolul al XVIII-lea și revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția unitară română din 1848—1849 și Unirea Moldovei cu Țara Românească în 1859 au reprezentat momente de vîrf ale interpătrunderii aspirațiilor de neatîrnare și unitate și tot aștea trepte în lupta pentru faurirea cadrului statal unitar, în interiorul căruia națiunea română în totalitatea sa și în deplinătatea drepturilor sale asupra teritoriului național să-și valideze capacitățile creatoare și năzuințele de dreptate socială, libertate și progres. În prelungirea firească a etapelor precedente, războiul pentru cucerirea independenței de stat a României din 1877—1878 a marcat punctul culminant al stăruințelor și împlinirilor înregistrate în secolul al XIX-lea, moment hotărîtor în dezvoltarea luptei naționale românești din deceniile următoare pînă la biruința deplină din anul 1918. De aceea, în seria marilor momente ce jalonează istoria noastră națională, cucerirea independenței de stat a României la 1877, „sumă a vieții noastre istorice“, în expresia lui Eminescu, a reprezentat în același timp o platformă superioară, traică, de continuare a luptei pentru împlinirea integrală a programului politic al mișcării naționale românești formulat încă în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Istoriografia noastră a remarcat constant și cu deplină îndreptățire rolul evenimentelor din 1877 și consecințele lor imediate asupra întregii dezvoltări ulterioare a istoriei poporului român.¹

¹ Vezi C. Antip și E. Bantea, *Insemnătatea istorică a cuceririi independenței României*, în vol. *România în războiul de independență, 1877—1878*, Editura Militară, București, 1977, cap. XIV, p. 391 și urm.

Înrîurirea anului 1877 asupra mișcării naționale din Transilvania și Bucovina este azi, grație cercetărilor insistente și pertinente din ultimele decenii, cunoscută în aspectele ei esențiale.² Cu toate acestea, informația mult îmbogățită și o perspectivă largă, cuprinzătoare, justifică reluarea investigației pe această temă. Metodologic, pornim de la renunțarea la optica restrictivă a înțelegerii mișcării naționale românești de după 1877 ca o luptă desfășurată doar în cuprinsul provinciilor românești aflate sub dominație străină. Pentru că, centrelor mișcării naționale din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina trebuie să li se asocieze și cele din România liberă sau din străinătate, iar programului politic al mișcării naționale române din monarhia austro-ungară să i se însereze componentele politice de bază așa cum și-au găsit ele formularea categorică, tranșantă, pe teritoriul României independente, din moment ce acestea au fost gândite și dorite, și de către românii din Transilvania și Bucovina, dar, din motive lesne de înțeles, ele n-au putut fi public exprimate. Totodată, am început investigația renunțând la judecăți apriorice în aprecierea atitudinii cercurilor politice oficiale și semif oficiale față de programul mișcării naționale. O cercetare mai aprofundată a implicațiilor mișcării naționale asupra raporturilor internaționale ale României, îndeosebi asupra relațiilor sale cu Puterile Centrale și a consecințelor reorientării politicii externe de la 1883 asupra luptei naționale va fi în măsură să arunce un fascicol de lumină în înțelegerea evoluției acestui aspect major al istoriei noastre din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea.

Solidaritatea națională manifestată cu atîta vigoare la 1877 a reprezentat temelia și punctul de plecare pentru convingerile, programele și acțiunile politice naționale din etapa următoare. Manifestare concretă a conștiinței unității naționale românești, puternicul sprijin moral, material și uman acordat României de către majoritatea covârșitoare a populației Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei au conferit participării armatei române la războiul din 1877—1878 sensul unei acțiuni general românești.³ Solidaritatea națională se înscrie între factorii decisivi ai strălucitelor biruințe pe cîmpul de luptă, ea a constituit reazămul necesar al dîrzeniei pe care reprezentanții țării au trebuit să o dovedească în confruntarea acerbă cu diplomația puterilor europene și s-a dovedit un suport moral tonifiant cînd

² Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 139—153; V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru unitatea națională (1848—1881)*, Ed. științifică, București, 1974, p. 402—422.

³ Aceste aspecte vor fi cuprinse în partea a II-a a studiului nostru.

⁴ Vezi capitolul sintetic Acad. Șt. Pascu, Gh. Niculescu, V. Anescu, *Efortul făcut de masele populare din toate provinciile românești pentru susținerea războiului de independență*, în vol. *România în războiul de independență, 1877—1878*, cap. XII, p. 337—366 (cu bibliografie); Vl. Diculescu, *Războiul pentru cucerirea independenței României — prilej de manifestare a unității de conștiință națională la românii din Transilvania și Banat*, în „Studii și articole de istorie”, București, an XII, 1968.

țara era primejduită de interesele expansioniste ale imperiilor vecine. Evenimentele politice, militare și diplomatice din anii 1877—1878 au întărit definitiv convingerea că numai în forțele proprii, în unitatea de voință și acțiune stă posibilitatea salvării intereselor poporului român.

Pe de altă parte, importanta contribuție materială a provinciilor strămoșești aflate sub stăpânire austro-ungară și-a dezvăluit în întregime semnificația politică și națională numai corelată cu impresionanta mișcare de masă generată de strângerea fondurilor bănești și bunurilor materiale, în ciuda valului de persecuții declanșat de autoritățile reacționare din Ungaria dualistă. În felul acesta, țărani și intelectuali, meseriași și lucrători, sînt atrași pe scară tot mai largă într-o acțiune de interes național, al cărei ascuțiș era îndreptat nu doar împotriva inamicului de pe frontul sud-dunărean ci și împotriva politicii promovate de către autoritățile din Austro-Ungaria. Pentru că atitudinea filoturcă a guvernului K. Tisza și de ostilitate față de războiul purtat de România pe de o parte și măsurile represive împotriva populației românești din Transilvania angrenată în efortul general al poporului român pentru cîștigarea deplinei independențe a statului de la sud și est de Carpați, pe de altă parte, au imprimat întregii acțiuni de solidarizare cu România un pronunțat caracter politic, de luptă împotriva dualismului austro-ungar. O *atare latură politică antidualistă* a solidarității românești din timpul războiului de independență relevă conținutul și forma specifică de manifestare a mișcării naționale române din Transilvania acelor ani. Dezvoltarea ei ulterioară va purta amprentele etapei străbătute și se va resimți puternic de pe urma coeziunii națiunii române, a strălucitelor fapte de arme ale dorobanților și, în general, a mării biruințe românești din 1877—1878.

Desăvîrșirea unității statului român — obiectiv fundamental al mișcării naționale după cucerirea independenței

După 1878, unitatea națională a poporului român, verificată strălucit în timpul războiului și a luptei politico-diplomatice pentru încheierea păcii, va dobîndi dimensiuni noi și va înregistra forme mai concrete și mai categorice, vizînd eliberarea celorlalte provincii strămoșești de sub dominația străină și realizarea deplinei unități statale românești. *Unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România s-a înscris în gîndirea politică a vremii și în programul mișcării naționale române ca idee politică fundamentală.* Tot mai insistent, *obștea românească de după 1877 era stăpînită de convingerea că țelul politic primordial ce stătea în fața poporului român constă în desăvîrșirea unității sale de stat.* Această convingere împărtășită în taină de către populația română din Monarhia austro-ungară va fi clar exprimată în cuprinsul României libere de către exponenții mișcării naționale, care au relansat mai vechea doctrină „daco-română — stindardul, cunoscut de români ca și de străini, al luptei pentru făurirea unei Românie moderne, unitare și independente.

1. Idealul unității la românii transilvăneni

Dacă acest țel și-a putut găsi expresia liberă doar în afara hotarelor Monarhiei austro-ungare, pe teritoriul statului național independent și în diverse țări europene, el a fost însă gândit și dorit cu aceeași intensitate și de către populația majoritară a Transilvaniei și Bucovinei, așa cum o atestă chiar reprezentanții autorităților austro-ungare. Urmărind insistent starea de spirit din rîndul românilor transilvăneni, autoritățile locale transilvănene constată că idealul unirii cu România anima zone întregi, conducătorii politici și oamenii simpli din sate și orașe. „De cînd România și-a dobîndit independența față de Imperiul otoman — raporta din Turda, în deplină cunoștință de cauză, comitele suprem György Kemény ministrului de interne K. Tisza, la 7 iunie 1877 — românii din comitatul Turda-Arieș jubilează, dar încă nu amenință. Poporul român speră și crede că, în viitorul apropiat, Regatul Român va fi întemeiat. Poporul român consideră că unirea Transilvaniei... cu Regatul Român este numai o chestiune de timp...“⁴ Din alte surse rezultă că în zona Munților Apuseni, la Zlatna, Abrud, Cîmpeni, Roșia Montană și Alba Iulia, populația vorbea deschis, curînd după 1877, despre apropiata destrămare a monarhiei austro-ungare și unirea Transilvaniei cu România. Judecătorul cercual Lázár și primarul Diószegi din Abrud aveau cunoștința de mai multe adunări ținute de românii din Arieș și Cîmpeni, cu participarea unor intelectuali de pe plan local și a cîtorva persoane venite din România, care se transformă într-un fel de „festivități de înfrățire“, la care „se discută politică“ și se rostesc toasturi „de unire grabnică cu România“.⁵ O serbare cîmpenească similară a avut loc la Roșia Montană în iulie 1881, unde s-a toastat de asemenea pentru unirea cu România⁶. În aceeași localitate un funcționar român, Romul Crita, cunoscut autorităților pentru ideile sale „antipatriotice“, făcea adeseori afirmații în public despre apropiatul crah economic al Ungariei și prezicea că „unirea cu România nu este decît o chestiune de zile“⁷. Acesta era în legătură cu persoane din comunele învecinate: Andreica, inițiatorul unui comitet de strîngerea ajutoarelor pentru România în 1877, și învațătorul Motoca din Cîmpeni, cu notarul Bariț din Bucium, cu minerul Daneș din Roșia, cu avocatul Gal și Fülöp (probabil Filip) din Cîmpeni etc.⁸, ultimii doi fiind cunoscuți pentru vizitele frecvente în Sibiu, la consfăturile politice ale P.N.R. sau la expoziția Astei din 1881 etc. Informatorul austriac Lachmann, prezent pentru

⁴ *Raportul comitetului suprem Gy. Kemény către ministrul de interne K. Tisza, Turda, 7 iunie 1877*, publicat fragmentar de Al. Matei, *Războiul de independență în documente. Aspecte ale manifestării solidarității românilor din Transilvania*, în „Almanah Tribuna 76“, Cluj-Napoca, 1976, p. 73.

⁵ *Raportul de călătorie a lui Lachmann în Transilvania*, București, sfîrșitul lunii septembrie 1881, Raport nr. 304/3 oct. 1881, Arhivele Stat. București, Fond microfilme Viena, Rola 9, clișee 767—828; Anexa publ. de E. Rutkowski, *Österreich-Ungarn und Rumänien 1880—1883, die Proklamierung des Königreiches und die rumänische Irredenta*, în „Südost-Forschungen“, München, XXV (1966), p. 263—283.

⁶ *Ibidem*, p. 280.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

cîteva zile în zonă, constată că „în prezent un mare număr de români gravitează spre statul național (citește — România)”⁹.

Idealul unirii politice cu România stăpînea și localitățile din jurul orașului Alba Iulia. Între țărani se vorbește despre apropiata eliberare a Transilvaniei de către România cu sprijinul Rusiei, afirma, la 26 aug. 1881, canonicul romano-catolic A. Bekes din Alba Iulia¹⁰. O astfel de speranță este întreținută în popor de către „persoane periculoase” ca notarul Pop din Șard, de către intelectualii Țirlea, Nicolae Barbu și Rubin Patița din Alba Iulia, dar și de către vizitatori din România, între care sînt nominalizați generalul Th. Văcărescu, și un grup de tineri conduși de un oarecare Calligari, la care propagarea ideilor „daco-române” se îmbina cu difuzarea „tezelor socialiste ale Comunei din Paris”. Legăturile politice cu România sînt frecvente: Rubin Patița și Nicolae Barbu erau corespondenți ai ziarelor de la București „România liberă” și „Binele public”, pe care aceștia le primesc pe căi ascunse, iar notarul din Șard a vizitat România cu ocazia festivităților din mai 1881¹¹.

Cu mare intensitate și frecvență se manifestă năzuința de unitate în zonele sud-transilvănene, mai ales în părțile Brașovului și Făgărașului. Cunoscut pentru tradiționalele lor legături economice și culturale cu România, localitățile Brașov, Săcel, Satulung, Cernat, Turcheș dublau aceste legături cu contacte politice tot mai pronunțat orientate în spiritul devisei „daco-române”. Simpatiile pentru România și sentimentele antiaustro-ungare ale intelectualilor și negustorilor brașoveni erau de notorietate publică. Noul local de întrunire „Grivița”, deschis de români, oferea, seară de seară, prilejul discuțiilor cu caracter politic, al schimbului de informații și impresii culese în România cu ocazia călătoriilor frecvente dintr-o parte și alta a Carpaților. Redacția „Gazetei Transilvaniei”, deși temperată de loialitatea lui Iacob Mureșanu, este vizibil marcată de personalitatea noului redactor șef, Aurel Mureșanu, „care se mișcă consecvent în apele daco-românismului și întreține legăturile cele mai intime cu (D.A.) Laurian, pe care îl vizitează adesea”¹². Între conducătorii mișcării naționale din Brașov, A. Mureșanu este apreciat ca fiind mult mai „periculos” decît Diamandi Manole, cunoscut pentru legăturile sale cu prim-ministrul I. C. Brătianu sau decît bancherul Nicolae, înrudit cu cel din urmă. El era însă integrat generației tinere de conducători ai mișcării naționale, puternic pătrunsă de aspirația unității statale. Din rîndurile acesteia, în zona Brașovului s-au afirmat cîteva reprezentanți ai intelectualității rurale ca Alexi Verza, frații Radu și Victor Popea din Satulung, avocatul Popescu și profesorul Dorca din Brașov. Toți aceștia întrețin legături cu grupul de publiciști de la „România Liberă” și „Românul” din București și împărtășesc tendințele lor politice de unire. Mai ales Alexi Verza

⁹ *Ibidem*, p. 277: „die grosse Zahl der Rumänen gegenwärtig gegen den nationalen Staat pravitiert”.

¹⁰ „Dem Landvolke bringt man ferner die Idee bei, daß demnächst die Rumänen Rumäniens durch die Russen unterstützt das Befreiungswerk durchführen würden”, *Ibidem*, p. 275.

¹¹ *Ibidem*, p. 275—276

¹² *Ibidem*, p. 268; D. A. Laurian, fiul lui A. T. Laurian, era redactorul șef al ziarului „România liberă”, de la București, luptător consecvent pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România

din Satulung, fost coleg de școală cu D. A. Laurian, pare a fi deosebit de activ: este omul de legătură al grupului de la Brașov cu D. A. Laurian și C. A. Rosetti, primește pe căi ascunse ziarul „România Liberă” pe care îl citește la întruniri secrete ținute în locuința sa din Satulung, este corespondentul acestui ziar și autorul, nesemnlat, al seriei de articole antiaustro-ungare intitulate *Strigăt de durere din Transilvania*, publicate în coloanele periodiceului incriminat de la București etc.¹³. Fratele și colaboratorul acestuia, Ieremia Verza, era invitatul de onoare la adunarea festivă de la Brăila, din mai 1883, organizată de către societatea „Carpații” cu prilejul aniversării a 35 de ani de la revoluția din 1848, unde s-au rostit discursuri înflăcărâte, încheiate cu exprimarea speranțelor de unire a Transilvaniei cu România¹⁴.

O activitate similară desfășurată sub stindardul unității naționale era înregistrată și în ținutul de pe Mureșul superior. Astfel comitele suprem de Mureș-Turda era înștiințat, în septembrie 1877, că intelectualii români susțineau în discuțiile lor că războiul de independență deschidea României perspectivele eliberării și unificării tuturor provinciilor locuite de români¹⁵. Pe un astfel de fundal nu ar surprinde dacă s-ar adevăra, pe baza unor informații suplimentare, știrea consulului austro-ungar din București, care raporta Vienei, la 2 aug. 1882, despre consfătuiri secrete ținute la Brașov cu participarea reprezentanților mișcării naționale din Transilvania, consfătuiri desfășurate sub deviza „Dacia a existat și trebuie, mai devreme sau mai târziu, să fie refăcută”¹⁶.

Cunoscînd aceste manifestări ale stării de spirit din diversele localități transilvănene, mărturiile ulterioare ale generației de la 1877 își sporesc valoarea probatorie. Peste decenii, protopopul Borzea din Făgăraș își amintea că, la 1877 „poporul nostru povestea într-ascuns că, dacă Plevna cade, atunci armata română se va întoarce și va cuprinde Ardealul”¹⁷, iar un fost student de la Gherla mărturisea ulterior că „Noi studenții de la Academia teologică cîntam, ne veseleam, ne întăream în credința noastră neclintită că visul nostru se va realiza, că «viitor de aur România are» și așa, din România independentă acum, în curînd se va naște «România Mare»”¹⁸.

Afirmată pe fundalul unitar al culturii naționale, ideea politică de unire cu România își găsește expresia în manifestările literare și publicistice ale românilor transilvăneni. Sub impulsul evenimentelor istorice din anii 1877 și 1878, revistele de cultură „Familia”, „Albina Carpaților”, „Telegraful

¹³ *Ibidem*, p. 265—269

¹⁴ *Ibidem*, p. 266

¹⁵ *Scrisoarea comitelui suprem din Solnocul Inferior către Gergely Beldi, comitele suprem de Mureș-Turda*, nr. 934/20 sept. 1877. Vezi Fotocopia în Muzeul de istorie al R.S.R., București

¹⁶ Raportul lui Mayr către Kálnoky, București, nr. 79/2 august 1882: „In Kronstadt haben Beratungen von Vertretern aus Rumänien und Ungarn stadtegefunden um die Agitationen gegen Ungarn in grösseren Ausmasse vorzubereiten. Die Parole für diese Verhandlungen lautete: Dacien hat bestanden und muß früher oder später wiedergestellt werden”. Apud Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Daco-Romanismus*, Graz-Köln, 1965, p. 25.

¹⁷ Cf. Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului de independență în Ardeal*, în vol. *Războiul neatîrnării. 1877—1878. Conferințe ținute la Ateneul Român*, (București), 1927, p. 219—220.

¹⁸ *Ibidem*, p. 211, în notă.

Român“, „Amicul Familiei“, „Biserica și Școala“, „Economul“ și „Foia Scolastică“ depășeau obișnuitele lor preocupări culturale și școlare și se apropiiau curajos de problematica politico-națională. După ce se făcuseră ecoul entuziasmului patriotic declanșat de proclamarea independenței României și de faptele de vitejie ale armatei române, periodicele transilvănene inserează în coloanele lor creațiile literare cu manifeste tendințe de unitate națională ale lui V. Alecsandri, G. Sion, I. Vulcan, Ioniță Scipione Bădescu etc. Din seria acestora, poezia lui Petre Dulfu, *Cununi de lauri*, dedicată eroilor de la Plevna, publicată în revista „Familia“ încă în decembrie 1877, apare ca o transfigurare literară a convingerii politice, ce-i stăpînea pe românii din provinciile subjugate, că din jertfa eroilor căzuți pentru independența României va răsări libertatea și unitatea poporului român¹⁹. Un astfel de crez politic conducea spre concluzia întrezărită de către gazeta „Orientul latin“, încă din faza inițială a crizei orientale cînd afirma că, așa cum Serbia și Muntenegru și-au asumat misiunea eliberării popoarelor sud-slave de sub dominația otomană și habsburgică „tot astfel și România trebuie să fie purtătoarea și executoarea ideii de liberare și unire și un stat național independent al întregului element român“²⁰. Credința că războiul de independență va impune Europei năzuința poporului român de a-și întemeia o poziție politică și statală „încît să poată împlini funcțiunile ce i se cuvîin în organismul societății europene“ era exprimată în coloanele periodicului sibian „Telegraful Român“ de către Nicolae Cristea, la cîteva săptămîni după biruința de la Plevna. La redactorul sibian această convingere a unității poporului român, „fie oriunde, în Moldova, în Muntenia, în Ardeal, în Banat, în Bucovina...“, era însoțită de avertismentul adresat claselor dominante din Austro-Ungaria lipsite de înțelegere pentru dezvoltarea firească a românilor de „dincoace“ și de dincolo de Carpați: „Dacă însă (aceștia — n.n.) tot nu ar voi să înțeleagă, atunci vom mai fi răbdători și ne vom mîngîia cu speranța că tot are să vină ce odată neapărat va trebui să vină“. Iar gîndul său, prea străveziu ca să nu poată fi citit de oricine, se referă la statul național unitar²¹.

Aceeași tendință o dezvăluia Bariț în articolul *Noi în fața evenimentelor*, cînd scria că „poporul român are conștiința că este compact în număr de opt milioane și ocupă un teritoriu, care în interesul Europei nu se poate lua din mîinile românilor“²². Numai cu o astfel de semnificație se publica în „Gazeta Transilvaniei“, știrea laconică, despre acele hărți noi, tipărite cu sprijinul guvernului din București, în care „România se numește *Dacia nouă*, care nu va conține numai teritoriul României de azi (de la 1877 — n.n.) dimpreună cu Basarabia, ci și Bucovina, Transilvania și Ungaria de sud cu Timișoara (adică Crișana și Banatul — n.n.)“²³. Concomitent cu elogiul acțiunilor militare, presa

¹⁹ „Familia“, nr. 51 din 18/30 dec. 1877, p. 601, vezi versurile:

„Din a lor cenușă acuși va să răsară
Cereasca liberate, unind pe frați cu frați“.

Pentru detalii vezi Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 142—143.

²⁰ „Orientul Latin“, Brașov, II(1975), nr. 56 din 8 august, p. 221.

²¹ „Telegraful Român“, an XXV (1877), nr. 103 din 29 dec. 1877/10 ian. 1878, p. 412.

²² B./arițiu, G./, *Rezultatele revoluțiunii slavilor meridionali*, în „Gazeta Transilvaniei“, 1877, nr. 9 din 3 15 februarie și nr. 10 din 6/18 februarie.

²³ „Gazeta Tr.“, 1877, nr. 10 din 6/18 februarie, p. 1.

română din Transilvania exprima adevărată doctrină a secolului al XIX-lea, în numele căreia acționau pentru libertatea și unitatea statală o serie de popoare „și noi toți”, adăuga Bariț în numele națiunii sale²⁴. Astfel de acțiuni, dacă nu s-au putut purta pe terenul luptei politice și parlamentare din Ungaria dualistă, în schimb ele îmbogățeau și dădeau sens politic vieții culturale și școlare românești din cuprinsul monarhiei.

Preocuparea de căpetenie a instituțiilor școlare românești, dincolo de prevederile programelor de învățământ, era educarea generației tinere în spiritul drepturilor legitime ale poporului român asupra teritoriului său național și pregătirea acestuia pentru momentul final al luptei de eliberare de sub dominația austro-ungară și unirea cu România. Cunoscutele centre școlare românești din Blaj, Brașov, Sibiu, Beiuș, Gherla, Năsăud etc., cu profesori eminenți, angajați în lupta politică, cu societăți literare ale elevilor și biblioteci cu un bogat fond de carte românească, și-au câștigat un renume binemeritat de a fi fost focare de lumină și pepiniere de formare a luptătorilor pentru împlinirea aspirațiilor de libertate și unitate națională. Considerate periculoase pentru existența Monarhiei austro-ungare, ele sînt puse sub stricta supraveghere a autorităților și devin ținta atacurilor acestora cu deosebire după 1877. Manualele de istorie și cărțile de lectură pătrunse de spirit național, editate de către profesorii I. M. Moldovan, I. V. Russu, Ioan Tuducescu etc. au fost interzise prin ordinul ministerial din 6 iunie 1877, iar școlile blăjene și brașovene erau pe punctul de a fi desființate de către ministerul instrucțiunii publice, condus de Agoston Trefort, ca urmare a solidarizării tineretului studios și corpului profesorilor de aici cu războiul de independență. Inițiativele guvernamentale prefătau legislația școlară draconică introdusă de parlamentul din Budapesta între 1879—1883²⁵, componentă esențială a politicii de deznaționalizare practică cu duritate de guvernul K. Tisza. Fără șanse de succes, o astfel de politică față de naționalități dezvăluia panica cercurilor guvernante și a claselor pe care le reprezentau în fața nestăvilitei ascensiuni a doctrinei politice de unitate națională în rîndul păturilor și categoriilor sociale românești.

Din sursele cele mai diferite, autoritățile s-au putut convinge de revirimentul înregistrat de mișcarea națională din Transilvania sub impulsul războiului de independență. Încă în zilele încheierii acestuia, ordonînd prefecturilor din comitatele transilvănene măsuri de supraveghere, ministrul de interne K. Tisza recunoștea că: „După război — care în prezent poate fi socotit ca și încheiat — conform informațiilor primite din mai multe regiuni, acțiunile naționaliste antistatale continuă cu o intensitate sporită și în unele locuri s-au semnalat și manifestații deschise. Agitatori naționaliști țin întruniri, fac planuri pentru organizarea unei mișcări antistatale și pentru inducerea în eroare a maselor de jos, neavizate în mod corespunzător”²⁶. Ocolind cauzele reale ce trebuiau căutate în situația social-economică și politică din interiorul monarhiei dualiste, autoritățile puneau totul în seama unor „agitatori”. Falsitatea opticii oficiale, este sesizată chiar de către un slujitor al Vienei, jurnalistul

²⁴ „Gazeta Tr.”, 1877, nr. 30 din 21 aprilie/3 mai

²⁵ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. VI, p. 707 și urm.; vol. VII, p. 73—132.

²⁶ *Ordonanța Ministerului de interne, Budapesta, 12 martie 1878*; apud L. Maior *Consecințele războiului de independență asupra mișcării naționale românești din Transilvania*, în „Transilvania”, 1977, nr. 5, p. 62.

Lachmann, care, în urma celor două călătorii prin Transilvania, din iunie 1880 și august—septembrie 1881, constata cauzele nemulțumirii maselor populare în stagnarea vieții economice, în opresiunea pe plan cultural, în corupția administrației, în general în racilele sistemului politic și social-economic din Ungaria dualistă.²⁷ În contrast, el releva avântul vieții economice în România independentă ce oferă posibilități sporite de câștig meseriașilor și negustorilor, șansa de plasament forței de muncă calificate și lucrătorilor de orice fel. Adăugând și perspectivele afirmării nestingherite în viața culturală și politică a României pentru intelectualitatea română din Transilvania, cel mai greu lovită de politica guvernărilor maghiari față de naționalități, Lachmann sesiza cauzele concrete ale emigrării tot mai multor români, sași și secui la sud și este de Carpați, găsea motivația reală a stării de nemulțumire din sînul populației transilvănene și a forței de atracție exercitată de România asupra acesteia.²⁸ Un pasaj din raportul înaintat Vienei de către Lachmann la sfîrșitul primei sale călătorii prin Transilvania este cât se poate de edificator: „În Transilvania și în special în localitățile situate în apropierea graniței, fără a excepta Brașovul, starea de spirit este destul de apăsătoare. Datorită stagnării generale a afacerilor sărăcirea sporește continuu, puținele produse industriale nu mai sînt în stare să înfrunte (concurența — n.n.) aceluiași fabricate ale vestului și, în consecință, oricînd se ivește ocazia, populația își exprimă nemulțumirea generală fără reținere. Am avut prilejul să discut cu mai mulți cetățeni ai coloniei săsești, care nu s-au sfiit să recunoască în fața mea că singura lor speranță o întrezăresc în aceea că doar va deveni odată românească provincia (Transilvania — n.n.). În ce-i privește pe români, se găsesc pretutindeni suficiente elemente de agitație care descriu în cele mai frumoase culori România-Mare a viitorului“. Pe un astfel de teren nu mai sînt necesari „agitatori străini“ pentru ca mișcarea națională să prindă rădăcini tot mai adînci în rîndul populației transilvănene și pentru ca speranțele unei vieți mai bune să fie asociate dorinței de unire cu România.²⁹ Iar perspectivele realizării acestei dorințe ce cuprinsese pături populare transilvănene păreau tot mai apropiate după războiul de independență. Statul român independent făcuse la 1877 dovada vitalității și a capacității sale de a mobiliza și organiza energiile națiunii pentru înfăptuirea aspirațiilor general românești. Era firesc ca masele populare transilvănene să vadă în tînarul stat independent bastionul de apărare al existenței lor naționale, inițiatorul acțiunilor de eliberare de sub stăpînire străină, sau, altfel spus, că „Soarele de la București răsare pentru toți românii!“. Mărturiile documentare atestă intensitatea cu care circulau zvonurile, fie ele chiar și neîntemeiate, despre iminența unui război pornit de România împreună cu Rusia împotriva Austro-Ungariei. „Certitudinea victoriei“ românești într-o astfel de eventualitate era rostită în cercurile românilor ardeleni fără sfială chiar în prezența funcționarilor de stat³⁰. Ea fusese sesizată repetat în părțile Brașo-

²⁷ Rutkowski, *op. cit.*, p. 204—205, 267, 273—274.

²⁸ *Raportul lui Lachmann din 9 august 1880*, apud R. Rutkowski, p. 204—205.

²⁹ *Raportul lui Lachmann din 3 octombrie 1881*, în *loc. cit.*, p. 273—274.

³⁰ *Ibidem*, p. 282. Preotul reformat Borcsa din Săcele Brașovului își exprima mirarea: „mit welchem Siegesbewusstsein die Rumänen von ernsten Ereignissen sprechen, und sich nicht scheuen, dies selbst Regierungsbeamten gegenüber zu äussern“.

vului, Albei Iulii, a Bihorului³¹ ș.a., încât în 1878 autoritățile maghiare erau înclinate să creadă că se pregătește cucerirea Transilvaniei de către România³².

Certitudinile, optimismul și dârzenia — inspirate de războiul independenței — manifestate ca trăsături definitorii ale psihologiei populare la românii asuprași, vor influența pozitiv lupta politică din Transilvania în deceniile următoare. Se adeverea afirmația unui transilvănean că „baioneta dorobanțului a câștigat nu numai independența României, ci și independența cugetării politice a românilor de sub stăpânirea habsburgică. România ridicată la rangul de regat ne întoarce privirile dinspre Viena și ne aduce tot mai mult spre București”³³. Dacă ideea eliberării și unirii cu România intră în fondul cugetării politice a românilor transilvăneni ea nu putea să figureze deschis între punctele programatice ale mișcării naționale de pe teritoriul Monarhiei austro-ungare, fără riscul de a oferi oficialității pretextul unor măsuri represive mai drastice decât cele aplicate deja. De aceea, obiectivul principal al luptei naționale românești din Transilvania era restabilirea autonomiei provinciei și asigurarea existenței naționale³⁴ ca etapă tranzitorie pentru împlinirea obiectivului final al deplinei unități politice a poporului român.

Pe terenul activității politice concrete se acționează în solidaritate și cu dârzenie sporită pe linia combaterii structurii dualiste a monarhiei care sacrificase unul din drepturile fundamentale ale națiunii române. Orice colaborare cu grupurile politice din tabăra adversă, fie acestea și din rîndul opoziției guvernamentale, era deci incompatibilă cu conduita generală a mișcării naționale românești. De aceea, George Pop de Băsești și Partenie Cosma, care aduseră elogii armatei României chiar în parlamentul din Budapesta³⁵, părăsesc curînd partidul „kossuthist” maghiar aflat în opoziție³⁶ și se situează în fruntea mișcării politice românești. Sprijinul acordat de acest partid politiciii școlare a guvernului Tisza fusese mai degrabă pretextul decât motivația reală a înregistrării lor în frontul politic unitar în plin proces de constituire. Nici o abatere de la conduita politică generală, inclusiv încercarea constituirii ulterioare, în 1884, a Partidului Moderat a lui Miron Romanul, nu se putea sustrage opoziției publice pentru vina de trădare a intereselor naționale. Coeziunea națiunii române din timpul războiului de independență, atât de vie în conștiințe, se răsfrînge asupra mișcării naționale din Transilvania, generînd solidaritatea în luptă și cadrul organizatoric unitar. Apeluri la solidarizare vin din toate părțile: din Brașov, de la Aurel Mureșanu și George Bariț, ca și din Banat de la Vincențiu Babeș, din Turda de la Ioan Rațiu sau de la Partenie Cosma, Visarion Roman și Nicolae Popea din Sibiu etc., de la pasiviști ca și

³¹ După vizita în România, Al. Roman era întrebat de către țărani din Bihor, cînd va sosi „crașorul de răsărit” care îl va „bate pe împăratul cel mare”, pentru ca ei să fie ai crașorului. Șt. Pascu, *Adunarea Națională*, p. 144

³² Arh. Istorice a Filialei din Cluj a Acad. R. S. România, *Fond Problema națională*, nr. 99 din 1878, Cf. Șt. Pascu, *Op. cit.*, p. 144

³³ Cf. L. Maior, *Consecințele războiului de independență*, în „Transilvania”, 1977, nr. 5, p. 63

³⁴ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, VII, Sibiu, 1913, p. 33—34.

³⁵ *Ibidem*, VI, p. 682

³⁶ Ioan Gorgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 39.

de la activiști³⁷. Solidarizarea preconizată trebuie să se închege în jurul ideilor de bază ale programului național formulat de revoluția din 1848, dezvoltat sub impulsul noii situații politice a României și adaptat împrejurărilor concrete din Monarhia austro-ungară. Dintr-o astfel de ambianță dominată de spiritul de solidaritate națională s-a născut ideea constituirii partidului politic unitar al românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Ea s-a materializat — după cum este bine cunoscut — la Conferința națională din 12—14 mai 1881 de la Sibiu, prin constituirea Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania³⁸. Creării partidului unic îi urmează generalizarea treptată a tacticii unice intransigente, adoptată de către Conferința națională din 1887. Sub stindardul pasivismului parlamentar, mișcarea națională în Transilvania își extinde baza socială la nivelul maselor populare rurale și urbane, intensifică activitatea cultural-școlară și economico-financiară, demască în fața opiniei publice europene politica de deznaționalizare practică de clasele dominante maghiare, cultivă ideea solidarizării și luptei comune a naționalităților oprite din monarhie, își amplifică legăturile cu România independentă.

2. Manifestarea idealului deplinei unități statale în România

România independentă a constituit nu numai reazemul moral și material al luptei purtate în provinciile subjugate ci și terenul principal de manifestare după 1877 a idealului de făurire a statului național unitar român. Programul mișcării naționale române de făurire a României moderne, ca stat național unitar și independent, găsea în ambianța internă și internațională provocată de declanșarea crizei orientale terenul prielnic pentru reactualizarea cu îndrăzneală sporită a punctelor sale neîmplinite. Între 1875—1878 și în anii imediat următori, dezideratul politic al eliberării provinciilor românești aflate sub dominație străină a alimentat comentariile presei, discuțiile publice în societățile culturale și chiar în forul legislativ al țării, a generat noi asperități în raporturile politico-diplomatice între România și Austro-Ungaria și a stimulat înființarea unor societăți cultural-politice din mijlocul cărora au emanat proiecte și acțiuni menite a pregăti momentul desăvârșirii unității statale a poporului român.

Încă în 1875—1876, concomitent cu declanșarea luptei sociale și naționale a slavilor de sud, care a stîrnit un val de simpatie și nădejdi de viitor în rîndurile poporului român, s-au ivit prilejuri noi de manifestare pe teritoriile României a crezului de unitate politică. Prilejul fusese oferit de către autoritățile habsburgice odată cu organizarea festivităților oficiale a centenarului anexării Bucovinei de către imperiu. La protestul românilor bucovineni s-a asociat o puternică campanie protestatară pe teritoriul României. Broșura „Răpirea Bucovinei 1775“, datorată probabil lui Kogălniceanu, publicată la Bu-

³⁷ „Gazeta Tr.“, 1880, p. 90; T. V. Păcățian, VII, p. 10, 15.

³⁸ Vezi documentele Conferinței naționale, în T. V. Păcățian, *op. cit.*, VII, p. 3—38; L. Maior, *Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12—14 mai 1881*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Seria Historia, I 1970; V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania*, p. 417—422.

curești și în versiune franceză la Paris, în primăvara anului 1875³⁹, combătea „raptul” din 1775 și afirma dreptul poporului român asupra teritoriului său național. Informația istorică oferită de broșură, completată cu știrile despre politica de deznaționalizare practică de către Curtea din Viena pe teritoriul Bucovinei, furnizase presei materialul necesar unei vii campanii anti-habsburgice. Ziarele și revistele „Curierul de Iași”, „Convorbiri Literare”, „Românul”, „Trompeta Carpaților”, „Telegraful”, „Presa”, „Timpul”, „Alegătorul liber” etc. publică o suită de articole semnate de Iacob Negruzzi, M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, D. Petrino etc., poeziile lui V. Alecsandri și Mihail Eminescu, cuvântările rostite în conferințele publice de către mitropolitul Moldovei, primul Iașului, intelectualii Bonifaciu Florescu și Vasile Maniu etc.⁴⁰. Serbărilor oficiale preconizate de Viena li se opun festivitățile comemorative închinată domnitorului martir Grigore IV Ghica, ucis la 1 oct. 1777 pentru împotrivirea energică față de trunchierea Moldovei de către habsburgi. Începând cu 1 oct. 1875, se organizează anual la Iași comemorarea domnitorului patriot, cu participarea a zeci de mii de persoane din toate categoriile sociale, și cu mare răsunet în țară și în provinciile asuprite. În anul succesorilor militare ale armatei române pentru consfințirea independenței țării, manifestația comemorativă de la Iași închinată lui Grigore Ghica, prin participarea numeroasă și largă ei rezonanță în conștiința publică, a primit semnificația unui moment de afirmare a ideii de dezrobire a provinciilor subjugate⁴¹. Telegrama studenților români din conducerea societății „Arboroasa”, din „partea trunchiată a Moldovei”, a fost înțeleasă ca atare de către români ca și de către autoritățile habsburgice, care au dizolvat societatea și au intentat proces lui Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescu și Eugen Sireteanu. Același sens, dar în manieră categorică, îl dezvăluia proclamația ce urma să fie redactată de către D. Petrino, din însărcinarea partidului liberal, prin care românii din Transilvania și Bucovina să fie îndemnați să se ridice la luptă cu arma în mână pentru „eliberarea lor din sclavie” și unire cu România⁴². Desființarea societății „Arboroasa”, însoțită de protestul vehement venit din România față de tratamentul la care este supusă populația română în monarhia austro-ungară, a stimulat în plus curajul cu care era susținut felul eliberării și unirii. Numai dintr-o atmosferă atât de încinsă putea să țîșnească versurile inspirate ale poeziei tânărului Andrei Bârseanu „Pe-al nostru steag e scris Unire!” și acordurile inspirate ale muzicii lui Ciprian Porumbescu⁴³, devenit curînd adevărat imn al generației de luptători pentru refacerea unității politice a Daciei de altădată.

³⁹ *Răpirea Bucovinei 1775*, Tip. Socec, Sander et Teclu, București, 1875; *Rapt de la Bukovine d'après des documents authentiques* (Paris), 1875.

⁴⁰ T. Bălan, *Procesul Arboroasei 1875—1878*, Cernăuți, 1937, p. 24 și urm. Majoritatea acestor articole sînt transmise, în traducere germană, de către reprezentanții din București și Iași ai Austro-Ungariei. Vezi Arh. St. București, Microfilm Austria, Rola 175, clișee 1095 și urm.

⁴¹ Vezi *Raportul Consului austriac din Iași*, Rudolf Schlick, Iași 14 oct. 1877, nr. 106 către Biroul de Informații din Viena, H. H. St. A., Wien, I.B., K. 82; Arh. Stat. București, Microfilm Austria, Rola 175, clișee 1074—1076.

⁴² Vezi textul Raportului consulului austro-ungar din Iași, la T. Bălan, *op. cit.*, Anexa 13, p. 80—81.

⁴³ I. Grămadă, *Societatea academică socială-literară „România Jună” din Viena (1871—1911)*. Arad, 1912, p. 73—75.

Concomitent cu suferințele populației române din provinciile subjugate, noile atentate față de existența statală și integritatea teritorială a României independente au constituit factori stimulativi pentru ascensiunea doctrinei politice a deplinei unificări statale românești. Tratamentul rezervat României la finele războiului, în care contribuția substanțială a armatei sale și sacrificiile poporului român au stîrnit admirația Europei progresiste, a declanșat o impresionantă solidaritate și coeziune a națiunii, îndirjind-o în hotărîrea sa de a-și apăra pămîntul și demnitatea în fața tendințelor expansioniste ale imperiilor vecine⁴⁴. Închegată în lupta purtată de-a lungul secolelor, unitatea poporului se cimentează în momentele de biruință și restriște din anii 1877—1878, întărind credința că numai în unire și cu forțe proprii poate stăvili apetitul de dominație și cucerire al marilor puteri. Deși consacra pe plan internațional independența României și reunirea străvechiului teritoriu românesc al Dobrogei cu patria mamă, tratatul de pace de la Berlin din 1878 leza interesele naționale românești prin suita clauzelor ce concretizau compromisul dintre cancelarilor imperiilor țarist, habsburgic, german și britanic⁴⁵.

Stimulată de noua conjunctură europeană creată prin înfrîngerea imperiului otoman, expansiunea economică și politică a Austro-Ungariei în Balcani și pe Dunăre oferea poporului român temeuri noi de a vedea în monarhia dualistă, alături de imperiul țarist, dușmanul neîmpăcat al aspirațiilor sale fundamentale. Un curent general de ostilitate față de Austro-Ungaria a cuprins, ca o reacție firească, cele mai diverse clase și pături sociale din România. Dîndu-i expresie, presa indiferent de coloratura politică, s-a situat în fruntea campaniei de combatere a politicii interne și externe a dublei monarhii, întreținînd atmosfera încordată din care s-au ivit adeseori gînduri, proiecte și planuri de acțiune pentru eliberarea Transilvaniei și Bucovinei. Cotidianul „România liberă” (15 mai 1877 — 14 iunie 1889), editat la București de către Dimitrie August Laurian, fiul marelui cărturar ardelean A. T. Laurian, înconjurat de cîțiva intelectuali transilvăneni și sprijinit de către C. A. Rosetti, D. Brătianu, M. Kogălniceanu, Șt. Mihăilescu etc., a fost, mai bine de un deceniu, portdrapelul mișcării naționale pe teritoriul României. Ea menține consecvent în atenția opiniei publice din țară situația românilor din provinciile subjugate, considerate „părți din trupul României” sau „România neliberă” (iunie 1881); demască fără cruțare expansiunea economică și politică înspre Balcani a Austro-Ungariei, numită „imperiu parazit ce stă pe fruntea secolelor de libertate și civilizație” (dec. 1882); susține activitatea societăților culturale de interes național ca „Transilvania” și „Carpații” și îndeamnă cercurile oficiale române spre o politică care să grăbească momentul marii uniri. Activitatea acesteia a fost urmărită sistematic de către Viena prin reprezentanții săi de la București. Majoritatea rapoartelor acestora către ministrul de externe al monarhiei con-

⁴⁴ Vezi „Gazeta Trans.” și „Observatorul” pe anul 1878; Art. *Pericolele situațiunii. Brașov, 6 iulie 1878*, în „Gazeta Tr.”, nr. 50 din 25 iunie/7 iulie 1878, se încheia cu un îndemn la rezistență împotriva politicii de forță și dictat a puterilor imperialiste: „Cu cît sînt însă mai mari pericolele ce amenință existența românilor din toate părțile, cu atîta mai energetică trebuie să fie rezistența lor”.

⁴⁵ Pentru atitudinea României față de art. 8 și 19 ale tratatului preliminar de pace de la San Ștefano din 18 februarie/2 martie 1878 și față de tratatul de la Berlin, vezi lucrarea *România în războiul de independență 1877—1878*, p. 379, 379—383.

semnează agitația antiaustro-ungară întreprinsă în coloanele periodicului, văd în el principalul organ de presă al mișcării daco-române⁴⁶. Pentru anihilarea acestuia, la Ballhausplatz se concep acțiuni de intimidare cu sprijinul guvernului român sau de corupere cu bani a redactorilor. Toate încercările au eșuat, iar la oferta ofensatoare ce i s-a făcut în martie—aprilie 1881 de către ambasadorul Hoyos, prin intermediul jurnalistului Lachmann, de a accepta o subvenție enormă, de 500 franci lunar, redactorul șef D. A. Laurian a replicat că misiunea vieții sale este combaterea Austro-Ungariei, de dezmembrarea căreia depinde libertatea fraților de peste Carpați⁴⁷. În ciuda interdicției oficiale din 1879, menținută până în 1884, de a fi difuzată pe teritoriul monarhiei, revista era procurată pe căi ascunse și citită între transilvăneni⁴⁸. Între 1880—1882, ziarul lui D. A. Laurian intra în Transilvania sub titlul de „Alegătorul“, iar între 1884—1885 sub cel de „Voința“⁴⁹. O serie de intelectuali români din Transilvania îi furnizau știri, publicau articole, nesemnate, în coloanele sale.

În activitatea sa, „România liberă“ era urmată de periodicul de limbă franceză „L'Indépendance roumaine“, editat la București începând cu 19.31 iulie 1877, de către ziaristul francez Emile Galli și publiciștii români Al. Ciurcu, transilvănean, Gr. Ventura, Ștefan Mihăilescu, George Em. Lahovari și, mai târziu, Frédéric Damé etc. Cotidian din oct. 1879, „L'Indépendance roumaine“, de orientare antihabsburgică, aduce servicii mișcării naționale române prin familiarizarea opiniei publice europene cu problematica ei. Difuzarea ziarului în monarhie a fost interzisă în 1885⁵⁰. Presat de Viena, guvernul din București a avertizat adeseori redacția, iar în anul 1883 directorul său Emile Galli a fost expulzat din țară.

Un loc aparte în susținerea mișcării naționale revine ziarului „Românul“ din București. În deceniile de apariție, ziarul lui C. A. Rosetti, ca exponent al liberalismului radical de sorginte pașoptistă, a susținut lupta de eliberare și mișcările revoluționare ale popoarelor oprite și, cu deosebire, lupta națiunii române împotriva dominației străine. Situația românilor din afara hotarelor statului național l-a preocupat constant iar regimul politic agresiv la care erau supuși aceștia era ținta neîntreruptelor atacuri din partea cotidianului⁵¹. După ce independența fusese cucerită, atenția redacției se concentra spre „Plevna internă“ și spre românii din provinciile asuprite. Sfidînd circumstanțele de oportunitate politică ce dirija atitudinea partidului liberal de guvernământ, C. A. Rosetti a demascat fără cruțare politica exclusivistă a guvernanților de la Viena și Budapesta, a prevestit sfîrșitul imperiului habsburgic clădit pe principii contrare spiritului naționalității ce caracterizează veacul al XIX-lea⁵².

⁴⁶ Rutkowski, *Op. cit.*, p. 162—163.

⁴⁷ *Vezi Raportul lui Hoyos către Haymerle, București, 6 aprilie 1881.*

⁴⁸ *Raportul lui Lachman din 3 oct. 1881*, Arh. Stat. București, Microfilm Austria, Rola 9, clișee 767—828.

⁴⁹ N. Hodoș, Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, București, 1913, p. 612.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 473.

⁵¹ V. Netea, C. A. Rosetti, București, 1970, p. 333.

⁵² Articol redacțional, „Românul“ din 25 dec. 1877/6 ian. 1878. Articolul este transmis în traducere, de către consulul general Zwiedinek lui J. Andrassy, *Vezi Raportul lui Zwiedinek*, nr. 4/I. B. București, 9 ian. 1878; Arh. Stat. București, Microfilm Austria, Rola 175, clișee 1095 și urm.

Coloanele ziarului său sînt permanente deschise pentru susținerea societății „Carpați”, între inițiatorii și susținătorii căreia Rosetti figura pe primul plan⁵³. Între colaboratorii redacției figurau transilvănenii George Barițiu, Vissarion Roman, Al. Papiu-Ilarian, Al. Roman, Nicolae Cristea ș.a.⁵⁴. Recunoscut ca tribună a luptei pentru libertatea și unitatea națiunii române, „Românul” era salutat, în septembrie 1881, în al XXV-lea an de apariție, de întreaga presă românească de peste munți și de o delegație a românilor ardeleni și bucovineni formată din Manole Diamandi, N. Hurmuzaki și V. Stîrcea⁵⁵. Fermitatea cu care a susținut programul național de libertate și unitate au atras împotriva prestigiosului cotidian și a mentorului său repetatele învinuiri și presiuni ale diplomației austro-ungare. Era acuzat de a fi principalul inspirator al mișcării naționale în continuă ascensiune pe teritoriul României de după 1878 și de a fi influențat nu numai opinia publică ci și cercurile guvernamentale din București pe linia programului „daco-român”. De aceea ziarului i-a fost refuzată difuzarea pe teritoriul monarhiei, iar Rosetti era considerat — nu fără teme — dușmanul neîmpăcat al Austro-Ungariei⁵⁶.

Evantaiul publicațiilor care s-au făcut ecoul luptei pentru apărarea românilor transilvăneni și bucovineni după 1877 se lărgeste cu periodicele efemere, dar reprezentative prin chiar titlul lor: „Carpații” (ian.—dec. 1884), „Unitatea națională” — subintitulat „organ al intereselor românești” — (6. dec. 1884—11 iunie 1885) și mai ales „România iredentă. Organ al mișcării naționale” scos la București de către transilvăneanul C. Crișan, în septembrie 1885⁵⁷. Lupta pentru „dezrobirea” Ardealului și Bucovinei, mult întetită în acești ani pe teritoriul României, a găsit în periodicele amintite organele de presă proprii, prin intermediul cărora țelul desăvîșirii procesului de unificare statală era deschis susținut și difuzat în rîndul cititorilor.

Un merit aparte în susținerea idealului unității de stat revine presei socialiste și muncitorești din România. Propagatori ai celor mai avansate idei de libertate și dreptate socială, socialistii români luptau pentru desființarea oricărei forme de exploatare și asuprire. Cu convingerea nestrămutată în triumful aspirațiilor maselor muncitoare și năzuințelor popoarelor, presa socialistă aborda idealul desăvîșirii unității statale ca parte componentă a programului deplinei emancipări a omului și popoarelor, ca o necesitate obiectivă reclamată de însăși legitatea dezvoltării istorice. Marile imperii sînt condamnate de istorie și sub loviturile naționalităților oprimate ele se vor prăbuși în mod inevitabil. Referindu-se la Imperiul austro-ungar, publicația cercului socialist din Iași, „Besarabia”, nota: „Acest imperiu putred și heteroclit se va disloca, pentru că naționalitățile astăzi grupate într-un mod artificial sub tirania guvernământului unei minorități germane să se poată dezvolta în libertate, fiindcă numai astfel va putea fiecare să îndeplinească rolul care-l are în mersul pro-

⁵³ Rutkowski, *op. cit.*, p. 212.

⁵⁴ V. Netea, *op. cit.*, p. 333.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 339.

⁵⁶ Ruptura dintre I. C. Brătianu și Rosetti survenită în acești ani are la bază nu numai probleme politice interne ci și atitudinea față de Puterile Centrale; Paraschiva Cîncea, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, București, 1974, p. 122.

⁵⁷ Vezi N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, București, 1913. p. 120. 611, 757.

gresiv al omenirii către adevărata civilizație⁵⁸. În virtutea dreptului istoric și al principiului autodeterminării, revista „Dacia Viitoare”, editată în 1883 de grupul socialiștilor români de la Paris: Vintilă C. A. Rosetti, Al. A. Bădărău, Constantin Mille, Vasile G. Morțun și alții⁵⁹, a devenit cea mai energică tribună socialistă de afirmare a năzuinței legitime a poporului român de unire a Transilvaniei și Bucovinei cu România. „Voin Dacia așa cum ea fu — se scria în revistă la 16 februarie 1883 — fiindcă istoria și dreptul... trecutul și prezentul ne dau dreptul a aspira la o Dacie română. Acest pământ, dat cu sîngele și sudoarea străbunilor noștri, înmulțit cu țărîna lor de douăzeci de ori seculară, e al nostru⁶⁰. Orice împotrivire a forțelor reacționare se va spulbera curînd în fața celor care pretind că „injusta, neomenoasa și nedemna de secolul în care trăim dominare a unei națiuni asupra alteia să înceteze...”⁶¹, și astfel — continuă articolul — cum „Milcovul a dispărut cu toată opozițiunea austro-turcă, tot așa vor dispărea și Carpații, oricît s-ar opune mozaicul austro-ungar⁶². Acuzele de iredentism nu-i sperie pe acești vajnici luptători pentru un drept justificat istoricește și împărtășit de masele poporului român: „Iredentism însemnează țaranul din Abrud dînd mîna cu țaranul de la Dunăre. Iredentism însemnează pentru românii din Austria dreptul la insurecție; iar pentru noi, frații lor, datoria de a le veni în ajutor...”⁶³. În forma cea mai categorică și fără nici o opreliște în limbaj, revista exprima un crez și un îndemn la luptă cu arma în mînă pentru închegarea statului național al tuturor românilor, așezat pe temelile libertății și justiției sociale: „Vom dezrobi pe românii din Austro-Ungaria, ne vom vărsa sîngele pentru independența lor, dar împreună cu despotismul umilitor al străinului vom zvîrli și despotismul nerușinat al burgheziei⁶⁴. Atitudinea patriotică și progresistă a „Daciei viitoare” pe linia aspirațiilor fundamentale ale poporului român a provocat riposta cercurilor reacționare din Austro-Ungaria. Deși interzisă pe teritoriul imperiului dualist, revista a fost difuzată pe căi secrete abonatilor săi din Transilvania, iar cu sprijinul redacției cunoscutei publicații socialiste din Iași, „Contemporanul”, corespondenții transilvăneni transmiteau știri și informații⁶⁵. În felul acesta, năzuința lor fierbinte de eliberare și unire cu România, ce nu putea fi public exprimată în interiorul arcului carpatic, era adusă la cunoștința Europei și a mării familii românești. O misiune identică își asumase și revista cercului socialist din București, „Emanciparea” (aprilie—august 1883) de sub conducerea lui Constantin Bacalbașa⁶⁶, iar ulterior majoritatea periodicelelor socialiste și muncitorești din România.

Telul politic al desăvîrșirii procesului de unificare statală românească și-a găsit exprimarea în forme adecvate puterii de înțelegere a tineretului studios

⁵⁸ „Besarabia” din 28 sept. 1879; Cf. *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, București, 1970, p. 193.

⁵⁹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, Partea I (1865—1889), București, 1964, p. 204.

⁶⁰ „Dacia viitoare”, I, nr. 2 din 16 februarie 1883, p. 21.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*; cf. *Presa muncitorească și socialistă din România*, p. 210.

⁶³ *Ibidem*, nr. 5, p. 65—66; cf. *Presa...*, p. 211.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 212.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 225.

și a unor largi categorii sociale. Din această categorie face parte literatura didactică și de popularizare, puternic stăpînită de viziunea „Daco-României” sau a „Daciei moderne”. Reactualizarea cu intensitate sporită a imaginii vechii Dacii — cu centrul în Transilvania — de către intelectualii și oamenii politici din generația independenței are semnificația revitalizării, în noile condiții de după 1877, a programului de refacere a unității politico-statale a teritoriului național. Acum ideea „daco-română” semnifica cu toată claritatea nu doar un ideal, ci o veritabilă tendință politică, un îndemn la acțiune și o deviză în lupta pentru eliberarea provinciilor românești subjugate. Termenii „Dacia modernă”, „Daco-România”, „imperiul daco-român” ș.a., care desemnează contururile fizico-geografice ale viitorului stat național, intră în limbajul cotidian. Îi întâlnim în corespondența particulară și în articolele din presă, în titulatura periodicelor și în denumirea societăților cultural-naționale, în creația lirică a poezilor noștri. Astfel la Sibiu se încearcă tipărirea revistei „Albina Daciei” (1877), neautorizată de către autorități, la Blaj elevii își intitulau revista lor „Dacia ferice” (1879), „Dacia viitoare” e cunoscuta revistă socialistă de la Paris—Bruxelles (1883), Ion Dacul e pseudonimul publicistului Al. A. Bădărău (1859—1877), care declara în numele grupului socialist că „Sîntem fiii vechei Dacii — voim Dacia viitoare” — prin care înțelegea statul unitar al celor 10 milioane de români, clădit pe temelii socialiste. Stăpînite de fiorul „daco-român”, personalități ale vieții noastre literare de la Eminescu și Alecsandri la Iosif Vulcan, Petre Dulfu, Ioniță Scipio Bădescu și Justin Popfiu reînviau în versuri înaripate imaginea vechii Dacii, stîrnind elanul patriotic al luptătorilor pentru „Dacia viitoare”. Concomitent, o tot mai bogată literatură istorică și geografică se făcea purtătoarea mesajului politic al unității. Semnificative sînt calendarele populare și edițiile succesive ale hărților teritoriului românesc fără considerație pentru granițele politice despărțitoare, materiale intitulate „Dacia modernă”, „Daco-Romania”, „Dacia sau România cu Țările Române vecine”. Astfel, *Calendarul de perete ilustrat* pe anul 1880, editat la sfîrșitul anului 1879 într-o tipografie din București, dădea întruchipare figurativă viitorului stat unitar: România și provinciile române erau reprezentate într-un tot armonios prin figuri feminine îmbrăcate în costumele naționale specifice, la care se adăugase inscripția: „La un strigăt al României, vocea sa va fi auzită pretutindenea unde sunt fiii sei”⁶⁷.

Editate de către intelectuali angajați în lupta pentru eliberarea Transilvaniei și Bucovinei, ca A. Tr. Laurian, profesorul de geografie Zamfirolu sau ofițerii A. E. Gorjan și Gh. Slăniceanu, hărțile „Daco-României” creionau contururile fizice ale statului național unitar și difuzau în masa tineretului studios mesajul lor politic. Comandate și autorizate de către Ministerul Instrucțiunii publice condus de către Vasile Boerescu sau V. A. Urechia, ele au fost utilizate în învățămîntul public, în societățile cultural-naționale și mai ales în școlile de ofițeri. Tipărirea în mii de exemplare și difuzarea lor prin librăriile din București, prezența acestora în birourile Ministerului Instrucțiunii publice și ale comandanților de trupe din garnizoana capitalei, au fost de natură să alerteze diplomația austro-ungară. Interdicția formală din 4 iulie 1880, dată sub presiune externă de către Ministerul Instrucțiunii

⁶⁷ *Calendar de perete ilustrat pe anul 1880*, Tip. P. Cucu, Lipskani, București, 1879.

nii, privind folosirea în școli a materialelor didactice similare, n-a însemnat dispariția din circulație a hărților ce reproduceau configurația viitorului stat al tuturor românilor. Astfel că, alături de hărțile mai vechi datorate lui A. Tr. Laurian (1868) și Zamfirolu (1876), variante ale hărții „Dacia modernă“, redactată de către ofițerul de stat major A. E. Gorjan, au cunoscut nu mai puțin de 7 ediții între 1877—1882 și 16 ediții pe parcursul unui deceniu⁶⁸. Presiunile diplomației austro-ungare asupra guvernului din București, capitol aparte al relațiilor politice dintre România și Austro-Ungaria între 1878—1883⁶⁹, n-au putut stăvili propagarea doctrinei politice „daco-române“ în interiorul statului independent și pe teritoriul Transilvaniei și Banatului. Hărți „daco-române“ sînt semnalate de autoritățile austro-ungare în zona Brașovului, în Banat și comitatul Krassov, în pofida măsurilor drastice luate de oficialități. Pe teritoriul Banatului au fost distribuite de către librarul Ion Țăranu din Oravița, fapt pentru care i s-a intentat proces și se afla în detențiune preventivă de 9 luni. „Gazeta Transilvaniei“, care atenționase publicul încă în vara lui 1877 despre tipărirea lor la București, comenta știrea despre cele petrecute în Banat, adăogînd că pe harta „Țările Române sau Dacia modernă“, „marginile țărilor locuite de români sînt însemnate într-însa cu culoare vinat (albastru — n.n.) — galben — roșu“.⁷⁰ Cel mai reprezentativ pentru rolul împlinit de literatura didactică pe linia educării patriotice a tineretului școlar era, în acești ani, „Manualul de geografie elementară“ a României, înțelesă ca geografie a teritoriului românesc și ilustrată cartografic de harta „Dacia modernă“ din 1876.⁷¹ Destinat claselor gimnaziale și școlilor de ofițeri și subofițeri, manualul fusese introdus în învățămîntul militar și civil încă din 1876 și menținut ani în șir, în ciuda protestelor oficialităților austro-ungare.⁷² Scriind despre Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș ca despre străvechi provincii, iar despre Bucovina ca parte ruptă din trupul Moldovei prin „raptul“ din 1775, manualul afirma o clară tendință politică. Corespondenței diplomatice austro-ungare nu-i scăpa semnificația faptului că acestea erau scrise de către un militar cu rosturi politice în stat, colonelul Gh. Slăniceanu, șeful statului major al armatei române în războiul din 1877 și ministrul de război în guvernele liberale din 1876, respectiv 1880—1881. Prezența lui în guvernul din București a iritat cercurile politice ale monarhiei vecine provocînd, alături de alți factori, acuta stare conflictuală în relațiile României cu Austro-Ungaria din 1881⁷³.

În aceeași categorie a literaturii didactice, militante pentru unire, intra și „caietul de poezii și cîntece“ patriotice tipărit în 1881 la București, de către transilvăneanul Ioniță Scipio Bădescu. Culegerea de cîntece și poezii a fost distribuită gratuit prin școli și instituții militare de către Ministerul ins-

⁶⁸ Vezi *Biografia istorică a României. II. Secolul al XIX-lea*. Tom I, Volum îngrijit de Cornelia Bodea, București, 1972.

⁶⁹ Arh. Stat. București, Microfilme Austria, R. 175, cl. 283—436.

⁷⁰ „Gazeta Tr.“, 1878, nr. 15 din 23 febr./15 martie, p. 1.

⁷¹ Col. G. Slăniceanu, *Geografie elementară coprinzînd Geografia fizică și politica a globului și noțiuni de cosmografie*, de —, București, 1876.

⁷² Arh. Stat. București, Microfilme Austria, R. 175, cl. 314—326.

⁷³ *Ibidem*; Vezi și Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1868—1900)*, București, 1925, 195—196.

truțiunii, ceea ce a atras un nou protest al ministerului de externe din Viena în vara anului 1881, cerîndu-se sancționarea persoanelor „vinovate” de agitația „daco-română”, inclusiv a doctorului Carol Davila, medicul șef al armatei române și inspectorul general al instituțiilor sanitare din România. Ca și cu alte prilejuri, guvernul ținea să se detașeze de aceste acțiuni pentru a menaja „susceptibilitățile exagerate” ale monarhiei vecine — cum declarase noul ministru de externe de la București, Eugen Stătescu, la 1 aug. 1881, reprezentantului austro-ungar din București⁷⁴.

Transmițînd mesajul doctrinei politice a unității naționale în rîndul celor mai diverse pături și categorii sociale, presa și tipăriturile amintite se făceau ecoul unei puternice stări de spirit ce cuprinsese masele poporului român sub directă înfîurire a războiului de independență. Reprezentanții intelectualității, socialiști sau cu vederi democrat burgheze, care au dat glas idealului unității naționale în coloanele periodicelor, în broșuri, în manuale școlare sau calendare pentru popor nu pot fi considerați inițiatorii mișcării „daco-române”, după cum cauzele ei reale nu pot fi confundate cu prilejurile și formele de manifestare. Idealul unității politice era adînc înrădăcinat în conștiința poporului român, cunoscînd în ultima vreme o mai largă cuprindere a straturilor de jos ale populației, așa cum constata încă un reprezentant austro-ungar în România la numai doi ani după războiul de independență. Viceconsulul austriac de la Focșani, Elias Zagorski, după îndelungat contact cu realitățile românești, relata Vienei la 15 aug. 1880 că în România „refrenul politic” al eliberării Transilvaniei și Bucovinei stăpînea în egală măsură intelectualitatea ca și masa poporului, țărănimea și muncitorimea, masa soldaților și cadrele de conducere ale armatei, clasele suprapuse și cercurile guvernamentale. „Obsesia” statului unitar — scria viceconsulul — „este cu adevărat așa de adînc înrădăcinată în toate straturile populației încît... a devenit de nezdruccinat, după cum ostilitatea față de Austro-Ungaria... se dovedește de nepotolit”⁷⁵. Această unanimă adeziune a forțelor politice și categoriilor sociale ale poporului român la programul mișcării naționale de eliberare și unire a Transilvaniei și Bucovinei cu România era un adevăr incontestabil, subliniat ca atare și de către mișcarea socialistă a vremii. Relevînd patriotismul fierbinte și consecvența revoluționară a socialiștilor români, prestigioasa revistă „Contemporanul” aprecia că problema națională „e una din rarele chestiuni asupra căreia avem fericitul prilej de a fi cu toții de aceleași vederi, ca toate clasele societății să propună aceeași dezlegare, dezrobirea românilor de sub jugul străini” (subl. n.)⁷⁶.

Unirea deplină ca obiectiv politic fundamental al mișcării naționale va marca acțiunile îndrăznețe ale societății „Carpații” și ale „Ligii culturale” și va imprima o anumită conduită a cercurilor politice și guvernamentale din România în raporturile interstatale atît înainte cît și după semnarea alianței secrete din 1883.

⁷⁴ Rutkowski, *op. cit.*, p. 194.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 166.

⁷⁶ „Contemporanul”, an VII (1891), nr. 11 din ianuarie, p. 441; cf. *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, p. 200.

Summary

The paper deals with the new stage the national Roumanian movement entered under the influence of the war of the State independence of Roumania from 1877—1878. The author demonstrates that the area of the development of this movement was in fact the whole national territory, both of the subjugated provinces and that of the free Roumania, and that the fundamental political aim of this period was the liberation of Transylvania, Banat and Bucovina and their union with Roumania. The solidarity and cohesion of the Roumanian people during the war of 1877—1878, represented the ground of the fight for the completion of the historical process of the unification of the national state embodied in the formula „Daco-Roumania“. The „Daco-Roumanism“ had become a standard of the fight for independence of all the classes and social strata of the Roumanian society, including that of the official political circles.

DOCUMENTE SIBIENE
REFERITOARE LA INTENSIFICAREA LUPTEI SOCIAL-POLITICE
A ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI
AL XX-LEA

MIHAI RACOVIȚAN

Mișcarea memorandistă — ampla acțiune social-politică din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea a burgheziei române transilvănene, grupată în Partidul național român — prin modul în care a desvăluit situația gravă, sub raport social-economic și național-politic, a milioanelor de români din Austro-Ungaria, a transformat problema luptei poporului român din Imperiul habsburgic într-o problemă a întregii națiuni române, impunând-o și atenției Europei.

Totodată, Mișcarea memorandistă a demonstrat că prin argumente de drept, înfățișate prin memoriile Curții imperiale, românii oprimați din monarhia dualistă nu-și vor afla, nici dreptatea și nici împlinirea dezideratului lor național, unirea cu România.

Devenise limpede că trebuiau folosite alte metode de luptă: o atitudine politică mai intransigentă, intensificarea activității culturale-naționale și a colaborării cu celelalte naționalități așuprite. Cu atât mai mult, cu cât sfârșitul sec. al XIX-lea se caracterizează prin agravarea așupririi naționalităților nemaghiare și negermane din imperiu prin noile legiuiri impuse de puternicii vremii.

Recrudescenței politicii oprimate se răspunde prin radicalizarea mișcării revoluționare și democratice. În această situație se impunea cu necesitate revizuirea tacticii de luptă a Partidului național. Activitatea politică se cerea reînviată cu toată vigoarea. Acesta este, de altfel, sensul frământărilor din sânul conducerii P.N.R. în anii care urmează Mișcării memorandiste, frământări soldate cu reluarea activismului în 1905, ca politică oficială a partidului. Preia ștafeta luptei generația mai tânără a burgheziei române, mai activă și mai bine pregătită pentru viața politică, doritoare să iasă din situația inechitabilă în care fusese împinsă de burghezia maghiară.

Toate aceste acțiuni din perioada cuprinsă între epilogul Mișcării memorandiste și reluarea activismului politic, de organizare în vederea impulsionării luptei social-politice, de conlucrare mai strânsă cu frații din România nu au lăsat indiferente cercurile dominante maghiare. Dimpotrivă, neliniștea și agitația lor sporește, o dovadă concludentă reprezentând-o și adresele confidentiale (din colecțiile filialei Arhivelor Statului-Sibiu), schimbate între Ministerul de Interne al Ungariei și comitele Sibiului, Thalmann Gustav, în 1901, Sibiul continuând să fie și între 1900—1918 un centru de seamă al mișcării naționale românești.

Dintre documentele oficiale maghiare menționate, prezentăm în acest volum un număr de patru, în original și în traducere integrală.

dictando.

Excelenței sale, Ministrul de Interne

Nr. 21—/1/901

Mai multe gazete din Budapesta informează că la Sibiu, în ultimele zile, ar fi avut loc o consfătuire secretă a românilor la care s-o hotărât ca, în viitor, aceștia să iasă din pasivitatea politică și să participe la alegerile parlamentare în mod activ. La această consfătuire se pare că au participat și foștii conducători ai Comitetului Executiv (al Partidului Național Român — n.n.).

Am urmărit descoperirea și stabilirea scopului acestei consfătuiri atât prin folosirea jandarmăriei, cât și pe căi particulare și prin urmăriți și Vă pot anunța, Excelență, în mod confidential și foarte sigur, că în ultimul timp o astfel de consfătuire a românilor nu s-a manifestat în secret și că acele informații din gazete nu se bazează pe adevăr.

Sibiu, 1901, februarie 20.
(Indescifrabil)

(Arh. st. Sibiu, Pachet Comite, Acte prezidiale, 1901, cota 435)

Ministerul de Interne al Regatului Maghiar.

nr. 1478

Strict personal

Excelență,

Confidențial mi s-a adus la cunoștință că în județul Sibiu, comuna Săliște, s-a observat o curajoasă mișcare a românilor, care pentru prestigiul statului maghiar înseamnă un fapt, jignitor.

Astfel, în anul curent, luna aprilie, de la domiciliile medicului veterinar din Săliște și a copistului de la pretură Tomajaga Mátyás s-au rupt tablele cu stema maghiară. În timpul nopții indivizi necunoscuți le-au murdărit cu noroi și le-au aruncat în curte.

Apoi, cu ocazia adunării comemorative de la Blaj, din 16 mai 1848, românii sălișteni au plănuit o sărbătoare națională. La intervenția jandarmilor manifestația a fost zădărnicită. Cu toate acestea câțiva manifestanți au cîntat în restaurant cîntece nepatriotice, mai mult, pe stradă s-au proferat injurii. Dacă mișcarea de la Săliște a luat o asemenea amploare, se datorează existenței unei școli românești ortodoxe cu șapte învățători și trei învățătoare care educă tineretul în spirit românesc. Se organizează și spectacole în limba română pentru adulți.

Astfel, întreținerea acestei stări de spirit se datorează și faptului că 2/3 din locuitorii comunei Săliște o mare parte din an o petrec în România vecină.

Situația s-ar putea reabilita și echilibra dacă în comuna Săliște s-ar înființa un post de jandarmi și o școală elementară de stat (în limba maghiară — n.n.).

Rog pe Excelența Voastră să mă anunțe de orice constatare legată de mișcarea românilor din Săliște, pentru a lua toate măsurile necesare.

Budapesta, 1901, august 6.

Locțiitorul ministrului de interne. Secretar de stat
(indescifrabil)

Excelenței Sale Thalmann Gusztav, prefectul județului Sibiu.

(Arh. St. Sibiu, Pachet. Comite, Acte prezidiale, 1901, cota 435).

Ministerul de Interne al Regatului Maghiar

nr. 745.

Strict confidențial

Excelență,

Am fost anunțat că la întrunirea din 12 septembrie anul în curs, conducătorii Partidului Național Român au hotărât ca în sensul punctului 5 din programul lor datat 1881, să înceapă activitatea în cadrul parlamentului.

Ca urmare a acestei hotărâri, populația românească din județe se pregătește pentru alegerile din decembrie.

Toți locuitorii români au primit manifeste din partea conducătorilor P.N.R. Manifestele au fost multiplicat la Sibiu și o parte din ele difuzate chiar prin poștă la Făgăraș, Mediaș.

Vă rog Excelență să urmăriți cu atenție mișcarea și să anunțați ministerul.

Vă rog primiți respectele mele

Budapesta. 1901, noiembrie 5.

Excelenței Sale, Thalmann Gusztav, prefectul județului Sibiu.

(Arh. St. Sibiu, Pachet Comite. Acte prezidiale Sibiu, 1901, cota 435).

Ministerul de Interne al Regatului Maghiar

Nr. 753

Strict personal

Excelență,

În anul în curs, luna octombrie, la București „Liga culturală română” a ținut o manifestare la care participanții au hotărât ca în fiecare sâmbătă să țină în localul „Ligii” informații ale căror subiecte să fie legate de trezirea conștiinței naționale a Românilor, cit și de menținerea atenției asupra aspirațiilor voievodului Mihai pentru consolidarea unui stat român unic.

În cursul expunerilor o mențione deosebită o merită inițiativa „Ligii” de a organiza o mare sărbătoare la București, în 21 decembrie. Sărbătoarea va cinși memoria lui Mihai Viteazul și va începe cu o slujbă sărbătorească în biserica ridicată în memoria lui Mihai. La sfârșitul slujbei se va face un pelerinaj la statuia voievodului, unde profesori universitari, deputați, în cuvântările lor vor elogia glorioasa domnie a lui Mihai Vodă și vor menține ideea unirii tuturor românilor într-un stat sub o singură conducere.

În încheiere, Mureșanu, secretarul „Ligii”, va face cunoscută situația românilor din străinătate (aflați sub stăpânirea Austro-Ungariei — n.n.) și alte informații de mare importanță din punct de vedere național.

La această manifestare vor primi invitații în primul rând locuitorii români din Ungaria, cit și tineretul. Presupunem că vor exista unii participanți din Ungaria, care doresc să fie

prezenți la manifestația de la București. Cum această manifestație nu este dorită de Ungaria, rog Excelența Voastră să dea dovadă de vigilență și să mă țină la curent cu toate observațiile. Vă rugăm să nu eliberați pașapoartele necesare acelor români care doresc să participe la acțiunile „Ligi culturale“.

Vă rog să primiți respectele mele,

Budapesta, 1901, noiembrie 19.

Indescifrabil

Excelenței Sale, Thalmann Gusztav, prefectul județului Sibiu.

Sibiu

(Arh. St. Sibiu, Pachet Comite, Acte prezidiale, 1901, cota 435).

— Zusammenfassung —

Aus den Beständen der Zweigstelle der Staatsarchive in Sibiu veröffentlichen wir vier Briefe im Original und in Übersetzung. Es handelt sich um einen Briefwechsel zwischen Thalmann Gusztav, Komes von Sibiu und dem Ungarischen Innenministerium aus dem Jahre 1901, der vom verstärkten Kampf der Rumänen aus Siebenbürgen um nationale Einheit und über die Besorgnis der ungarischen Führung in dieser Zeit der erhöhten nationalen Bestrebungen, spricht.

— VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN —

Abb. 1 a, b. 20. Febr. 1901. Bericht an das Ungarische Innenministerium. Mehrere Zeitungen in Budapest veröffentlichen die Nachricht, daß die Rumänen in Sibiu ein geheimes Treffen abgehalten hätten, wobei beschlossen wurde, die parlamentarische Tätigkeit wiederaufzunehmen.

Abb. 2 a, b, c. Amtsschreiben vom 6. Aug. 1901. Das Ungarische Innenministerium an Thalmann Gusztav, Komes von Sibiu, dem zur Kenntnis gebracht wird, daß in Sălișteța Sibiu-lui aufrührerische Bewegungen der Rumänen festgestellt wurden, die das Prestige des (ungarischen) Staates verletzen. Dieser gefährliche Gemütszustand wird von 2/3 der erwachsenen Bevölkerung, welche einen Teil des Jahres in Rumänien verbringt, unterstützt. Es mögen Maßnahmen vorgeschlagen werden.

Abb. 3. Amtsschreiben vom 5. Nov. 1901. Das Ungarische Innenministerium an Thalmann Gusztav, Komes von Sibiu, welchem berichtet wird, daß die Nationale Rumänische Partei vorhat, eine Politik des parlamentarischen Aktivismus zu führen. Die Flugschriften, welche die politischen Führer informieren sollen, wurden in Sibiu vervielfältigt und verbreitet. Es wird darum gebeten, diese Bewegung zu verfolgen und Bericht zu erstatten.

Abb. 4 a, b. Amtsschreiben vom 19. Nov. 1901. Das Ungarische Innenministerium an Thalmann Gusztav, Komes von Sibiu. Diesem wird über die Tätigkeit des „Kulturbundes“ in Bukarest zugunsten der Rumänen in Österreich-Ungarn berichtet. Im Rahmen der Kundgebungen des „Bundes“ ist die Jahrestagsfeier des Todes von Michael dem Tapferen besonders zu beachten. Es wird gebeten, Rumänen aus Österreich-Ungarn, welche teilnehmen wollen, keine Pässe auszufolgen.

(alle Dokumente: Staatsarchiv Sibiu, Komes-Paket, Regierungsakten, 1901, Kote 435).

amittottamittens nem ha-
tatott az hogy aron-hiblagi
közlésed valóságosnam
alapulnak. -
fugadja stb. -

Máséban 901. Fzo.

1901. II/20

Taluy

SR II/20.

Fig. 1. 20 febr. 1901. Informare către Ministerul de Interne al Ungariei. În mai multe ziare din Budapesta au apărut știri că românii au ținut în secret la Sibiu o consfătuire la care s-ar fi hotărît reluarea activismului parlamentar.

(Arh. St. Sibiu, Pachet Comite, acte prezidiale, 1901, cota 435).

Sty 21-901.
no.

3
dictando

Aggyltóg, m. kir. belügyminiszter
ur.

Döb budapesti hivatalomban
~~1890. március 21.~~
~~1890. március 21.~~ melyet oxerum
ittan szaggyalomban az utolsó
napokban egy románai erbe-
kerlet tülkösön tartatott az
határozatokat volna, hogy
jövöre a román nyelv esetleg
vállantott a passivitasból
kilépmi és a váloxtasok-
nál kényelmesen részesen.
mi oxerumokhoz nainak, és
hogy azan a tülkösletnél
a régi románai névne hajtó
birtokos nélt kényesen jésem
lették his részek velték vol-
na, felfedezés és magál-
lagutisok oxerumok meg a
rendezés által mint más
prowal kutom, és beható meg-
moria'sokat ^{hiszen} meg a kettém. meg
mud. alagyni szaggyalomban
godnak behatosan jésem takt be
hated és tannu khatok kedom,
hogy erisiben ily románai este.
kerlet sem nyitvánisan.

háromszázötven ezerrel emelkedett, sőt nyitott
újabb, amely magyarok által is volt
kialakított. Hogy Székelyben a román mor-
galmat is meg kellene állítani, ennek által-
laltatás az az oka, mert a királyi jogok
román tulajdonosai és tulajdonosok, a buni-
látás és a munkásságát általánosan eltekintve
különböző román juttatásainak, melyek az ifj.
jószágok és román földművelésüket, me-
gint a felvételük révén. Az egy-egy-
látás román juttatásuk megújítását
szolgát, értékesen, sőt, az az okok
még az, hogy Székelyben korábban
képzett lakosságunk 2/3 része az az no-
gyabb részük a fővárosban. Románia-
ban volt. Az új magyar mező-
gazdaság román tulajdonosai és tulajdonosai
mirel is került, hirtelen, ellenük, az
ha Székelyben az az okok, az az
percekre, az okok, az okok, az okok
okok, az okok, az okok, az okok

Felkérlek arra, hogy a Székelyben ismételt román
tulajdonosok általános, az okok
megújítását, az okok, az okok, az okok
okok, az okok, az okok, az okok
okok, az okok, az okok, az okok
okok, az okok, az okok, az okok

Tudományok és Művészetek
Ministeriumának

Budapest, 1901. augusztus 6-án
a miniszter úrnak tisztelettel.

Th. Mann
Minister

Fig. 2. Adresă din 6 aug. 1901. Ministerul de Interne al Ungariei exclusiv către Tha'mann Gusztav comitele Sibiului. Informează că s-au constatat mișcări ale românilor din Săliștea Sibiului, care se manifestă prin atacarea prestigiului statului (maghiar). La menținerea acestei stări de spirit periculoase contribuie 2/3 din locuitorii activi, care o parte din an o petrec în România. Cere să se propună măsuri.

(Arh. st. Sibiu, Pachet Comite, acte prezidiale, 1901, cota 435).

745 szám.

Res.

Kizárólag saját kezéhez.

Méltóságos Úr!

Arról értesültem, hogy az oláh nemzetiségi vezérferfiak folyó évi szeptember hó 12.-én Kolozsvárott tartott értekezletükön elhatározták, hogy az 1881 évi oláh nemzeti program 5. pontja értelmében megkezdik az aktivitást, mihelyt az általános képviselő választások lefolytak. A vármegyékben ezen határozat értelmében mindenütt szervezkednek, s különösen a decemberben megjelentendő törvényhatósági választásokra készülődnek.

Az összes oláhlakta vármegyék oláh nemzetiségű vezetői folyó hó 11.-én bizalmas felhívást kaptak az általános szervezés munkájának és módosatainak megállapítására.

A felhívásokat Nagy-Szebenben sokszorosították és részben a feleki, fogarasi, medgyesi és szászvárosi postákra adták fel.

Felkérem Méltóságodat, hogy ezen mozgalmat figyelemmel kíséрни és netáni észleleteiről hozzám jelentést tenni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

B u d a p e s t e n, 1901 évi november hó 5.-én.

a minister meghagyásából:

Méltóságos.....
.....vármegye főispánjának
.....

Fig. 3. Adresă din 5 nov. 1901. Ministerul de Interne al Ungariei către Thalmann Gusztav comitele Sibiului.

Informează că Partidul Național Român intenționează să treacă la politica activismului parlamentar. Manifestele pentru informarea frunțașilor politici români au fost multiplicat la Sibiu și difuzate. Roagă să fie urmărită această mișcare și să fie anunțat ministerul. (Arh. st. Sibiu, Pachet Comite, acte prezidiale, 1901, cota 435).

753 szam.

Feltette bizalmas.

Res.

Saját kezéhez.

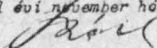
M É L T Ó S Á G O S U R !

A román kulturális folyó évi október havában Bukarestben népes értekezletet tartott, a melyen résztvevők elhatározták, hogy a liga helyiségében eszentul minden szombaton felolvasásokat tartanak, melyeknek tárgya és célja lesz Románia lakosságának felvilágosítása és a külföldre fogar alatt élő románok figyelmének állandóan ébrentartása Mihály vajda azon nagy nemzeti eszményképe iránt, hogy minő módon és eszközökkel lehetne az egységes román államot megalapítani. E felolvasások sorában különös figyelmet érdemel az, melyet a liga folyó évi december hó 21 én rendez Bukarestben, midőn bevezetésül ünnepélyes istentisztelet fog tartatni a Mihály vajda emlékére épült templomban, minek befejeztével fényes körmenet vonul fel Mihály vajda szobra elé, hol egyetemi tanárok és képviselők a néphoz intézendő beszédeikben dicsőíteni fogják Mihály vajda emléket és nemzeti törekvéseit, hogy a románokat egy fogar alatt kell egyesíteni. Befejezésül Muresanu ligai titkár fogja ismertetni a külföldi románok jelenlegi politikai helyzetét és nemzeti szempontból fontos jelentőségét.

Mivel ezen említett terobe vett bukaresti román ünnepélyre a külföldi, elsősorban a magyarországi román nép és ifjuság is kapott meghívást, feltehető, hogy lesznek egyesek, kik Magyarországból részt akarnak venni ezen a magyar állam egysége ellen irányuló dakóromán ünnepélyen. Ennek megakadályozása végett felkerem Méltóságodat, hogy a vesetésére bizott vármegye területén a tervezett román ünnepélylyel összefüggésben látszó jelenségeket éber figyelemmel kísértetni és erről jelentést tenni, valamint arra nézve is, hogy az ezen ünnepélyen való megjelenés szándékával gyanúsítható egyének utlevél kiadása iránti kérvénye ide pártolólalag fel ne terjesztessék, intézkedni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nélfelvánítását.

Budapesten, 1901 évi november hó 19 én

M é l t ó s á g o s

Thalman Gusztaf urnak
jelen vármegye főispánjának

Fig. 4. a, b. Adresă din 19 nov. 1901, Ministerul de Interne al Ungariei către Thalman Gusztaf comitele Sibiului.

Informează despre activitatea „Ligi culturale” din București în favoarea românilor din Austro-Ungaria.

În cadrul manifestărilor „Ligi” o atenție deosebită merită cea care aniversează moartea lui Mihai Viteazul. Rogă să nu fie eliberate pașapoarte acelor români din Austro-Ungaria care ar dori să participe.

(Arh. st. Sibiu, Pachet Comite, acte prezidiale, 1901, cota 435).

ATITUDINI ALE FRUNTAȘILOR POLITICI ȘI INTELECTUALILOR TRANSILVĂNENI FAȚĂ DE RĂSCOALA DIN 1907*

RADU ARDELEAN

Toate evenimentele — economice, politice, culturale — din România aveau largă audiență la românii transilvăneni, care doreau o Românie puternică, aptă să-i sprijine eficient în lupta lor pentru drepturi naționale, luptă care viza în final actul firesc și legitim al unirii țării românești care era Transilvania cu România. Era de altfel de natura evidenței că state precum România și Serbia, cu milioane de conaționali oprimați în monarhia dualistă urmau să joace un rol similar cu al Piemontului. Nu este desigur întîmplător că lupta pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni primește impulsuri vizibile odată cu Unirea de la 1859 sau cu independența proclamată la 1877, momente care au prilejuit tocmai de aceea profunde îngrijorări ale cercurilor conducătoare ale monarhiei. Procesul n-a fost desigur liniar, motive obiective, ca raportul disproporționat de forțe între mica România și unul din marile imperii ale Europei sau necesitatea găsirii unui aliat pentru România, în situația cînd răcirea raporturilor cu Rusia după 1878 și eclipsa Franței după 1871 făceau din Germania singura soluție pentru moment, Germania la rîndu-i condiționînd orice suport politic de menținerea unor bune raporturi cu Austro-Ungaria (id est încetarea sprijinului pentru mișcarea națională din Transilvania) sau motive politicianiste (ca în cazul lui D. Sturdza care, pentru a-și menține grația regelui Carol, se ferea de atitudini mai ferme în această problemă) făceau să se surdimizeze, din partea României *oficiale* cel puțin, luările hotărîte de poziție în favoarea românilor transilvăneni. Dar, indiferent de declarațiile oficiale, din partea guvernelor române sau ale frunțașilor P.N.R. care declarau că nu se vizează inte-

---

* Comunicare la sesiunea științifică de comunicări dedicată comemorării a 70 de ani de la răscoala țărănimii din 1907, organizată de Consiliul de educație politică și cultură socialistă al județului Sibiu în 17 februarie 1977.

gritatea Austro-Ungariei, acuzația de „iredentism“ plana permanent asupra românilor din dubla monarhie. Sentimentul public rămânea cel atât de fericit formulat la 1848 de un fruntaș ardelean, în legătură cu silnica uniune a Transilvaniei cu Ungaria — „soarta națiunii române nu se va hotărî la dieta de la Cluj sau Budapesta, ci la București și la Iași“ — sau, cum s-a spus mai târziu, „Soarele pentru toți românii la București răsare“. În situația în care și ascensiunea economică a burgheziei române transilvănene sau chiar a populației țărănești (căreia i se bara în cele mai multe cazuri accesul la proprietatea de pământ) era stopată prin măsuri politice de discriminare națională, la fel ca și dreptul la învățământ și cultură, e firesc ca evenimentele din interior și cele din România, care direct sau indirect erau totdeauna atin-gătoare de soarta românilor de aici, să fie receptate în primul rînd prin filtru național. Acest corectiv național nu-și limita aria la evenimentele strict politice, ci se exercita și în domeniul istoriografiei — Bariț, în „Părți alese...“ proclama criteriul național ca cel principal în aprecierea evenimentelor istorice; se exercita și în domeniul literaturii, și ea programatic angajată, aci ne-avînd trecere, pe drept, „seninătatea“ și „detașarea“ maioreșciană — se exer-cita într-un cuvînt pe toate palierele vieții publice ale românilor ardeleni. Factorul național dădea de altfel și liantul de unire într-o mișcare ce grupa personalități de heterodoxe concepții sociale. Lucrul e firesc ținînd seama de faptul că burghezia nu e o clasă omogenă, iar în cazul nostru special că la conferințele electorale ce camuflau congresele P.N.R. se adopta o linie ge-nerală, în care primau obiectivele de ordin politic-național, cele sociale, con-siderate ca rezolvabile după împlinirea primelor, trecînd pe locul doi, între aceste consultări grupările politice și fruntașii din diferite centre își exprima-u propria conduită, urmînd în linii mari programele fixate. În acest con-text vom înțelege unele reticențe ale fruntașilor transilvăneni în aprecierea răs-coalei, surprinzătoare la prima vedere în cazul unor oameni cunoscuți pentru sentimentele lor demofile. În momentul cînd luptele naționale în imperiul dualist evoluau spre paroxism, a critica prea intransigent România, singurul sprijin din afară, comporta riscul de a fi ostracizat, înglobat în numărul acelor puțini „români guvernamentali“, „românii de paradă“ ai guvernelor ma-ghiare, de tipul lui Moldován Gergely. Așa încît se critica maximum un guvern¹, rar întreg sistemul social politic. Majoritatea fruntașilor ardeleni erau legați de partidul liberal, cel care înăbușise răscoala, deci încă un mo-tiv de atenuare a criticilor sau exaltare a reformelor propuse de acesta. Trebuie menționat că oamenii politici transilvăneni legați de acest partid aveau o rezervă mentală care îi reabilita pînă la un punct, dacă e cazul de așa ceva — ei sperau ca în urma disputelor fracțiunilor liberale, încă în curs, să fie propulsat la putere grupul „tinerilor liberali“ care nutreau proiecte de reforme social-politice destul de largi.

În presa burgheziei românești din Transilvania transpare și un fel de „jenă“ față de evenimentele din România. Într-o Europă burgheză, amenin-țată însă de acum foarte serios de mișcările sociale ale maselor exploataate, „ordinea“ (burgheză) era la mare preț, ori în propaganda de pînă acum a mișcării naționale România era dată ca exemplu de „ordine“, față cu „dez-

¹ Cf. S. Sin, M. Șerban, *Ecouri ale răscoalei din 1907 în presa transilvăneană*, în *Lucrări științifice*, vol. I, Tg. Mureș, 1969, p. 482.

ordinile“ din Austro-Ungaria, concluzia nerostită fiind că aceasta din urmă nu e viabilă, căutându-se totodată simpatia opiniei publice internaționale și mai ales a cercurilor guvernante din Occident pentru România și românii din Transilvania, un fel de pregătire a terenului pentru viitoarea unitate națională. Faptul că burghezia maghiară a încercat să folosească argumentul răscoalei pentru a intensifica procesul de maghiarizare (sub pretextul „cultivării“, „civilizării“ poporului român „barbar“) provoacă reacții de apărare manifestate sau prin minimalizarea uneori a proporțiilor cataclismului social din România sau, pe o cale mai bună, prin evidențierea stărilor social-economice similare din Ungaria.²

„Burghezia transilvăneană consideră idealul național de maximă urgență în rezolvare, cu prioritate față de chestiunea țărănească, aceasta explicând și dorința ei ca stările din România să fie grabnic rezolvate“³. Greșeala e în dihotomia social — național care se face; transilvănenii ar fi preferat, desigur, o Românie cu mai sănătoase stări sociale, dar, în lipsă, doreau mai bine o „înghețare“ a socialului pînă la rezolvarea celeilalte probleme, decît lupte interne, și se simte printre rînduri (uneori chiar expres formulat) reproșul pentru „egoismul“ celor de dincolo, din ambele tabere, care lasă pentru moment problema națională pe planul doi^{3bis}. În tradiția legalistă și paternalistă, atît de insistent cultivată în Transilvania, se proiecta aceeași viziune și asupra României unde, în urma unor luminate reforme venite de la clasa conducătoare, să domnească „armonia socială“ atît de dragă de altfel oricărei burghezii.

Pentru înțelegerea unor poziții mai atenuate ale unor intelectuali cu știută dragoste de popor trebuie amintită și celebra lege a presei din Ungaria. E drept, cenzura era represivă, nu preventivă, dar această represiune funcționa regulat în cazul tipăriturilor românești, ceea ce îl făcuse pe Bariț să declare că gazetarul român trebuie să aibă veșnic în față codul penal cînd scrie. Un adevăr care se va verifica și în 1907, „justiția“ maghiară nerămînd datoare intelectualilor care au luat poziție prea hotărîtă în apărarea țărănilor români de dincolo, dar implicit și de dincoace de Carpați. E aplicabilă în acest context autocenzurarea lor, exprimarea prin perifraze, multe din scrieri trebuind citite printre rînduri. Pozițiile transilvănenilor față de răscoală se vor mișca deci pe coordonatele trasate de aceste determinări obiective, varietatea fiind dată de sensibilitatea și concepțiile personale sau de grup.

În presa transilvăneană discuția asupra situației din România a luat caracter de dezbateră — vezi de pildă articolele — studii ale lui Partenie Cosma și Eugen Brote, ultimul citîndu-l și polemizînd cu primul⁴. Dezbateră

² Ibidem, p. 481.

³ Ibidem, p. 480.

³ bis. Ibidem

⁴ P. Cosma, *Răscoala țărănească în România*, în *Telegraful Român* (Sibiu), LV, 1907, nr. 33 din 24 martie/6 aprilie; E. Brote, *Misiunea băncilor populare în reforma agrară din România*, în *Tribuna* (Arad), XI, 1907, nr. 79 din 6/19 aprilie. Alt exemplu, foarte semnificativ: polemica *Tribuna* — *Lupta*, ultima apărîndu-se de acuzația primeia că ar fi discreditat România prin exagerarea răscoalei (*Lupta*, I, 1907, nr. 65 din 18/31 martie, p. 10—11).

nu s-a limitat la această arie, ea pătrunzând pînă în parlamentul budapestan, în adunările comitatense și reuniunile electorale, dobîndind, prin „localizare“, accente ascuțite.

Pentru a avea o imagine de ansamblu a fondului pe care s-au grefat luările de poziție ale unor personalități de mai mare suprafață este utilă o scurtă prezentare a atitudinii generale a presei românești transilvănene față cu răscoală, știut fiind că această presă constituia un principal factor de oglindire dar și modelare a opiniei publice românești de aici.⁵

În faza inițială circulau și în Transilvania știrile oficiale și oficioase difuzate de cercurile guvernante din România, care escamotau adevăratele cauze ale răscoalei, acreditînd teza ieftină a caracterului ei antisemit. Teza antisemită a făcut la început carieră și în presa transilvană. Premise existau, căci și înainte unele cercuri mai de dreapta ale P.N.R. folosiseră diversiunea antisemită. Prezentă la început în mai toate organele de presă, de la „Telegraful Român“⁶ la „Unirea“⁷, de la „Țara Noastră“⁸ la „Foaia Poporului“⁹ și „Drapelul“¹⁰, la „Lupta“^{10 bis} și chiar la „Tribuna“¹¹ ea va fi treptat abandonată (cu unele excepții, cum ar fi „Foaia Poporului“ a lui Silvestru Moldovan, dar și aici explicația va fi lărgită, ajungîndu-se și la critica sistemului, nu numai a arendașilor evrei), pentru că, pe de o parte, evidența caracterului social nu mai putea fi ignorată cu dezvoltarea evenimentelor, iar pe de alta, antisemitismul însemna de acum în ochii Europei de început de secol XX stare de barbarie, manifestare anacronică, ori, pentru prestigiul României la care transilvănenii țineau, era preferabil să nu se mai acrediteze această versiune.

Tot preluată din surse oficiale sau oficioase de la București a circulat o vreme explicația, fabricată ca să-i disculpe pe guvernanți, a „punerii la cale“ a răscoalei de „agitatori“, „instigatori“ — băștinași sau străini sau aceea că violențele au fost comise de străini infiltrați printre țărani¹².

Dacă din nici un organ românesc de presă nu lipsește deplîngerea luptei între „frați“, cei din România, țărani și exploatare continuînd a fi priviți în bloc, în ciuda tragicei evidențe, momentul mai delicat intervine cînd e vorba de a aproba (decî a te asocia moral) actul represiei. Uneori se în-

⁵ Pentru aceasta vezi mai pe larg S. Sin, M. Șerban, *op. cit.*, A. Deac, L. Vaida, cap. *Influența răscoalei țărănești din 1907 în Transilvania și Bucovina*, în vol. *Marea răscoală a țărănilor din 1907*, București 1967 și I. Nicoară, *Presa brașoveană despre răscoala țărănilor din anul 1907*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, București, 1961.

⁶ *Telegraful Român*, LV, 1907, nr. 28 din 13/26 martie, p. 113.

⁷ *Unirea* (Blai), XVII, 1907, nr. 13 din 30 martie s.n. p. 113

⁸ *Țara Noastră* (Sibiu), I, 1907, nr. 12 din 18 martie s.n.

⁹ *Foaia Poporului* (Sibiu), XV, 1907, nr. 10 din 11/24 martie, p. 113; *ibidem*, nr. 16 din 15/28 aprilie, p. 187; *ibidem*, nr. 29 din 15/28 iulie, p. 375—376.

¹⁰ *Drapelul* (Lugoj), VII, 1907, nr. 26 din 3/16 martie; *ibidem*, nr. 27 din 6/19 martie; *ibidem*, nr. 28 din 8/21 martie; *ibidem*, nr. 29 din 10/23 martie.

^{10 bis} *Lupta* (Budapesta), an I, 1907, nr. 54 din 6/19 martie, p. 3; *ibidem*, nr. 62 din 15/28 martie, p. 8 etc.

¹¹ *Tribuna*, XI, 1907, nr. 65 din 21 martie/3 aprilie.

¹² *Foaia Poporului*, XV, 1907, nr. 12 din 25 martie/7 aprilie, p. 141; *ibidem*, nr. 13—14 din 1/14 aprilie, p. 165; *ibidem*, nr. 16 din 15/28 aprilie, p. 187; *Telegraful Român*, LV, 1907, nr. 73 din 5/18 iulie, p. 297; *ibidem*, nr. 39 din 7/20 aprilie, p. 159; *Unirea*, XVII, 1907, nr. 12 din 23 martie, p. 113; *Lupta*, I, 1907, nr. 63 din 16/29 martie, p. 6—7.

cearcă, chiar de aceea, evitarea judecății — „nu e treaba noastră să judecăm cine e de vină că a curs sînge [...] Oricine ar fi, noi nu putem învinui, că și unii și alții ne sînt frați dulci. Ci deplîngem viețile stinse”¹³. Sau se deplîng violențele din orice parte, sugerîndu-se că violențele țaranilor, care au fost primii, trebuiau curmate, la nevoie tot prin violență; sau, în numele „ordinii” care trebuie să domnească, răscoala e de la sine înțeleasă că trebuie potolită, cu mijloace militare dacă altele nu sînt eficiente, urmînd apoi guvernul să găsească soluții la problema agrară.¹⁴ Nu era spus la modul cinic al lui P. P. Carp, dar lasă să se vadă că democratismul afișat era, cel puțin în cazul unor cercuri ale P.N.R., suspect (de altfel evoluția ulterioară spre dreapta

¹³ *Tribuna*, XI, 1907, nr. 55 din 9/22 martie (afirmă că nu se poate stabili cine e vinovat de vărsarea de sînge, „țărănimea înfuriată, ori miliția (armata) care-și are legile și regulele ei mai aspre?” — încercare, tendențioasă, de a trece atrocitățile pe seama.. regulamentelor militare).

¹⁴ *Unirea*, XVII, 1907, nr. 16 din 20 aprilie, p. 141: „Mișcarea țărănească atît de înfri-coșată în unele manifestări a(le) ei”; *Telegraful Român*, LV, 1907, nr. 28 din 13/26 martie, p. 113 (răscoala trebuie întii liniștită de guvern, apoi căutate remediile); *Foaia Poporului*, XV, 1907, nr. 11 din 18/31 martie, p. 127 (noul guvern „are însărcinarea să potolească răs-coala și apoi să facă legi și să ia măsuri pentru îmbunătățirea sorții țaranilor atît de orop-siți”); ibidem, nr. 12 din 25 martie/7 aprilie, p. 141 („Miliția (armata) s-a comportat exem-plar (!) și unde a fost lipsă s-a folosit și de arme. Astfel au fost ucși mulți țărani, iar mulți dintre capii răscoalei au fost prinși.”); ibidem, nr. 18 din 8/21 aprilie, p. 172 (din cei 7000 de țărani arestați „cei mai mulți din aceștia sînt dovedii că au ieșit.”); de altfel, în această gazetă de ton reacionar, deși se intitula „a poporului”, țărani ardeleni sînt sfătuiți chiar pe față să nu imite pilda celor din România, ca să nu pătească ce au pățit aceia, taxați de „fără minte”; *Tribuna*, XI, 1907, nr. 62 din 17/30 martie („Unde țaranii n-au vrut să asculte sfaturile bune (de liniștire) s-a procedat cu asprime, căci nu se putea(u) tolera actele de banditism la care se dedia o parte a țărănimei”); ibidem, nr. 63 din 18/31 martie („energica, dar necesara intervențiune a armatei”); ibidem, nr. 75 din 1/14 aprilie („Cu prilejul potolirii răsculațiilor s-au petrecut asemenea scene care îți stîrnesc fiori de mîndrie (!)... Un popor care are o astfel de armată, oricît de oribile au fost de altfel și de condamnabile actele de rebeliune ale țaranilor, nu are motiv de a fi deznădăjduit chiar în mijlocul furtunei de felul celei ce s-a abătut asupra fraților noștri.” Noi ne-am întreba care „frați”, de vreme ce „furtuna” despre care se vorbește a fost dezlănțuită de țărani, care alcătuiau 90% din populația țării! Cum se vede, chiar la aceeași gazetă, uneori chiar în cuprinsul unui singur număr, opiniile variau de la un autor la altul. Ultimul citat se consola de tragedia din țară prin aceea că ea a verificat combativitatea armatei române, fără a vedea că „inamicul” îl constituiau țărani quasi-neînarmați; n-ar fi exclus să fie o atenționare pentru cei care, la Budapesta, vînturau ideea unei intervenții militare austro-ungare în România sub pretextul răscoalei, însă pentru a neutraliza „Piemontul”, românesc. În orice caz aceste aprobări, voalate sau deschise, ale represiunii sînt în izbitoare disonanță cu pater-nalismul și demofilia profesate cu atîta ostentatie în alte ocazii. Să fie oare și un reflex sămănătorist, curent cu prîză și în Ardeal și, se știe, în fond reacionar și prin ideea împă-cării claselor, mai ales a țaranilor cu moșierii. Cf. Z. Ornea, *Sămănătorismul*, ed. II-a, Bucu-rești 1971, p. 129—130 („La sămănătorism, lucrurile apar mult amestecate [față de popora-nism], simpatia—întreagă și de nimic alterată — față de țărănime aflîndu-se deseori în același text în care se elogia admirativ rolul și rostul boierimii (firește, cea „de neam”) [...]. Contradiția se datorează în bună măsură faptului că în arhitectura sămătorismului preocuparea națională (transformată, prin exagerare, în nationalism) ocupa locuri centrale, conside-rîndu-se că e posibilă și necesară crearea unui front comun de acțiune a întregii suflări romă-nești, pe deasupra și în pofida marilor deosebiri sociale”, în sămănătorism „schema compozi-tiei sociale fiind mistificată prin deformări naționaliste.” Chiar de nu ar fi, în acest caz, vorba de o influență directă, în multe locuri asistăm la o înțîlnire pe aceleași poziții; *Lupta*, I, 1907, nr. 62 din 15/28 mart., p. 10—11; ibidem, nr. 64 din 17/30 martie, p. 6—7; ibidem, nr. 60 din 13/28 martie, p. 1.

a acestora a transformat virtualitatea în realitate). Totuși, în unele cazuri, reprimarea, chiar dacă nu condamnată absolut, e regretată mai intens decât violențele comise de țărani, care nu sînt socotite o scuză pentru grozăviile represiunii.¹⁵

Pentru a atenua penibila impresie produsă de baia de sînge la care s-au dat autoritățile, se trece de multe ori fugitiv peste represiune, pentru a se insista pe larg, hiperbolic de multe ori, asupra reformelor ce erau anunțate ori așteptate și care aveau să însănătoșească și întărească organismul social al României, întărire ce urma desigur să se soldeze cu amplificarea suportului din Țară pentru cei din Transilvania. De aceea răscoala și represiunea sînt uneori privite ca o expiere, o „lăsare de sînge“ care să aducă însănătoșirea, „pedeapsa“ pentru păcatele țării — uitîndu-se că sîngele „lăsat“ era numai al țăranilor, iar păcatele numai ale altora. Aceste laude sînt în vădit dezacord cu jumătățile de măsură luate de guvernării din România sub impresia răscoalei, ele apar însă în toate articolele redacționale¹⁶, doar personalități de mai mare suprafață încumetîndu-se a le analiza obiectiv-critic și a le semnală gravele lipsuri. Ele dau parcă impresia că ardelenii mai mult vor să se autoîncredințeze că în Țară guvernării vor înțelege, în sfîrșit, necesitatea unor reforme mai adînci, care să întărească corpul național. Se dă exemplul „domnilor“ din Ardeal, care stau apropiați de popor, (acest paternalism, cultivarea insistență a ideii că, în Ardeal poporul român nu e diferențiat în clase sociale, conducătorii, „inteligenta“, fiind ieșiți direct din rîndul țăranimii — avînd, în parte și temeiuri obiective — era o constantă manifestată de la Goga la Goldiș) sau necesitatea abolirii sau micșorării prăpastiei între clasele societății (idee plecată poate din teoria „clasei de mijloc“ ce dă stabilitate unei societăți, teorie cu mare trecere de cînd apăruse pentru capitalism primejdia socialistă și care va fi prezentă în doctrina și mai ales în ulterioarele acțiuni politice ale unor lideri ai P.N.R. după înfăptuirea Unirii).¹⁷

Dacă pînă la un punct răscoala din România a fost privită totuși ca un fapt exterior, după ce burghezia maghiară a căutat să o folosească de motiv pentru reprimarea sporită a luptei sociale și naționale din Ungaria multinațională, după ce a fost invocată de cercurile guvernante budapestane sau de ministrul Apponyi ca argument al „necesității“ maghiarizării românilor transilvăneni, ea a fost practic implicată în viața politică internă a monarhiei, „localizată“. Demascarea acestor tentative (însoțită, notabil, și de

¹⁵ *Drapelul*, VII, 1907, nr. 30 din 13/26 martie: „De altfel și în România au plătit scump bieții țărani izbucnirea lor în contra nedreptății ce li s-a făcut [...]. Regretăm adînc răscoala din Moldova [cînd se scria tulburările nu luaseră amploare și în Muntenia], dar nu se sfișie inima după sîngele românesc vărsat.“ [s. R. A.]

¹⁶ *Unirea*, XVII, 1907, nr. 16 din 20 aprilie, p. 141; *Drapelul*, VII, 1907, nr. 34 din 22 martie/4 aprilie; *Telegraful Român*, LV, 1907, nr. 73 din 5/18 iulie, p. 297; ibidem, nr. 117 din 27 octombrie/9 noiembrie, p. 477; *Foaia Poporului*, XV, nr. 1 13—14 din 1/14 aprilie p. 165; *Țara Noastră*, I, 1907, nr. 13 din 25 martie, p. 112; ibidem, nr. 45 din 4 noiembrie, p. 727—729; *Tribuna*, XI, 1907, nr. 56 din 10/23 martie; *Lupta*, nr. 59 din 11/24 martie, p. 1—2, ibidem, nr. 64 din 17/30 martie, p. 6—7.

¹⁷ *Unirea*, XVII, 1907, nr. 16 din 20 aprilie, p. 141; *Drapelul*, VII, 1907, nr. 34. din 22 martie/4 aprilie; *Tribuna*, XI, 1907, nr. 66 din 22 martie/4 aprilie; ibidem, nr. 82 din 10/23 aprilie.

veștejirea unei „solidarități“ cu sorgintea în „comunitatea internațională a intereselor feudalismului“) va ocupa mult spațiu în ziarele românești, însoțită deseori de semnalarea situațiilor similare sau chiar mai grave din țara „Sfinței Coroane“ (știrile despre agitații țărănești în Bucovina și Transilvania sub impresia răscoalei, deși enunțate pe ton neutru-informativ, au poate aceeași finalitate).¹⁸

Dacă o seamă de luări de poziții din presa românească transilvăneană (în care politicul prima de departe și care reflecta în mare atitudinea „clasei politice“ care deocamdată reprezenta sau ținea locul întregii opinii publice de aici) își are explicația și în anume considerente de oportunitate politică, nu înseamnă că n-au străbătut, și încă în proporție însemnată, voci sincere, necondiționate de împrejurări de conjunctură. S-a zugrăvit de multe ori cu real sentiment situația intolerabilă în care se găsea țărănimea, mizeria cronică în care se zbătea, lipsa de pământ a fost indicată deseori ca principală cauză a răscoalei, s-a pronunțat uneori, și chiar apăsat, cuvântul „exploatare“, cuvânt tabu, rar găsibil altfel în presa burgheză; acestea singure însemnau implicit că răscoala era socotită inevitabilă, legitimă, legitimitate care în câteva ocazii a fost chiar proclamată *expressis verbis*, deodată cu definirea caracterului social-agrar al răscoalei.¹⁹

Compătimirea într-adevăr sinceră pentru țărani care străbate din aceste foi, în momente în care sfărătoarele declarații de înfrățire cu „opinca“ erau un procedeu obositor de frecvent în căutarea capitalului politic sînt cu ațit mai notabile cu cît, cel puțin în ce privește situația țăranilor din România, nu era vorba la acești oameni, în cele mai multe cazuri, de o cunoaștere și o trăire directă, ci mai mult de o construcție mentală. Nu că ar fi vorba de o lipsă de contact a fruntașilor politici români din Transilvania cu România, ceea ce era de mult o realitate ai zice aproape instituționalizată, ci de faptul că, în majoritate, aceste contacte aveau loc tot la nivel de oameni politici, deci de vîrfuri (vezi de pildă întrevederile și discuțiile lui P. Cosma cu I. C. Brătianu, pe care însuși le citează²⁰). Asemenea remarcabile sînt, tot pe această linie pledoariile pentru amnistia țăranilor arestați, apelul la clemență în judecarea lor sau satisfacția că această clemență se manifestă.²¹

Dezideratele de reforme, soluțiile propuse în presa transilvăneană au, pe lîngă latura amintită a dorinței de întărire națională prin însănătoșirea socială, pe lîngă latura să-i zicem sociologică (constatarea, în urma unei analize științifice a imperativității transpunerii în fapt a unor necesități obiective care decurgeau din situația economico-socială a României), o completare pe

¹⁸ *Drapelul*, VII, 1907, nr. 30 din 13/26 martie; *Unirea*, XVII, 1907, nr. 16 din 20 aprilie, p. 141; *Tribuna*, XI, 1907, nr. 56 din 10/23 martie; *ibidem*, nr. 60 din 15/28 martie; *ibidem*, nr. 55 din 9/22 martie; *ibidem*, nr. 57 din 11/24 martie; *ibidem*, nr. 65 din 21 martie/3 aprilie. Cf. și S. Sin, M. Șerban, *op. cit.*, p. 481.

¹⁹ *Drapelul*, VII, 1907, nr. 30 din 13/26 martie; *ibidem*, nr. 34 din 22 martie/4 aprilie; *Telegraful Român*, LV, 1907, nr. 73 din 5/18 iulie, p. 297; *ibidem*, nr. 137 din 15/28 decembrie, p. 558; *Foaia Poporului*, XV, 1907, nr. 11 din 18/31 martie, p. 127; *Țara Noastră*, I, 1907, nr. 45 din 4 noiembrie, p. 727—729; *Unirea*, XVII, 1907, nr. 12 din 23 martie, p. 113; *ibidem*, nr. 13 din 30 martie, p. 119; *ibidem*, nr. 16 din 20 aprilie, p. 141; *Tribuna*, XI, 1907, nr. 56 din 10/23 martie.

²⁰ P. Cosma, *loc. cit.*

²¹ *Drapelul*, VII, 1907, nr. 51 din 5/18 mai; *Telegraful Român*, LV, 1907, nr. 73 din 15/18 iulie, p. 297; *ibidem*, nr. 89 din 14/27 august, p. 367.

latura aceasta umanistă, cu plecarea din resorturi afective, în cererile de îmbunătățire a soartei țăranilor, soartă deplinsă în toate organele de presă, fără excepție. E drept, apare mai mult optimismul în viitoare măsuri mai vag conturate și fără limită de timp, despre o reformă agrară radicală se vorbește mai puțin; unele soluții sînt căutate în „luminarea” satelor, în instrucție, în spiritul iluminismului întîrziat pe aici, naiv inconștient că de fapt transformarea structurii prezează la a suprastructurii (recte și a „luminării”) mult mai mult decît ultima asupra primeia; se crede, se vrea să se creadă în efectul moral pe care dușul rece al răscoalei îl va avea asupra acelor puțini boieri care s-au înstrăinat și și-au uitat îndatoririle față de țărani (tot criticîndu-i pe arendași — pe bună dreptate — s-a uitat aproape că „blajinii boieri” erau cei care le arendau moșiile!); alteori (mai ales în cazul unor organe bisericesti) se propunea ca panaceu ridicarea nivelului religios, cu efect în potențarea moralei; filantropia era și ea recomandată, uneori chiar ca „mijloc infailibil”; iluzorii multe din aceste „soluții” avansate (au fost și aprecieri mai realiste — recomandarea de pildă a unei agriculturi intensive^{21 bis}) ele au totuși circumstanță atenuantă a perfecte bune credințe a autorilor lor²².

*
*
*

Cele citate pînă aici au fost menite a da imaginea generală, medie, a diverselor opinii ce au fost vehiculate în presa ardeleană, cel mai la îndemînă izvor, care, cu toate imperfecțiunile sale, are meritul spontaneității, al reacției imediate, mai susceptibilă de sinceritate decît elaborările ulterioare. Plecînd de la scopul acestui studiu, nuanțarea e și posibilă și necesară. Ar fi vorba în primul rînd de organe de presă servite de nume mai puțin sonore, organe ce reproduceau în primul rînd opiniile unei grupări, eventual un oficios al unei instituții. Ca exemplu nimerit ar fi „Unirea” blăjeană, unde numele proprietarului — editor (Aurel Domșa) și al redactorului responsabil (Augustin Guiția) nu spun prea mult, iar opiniile relativ conservatoare își găsesc explicația în locul de unde emană — mitropolia blăjeană. Ar fi apoi gazete personale, ale unor personalități de mărimea a doua, unde opiniile oglindesc mai mult concepțiile autorului decît ale unei anumite grupări. Exemplul ce l-aș cita ar fi acela al „Foi Poporului” a lui Silvestru Moldovan, care nu era totuși un obscur, avînd la activ încercări istorice, iar mai tîrziu chiar manuale. Pozițiile acestei gazete — destul de conservatoare — sînt a se racorda mai puțin la o grupare constituită cît la propriul autor (deși, în treacăt fie spus, toate gazetele românești aveau aerul că vorbesc în numele întregului popor român, asta poate pentru că toți se înțelegeau asupra scopurilor naționale, divergențele de metode preconizate și program social nemergînd pînă la pierderea solidarității).

Mai erau organe de presă ce exprimau părerile unor grupări sau instituții, avînd la conducere (aceste gazete) intelectuali sau oameni politici de

^{21 bis} Tara Noastră, I, 1907, nr. 13 din 25 mai, apud S. Sin, M. Șerban, *op. cit.*, p. 483; Lupta, I, 1907, nr. 59 din 11/24 martie, p. 2.

²² Unirea, XVII, 1907, nr. 14 din 6 aprilie, p. 120; ibidem, nr. 16 din 20 aprilie, p. 141; Foia Poporului, XV, 1907, nr. 18 din 29 aprilie/12 mai, p. 217—218; ibidem, nr. 29 din 5/28 iulie, p. 375—376.

mai mare suprafață. E cazul „Telegrafului Român“, unde e mai greu de discernut între ceea ce aparține „Telegrafului“ ca organ al mitropoliei și ceea ce ar fi de atribuit redactorului său. Acesta era T. V. Păcățian, publicist de profesie și nici istoric de neglijat — a sa „Carte de aur“, cu mult înainte de premiul Academiei Române s-a învrednicit de un „premiu“ de 8 luni de temniță din partea justiției maghiare, ceea ce la vremea respectivă era, de partea românească, suprem certificat de bună purtare. Astfel încît radicalismul său pe latura națională ne face să credem că multe din afirmațiile și judecățile de iz conservator din „Telegraful“ sînt de atribuit mai degrabă orientării cerute de instituția ce patrona ziarul decît credințelor redactorului său, cu cît se cunoaște atitudinea mai mult decît moderată a acestuia (v. Meșianu, apoi Mangra), de care au avut a se lovi mai mulți tineri intelectuali avîntați.

La „Drapelul“, deși Val. Branisce figura doar ca proprietar, redactorul responsabil ținea loc aici mai mult de paratrăznet (tocmai acum apare Gh. Noaghea în locul lui C. Jurca, întemnițat pentru articole anterioare); se poate oricum considera că materialul apărut purta girul lui V. Branisce și al grupului lugojan.

Tot un oficios de grup, dar de grup cu statut special era ziarul „Lupta“, organ al clubului parlamentar român de la Budapesta. Dat fiind că deputații înșiși, cu excepția lui Al. Vaida-Voevod, evită să se pronunțe direct, viziunea destul de conservatoare în care apare răscoala ar părea că aparține redactorilor. E știut însă că și între deputați, cu excepții ca V. Goldiș, predominau concepțiile sociale moderate, unii ajungînd ulterior chiar la reacțiune. În articolul „Partidele din România și presa maghiară“, publicat în numărul 65 din 18 31 martie al „Luptei“, Vaida polemiza cu presa maghiară care afirma că partidul liberal provocase răscoala ca să-i poată doborî pe conservatori de la guvern. Deși apărarea liberalilor care au organizat represiunea nu era o idee fericită, în mod obiectiv acreditarea unei asemenea versiuni însemna o vulgarizare a gestului țărănimii române. Așa încît putem discerne și unele note valoroase în poziția lui Vaida. Astfel el arată că o răscoală nu poate fi „pusă la cale“, ci ea își are cauzele obiective în situația țăranilor; afirmă apoi că ea nu trebuie condamnată aprioric din cauza violențelor, căci poate fi o premisă pentru ameliorarea soartei țăranilor, făcînd comparația cu revoluția franceză care și ea a adus progresul pe cale violentă. Încearcă să explice situația prezentă prin opoziția pe care a făcut-o marea proprietate reformelor pe care le încercau guvernele (guverne pe care el le presupune generoase) și solicitărilor externe cărora au trebuit să le facă față, cu prioritate, guvernele trecute, neglijîndu-se astfel cele interne. Aceste afirmații sînt foarte problematice, ca și încrederea exagerată a lui Vaida în „tinerii liberali“, se pronunță în orice caz și el pentru reforme urgente în favoarea țărănimii. Nu lipsește nici el a evidenția stările similare din Ungaria, arătînd că lipsa unei răscoale de aceeași intensitate se datorează doar supapei emigrărilor (aproape instituționalizate în Ungaria), regimului polițienesc, reprimării mișcării muncitorești și că presa maghiară face atîta tapaj în jurul răscoalei pentru „a acoperi nevoieșia și imbecilitatea guvernului coaliționist (maghiar)“.

În esență aceleași argumente le va produce și în parlament, răspunzând la calomnierea României de către un deputat maghiar^{22 a}.

Din grupul budapestan mai notabilă e intervenția lui U. T. Mihaïu, comparabilă cu studiile lui Brote și Cosma (articolul ultimului a fost reprodus și de „Lupta“, dovadă a ecoului său și a marelui interes pentru subiect). E vorba de articolul publicat în numărul 70 din 25 martie/7 aprilie, intitulat „Dezrobirea țăranilor“, în care ajunge la concluzii defavorabile României comparând reformele agrare și situația țărănimii din mai multe țări europene; continuă în numărul următor (27 martie/9 aprilie) cu o privire specială asupra României („Dezrobirea țărănimii din România“). Face aici istoricul uzurpărilor pe care le-a suferit țărănimia, evidențiind limitele reformelor care l-au eliberat pe țăran doar formal, acesta rămânând „un sclav în haina libertății [...] Robia asta e cea economică și (este) mult mai cruntă decât cea feudală“. Concluzia imperativă la care ajunge e necesitatea stringentă a reformei agrare („parcelarea latifundiilor boierești“), notați bine, „chiar pe calea forței!“ În această „problemă cardinală“, de care „va depinde înălțarea ori decadența României“, „radicalismul acesta îl justifică nu numai dreptul istoric, dar mai ales îl justifică multele răscoale țărănești din trecut și din prezent“. Socotesc modul în care înfățișează Mihaïu problema, prin apel și la dreptul istoric, un reflex al aceluși curent istoriografic de esență democratică, ilustrat prin nume ca R. Rosetti și C. Giurescu, care se străduia să creeze și o motivație istorică reformei agrare^{22 b}.

Dovadă a interesului pentru situația din România o constituie trimiterea unui corespondent special în persoana lui V. E. Moldovan. Reportajele acestuia stau la început pe pozițiile oficiale, mai târziu ajunge însă și la accente mai tari, condamnând întregul sistem social-politic din România și postulând necesitatea acordării votului universal (era tocmai timpul când și P.N.R.-ul lupta pentru vot universal). La un moment pare chiar că regretă caracterul confuz al răscoalei, că țărăniile n-au găsit conducători capabili să-i ducă la izbândă. Tot ca o dovadă a interesului pentru răscoală e cererea expresă a „Luptei“ către N. Iorga să trimită un articol (după ce reprodusese „Dumnezeu să-i ierte“).^{22 c}

Revenind la gazetele românești, se mai întâlnește uneori cazul în care organele unor grupări sau societăți constituite găzduiesc opinii divergente (chiar ale redactorilor sau colaboratorilor permanenți), dacă nu divergente față de principiile care declarat sau nu animau grupările respective, cel puțin față de statutul juridic afișat al grupării. Exemplul este revista „Țara Noastră“, organ oficial al ASTREI, la primul an de apariție. Remarcabil a fost aici articolul profesorului I. Lupaș, aflat la începutul carierei, dar deja cunoscut în cercurile naționale și cărturărești (tot în această perioadă anunța „Lupta“ ediția a doua a broșurii sale despre „Originea românilor“, prima fiind epuizată). Simțirea adâncă a urmașului țăranilor sălișteni aduce în articolul „Toate

^{22a} *Lupta*, I. 1907, nr. 65 din 18/31 martie, p. 1—3; ibidem, nr. 71 din 27 martie/9 aprilie, p. 5

^{22b} Ibidem, nr. 70 din 25 martie/7 aprilie p. 6; ibidem, nr. 71 din 27 martie/9 aprilie, p. 5—6.

^{22c} Ibidem, nr. 65 din 18/31 martie, p. 13; O. Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, Cluj 1974, p. 186

plugurile umblă...“ și un fior de poezie, mai rar detectabil în scrierile ulterioare ale istoricului. Se face în el un cald elogiu țărănimii, trecându-se în revistă și bogăția de merite pe care a strâns-o ea pentru poporul român în decursul istoriei, erudiția istorică aducând, am zice, argumente sentimentului. Lauda țăranului și a muncii sale vine în contrast cu partea finală, în care se zugrăvește situația sa mizeră; antiteza e de mare efect literar, deși nu asta căuta în primul rînd autorul: „E adevărat că plugarii sunt buni și blagosloviți, că hrănesc și pe alții «întru sudoarea feței» lor și că pot îndura multe suferinți și asupriri. Dar mai este și un alt adevăr și anume: dacă din întreagă roada muncii lor nu li se îngăduie și lor partea cuvenită, din care să poată trăi omeneste, dacă bogătanii nu știu decît să-i adape cu veninul asupririlor și să-i îngrămădească cu săgețile disprețului lor, atunci, umplîndu-se paharul suferințelor, *acești oameni buni și pacinici devin îngrozitori* (s. I. L.). În asemenea cazuri sapa și coasa și îmblăciile și toate uneltele de la lucrul cîmpului se prefac în arme în mîna plugarilor cu sufletul plin de chinuri și de amar, în arme careucid năpraznic — în arme prin care țaranii își apără moșia ori cearcă să dobîndească și ei un drept la viață și o stăpînire dreaptă peste moșia strămoșească“. În final, prin citarea unor versuri de Goga, autorul își mărturisește și el optimismul într-o viitoare ridicare socială și națională victorioasă²³. Acest avertisment care suna în egală măsură și pentru latifundiarii maghiari l-a costat pe autor întemnițarea pe 3 luni pentru a fi „instigat clasa plugarilor la ură împotriva clasei proprietarilor de pămînt“, „crimă de instigație împotriva claselor sociale“ (în Ungaria lupta de clasă era... interzisă prin lege!); semnificativ pentru împletirea socialului cu naționalul în Transilvania este că procurorul regal a accentuat mai mult asupra direcției „iredentiste“ a revistei „Țara Noastră“²⁴. „Vădita lipsă de avere a acuzatului“, care determină curtea să-l scutească de plata celor 10 coroane cheltuieli de judecată (dar nu și a celor 200 amendă!)²⁵, luminează și asupra radicalismului poziției sale de atunci — săracul crezînd săracului.²⁶

Conducătorul revistei, O. Goga, scria și el un articol — „Zile grele“ — cu patosul obișnuit, în care, avînd cuvinte de compătimire sinceră pentru țaranii din România, veștejea aspru pe exploatatori, boieri și arendași (la el nota antisemită e mai puternică, notă ce a persistat din păcate în întreaga activitate publică a poetului)²⁷. Atitudinea fermă a „Țării Noastre“, prompt sancționată de justiția maghiară, a atras scoaterea ei de sub patronajul „As-

²³ I. Lupaș, „Toate plugurile umblă...“ în *Țara Noastră*, I, 1907, nr. 14 din 1 aprilie, p. 217—218.

²⁴ D. Braharu, „Toate plugurile umblă...“ O pagină din istoria ziaristicii românești transilvane, în vol. *Omagiul lui Ioan Lupaș*, București 1943, p. 117 și 121—123.

²⁵ Ibidem, p. 121—122.

²⁶ Mai tîrziu poziția istoricului se va modifica, și nu în sens progresiv. În 1933 socotea că „nu era în el (în articolul citat) nici un fel de agitație subversivă“ din punct de vedere social, condamnarea fiindu-i atrasă doar de activitatea sa națională (parțial adevărat). Cf. I. T. Lupaș, *Amintiri din temnița ungurească de la Seghedin*, în idem, *Paralelism istoric*, București 1937, p. 27. Iar în manualul său de *Istoria Românilor* va omite pur și simplu răscol, dedicînd în schimb spațiu testamentului reginei Elisabeta! (*op. cit.*, ed. XV, Sibiu 1944, p. 475—476).

²⁷ G. [O. Goga], *Zile grele*, în *Țara Noastră*, I, 1907, nr. 12 din 18 martie, p. 183—185.

trei“, pentru a nu o periclita pe aceasta din urmă, prin furnizarea pretextului că, deși asociație culturală, are imixțiuni pe terenul politic²⁸.

Tot în aceste zile Goga publică în „Luceafărul“ vibranta poezie intitulată (aici) „Rugăciune“, o rugăciune pentru „țara unde-s lacrimi și osinde“, unde „sîngele îngrășă/și spor aduce miriștii flămînde“ și unde sînt „sufletele grele de păcate“²⁹, elegie ce depășește sfera strictă a artei, intrînd de acum și în domeniul politic. În aceeași revistă, la cronică, O. Tăslăuanu (articolul e nesemnlat, dar de obicei el redacta rubrica) exprimă regretul pentru „jertfa de sînge“ din România, adăugînd totodată pe ton imperios că „soarta vitregă a bietului țaran va trebui ușurată prin măsuri radicale“, încheind cu o frumoasă și adevărată expresie: „Sufletul transilvănenilor e îndreptat astăzi peste munți și așteaptă vești bune“³⁰. Acest atașament pentru țaranii români i-a valorat „Luceafărului“ o amendă de 200 de coroane³¹.

Revenind la încercarea de clasificare încercată, o ultimă categorie, dar dintre cele mai interesante o formează rostirile intelectualilor sau luptătorilor naționali marcanți care își împărtășesc ideile în legătură cu răscoala, cu cauzele care au generat-o și soluțiile în problema agrară, în paginile unor gazete care își mențin propriile poziții în chestiune (uneori diferind sensibil de ale acestor personalități), ceea ce nu înseamnă că vocile aceluia ar fi sunat în pustiu. Dintre acestea sînt de semnalat în primul rînd articolele, de proporția și greutatea unor adevărate studii economice și sociologice ale lui P. Cosma și E. Brote, amîndoi de altfel de formație economică corespunzătoare (Brote în plus și agronom).

P. Cosma în articolul său³² face o analiză strînsă a situației agrare din România (deși opoziția ce o face cu cea, superioară după el, din Ungaria nu se susține în toate punctele) arătînd că ea trebuia să ducă aproape matematic la răscoală. Notabil, răsrînge explicația ieftină ce avea curs în cercurile moșierești române că mizeria țaranului i s-ar fi datorat chiar acestuia pentru că era leneș și betiv; deși aprobă represiunea, aplaudînd și el „unirea partidelor“ (ardelenii toți deplîngeau luptele politicianiste din România, unde interesul imediat, de partid, era deseori pus mai presus de cel național și mulți au avut naivitatea să vadă în caragialesca scenă de la Camera a unirii guvernanților pentru punerea la cale a marelui măcel un prim pas spre reconcilierea între clase și partide), dar nu împărtășește nici un entuziasm pentru proiectele de reformă ale guvernului pe care le califică, cum și erau, simple paleative. Lăsînd la o parte cerința ce o formulează ca preoților să le crească autoritatea (era într-un fel *pro domo*, Cosma fiind membru marcant al Consistoriului din Sibiu), cere o reformă agrară radicală, care să combată cauza răului, nu efectele, reformă care aplicată ar fi dus la dezvoltarea în sens capitalist a agriculturii, în unele puncte (despăgubirea de stat, nu de țărani) mai avansată chiar decît reforma ce se va face în 1918—21.

²⁸ D. Braharu, *op. cit.*, p. 117 și 119—120.

²⁹ O. Goga, *Rugăciune*, în *Luceafărul*, VI, 1907, nr. 7 din 1 aprilie s.n., p. 119.

³⁰ (O. Tăslăuanu) *Tulburările din România*, ibidem, p. 137—138.

³¹ *La tribunal*, ibidem, nr. 19—20 din 15 octombrie, p. 441. Iemeiul legal era că *Luceafărul*, fiind revistă literară și neavînd cauțiune de organ politic nu avea voie să dea știri și comentarii politice, mai ales nu de acest fel!

³² *Loc. cit.*

O analiză pertinentă face și Brote, mai ales că formației sale de economist și agronom i se adăuga și experiența directă, el aflându-se tocmai acum în Moldova, pe moșia Găiceana a lui D. A. Sturdza, unde prin tratamentul omenos pe care l-a acordat țăranilor a izbutit să evite răscoala — Sturdza însă nu-i va ierta că nu i-a produs beneficiile ce le sconta³³ (îl includem totuși aici pentru că la fel ca alți transilvăneni trecuți temporar sau definitiv în România — Slavici de pildă — el păstra legăturile cu cei rămași și mai avea încă o influență destul de mare aici). Într-un prim articol³⁴ denunță un „sistem de exploatare bizantin, lacom și nemilos“ căruia îi e supus țăranul român, enumerând și diversele căi de exploatare și rădăcinile lor istorice, în importantă măsură și insuficiența reformei agrare de la 1864, dar și altele, ca de pildă formalismul Constituției din 1866 care nu dă garanții de exercitare a drepturilor democratice proclamate, astfel că întreagă „organizațiunea socială a statului român suferă de o boală foarte grea“, făcând posibil tragicul paradox ca țara care e grâнарul Europei să aibă o țăranime flămânzită, acea țăranime căreia i se datorează milioanele de tone de cereale exportate. Ridiculizează aserțiunea „lenei“ țăranului prin simplă juxtapunere cu cifrele recoltelor produse de acești țărani „leneși“, respinge și teza instigatorilor sau cea a caracterului antisemit, subliniază și el caracterul tolerant al poporului român și arată că arendașii evrei molestați de țărani erau priviți de aceștia nu ca evrei, ci ca exploatare și, ca o logică concluzie a analizei făcute, afirmă caracterul pur agrar al răscoalei. Brote a fost poate cel care a arătat cel mai hotărât legitimitatea răscoalei și n-a aprobat în nici un fel represiunea, nici ca pe o necesitate dureroasă, cum făceau alții, și nici de manifestația de la Cameră nu se extaziază — tăcerea lui spune că, dacă n-ar fi fost în relații politice și de afaceri cu D. A. Sturdza (care relații de altfel nu vor întârzia a se deteriora) ar fi avut cuvinte aspre pentru ambele acte.

Și-a spus cuvântul și cu privire la soluția stărilor sociale din România³⁵. Își arată scepticismul în ceea ce privește o atitudine patriotică a claselor posedante, de la care nu numai că nu e de așteptat o reformă agrară largă, ci tocmai opoziția cea mai mare față de o atare reformă, în virtutea interesului de clasă. Lucid, Brote evidențiază că astfel de reforme pot veni numai ca urmare a unei puternice presiuni populare, pe care o vede sub forma numai a organizării țăranimii spre acest scop, pentru a aduce suportul decisiv acelor forțe progresiste care militează spre deschideri sociale, fiind însă deocamdată în evidentă inferioritate de forță față de oligarhia conservatoare. Exagerează însă când vede în băncile populare organizația economică aptă de radicale transformări pe teren economic-social și implicit politic. Intemeietor însuși de astfel de bănci populare (și la Găiceana) a crezut prea cu tărie în ele pentru a sesiza că realizările lor erau mult sub țelurile propuse și că au fost cuprinse și ele în angrenajul capitalist și au folosit doar vîrfu-

³³ L. Boia, *Eugen Brote*, București 1974, p. 140.

³⁴ E. Brote, *Mișcarea revoluționară a țăranilor din România*, în *Tribuna*, XI, 1907, nr. 62 din 17/30 martie.

³⁵ Idem, *Misiunea băncilor populare în reforma agrară din România*, ibidem, nr. 79 din 6/19 aprilie.

rilor satelor și aproape de loc masei țărănimii³⁶. Încheia cu o frumoasă și optimistă profesiune de credință: viitorul va arăta „că țăranul român nu este subiectul decăzut și demoralizat precum le place multora a-l prezenta, ci din contră că el cu toate vremurile grele ce l-au bătut a păstrat în sine sîmburele sănătos și plin de viață și n-are nevoie decît de libertate ca să ajungă a sta alături de țăranul din alte state civilizate”.

Tot dintre oamenii politici mai de stînga trebuie semnalată și rostirea lui V. Goldiș asupra răscoalei (e semnificativ că opinia i-a fost solicitată de un ziar orădean de limbă maghiară, faptul demonstrînd că legăturile fruntașilor români transilvăneni cu România erau de acum intrate în conștiința publică, acești fruntași fiind socotiți un fel de „experti” în probleme românești). Goldiș (care se declara partizan al materialismului istoric) ține să accentueze că mișcarea are caracter social, „neajunsurile economice au dus la izbucnirea revoluției” și „se duce exclusiv o acțiune economică”. Soluția unică e reforma agrară radicală dar, se grăbește și el să localizeze, „acest principiu trebuie să devină principiu călăuzitor nu numai în vechea (?) Românie, ci și în Transilvania”³⁷.

De altfel V. Goldiș dădea imaginea și justificarea foarte nimerită a interesului purtat de românii transilvăneni pentru România în următorii termeni: „Toți românii culti, indiferent unde ar locui, se consideră ca membrii aceleiași națiuni și oricui i se pare natural că românii din Ungaria poartă un interes călduros pentru dezvoltarea statului național român, pentru soarta fraților lor din Bucovina sau România... Românii din Ungaria se bucură văzînd că în România se dezvoltă cultura, bogăția, că crește ponderea sa politică și dimpotrivă, constată cu mare regret că politicienii conducători ai României, guvernul, parlamentul, neglijează interesele păturii de jos a poporului; țărănimia încă mai este lăsată în mizerie și ignoranță...”³⁸.

Din grupul arădenilor s-a pronunțat și I. Russu-Șirianu într-un spirit social și național radical. Atrage la început atenția asupra caracterului interesat al reflectării răscoalei în presa marii burghezii din Ungaria: „Presa maghiară calomniază pe românii de acolo (din România) pentru a putea batjocori pe cei de aici...”; „Dar la urmă drept concluzie (a acelei prese): Ungaria e un stat ideal, în care domnește dreptatea și pacea; pentru întărirea dreptății și păcii mai trebuie însă legi de maghiarizare, proiectul lui Apponyi e deci providențial!...”, ironizează, amar, Șirianu³⁹. Apare la el o fixare destul de corectă a raportului între social și național. Arată rolul pe care îl are România pentru națiunea română în totalitate: „Învierea cea de obște neamul românesc așteaptă să se petreacă pe malurile Dîmboviței”, căci „d-acolo răsare soarele românismului” (s. I.R.-Ș). Enumerînd instituțiile indispensabile pentru viața națiunii, care au fost fondate în România, autorul concluzionează: „Tot ce trebuie să aibă un stat modern, un popor de cultură, *dincolo* (în România) este! Numai țărani fericiți nu sînt și Vinerea

³⁶ I. Boia, *op. cit.*, p. 144—153.

³⁷ În *Nagyvárád* din 23 martie 1907, apud A. Deac, *1907 văzută peste hotare*, București 1967, p. 28 și 39.

³⁸ * * * *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, București 1964, p. 115—116, apud A. Deac, *op. cit.*, p. 21.

³⁹ I. Russu-Șirianu, *România și evreii*, în *Tribuna*, XI, 1907, nr. 58 din 13/26 martie.

Mare din anul acesta i-a găsit pe frații noștri de dincolo într-o jale mare: după o revoluție lăuntrică* înecată în sânge (s. I.R.-Ș.). Așadar România rămîne, din punct de vedere național, un ideal pentru transilvăneni, dar, pentru a-și împlini menirea, trebuie să sufere o radicală corijare pe latura socială: „Pentru țaria nebiruită a neamului românesc asta este: *milioanele de țărani români să fie dezrobite cu desăvîrșire!* (s. I.R.-Ș.) Rodul muncii a cinci milioane de cetățeni să umple hambarele celor ce stau în dogoreala soarelui și în bătaia crivățului, iar nu să îmbogățească trusturi străine ori să înlesnească traiul risipitorilor“. Se grăbea să vestejească fapta latifundiarilor care reclamau mari despăgubiri: „Adevărat ce s-au găsit mari proprietari cari și-au strîns rîndurile și se organizează așa zicînd [...] să pună fațiș chestia — despăgubirilor! [...] Ne place a crede că aberațiuni de acestea sînt izolate, că [...] va (sic) rămîne fără ecou pornirile condamnabile de acest fel [...]. Mai ales că dacă s-ar pune chestia pe despăgubire, ș-atunci întîi e de întrebat: dar cine despăgubește pe țăranul care se naște, trăiește și moare în mizerie? Pe cînd de proprietari cari ar fi în stare să vîndă tot și să plece în străinătate într-adevăr n-ar fi nici o pagubă. De fapt aceștia sînt deja înstrăinați de țară și neam“. Deși confruntat cu astfel de exemple, optimismul, și la el exagerat, în legătura cu reformele, nu este alterat. Acesta se trage direct din credința că diriguitorii României vor înțelege că rezolvarea problemei sociale e indispensabilă pentru a celei naționale: „Că nu e acum vremea a se surescita chestii cari atrag atenția de la *problema cea mare* (s. I.R.-Ș.), ci patrioții adevărați să se înțeleagă asupra rezolvării acesteia“. Nu ostenește a sublinia că de acest lucru atîrnă „viitorul țării și al întreg *neamului românesc*“ (s. I.R.-Ș.). Ce aștepta de la acest viitor, deplina unitate națională, o exprimă și prin titlul articolului, care, în context, e un sinonim pentru Unire; „Cînd se va fi desăvîrșit această reformă, se va fi înzecit puterea actuală a României și plini de bucurie și mîngîiere în fața propășirii fraților noștri și noi d-aici (din Austro-Ungaria) vom putea să luptăm mai cu încredere în adăstarea *invierii celei de obște*“ (s. I.R.-Ș.)⁴⁰.

Ca și V. Goldiș, I. Russu-Șirianu, fusese solicitat de ziarul orădean *Nagyvárad* să-și exprime opiniile în legătură cu răscoala. Ei împreună s-octeau răscoalele „drept mișcări revoluționare agrare, avînd scopul de a pune capăt actualului sistem intolerabil al arendării moșiilor și spolieii țăranilor“. Russu-Șirianu adăuga că, „pe baza unei experiențe directe (fără a trece definitiv în România petrecuse mult timp aici) crede că mișcarea din România este o acțiune economică a țăranimii, la fel ca mișcarea din 1888 de lingă București“⁴¹. Nu mai trebuie subliniat, în contextul vremii simpla proclamare a caracterului social-economic al răscoalei și a legitimității ei era un act progresist. El nu surprinde la I. Russu-Șirianu, care, la un proces de presă al *Tribunei* sibiene din 1893 spunea în pledoaria sa, ca răspuns la unele insinuări ale procurorului că intelectualii români „agitatori“ pregătesc violențe „condamnabile“ de genul celor din timpul răscoalei lui Horia), că „noi toți privim în Horia, Cloșca și Crișan pe eroii și martirii

* Instabilitatea terminologică este o caracteristică nu numai a presei, dar și a istoriografiei și sociologiei burgheze, abundentă și în scrierile românești ale vremii.

⁴⁰ Idem, *Invierea cea de obște*, ibidem, nr. 91 din 22 aprilie/5 mai.

⁴¹ *Nagyvárad* din 23 martie 1907, apud A. Deac, *op. cit.*, p. 29.

naționali: toți știm că ei pentru drepturile poporului român au luptat și nici unul dintre noi nu învinovățesc pe capii mișcării de atunci pentru devastările făcute; ele erau o urmare naturală a stării ticăloase în care țărani români ținuți de nemeși (s. R.A.)^{41 bis}. E același Russu-Șirianu autor al „Iobăgiei“, lucrare din care reiese și opțiunea autorului pentru dezvoltarea în sens burghez-democratic, cu iritată ostilitate pentru formele feudale ale căror reminiscențe le dorea cât mai grabnic înlăturate. În prefața volumului prim, anunțându-și intenția — din nefericire n-a mai putut-o înfăptui — de a o continua „pînă la 1848“, adică „pînă la ștergerea iobăgiei [...], dacă prezentul nu ne-ar dezminți adesea cu întâmplări cari s-ar fi potrivit de minune și în viața feudală din trecut“, face, credem, aluzie și la realitățile Ungariei, dar și ale României, textul fiind datat decembrie 1907⁴².

Atitudinea curajoasă a lui Russu-Șirianu (taxată de „Erdély Hirlap“ de „trădare de patrie“, căci pe românii ardeleni nu trebuia săi intereseze soarta celor de dincolo!) se învrednicește de lauda președintelui P.N.R., George Pop de Băsești⁴³. Acesta se posta pe poziții mai conservatoare în cadrul P.N.R., fiind de altfel unul din puținii mari proprietari funciari români din Transilvania. E de înțeles în acest context aprecierea sa asupra evenimentelor din România: „A străbătut peste Carpați vestea înfiorătoare a devastărilor. Au pătruns pînă la noi știrea (sic) despre cruzimile săvîrșite de patimile dezlănțuite. Și acum, după ce prin puterea și virtutea patriotismului s-a potolit focul răscoalei (!), se lucrează la repararea pagubelor pricinuite“⁴⁴. Dar cu atît mai notabil, de aceea, apelul său la ajutorarea victimelor răscoalei („Pe noi însă ne neliniștesc țipetele de durere nemărginită ale victimelor nevinovate, cari sunt jertfa revoltelor crunte: văduvele și orfanii cari au rămas fără sprijin, fără tată [...] Pentru acești nefericiți îmi ridic acum glasul meu și adresîndu-mă către frații mei români de pretutindenea îi rog, îi conjură să venim cu toții în ajutorul lor cu obolul de caritate! (s. G.P.B.)“, apel însoțit de înscrierea sa în fruntea listei, cu o însemnată sumă (1000

^{41 bis} G. Strempele, *Din activitatea lui I. Russu-Șirianu la Tribuna* (din Sibiu), în vol. *Centenarul revistei Transilvania*, Sibiu 1969, p. 157.

⁴² I. Russu-Șirianu, *Iobăgia*, vol. I, Arad 1908, p. 8. Lucrarea e foarte semnificativă, național și social, făcînd parte dintr-un întreg curent, cu manifestări pe latura practică-politică unde tactica legalista-petiționară vîdîndu-se derizorie în lumina rezultatelor (acțiunea memorandistă nu prin petiția în sine, ci prin acțiunile de masă prilejuite de ea și prin răsunetul internațional avut și-a cîștigat marea-i importanță) începe să contureze tot mai imperativ în fața conducătorilor politici ai românilor ardeleni necesitatea antrenării maselor (vezi de pildă și marile manifestații de protest împotriva legii Apponyi). Corespondentul cultural-ideologic a fost efortul istoriografic îndreptat spre viața socială de adîncime, spre sat, sau literatura cu aceleași preocupări (prin Goga etc.). Cf. Al. I. L. Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București 1923, p. 20—21 și Șt. Pascu, P. Teodor, *Prefață* la I. Lupaș, *Scrieri alese*, Cluj 1977, p. 11.

⁴³ *Tribuna*, XI, 1907, nr. 93 din 27 aprilie/10 mai, textul telegramii lui G. Pop de Băsești către Russu-Șirianu: „Ți gratulez la articolul învierea cea de obște din n-rul 91 al Tribunei. Ai zis cuvîntul adevărului...“

⁴⁴ Articolul lui G. Pop de Băsești în *Gazeta de Duminecă* din Șimleu, după *Tribuna*, XI, 1907, nr. 93 din 27 aprilie/10 mai.

coroane), după exemplul lui Iorga⁴⁵; la fel semnificativă este cerința adresată guvernului român de a proceda cu maximă clemență în cazul țăranilor arestați⁴⁶. Trebuie să amintim că în ciuda unor împrejurări de conjunctură, vocea mișcării naționale transilvănene era considerată la luarea deciziilor politice ale guvernelor de la București, uneori nu numai în cazuri de politică externă (relațiile cu Austro-Ungaria), ea constituind oricum o componentă însemnată a opiniei publice pe care nici un guvern n-o putea nesocoti cu totul — iar în cazul citat era vorba de un glas de autoritate.

Ca și fostul său coleg de la „Tribuna” sibiană și din conducerea P.N.R., Ioan Slavici (și el în relații strânse cu D. A. Sturdza) se afla în România, dar mai are o prezență constantă în publicistica transilvăneană. Era și el de origine țărănească, cu știută dragoste de popor, ideile sale sociale, de nuanță post-iluministă, erau însă mai confuze. În corespondențele „de la fața locului”⁴⁷ accentul cade și la el pe național, deplângînd „lupta între frați” și exprimîndu-și temerea că România va ieși slăbită din astfel de evenimente, îndepărtîndu-se astfel scadența îndeplinirii idealului național. Deși constată exploatarea economică nemiloasă și pleiada de abuzuri administrative ce o însoțeau, caută explicațiile răscoalei pe planuri psihologice și morale, găsind-o în „prăpastia sufletească” dintre țărani și guvernanți, dar nu o leagă, cum era firesc și evident, de prăpastia economică și socială ce o genera. Semnalează chiar îngrijorat solidaritatea de clasă a țăranilor ceea ce în ochii lui periclită solidaritatea națională⁴⁸. Teza antisemită o combate însă evidențiind sentimentul toleranței naționale care animă poporul român, și de care cel născut și trăit la Șiria între români, unguri, șvabi, slovaci, era mai conștient poate decît oricare. Dar crede totuși în instigatori și în lipsa de lumină ca alte explicații parțiale ale răscoalei. „Lipsa de lumină” apăruse și la alții (de pildă și la I. Russu-Șirianu în art. citat, destul de neconcordanț cu obiectivitatea analizei sale), efectul situației economico-sociale care îl genera, fiind luat drept cauză. Apetiturile sale moralizatoare, detectabile de altfel pe scară largă și în opera sa literară, se vădesc și în soluțiile pe care le recomandă, vizibil desprinse de realitate, conștind în ridicarea nivelului religios al poporului, creșterea autorității morale a clerului și apropierea sufletească între clase. Extrage și un învățămînt pentru „inteligentii” și „politicii” din Ardeal, cărora le atrage atenția să nu urmeze pilda nefastă a claselor suprapuse din România, ci să se apropie de popor, în care de altfel și constă toată tăria lor, să lupte pentru împlinirea dezideratelor acestui popor, căci numai așa își vor păstra autoritatea asupra lui (concluzia

⁴⁵ Ibidem. I. Georgescu în monografia *George Pop de Băsești*, Oradea 1935, afirmă că acesta ar fi trimis întîi apelul spre tipărire la ziarul *Lupta*, care l-a refuzat pe motiv că ar fi „o insultă la adresa României”, fiind nevoit să recurgă astfel la *Gazeta de Duminică*. El semnalează și ecoul favorabil ce l-a avut gestul în țară, în ziarul *Patria* din 2 mai 1907 „Malatesta” (pe care I. Georgescu îl identifică ipotetic cu Virgil Arion) comentînd elogios faptul. Pop de Băsești a primit și mulțumirile societății române de Cruce Roșie. Suma apare într-un loc 1000 de coroane în altul de 2000, fără explicație (poate fi și o greșeală de tipar) *op. cit.* p. 227—228 și 344.

⁴⁶ G. Pop de Băsești, *art. cit.*

⁴⁷ I. Slavici, *Resvrătirea din România*, în *Tribuna*, XI, 1907, nr. 65 din 21 martie/3 aprilie și idem, *Memento*, ibidem, nr. 71 din 28 martie/10 aprilie.

⁴⁸ Cf. S. Sin, M. Șerban, *op. cit.*, p. 478—479.

nerostită e că astfel vor scăpa din mână poporul, care își poate căuta singur dreptatea la modul violent, ori Slavici era și el, ca mulți alți fruntași transilvăneni, și poate chiar mai mult ca ei, îmbibat de legalism).

Cum am mai afirmat, prin completarea cu dimensiunea națională, pe care răscoala din România n-o avea, dar care era inevitabilă în reflectarea ei în Transilvania, răscoala s-a „integrat“, a devenit aproape fapt de politică internă în Ungaria. Dezbaterea ei în mediile politice budapestane a mai fost deseori semnalată, socot însă că alte două exemple, care arată penetrarea ei la nivele mai joase — deci mai largi — sînt probante. Sînt și ele în legătură cu intenția guvernului maghiar de a folosi răscoala din România ca diversivene în intenția intensificării acțiunii de maghiarizare, în care legea Apponyi avea un rol însemnat. Unui profesor aiudean care susținea, cu această „argumentație“ legea Apponyi în adunarea Comitatului Alba Inferioară, renumitul istoric blăjean Augustin Bunea fi replica: „Dl. Fogarassi (profesorul în cheștiune) se provoacă la răscoalele țărănești din Țara Românească ca să ne arate nouă românilor că ce lucruri se pot întîmpla acolo unde nu a pătruns cultura și civilizația maghiară. Dar nu bagă de seamă că aceleași stări triste se află și la noi, unde țărani sînt siliți să emigreze cu sutele de mii în țări străine, unde straicurile (grevele) agrare au trebuit să fie înăbușite în anii trecuți în sînge omenesc, unde toate păturile sociale sînt agitate de o adîncă nemulțumire și unde încă de pe acum se fac pregrătiri ca holdele ce acum înverzesc (ale latifundiarilor) să fie secerate la vară de înșiși soldații armatei permanente, cari au cu totul altă menire. Deci nu spre Țara Românească ar trebui să-și arunce privirile Dnul Fogarassi, ci asupra stărilor insuportabile din țara noastră (Ungaria), (pe) cari n-ar trebui să le mai învenineze Dl. Fogarassi cu propuneri și cuvinte ce aruncă tăciunile luptelor de rasă (=naționale) între popoarele Ungariei“⁴⁹. Prin această intervenție istoricul membru al Academiei Române își manifesta opțiunea pentru idealurile democratice, înscriindu-se totodată în rîndul fruntașilor români transilvăneni care combăteau răstălmăcirile interesate ale claselor diriguitoare maghiare. De altfel presa românească (dar și presa democratică și mai ales cea socialistă din Ungaria) evidenția similitudinea stărilor sociale din România și Ungaria și arătaseră că dacă în Ungaria se evita încă izbucnirea unui conflict social la scara celui din România, asta se datora în mare măsură și supapei ce o constituia emigrația, a cărei masivitate apucase deja a îngrijora și guvernele.

Probabil tot sub influența răscoalei din România, cînd se discută situația muncitorilor agricoli în aceeași adunare, un alt deputat român face o propunere notabilă, mai avansată decît a majorității maghiare conservatoare. Deși motivația are în vedere mai ales evitarea conflictelor de clasă, faptul rămîne că el cere ca muncitorilor agricoli „să li se asigure o subsistență demnă de om“ și în acest scop „propune să se facă și la noi (în Ungaria) ce s-a făcut în Anglia și în alte state unde și agricultura se poartă în mare și în mod rațional. Să se invite guvernul să asigure prin lege greva muncitorilor, căci aceasta e singura armă cu care se poate apăra în contra asuprii

⁴⁹ Congregația comitatului Albei Inferioare, în *Unirea*, XVII, 1907, nr. 13 din 30 martie, p. 120.

ce ar încerca proprietarii“, respingînd ideea folosirii armatei la seceriș, prin care se urmărea constrîngerea proletariatului agricol de a renunța la revendicările sale⁵⁰.

Un ultim exemplu ce l-aș cita ar fi aducerea în discuție a răscoalei la adunarea de protest de la Arad împotriva legii de maghiarizare a învățămîntului. În discursul pe care-l pronunță, I. Russu-Șirianu face o interesantă caracterizare a anului 1907 socotindu-l un an de avînt revoluționar — social și național — pentru românii de pretutindeni („Poporul românesc din toate părțile se luptă pentru limbă și pentru libertate“). Primul exemplu e acela al românilor macedoneni, care luptau în acel moment pentru salvagardarea ființei lor etnice (în acești ani de intensificare a luptei naționale românii transilvăneni, departe de a se închista într-un regionalism politic, făceau largi deschideri, fiind atenți în primul rînd desigur la evenimentele din România care puteau avea influență asupra luptei lor, dar urmărind atent și lucrînd la crearea unei atmosfere de simpatie și solidaritate cu luptele similare din Bucovina, Basarabia și Macedonia, pentru care de altfel aproape fiecare ziar românesc avea o rubrică specială). Al doilea argument e cel al răscoalei din România: „În Țara Românească s-a sculat poporul pentru că n-are pămînt. Pretutindenea adică poporul e agitat pentru drepturile ce i se cuvin [...]“. Al treilea argument e desigur acela al protestului cu caracter de masă al românilor contra deznaționalizării, grefat pe nemulțumirile sociale generale din Ungaria, în ciuda versiunilor oficiale: „Ministrul (Apponyi) se referă la aceea că nici în țara românească nu e mulțumire. Dar la noi (în Ungaria) este mulțumire chiar în sînul poporului maghiar?“ — răspunsul fiind evident negativ⁵¹.

În jurul acestor linii generale ale presei românești și a opiniilor personalităților cu autoritate s-a cristalizat opinia publică transilvăneană față de răscoala din 1907. În modelarea ei au mai avut rol important și pozițiile unor nume de prestigiu ale vieții politice și intelectuale din România, ca N. Iorga, G. Panu, V. M. Kogălniceanu, Caragiale etc., multe din articolele lor fiind reproduse în presa ardeleană⁵². Între aceștia se numără și ilustrul savant dr. Victor Babeș, fiul fostului președinte al P.N.R., Vincențiu Babeș. „Tribuna“ găsea astfel cu cale să relateze despre intervenția aceluia în Academia Română, unde sublinia „starea culturală și economică atît de înapoiață a țărînimii, ceea ce o pune și într-o inferioritate sanitară primejdioasă“ și unde, referindu-se la pompoasa expoziție jubiliară din 1906 arăta că aceea „degeaba s-a făcut, deoarece s-a dovedit (prin răscoală) că starea țărînimii e proastă“⁵³.

În concluzie se poate adevăra că reflectarea răscoalei în conștiința transilvănenilor a fost la început confuză pentru ca apoi să devină obiectivă, uneori chiar radicală; se întîlnesc și atitudini contradictorii, precum simpatia față de răsculați alături de aprobarea repressiunii⁵⁴. Se poate totuși con-

⁵⁰ Ibidem, p. 121.

⁵¹ *Tribuna*, XI, 1907, nr. 64 din 20 martie/2 aprilie. Aceste ultime cazuri nu le-am mai găsit semnalate în bibliografia cercetată.

⁵² S. Sin, M. Șerban, *op. cit.*, p. 479.

⁵³ *Tribuna*, XI, 1907, nr. 89 din 18 aprilie/1 mai; ibidem, nr. 108 din 15/28 mai.

⁵⁴ S. Sin, M. Șerban, *op. cit.*, p. 476 și 480.

stata, în ciuda diversității pozițiilor, în general o evoluție (nu fără excepții) spre atitudini mai progresiste. Limitele, detectabile prin raportarea opiniilor respective la linia pe care a urmat-o progresul istoric, sînt explicabile prin determinări obiective, poziția de clasă avînd desigur primul loc, dar însoțită și de alte elemente, permanente sau de conjunctură. Aici intră tradiția paternalistă, postiluministă, asiduu cultivată de conducerea mișcării naționale din Transilvania, obsesia solidarității naționale despre care se credea că ar fi primejduită prin lupta de clasă. Mai intră aici și tradiția „legalistă”, atît de prezentă în acțiunea politică națională după înfrîngerea revoluției de la 1848, înfrîngere pe care unii dintre conducătorii naționali au înțeles-o greșit ca o invalidare a căii revoluționare, concepție înlăturată definitiv abia la 1918. Alt motiv de atenuare a unor poziții l-au constituit legăturile transilvănenilor cu conducătorii partidelor politice din România, credința ardelenilor că nu-și pot permite „să se strice” cu conducătorii de la București fără mari daune în linia progresului înfăptuirii unității naționale, în momente cînd, odată cu intensificarea oprîmării naționale în Ungaria, sprijinul României era cu atît mai prețios.

În acest cadru dat ei încercau să uzeze de toată influența lor în țară în favoarea țărănimii, recomandînd stăruitor largi reforme sociale și politice. Adîncă preocupare a transilvănenilor pentru situația din România atestă, pe lîngă opțiunile lor democratice, și marea dimensiune a conștiinței naționale, trăirea la nivelul conștiinței întregului popor a evenimentelor majore din oricare provincie românească, trăire care forța granițele vremelnice impuse între români și care le arăta și tot mai marea fragilitate. Nu e întîmplător, pentru a exemplifica această comunitate de viață românească, aceea că toată platforma de luptă a țărănimii din România la 1907 este sintetizată în poezia *transilvăneanului* George Coșbuc „Noi vrem pămînt!”⁵⁵ și e și în acest sens onorant pentru el că a fost urmărit ca „instigator” de către guvernanți.

— Zusammenfassung —

Der große Bauernaufstand aus dem Jahre 1907 fand in Siebenbürgen einen tiefen Widerhall, einerseits, weil die soziale Lage und die Lage in der Landwirtschaft mit jener in Rumänien große Ähnlichkeit hatte, andererseits, weil die rumänische nationale Bewegung in Siebenbürgen von Seiten Rumäniens, in einer Zeit der verschärfsten nationalen Unterdrückung und einer verstärkten Madjarisierung in Ungarn, Unterstützung erwartete. Die Folge ist, daß die wichtigsten Ereignisse in Rumänien hier in Siebenbürgen durch ein nationales Prisma betrachtet wurden. Die Bewertung dieser Ereignisse hing davon ab, ob sie die Möglichkeit Rumäniens, den nationalen Kampf der Rumänen in Siebenbürgen zu unterstützen, steigern oder herabsetzen konnten. Das Ziel dieses Kampfes war natürlich die Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien. Aus diesem Grund werden sogar Intellektuelle und führende politische

⁵⁵ În *Lupta* se afirma într-un articol că programul țărănimii răscolite se rezumă la sentința care dă titlul poeziei lui Coșbuc „Noi vrem pămînt!”, iar corespondențele lui V. E. Moldovan apăreau în ziar sub acest generic.

Kräfte mit fortschrittlichen Ansichten in Siebenbürgen den Aufstand bedauern, weil sie in politischen und Klassenkämpfen eine Schwächung des rumänischen Staates sahen.

Zu dieser Stellungnahme führten auch ihre spätaufklärerischen, paternalistischen und legalistischen Ansichten, die Reformen zur Lösung der Probleme der Gewalt vorziehen. Gemildert wird auch ihre Kritik durch die Verbindungen, welche sie zu den führenden Schichten — vor allem zu den liberalen Kreisen — in Bukarest unterhielten; sie hofften, daß die Dispute innerhalb dieser Kreise zu den geplanten sozialen und politischen Reformen führen würden, soweit die „Jungliberalen“ an die Führung gelangen würden. Mit Zurückhaltung also, wobei auch die strengen Gesetze der ungarischen Presse bachtet werden mußten, diskutierten die rumänischen Intellektuellen und politischen Führer die Ursachen des Aufstandes, verwiesen auf die Ausbeutung der rumänischen Bauernschaft und verlangten radikale sozial-ökonomische Gesetze die zur Lösung der Agrarfrage führen sollten. Sie kämpften mit aller Macht gegen die Versuche der führenden ungarischen Schicht, den Aufstand als Vorwand für eine verstärkte Madjarisierung der Rumänen in Siebenbürgen zu mißbrauchen, wobei diese von „Zivilisierung“ sprachen. Der heftige Ausbruch der sozialen Spannungen in Rumänien wurde als Zeichen von „Barbarei“ dargestellt. Die Folge dieses Versuches war, daß der Aufstand in Rumänien durch eine national gerichtete Interpretierung zu einem innenpolitischen Problem Ungarns erklärt wurde. Im Parlament und im Stadtrat von Budapest, in den Versammlungen der Komitee, in Wahlversammlungen und politischen Kundgebungen war der Aufstand Thema der Debatten. Die rumänischen Vorkämpfer versuchten in solchen Kundgebungen diese Verfälschung des Aufstandes zurückzuweisen, wobei sie die Ähnlichkeit der sozialen Zustände in Ungarn mit jenen in Rumänien hervorhoben und zeigten daß eine Agrarreform und Demokratisierung in gleichem Maße auch in Ungarn notwendig wären. In diesen Debatten äußerten sich — im allgemeinen mit fortschrittlichen Einstellungen — fast alle Persönlichkeiten von Rang im politischen und kulturellen Leben der Rumänen Siebenbürgens: P. Cosma, E. Brote, I. Slavici, I. Russu-Şirianu, V. Goldiş, Gh. Pop de Băseşti usw. Sie setzten ihren ganzen Einfluß ein, um die führenden Kreise Rumäniens von der Notwendigkeit großangelegter Reformen zu überzeugen, die imstande wären, den sozialen und wirtschaftlichen und gleichzeitig den nationalen Fortschritt der rumänischen Volkes zu sichern. So offenbart sich die Lebensgemeinschaft des rumänischen Volkes in der Tatsache, daß alle großen Ereignisse, unabhängig von der rumänischen Provinz in der sie stattfanden, im Bewußtsein aller Rumänen mitempfunden und miterlebt wurden, trotz einiger künstlichen und, offensichtlich, immer fragwürdigeren Grenzen.

**MĂRTURII DIN ARHIVELE SIBIENE
DESPRE LUPTA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA
ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL
PENTRU REALIZAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN**

ADRIANA GHIBU

Evenimentele politice premergătoare primului război mondial — unirea de la 1859 și cucerirea independenței de stat a României — vor constitui pentru populația românească din Transilvania, înglobată încă în marele imperiu austro-ungar, un important sprijin moral. Idealul tuturor românilor din Transilvania va fi, deci la sfârșit de secol 19 și început de secol 20 eliberarea de sub jugul habsburgic și unirea cu țara mamă.

Actul propriu zis de unire a Transilvaniei cu România a fost pregătit prin luptele poporului român de-a lungul sutelor de ani de subjugare. Momentul înfăptuirii acestei uniri trebuia însă să corespundă cu o slăbire a imperiului habsburgic și cu o trezire a conștiinței naționale la toate părțile sociale.

În lucrarea sa „*Auspra socialismului în țările înapoiate*”¹ apărută la București în 1911 Dobrogeanu-Gherea făcea următoarea remarcă legată de problema unității politice: „O țară cu un organism social trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice... Când popoarele muncitoare conștiente vor dispune de soarta lor și a țării lor, atunci va suna ceasul liberării națiunilor mici, atunci va deveni cu adevărat posibilă întregirea țării noastre într-o Românie Mare...”

În lupta pentru realizarea unirii Transilvaniei cu România au fost antrenate forțe și păături sociale largi. Reprezentantul politic al acestor forțe a fost P.N.R. Fără a fi un partid omogen, P.N.R. avea însă o bază socială mult mai largă decât toate partidele contemporane din România. Cuvintele lui O. Goga sînt semnificative pentru caracterul acestui partid: „... noi am ocrotit sub acest drapel toate curente. Se găseau alături de noi oameni

¹ C. Dobrogeanu Gherea, *Auspra socialismului în țările înapoiate*, Buc., 1911, p. 283.

de toate nuanțele: conservatori, burghezi, democrați și chiar socialiști, se înglobau diverse teorii, subordonate însă toate ideii unice care era: solidaritatea națională².

După Congresul de la Sibiu din 1905 P.N.R. deschide o campanie parlamentară împotriva persecuției românilor prin restrîngerii politice și administrative, iar în 1912 reîncep tratativele cu guvernul maghiar.

Prin aceste tratative românii urmăreau recunoașterea individualității politice a poporului român, aplicarea legii cu privire la egala îndreptățire a naționalităților, folosirea limbii române în justiție, administrație, în școli, libertatea presei ș.a. Din păcate rezultatul tratativilor conduse de elementul moderat Th. Mihali nu a fost concret. În 1913 tratativele sînt continuate sub conducerea lui Th. Mihali, Iuliu Maniu și Valeriu Braniște. Se cereau acum în plus recunoașterea P.N.R. Cu toate insistențele cercurilor de la Viena, care urmăreau o influențare a României, în 1914 tratativele sînt întrerupte de către guvernul Tisza.

Izbucnirea primului război mondial a adus o serie întreagă de modificări pentru popoarele asuprite din imperiul habsburgic. În primul rînd războiul a provocat o înrăutățire a situației economice. Pe de altă parte românii transilvăneni erau chemați să-și verse sîngele pentru o cauză străină. Măsurile represive din partea guvernului Tisza nu întîrzie: în iulie 1914 apare o serie de 33 de ordonanțe, care suprimau aproape în întregime drepturile cetățenești.

Atitudinea populației românești față de mobilizarea forțată și față de măsurile represive ale guvernului maghiar este reflectată în cîteva documente păstrate la Arhivele Statului din Sibiu. O telegramă expediată de Ministerul de Interne maghiar la 26 iulie 1914 către prefectul din Sibiu arată după cum urmează, că starea de spirit a românilor era destul de agitată și că oficialitățile maghiare se temeau de eventuale mișcări naționale.

... „În scopul prevenirii și înăbușirii din germeni a unor mișcări naționale vor fi luate măsuri excepționale ... Poliția a primit întăriri, dar este necesar ca și autoritățile să fie vigilente, să observe orice manifestare suspectă și să raporteze. Este necesar să se ia măsuri de liniștire în cazul răspîndirii unor zvonuri. Vă rog deci, pe dumneavoastră, d-le prefect, să luați măsurile necesare pentru prevenirea panicii”³.

Un alt document emis de primpretorul plasei Miercurea Sibiului în 29 iulie 1914 și adresat prefectului din Sibiu ne dovedește că temerile M. I. maghiar erau justificate.

„Excelență,

Din cauza amintirii evenimentelor din 1848/49 locuitorii sași și maghiari din aceste părți se tem de o răscoală a românilor în aceste clipe de agitație politică... Se răspîndesc zvonuri despre o surpriză pe care românii o pregătesc în noaptea de 27/28 iulie a. c. sau despre depozite de arme care ar exista în comunele de munte. Se înțelege că am încercat să liniștesc populația, dar consider că este obligația mea să raportez aceste lucruri. Cert

² Octavian Goga, „Aceeși luptă Budapesta-București”, 1930, p. 19.

³ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1914, nr. inv. 707, p. 8, l. maghiară.

este că evenimentele din războiul balcanic de anul trecut au influențat populația românească din plasa mea.

Încrederea ei a crescut simțitor, iar comportarea ei este adesea provocatoare... Cu altă ocazie am fost informat că în cadrul unei întruniri de la Orăștie muncitorii și personalul de serviciu au hotărât să înceapă o acțiune de ucidere a stăpînilor. Am luat legătura cu doi plutonieri din plasa mea și le-am dat dezlegarea ca în unele cazuri să înceapă urmărirea. Cu luni în urmă în comuna Poiana Sibiului făptași necunoscuți au arborat un steag românesc cu inscripții instigatoare. Urmărirea a rămas fără rezultat. Conducătorii români, care fac parte din intelectualitate au plecat în ultimul timp în România.

Preotul ortodox, Beu, din Apoldul de Jos a ținut în biserică un discurs instigator.

Voi pune sub urmărire și cîrciuma din Miercurea Sibiului, deoarece se pare că acolo au loc zilnic întruniri pînă noaptea tîrziu. În comuna Jina, cei chemați sub arme în urma mobilizării parțiale au manifestat rezerve și am fost nevoit să folosesc forța polițienească. În comuna Poiana-Sibiului marea majoritate a celor mobilizați nu au fost găsiți, probabil că au plecat în România. Deși aceste lucruri nu reprezintă un pericol iminent vi le aduc la cunoștință, domnule prefect, dat fiind că în situația actuală trebuie să ținem cont, chiar și de cele mai mărunte mișcări naționale⁴.

Documentul următor reflectă aceeași grijă a oficialităților maghiare de a împiedica orice manifestare națională a românilor. Comisarul guvernului maghiar din comitatul Solnoc-Dobîca adresează la 8 august 1914 prefectului din Sibiu rugămîntea de a împiedica de Sf. Maria pelerinajul românilor din plasa sa în comitatul Solnoc-Dobîca tocmai pentru a preveni orice mișcare națională.⁵

În acest prim an de război P.N.R. era încă sfișiat de curente destul de diferite. Cele două extreme erau reprezentate de Alexandru Vaida Voevod și Th. Mihali — prohabsburgici și curentul mai radical reprezentat de Octavian Goga și Vasile Lucaciu, care militau pentru o unire necondiționată a Transilvaniei cu România. Aceștia din urmă își dau demisia din comitetul executiv al P.N.R. și pleacă în România. La București vor desfășura alături de alte personalități progresiste din Transilvania și România o activitate de propagandă pentru răspîndirea ideii de unire.

Rezultatul acestor eforturi nu s-a lăsat prea mult așteptat. La începutul anului 1915 cca. 20 000 de bărbați apți pentru serviciul militar au părăsit Transilvania pe ascuns. Ideea unirii cu țara mamă își face loc din ce în ce mai pregnant în mințile populației civile și a soldaților români.

Îngrijorat guvernul maghiar cere oficialităților din Transilvania să ia măsuri mai severe. Printr-o telegramă din mai 1915 Ministerul de Interne cere prefectilor din Transilvania să ia măsuri grabnice împotriva stării de spirit ce domnește în rîndul soldaților români, care așteaptă o apropiată „invazie românească”.⁶

⁴ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1914, nr. inv. 707, p. 3—7, l. maghiară.

⁵ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1914, nr. inv. 707, p. 1—2, l. maghiară.

⁶ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1915, nr. inv. 730, p. 33, l. maghiară.

Din altă telegramă din 1915 iulie 27 rezultă că Ministerul de Interne maghiar era informat despre faptul că în Transilvania se răspîndeau hărți reprezentînd România Mare.⁷

Legătura dintre populația din Transilvania și cea din România s-a păstrat în permanență cu toate greutățile pricinuite de măsurile restrictive ale guvernului maghiar.

În 1915 ianuarie 6 Ministerul de Interne maghiar cere printr-o telegramă adresată prefectului din Sibiu să ia măsuri împotriva răspîndirii unor proclamații antimonarhice provenite de la societatea bucureșteană „Vremea Ardealului”, proclamații care pătrundeau în Transilvania pe cărări de munte și erau multiplicare de birourile de avocați.⁸

În acest context guvernul maghiar simte nevoia unor măsuri drastice împotriva conducătorilor mișcării naționale românești. În baza legii 18 din 1915 mulți transilvăneni sînt întemnițați pentru iredentism sau refuz de încorporare. Iuliu Maniu este încorporat și trimis pe front; Onisifor Ghibu este condamnat la moarte de către Curtea Marțială maghiară din Cluj pentru dezertare și publicistică militantă. Pe de altă parte guvernul maghiar căuta să ascundă opiniei publice mondiale situația dezastruoasă a populației românești din Transilvania. Presa din România și chiar unele articole și lucrări publicate de transilvăneni au încercat să facă totuși cunoscută lipsa de drepturi a românilor din Transilvania. Într-un articol publicat încă în 1913 în revista austriacă „Osterreichische Rundschau” Alexandru Vaida-Voevod făcuse o prezentare succintă, dar clară a mizeriei și a lipsei de drepturi a românilor din Transilvania.

„Românul este lucid în gîndire și faptă. Răbdarea și înțelegerea lui pentru greșelile străinilor se învecinează adesea cu fatalismul.

De zeci de ani ziarele bucureștene înregistrează zi de zi măsurile repressive luate împotriva românilor din Ungaria. În adunări populare s-a protestat împotriva împușcării alegătorilor români din Transilvania. Profesori universitari au publicat broșuri în diferite limbi europene, broșuri care evocă atrocitățile guvernului maghiar împotriva românilor... În timpul guvernării baronului Bannfy își au începutul încercările febrile de maghiarizare împotriva românilor. Grădinițele maghiare de stat din satele românești se străduiesc să maghiarizeze copiii, care nu au implinit încă 6 ani.

Atunci cînd refuză să-și încredințeze copiii acestor fabrici de maghiarizare, părinții sînt penalizați fie administrativ, fie cu ajutorul jandarmilor.

De la intrarea în vigoare a legii Appony se închid în medie anual porțile a 100 de școli românești și se înființează tot atîtea școli maghiare în comune pur românești... Legea electorală a contelui Tisza este considerată drept cea mai reacționară din întreaga Europă. Niciodată nu a fost respectată nici o singură prevedere din legea naționalităților... În comitatele românești mortalitatea infantilă este de 50% iar în timpul epidemiilor urcă pînă la 60—70%.

Guvernul maghiar se pricepe în egală măsură să distrugă tot ce este românesc și să cultive tot ce este maghiar... Jandarmii și oficialitățile au

⁷ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1915, nr. inv. 730, p. 21—22, l. maghiară.

⁸ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1915, nr. inv. 732, p. 93, l. maghiară.

intreprins percheziții în casele tuturor intelectualilor români, activi pe tărîm politic, cel puțin odată în ultimii 20 de ani. Partidul Național Român a fost dizolvat prin ordin ministerial sub pretextul că națiunea maghiară ar fi unitară și în concluzie este interzisă activitatea unui partid român. Partidul nostru este constrîns să-și desfășoare activitatea în ascuns.⁹ Același Vaida Voevod va avea curajul în 1918 la Budapesta să mărturisească arhiducelui Iosif: „În 1914 au plecat regimentele „românești” din Transilvania și Banat la război... Între timp părinții lor rămași acasă și familiile au fost permanent maltratate pe baza legilor excepționale. Mii de români și românce au fost ridicati și internați în Ungaria de vest, preoți, intelectuali, țărani suspectați pe bază de ordine administrative, fără sentință au suferit soarta de deportare... Subsolul cazarmei de honvezi din Cluj era plin de români și românce... Nu a fost familie neatinsă printr-un membru al ei în sînul nostru, al românilor din Transilvania”.¹⁰

În 1916 situația internațională, starea critică a românilor din Transilvania și interesul pentru unitatea politică a românilor fac ca România să intre în război împotriva Austro-Ungariei. Poporul român a intrat în război fără intenții de cotropire, ci doar pentru a-și îndeplini o năzuință de veacuri. Semnificative în acest sens sînt cuvintele lui Vasile Lucaciu din „Adevărul” 1915 octombrie 25. „Noi nu voim încălcarea altor teritorii ce nu ne aparțin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naționale de veacuri rapite cu nedreptul”.

Trupele române au fost primite cu entuziasm și căldură de către populația românească din Transilvania. O mărturie pentru acest entuziasm am găsit și în însemnările unui sas, proprietar de restaurant din Făgăraș, despre primirea trupelor române în oraș. „Era un colonel român care s-a oprit cu mașina în fața restaurantului meu „Transilvania”. Imediat după oprirea mașinii o țărancă bătrînă, de naționalitate română, ... cu o desagă în spate și cu un buchet de flori în mînă l-a întîmpinat pe colonel cu următoarele cuvinte românești: — Domnule colonel vă aduc un salut din partea oamenilor noștri; ne bucurăm văzîndu-vă aici pentru a ne elibera de sub jugul maghiar. Să dea Domnul să vă încheiați în curînd lucrul pe care l-ați pornit și să rămîneți printre noi”.¹¹

În primele zile după declarația de război a României mii de persoane din rîndurile românilor transilvăneni, printre care și personalități marcante ca I. Lupaș și Gh. Dima au fost ridicate și internate în lagăre sau tirite în fața curților marțiale. Cu toate măsurile represive manifestările de simpatie față de trupele românești continuă, iar la retragerea acestora mii de români transilvăneni îi însoțesc peste munți. Guvernul maghiar intră din nou în acțiune. Printr-o telegramă din 1916 iulie 16 Ministerul de Interne maghiar ordonă prefectului din Sibiu să introducă o pază mai riguroasă în

⁹ Alexandru Vaida-Voevod, „Jos Austria perfidă”, în „Österreichische Rundschau” (1913), vol. XXXVII caietul 1, Arh. St. Sibiu, Col. de fonduri particulare, Fond Vaida-Voevod, 1896, pac. 1, nr. inv. 1265, l. germană.

¹⁰ Arhivele Statului Sibiu, Colecția fonduri particulare, Fond: Vaida-Voevod, 1915—1920, pac. 2, nr. inv. 1273, 6, caiete de memorii I, p. 35—36, l. română.

¹¹ Arhivele Statului Sibiu, Colecția Brukenthal, 1916, I. 6—8 nr. 132, p. 35—36, l. română.

zonele de frontieră, deoarece mulți cetățeni maghiari de origine română trec granița în România”.¹²

Guvernul maghiar folosește intrarea României în război drept pretext pentru a înființa în 1917 așa-zisa „zonă culturală” la granița dintre Transilvania și România. Prin această acțiune se urmărea în mod vădit despărțirea românilor din Transilvania de cei din țara mamă și implicit o deznaționalizare a românilor transilvăneni. S-au desființat 311 școli confesionale românești și s-au înființat în locul lor școli maghiare de stat. Conform unei afirmații a lui Onisifor Ghibu din lucrarea sa: „Un plan secret al guvernului unghuresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania”,¹³ măsurile și legile date de guvernul maghiar împotriva românilor între 1907—1918 au urmat în mod fidel un plan secret elaborat în 1907 de către Antal Huszár, translator în Ministerul de Interne maghiar. Lucrarea lui Antal Huszár ajunsă în mîna românilor prin intermediul văduvei autorului se intitula: „Românii din Ungaria. Spre întrebuițare confidențială. Scrisă cu concursul mai multor colaboratori de Antal Huszár, translator în Ministerul de Interne, Budapesta, 1907”. Onisifor Ghibu precizează în 1940, că în România se găsesc două exemplare din această lucrare, una la Biblioteca Universității din Cluj, iar a doua la Biblioteca Academiei din București. Propunerile pe care Huszár le făcea guvernului maghiar sînt următoarele:

- 1) maghiarizarea bisericii greco-catolice
- 2) măsuri pentru stingherirea dezvoltării învățătorilor și preoților români
- 3) maghiarizarea școlilor secundare românești
- 4) interzicerea culturii românești în Ungaria
- 5) desființarea presei românești
- 6) distrugerea românilor pe tărîm economic și financiar
- 7) desființarea organizațiilor politice ale românilor ardeleni.

Chiar dacă guvernul maghiar a negat ulterior existența acestui plan, măsurile concrete luate în perioada 1907—1918 împotriva românilor ne conving de existența unor directive în sensul celor expuse în lucrarea lui Onisifor Ghibu. Rămîne de verificat dacă la bibliotecile mai sus citate există planul menționat de Onisifor Ghibu.

După retragerea trupelor române locuitorii români din Transilvania care manifestaseră o simpatie deosebită pentru trupele de dincolo de Carpați încep să fie urmăriți și prigoניți. Un document¹⁴ semnat de Ministerul de Interne maghiar la 22 iulie 1917 cere prefectului din Sibiu informații despre unii cetățeni care au ajutat soldații români prin indicarea drumurilor și podurilor, prin acordarea de ajutoare și hrană. În rezoluția sa prefectul Sibiului citează cetățeni din satele Tălmăcel, Bradu, Racovița și Boița. În același an sînt puși sub urmărire și destituiți din funcție o serie întregă din persoanele oficiale ale comunelor românești, deoarece au acordat ajutor

¹² Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1916, nr. inv. 762 p. 21—22, l. maghiară.

¹³ Onisifor Ghibu, Un plan secret al guvernului unghuresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1940.

¹⁴ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1917, nr. inv. 774, p. 1—4, l. maghiară.

trupelor „străine“ sau au plecat în România. Este cazul notarului Victor Caraban din Mohu,¹⁵ primarului Nicolae Dordea din Bungard,¹⁶ a oficialităților din Orlat, Gura Rîului, Săcel,¹⁷ oameni care au plecat de bunăvoie din satele lor natale pentru a sprijini lupta pentru unire.

Schimbarea guvernului Tiszá cu cabinetul lui Esterházy (iunie 1917) nu a adus modificări mari în politica maghiară. Pretențiile P.N.R., formulate de St. Ciceo-Pop sînt catalogate pur și simplu ca „neparlamentare“.

Victoria Revoluției Socialiste din Octombrie a stimulat mișcarea națională și pentru autodeterminare. Ziare ca „Drapelul“ sau „Adevărul“ îndemneau P.N.R. să iasă din rezervă și să lupte pentru înfăptuirea idealului democratic al tuturor românilor. Insuccesul ofensivei germane din primăvara anului 1918 și contraofensiva franco-anglo-americană impulsionează lupta națională. Chiar și cei mai moderați membri ai P.N.R. în frunte cu Alexandru Vaida-Voevod își revizuiesc părerile. Ei își dau în sfârșit seama că viitorul Transilvaniei este alături de România și nu în situația de semicolonie a Germaniei. Întrebat de arhiducele Iosif despre hotărîrea pe care o vor lua românii în cazul unui plebiscit adică dacă vor vota pentru rămînerea în Ungaria sau pentru unirea cu România, Vaida-Voevod a dat următorul răspuns: „La tot cazul vom convoca o conferință națională conform tradițiilor noastre. Acolo întreg poporul român va fi reprezentat prin delegații trimiși de fiecare circumscripție din toate ținuturile românești ale Transilvaniei, Banatului și Ungariei... Cred Alteță imperială, că, după toate cîte am avut onoarea să Vă expun dispoziția în sînul întregii națiuni române, astăzi, e așa, încît aproape în unanimitate Românii vor vota pentru unirea lor cu România“.¹⁸ În 1918 la ședința comitetului executiv al P.N.R. din 12 octombrie se pregătește „Declarația națiunii române din Ungaria și Ardeal“, care va reflecta dorința de autodeterminare a românilor. Alexandru Vaida-Voevod va fi acela care o va expune în parlamentul de la Budapesta în 18 octombrie 1918.

Iată un citat din această declarație: „Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române ca să poată reprezenta la Congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal. Căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională“.¹⁹ În memoriile sale Alexandru Vaida-Voevod consideră această declarație drept „un apel la forurile internaționale și în același timp un apel către toți românii să stea neclintii, solidari pe baza unirii naționale, în așteptarea ordinului pe care îl vor primi din partea reprezentanților aleși de ei, întruniți în con-

¹⁵ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1917, nr. inv. 774, p. 18, l. maghiară.

¹⁶ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1917, nr. inv. 774, p. 21—27, l. maghiară.

¹⁷ Arhivele Statului Sibiu, Fond: Comitatul Sibiu, 1917, nr. inv. 774, p. 46—51, l. maghiară.

¹⁸ Arhivele Statului Sibiu, Colecții de fonduri particulare, Fond Alexandru Vaida-Voevod, 1915—1920, nr. inv. 1273, 6, pac. 2, p. 39, l. română.

¹⁹ Marea unire de la 1 decembrie 1918, Buc., 1943, p. 23—25.

ferința națională, ca singur factor de drept de a hotărî și de a se pronunța în numele întregului neam”.²⁰

„Prin glasul meu a grăit întreaga națiune română”²¹, a încheiat Vaida și cu această declarație era pronunțat de fapt actul autodeterminării românilor.

În memoriile sale Alexandru Vaida-Voevod mărturisește că în urma aceluși discurs din parlament, deputatul sas dr. Rudolf Schuller, vechi prieten și coleg l-a numit „valah eclectic”, care prin discursul din parlament își va duce poporul la dezastru. Răspunsul lui Alexandru Vaida-Voevod a fost ferm: „Desigur că îmi dau seama de toate riscurile și personale și politice. Pentru a-i solidariza pe români a trebuit dat un cuvînt categoric de ordine și totodată un cuvînt care să ajungă la masa lui Wilson. Nu crezi că acest scop merită orice risc?”²². Același Vaida-Voevod care pînă în 1918 nutrea sentimentele prohabsburgice dovedește acum un simț politic foarte fin și știe să riște pentru un scop mareț. În convorbirea sa cu deputatul sas el îl sfătuiește pe acesta următoarele: „Cum eu țin la tine ca prieten și țin și la sași îmi țin de datorie să-ți dau un sfat, anume ca să nu pierdeți timpul, căci evenimentele se vor precipita vertiginos și să iei tu inițiativa... Nu sta pe gînduri, ci fă și în numele sașilor o declarație în sensul declarației mele... Și să nu uiți că, dacă voi veți fi primii cari adupă unirea noastră cu România veți putea arăta că ați fost ca popor neromân cu anticipație pentru unire, intrarea voastră inevitabilă în noua patrie va fi întâmpinată într-o atmosferă de simpatie”.²³ Drumul pentru crearea României Mari era deschis. Factorul primordial în făurirea acestei realități a fost poporul.

„Fără de acest popor înzestrat cu atît de mari calități, toată energia și prevederea pumnului de oameni, pe cari soarta ne destinase ca în acele vremuri viforoase fiindu-i conducători să-i dăm ordine de a acționa solidar, conștient și prudent, nu am fi fost în stare să ducem la bun sfîrșit fără zguduirii primejdoase cauza mare a neamului: hotărîrea unanimă a proclamării Unirii Naționale la Alba Iulia”,²⁴ recunoștea Alexandru Vaida-Voevod în memoriile sale.

Acest lucru a fost accentuat în mod deosebit și de tov. Nicolae Ceaușescu la ședința jubiliară a semicentenarului unirii Transilvaniei cu România din noiembrie 1968: „formarea statului național român nu este rezultatul unor înțelegeri la masa tratativelor, ci rodul luptei întregului popor”.²⁵

Zidurile cîndva puternice ale imperiului Austro-Ungar trebuiau să se surpe, pentru că toate popoarele asuprite respingeau acest organism învechit. Acesta a fost momentul prielnic pentru făurirea statului național unitar român.

²⁰ Arhivele Statului Sibiu, Colecții de fonduri particulare, Fond Vaida-Voevod, 1915-1920, nr. inv. 1273, 6, pac. 2, p. 5, Caiet memorii I. l. romană.

²¹ Arhivele Statului Sibiu, Colecții de fonduri particulare, Fond: Vaida-Voevod, 1915-1920, nr. inv. 1273, 6 pac. 2, Caiet de memorii I, p. 6.

²² Arhivele Statului Sibiu, Colecții de fonduri particulare, Fond Vaida-Voevod, 1915-1920, nr. inv. 1273, 6, pac. 2. Caiete de memorii I, p. 49.

²³ Idem, p. 51-52.

²⁴ Idem, Caiete de memorii II, p. nr. 22.

²⁵ Nicolae Ceaușescu, Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrate sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, 29 nov. 1968 în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialismului, vol. 3, Ed. pol. Buc., 1969, p. 705.

— Zusammenfassung —

Der Ausbruch des 1. Weltkriegs bringt den nationalen Kampf aller Völker des habsburgischen Reiches mit sich. Für die Rumänen aus Siebenbürgen ist dieser nationale Kampf mit jenem für die Vereinigung mit Rumänien eng verbunden.

Die Tätigkeit der Rumänischen Nationalpartei (P.N.R.) in dieser Zeitspanne ist von großer Bedeutung.

In erster Linie muß aber die Rolle der Volksmassen, aller Einwohner Siebenbürgens, hoch eingeschätzt werden.

Die Dokumente aus dem Staatsarchiv Sibiu (Hermannstadt) widerspiegeln den Entschluß der Rumänen, sich endlich ein neues Leben in einer vereinigten, freien Heimat zu schaffen.

IDEEA NAȚIONALĂ ÎN SCRISUL ISTORIC AL LUI IOAN LUPAȘ

RADU ARDELEAN

Deși istoric de notorietate la vremea lui, Ioan Lupaș a fost multă vreme acoperit de uitare — cel puțin pentru publicul tânăr numele lui nu spune mult, căci desigur istoricii îl citează aproape de fiecare dată când este vorba de o lucrare de istorie medie, modernă sau istorie a culturii, bibliografia Lupaș fiind foarte vastă.¹ Acum, la zece ani de la dispariția sa, datoria morală este în mare parte plătită prin volumul de „Scrieri alese”² care se înscrie în seria laudabilă de reeditări ce face cinste editurii „Dacia”. Excelentul studiu de introducere al volumului face, ne temem, oțioasă încercarea de față, rezultat e drept al unor preocupări mai vechi, dar care acum se poate prevala de doar două justificări: aceea că și din Sibiu, orașul îndrăgit al lui Lupaș, se cade să fie reamintit istoricul, iar a doua — poate mai fragilă — că față de complexitatea pomenitului studiu, lucrarea aceasta își propune un scop mai limitat, urmărirea ideii naționale în opera lui Lupaș — ca prezență în preocupările sale și ca substrat al unor lucrări, poziții, unde finalitatea națională nu era declarată.

Cum s-a mai spus, repertoriul scrierilor lui Lupaș e foarte întins, întindere care presupune inegalitatea de valoare. Dar, prin ce e valoros (dar poate și prin scăderile inerente), omul a ilustrat o epocă, a fost aproape un caz tipic pentru o însemnată perioadă a istoriografiei române ardelenе și române în general. Pentru fixare, să reamintim că istoriografia transilvăneană, încă din stadiul cronicilor din sec. XVI—XVIII (în latină, română, maghiară, germană) are două importante trăsături: particularismul ardelean, în sensul deli-

¹ Bibliografia pînă în 1943 la I. Crăciun, *Bibliografia* (Lupaș), p. XXVII—LXVIII, în *Omajiu lui Ioan Lupaș*, București 1943.

² Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, Introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de acad. Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca 1977.

mitării de Ungaria Habsburgilor³ (din ostilitate față de catolicismul ai cărui campioni erau Habsburgii și cronicarii maghiari, sași se străduiau neconținut să sublinieze individualitatea Transilvaniei față de Ungaria); apoi „încadrarea istoriei Transilvaniei în ansamblul istoriei celor trei țări românești, sublinierea colaborării lor în trecut, a unității lor”⁴, această concepție trialistă a istoriei patriei noastre fiind o idee valoroasă, care va fi potențată ulterior⁵. Iar în ce privește istoriografia română ardeleană, o trăsătură fundamentală a ei este că, mai cu seamă când ajunge în stadiul științific (odată cu iluminismul Școlii ardeleni) are un pronunțat caracter polemic și militant politic. Asta se datorează împrejurărilor politice ale vremii, lupta de afirmare națională a românilor reclamând o legitimare istorică (în spiritul vremii); astfel se și explică etapele ei: întâi de afirmare a romanității, corelat cu continuitatea românilor în Transilvania; apoi de susținere, cu argumente istorice, a autonomiei țării, a individualității ei față de Ungaria (e vizibil paralelismul cu acțiunile politice — de altfel în multe cazuri fruntași politici și istorici erau aceiași oameni); urmînd pe plan politic etapa tendințelor agresive de maghiarizare, îi corespunde pe plan istoric — subordonat luptei de menținere a ființei naționale — etapa cercetărilor, a studiilor asupra vieții românilor transilvăneni în cursul timpului, pe toate palierele, cu menirea de a menține trează conștiința națională⁶.

Cu toate aceste particularități, „istoriografia pe teritoriul Transilvaniei (...) deși a urmat un drum al ei propriu, prin problematica esențială se integrează fluxului general al istoriografiei din țara noastră”⁷, fapt evidențiat de perioada de după 1918, când istoriografia românească ardeleană se integrează fără dificultăți și neadaptări istoriografiei general românești.

Cu acest an de altfel, și tot în legătură cu transformările politice, între preocupările istoriografiei pe prim plan se va situa studiul luptei de eliberare a românilor transilvăneni, sublinierea ideii-forță care străbate istoria poporului român, aceea a unității naționale⁸. Era firească și necesară apariția acestei literaturi istorice de legitimare a noii Români de după 1918, fenomenul are caracter de generalitate.

În altă ordine de idei, altă caracteristică a multor lucrări ale istoricilor români ai vremii (mai ales români ardeleni, care ne interesează mai mult aici) era concepția idealistă, fără a lipsi la unii și „studii care se ridică la o interpretare critică, obiectivă”, cele mai multe fiind „contribuții valoroase la cunoașterea trecutului istoric al țării noastre”⁹. Iarăși o altă caracteristică a peisajului istoriografic transilvănean era confesionalismul său, de mai veche sor-ginte, rare fiind cazurile istoricilor „neutri”¹⁰.

³ M. Dan, I. Cicală, P. Teodor, *Contribuția istoriografiei ardeleni la dezvoltarea științei și culturii noastre*, în *Anuarul institutului de istorie din Cluj*, IX, 1966, p. 23.

⁴ Ibidem, p. 24.

⁵ Ibidem, p. 27—28.

⁶ Al. Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București, 1923, p. 7—8, 20—24.

⁷ M. Dan, I. Cicală, P. Teodor, *op. cit.*, p. 21.

⁸ Ibidem, p. 37 și A. Decei, *Istoriografia română transilvăneană în cei douăzeci de ani de la unire*, Cluj, f. a. (extras din rev. *Gînd românesc*, nr. 7—9 din 1939), p. 5, 13.

⁹ M. Dan, I. Cicală, P. Teodor, *op. cit.*, p. 37.

¹⁰ Cf. Șt. Pascu, P. Teodor, *Introducere la I. Lupaș, Scrieri alese*, p. 7.

În noul stat național unitar de după 1918 mulți dintre foștii luptători naționali devin oamenii regimului, sînt răsplătiți cu funcții oficiale și tribunii ajung conformiști. E cazul și cu unii istorici — ca S. Dragomir, Al. I. Lapedatu, I. Lupaș etc. — și asta se răsfrînge și în scrisul lor, tot mai reticent în chestiunile social-politice. Faptul e explicabil pe plan istoric — Partidul Național Român din care făcuseră parte era un partid burghez, iar România de după Unire, cu reformele democratice — vot universal, reforma agrară (impuse de altfel prin lupta maselor în perioada avîntului revoluționar) satisfăcea aproape programul maximal al acestui partid.

Studiul de față își propune, cum am mai spus, să arate că factorul național este cel care explică în ultimă instanță mai toate scrierile lui Ioan Lupaș, indiferent de tema abordată și cum acest — să-i zicem apriorism? — l-a condus uneori la exagerări, dar alteleori la idei valoroase, de acum bunuri cîștigate pentru istoriografia noastră.

Ca toți istoricii de bună credință își proclamă și el deseori tendințe de obiectivitate absolută, rankeeană (deși nu rare sînt momentele cînd îl vezi oscilînd între apartenența la această „istorie obiectivă“ sau la cea „educativă“ — în sens național); tot așa discrepanța între postulatele la care aderă mental și ceea ce face practic se manifestă, fatal, și la el¹¹.

Declarativ nu s-a vrut un teoretician, se întîmplă însă ca și el să ajungă pe acest teren, căci, dintre istoricii de mare calibru cel puțin, nu mulți pot evita, în ciuda dezmințirilor, să se pronunțe asupra menirii istoriei, statutului ei ca știință, metodelor etc. (Iorga este în acest sens un exemplu ilustru). Iar Lupaș cu întinse lecturi filozofice, avea aplecare spre filozofia istoriei¹².

Trebuie spus dintru început că Lupaș nici un moment nu pune la îndoială caracterul de știință al istoriei (cum făcea Iorga, socotind-o doar o disciplină, sistematică totuși, și cum făceau și alții în epocă și cum se mai face cîteodată chiar astăzi prin raportare eronată la științele naturale sau matematice); caracterul acesta științific îi e conferit istoriei de scopul ei, căutarea adevărului; pe această latură ea nu are utilitate practică, răspunzînd unei sete spirituale¹³ (analogă cu „curiozitatea“ lui Xenopol — sau chiar cu grauitatea maioreșciană?, fiind influențat, cum arată profesorii clujeni, de juminism¹⁴).

Fiind sigur de caracterul științific al istoriei, omul nu are neliniști, are conștiința misiunii sale (dublata și de conștiința de tribun național) — o trăsătură comună de altfel întregii „inteligente“ ardelene.

Dacă obiectul istoriei este faptul de ordin individual și colectiv deopotrivă, sau numai cel colectiv (disputa Ranke — Lamprecht pe care o amintește¹⁵) Lupaș nu se pronunță; în faptă, de atenția lui s-au bucurat și vieți mai

¹¹ Ibidem, p. 26.

¹² Ibidem, p. 24—26.

¹³ I. Lupaș, *Sensul și scopul istoriei*, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București 1928/mai departe SCCI I/, p. 46.

¹⁴ St. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 20.

¹⁵ Cf. ibidem, p. 12 și 17, influența școlii istorice germane (în sens larg) asupra lui Lupaș.

umile (istoric vorbind) — ca Anastasia Șaguna — deci fapte individuale la extrem aproape, aici intervine însă factorul educativ.

Ca pentru majoritatea istoricilor români, idealiști, nici pentru Lupaș istoria, deși știință, nu e în măsură să descopere legi (sau, cum spune fortînd nota, să prezică viitorul¹⁶, ci doar să sesizeze tendințe generale (ca la Xenopol, Iorga, etc.). De notat, aceste tendințe generale le vede mergînd în sens pozitiv, progresist, încredințat fiind de acest mers înainte în ciuda unor ocoluri. Este totuși mult mai bucuros partizan al evoluției decît al revoluției, pe care o aprobă din toată inima doar cînd aduce un progres național. Credința în evoluție, în progres ni-l arată deci ca un optimist istoric, optimist burghez care acceptă progresul doar în cadrele burgheze constituite. E totuși o poziție avansată față de aceea pesimistă care a cuprins o parte a burgheziei cînd a încetat a mai fi o clasă progresistă. La noi, cel puțin înainte de 1918 nu era cazul (de altfel pesimismul a avut destul de puține glasuri în cultura română); la 1907 cînd cerul era înnegurat pentru românii ardeleni, cînd școlile le erau grav amenințate prin legea Apponyi, Lupaș își exprimă totuși neclintita încredere în biruința finală a cauzei drepte a poporului român, care nu va putea fi deznaționalizat cu toate silințele.¹⁷ Chiar va polemiza cu cei care afirmă că elementul tragic ar fi nota esențială a trecutului românesc căci, cu toate vrăjmășiile, „individualitatea poporului român nu a putut fi nici înfrîntă, nici răpusă [...]. Ea nu a căzut, ci s-a înălțat triumfătoare“, „de aceea istoria noastră națională [...] are nu numai dreptul, dar și datorită de a propovădui optimismul înviorător“, sentimentul de încredere în viitor¹⁸.

Pe lângă militantismul național — care presupune optimism, credință în biruința finală — optimismul său istoric poate fi pus în legătură și cu concepția teleologică a lui Lupaș, prezentă la el, dar în mai mică măsură decît o afirmă N. Bălan¹⁹, ci, cum arăta P. Teodor, „deși un credincios, în explicarea istorică a acordat factorului religios doar un loc alături de ceilalți factori“²⁰. De altfel, minte logic organizată (poate intervine și teama polemistului de a nu i se găsi într-un fideism prea accentuat puncte slabe din partea preopinienților) este practic un raționalist²¹. „Confesionalismul a stînjenit însă aprecierile sale, cu toate că a văzut în ortodoxie nu atît o religie, cît o modalitate a unității românești“²². A făcut tentative de ridicare deasupra „șovinismului confesional“ în favoarea unității, confesionalul este amendat de național²³ — punînd de pildă la un moment pe plan de egalitate sfînta treime cu o altă treime, căreia românii trebuiau să-i aducă la fel „cuvinită jertfă“, „chiar jertfa vieții noastre“: „limba, legea și moșia“²⁴ (ceea ce pentru un om al bisericii este

¹⁶ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 41—45.

¹⁷ Idem, *Quid nunc*, în *Telegraful Român*, I.V, 1907, nr. 48 din 3/16 mai, p. 197.

¹⁸ Idem, *Cronici și istorici români din Transilvania*, vol. I, ed. I, Craiova, I.a. (1933), p. XXXV.

¹⁹ N. Bălan, *Un istoriograf credincios*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, p. 47—49.

²⁰ P. Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj 1970, p. 438.

²¹ Cf. Șt. Pascu, P. Teodor. *op. cit.*, p. 17 și 27

²² P. Teodor, *loc. cit.*

²³ Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ I. Lupaș, *Treime sfîntă și nedespărțită*, în *Tara Noastră* (Sibiu), I, 1907, nr. din 5/28 ianuarie, p. 75—76.

aproape o impietate) sau punînd divinitatea însași să gîreze actul unirii din 1918: „Cugetarea și voința lui Dumnezeu s-a îndeplinit la 1918“!²⁵.

Tot în linia acestei aplecări spre național se înscrie și preluarea teoriei lui Mancini asupra factorilor istorici care acționează în istorie în general și în viața unei națiuni în special căci, pe lângă că teoriile asupra națiunii care circulau în literatura burgheză a epocii — cea spiritualistă și cea biologic rasială erau destul de rudimentare, nerezistînd unui examen critic serios, teoria lui Mancini — arăta D. Gusti²⁶ — „a servit de bază teoretică tuturor revendicărilor politice ale națiunilor asupra de la 1851 încoace“, fiind larg acceptată (la noi, între alții, de A. C. Popovici — exemplul ilustrativ). D. Gusti făcea o critică temeinică acestei teorii (ceea ce propunea în loc, o teorie apropiată totuși de cea spiritualistă a destul de frapant față de solida-i pregătire) arătînd că se confundă definirea națiunii și a factorilor ce concură la apariția ei cu unele din formele-i de manifestare²⁷. Erorile lui Lupaș sînt însă explicabile în contextul sociologiei burgheze a epocii, pe de o parte, iar pe de alta am aminti, cu titlu de analogie, observația pătrunzătoare ce o făcea cînd, discutînd despre semnificația națională, a actului lui Mihai Viteazul (după ce Panaitescu observase, critic, că partea de conștiință națională, limitată la Mihai de condițiile epocii, a fost mult exagerată în istoriografie), arăta, cu drept, că indiferent de actul în sine, semnificația ce i-a fost atribuită a avut pentru urmași consecințe practice, deci efect istoric²⁸.

În rîndul factorilor istorici cel economic e menționat de Lupaș doar ca unul între alții, deși nu-l ignoră (menționînd de pildă înflorirea economică drept bază a afirmării politice, legăturile economice între țările române ca unele din premisele unității naționale etc.). Pe lângă concepția idealistă (se pare că, spre deosebire de alți istorici contemporani care, deși burghezi, aveau cunoștința de marxism — ca Iorga de pildă — Lupaș avea formație exclusiv burgheză, fără lecturi socialiste; democrat burghez, accepta, se pare, socialismul — după cum ar reieși dintr-o recenzie²⁹ — doar într-o variantă foarte „cumințită“, ultralegalistă) e poate vorba și de lipsă de afinitate pentru faptul economic, pe care îl atinge doar sporadic.

Idealismul transpare din rolul hipertrofiat ce-l acordă conștiinței, mai ales națională, din care face un factor hotărîtor. Este un factor important, desigur, însă Lupaș îi ignoră determinările social-economice, deși la un moment afirmă că ea n-a ființat de la început și din cauze obiective (greutăți de comunicație între provinciile românești, slabele legături economice în cadrul autarhiei etc.), în alt loc, relativ la cauzele scurtei durate a unirii din 1600, spune că ea s-a prăbușit din lipsa conștiinței naționale, pe care apoi cărturarii au impus-o

²⁵ Idem, *Epocile principale în istoria românilor*, ed. I, Cluj 1928, p. 139.

²⁶ D. Gusti, *Problema națiunii*, în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, I, 1919, nr. 2-3, p. 557. Cf. și Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 25—26.

²⁷ D. Gusti, *op. cit.*, p. 557—562.

²⁸ I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, ed. I, București, 1937, p. 150—152.

²⁹ Idem, *Recenzie la I. C. Atanasiu, Pagini din istoria României contemporane. Mișcarea socialistă*, vol. I, București 1933, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, vol. VI, Cluj 1935, p. 613—614.

printr-o muncă de 300 de ani în care timp „au frământat sufletul neamului”³⁰, e vorba deci numai de acreditarea ideii, fără alte determinări obiective.

În ce privește raportul, esențial, dintre personalități și mase în istorie, trecînd în revistă titlurile lucrărilor sale se observă că omul a fost tentat mult de biografii, de personalități. Intervenea aici și latura educativă, și cea de popularizare, căci altfel opoziția cu declarațiile sale ar fi prea mare — istoria, spunea, trebuie să înfățișeze viața integral, ori această viață e a mulțimilor, nu biografii sterile de capete încoronate, care sînt predilecția „istoriei de suprafață” mulțumită cu „învalișul exterior” și cu enumerarea „seriei dinastiilor și a evenimentelor în succesiune”, istoricul serios trebuie să „pătrundă în miezul lucrurilor și rostul feluritelor factori personali și impersonali din a căror tainică lucrare iau naștere și se înfiripează procesele istorice de durată”, ceea ce dă „istoria de adîncimi”, al cărei hotărît partizan se proclamă³¹. Într-adevăr, nu-i vor lipsi preocupările pentru această istorie de adîncimi, pentru creațiile de ordin istoric ale maselor care, cu drept o afirmă, au fost și sînt creatoare de civilizație, chiar în lipsa statului sau într-un stat care le oprimă; luptătorii din rîndul maselor (un Oprea Miclăuș etc.) pot fi asemănați cu personalități de talia lui Inochentie Micu (cauza alăturării, aici, e și de ordin confesional). Punctul de plecare spre aceste concluzii valoroase e de ordin național, și anume de la dorința de a demonstra că istoria Transilvaniei n-a fost numai cea a păturilor conducătoare, străine, de la suprafață, ci mai ales a poporului român din adîncimi a cărui vitalitate a reușit să-i asigure triumful final³². În ciuda acestor profesiuni de credință, vorbește despre unele personalități (Basarab întemeietorul, Mihai Viteazul) aproape la modul mesianic. Istoriografia noastră a fost de altfel destul de atentă la personalități — glasul lui Ioan Bogdan care nega — și din rațiuni polemice — posibilitatea de a face istoria prin personalități a fost destul de singular. Lupaș pare a fi ales calea lui Iorga, care admitea posibilitatea, cu condiția ca acele personalități să fie reprezentative pentru un cît mai mare grup social și într-adevăr Lupaș prezintă foarte plauzibil pe un Basarab I, Iancu de Hunedoara, Horea, Avram Iancu etc. ca sinteză a aspirațiilor de libertate națională (și socială în cazul revoluționarilor) și unitate ale poporului întreg.

Tot de sorginte națională considerăm o altă valoroasă și actuală poziție a lui Lupaș, acum în ce privește raportul dintre istoria națională și cea universală, dintre factorii interni și externi. Ioan Bogdan afirmase că fiind noi un popor mic istoria noastră s-a derulat în completă dependență de cea a vecinilor noștri mai puternici. Replica lui Lupaș merită a fi reprodușă: „Istoria noastră n-a fost determinată exclusiv de a vecinilor noștri, ci s-a întîmplat și la noi ca și la alte popoare: influențele externe au fost adaptate împrejurărilor speciale, asimilate și transformate potrivit cu necesitățile de viață ale neamului și ale statului; tot astfel instituțiile n-au fost pur și simplu «un slab reflex al celor apusene» (cum spusese Bogdan), ci rezultate firești ale procesu-

³⁰ I. Lupaș, *Factorii istorici ai vieții naționale românești*, în SCCI I, p. 13.

³¹ Idem, *Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei*, Sibiu, 1944, p. 2-4.

³² Idem, *Factorii istorici...*, p. 13 și idem, *Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane*, în idem, *Studii istorice*, vol. IV, Sibiu, 1941, (de aici SI IV), p. 173. Cf. și St. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 22-23.

lui de contopire, desăvârșit în cursul timpului, între moștenirea din bătrâni și aportul diferitelor influențe și împrumuturi, nu numai apusene, ci în bună parte și răsăritene și meridionale (N.B.!)“. Se ridică astfel împotriva curentului istoriografic occidento-centric și e, se vede, sensibil și la acțiunea de „reabilitare“ istorică a răsăritului. Poziție realistă, fără a diminua sau nega influențele exercitate din afară asupra istoriei noastre, le va evidenția și pe cele românești exercitate în afară³³. Face o bună încadrare a istoriei românilor în cea central-europeană și general europeană³⁴; este de altfel o tendință mai largă a istoriografiei noastre — nevoită, încă din faza cronicarilor, să apeleze la surse externe din cauza puținătății izvoarelor, se impunea de altfel și datorită impactelor, deseori puțin plăcute, ale formațiunilor românești cu covârșitoare forțe externe; apoi îi și era destul de lejer lui Lupaș, cu întinsele sale cunoștințe, să facă legătura.

Preponderența rămîne însă a factorilor interni, — de pildă și în tentativa de periodizare ce o face. Fiind istoria o știință, deci sistematică, periodizările se impun, fără absolutizare, căci atrage atenția că ea se constituie totodată ca un proces neîntrerupt. În lumina aceasta se ridică împotriva unor periodizări pe dinastii, influențe străine, pledînd pentru un criteriu „organic — național“ (la vremea sa Bariț postulase și el că în istoria românilor orice e a se raporta la criteriul național), corelînd totodată istoria românilor cu cea universală, dar mai ales căutînd o periodizare unitară pentru istoria tuturor provinciilor românești³⁵. Tentativa e limitată de idealismul autorului, de fixarea granițelor de epocă în fapte preponderent politice, de reținut însă accentuarea factorilor interni, naționali și viziunea unitară a istoriei patriei³⁶.

Dată fiind importanța atît de mare ce o acordă factorului național chiar la nivel teoretic, vom înțelege în ce sens va rezolva ezitățile între dorința sinceră de o parte de obiectivitate absolută și cealaltă, tot atît de sinceră, de a educa și de a-și pune condeii în slujba neamului, ezitarea între Carlyle, Michelet și Ranke³⁷, între metoda „explicativă-științifică“ și cea „reconstructivă-individualistă“, între știință „pură“ și operă cu finalitate educativ-națională. Dilema o va rezolva, la modul practic după comandamentul ce-l pronunță nu numai pentru sine, ci pentru toți istoricii români: „Dacă istoriografia română a făcut în trecut servicii necontestate pentru trezirea și propagarea conștiinței naționale în toate provinciile și straturile sociale — dacă a reușit să așeze pietrele cele din capul unghiului în temelia unității și libertății naționale, tot ea este chemată acum și în viitor să contribuie zi de zi la întărirea acestor temelii făcîndu-le solide și rezistente [...]. Pentru aceasta e necesar ca toți cei ce vor să înlesnească sporirea și răspîndirea ei să nu uite că au datoria de a lucra astfel încît să trezească simpatie, iar nu dispreț pentru trecutul nostru — adeseori umil și necăjit sub raport politic, totdeauna impunător însă prin puterea de viață și de rezistență care a dat poporului tăria de a se strecura

³³ I. Lupaș, *Biruința limbii și a culturii românești în cursul seacului al XVII-lea*, SI IV, p. 67—69.

³⁴ Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 55.

³⁵ I. Lupaș, *Epocele principale* . . . , p. 10—21.

³⁶ P. Teodor, *op. cit.*, p. 367 și Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 15 și 26.

³⁷ P. Teodor, *loc. cit.*

prin toate vîltoarele timpului de urgie³⁸. E rezolvarea istoricului angajat, participant³⁹, participînd de altfel și sentimental la toate evenimentele pe care le analizează. Îmbogățit cu datoria cultivării tradițiilor de luptă pentru progres social, comandamentul lui Lupaș e deplin valabil și pentru istoriografia marxistă contemporană.

Cum am mai spus, la modul practic Lupaș face de preferință istorie politică. Aceasta era de altfel o preferință generală a istoriografiei burgheze, politica făcîndu-se mai ales la nivelul vîrfurilor și se evitau astfel și problemele sociale mai delicatese — sau supărătoare. Lupta politică-națională a românilor ardeleni reclamă apoi o istoriografie de legitimare, la fel mai tîrziu statul național unitar. Un motiv în plus ar fi că Lupaș însuși fiind om politic (deși nu un original sau un mare lider, participarea sa la două guverne ca ministru al sănătății sau cultelor, deci nu în post cheie — este a se atribui și prieteniei personale cu Goga care l-a „remorcat“), de unde o mai mare sensibilitate pentru faptul politic. Acordă o foarte mare importanță statului, afirmă că și în lipsa lui românii n-au fost lipsiți de organizare politică — ex. judeciile care i-au ajutat a ființa aici neîntrerupt (în problema continuității e receptiv la noile interpretări, urcînd elementele etnice al căror rezultat va fi poporul român pînă la pelasgi sau nemaiprivind catastrofic epoca migrațiilor — tot în ordinea de idei a susținerii posibilității continuității). Făcînd istoria statului se oprește asupra tuturor elementelor etnice componente — exemplu paragrafele despre maghiari, secui, sași în cursul de istorie a Transilvaniei.⁴⁰

Ca și alți istorici idealiști Lupaș nu percepe funcția de clasă a statului, geneza lui în urma antagonismelor de clasă. Se pare că îl considera forma normală de existență a societății pentru orice timp și loc, și funcția cea mai importantă aceea preservativă a întregului corp social (ca și Xenopol). De aici importanța ce o găsește factorului extern, conjunctural în alcătuirea lui (în ciuda propriilor accentuări a factorilor interni), de pildă alinierea micilor grupări într-un mai puternic voievodat transilvănean pentru a rezista atacurilor triburilor maghiare⁴¹ (de reținut însă judecata asupra invaziei tătare pe care o socotește premisă favorabilă întemeierii și emancipării voievodatelor românești transcarpatine, prin aceea că a slăbit regatul maghiar⁴²).

Statul are la el tendința firească de a-și afirma independența sau, dacă a pierdut-o, să o recîștige, manifestările acestui proces fiind urmărite cu deosebită atenție de Lupaș. Formele de organizare pe care le ia acest stat, în ce măsură de pildă erau expresia orînduirii feudale sau forma întîmplătoare a tendinței generale de organizare îi sînt mai puțin clare; nu avea de altfel formație de sociolog, de unde și descriptivismul ce ne întîmpină în scrierile sale (caracteristic de altfel unei bune părți a istoriografiei burgheze în general).

³⁸ I. Lupaș, *Cronici și istorici*..., p. XXXIV.

³⁹ Șt., Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 7, 18, 21, 25 — 27.

⁴⁰ (I. Lupaș) *Istoria Transilvaniei*. Cursul prof. dr. Ioan Lupaș, ținut în anul 1929/1930.

Note luate de J. Russu și editat de V. Bondrea și I. Roman, studenți, Cluj 1933 (lito-grafiat), p. 5—7.

⁴¹ Idem, *Fazele istorice*..., p. 20.

⁴² Idem, *Istoria mîinii românilor*, p. 62 — 65.

Accentuînd mereu independența și suveranitatea statului ca o valoare ce este caracteristică istoriei poporului român, ajunge pe această cale la o poziție actuală în legătură cu caracterul suzeranității otomane: „în cursul veacului XVII s-a putut dezvolta un anume grad de suveranitate transilvană, moldoveană și munteană în limitele îngăduite de tradiționala suzeranitate otomană, care exercitată de la o considerabilă distanță de loc și în condițiuni mai mult decît patriarhale, nu pune piedici de neînălțurat în calea acestei dezvoltări, dimpotrivă contribuia s-o ajute a se afirma nu numai în politica internă, ci uneori și în cea externă”⁴³ (exemplificînd prin Matei Basarab, Gabriel Bethlen etc., sau, mai mult, existența aceluiași suzeran a fost un factor de aliniere a celor trei țări române care trebuiau să colaboreze cînd, silit, îi veneau în ajutor sau să facă front comun împotriva aceluiași pericol⁴⁴). Față de alte opinii care vedeau în suzeranitatea otomană un inhibitor absolut al oricărei acțiuni istorice românești în trecut, viziunea nuanțată a lui Lupaș se profilează ca mai avansată. Desigur, sublinierea caracterului deseori destul de lejer al suzeranității turcești nu diminuează cu nimic în ochii lui Lupaș importanța luptei antiotomane, pentru independență. Dovadă studiile în care se oprește asupra unor personalități conducătoare ale acestei lupte — Ștefan cel Mare, Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul etc. Vede în această luptă atît afirmarea tendinței permanente spre independență națională, cît și un mod de afirmare al rolului universal la care s-a ridicat poporul român prin apărarea Europei, a creștinătății (idee dragă dintotdeauna istoriografiei noastre, la Lupaș prezent poate și confesionalismul, poate și curentul cultural burghez de după marea revoluție socialistă rusă de exaltare a „Europei creștine”). De aici o idealizare destul de marcată a acestor personalități, cărora le pune în lumină doar calitățile, trecînd peste defecte și limite, ca altădată cronicarii. În instituțiile de tip feudal care consfințesc urcarea pe tron a lui Ștefan sau Matei Basarab vede de aceea într-adevăr „voința poporului”, iar Matei este pus chiar în fruntea curentului „național-democrat”. Atașarea sentimentală a autorului față de acești eroi e pronunțată, de aceea nu vede că ei, pe lîngă a fi fost în adevăr simbolul, înmănușarea dorinței de independență a întregii țări, au fost totodată și reprezentanții claselor lor, mari feudali.

Preia aici izvoarele necritic, ca și în alte cazuri care-i convin, deși simț critic avea îndestul. Pentru a proba că în Transilvania românii au fost făptuitori de istorie și la nivel de vîrfuri, de mari personalități, îi revendică pe voievozii sau principii de origine românească: Bartolomeu Dragfi (descendent al lui Drag), Ștefan Mailat, Francisc Chendi, Acațiu Barciai și mai ales pe Iancu de Hunedoara (invocînd în cazul lui, cum o face de preferință în chestiuni disputate, izvoare „neutre” — mărturia contemporanului Enea Silviu) — revendicare prezentă la majoritatea istoricilor români transilvăneni anteriori lui.

La întîlnire cu preocuparea de a sublinia neconținut aspirația spre independență a formațiunilor statale românești din trecut și în completarea ei vin rezultatele activității istoricului în cercetarea trecutului transilvan (subiect favorit), unde accentuează caracterul românesc al provinciei, individualitatea ei față de Ungaria și năzuința sa spre unitate cu celelalte țări românești — prin

⁴³ Ibidem, p. 80.

⁴⁴ Idem. *Fazele istorice* . . . . , p. 22, 31.

care Lupaș se integrează istoriografiei românești ardeleni și românești în general, istoriografie cu finalitate națională, poziție care „reprezintă fără îndoială aportul istoricului la rezolvarea unei probleme fundamentale”, deschizând o direcție ce se va dovedi foarte utilă istoriografiei noastre⁴⁵. Punctul de plecare e deci de ordin politic-național, lucru firesc pentru istoriografie, atât de strâns dependentă de acest domeniu. Și cum înfăptuirea libertății și unității naționale este, mai presus de orice îndoială, un fapt istoric progresist (subliniat cu tărie de clasicii marxismului) și realizările pe plan istoriografic care pleacă de aici sînt, cînd nu domnește patima, cu totul notabile. Așa și multe din concluziile lui Lupaș în acest domeniu sînt de acum bunuri cîștigate, cu drept de cetățenie în știința istoriei.

Remarcabilă în primul rînd e contribuția lui Lupaș în ce privește lămurirea originii instituției voievodului Transilvaniei, problemă crucială pentru istoria ei. Sugestii asupra caracterului originar românesc al acestei instituții erau în nuce în istoriografia noastră (la Iorga de pildă⁴⁶), deși controversate — Ioan Bogdan o nega. Polemizînd cu cel din urmă Lupaș va pune în lumină confuzia ce o făcea între voievodatul *mare* al Transilvaniei și micile voievodate de vale, de unde și concluzia eronată a aceluia⁴⁷.

Printr-o judicioasă analiză comparativă Lupaș arată că voievodatul transilvan are aceeași origine și trăsături ca și cele din sudul și răsăritul Carpaților, diferența între ele fiind de grad, nu de esență, voievodul transilvan fiind în mai mare dependență de coroana Ungariei, dar avînd și el atribuții de suveranitate, fiind ca și ceilalți judecător suprem (cu corectivul că, teoretic, dar mai puțin și practic sentința lui putea fi apelată la rege, ceea ce supușii știau că nu e prea consult), comandant al oștirii și putea face danii etc⁴⁸. Voievodatul e produs românesc, căci nu mai apare nicăieri în Ungaria, în schimb e de la început pomenit în legătură cu românii (din cauza polemicii cu Bogdan cade în greșeala de a afirma că apare de la început în Transilvania și apoi se naște sau e chiar „exportat” și în celelalte provincii, afirmație ce-i subminează concluzia originii românești — de fapt e o instituție generală și simultan românească, doar știrile istorice sînt, din cauze știute, mai timpurii pentru Transilvania). Instituția și-a dovedit vitalitatea, n-a putut fi înlocuită, iar încercarea de a o îngrădi (prin organizare comitatensă, colonizări etc.) n-a reperat decît succese cu totul parțiale. În dorința de a proba caracterul românesc al voievodatului forțează uneori nota — cînd sînt pomeniți doi voievozi simultan unul e numit de regalitate, iar celălalt continuatorul vechii tradiții⁴⁹, nu e doar o măsură de precauție a regalității de a-i îngrădi prin gelozie reciprocă.

Argumentele sale au fost reluate și îmbogățite de Ioan Moga, elev al său și urmaș la catedră, care folosește cu succes aceeași metodă comparativă —

⁴⁵ Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 22.

⁴⁶ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București 1915, p. 40.

⁴⁷ I. Lupaș, *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII*, Acad. Rom., Mem. Sect. Ist., ser. III, tom. XVIII, mem. 3, București 1936, p. 83—84.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 84—85; *idem*, *Realități istorice în voievodatul Transilvaniei din sec. XII—XIV*, București 1938, p. 53.

⁴⁹ *Ureștii maramurășan al lui Ștefan cel Mare: voievodul Bartolomeu Dragji*, în SI IV, p. 20.

punînd alături cele trei voievodate mari sau comparînd voievodatul Transilvaniei cu acela necontestat românesc al Maramureșului și raportîndu-le la un factor comun — regatul Ungariei — stabilește că toate au o notă fundamentală comună, pornirea spre cîștigarea suveranității și, în acest sens, voievodatul transilvan sub dominația ungară reprezenta faza voievodatelor Țării Românești și Moldovei de dinaintea actelor de la 1330 și 1359⁵⁰.

Istoriografia marxistă a valorificat aceste puncte de plecare, mai ales prin lucrarea acad. Ștefan Pascu⁵¹ (fost însuși elev al lui Lupaș), cu argumente îmbogățite și în urma rezultatelor mai noi ale arheologiei pre- și feudale, beneficiînd totodată de înțelegerea clară a contextului social⁵².

Afirmarea originii românești a voievodatului transilvan și a persistenței sale în ciuda încercărilor de a-l înlocui va avea concluzia firească în afirmarea individualității Transilvaniei, care, deși ocupată timp de secole de Ungaria, nu s-a confundat niciodată cu ea⁵³. În sprijinul acestei aserțiuni Lupaș produce felurite argumente: cel geografic (bariera mlaștinilor Tisei, obstacol serios pînă în sec. XIX, mai dificil de străbătut decît Carpații înțesați de trecători)⁵⁴, demografic (maghiarii fiind la început în număr relativ mic)⁵⁵, social-economic (Ungaria a fost țara marilor latifundii, în Transilvania a predominat proprietatea mijlocie și mică)⁵⁶, cultural-religios (Ungaria pendula spre vest, iar Transilvania — prin majoritatea locuitorilor ei — spre răsărit)⁵⁷; ca manifestare a acestei individualități, dar și factori de potențare a ei, Transilvania avea administrație separată, legi proprii, congregații și diete separate (care puteau respinge sau amenda legile ungare)⁵⁸; nevoia apărării cu forțe proprii slăbea și ea legătura cu Ungaria.⁵⁹ Afirmarea acestei individualități transilvane se face, deseori, mai ales sub conducători înzestrați, chiar la scară violentă, ca în timpul voievodatului Ladislau sau sub regele Matia⁶⁰. E ceea ce va arăta și I. Moga, specificînd că nu e vorba numai de persoane sau particularism feudal (cum s-a întîmplat în alte provincii, unde însă încercările de secesiune au încetat cu dispariția feudalilor respectivi), ci de o tendință majoră în istoria Transilvaniei, ceea ce va ilustra pe larg și acad. Șt. Pascu, prezentînd galeria voievozilor inobedienți puterii regale⁶¹.

În acest sens desprinderea Transilvaniei de Ungaria și înălțarea (a se reține termenul, care îi aparține) ei la rangul de principat autonom, va repre-

⁵⁰ I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, Sibiu, 1944, p. 44—45, 91—99.

⁵¹ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj 1971.

⁵² Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 7, 17, 28.

⁵³ Cf. *ibidem*, p. 21, 24.

⁵⁴ I. Lupaș, *Fazele istorice ...*, p. 37—38.

⁵⁵ Idem, *Răscoala țărănilor transilvăni din 1437—1438*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj 1940 (mai departe SCCI II), p. 76. Cf. și Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 132—136.

⁵⁶ I. Lupaș, *Voievodatul ...*, p. 92.

⁵⁷ Idem, *Individualitatea istorică a Transilvaniei*, în SCCI I, p. 52—53.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 62—65; idem, *Realități istorice ...*, p. 17—19; cf. și I. Moga, *op. cit.*, p. 92 și Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 253—255.

⁵⁹ I. Lupaș, *Voievodatul ...*, p. 92.

⁶⁰ Idem, *Individualitatea ist. a Trans.*, p. 56—57.

⁶¹ I. Moga, *op. cit.*, p. 15 44. 75 100; Șt. Pascu, *op. cit.* p. 172—175, 186—202, 247—252.

zenta pentru Lupaș un rezultat istoric firesc și un progres. Dacă în istoriografia anterioară lucrurile se prezentau altfel — un Papiu-Ilarian, apropiat de momentul 1848, al revendicării egalității și libertății burgheze socotea trecerea la forma principatului o înrăutățire din punct de vedere românesc, căci acum se statuează legislația nefavorabilă românilor⁶², pentru momentele istorice mai târzii, această individualitate, silnic înăbușită, era o valoare de primă mărime. Regreta desigur și Lupaș că românii n-aveau drepturi în Principat⁶³ (fără o clară viziune socială nu realizează decât în parte că nu e un act numai voluntar, ci în feudalism doar nobilimea — aici covârșitor maghiară — era clasă politică; în greșală au căzut mai mulți istorici care priveau evul mediu prin prisma, inoperantă aici, a rînduieilor burgheze moderne). Cu hotărîre va afirma că principatul transilvan nu e continuatorul regatului ungar, ci al voievodatului transilvan, prin tradiție ostil regatului — ceea ce se va verifica și acum — de pildă în războiul de 30 de ani, cînd principii ardeleni stau în tabăra opusă noilor regi ai Ungariei, Habsburgii. Negarea contopirii Transilvaniei cu Ungaria (idee căreia i-a consacrat și un studiu special — *Individualitatea istorică a Transilvaniei*, lucrare elaborată în timpul luptei împotriva dictatului de la Viena — fapt semnificativ pentru cariera acestei teme în istoriografia română și pentru sorgintea ei politico-națională, dacă ne amintim că ea fusese abordată în 1861 de Al. Papiu-Ilarian prin *Independența constituțională a Transilvaniei*, care se constituia tot ca o „pledoarie pentru nealipirea acestei țări românești la Ungaria“^{63 bis}) va fi premisa afirmării celeilalte tendințe majore în istoria provinciei (după păstrarea individualității față de Ungaria): permanentele legături cu Țara Românească și Moldova, la toate nivelele (economic, politic, demografic, cultural, religios), aspirația spre unitate cu ele⁶⁴. Își sprijină afirmația cu multe dovezi culese din documente, cronici etc. Semnalează, pentru a convinge, cazuri interesante: tendința era atît de puternică încît se impunea și unor principii calvini (Gabriel Bethlen) sau străini de origine (Vasile Lupu, Duca), ori constituia o temere însemnată a sultanului Soliman Magnificul⁶⁵. Nu lipsesc desigur nici exagerări — în preocuparea Brîncovenilor de a avea bunuri imobiliare la loc sigur în Transilvania vede numai o dorință a lor de a strînge legăturile între români⁶⁶ ș.a. Ar mai fi destule exemple din care reiese stăruința cu care cultivă Lupaș această valoroasă idee a unității celor trei țări menite să facă una singură. Mare parte nu sînt, firește, originale, pentru că și originea ideii urcă spre începuturile istoriografiei românești, a avut însă rol deloc neglijabil în îmbogățirea și punerea lor în circulație, în întipărirea lor în conștiința publică și a stimulat cercetările în acest sens.

Sublinierea aspirației spre independență și unitate are corolarul firesc (și o formă de manifestare) în lupta pentru drepturi și emancipare națională.

⁶² Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, ed. II-a, vol. I, Viena 1852, p. 43—53.

⁶³ I. Lupaș, *Fazele istorice...*, p. 27—28.

^{63 bis} Corneliu Albu, *Alexandru Papiu-Ilarian*, București, 1977, p. 19.

⁶⁴ Cf. și Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 21 și 35.

⁶⁵ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 32—33; idem, *Politica lui Matei Basarab*, SCCI I, p. 151—152 sqq.

⁶⁶ Idem, *Documente istorice pîcătoare la moșile brîncovenesti*, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, VI, 1936, p. 24—25.

Tendința accentuării caracterului militant-educativ al scrisului său îl poartă uneori la exagerări, când de pildă împrumută caractere moderne evului mediu. Știe și spune că „cerința de a se întocmi viața statelor pe temeiul dreptului de neam [...] se ivește numai ca o tîrzie cucerire a vremilor mai nouă. În trecutul îndepărtat nu era cunoscută și nu se ținea seamă de ea, cîtă vreme dreptul de stăpînire al celor mai tari și mai năvalnici apăsa pretutindeni asupra popoarelor”⁶⁷ și în această linie observă cum, în secolul XV, „Hungarus” avea sens politic și nu etnic⁶⁸ sau că „Unio trium nationum” are inițial ascuțiș social, îndreptată fiind în contra țărănimii în general, aspectul național e numai complementar și provine din aceea că majoritatea țărănimii era română⁶⁹. În astfel de cazuri rezultatele sînt de ordinul adevărurilor istorice. Fapta lui Mihai Viteazul, eliberator și unificator o analizează des; uneori nu depășește faptele prin interpretări forțate: scopul inițial al lui Mihai era numai independența, intră în Transilvania pentru că, înconjurat de dușmani, trebuia să spargă cercul (asta o susține și Panaitescu). Tendințele naționale erau doar în germene — primirea favorabilă de către iobagii români, uzitarea uneori a românei ca limbă de cancelarie, măsuri în favoarea preoților și satelor românești⁷⁰, iar valoarea actului o apreciază mai ales în lumina ecoului ce l-a avut pentru urmași (v. nota 28). Dar altădată, din rațiuni polemice, se corectează: viața (= lupta) politică-națională nu începe cu Inochentie Micu (prin care uniții reclamau pentru ei prioritatea), ci cu Mihai, care face să se voteze în dietă legi favorabile românilor⁷¹, Matei Basarab e reprezentant al „partidului național” antigrecesc, prezent încă din timpul lui Mihai (acolo percepea că era vorba de o „apărare a intereselor de clasă și locale”)⁷². E o trăsătură comună mai multor istorici transilvăneni, a tradiției drepturilor naționale pierdute la 1437 și care se cer înapoi (care trece de la Inochentie Micu prin Supplex la Memorandum), de pildă — ca să nu mai vorbim de romantici (Papiu-Ilarian, Densușianu) și lui Păcățian, apropiat în timp de Lupaș. Mai este și trăsătura remarcată de P. Teodor, a, să-i zicem, involuției la Lupaș, corectarea cu timpul a pozițiilor progresiste de tinerete în sens negativ.

Istoricul va urmări apropiat luptele de emancipare națională a românilor transilvăneni în noua situație creată de trecerea Transilvaniei sub dominație habsburgică. Noul statut e apreciat hotărît ca o decădere față de situația anterioară, o „abatere de la vechile datini și rînduieli”, mai ales nu le sînt iertate Habsburgilor încercările de a abate Transilvania de la legăturile cu celelalte țări românești și, mai tîrziu, desființarea autonomiei și înglobarea țării la Ungaria. Se simte parcă mereu în dosul rîndurilor spusa lui Goldiș „împăratul ne-a înșelat...”. Din motive confesionale și naționale condamnă și actul unirii religioase cu Roma, care a cauzat mari suferințe românilor și a

⁶⁷ Idem, *Istoria unirii românilor*, p. 50.

⁶⁸ Idem, *Cuscrul maramurășan*..., p. 14—15.

⁶⁹ Idem, *Răscoala țaranilor transilvăneni*..., p. 74—78.

⁷⁰ Idem, *Istoria unirii românilor*, p. 122—124, 148—150; idem, *Stăpînirea transilvană a lui Mihai Viteazul*, în SCCI II, p. 173—174, 179—181.

⁷¹ Idem, *Chestiuni de metodă privitor la lucrările de sinteză istorică*, Sibiu, f.a. (1939), p. 10.

⁷² Idem, *Inceputul domniei lui Matei Basarab și relațiunile lui cu Transilvania*, SI IV, p. 46.

căutat să-i dezbine în două tabere și să-i despartă de cei de peste munți. Poziția mai generoasă de tinerețe se asprește cu timpul, fără a ajunge însă la totală negare⁷³.

Actele politico-naționale de la 1790—1792, nemaifiind doar acțiunile episcopului sau clerului unit, ci ale întregii pătură culte de ambele confesiuni, care se manifestă solidar și avînd și suportul întregului popor sînt, lesne de înțeles, cercetate cu mare atenție și, în majoritate, corect interpretate, avînd — cum arată Șt. Pascu și P. Teodor — meritul de a le sesiza între primii importanța⁷⁴. Acțiunea e încadrată în contextul istoric al Austriei postiosefine, vremea lui „restitutio in integrum“, care explică de ce se apela atît de mult la dreptul istoric, remarcă și ideile noi — principiul național și „echitatea naturală“, avansate în raport cu principiul feudal ce-l apăra „starile“, semnaleză iarăși ca avansată cerința ca și poporul de rînd să participe la un congres național⁷⁵. A sesizat că Viena s-a folosit de mișcarea românească doar pentru a șantaja nobilimea maghiară, dar slabul rezultat imediat nu micșorează importanța actului, socotit desigur progresist pentru că punea bazele unei lupte, întărea conștiința națională, sfărîma bariera confesională dintre români, prezentînd și idei sociale avansate, constituindu-se astfel ca un program de lungă carieră în istoria mișcării naționale. Date noi ce le aduce și progresul de interpretare au pregătît poate terenul pentru excepționala lucrare de mai tîrziu a acad. D. Prodan⁷⁶.

Acordînd o așa mare importanță factorului național, polemizînd, Lupaș a mai alunecat și spre poziții exagerate, a plătit uneori tribut șovinismului. Se ferește totuși în general a condamna popoare, incriminînd doar vinovatele clase asupritoare, găsește și explicații sociale luptelor naționale (ex. teama nobililor-unguri de iobagii-români la înarmarea regimentelor grănicerești, boieri-greci și țărani-români la 1821 etc.). Pentru el toată istoria poporului român e o continuă evoluție, deși încetinită uneori de accidente, spre realizarea statului național unitar liber, pe care poporul întreg îl înfăptuiește la 1918 și care e deci rezultatul firesc al dezvoltării istorice, nu al unor simple elemente de conjunctură favorabilă. Este concepția unificatoare a opere sale. Marele ideal atins, el trebuie apărat, o mare datorie ce revine și istoriografiei. De aici militantismul scrierilor istoricului, dar și unele neajunsuri pe latura științifică; România de după 1918 întrupînd marele vis național, nu mai poate să-i vadă decît arar racilele social-economice. Convins că unitatea românilor e un comandament istoric ce nu poate fi șters, și-a manifestat optimismul, credința fermă în refacerea unității chiar imediat după catastrofa națională adusă de anul 1940 poporului nostru, împotriva căreia, cu armele sale, a luptat și el.

* * *

Modul și motivația tratării socialului de către Lupaș marturisesc și ele că punctul de plecare e tot cel național. Geneza relațiilor social-feudale îi e mai

⁷³ Cf. Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 7, 18—20.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁷⁵ I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria politică a românilor ardeleni*. SCCI I, p. 346, 358—360.

⁷⁶ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. I, București 1948, ed. I-a II-a, București, 1967.

puțin clară, e înclinat să caute originea șerbiei și progresul ei în cauze externe — cucerirea Transilvaniei de maghiari sau starea de aservire sub turci (elemente favorizante, fără îndoială, nicidecum însă determinante), contrapunând aproape organizarea în cnezate și voievodate a românilor (care era totuși o evoluție spre feudalism) ordinii feudale. Se apropie mai mult de momentele sociale mai importante, mai ales răscoalele țărănești transilvane⁷⁷. Concluzia explicită sau implicită e că și masele românești transilvane, pe lângă a fi clădit edificiul material al statului s-au afirmat istoric chiar eclatant și că acea Transilvanie n-a fost bine orînduită cîta vreme nu li s-au recunoscut drepturi social-politice românilor. Nu cade în exagerarea romanticeilor de a vedea ridicări exclusiv naționale la 1437, 1514 sau 1784. Pentru Principate însă preia în mare măsură viziunea patriarhală a lui Iorga, căci nu vrea să vadă luptele între „frații” care trebuie să-și prezerve forțele contra inamicilor externi (condamnă de aceea de pildă răscoala seimenilor ce periclită — în viziunea lui — efortul spre afirmarea independenței întreprins de Matei Basarab); lupta de clasă, răscoalele sînt legitime aici doar cînd sînt îndreptate împotriva boierimii decăzute, vîndute turcilor sau împotriva fanarioților⁷⁸.

La răscoale discerne în general corect cauzele sau „complexul de cauze economice, sociale, politice și religioase”⁷⁹, exagerînd cîteodată rolul factorului subiectiv⁸⁰, arată caracterul spontan, fără program precis⁸¹. Remarcabilă e încadrarea în fenomenul general (influența husică la 1437, caracterul mistic-religios comun în epocă — în cazul lui Gh. Crăciun, Ioan Nenada, încadrarea răscoalei lui Horia în curentele revoluționare ce frămîntau monarhia austriacă etc.⁸². Arată că în răscoale luptă alături toți exploatații „de orice neam”,

⁷⁷ Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 22—23.

⁷⁸ I. Lupaș, *Inceputul domniei lui Matei Basarab...*, p. 63—64.

⁷⁹ Idem, *Răscoala țărănilor transilvăni din 1437—1438*, p. 71.

⁸⁰ Idem, *Răscoale țărănești transilvane*, în SI IV, p. 37.

⁸¹ Idem, *Împăratul Iosif II și răscoala țărănilor din Transilvania*, Acad. Rom. M.S.L., ser. III, tom XV, București, 1935, p. 273.

⁸² Idem, *Răscoala țărănilor din Transilvania la 1784*, București, 1934, p. 7—69; idem, *Răscoale țărănești transilvane*, p. 69—71. Idei apreciate de D. Prodan în *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938, p. 64—67 și de P. Teodor, *op. cit.*, p. 438. Lucrarea lui Lupaș e citată și de L. Makkai, *Histoire de Transylvanie*, Paris 1946, p. 355. ii este însă prea net contrapuză lucrarea lui D. Prodan mai sus citată — superioară, desigur, nu însă pînă la a o desființa pe a lui Lupaș, căci și Prodan, pedăind mai mult pe aspectele sociale ale răscoalei, nu neglijează laturile ei incontestabil naționale, pe care le înfățișează însă de o manieră mai nuanțată, actuală. Autorul maghiar citat aprea pe de altă parte la I. Lupaș (în *Răscoala țărănilor transilvăni din 1437—38*) părăsirea de el a viziunii romantice-naționaliste care vedea în răscoala de la Bobilna o ridicare declarat și exclusiv națională (L. Makkai, *op. cit.*, p. 348.). Aprecierile lui Makkai sînt, desigur, amenabile, el este violent angajat și de așa o manieră încît, cu toată afișarea obstinată a unui aer „obiectiv”, întîlnirile sale cu adevărul istoric nu i se pot imputa, sînt de-a dreptul fortuite! De pildă, în discuția bibliografică: „Du côté roumain, l'histoire du processus de migration et de l'organisation des Roumains au moyen âge n'a été que trop souvent caractérisé, jusqu'à nos jours, par une méconnaissance du sens des sources. P.e.: I. Lupaș, *Das Voievodat Siebenbürgen im 12. und 13. Jahrhundert* (dans le vol. *Zur Geschichte der Rumänen*. Sibiu 1943), — J. Moga, *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age* (Sibiu, 1944) [...] Les erreurs de ces auteurs ont été démontrées entre autres par J. Déer” etc. Asta pe cînd Makkai trece „în zbor de avion” deasupra voievodatului, ceea ce desigur nu s-ar fi întîmplat dacă avea argumente serioase să-i contrapună lui Lupaș; grațuită e și remarcă la adresa lui Moga, a cărui critică documentată a lucrărilor lui Kniesz și Makkai însuși (pe care acesta nu ostenește totuși a le recomanda ca ultimul cuvînt în materie) e împreg-

români, unguri, secui, sași⁸³, ori să nu uităm că și azi, pentru cimentarea coeziunii între poporul român și naționalitățile conlocuitoare se face deseori apel la bogatele lor tradiții de luptă comună⁸⁴. Observă astfel cum tendința religioasă ofensivă din timpul răscălei lui Horia (convertirea forțată la „legea românească”) suferă corectivul social, țărani unguri aliați nefiind convertiți (ceea ce va remarca și D. Prodan). Mobilurile răscălei — social, național și religios — se împletesc, finalitatea ei națională nu apare hipertrofiată și programatică, deși se pedalează mult pe ea. Lucrarea, aniversară, era una de popularizare, ori asta pentru Lupaș (mult mai ponderat în scrieri adresate exclusiv specialiștilor) însemna că are nevoie de potențarea naționalului. „Încercare încă tradițională de explicare a ridicării țărănimii ardeleno”⁸⁵ lucrarea va însemna totuși un progres în istoriografia noastră, apropiind-o de momentul înțelegerii superioare a actului prin lucrarea citată a acad. D. Prodan (de notat metoda deplasării pe teren pentru culegerea de date topografice și culegerii ecourilor evenimentului în conștiința populară — aceasta din urmă deși un eșec în acel caz, își păstrează actualitatea). Sintem desigur azi mult mult mai sensibili la faptul social, la lupta de clasă, arată și Lupaș că a putut fi, cu nota că a văzut mai clar în Transilvania unde clasele antagonice se separau în bună măsură și etnic, nevoind să dea un „prost” exemplu contemporanilor, pe care-i voia în armonie socială.

Un mare merit îi conferă lui Lupaș cercetările sale asupra satului, a vieții cotidiene la dimensiunea lui, sesizarea frământărilor și tendințelor majore ale acestuia. Dacă la acea vreme Lupaș era aproape un pionier, se poate spune că și azi istoriografia română a rămas datorare satului. Motivul acestei cercetări (mergând tot pe linia demonstrației că poporul român a făcut istorie și în momentele când păturile guvernante erau de alt etnic) îl rostește în cuvinte memorabile: „S-a rostit și se repetă adeseori cuvântul că satele nu au istorie. Își au și satele istoria lor întemeiată pe nezdruccimatele tradițiuni stăvechi, frământată de patimi uneori mai mari, alteori marunte, înviorată de superstiție și de credință, izbită nu o dată de flacăra răzvrătirilor sîngeroase și acoperită, prea adeseori, de vălul uitării”, datorită și puținătății izvoarelor — de aceea cu atât mai prețioase⁸⁶. Originea acestor preocupări (începând cu monografia Săliștei, în 1903) este, cum arată Șt. Pascu și P. Teodor și în întoarcerea către sat, către popor, necesitate resimțită de mișcarea națio-

---

nată de o cunoaștere ascuțită a sensului izvoarelor! Rămîne desigur valabil că în chestiuni delicate, disputate și nu îndeajuns luminate de izvoarele cunoscute nu trebuie lansate afirmații prea categorice cînd ele nu sînt riguros demonstrabile (ceea ce, în toial polemilor i s-a mai întîmplat lui Lupaș — de notat că nu în cazul „Voievodului” citat de Makkai, care însuși alunecă deseori mult mai departe de adevăr decît o făcea istoricul clujean prin unele exagerări, o parte chiar conștiente cum reiese din raportarea lui Lupaș la el însuși, făcute pentru a imprima o idee nouă în conștiința publică astfel pregătită prin violente). Cf. L. Makkai, *op. cit.*, p. 43—44 și 347.

⁸³ I. Lupaș, *Răscăala țărănilor transilvăni din 1437—38*, p. 7; idem, *Epocile principale...*, p. 65.

⁸⁴ *Programul Partidului Comunist Român de construire a societății socialiste multi-lateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, 1975, p. 31, 149.

⁸⁵ P. Teodor, *loc. cit.*

⁸⁶ I. Lupaș, *Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane*, p. 173; cf. și Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 22—23.

nală transilvăneană la început de secol, odată cu aspirarea confruntărilor politice⁸⁷.

Aici e poate Lupaș cel mai aproape de acea „istorie de adâncimi“ al cărei partizan se declara. Reușește să reinvie viața cotidiană a satului românesc din Mărginime (Săliștea mai ales), coordonatele sale materiale și spirituale, mentalitatea țăranilor. Găsește mai ales la nivelul unui sat ceea ce prin extensie se poate aplica tuturor românilor transilvăneni: lupta împotriva iobăgiei, lupta pentru păstrarea „legii românești“, germenele luptei politico-naționale de mai târziu, luptă care și ea potențează legăturile cu ținuturile de peste munți, căci de acolo vin ajutoare sau acolo se găsește un refugiu. Și dovadă că satul face istorie, și chiar la scară mare, e de pildă că, prin impunerea recunoașterii ortodoxiei, satul a învins imperiul.

Preocupările pentru sat se impun în cultura română odată cu romantismul (ca să nu mai pomenim incursiunile etnografice ale lui D. Cantemir), dar pe plan istoriografic mai sînt multe lacune de împlinit.

Dacă prin aria preocupărilor și prin expresie (care mi-o amintește stăruitor pe a lui Bariț) Lupaș aparține în bună măsură istoriografiei tradiționale transilvănene, acesta e un evident salt calitativ, de depășire a istoriei politice convenționale, iar meritul crește și cu îndemnul rostite de la catedră spre impulsivitatea unor astfel de cercetări.

Explicația pozițiilor lui Lupaș în ipostaza de istoric al bisericii sau al culturii se găsește în ultimă instanță tot în factorul național⁸⁸ predominant în scrierile sale, mai mult decît în alte rațiuni subiective ale personalității sale (intervin totuși și apetiturile sale religios-moralizatoare); adevărat însă și că inițial fortuita sa intrare în rîndul clerului se va face cu vremea tot mai mult simțită și nu în sens pozitiv, ci în dauna pozițiilor mai avansate de tinerete.

În istoriografia română ardeleană istoria bisericii avea de mult statut consolidat de problemă de bază a istoriei românilor de aici (Al. Lapedatu chiar socotea că istoriografia de sfîrșit de XIX avea colorit eclesastic), considerată fiind biserica drept una din principalele forme de organizare a românilor transilvăneni, în lipsa unui stat național, ca instituție organizatoare de rezistență națională, păstrătoare a ființei și conștiinței unității de neam și, timp de veacuri, singur for promotor de cultură⁸⁹.

„Deși un credincios, în explicarea istorică a acordat factorului religios doar un loc alături de ceilalți factori“, văzînd „în ortodoxie nu atît o religie, cît o modalitate a unității românești“⁹⁰. Pe linia națională ajunge la aprecieri destul de „neortodoxe“, afirmînd de pildă că biserica răsăritului

⁸⁷ Ibidem, p. 11—12.

⁸⁸ Ibidem, p. 20.

⁸⁹ Începînd cu P. Maior (*Istoria bisericii românilor*, Buda 1813) faptul e necentenit subliniat în istoriografie. Cf. de ex. G. Bariț, *Părți alese...*, vol. I, Sibiu 1889, p. 121; T. V. Păcățian, *Cartea de aur...*, ed. II-a, vol. I, Sibiu 1904, p. 3—7; N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, p. 13; Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 13.

⁹⁰ P. Teodor, *op. cit.*, p. 438.

„a fost întotdeauna îngăduitoare față de însușirile curat naționale ale popoarelor creștine“, astfel că românii practică un fel de ortodoxie națională (analogie cu biserica „galicană“?), îmbinată cu elemente păgâne daco-romane (și, fiind ele dovezi de continuitate, e departe de a le dezaproba, dimpotrivă le apreciază), ortodoxie întrucâtva deosebită de a popoarelor învecinate, purtând pecetea spiritualității specifice românești⁹¹.

Apoi — foarte interesantă poziție — în evul mediu, când religia era un factor atât de important, diferența religioasă față de Ungaria catolică a contribuit la menținerea unei individualități bine profilate a Transilvaniei, și chiar dacă românii au fost fruntași în rîndul victimelor violentei propagande catolice a regatului apostolic (cu mijloace cam... necreștinești lasă Lupaș să se înțeleagă), reacția firească a accentuat separația, la fel ca și gravitarea (și religioasă) a Ungariei spre apus, iar a Transilvaniei (prin majoritatea locuitorilor ei) spre sud și răsărit, la fel ca mișcarea de apărare a Principatului calvin-ortodox față de ofensiva Ungariei Habsburgilor. Fără a ajunge la exagerările altora (ex. T. V. Păcățian, care îi pune pe românii evului mediu să-și apere în mod conștient religia, ca prin ea să-și apere, la fel de conștient, naționalitatea) Lupaș pune în evidență determinările istorice, geografice etc. ale fenomenului, conștientizarea producîndu-se abia mai târziu. Comunitatea de religie a românilor mai are în ochii lui Lupaș meritul, mereu subliniat, de a fi fost, alături de factorii politici, economici etc., o condiție favorabilă și potențatoare a legăturilor inter-românești — prin voievozii transcarpatini cutoiri în Transilvania, prin legăturile ierarhice ș.a. Apoi, în cazul Țării Românești și Moldovei biserica era un important element de susținere a statului ce avea nevoie de soliditate spre a face față presiunilor externe (lucrul e perfect adevărat, nu sesizează însă Lupaș substratul de clasă, iar moralistul care condamna moral iobăgia nu vede că biserica era unul din cei mai mari feudali și că pe moșiile bisericesti exploatarea țăranilor — pe care o deplîngea — se practica la aceeași scară).

Revenind la Transilvania istoricul găsește un alt merit bisericii, anume că din sînul ei s-au dezvoltat germeii luptelor naționale, pe cele două laturi: 1) reclamarea de drepturi politico-naționale de către „uniți“ și lupta pentru realizarea lor a vîrfurilor bisericii unite; 2) rezistența populară contra unirii religioase care, pe lângă fațetele sociale va primi și colorit național și 3) în urmă, lupta comună începînd de la Supplex, unitatea aceasta de acțiune fiind deosebit apreciată de istoric.

Dintru început, prin lucrare de doctorat (*Az erdély görögkeleti egyház és a vallás-unio a XVIII század folyamán. Bölcsészetdoktori értekezés*, Budapesta 1904) a abordat de această manieră istoria bisericescă.

Atitudinea de debut e mai detașată, mai împăciuitoare — socotind Supplexul ca avînd rădăcini și în unirea religioasă dar și în lupta populară pentru salvagardarea ortodoxiei — nu putea blama una din premisele luptei naționale, ci îi găsește acum și virtuți, mai ales pe linia culturală, condamînd doar violența propagării. E o obiectivitate aproape căutată a celui care com-

⁹¹ I. Lupaș, *Factorii istorici...*, p. 20; idem, *Istoria unirii românilor*, p. 20-22.

bătea „șovinismul confesional“, deși îi scăpau chiar de acum expresii polemice, care nu îmbiau tocmai la unitate⁹².

Cu vremea se va apropia mai mult de poziția ortodoxă „clasică“. Notabilă este afirmația sa a persistenței ortodoxiei ardelenе, adevăr care prin el, Păcățian, Dragomir etc. a fost demonstrat. Tema s-a dovedit profitabilă pentru istoric și pentru istoriografia noastră, pentru că demonstrarea aserțiunii a cerut coborîrea la nivel popular abandonîndu-se vechea manieră de prezentare a acestor fenomene „de sus“, prin prisma exclusivă a actelor guvernamentale. Lupaș va evidenția rezistența populară, și pe această linie se vor deosebi mai târziu accentele sociale ale unei lupte presupus exclusiv confesională. Din rațiuni confesionale sau nu, important este că istoricul pune pe același plan cu Inochentie Micu oameni simpli ca un Oprea Miclăuș etc., lucru singular în peisajul istoriografic al vremii. Ține a evidenția că restabilirea instituțională a ortodoxiei are cauze interne (aceste lupte ale poporului), negînd afirmația — fragilă — a datorării ei unor intrigi șirbești sau rusești care ar fi exploatat naivitatea țărănimii române. Repetăm, această coborîre în straturile populare, indiferent de mobilul inițial, rămîne un punct al său de rezistență.

În rest poziții mai puțin originale, apropiate de linia ortodoxă oficială și cu sentințe morale mai mult sau mai puțin reclamate de context: condamnarea „unirii“ care a adus numai dezbinare între români (dacă rezulta din ea și o ameliorare a situației politico-sociale o privea poate ca pe un rău necesar), actul a fost de altfel făcut de ierarhi din meschine motive de ordin material, „cultura nouă“ degeaba o revendică uniții în întregime, căci începutul (prin introducerea limbii române) îl făcuseră ortodocșii. Acum părțile pozitive ale „unirii“ le găsește — paradoxal — în reacțiile pe care le-a provocat: rezistența la scara întregului popor, rezistență care își va schimba tot mai mult coloritul din confesional în național (el pedalează mai puțin pe social). Așadar prin rezistența la catolicizare românii își apără instinctiv, dacă nu semiconștient, ființa națională (pentru a proba că nu e doar fanatism primitiv aduce mărturie cronică mănăstirii Silvașului, care, surprinzător de realist, evidenția scopul Vienei — dezbinarea românilor ardeleni și depărtarea lor de cei din Principate). Iar sprijinul muntean și moldovean pentru ortodocși, pe care-l acuzau uniții, e apreciat superlativ de Lupaș, ca o dovadă în plus a unei solidarități naționale, pregătitoare a unirii de mai târziu.

Altfel credincios, în scrierea istorică Lupaș apare aproape deist, invocarea divinității (de altfel loc comun în perioadă) pare mai mult de circumstanță și este a se atribui eventual și tendințelor sale moralizatoare (i se atribuia bisericii rol etic proeminent). În faza inițială, cînd pleacă de la național spre ecleziastic pozițiile lui se susțin, cînd însă parcurge drumul invers scăderile sînt vizibile.⁹³ Explicația acestei evoluții (sau mai bine spus involuției) se găsește în mediul clerical în care a trăit, în existența „părții adverse“ și ea cu apetituri polemice, premise pentru omul destul de conven-

⁹² Veridicus (I. Lupaș), *Șovinismul confesional în istoriografia românească ardelenă*, Sibiu 1903. Cf. și Șt. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 15.

⁹³ Cf. *ibidem*, p. 7 și 19–20 și P. Teodor, *op. cit.*, p. 438.

țional care a devenit de a se adapta cu ușurință profesării ostentative a creștinismului ortodox de regimul interbelic.

Biserica mai avea în ochii săi mare merit prin opera culturală pe care a înfăptuit-o. Constatînd că efortul cultural a fost foarte handicapat, mai ales în Transilvania, de vitregia vremurilor și neputînd concepe ca poporul român să nu fie capabil de cultură, ajunge pe această cale la idei valoroase, evidențiind cultura și civilizația populară, aducînd și mărturii străine asupra valorii ei (de pildă pe Martin Opitz)⁹⁴. Această cultură și civilizație populară, pe care nu o privește ca pe un simplu exotism, laolaltă cu aplecările spre învățatură pe care, după documente (și din Săliștea natală) le semnaleză⁹⁵ vor constitui premisele unei culturi de nivel superior, care prin vîrfurile ei va respira în ritm european. Fenomenul slavonismului cultural nu-l întelege deplin, îl regretă chiar (din motive iarăși naționale; de altfel fenomenul e prezent la mai toți istoriografii ardeleni de pînă la el, și încă în mai mare măsură); îl aprecia doar în măsura în care a putut fi instrumentul unui mecenat, chiar patronaj cultural românesc pentru creștinii balcanici — ceea ce a dat încă o dimensiune rolului universal al poporului român⁹⁶. Vedea chiar primejduită limba română de cea slavonă, ceea ce desigur nu era cazul, concluzia eronată prilejuindu-i însă un cald omagiu pentru poporul de rînd care a păstrat tezaurul limbii române⁹⁷. Credea că meritul introducerii limbii române ca limbă oficială, liturgică și apoi de cancelarie etc., s-ar datora bisericii, iar cauzele (în afara influenței Reformei) pe care le discerne par a-l alătura mai mult susținătorilor tezei „psihologice”. Nu e, desigur, un original aici, fenomenul fusese și înainte abordat în istoriografie; lămurirea, să nu uităm a venit — prin P. P. Panaitescu — abia de foarte curînd. Lupaș aprecia „reabilitarea” limbii române în mod deosebit, atribuind-o unei conștiințe naționale dezvoltate; exagerare poate, dar faptul, cu nuanțările necesare e acceptat și de Panaitescu, arătînd și acesta că n-a putut lipsi „și o latură de conștiință românească [...], un sentiment de demnitate românească, de prețuire mai înaltă a limbii românești”⁹⁸.

O bună parte din scrierile de istoria culturii ale lui Lupaș pornesc din imbold național. Din anumite locuri interesate li se contesta românilor capacitatea culturală și orice realizare în acest domeniu pentru a se ajunge la concluzia — apriorică desigur — că trecerea unor teritorii în posesiunea lor va aduce ruinarea culturii în acele locuri. Istoricul se va strădui să demonstreze, documentat, contrariul. Îl va face trecînd în revistă aproape toate producțiile culturale (e vorba de cultura impropriu denumită „superioară”, „oficială”) ale trecutului, de la anale și cronici (lucrînd la reabilitarea multora) la opere filosofice. Nu ascunde influențele culturale străine (dar menționează și pe cele de sens invers, de la români spre alte popoare) pentru că și ele fac posibilă consonanța culturii românești cu cea europeană. Influen-

⁹⁴ I. Lupaș, *Carol Robert și Basarab cel Mare*, în SCCI II, p. 48; idem, *Biruința limbii și culturii românești* . . . . p. 80.

⁹⁵ Idem, *Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane*, p. 174—176, 194—197.

⁹⁶ Idem, *Istoria unirii românilor*, p. 86—87.

⁹⁷ Ibidem, p. 26—33.

⁹⁸ P. P. Panaitescu, *Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 7—8, 50.

ențat de un polon Dosoftei scrie pentru români la nivelul aceluia care l-a influențat (și cultura polonă era în vreme una din cele mai strălucite ale Europei). Un Olahus, un Costin fără a înceta să fie literați români (l-a reclamat cu stăruință pe Olahus pentru cultura noastră) au îmbogățit și cultura altor popoare (scrierile în polonă ale lui Costin) ori s-au afirmat la nivelul universal de-a dreptul (Olahus); cazul lui Cantemir era, pe această linie, un argument peremptoriu, dar trebuie notat că Lupaș n-a neglijat nici numele mai puțin sonore și operele mai modeste⁹⁹. Fanarioții, altfel rău priviți de Lupaș, își câștigă circumstanțe atenuante doar prin stimularea instituțiilor de cultură și a limbii române¹⁰⁰.

Cultura are desigur și valoare în sine pentru Lupaș, dar și mai mare valoare are când aduce servicii unității naționale, cum nu ostenește să sublinieze. Pune în lumină mereu această unitate a culturii românești, de la nivel popular pînă la cele mai vestite condeie care au propagat ideea unității de origine, de neam și care s-au adresat totodată întregului popor român, contribuind astfel înșiși la potențarea unității. Și în domeniul istoriei culturii este Lupaș deseori deschizător de părți, care au fost și sînt frecventate cu folos de istoriografia noastră. Fără a manifesta șovinism cultural (avea cuvinte măgulitoare pentru realizările culturale ale tuturor popoarelor), s-a străduit să evedențieze funcționalitatea națională a culturii, să facă cunoscută cultura originală a poporului român, contribuțiile lui la patrimoniul culturii universale. Sînt toate acestea și comandamente actuale ale exegeților culturii noastre.

În final se poate concluziona că Lupaș a fost — așa cum mereu subliniază Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor — mai ales un creator de problematică, a fost și creator de școală istorică și spiritus rector al ei — iar elevii, nume azi ilustre, l-au confirmat. Nu mai puțin important este și prin datele noi pe care le aduce. Nu a ostentat să dinamiteze poziții consacrate sau să abordeze cu orice preț terenuri virgine, dar cînd a făcut-o le-a revelat fertile. Patriotismul care transpare după fiecare slovă a sa unește o operă răspîndită în atîtea titluri. Istoric angajat, a avut conștiința tribunalului său, a misiunii față de neam, iar asta l-a întărit, l-a făcut să nu dubiteze. Polemist, a mai exagerat, în parte conștient, pentru a imprima în public idei pe care le socotea necesare și de datoria sa de educator a le răspîndi. Fiind istoric quasi-oficial al regimului interbelic are parte și de scăderile inerente ce provin de aici, dar și avantajul mării audiențe, căci a fost unul dintre modelatorii conștiinței publice. A fost un istoric de formație burghezo-democrată. Fiecare orînduire socială, fiecare stat își produce cu necesitate o ideo-

⁹⁹ I. Lupaș, *Miron Costin și viziunea lui filosofică-religioasă asupra istoriei*, în SCCI II, p. 293–305; idem, *Cronici și istorici...*, p. III–VII, XI–XIII; idem, *Doi umaniști români în secolul al XVI-lea*, în SCCI II, p. 89–108; idem, *Dosoftei mitropolitul Moldovei*, în SI IV, p. 115; idem, *Istoria bisericii române (manual)*, ed. a VII-a, Craiova, f.a. (1941), p. 46, 59; idem, *Activitatea literar-științifică a lui Dimitrie Cantemir*, în SCCI I, p. 211–229 etc.

¹⁰⁰ Idem, *Biruința limbii...*, p. 79.

logie susținătoare. Pentru perioada interbelică Lupuș a fost unul dintre promotorii ei și, repetăm, era o etapă necesară. Meritul lui e că în multe cazuri a depășit — și pe plan științific, și ideologic — limitele convenționale.

A fost unul dintre străluciții oameni de cultură pe care i-a dat Mărginimea Sibiului, spațiu care a fost și formativ pentru el, din punct de vedere național¹⁰¹. Patriot local, în sensul bun al cuvântului, a evocat deseori regiunile natale, unde și-a și desfășurat o bună parte din activitate și a legat multe prietenii, unele de o viață, cu cărturari români sau sași. De la prima monografie a Săliștei a revenit des asupra zonei sibiene, accentuând importanța ei economică, culturală, națională pentru poporul român. Unele din lucrările sale cele mai rezistente își au sorgintea în cercetările făcute aici — spre pildă *Contribuțiunile documentare la istoria satelor transilvane*, bazate pe documente descoperite la Săliște sau *Documente istorice privitoare la moștile brâncovenesti din Transilvania și Oltenia*, găsite de istoric în biblioteca Brukenthal (care are exemplare din lucrările sale dăruite, cu autograf, de autor)¹⁰²; pentru Muzeul Brukenthal a pregătit de altfel și unele materiale (dactilografiate, la Biblioteca Brukenthal)¹⁰³.

La 10 ani de la stingerea sa Ioan Lupuș binemerită un pios omagiu al orașului pe care l-a iubit.

— Zusammenfassung —

Heuer erfüllen sich 10 Jahre seit dem Tode des Historikers Ioan Lupuș, der — in Săliștea Sibiului geboren — einen Großteil seines Lebens in Sibiu (Hermannstadt) verbrachte, welchem er sich zeitlebens verbunden fühlte.

Aus seinem Werke wurden jüngstens von den Klausenburger Professoren St. Pascu und P. Teodor eine Anthologie zusammengestellt (Ioan Lupuș, *Scriseri alese*, vol. I, Cluj, 1977) die einen verdienstvollen Historiker, der für eine bestimmte Phase der rumänischen Geschichtsschreibung Siebenbürgens und Rumäniens charakteristisch ist, dem Publikum zugänglich macht.

Vor 1918, dem Jahre der großen Vereinigung, behandelte die rumänische Geschichtsschreibung aus wissenschaftlichen, aber auch politisch-nationalen Gründen vor allem die Kontinuität der rumänischen Bevölkerung auf dem Gebiet des alten Dakien, ebenso die Autonomie und historische Individualität Siebenbürgens gegenüber Ungarn; die Geschichte des rumänischen Volkes in diesem Landesteil welchem, der früheren Geschichtsschreibung zufolge, schöpferische Kraft und eigene Geschichte abgesprochen wurde. Diese wurde ausschließlich der Oberschicht zuerkannt, die in Siebenbürgen meistens einem anderen Volke zugehörte.

Das Werk der Vollendung des einheitlichen Nationalstaates verlangte natürlich auch nach einer Geschichtsschreibung, die diesen Akt rechtefertigte. Außer den schon bekannten geschichtlichen Themen werden in steigendem Maße die einheitliche Lebensform des ganzen rumänischen Volkes, unabhängig von trennenden Grenzen, desgleichen seine unentwegten Bemühungen um Vereinigung und nationale Unabhängigkeit dargestellt.

¹⁰¹ St. Pascu, P. Teodor, *op. cit.*, p. 9—10.

¹⁰² I. Lupuș, *Documente istorice privitoare la moștile brâncovenesti*, ..., p. 1.

¹⁰³ *Materiale pentru uz intern prezentate de prof. Ioan Lupuș conf. contractului nr. 1616 din 2 iulie 1959* (dactilografiat), cota III 2076 în biblioteca Muzeului Brukenthal'.

Alle diese Themen sind in dem Werk des Historikers Lupaș häufig anzutreffen. Überwältigend zahlreich und dementsprechend unausgeglichen, haben seine Schriften doch große wissenschaftliche Verdienste, ohne dabei die populärwissenschaftlichen Bemühungen des Verfassers zu vergessen. In diesem Sinne ist Lupaș einer der Gestalter des nationalen Bewußtseins in der Zeit zwischen den Weltkriegen. Seine Beweisführungen über den rumänischen Ursprung des siebenbürgischen Wojewodates sind Marksteine dieser Forschung, ebenso aufmerksam behandelt er aber auch die großen sozialen Ereignisse (Aufstände, Revolutionen u.a.). Wesbereiter ist Lupaș in der Erforschung des Alltagslebens des rumänischen siebenbürgischen Dorfes während des Spätfeudalismus.

Wie seine Klausenburger Verleger unterstreichen ist eines seiner Verdienste die Tatsache, daß er — der anerkannte Führer der rumänischen geschichtswissenschaftlichen Schule von Cluj (Klausenburg) — die Tätigkeit seiner Schüler, nachmalig bekannter Historiker, anleitete und auf neue und für die Geschichtsforschung ergiebige Gebiete verwies.

Sicher — die Grenzen, die seiner Epoche gesetzt waren, waren auch die seinen — einige seiner (übertriebenen oder polemisierenden) Behauptungen sind nicht mehr stichhaltig; die Stellung eines quasi offiziellen Geschichtsschreibers der Regierung und seine idealistischen Anschauungen haben ihm ebenso geschadet wie sein — in Streitgesprächen mit griechisch-katholischen Historikern — erwiesener Konfessionismus. Wird aber der Mensch und sein Werk als seiner Zeit zugehörig betrachtet dann runden eben auch diese Schatenseiten das geschichtswissenschaftliche Bild seiner Zeit ab.

Die nationale Idee einigt sein Werk und ist der Leitfaden und der Ursprung sämtlicher politischer und sozialer Standpunkte, der geschichtstheoretischen und der kultur- und kirchengeschichtlichen Betrachtungen. Diese Vorrangstellung, welche er der nationalen Idee einräumt, hat ihn zu Übertreibungen, aber auch zu wertvollen Ergebnissen geführt.

Ioan Lupaș ist ein bedeutender Geschichtswissenschaftler — bedeutend ebenso dank der neuen Erkenntnisse die er bringt und die in der Geschichtswissenschaft schon eingebürgert sind, als auch dank der neuen Richtungen die er geprägt hat. Er ist ein bedeutender Illustrator eines wichtigen Abschnittes der Entwicklung der rumänischen (bürgerlichen) Geschichtsschreibung; und dies in so einem Maße, daß — ich glaube nicht zu übertreiben — das Studium seiner Schriften ausreicht, die charakteristischen Merkmale dieses Abschnittes festzulegen.

LOCUL ȘI ROLUL MIȘCĂRII SOCIALISTE ȘI SOCIAL-DEMOCRATE DIN ROMÂNIA ÎN SISTEMUL VIEȚII POLITICE A ȚĂRII (1921—1938)

NICOLAE JURCA

Istoriografia noastră de după eliberare și cu deosebire cea de după Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român a obținut rezultate remarcabile în studierea istoriei partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice, în strânsă legătură cu istoria generală a patriei și în contextul istoric internațional. Cu toate acestea, în literatura de specialitate nu și-a găsit, încă, o reflectare corespunzătoare activitatea și lupta mișcării socialiste și social-democrate, parte componentă a frontului nostru muncitoresc. Totodată, în unele studii elaborate în primii ani de dezvoltare a istoriografiei noastre marxiste s-au făcut aprecieri insuficient de nuanțate, neconforme cu adevărul istoric, în legătură cu locul și rolul mișcării socialiste în viața social-politică a țării. Din aceste considerente, se impun noi eforturi de cercetare, noi investigații, la capătul cărora să se pună în lumină, în deplin acord cu adevărul istoric, atașamentul profund al socialiștilor la idealurile de dreptate socială și națională, de civilizație și progres. În contextul unor asemenea preocupări și urmărind să răspundă unor asemenea cerințe se înscrie și studiul de față.

În perioada interbelică mișcarea socialistă și social-democrată din România — parte componentă a mișcării noastre muncitorești — s-a afirmat, după cea comunistă, ca cea mai avansată forță politică a țării. Avînd sub influența sa o parte a clasei muncitoare, a țărănimii și a unor pături mic burgheze, ea a acționat în direcția apărării intereselor acestora, pentru înfăptuirea unor reforme democratice, împotriva primejdiei fasciste.

Drumul parcurs de mișcarea muncitorească și socialistă din România pune în lumină faptul că una din trăsăturile sale fundamentale a fost tendința

spre unitate, că ea s-a dezvoltat, pînă la 1921, unitar pe toate planurile. Însuși modul cum s-a constituit Partidul Comunist din România, prin transformarea întregului partid socialist în partid marxist-leninist, a reflectat hotărîrea mișcării muncitorești de a apăra unitatea sa.¹

Nesocotind interesele mișcării muncitorești din România, precum și voința acesteia de a-și crea un partid marxist-leninist, consecvent revoluționar, elementele social-democrate de dreapta, puse în minoritate în cadrul Consiliului general al Partidului Socialist și a Comisiei generale sindicale din 30 ianuarie — 3 februarie 1921, au trecut la înființarea Comitetului Central provizoriu al social-democrației române, care va trece la constituirea unor partide social-democrate pe provincii.² Această politică scizionistă, după cum recunoaște chiar C. Titel Petrescu, nu era „nici în asentimentul maselor muncitorești și nici în spiritul vremurilor de largi transformări sociale ce agita proletariatul universal, imediat după război”³, ci era, mai ales, în concordanță cu spiritul sciziei din mișcarea muncitorească internațională. În iunie 1921 aceste „partide” s-au grupat în Federația partidelor socialiste în România.⁴

La scurt timp, în ianuarie 1922, delegații care votaseră cu rezerve afilierea la Internaționala a III-a, s-au desprins de partidul comunist, constituindu-și o formațiune politică proprie — Partidul Socialist. Această adîncire a sciziei a fost determinată atît de exigențele Cominternului, cît, și mai ales, de inconsecvența politico-ideologică și de înclinația spre reformism a liderilor socialiști centriști. Bazele programatice ale acestei firave formațiuni politice au fost inspirate de lucrarea lui Ilie Moscoviți „Probleme actuale ale mișcării socialiste”. În august 1922 Partidul Socialist a aderat la Federația partidelor socialiste din România, păstrînd în cadrul acesteia o anumită autonomie.

Scindarea organizațiilor politice și profesionale ale proletariatului român, la începutul deceniului al treilea, nu avea o bază social-economică reală, ci a fost consecința unor împrejurări specifice dezvoltării mișcării muncitorești internaționale, care s-au repercutat inevitabil și în mișcarea muncitorească din România.

După puternice frămîntări ce au avut loc în mișcarea socialistă, la cel de al doilea congres al Federației, din 7—9 mai 1927, s-au pus bazele Partidului Social-Democrat. Rezultat al unirii tuturor grupărilor muncitorești din afara partidului comunist, noua formațiune politică, deși se înfățișa ca un partid unitar, a rămas în realitate neomogenă, fapt ilustrat și de frămîntările politice și ideologice interne, de disidențele și desprinderile repetate. Deși din punct de vedere organizatoric crearea P.S.D. semnifică un pas înainte pe calea regrupării forțelor socialiste, din punct de vedere ideologic și tactic a însemnat o accentuare a caracterului reformist al partidului, o întărire a aripei de dreapta, o adîncire a sciziei din mișcarea muncitorească,

¹ Ion Popescu-Puțuri, Mircea Mușat, *Lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare și coalizarea tuturor forțelor de stînga, democratice împotriva fascismului, pentru preluarea puterii și construirea socialismului*, în „Anale de istorie”, anul XXI, nr. 2/1975, p. 102.

² Nicolae Deleanu, *Scurt istoric al mișcării socialiste din România*, Edit. P.S.D., p. 55—37.

³ Const.-Titel Petrescu, *Socialismul în România*, Edit. Biblioteca Socialistă, p. 358.

⁴ Nicolae Deleanu, *op. cit.*, p. 35—37.

și, implicit, o slăbire a forței de luptă a proletariatului. Însăși titulatura pe care a adoptat-o noul partid, în urma unor vii discuții, semnifică deplasarea acestuia spre reformism, orientarea cu precădere spre lupta general-democratică, în defavoarea celei socialiste.⁵

În perioada imediat următoare constituirii P.S.D., conducerea acestuia a orientat activitatea partidului spre apropierea și colaborarea cu unele partide burgheze. În acest context, exagerând importanța luptei parlamentare, o parte a liderilor social-democrați, care dețineau poziții dominante în partid, au împins P.S.D. la încheierea unui acord politic, transformat apoi în cartel electoral, cu P.N.Ț., pentru alegerile parlamentare din 1928.⁶ Hotărîrea conducerii P.S.D. de a participa în alegeri alături de național-țărăniști a provocat vii reacții în partid. Însuși C. Titel Petrescu va recunoaște mai târziu că „unii militanți s-au arătat nedumeriți, iar alții au criticat, fațîș, acest act politic”.⁷ Aceste disensiuni au evoluat pînă la desprinderea, în iulie 1928, din Partidul Social-Democrat a unui grup de militanți socialiști de stînga, printre care dr. L. Ghelerter, Ștefan Voitec, Zaharia Tănase, Constantin Mănescu ș.a., care au constituit Partidul Socialist al Muncitorilor din România.⁸ Noul partid socialist, în manifestul său din iulie 1928, se pronunță „în întregime pentru principiile marxiste, de prefacere radicală a alcătuirii sociale actuale, se declară răsădit pentru acțiunea hotărîită de clasă, legală și de masă, pentru temeinica pregătire a muncitorimii în vederea cuceririi puterii politice”.⁹ Partidul Socialist al Muncitorilor din România își propunea ca obiectiv principal al activității sale lupta pentru refacerea unității politice și profesionale a clasei muncitoare. În 1931 Partidul Socialist al Muncitorilor din România a adoptat denumirea de Partid Socialist, Independent, pentru a sublinia atitudinea sa neangajată, atît față de Internaționala Socialistă, cît și față de Internaționala Comunistă.

Conducerea P.S.D., dominată de elemente de dreapta, în dezacord cu voiața majorității membrilor săi, a unor militanți cu funcții de răspundere și a unor secțiuni, încălcînd hotărîrile programatice ale propriilor congrese, a îndepărtat, tot mai mult, partidul de principiile luptei de clasă, l-a împins spre tot felul de compromisuri, transformîndu-l într-o anexă a intereselor mărunte profesionale. Nemulțumirea față de politica oportunistă a liderilor social-democrați, deschiși spre colaborarea cu forțele guvernamentale burgheze și adversari ai colaborării cu comuniștii, și-a găsit expresie într-o nouă disidență, care s-a produs în februarie 1933, cînd un alt grup de militanți socialiști de stînga, în frunte cu Constantin Popovici, au părăsit Partidul Social-Democrat¹⁰. La scurt timp, în martie 1933, această grupare socialistă, din care făceau parte Constantin Popovici, Nicolae Moscauțeanu, Grigore Con-

⁵ Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 396–400; Nicolae Deleanu, *op. cit.*, p. 36–37.

⁶ Vezi: Aron Petric, *Trăsăturile generale ale dezvoltării României în primul deceniu interbelic*, în „Cumidava”, nr. 3/1969, p. 332–338.

⁷ Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 402.

⁸ „Proletarul”, anul I, nr. 1 din iulie 1928; anul VII, nr. 71 din 18 martie 1934; Nicolae Deleanu, *op. cit.*, p. 36–37.

⁹ Arhiva C. C. al P.C.R., fond 100, mapa 21

¹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapa 1; „Unificarea socialistă”, anul I, nr. 1 din 25 februarie 1933.

stantinescu, Florian Petrescu, M. Radian ș.a., au constituit Partidul Socialist.¹¹ La Congresul constitutiv din 12—13 martie 1933 s-a stabilit linia programatică a partidului, care în esență, prevedea o activitate legală, bazată pe „intransigentă luptă de clasă”. Principala platformă a acestei grupări socialiste o constituia necesitatea refacerii unității de acțiune a clasei muncitoare. Însăși rezoluția Congresului constitutiv din martie 1933 definește noua formațiune politică ca un „partid socialist al unificării”¹². Partidul Socialist își avea organizații mai ales în Vechiul Regat, Basarabia și Dobrogea.

Fuziunea, la 24 august 1933, a Partidului Socialist cu Partidul Socialist Independent a dat naștere unei noi formațiuni politice — Partidul Socialist Unitar¹³, care avea ca președinte pe dr. L. Ghelerter, iar ca secretari pe Ștefan Voitec și Constantin Popovici. Comitetele centrale ale celor două partide care au fuzionat — P.S.I. și P.S. — au hotărât, de comun acord, ca partidul unificat — P.S.U. — să „activeze pe temeiul programului socialismului marxist intransigent și unitar”. Obiectivul fundamental al noului partid era „realizarea unității integrale a mișcării muncitorești”, preconizând pentru aceasta „un singur partid, o singură internațională, o singură strategie de clasă”.¹⁴ Unificarea Partidului Socialist (Popovici) cu Partidul Socialist Independent a însemnat un moment important pe calea încheării frontului unic muncitoresc în România. Pe de altă parte, prin crearea Partidului Socialist Unitar, tabloul politic al mișcării socialiste și social-democrate din România primește contururile pe care le va păstra, în linii generale, până la sfârșitul anului 1937 când, datorită unor împrejurări politice complexe, se vor produce noi regrupări.

În opoziția politică a deceniului al patrulea, ca de altfel în întreaga perioadă interbelică, un rol important i-a revenit *Partidului Social-Democrat* care, cu toate consecvențele și deviațiile sale politico-tactice, a reprezentat cel mai puternic detașament al mișcării socialiste. Sprijiniindu-se pe organizațiile sindicale, între care unele destul de puternice, avîndu-și totodată punct de reazăm în unele regiuni industriale ale țării (Reșița, Valea Jiului ș.a.), Partidul Social-Democrat reprezenta interesele unei părți a muncitorimii, îndeosebi cu o stare materială mai bună¹⁵. În lucrarea sa, „Problemele de bază ale României”, Lucrețiu Pătrășcanu aprecia că P.S.D. este un partid muncitoresc, dar prin aceasta nu este epuizată caracterizarea lui.¹⁶ După anii crizei economice, se remarcă o oarecare creștere a influenței social-democrate în rîndul țărănimii, îndeosebi în județul Timiș-Torontal, în județele bucoviniene și basarabene și în mai mică măsură în Ardeal. Deși congresele Partidului Social-Democrat din 1933 și 1936 s-au ocupat îndeaproape de pro-

¹¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapele 2,3; fond 198, mapele 1,2,7; „Unificarea socialistă”, anul I, nr. 2 din 10 martie, nr. 3 din 26 martie 1933; „Proletarul”, anul V, nr. 57 din 12 martie 1933.

¹² „Unificarea socialistă”, anul I, nr. 3 din 26 martie 1933.

¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapele 9,12

¹⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapa 9; „Proletarul”, anul VI, nr. 60 din 3 septembrie 1933.

¹⁵ Lotar Rădăceanu, *Temeliile politicii de Front Unic Muncitoresc și perspectivele ei*, Edit. P.S.D., 1946, p. 9—10.

¹⁶ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*. Edit. „Forum”, ediția a III-a, 1945, p. 222—223.

biema țărănească, iar conducerea partidului a încercat să înființeze o organizație profesională pentru populația rurală — „Federația țăranilor din România”¹⁷, captarea interesului țăranimii pentru politica social-democrată a rămas, în mare măsură, un deziderat. Partidul Social-Democrat mai reprezenta și interesele unor pături mic burgheze (funcționari particulari, intelectuali fără o valoare deosebită, ș.a.).¹⁸

Din punct de vedere organizatoric și al influenței politice, Partidul Social-Democrat a cunoscut în această perioadă un continuu regres. Numărul secțiunilor și efectivul membrilor de partid s-a redus simțitor, numai în anul 1934 încetîndu-și activitatea 23 de organizații social-democrate, din care 14 în Vechiul Regat.¹⁹

Înfrîngerea suferită de social-democrați în alegerile parlamentare din decembrie 1933, cînd nu obțin decît 37 672 de voturi, ceea ce reprezenta doar 1,26% și, deci, nu pot trimite reprezentanți în parlament, era, în bună măsură, consecința aceleiași diminuări a influenței lor. Slăbirea capacității organizatorice și a influenței P.S.D. s-a repercutat asupra cadrelor de partid, a membrilor de rînd, a simpatizanților, al căror elan — așa cum aprecia Congresul al XVI-lea al P.S.D. din 1936 — a scăzut simțitor.²⁰ Adevăratele cauze ale crizei adînci ideologice, politice și organizatorice ale P.S.D., ca și a altor partide socialiste și social-democrate, le-au constituit reformismul falimentar și practica colaborării cu dușmanul de clasă. Insuși C. Titel Petrescu recunoaște că „tendința spre reformism — în opoziție cu tendința spre intransigenta luptă de clasă, — a început să domine Partidul Social-Democrat”.²¹ Încercînd să explice cauzele care au dus la alunecarea P.S.D. pe panta reformismului și oportunistului, liderul social-democrat le pune pe seama „conștiinței tot mai clare” că partidul este departe de a cuceri puterea politică, pe influența negativă a social-democrației din Ardeal și Banat, dominată mai mult de un spirit democrat decît socialist, precum și prin preponderența conducătorilor sindicali în organele de conducere politice.

Din punct de vedere doctrinar, social-democrația română s-a menținut, în toată perioada interbelică, în cadrul teoretic trasat de C. Dobrogeanu-Gherea²². Recunoscînd, în principiu, necesitatea transformării socialiste a societății românești, social-democrații considerau, în același timp, că în România nu erau create condiții obiective și subiective care să facă posibilă cucerirea puterii politice de către proletariat. După aprecierea liderilor social-democrați, revoluția socialistă era „exclusă pentru multă vreme în România”.²³ Teoreticienii social-democrați, Ilie Moscovici, Șerban Voinea, C. Titel Petrescu și alții, porneau de la teza potrivit căreia „revoluția socială” trebuie să se înlăptuiască întîi în țările înaintate din punct de vedere capitalist, acolo

¹⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 230, mapele 1, 2, 4; „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 20 din 14 mai 1933; anul XXIX, nr. 37 din 15 septembrie 1935; anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie 1936.

¹⁸ Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 222—223.

¹⁹ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 14 din 5 aprilie 1936.

²⁰ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 14 dn 5 aprilie 1936

²¹ Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 433.

²² Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 433.

²³ Ilie Moscovici, *Lupta de clasă și transformarea socială*, Edit. P.S.D., ediția a III-a, 1945, p. 52.

unde condițiile obiective, — industrializarea țării, concentrarea averilor, masa mare a proletariatului — și cele subiective — cultura și conștiința proletariatului — „au creat terenul favorabil pentru marile transformări sociale”.²⁴ Abia atunci, treptat și pe cale evolutivă, urma să adoptăm „noua organizare socială, după cum am fost siliți să adoptăm forma capitalistă”.²⁵ Nesocotind rolul decisiv al factorilor interni, Șerban Voinea conchidea că din „apusul industrial așteptăm noi realizarea socialismului”.²⁶

Exagerînd calea „legală”, parlamentară, de trecere la socialism, Partidul Social-Democrat respingea tactica insurecției armate, deși — după cum preciza C. Titel Petrescu — nu excludea „recursul, eventual, și la mijloace ilegale”.²⁷ Deși admiteau necesitatea instaurării dictaturii proletariatului „în prima fază de „tranzitie”, liderii social-democrați țineau să precizeze că este vorba de o dictatură „impersonală a maselor populare, organizate și conștiente”.²⁸

Teoreticienii social-democrați au dat, în general, o caracterizare necorespunzătoare forțelor sociale, rolului care revenea acestora în transformarea socialistă a societății românești. Ei au acreditat teza oportunistă potrivit căreia proletariatul român era puțin numeros, lipsit de tradiție revoluționară, fără cultură și educație politică. În consecință, el nu reprezenta „un factor hotărâtor în viața economică” și nu avea un rol decisiv în „viața politică”.²⁹ În ce privește țărănimea — după aceleași aprecieri — se considera că nu mai poate juca „un rol revoluționar”.

Pornind de la asemenea considerente doctrinare, mișcarea socialistă va adopta o atitudine defensivă, reformistă, renunțînd tot mai mult la organizarea unor acțiuni cu caracter revoluționar. „Neavînd puterea să facem revoluția socială — scria Ilie Moscovici — ne fiind chemarea noastră să facem aventuri, experiențe și să dăm tonul proletariatului internațional mai favorizat și mai bine pregătit decît noi, vom continua munca grea, obositoare, de multe ori chiar distrugătoare, dar cea mai importantă din toate muncile, munca de organizare și luminare, lupta pentru cucerirea de reforme, pentru întărirea trupeză și sufletească a claselor muncitoare”.³⁰

Deși în programul său din 1936 P.S.D. își propunea ca obiectiv strategic final „desființarea exploatării economice, a asupririi politice sau naționale și a înapoierii culturale de orice formă, prin cucerirea puterii de stat, socializarea mijloacelor de producție, transport și schimb, și transformarea statului de clasă burghezo-capitalist în societate democratică socialistă”³¹, prin întreg ansamblul formelor și metodelor tactice de luptă, preconizate și folosite, n-a

²⁴ Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 362.

²⁵ Ilie Moscovici, *Probleme actuale ale mișcării socialiste*, Librăria „Casei Poporului” p. 55.

²⁶ Șerban Voinea, *Socialismul marxist și evoluția socială*, Edit. P.S.D., ediția a III-a, 1945, p. 20.

²⁷ Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 362.

²⁸ *Ibidem*, p. 363.

²⁹ Ilie Moscovici, *Lupta de clasă și transformarea socială*, p. 39.

³⁰ Ilie Moscovici, *Probleme actuale ale mișcării socialiste*, p. 67.

³¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 37; Hîrsu Tudor, *Programele partidelor politice din România*, Edit. „Clujana”, București, p. 41.

slujit înfăptuirea unui asemenea țel. Așa cum avea să recunoască mai târziu Lotar Rădăceanu, social-democrația, pornind de la teza imposibilității cuceririi puterii politice într-un viitor apropiat și previzibil, și-a axat activitatea pe „cîștigarea sufletească și intelectuală a poporului“, chemîndu-l la „luptă“ în vederea îmbunătățirii situației morale și materiale³².

În perioada 1934—1937, sub impresia înfrîngerii social-democrației germane și austriece de către fascism, în mișcarea socialistă de la noi, ca de altfel și pe plan internațional, s-a desfășurat o vie activitate ideologică. Eșecul înregistrat de cele mai puternice mișcări social-democrate din Europa pune în lumină faptul că „greșelile trebuie căutate în ideologia și tactica social-democrată“.³³ În ziarele partidului („Lumea nouă“, „Elöre“, „Vorwärts“), în revistele „Gîndul vremii“, „Șantier“, „Munca“, în calendarele socialiste în limba română, maghiară și germană, precum și în o serie de broșuri au apărut studii, mai mult sau mai puțin originale, despre problemele socialismului, tactica mișcării socialiste etc. În articolul său, „Europa în zburcium“, scris pe marginea insurecției proletarietului din Austria din februarie 1934, Lotar Rădăceanu a încercat să fundamenteze teoretic necesitatea tacticii colaborării cu partidele burgheze. Pornind de la teza oportunistă că „revoluționarismul stă numai în scop, nu neapărat și în metode“, fruntașul social-democrat aprecia că în epoca armamentului perfecționat puterea politică nu mai putea fi cucerită pe calea violenței și, în consecință, ea trebuie să fie „necesarmente o luptă de idei, pașnică, pe baze legale, în forme democratice“. Pentru a apăra reformele cucerite, pentru a împiedica instaurarea unui guvern de dreapta și pentru a „împinge înainte societatea pe drumul ei spre socialism“, Lotar Rădăceanu preconiza participarea socialiștilor la conducerea țării, inclusiv în colaborare cu partidele burgheze. „Puterea întreagă sau parțială — scria el — iată care trebuie să fie lozincă socialismului“.³⁴ Aceste teze Lotar Rădăceanu le va dezvolta în broșura sa, „Socialism nou“, publicată în 1935. Ideile tactice preconizate de Lotar Rădăceanu au fost supuse unei severe critici din partea unor frunțași social-democrați de stînga. Astfel, Ilie Horodniceanu atrăgea atenția că reformismul, „produs al unei anumite conjuncturi istorice“, nu poate aduce proletarietului „nici măcar bruma de foloase înregistrate în trecut“.³⁵ La rîndul său, H. Safir aprecia că limbajul folosit de Lotar Rădăceanu a fost utilizat întotdeauna cînd s-a încercat să se părăsească „linia de conduită socialistă...“.³⁶ Participarea socialiștilor la guvern în coaliție cu partidele burgheze, în condițiile concrete de atunci, nu reprezenta o linie politico-tactică indicată, chiar dacă astăzi, din perspectiva istorică, principial, nu se mai justifică condamnarea în termeni atît de categorici a unei asemenea concepții privind politica de alianțe.

³² Lotar Rădăceanu, *Temeliile politicii de Front Unic Muncitoresc și perspectivele ei*, p. 9—10.

³³ „Cuvîntul liber“, anul I, nr. 14 din 10 februarie 1934.

³⁴ „Șantier“, anul II, nr. 4 din 28 februarie 1934; „Lumea nouă“, anul XXVIII, nr. 11 din 11 martie 1934.

³⁵ „Lumea nouă“, anul XXVIII, nr. 14 din 1 aprilie 1934

³⁶ *Ibidem*, nr. 12 din 18 martie 1934.

În „Proletariatul și economia dirijată“ (1937), precum și în o serie de articole, Ioan Mirescu a expus principiile reformismului sindical.³⁷ O serie de studii pe teme doctrinare și de tactică elaborează Al. Claudiu, S. Emil, Ilie Horodniceanu, Șerban Voinea, Mișa Levin, N. Ionescu, I. Fildermann, Lajos Iordăky ș.a.

Din rîndul studiilor teoretice elaborate în această perioadă de frunțașii social-democrați se detașează, prin valoarea și oportunitatea ei, broșura lui Lotar Rădăceanu, „Socialism și naționalism“ (1937)³⁸, în care combate naționalismul și antisemitismul și apără ideile socialismului.

Disputele de ordin teoretic, dar mai ales problemele activității și luptei practice, au provocat serioase frământări în Partidul Social-Democrat. Încercările conducerii P.S.D. de a restabili ordinea și disciplina, recurgînd pentru aceasta la excluderi și dizolvări de organizații, nu au dat rezultate.³⁹

Doctrina social-democrată, cu carențele și inconsecvențele ei, și-a pus amprenta, în mai mare măsură decît în cazul altor curente și partide politice, asupra activității Partidului Social-Democrat. „Între social-democratism și Partidul Social-Democrat — așa cum remarcă Lucrețiu Pătrășcanu — există o mai strînsă concordanță. Aici teoria a inspirat practica, iar practica și-a găsit justificarea în doctrine oficiale“.⁴⁰ Cu toate acestea, în constelația partidelor politice ale țării, P.S.D. s-a plasat la stînga vieții politice românești. Situîndu-se pe poziția apărării intereselor maselor populare, P.S.D. a criticat, prin intermediul presei, a tribunei parlamentare și a altor mijloace legale care i-au stat la dispoziție, diferite aspecte ale vieții economice, sociale și politice ale societății burgheze. Organizațiile politice și profesionale social-democrate s-au ridicat împotriva politicii antimuncitorești promovată de guvernele burghezo-moșierești, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, împotriva pericolului fascist. În același timp, P.S.D. și-a expus poziția față de unele probleme fundamentale ale societății românești, cum ar fi industrializarea țării, problema agrară, politica externă ș.a. Programul P.S.D. — cu prevederile lui politice, economice și sociale — reprezintă o alternativă progresistă, chiar dacă nu și consecvent socialistă, care aplicat ar fi dus la o ameliorare a situației maselor populare, la o lărgire a cadrului democratic al țării.

Față de guvernarea liberală, care a fost apreciată ca semnificînd „o cotitură hotărîită spre dreapta în politica internă“⁴¹, P.S.D. a adoptat o atitudine critică, de opoziție. Politica guvernului liberal tătărăscian de îngustare a vieții parlamentare, de permanentizare a stării de asediu și a cenzurii, de înăbușire a mișcării revoluționare și democratice, prin adoptarea unor legi represive, a fost criticată și condamnată de social-democrați. Congresul al XVI-lea al P.S.D., din aprilie 1936, a înfierat în rezoluțiile sale „politica guvernului

³⁷ I. Mirescu, *Proletariatul și economia dirijată*, Edit. Șantier, 1937; „Șantier“, anul III, nr. 1 din 1 ianuarie 1935, nr. 2 din 1 februarie 1935; „Munca“, anul I, nr. 7—8 din iulie—august 1935, p. 1.

³⁸ Lotar Rădăceanu, *Socialism și naționalism*, Cercul de editură socialistă, București, 1937.

³⁹ „Scînteia“, anul IV, nr. 3 din martie 1934; „Dimineața“, anul 31, nr. 10190 din 11 mai 1935; „Proletarul“, anul VII, nr. 73 din 15 iulie 1934.

⁴⁰ Lucrețiu Pătrășcanu, *Problemele de bază ale României*, Edit. SOFEC, 1944, p. 225

⁴¹ „Lumea nouă“, anul XXX, nr. 14 din 5 aprilie 1936.

care, sub stare de asediu și cenzură protejează de fapt bandele fasciste și împiedică clasa muncitoare de a se apăra atât contra atacurilor acestora cât și contra ofensivei capitaliștilor”.⁴²

În urma alegerilor parlamentare de la 20 decembrie 1937, guvernul liberal a demisionat, iar Carol al II-lea a investit, la 28 decembrie 1937, peste capul principalelor partide burgheze, cabinetul Goga-Cuza. Măsurile antidemocratice ale guvernului, a cărui orientare politică a avut ca trăsătură dominantă naționalismul și antisemitismul, restrângerea drepturilor și libertăților democratice, au întâmpinat o puternică rezistență din partea forțelor democratice, în frunte cu Partidul Comunist Român.⁴³

Stabilirea poziției față de guvernul reacționar, de dreapta, Goga-Cuza, a determinat puternice frământări în P.S.D. și în organizațiile sale, clarificări și delimitări în cadrul curențelor existente în partid. În contrast cu poziția și atitudinea justă a zdrobitoarei majorități a militanților și membrilor P.S.D., a membrilor și activiștilor sindicali, care se postau pe poziția respingerii oricărei colaborări cu guvernul, o parte din conducătorii oportuniști din Confederația Generală a Muncii, în frunte cu I. Mirescu, I. Flueraș, B. Ehrenfeld, au acceptat propunerea cabinetului național-creștin de a figura în Consiliile interimare, naționaliste și antisemite, alcătuite pe lângă Camerele de muncă din țară.⁴⁴ O asemenea atitudine oportunistă, de trădare a intereselor clasei muncitoare, a fost dezaprobată și condamnată de elementele cinstite din Partidul Social-Democrat. În ședința din 23 ianuarie 1938, C.C. al Secțiunii P.S.D. a Capitalei a hotărât excluderea din partid și blamarea publică a lui I. Mirescu, secretarul general al C.G.M. și a lui B. Ehrenfeld. S-a propus, de asemenea, excluderea din partid a președintelui C.G.M., I. Flueraș.⁴⁵ Sub presiunea elementelor de dreapta din conducerea P.S.D. care erau, o parte din ei, și lideri sindicali, C.E. al P.S.D. a anulat hotărârea organizației capitalei, calificând-o ca nestatutară.⁴⁶

Atitudinea hotărâtă a membrilor de rând din partid⁴⁷, a aripei sale de stînga, a determinat conducerea P.S.D. să adopte o poziție intransigentă față de guvernul Goga-Cuza. În ședința din 23–24 ianuarie 1938, C.E. al P.S.D. a analizat situația politică de după instalarea guvernului Goga-Cuza, adoptînd o moțiune în care se aprecia că prin măsurile luate de guvern „s-a creat înăuntrul o periculoasă stare de nesiguranță”, iar pe plan extern „o atmosferă de neîncredere față de țara noastră, atmosferă care periclitează stabilitatea alianțelor care ne-au garantat granițele și care ne-au asigurat existența în limitele

⁴² „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie 1936.

⁴³ Vezi: Florea Nedelcu, *Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Edit. Dacia, Cluj, 1973.

⁴⁴ Const-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 457.

⁴⁵ „Lumea nouă” anul XXXI, nr. 5 din 3 ianuarie 1938; „Reporter”, anul V, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.

⁴⁶ Conducerea social-democrată și-a justificat măsura invocînd faptul că, C.G.M. nu ar fi o organizație subordonată P.S.D. și, în consecință, organizația capitalei nu ar fi avut competența să aplice sancțiunile. („Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie 1938).

⁴⁷ Cu toate apelurile la liniște și disciplină, cu amenințările și sancțiunile aplicate, membrii de partid, secțiunile, masele sindicale din Valea Jiului, Banat, București, Cernăuți ș.a. au continuat să-și exprime nemulțumirea și revolta împotriva liderilor oportuniști sindicali. („Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie; nr. 6 din 6 februarie; nr. 7 din 13 februarie 1938; „Știința”, anul VII, nr. 5 (95) din 28 februarie 1938).

firești ale poporului românesc".⁴⁸ Comitetul executiv al P.S.D. apela la toate partidele democratice să se unească pentru a putea da țării un guvern capabil să salveze țara. O asemenea poziție, conformă cu interesele generale ale forțelor democratice, a înlesnit, în etapa următoare, o mai bună conlucrare a socialiștilor cu comuniștii, cu toți acei care se postau pe o platformă patriotică și democratică.

Față de problema colaborării cu partidele burgheze, P.S.D. a păstrat, o perioadă de timp, o pronunțată rezervă. Experiența tristă a colaborării în etapa anterioară cu național-țărăniștii a creat o reacție puternică în partid, fapt reflectat de criticile severe care s-au adus conducerii partidului la Congresele generale ale P.S.D. din 1933 și 1936. Sub presiunea unei asemenea stări de spirit, Congresul al XV-lea al P.S.D. (1933) a formulat aprecierea că „în țara noastră toate partidele burgheze sînt în fond reacționare și întrebunțează parole democratice, doar pentru înșelarea maselor”.⁴⁹ Exprimînd punctul de vedere al stîngii social-democrate, Teodor Iordăchescu s-a pronunțat, la Congresul social-democrat din 1936, împotriva oricărei conlucrări cu partidele burgheze, recomandînd colaborarea cu proletariatul, singurul care „este sincer democrat”.⁵⁰ Din momentul în care, atît la noi, cît și pe plan internațional, s-a lansat lozincă frontului popular, liderii social-democrați se arată din nou favorabili alianțelor cu partidele burgheze. Tratatul inițiat de P.S.D. pentru a realiza colaborarea cu P.N.T., îndeosebi pentru înfăptuirea „frontului democratic”, n-au dat rezultate, precum și fără efect au rămas discuțiile cu gruparea radical-țărăniștă a lui Gr. Iunian, de care social-democrații se simțeau mai apropiați.⁵¹

În cadrul mișcării socialiste, Partidul Social-Democrat s-a arătat dispus să concilieze raporturile cu Partidul Socialist Unitar.⁵² Referindu-se la apropierea de gruparea ghelesteristă, Lotar Rădăceanu declara că ușile partidului „sînt totdeauna deschise pentru acești tovarăși și nu avem de gînd să le cerem nici o condiție umiltoare”.⁵³ În schimb, liderii social-democrați de dreapta s-au pronunțat cu hotărîre împotriva oricărei colaborări cu Partidul Socialist (Popovici).⁵⁴

Deosebiri de păreri, unele fundamentale, între social-democrați și comuniști⁵⁵, care s-au acumulat în anii îndelungați ai sciziei, uneori fiind alimentate artificial atît din interiorul mișcării muncitorești cît și din exteriorul ei, și-au pus amprenta asupra relațiilor dintre P.C.R. și P.S.D. Cu toate acestea, anii 1934—1938 reprezintă o etapă importantă pe linia apropierii și înțelegerii dintre comuniști și socialiști. În lupta comună împotriva ofensivei capitaliste

⁴⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapele 1, 1929; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.

⁴⁹ „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 20 din 14 mai 1933.

⁵⁰ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie 1936.

⁵¹ Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 447—448.

⁵² „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 20 din 16 mai; nr. 22 din 30 mai 1937.

⁵³ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie 1936.

⁵⁴ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 20 din 16 mai; nr. 22 din 30 mai 1937.

⁵⁵ După aprecierile lui Const.-Titel Petrescu, deosebirile fundamentale care despărteau cele două partide se refereau la: organizarea partidului, raportul dintre partid și sindicate, concepția asupra revoluției sociale, asupra dictaturii proletariatului (*Socialismul în România*, p. 360—364).

și, îndeosebi, a pericolului fascist, divergențele s-au atenuat, deschizând calea colaborării și a luptei comune. Înțelegerea și reconcilierea dintre comuniști și socialiști era nu numai necesară dar și posibilă, aceasta datorită, în primul rând, liniei politico-tactice tot mai realiste a Partidului Comunist Român. Însuși C. Titel Petrescu recunoștea că, în comparație cu perioada 1919—1920, „comunismul a evoluat și ca doctrină și ca tactică”.⁵⁶ La rîndul său, Partidul Social-Democrat, cu toate deviațiile sale ideologice și tactice, „nu s-a înfundat cu totul în făgașul, pe care au apucat și sucombat unele dintre cele mai mari partide social-democrate străine”⁵⁷, după cum remarcă M. Gh. Bujor.

Pe plan internațional, P.S.D. a continuat să întrețină strînse legături cu Internaționala Muncitoare Socialistă, căreia îi era afiliat, precum și cu celelalte partide socialiste și social-democrate. În contextul acestor raporturi, P.S.D. a participat, prin reprezentanții săi, la importante reuniuni internaționale, cum ar fi Conferința Internațională a partidelor socialiste de la Paris (august 1933), care a analizat sarcinile ce reveneau clasei muncitoare în lupta împotriva fascismului, Congresul al VII-lea al Federației Sindicale Internaționale (iulie 1936, Londra), care s-a transformat și el într-o puternică manifestare antifascistă ș.a.⁵⁸ Cu toate greutățile financiare pe care le avea de înfruntat, P.S.D. a trimis delegații la unele congrese ale partidelor socialiste. Astfel, Eftimie Gherman a fost prezent la Congresul de reconstituire al partidului socialist iugoslav din 1934, Lotar Rădăceanu a participat la congresele partidului social-democrat maghiar din 1935 și a partidului social-democrat ceh din 1937, Const. Titel Petrescu a reprezentat partidul la Congresul partidului socialist francez din iunie 1937.⁵⁹

Partidul Social-Democrat a primit, la rîndul său, vizita unor delegații străine. Așa de exemplu, cu prilejul congresului internațional interparlamentar de comerț al statelor Micii Înțelegeri din septembrie 1936, desfășurat la București, grupul parlamentar ceh a avut întrevederi cu reprezentanți ai conducerii P.S.D. și ai presei socialiste.⁶⁰

Activitatea internațională a P.S.D. a îmbrăcat diverse alte forme, ca: acțiuni de solidaritate internațională cu lupta forțelor antifasciste din alte țări,^{60a} aniversarea și comemorarea unor evenimente și personalități importante din istoria proletariatului internațional etc.

Deși înfrînt în alegerile parlamentare din decembrie 1933 și deci lipsit de posibilitatea de a-și trimite reprezentanți în parlament (singurul reprezentant social-democrat în forul legislativ al țării a fost, toată perioada 1934—1937, senatorul Iosif Jumanca), Partidul Social-Democrat, avînd sub influența sa Confederația Generală a Muncii, Uniunea Tineretului Muncitor Socialist, Centrăla Educativă și sportivă a Muncitorilor din România, dispunînd de o presă

⁵⁶ Vezi: Const.-Titel Petrescu, *Socialismul în România*, p. 360.

⁵⁷ „Vremuri noi”, anul IV, nr. 4 din 1936, p. 28.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 89; „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 20 din 14 mai; nr. 35 din 27 august; nr. 37 din 10 septembrie 1933; *Idem*, anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie; nr. 20 din 19 iunie; nr. 31 din 2 august 1936.

⁵⁹ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie 1936; *Idem*, anul XXXI, nr. 20 din 16 mai; nr. 23 din 6 iunie; nr. 27 din 4 iulie 1937.

⁶⁰ Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 453—454.

^{60a} a Nicolae Jurca, *Solidaritatea mișcării muncitorești din România cu lupta forțelor democratice și progresiste din alte țări* (1933—1939), în „Revista de istorie” nr. 1/1976.

legală, a jucat un rol relativ important în opoziția politică a țării. Cu mențiunea care se cuvine făcută că datorită insuficiențelor lor organizatorice, tactice și programatice, social-democrații „n-au putut mobiliza opinia publică a țării, n-au reușit să determine un curent de masă capabil să înădrească puternic asupra evoluției noastre politice”.⁶¹

În cadrul mișcării socialiste, un loc distinct l-a ocupat *Partidul Socialist Unitar*. Constituită la 24 august 1933, prin fuziunea Partidului Socialist Independent cu Partidul Socialist (Popovici), noua formațiune politică socialistă își propunea, în principal, regruparea tuturor fracțiunilor muncitorești în cadrele partidului unic al clasei muncitoare.⁶² Rezultat al unor succesive grupări și regrupări de disidențe de stînga social-democrate, nemulțumite de politica reformistă a conducerii P.S.D., Partidul Socialist Unitar s-a situat, pe toată durata existenței sale, pe poziții, în general, intransigente de clasă, respingînd orice colaborare cu partidele burgheze. Pericolului fascist tot mai amenințator, P.S.U. îi opunea frontul unic al acțiunii proletare, neînțelegînd însă necesitatea unei coaliții mai largi a tuturor forțelor democratice.⁶³

Deși a activat legal, a fost permanent împiedicat de autorități să-și extindă propaganda și organizațiile. În noiembrie 1934, odată cu alte organizații democratice, guvernul liberal a dizolvat sindicatele independente, aflate sub influența Partidului Socialist Unitar.⁶⁴

În activitatea sa, P.S.U. se sprijinea pe Uniunea Tineretului Socialist Unitar și Uniunea Femeilor Muncitoare. Deși era un partid mic, dar „stegar, dinamic”⁶⁵, prin programul său de revendicări, prin ținuta socialistă a acțiunilor sale, prin hotărîrea cu care a acționat pentru realizarea unității muncitorești, P.S.U. a jucat un rol important în mișcarea socialistă, precum și în ansamblul mișcării muncitorești. Mai deschis spre colaborarea cu Partidul Comunist Român, cu celelalte detașamente muncitorești, P.S.U. a contribuit la netezirea asperităților și divergențelor care mai dăinuiau în mișcarea muncitorească din România, îndeplinind, adesea, rolul unui liant al acesteia. În condițiile creșterii pericolului fascist pe plan intern și extern, Partidul Socialist Unitar s-a apropiat tot mai mult de Partidul Comunist Român pentru desfășurarea în comun a unor acțiuni împotriva fascismului și pentru realizarea unității clasei muncitoare.

Pe plan internațional, Partidul Socialist Unitar a fost afiliat Biroului Internațional pentru unitatea socialistă, cu sediul la Londra.

În octombrie 1935 gruparea condusă de Constantin Popovici a părăsit Partidul Socialist Unitar și a reconstituit *Partidul Socialist*⁶⁶, care, în noua sa formă, și-a însușit programul de acțiune adoptat în 1933, pe care l-a amendat

⁶¹ Lotar Rădăceanu, *Studii marxiste*, Edit. SOCEC et Co., S.A.R., București, 1946, p. 63.

⁶² „Proletarul”, anul VI, nr. 60 din 3 septembrie; nr. 63 din 15—29 octombrie 1933; „Unificarea socialistă”, anul VI, nr. 60 din 30 septembrie 1933.

⁶³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapele 95, 100, 119, 136.

⁶⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapa 64, „Proletarul”, anul VII, nr. 83 din 2 decembrie 1934.

⁶⁵ Nicolae Deleanu, *Scurt istoric al mișcării socialiste*, p. 37.

⁶⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapele 49, 105, 108, 109, 110, 113, 141, 160, 161; „Scînteia”, anul V, nr. 27—28 (67) din decembrie 1935; „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 42 din 20 octombrie 1935; „Valul”, anul I, nr. 1 din 21 octombrie 1935.

cu unele puncte noi, impuse de necesitățile momentului.⁶⁷ Pe lângă partid au funcționat organizația tineretului socialist, cercul studenților socialiști, cercul feminin ș.a., a căror activitate a fost orientată, îndeosebi, spre atragerea lor la lupta împotriva fascismului și organizațiilor sale.⁶⁸ În anii 1935—1937 gruparea socialistă condusă de Constantin Popovici a fost prezentă la numeroase acțiuni organizate de P.C.R. în vederea înfăptuirii frontului unic muncitoresc și a frontului popular antifascist.

Cîmpul de acțiune al partidului s-a extins în special în Vechiul Regat și Basarabia. Cu toate că a fost una din grupările socialiste cu rază de acțiune redusă, a jucat un rol important în acțiunea de înfăptuire a unității muncitorești, de concentrare a forțelor democratice în lupta pentru apărarea intereselor fundamentale ale maselor populare, împotriva pericolului fascist și de război.

Judecată în contextul social-economic și politic al României interbelice, mișcarea socialistă și social-democrată se situează, după cea comunistă, ca cea mai avansată forță politică a țării. Animate de idealurile nobile ale socialismului, partidele și organizațiile socialiste și-au propus ca obiectiv strategic final edificarea societății socialiste. Avînd sub influența lor o parte a clasei muncitoare, a țărănimii, a unor pături mic burgheze, ele au acționat în direcția apărării intereselor acestora, înscriind în programul lor obiective ca: lupta împotriva exploatării capitaliste, apărarea drepturilor și libertăților democratice, lupta împotriva organizațiilor fasciste, apărarea independenței și suveranității naționale ș.a.

După opinia noastră, atît din punct de vedere al țelului strategic final, cît și al obiectivelor imediate de luptă, între mișcarea comunistă și cea socialistă existau evidente puncte de convergență. Deosebiri de ordin tactic au generat și au stat, mai ales, la baza scindării mișcării muncitorești, au întretinut disensiunile și fricțiunile, care au adus atîtea prejudicii cauzei revoluționare, inclusiv luptei antifasciste.

Locul și rolul mișcării socialiste în viața social-politică a țării în această perioadă este demonstrat nu atît prin numărul membrilor ei, cît mai ales prin influența pe care a exercitat-o asupra unei părți importante a clasei muncitoare, a țărănimii și a altor categorii sociale. E drept că forța și influența mișcării socialiste au fost sensibil diminuate nu numai de carențele ei politico-tactice, ci și de faptul că ea era fărâmițată în mai multe partide politice. Unitatea, care a lipsit nu numai mișcării socialiste, ci și celei muncitorești în ansamblu, ar fi potențat forța combativă a clasei muncitoare într-o etapă cînd nevoia ei se resimțea mai mult ca oricînd.

⁶⁷ Punctele programatice ale P.S. prevedeau: a) Activitatea partidului să fie concentrată în jurul unui singur obiectiv — apărarea intereselor maselor muncitoare; b) Înălțurarea carieristilor politici prin formarea de cadre capabile de muncă și sacrificii; c) Lupta împotriva fascismului și organizațiilor sale; d) Lupta împotriva războiului, pentru pace; e) Colaborarea cu burghezia democrată numai în cazul unui pericol din partea fascismului ș.a. (*Politica și partidele politice în România*, Londra, 1936, p. 121—131).

⁶⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 198, mapele 13, 14, 19, 42, 45, 140; „Dimineața”, anul 32, nr. 10437 din 15 ianuarie 1936.

— Zusammenfassung —

Der Verfasser analysiert die organisatorische Entwicklung der sozialistischen und sozialdemokratischen Bewegung in Rumänien, beginnend mit dem Jahre 1921, als sich die Spaltung der Arbeiterbewegung vollzog, bis Februar 1938, als die königliche Diktatur Fuß faßte. Gleichzeitig werden die wichtigsten Entwicklungen, Tendenzen und Bewegungen, die in dieser Zeitspanne innerhalb der sozialistischen Bewegung aus Rumänien stattgefunden haben, analysiert und hervorgehoben. Diese Entwicklungen und Tendenzen, die die Aktivität und den Kampf der Sozialisten beeinflußt haben, werden von allen Gesichtspunkten — sowohl vom organisatorischen als auch vom politischen und ideologischen — beleuchtet.

Es wird danach getrachtet, Stellung und Rolle der sozialistischen und sozialdemokratischen Bewegung jeder einzelnen Partei im Gesamtbild des sozial-politischen Lebens in Rumänien zu klären. Im Aufsatz wird hervorgehoben, daß die sozialistische Bewegung neben der kommunistischen, die fortschrittlichste politische Kraft des Landes darstellte. Von den edlen Idealen des Sozialismus angespornt, haben sich sozialistischen Parteien und Organisationen die Errichtung der sozialistischen Gesellschaft zum Ziel gesetzt.

Nach der Meinung des Autors gab es für die sozialistische und kommunistische Bewegung Konvergenzpunkte, sowohl was das strategische Ziel, als auch was die sofortigen Kampfziele anbelangte. Die Spaltung der Arbeiterbewegung ist auf die taktischen Unterschiede zurückzuführen. Diese Zergliederungen und Reibungen innerhalb der Arbeiterklasse haben der revolutionären Bewegung sehr geschadet.

UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA LEGISLAȚIA MUNCII MINORILOR ȘI TINERETULUI MUNCITOR ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

ȘTEFAN CIÖBANU

Una dintre coordonatele majore ale studierii mișcării greviste a tineretului, a tuturor detașamentelor clasei muncitoare, o constituie cunoașterea momentelor importante ale luptei pentru adoptarea și impunerea unei legislații a muncii. Legarea luptei tineretului pentru revendicări economice și politice cu caracter propriu de acțiunea generală desfășurată pe plan național de clasa muncitoare, de alte forțe progresiste, pentru impunerea unei legislații avansate a contribuit la implicarea tineretului în procesele fundamentale ale istoriei noastre interbelice, la lupta generală a întregului popor pentru progresul economic și social al țării.

Lupta pentru elaborarea unei legislații de ocrotire a minorilor și tineretului se înscrie în concepția generală, strategică și tactică, a partidului clasei muncitoare. Conducerea de către partid a tineretului, preocuparea lui statornică pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă, de viață și pregătire profesională — obiective majore ale legislației muncii, trebuie privită atît ca cerință obiectivă a acestei categorii sociale, cît și în lumina unei cerințe cu caracter mai general și anume, necesitatea asigurării continuității progresului social, a unității generațiilor, în acest scop tineretul reprezentînd implicit ajutorul și schimbul de mîine al partidului, viitorul societății. K. Marx sublinia în această privință că chiar de la apariția relațiilor de producție capitaliste „cei mai avansați muncitori și-au dat foarte bine seama de faptul că viitorul clasei lor, și ca atare al omenirii, depinde întrutotul de educarea și ocrotirea tinerei generații”.¹ Prin urmare, destinele clasei muncitoare depind, în mare măsură, de tineretul care completează rîndurile ei devenind o forță activă în procesul dezvoltării istorice.

---

¹ K. Marx, *Opere*, vol. 16, Editura pentru literatură politică, București, 1955, p. 198.

De altfel, cu însemnate limite de concepție și acțiune practică, și clasele dominante își dădeau seama că adoptarea unei legislații a tineretului poate avea o influență pozitivă asupra dezvoltării ulterioare a forței de muncă pe care o reprezintă tînăra generație și deci, implicit, garanția unor profituri cît mai mari.

Problemele legislației muncii minorilor și tineretului, ca de altfel întreaga legislație a muncii în perioada la care ne referim, au preocupat pe numeroși istorici, juriști, economiști și oameni politici. Cea mai mare parte a autorilor² au reflectat în lucrările lor atît concepția politică și de guvernare a partidelor din care făceau parte, cît și interesele statului burghez, cea mai mare parte a concluziilor formulate avînd firește un vădit caracter subiectiv, apologetic. Principala lacună a acestor lucrări derivă din faptul că în prezentarea legislației muncii nu se pleacă de la analiza raporturilor obiective care se stabilesc în procesul de producție capitalistă, ci se limitează la dezideratul asigurării „păcii sociale“, firește din punctul de vedere al intereselor capitaliste, la comentarea laudativă a legilor care s-au pregătit și au trecut prin parlament. Cu tot caracterul lor de clasă, lucrările la care ne referim au o valoare documentară indiscutabilă pentru înțelegerea conținutului și modului în care s-a elaborat legislația muncii minorilor și tineretului în perioada interbelică, ele conținînd și unele opinii judicioase cu privire la dezvoltarea clasei muncitoare, respectiv a tineretului, necesitatea unor reglementări juridice ale raporturilor de muncă, inclusiv cu privire la caracterul limitat al unora dintre măsurile ce s-au preconizat și adoptat.

Aspecte importante ale situației tineretului din țara noastră au fost abordate, în perioada pe care o analizăm, în numeroase publicații oficiale, cum ar fi: „Enciclopedia României“, vol. I și III, „Inspekția muncii“ pe anii 1924—1931 și 1935—1939, „Durata muncii în principalele întreprinderi industriale din țară“, Anuarele statistice, „Recensămîntul din 1930“ ș.a. Cu toate că aceste surse oficiale ne furnizează numeroase informații cu privire la situația tineretului și ucenicilor, la condițiile lor de muncă și pregătire, totuși, datorită modului în care sînt alcătuite, exprimînd opiniile și interesele cercurilor guvernante, datele prezentate în aceste lucrări, nu reflectă în întregime adevărul și ca atare folosirea lor trebuie făcută cu mult discernămint. Desigur, în cercetarea strictă a problemelor legislației muncii minorilor și tineretului un izvor de primă importanță îl reprezintă colecțiile de legi, expunerile de motive care le însoțesc, precum și dezbaterile parlamentare din perioada respectivă.

Sarcina valorificării critice a tuturor acestor lucrări, a studierii temei- nice a cauzelor adoptării și impunerii legislației muncii în perioada la care ne referim a revenit istoriografiei noastre marxiste. Cercetarea pe un plan superior

² E. Bălțeanu, *Ocotirea femeilor și copiilor muncitori*, București, 1927; En. Nicolau — Botoșani, *Problema ocrotirii femeilor și copiilor și durata muncii*, București, Imprimeriile statului, 1928; D. R. Ioanățescu, *Charta muncii. Contractul colectiv. Organizarea internațională a muncii. Fazele contractului de muncă*, vol. I, București, 1920; Marco I. Barasch, *Legislația muncii în România. Mișcarea legislativă de după război*, București, 1927; D. R. Ioanățescu, *Partidele politice și politica socială*; Gr. Trancu-Iași, *Un deceniu de la înființarea Ministerului Muncii*; I. Răducanu, *Ministerul Muncii. Importanța sa în organizarea de stat a poporului român*, ultimele trei lucrări se află în volumul *Un deceniu de politică socială românească*, București, 1930.

a acestei problematici în ultimii ani este ilustrată de elaborarea unui însemnat număr de lucrări monografice³, studii și articole⁴, dezbateri⁵ etc. în care sînt cuprinse, din anumite unghiuri și pe diferite perioade, și unele aspecte din lupta pentru elaborarea și impunerea unei legislații specifice tineretului.

Cu deosebire, lucrările „Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România 1864—1944” și „Din istoria contractului colectiv în România”, reușesc, pentru prima oară în istoriografia noastră, într-o viziune analitică unitară, concluzii de certă valoare științifică cu privire la caracterul obiectiv al acestei legislații, evoluția ei în strînsă legătură cu dezvoltarea industriei, a întregii societăți românești. Subliniind deopotrivă limitele, precum și caracterul avansat al unora dintre prevederile acestor legi, lucrările la care ne referim au adus și reconsiderările necesare față de unele puncte de vedere unilaterale, care, fie că prezentau întreaga legislație din această perioadă ca avînd un caracter antimuncitoresc, fie că limitau cauzele apariției acestor măsuri legislative numai la dimensiunea exploatarei capitaliste.⁶ Ori, definirea exploatarei capitaliste drept una dintre cauzele principale ale apariției și dezvoltării unei legislații a muncii din țara noastră, motivare reală, de mare însemnătate pentru înțelegerea evoluției capitalismului, a mișcării noastre muncitorești, nu acoperă toate fenomenele și procesele reale prin care trecea societatea românească în perioada de care ne ocupăm.

Observații interesante cu privire la cadrul în care se proiectau și dezbăteau unele măsuri legislative se găsesc și în lucrarea „Din însemnările unui fost reporter parlamentar”. Autorul⁷, observator atent al vieții noastre parlamentare în anii dintre cele două războaie mondiale, surprinde, în mod cronologic, principalele evenimente interne, inclusiv felul în care se pregăteau și adoptau o serie de legi așa cum s-au reflectat în dezbaterile, adesea sterile și politicianiste, a partidelor burgheze în parlament.

Alte lucrări⁸ au abordat cu precădere teme referitoare la unele momente ale procesului de organizare politică a tineretului din România, aspecte ale

³ Ilie Ceaușescu, Nicolae Petreanu, I. Baicu, I. Călin, D. D. Rusu, *Mișcarea muncitorească și legislația muncii din România 1864—1944*, Editura științifică, București, 1972; Ilie Ceaușescu, *Din istoria contractului colectiv în România*, Editura politică, București, 1970; N. N. Constantinescu, *Situația clasei muncitoare din România, 1914—1944*, Editura științifică, București, 1966.

⁴ Ilie Ceaușescu, *Lupta proletariatului din România pentru aplicarea prevederilor democratice ale legilor muncii adoptate în anii 1929—1933*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1968, 21, nr. 1; D. Firoiu, *Legislația privind conflictele de muncă în anii regimului burghez-moșieresc*, în „Anale de istorie”, XII, nr. 4, 1966; D. Șandru, *Contribuții la cunoașterea legislației românești în perioada stabilizării relative a capitalismului*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, „A. D. Xenopol” Iași, nr. 5, 1968; Em. Bold, *Înființarea Ministerului Muncii — martie 1920*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași, Istorie, S. III, T. XX, 1974.

⁵ *Masă rotundă; Procesul grevist din România*, în „Anale de istorie” Nr. 5—6/1970 și Nr. 4/1971.

⁶ Asemenea studii au apărut, îndeosebi, în primii ani de dezvoltare a literaturii noastre istorice marxiste.

⁷ Ion Constantinescu, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar*, Editura politică, București, 1973.

⁸ C. Bărbulescu și colab., *File din istoria U.T.C.*, Editura politică, București, 1971; *Tineretul comunist în acțiune. Contribuții la istoria U.T.C. din România*, Editura științifică, București, 1972; *Tradițiile revoluționare și educația tineretului*, București, 1970.

luptei pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și învățatură, dar nici una dintre acestea nu și-au propus să prezinte într-o viziune unitară problematica, notele specifice și semnificația legislației muncii minorilor și tineretului în perioada interbelică.

În studiul de față ne propunem să prezentăm câteva considerații privind cauzele și necesitatea adoptării unei legislații specifice acestei categorii sociale, principalele legi care reglementau condițiile de muncă și pregătire ale tineretului și ucenicilor, caracterul formal al multora dintre prevederile acestei legislații, oglindire a politicii de exploatare aplicată de burgeoisie tineretului.

Cauzele adoptării unei legislații a muncii minorilor și tineretului în țara noastră în perioada la care ne referim sînt multiple. Ele izvorăsc din amplele prefaceri economice și social-politice care au avut loc în societatea românească începînd cu primii ani postbelici. Între cele mai importante se înscriu mutațiile în evoluția economică a României. Tabloul situației economice și sociale la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX atestă că în țara noastră aveau loc însemnate transformări de ordin cantitativ și calitativ, creșterea însemnată a industriei, accentuarea dezvoltării capitaliste a agriculturii, dezvoltarea mijloacelor de transport, extinderea comerțului; crearea unor instituții corespunzătoare unei asemenea evoluții atestă că România pășea cu pași mult mai rapizi pe calea capitalistă⁹. Ca urmare, compoziția clasei muncitoare a suferit schimbări chiar din anii premergători primului război mondial; proletariatul de fabrică, cu deosebire, a crescut din punct de vedere numeric atît prin grupurile noi de țărani ruinați de intensificarea capitalismului la sate, cît și prin afluxul de femei și copii.

Înfăptuirea unității statale, „eveniment de o covîrșitoare importanță în procesul dezvoltării istorice a națiunii noastre”¹⁰, a realizat cadrul național și social-economic, pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție. Concentrarea într-un stat unic a patrimoniului, resurselor și energiilor întregului popor a stimulat progresul forțelor de producție¹¹, a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești și revoluționare. Este adevărat că războiul provocase însemnate pierderi materiale,¹² determinase distrugerea masivă a aparatului de producție și a unei însemnate părți a forței de muncă. Tocmai necesitatea depășirii acestor greutăți puneau în fața României ca principal obiectiv refacerea și valorificarea potențialului economic și uman de pe întreg cuprinsul țării¹³, lichidarea cît mai grabnică a consecințelor războiului.

⁹ Miron Constantinescu și colab., *Istoria României, Compendiu*, ediția a III-a, Editura dilatică și pedagogică, București, 1974, p. 308.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cvîntare la ședința jubiliară a M.A.N., consacrată celei de a XXV aniversări a Republicii*, 29 decembrie 1972, p. 6.

¹¹ Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1918—1921*, Ed. politică, București, 1971, pag. 21.

¹² Pierderile se ridicau la peste 32 miliarde lei aur. (Vezi, G. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823—1933*, București, 1934, p. 477.

¹³ Aurel Loghin, *Curs de istoria contemporană a României*, partea I, 1918—1933, Iași, 1970, p. 19.

Depășirea acestor greutăți în noua etapă care a urmat sfârșitului războiului, dezvoltarea și consolidarea economiei românești, au dus la antrenarea unui număr din ce în ce mai mare de tineri în producția industrială, amplificând și mai mult cerința soluționării raporturilor de muncă. Așa cum se subliniază în Programul P.C.R.: „În perioada anilor 1921—1930 are loc o dezvoltare mai accentuată a forțelor de producție, îndeosebi a industriei, ceea ce exercită o puternică influență asupra vieții economico-sociale a țării”¹⁴. Dezvoltarea economică din acești ani s-a realizat în proporție însemnată pe seama intensificării procesului de exploatare a oamenilor muncii. Au fost restrânse drepturile și libertățile democratice, s-au accentuat măsurile represive.

Odată cu ieșirea din criza economică, producția industrială și agricolă a României cunoaște un nou avânt atingând în 1938 cel mai înalt nivel cunoscut în orînduirea burgheză. Așa cum sublinia Lucrețiu Pătrășcanu: „În toate compartimentele industriale observăm o creștere rapidă a forței motrice întrebuintate, a numărului de muncitori, a capitalului investit, a volumului și valorii producției”¹⁵. În această perioadă se accentuează concentrarea și centralizarea capitalului, proces care va avea un rol important în viața economică și politică a țării¹⁶. Sesizînd implicațiile de ordin legislativ, inclusiv în domeniul ocrotirii muncii, pe care le aveau aceste prefaceri economice, un cunoscut jurist nota: „Transformările continue ale vieții economice au accentuat și mai mult flagrantă contradicție între societate și legea chemată s-o cîrmuiască”¹⁷.

În anii următori primului război mondial, în țara noastră au avut loc importante deplasări și regroupări de forțe politice, schimbări în raportul forțelor de clasă¹⁸. Tocmai în această perioadă, ca parte a acestui proces politic general, are loc confruntarea și clarificarea ideologică și politică din sînul mișcării muncitorești care se va solda prin apariția pe scena vieții politice a Partidului Comunist Român¹⁹. Intrarea României în noua etapă a dezvoltării social-politice făcea necesară construirea cadrului instituțional care să exprime mai bine noile realități și în același timp să stimuleze desăvîrșirea sudării într-un tot unitar — sub aspect economic, legislativ, administrativ — a statului român întregit²⁰, stat „cu mari posibilități de dezvoltare în viitor”²¹. Început încă din primii ani postbelici, procesul reorganizării și reasezării suprastructurii statale s-a desfășurat în ansamblul său în perioada 1922—1926 și a fost consfințit prin Constituția din 1923, cel mai important act din ansam-

¹⁴ Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism, Editura politică, București, 1975, p. 40.

¹⁵ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Editura politică, București, 1970, pag. 14—15.

¹⁶ Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938—1940)*, Editura politică, București, 1970, p. 7—14; Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 24—41.

¹⁷ Marco Barasch, *Elemente de economie socială și legislație muncitorească*, Curs, București, 1928, p. 51.

¹⁸ Aron Petric, *Cu privire la trăsăturile regimului social-politic din România în anii de după 1918*. „Forum”, Științe sociale, VI, 1971, p. 46.

¹⁹ Ion Popescu-Puțuri și colab., *Crearea Partidului Comunist Român, mai 1921*, Editura științifică, București, 1971; Clara Cușnir-Mihailovici și colab., *Mișcarea muncitorească din România, 1916—1921. Crearea P.C.R.*, Editura politică, București, 1971.

²⁰ Marin Nedelea, *Trăsături ale situației social-economice și ale vieții politice din România în anii 1922—1926*, în „Anale de istorie” nr. 6/1974, p. 52.

²¹ C. Titel-Petrescu, *Clasa muncitoare și politica socială*, în vol. „Un deceniu de politică socială românească”, București, 1930, p. 122.

blul măsurilor legislative elaborat în perioada stabilizării relative a capitalismului²².

Noua configurație social-economică a României „a adus cu sine, ca o consecință firească, nevoia reglementării raporturilor dintre factorii producției”²³, reglementări care să exprime, pe de o parte, „complexitatea din ce în ce mai accentuată a raporturilor dintre capital și muncă”²⁴, dat fiind că „reglementările anterioare nu mai erau suficiente”²⁵, iar pe de altă parte, să pună capăt divergențelor de legislație ungară, austriacă, rusă, aplicate pînă atunci în provinciile românești aflate sub stăpînire străină, respectiv în Ardeal, Bucovina și Basarabia²⁶, deoarece existența la sfîrșitul primului război mondial a unor reglementări diferite în pregătirea forței de muncă, inclusiv a tineretului, constituia o frînă importantă în pregătirea profesională și ocrotirea tinerei generații, în procesul refacerii și dezvoltării mai rapide a economiei românești.

Lupta revoluționară împotriva exploatării capitaliste a constituit, fără îndoială, una din cauzele principale ale apariției și dezvoltării legislației muncii. Situația economică a țării, agravată de consecințele războiului, înrăutățirea condițiilor de muncă ale clasei muncitoare, a celorlalte categorii de oameni ai muncii, măsurile represive împotriva forțelor progresiste au determinat o ascuțire a contradicțiilor sociale care măcinau regimul burghezo-moșieresc. De altfel, fenomenul cel mai caracteristic și semnificativ pentru frămîntările social-politice din această perioadă l-a constituit intensificarea impetuoasă a acțiunilor și combativității clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității progresiste și a altor categorii sociale care se ridicau cu hotărîre la lupta pentru reforme radicale și drepturi democratice*, îmbunătățirea situației lor materiale, pentru eliberare socială²⁷.

Această situație din perioada postbelică a determinat și o radicalizare a tineretului exploatat. Afirmîndu-și de la început identitatea de interese cu cele ale clasei muncitoare, tineretul muncitor a participat activ la toate acțiunile social-economice și politice din acești ani. Lucrețiu Pătrășcanu arată în „Raportul privind reorganizarea mișcării tineretului”, în martie 1922, că „ar fi o greșeală dacă lupta economică, lupta de zi cu zi pe care o trăiește și o poartă muncitorul tînăr — poate mai greu ca cel vîrstnic — ar fi lăsată la o parte” și activitatea tineretului muncitor organizat s-ar limita numai la acțiuni culturale etc²⁸.

Ca urmare a unor asemenea condiții, mișcarea muncitorească din România a pus în centrul activității ei, în întreaga perioadă ce a urmat primului război mondial, alături de alte revendicări economice și politice și problemele de bază

²² D. Șandru, *op. cit.*, p. 162.

²³ C. Titel-Petrescu, *op. cit.*, p. 122.

²⁴ Marco Barasch, *Legislația muncii în cadrul politicii sociale*, București, 1936, p. 19.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ C. Titel-Petrescu, *op. cit.*, p. 122.

* „Unirea — remarcă reporterul parlamentar Ion Constantinescu — a adus cu sine înfăptuirea unei dreptăți istorice, din care trebuiau să decurgă toate celelalte dreptăți ce-i lipseau poporului atunci”. (I. Constantinescu, *op. cit.*, p. 7).

²⁷ Ștefan Ciobanu împreună cu colaboratorii, *Țolul istoric al partidului clasei muncitoare în societatea capitalistă*, în „*Curs de Socialism științific*”, ed. a II-a. Editura politică, București, 1975, p. 193—197.

²⁸ Lucrețiu Pătrășcanu, *Texte social-politice 1921—1938*, Editura politică, București, 1975, p. 29.

ale protecției muncii minorilor și tineretului. Aceasta era cu atât mai necesară cu cât în toate publicațiile vremii ca și în numeroase rapoarte ale inspectorilor de muncă se relevă cu claritate că atât industria mare cât și industria mică, în lipsa unor reglementări privind ocrotirea muncii tineretului și minorilor, abuza în chip nepermis de munca acestei categorii sociale.

O caracteristică importantă a vieții politice din România, rezultat al deplasării spre stînga ce caracterizează acțiunea maselor populare și cercurilor progresiste în anii postbelici, a constituit-o dezvoltarea unui larg curent de opinie democratică privind necesitatea adoptării unor reforme radicale pe plan economic și social, implicit în domeniul ocrotirii muncii. Este însă fapt cunoscut că „la patrimoniul valorilor de idei creatoare care să vizeze dezvoltarea ascendentă a României în noua perioadă, reprezentanții burgheziei și în general ideologia burgheză nu au dat un răspuns pe măsura așteptărilor”²⁹.

În perimetrul dezbaterilor social-politice și programatice ale epocii, pornite — după opinia noastră — și din perspectiva obligațiilor României derivate din partea a XIII-a a Tratatului de la Versailles și convențiilor internaționale ce au urmat³⁰, problematica muncitorească se contura ca una dintre temele majore. „Toate sistemele de organizare ale sociologilor — nota D. R. Ioanițescu — se învârtesc împrejurul acestei chestiuni și toate eforturile economiștilor se îndreaptă în căutarea pietrei filosofale” respectiv „cum se poate reglementa munca pentru ca existența lucrătorului să fie asigurată și societatea să fie scutită de mișcări violente”³¹. De fapt, nu soarta propriu-zisă a lucrătorului constituia „piatra filosofală” în aceste căutări, ci grija explicită pentru „asigurarea unei colaborări armonioase între capital și muncă”³². „Politicii sociale — se preciza într-o cunoscută lucrare — îi revine sarcina de a îndruma pe legiuitor pe cale spre asigurarea păcii sociale prin coordonarea armonioasă a tuturor forțelor productive ale nației sub egida statului”³³. Cît privește rolul statului în politica socială, el „trebuie să se reducă la menținerea echilibrului social, la salvagardarea intereselor superioare ale nației, lăsînd interesele particulare să se adapteze unele la altele”³⁴. În sfîrșit, terenul propriu-zis al legislației muncii urma să fie situat „între minimul pe care îl cere prevederea socială (clauzele internaționale, C.S.) și limita pe care o impune ameliorarea soartei lucrătorilor posibilitățile economice”³⁵.

Modul de producție și legile care-l guvernau pretindeau ca, într-o măsură oarecare, și forța de muncă tină să fie ocrotită în condițiile utilizării ei pe scară mai întinsă și la un preț tot mai scăzut, întrucît degradarea fizică și morală neîntreruptă a acestei categorii sociale periclita însuși viitorul economic al statului. „Problema ocrotirii muncii copiilor — susținea un deputat liberal — trebuie privită, mai presus de orice argumentare, deci, prin prisma

²⁹ Titu Georgescu, *Între două revoluții*, Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 1974, p. 194.

³⁰ D. R. Ioanițescu, *op. cit.*, p. 162.

³¹ *Ibidem*, p. 10—11.

³² *Legislația muncii în România*, în „*Enciclopedia României*”, vol. I (1938), Fundația Regele Carol, Imprimeria Națională, p. 593.

³³ Marco Barasch, *Legislația muncii în cadrul politicii sociale*, în vol. „*Un deceniu de politică socială românească*”, p. 212.

³⁴ *Ibidem*, p. 16.

³⁵ *Ibidem*, p. 18.

acestui superior interes social care este în același timp și național³⁶. Se recunoștea astfel că de modul în care se soluționa această problemă depindea însăși mărimea și calitatea forței sociale productive și chiar evoluția viitoare a societății românești.

La rîndul lor, partidele și grupările burgheze, sub presiunea valului revoluționar dar și ca urmare a noilor necesități pe care le reclama viața economică și politică în condițiile postbelice, au afișat chiar din perioada de sfîrșit a primului război mondial diferite programe ce cuprindeau, fie și formal, unele măsuri cu privire la legislația muncitorească³⁷. Aproape în fiecare dintre acestea se găsesc și prevederi care privesc ocrotirea muncii minorilor și tineretului. Astfel, la sfîrșitul anului 1918 liberalii publică un „Manifest”³⁸ unde să făcea cunoscut „noul regim al muncitorimii” în care se prevedeau: ziua de muncă de 8 ore, reorganizarea sistemului de asigurări, ocrotirea muncii femeilor și copiilor etc.³⁹. Pînă și Partidul Conservator-Naționalist într-un „Manifest”⁴⁰ care anunța schimbarea numelui în „Partidul Democratic” promitea ziua de muncă de 8 ore, protecția femeilor și copiilor ș.a.⁴¹ „Programul de muncă al Partidului Național Român”⁴² în capitolul IX — Ocrotirea socială — „cerea” o largă protecție a copiilor, introducerea unei reforme sanitare după modelele cele mai avansate ale apusului, îngrijirea și ajutorarea invalizilor și orfanilor de război... etc.⁴³.

Se poate spune că nu a fost partid ori grupare politică burgheză, care, într-o formă sau alta, să nu fi introdus în programele lor politice și de guvernare prevederi cu caracter de reformă cu privire la protejirea muncii minorilor și tineretului. Aceasta era o expresie a faptului că „atît cercurile guvernante cît și unele elemente mai realiste din rîndul claselor dominante au intuit necesitatea adoptării unor măsuri legislative de ocrotire a muncii spre a impulsiona dezvoltarea producției”⁴⁴.

Aceste programe aveau însă un caracter evaziv, cuprindeau formulări generale, neglijau aspectele pregătirii tinerei generații și mai ales nu menționau care erau căile și mijloacele materiale pentru a le traduce în măsuri practice. Dacă s-a pretins întotdeauna că legătura între partidele burgheze și țară se făceau pe baza programelor, atunci această legătură nu a fost decît o iluzie pentru că făgăduielile ce se făceau în perioada electorală sau preguvernamentală nu erau îndeplinite în anii guvernării.

Problema mișcării revendicative a tineretului, inclusiv lupta pentru adoptarea unei legislații de ocrotire a acestuia, parte integrantă a mișcării munci-

³⁶ En. Nicolau-Botoșani, *op. cit.*, p. 22.

³⁷ Ion Agrigoroaie, *Observații privind programul Partidului Național Liberal în perioada 1918-1921*. în „An. St. Univ. Iași”, Seria III, a. Istorie, Tom. XVI, 1970, fasc. 1, p. 95.

³⁸ Publicat în „Viitorul” nr. 3178 din 2 decembrie 1918. (Promisiuni similare se găsesc și în Manifestul „Către meseriași și muncitori” publicat în „Viitorul” din 11 octombrie 1919).

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Manifest semnat de Take Ionescu în „România” din 27 octombrie 1910.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² „Patria” din 29 aprilie 1921.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Ilie Ceaușescu, *op. cit.*, p. 25.

toarești din România, și-a găsit încă din a doua jumătate a secolului trecut reflectarea în documentele programatice ale organizațiilor politice și profesionale proletare din țara noastră⁴⁵.

Situându-se în fruntea luptei revoluționare pentru progres social, Partidul Comunist Român a ridicat pe un plan superior lupta pentru apărarea tinerei generații dovedindu-se de-a lungul întregii sale istorii exponentul fidel al intereselor specifice ale tineretului, ale ucenicilor și tinerilor lucrători nedreptățiți, lipsiți de un statut social și profesional, aflați la discreția patronilor. Astfel, în Programul P.C.R.⁴⁶ adoptat la primul Congres, în capitolul referitor la „Protecția muncii salariaților” se află și prevederi privind protecția muncii minorilor și tineretului cum ar fi: interzicerea muncii de noapte a copiilor, limitarea zilei de muncă, repaus săptămânal etc. Asemenea prevederi au fost înscrise în toate celelalte documente programatice ale Partidului Comunist Român⁴⁷. Modul în care a conceput și acționat P.C.R. pentru impunerea unor măsuri cât mai eficace vizând apărarea și protejarea tineretului reiese cu elocvență și din faptul că prevederi însemnate privind îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață ale acestuia, au fost incluse chiar în conținutul unor importante acorduri de front comun⁴⁸ cât și în programe ale organizațiilor antifasciste⁴⁹ conduse sau îndrumate de partid.

Un rol însemnat în apărarea intereselor clasei muncitoare inclusiv ale tineretului, în impunerea unei legislații specifice acestuia, l-a avut activitatea Federației partidelor socialiste, mișcarea socialistă în general din țara noastră. În presă și parlament, la diverse întruniri aceste partide au luat atitudine față de intensificarea exploatarii tineretului, au înscris în programele lor obiective majore privind legislația minorilor și a femeilor⁵⁰, au luptat pentru transpunerea lor în legi ocrotitoare. În sfârșit, în crearea unei stări de spirit favorabile apărării și protejării tineretului, pentru asigurarea unor condiții omenești de viață și muncă, o contribuție de seamă a adus-o presa progresistă, inclusiv unele jurnale care nu erau nemijlocit legate de mișcarea muncitorească.

Se poate afirma deci că problemele legislației muncii minorilor și tineretului constituiau preocupări majore ale activității și luptei organizațiilor politice și profesionale ale proletariatului, că acestea ocupau un loc important în documentele lor programatice, dovedind „o poziție clară față de revendicările majore ale maselor”⁵¹. Cu toate că nu au elaborat un program unitar privind conținutul legislației muncii — între altele și pentru că aceste revendicări erau

⁴⁵ D. D. Rusu, *Mișcarea muncitorească și legislația muncii din România...* p. 30—36; Ilie Ceaușescu, op. cit., p. 33—40.

⁴⁶ „Socialismul” din 7 mai 1921.

⁴⁷ *Documente din Istoria P.C.R.*, ed. a II-a, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 82—85; 141—142; *Documente din Istoria Partidului Comunist din România, 1923—1928*. Editura pentru literatură politică, 1953, p. 265—270.

⁴⁸ Acordul de Front Popular Democratic, intitulat „Pentru apărarea libertăților democratice”, semnat la Tebea în 6 dec. 1935, publicat în „Vremuri noi” (Brașov) nr. 3/1936, p. 20—21.

⁴⁹ Vezi, spre exemplu, documente ale Blocului pentru Apărarea Libertăților Democratice.

⁵⁰ *Documente din Istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. pol., Buc., 1966, p. 95—96; 156—220; *Documente din Istoria P.C.R. 1921—1924*, p. 81—82; 201—204; 232.

⁵¹ Ilie Ceaușescu, P.C.R. — stegarul ..., p. 124.

subordonate obiectivelor finale ale luptei care vizau însăși răsturnarea rîndu-ielilor capitaliste — în aceste documente se găsesc nenumărate revendicări, rezoluții, moțiuni, apeluri în care se arată cu claritate direcțiile de acțiune ale proletariatului pentru apărarea muncii minorilor și tineretului și consfințirea lor în legi ale muncii. Ele au exercitat o substanțială influență atît în orienta-rea luptei clasei muncitoare pentru apărarea intereselor sale majore, cît și pen-tru impunerea celor specifice tineretului, în viața politică în general, deoarece ofereau o alternativă larg democratică, radicală în raport cu toate celelalte partide și grupări politice ale epocii.

După cum este cunoscut, principiile stipulate în secțiunea a XIII-a a tra-tatului de la Versailles și în preambulul corespunzător, precum și convențiile elaborate ulterior de Biroul Internațional al Muncii, au dat naștere unui regim internațional al muncii în cuprinsul căruia se află cuprinse și principalele pre-vederi consacrate ocrotirii muncii minorilor și tineretului: reglementarea dura-tei orelor de muncă, repaus săptămînal, suprimarea lucrului de noapte al copii-lor și limitarea muncii tinerilor pentru a le permite să-și continue educația și să-și asigure dezvoltarea fizică, salariu egal pentru muncă egală etc.⁵².

Deși guvernele care s-au succedat la cîrma țării au tergiversat — dintr-un motiv sau altul — ani de-a rîndul ratificarea și mai ales transpunerea în legi interne a numeroase convenții internaționale privitoare la ocrotirea muncii, totuși nu se poate tăgădui influența exercitată de acest ansamblu de norme legislative cel puțin în crearea unei stări de spirit noi în opinia publică de atunci. Mai întîi, ele au pus în fața legiuitorului român un ansamblu de pre-vederi elaborate în mare parte pe baza progreselor realizate în acest domeniu în țări mai avansate din punct de vedere economic. De fapt s-a și reproșat că la stabilirea lor s-ar fi „luat ca punct de plecare un maximum“, care pentru unele țări, inclusiv pentru România ar fi reprezentat „un punct de sosire“⁵³. Apoi, ratificarea unei convenții internaționale obliga factorii de răspundere în virtutea caracterului acestora de angajamente anticipate* să ia totuși unele măsuri pentru aplicarea lor fie și formală. Se considera că, față de opoziția înverșunată exercitată de patronat, „numai legislația internațională va putea înlătura obstacolele ce le ridică libera concurență în calea protecțiunii legale a muncii“⁵⁴. În sfîrșit, faptul că aceste convenții fixau și unele termene pentru transpunerea lor în legi, au determinat o precipitare a cercurilor conducătoare care și așa erau îngrijorate de avîntul revoluționar fără precedent, specific acestei perioade istorice. Ne-o confirmă chiar unul dintre cei mai prolifici juriști, Marco Barasch, care afirmă că: „Ratificarea celor mai multe dintre convențiile internaționale ne-au obligat să transpunem în legislația noastră principiile de protejire a muncii...“⁵⁵.

⁵² *Tratat de pace între puterile aliate și asociate și Germania și Protocol*, semnate la Versailles la 28 iunie 1919, București, Imprimeriile statului, 1920, p. 105. Vezi și D. R. Ioan-nițescu, *Charta muncii* ... p. 63.

⁵³ Gr. Trancu-Iași, *România și Biroul Internațional al Muncii*, în vol. *Un deceniu de politică socială românească*, p. 239.

* Articolul 405 din tratatul de la Versailles impunea obligația de a face efective dis-pozițiunile acestor convenții.

⁵⁴ Marco Barasch, *Elemente de economia socială* ..., p. 54.

⁵⁵ Marco Barasch, *Legislația muncii* ..., 1936, p. 14.

Firește, nu dorim să se tragă concluzia că adoptarea legislației de ocrotire în România postbelică s-a făcut exclusiv din rațiuni externe. În istoriografia noastră s-a argumentat cu competență faptul că burghezia română era ea însăși interesată, în perioada la care ne referim, să întocmească un program de reforme cu caracter social⁵⁶, program care, credem noi, s-a făcut și sub influența reglementărilor internaționale.

Semnăind însă această influență, nu putem să nu ne referim și la unele neajunsuri ale respectivei legislații internaționale, cel puțin în ce privește prevederile consacrate tineretului, neajunsuri care, într-un fel sau altul, s-au repercutat și în legislația noastră.

O primă serie de neajunsuri izvorăsc chiar din modul în care au fost formulate obiectivele privind ocrotirea muncii minorilor și tineretului în cuprinsul părții a XIII-a a tratatului, respectiv în preambul. Astfel, așa cum remarcă D. R. Ioanițescu, ar fi fost oportun ca în legătură cu ocrotirea muncii minorilor și femeilor să se fi precizat „o limită de vîrstă sub care în nici un caz minorul să nu fie primit în fabrică”⁵⁷. Totodată, era necesar „să se determine norme precise asupra felului muncii, durata muncii, întrebuintarea la lucrările periculoase, imorale, vătămarea sănătății etc.”⁵⁸. De asemenea, o altă lipsă care a influențat uneori neaplicarea acestor prevederi limitate rezidă în aceea că, de fapt, conferința păcii a conceput organizarea muncii, așa cum relevam mai înainte, pe baze internaționale. Ori, ideea unui organism internațional apărea ca un substrat care, neputînd reflecta caracterul specific al legislației diferitelor state, nu convenea puterilor semnatare⁵⁹. De altfel, fostul ministru al muncii, Gr. Trancu-Iași, încercînd să justifice discrepanța dintre numărul convențiilor ratificate și acelea aplicate de statul român, făcea și observația că: „Înainte de a proceda la elaborarea unei convenții internaționale, care să fie realmente aplicabilă, trebuie ținut seama de timpul și de mijloacele de dezvoltare ale țărilor membre ale marii organizații”⁶⁰. În sfîrșit, un alt neajuns se referă la faptul că aceste prevederi cu caracter internațional de protecție nu cuprind sancțiuni pentru țările care „vor refuza adoptarea reformelor muncitorești”⁶¹, ceea ce înlesnea patronatului adoptarea unei permanente opoziții inițiativelor de ocrotire a muncii minorilor și tineretului.

Procesul de adînci prefaceri prin care trecea România în această perioadă și-a pus cu putere amprenta și asupra situației tinerei generații. Tineretul muncitor, care se dezvoltase numericeste, al cărui nivel politic crescuse ca urmare a experienței proprii de luptă și sub influența nemijlocită a clasei muncitoare, a intensificării mișcării revoluționare, avea de jucat un rol însemnat în dezvoltarea economică și social-politică a țării. Evoluția României

⁵⁶ Em. Bold, *op. cit.*, p. 74.

⁵⁷ D. R. Ioanițescu, *op. cit.*, p. 76.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Gr. Trancu-Iași, *România și B.I.M.*, în vol. *Un deceniu de politică socială românească*, p. 239.

⁶¹ D. R. Ioanițescu, *op. cit.*, p. 82.

pe drumul capitalismului, schimbările produse în structura economică, precum și cerințele obiective ale dezvoltării țării noastre pe treptele progresului economic și social, au determinat atragerea în producția modernă și a unui număr sporit de tineri, copii și femei. De fapt, așa cum se recunoștea în chip oficial „Odată cu dezvoltarea marii industrii, nu mai poate fi vorba numai de copii — ucenici, aflați prin micile ateliere; ... acum, marile uzine întrebunțează copiii direct ca lucrători”⁶². Potrivit Recensământului general al populației din 1930, numărul tinerilor între 14—29 de ani ocupați în industrie, agricultură, construcții, transporturi, se ridică la cca. 5 milioane⁶³. Aceeași sursă arată că în întreprinderile capitaliste din diferite ramuri industriale și din comerț lucrau cca. 10 000 copii în vîrstă de pînă la 12 ani și un număr similar de ucenice. Desigur, aceste cifre indicate de statistica burgheză reflectă numai în mică măsură realitatea, pentru că numărul copiilor care lucrau în întreprinderile capitaliste a fost mult mai ridicat⁶⁴. În numeroase ramuri industriale și întreprinderi ponderea tineretului întrece chiar pe cea a muncitorilor adulți. „Inspekția muncii” s-a văzut nevoită să arate că „salariații minori tind să devină din ce în ce mai numeroși în industria noastră”⁶⁵.

Încă din secolul trecut, K. Marx, referindu-se la consecințele atragerii minorilor și tineretului la producția de fabrică, sublinia faptul că: „în măsura în care face superfluă forța musculară mașina devine un mijloc pentru folosirea unor muncitori fără forță musculară, adică nedezvoltați fizicește. Primul cuvînt al folosirii capitaliste a mașinilor a fost munca femeilor și copiilor. Astfel, copiii părăsesc joaca și devin, datorită situației lor sociale, robi ai capitalismului”⁶⁶. Firește că de aici nu trebuie trasă concluzia că atragerea tineretului din țara noastră în producția de fabrică, încă de la sfîrșitul secolului trecut, reprezintă un factor regresiv. De altfel, chiar pentru clasicii marxism-leninismului, antrenarea tineretului în producția materială, privită în general, era considerată în mod obiectiv ca un fenomen progresist. V. I. Lenin, vorbind despre transformările pe care fabrica le-a produs în condițiile de trai ale maselor, în lucrarea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia” releva că „tendința de a interzice complet munca în fabrică a femeilor și a adolescenților sau tendința de a menține orînduirea patriarhală a vieții, care exclude această muncă, ar fi reacționară și utopică”⁶⁷. Totodată, el atrăgea atenția că „... fabrica capitalistă pune aceste categorii ale populației muncitoare în situație deosebit de grea și că, în ceea ce le privește,

⁶² Eugen Nicolau-Botoșani, *op. cit.*, p. 20.

⁶³ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. X, București, 1938, p. XXXI—XXXIII.

⁶⁴ Indicele de creștere a tineretului în sfera activității productive este mult mai mare, deoarece la acest recensămint, în numărul populației active s-a cuprins, pe lângă persoanele care își realizau veniturile din activitatea depusă în ramurile muncii, și un mare număr de persoane cu venituri neprovenite din muncă, precum și copiii sub 14 ani care aveau ocupație la data recensământului la întreprinderile de stat sau particulare.

⁶⁵ „Inspekția muncii” din 1925, p. 19.

⁶⁶ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 403.

⁶⁷ Marx, Engels, Lenin, *Despre rolul industriei în dezvoltarea societății*, Editura poli-

este deosebit de necesară reducerea și reglementarea zilei de lucru, asigurarea unor condiții de muncă igienică etc.⁶⁸.

Iată așadar că reacționară era nu atragerea tineretului pe făgașul unei activități productive utile societății, ci exploatarea prematură — uneori mai acută decât a muncitorilor adulți —, munca extenuantă care se prelungea la 10—16 ore pe zi, condițiile insalubre, plata redusă, abuzurile de toate felurile la care erau supuși copiii și tinerii în întreprinderile capitaliste. În fața acestei situații, mișcarea muncitorească și democratică, presa de toate orientările și chiar unele organisme și publicații de stat au demascată insistent situația mizeră a tineretului, rezistența înverșunată opusă de patroni în ceea ce privește îmbunătățirea situației acestei categorii sociale⁶⁹.

Prelungirea zilei de muncă, adesea peste limitele fiziologice, constituie primul indiciu al exploatării sîngeroase a tineretului în perioada pe care o analizăm. Potrivit anchetei întreprinse de Ministerul Muncii din 1926, peste 30% din personalul întreprinderilor mari efectua mai mult de 8 ore de lucru pe zi⁷⁰. Aceeași anchetă menționează că regimul de durată prelungită a muncii se exercita la 36% din femeile și tinerii unităților anchetate⁷¹, ceea ce arată că de fapt aceste categorii de salariați industriali erau supuse unei exploatări mai crîncene decât muncitorii adulți. Copiii erau întrebuițați la muncile de noapte în diferite ramuri economice. După cum recunoștea chiar „Inspeția muncii”: „... viața acestor copii este din cele mai grele și are consecințe grave asupra sănătății lor fizice și morale”⁷².

Pe lângă durata prelungită și exploatarea accentuată, munca copiilor și tineretului se desfășura în condiții dintre cele mai grele: lipsa de lumină, lipsa de spațiu, de igienă și securitate, toate acestea constituind trăsături obișnuite ale întreprinderilor capitaliste⁷³. Inspectorul regiunii Cluj spune că a întîlnit în vizitele sale ucenici care „lucrează 12—13 ore, fără repaus la amiază sau peste zi; dorm cei mai mulți în atelier pe mesele de lucru. Tratamentul și educația ce primesc lasă foarte mult de dorit”⁷⁴. În numeroase ramuri industriale și întreprinderi ponderea tineretului era mai ridicată ca cea a muncitorilor adulți. Așa cum se poate constata din datele „Statisticii ucenicilor industriali” se poate vedea că erau județe în care numărul ucenicilor ocupați în diferite ramuri ale industriei erau dublu și chiar triplu decât al lucrătorilor adulți (în județele Bacău, de exemplu, proporția ucenicilor era de 217% în anii 1925—1926⁷⁵).

În toată această perioadă salariile muncitorilor tineri pînă la vîrsta de 18 ani erau cu 20—40% mai mici decât cele ale muncitorilor adulți, cu toate că, de cele mai multe ori, îndeplineau aceleași munci. Destul de frecvente erau și cazurile în care ucenicii nu erau retribuiți cu nimic sub pretext că învață meseria. „Patronii se folosesc mai bine ca brațe de muncă

tică. București, 1965, p. 127.

⁶⁵ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, E.S.P.L.P., 1955, p. 515—516.

⁶⁹ Ilie Ceaușescu, *P.C.R. — stegarul ...*, p. 131.

⁷⁰ *Durata muncii*. București, 1926, p. 11—12.

⁷¹ *Ibidem*, p. 12—13.

⁷² „Inspeția muncii în 1928 și 1929”, București, 1930, p. 360.

⁷³ N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 124.

⁷⁴ „Inspeția muncii” în 1925, p. 20.

⁷⁵ „Buletinul muncii”, 1925—1926, p. 47.

de acești ucenici, care în majoritatea cazurilor, fără nici o plată, execută aproape aceași muncă ca și un lucrător adult mijlociu⁷⁵.

În anii crizei, reducerea numărului de salariați era însoțită peste tot de prelungirea duratei muncii și introducerea unui regim de raționalizări cărui i-a căzut victimă în primul rând tineretul. Sînt relevante în acest sens înșăși cuvintele directorului general al muncii, Stavri Cunescu: „Toate întreprinderile care au aplicat raționalizarea, în graba, nepriceperea și poate nesinceritatea lor, au început cu cronometrajul, ca și cum aceasta ar fi fost măsura primă, tipică a raționalizării... În răstimp însă, prescripțiile de igienă și acelea care condiționează efortul și oboseala au fost aplicate într-o mică măsură, iar acele relative la renovarea și modernizarea utilajului și la organizarea personalului... aproape de loc⁷⁷.”

Dacă acestea erau condițiile de muncă în întreprinderile industriale mari în care desigur, datorită concentrării muncitorilor și luptei acestora, situația tineretului mai putea fi ușurată, cu mult mai grea era situația minorilor și ucenicilor în întreprinderile mici, în atelierele capitaliste particulare ca și a celor care efectuau munca la domiciliu. Au fost întilniți minori întrebuințați sub vîrsta prevăzută de lege și salariați minori de ambele sexe întrebuințați la lucrul de noapte, de asemenea, sub vîrsta legală. Ca circumstanță ușurătoare în cazuri de această natură, patronii invocau adeseori împrejurarea că copiii nevîrstnici sînt întrebuințați la un loc cu părinții⁷⁸. Sesizînd consecințele negative ale acestui fenomen, unii juriști se vedeau obligați să ceară: „Stăvilirea abuzurilor ce se comit prin exploatarea muncitorilor la domiciliu pe care lipsa unei organizări profesionale, îi menține într-o permanentă stare de pauperizare“...⁷⁹.

Iată unele aspecte semnificative care definesc situația tineretului muncitor în perioada pe care o analizăm. „Tineretul — spunea un fost ministru al muncii — a cunoscut experiența crudă care l-a adus brusc la o înțelegere a intereselor fundamentale și de acțiune neatinsă pînă atunci⁸⁰. Exploatarea pe scară largă și prematură a tineretului în întreprinderile capitaliste, adeseori cu circumstanțe agravante în raport cu muncitorimea adultă, ostilitatea patronatului, a marelui capital, lipsa unor măsuri eficiente de ocrotire au făcut din tineret o realitate atît de prezentă încît și cei mai aprigi susținători ai rînduielilor burgheze s-au simțit nevoiți să recunoască urgența unor măsuri pentru ocrotirea lui.

Caracterul și limitele principalelor instituții de ocrotire a minorilor și tineretului muncitor

Principala instituție de stat investită să soluționeze multiplele probleme ale legislației sociale care se ridicau în noua etapă istorică în fața societății

⁷⁶ „Inspekția muncii“ în 1924“, p. 25 - 26.

⁷⁷ Stavri Cunescu, *Raționalizarea sub diverse aspecte*. București, 1930, p. 120.

⁷⁸ „Inspekția muncii în 1925“, p. 19.

⁷⁹ Marco Barasch, *op. cit.*, p. 144.

⁸⁰ Ion Răducanu, *Ministerul muncii. Importanța sa ...*, în vol. *Un deceniu de politică socială românească*, 1930, p. 172.

românești a fost Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale creat prin decretul-lege nr. 1327 din 29 martie 1920⁸¹.

Conceput deopotrivă ca „organism de echilibru social”⁸² „pentru realizarea păcii sociale prin justiție socială”⁸³ cât și ca „laborator pentru elaborarea unei cât mai avansate legislațiuni”⁸⁴ „adekvată împrejurărilor”⁸⁵, Ministerul Muncii a avut, cu toate limitele de structură și autoritate, un rol însemnat în politica socială a României interbelice⁸⁶.

Prin legea de organizare a acestui minister au fost trecute de fapt în competența Direcției generale a muncii și a Serviciului de inspecție a muncii toate atribuțiile privitoare la muncă. Articolul 35 al legii fixează următoarele atribuții fundamentale ale acestei Direcții: orientarea profesională și organizarea științifică a muncii, ucenicia, pregătirea și perfecționarea profesională a muncitorilor din industrie și ateliere și a funcționarilor particulari prin înființarea de cămine, adăposturi și instituții de recreare și întrebuintarea timpului liber, plasarea salariaților, reglementarea raporturilor dintre patroni și salariați și intervenția pentru aplanarea conflictelor de muncă, Inspecția muncii etc. Direcția muncii cuprindea 6 servicii dintre care cele mai importante erau: Serviciul pregătirii și calificării profesionale, Serviciul învățământului muncitoresc și al căminelor de ucenici, Serviciul plasării, șomajului și migrațiilor și Serviciul conflictelor și contractelor de muncă⁸⁷.

Această lege este completată prin dispozițiunile regulamentului de punerea ei în aplicare care organizează pentru prima oară atribuțiile Serviciului de inspecție a muncii⁸⁸.

Potrivit art. 37 din regulamentul de aplicare a Legii de organizare a Ministerului Muncii, Direcțiunea generală de profil avea însărcinarea de a se ocupa cu toate chestiunile referitoare la muncă din ramurile industrială, agricolă și casnică, servind atât ca organ de informație și de pregătire a legislației muncii cât și ca organ de aplicare și de supraveghere a aplicării acesteia. Una din principalele neajunsuri ale acestor prevederi este că nu creează și instrumentul juridic pentru a face aplicabile aceste competențe. Caracterul limitat, pe alocuri formal, rezidă și din faptul că „inspectorii muncii nu au dreptul de a adresa patronilor injoncțiuni sancționate prin amenzi cominatorii, nici de a pedepsi prin amenzi contravențiunile flagrante la legile și regulamentele de muncă”⁸⁹. De fapt, aceste atribuții se limitau la dreptul inspectorilor de a preveni autoritățile sanitare sau administrative despre abaterile constatate, care la rândul lor sesizează autoritățile judiciare prin încheierea de procese verbale. Ineficiența acestui sistem era recunoscută chiar de unul din inspectorii muncii care preciza în raportul său pe anul 1924: „În general,

⁸¹ „Monitorul Oficial” nr. 272 din 30 martie 1920, p. 1533.

⁸² I. Setlacec, *Legislația posteroară înființării Ministerului Muncii*, în vol. *Zece ani de politică socială în România, 1920—1930*, p. 116.

⁸³ D. Constantinescu, *Istoricul organizării Ministerului Muncii*, București, 1940, p. 22.

⁸⁴ D. R. Ioanițescu, *op. cit.*, p. 60.

⁸⁵ *Idem*, p. 11.

⁸⁶ Condițiunile în care se înființează Ministerul Muncii, precum și principalele atribuții și realizări ale acestuia sînt analizate pe larg în lucrarea elaborată de Em. Bold, *op. cit.*

⁸⁷ *Enciclopedia României*, vol. I, p. 600.

⁸⁸ „Inspecția muncii în 1924”, p. 11.

⁸⁹ „Inspecția muncii în 1924”, p. 14.

a trebuit să constatăm, și cu ocazia inspecțiilor făcute în octombrie 1924, că, din punctul de vedere al protecției muncii, situația s-a îmbunătățit prea puțin și că o schimbare mai radicală spre bine nu se va putea obține decât când inspectorul muncii va fi autorizat nu numai de a face inspecții, ci va avea și puterea de a face ca dispozițiile legii să se aplice⁹⁰.

Pe de altă parte, însăși competența profesională și moralitatea acestui corp de inspectori lăsa de dorit. Iată ce scria în acest sens chiar publicația oficială a acestui serviciu: „Trebuie să recunoaștem că la început [adică în primii ani de la înființarea Ministerului Muncii], recrutarea elementelor de inspecție a cam lăsat de dorit, atât sub aspectul pregătirii intelectuale, cât și sub raportul moral...⁹¹.

Pentru a ridica, din toate punctele de vedere, autoritatea acestui compartiment, la 13 aprilie 1927 a fost adoptată Legea pentru organizarea Serviciului de inspecție a muncii⁹². Potrivit opiniei exprimate de aceeași publicație oficială, noua lege făcea ca Inspectia muncii să se constituie ca un instrument „de control în aplicațiunea legilor de ocrotire muncitorească, [...] organul informativ cel mai prețios al Ministerului cu privire la problema muncii” și „principalul factor de mediațiune în raporturile dintre elementul patronul și cel salariat⁹³.

Scopul și sfera de aplicabilitate se preciza prin art. 1 „Serviciul de inspecție a muncii funcționează pe lângă Direcțiunea generală a muncii, are însărcinarea de a asigura aplicarea tuturor dispozițiilor legale, regulamentare sau de alt ordin privitoare la condițiile de muncă și la protecția salariaților din întreprinderile industriale sau comerciale, publice sau particulare⁹⁴. Prin art. 2 se stabileau noile însărcinări ale inspectorilor muncii, respectiv: să vegheze la executarea tuturor dispozițiilor legale, regulamentare sau de alt ordin relative la organizarea și protejirea muncii, să stimuleze înființarea și funcționarea școlilor și căminelor de ucenici și în genere a instituțiilor sociale, etc. Alineatele 2 și 3 din art. 5 menționează că ordinele formale ale inspectorilor au forță executorie și ca atare toți acei ce nu se conformau somațiilor făcute puteau fi pedepsiți cu amendă de la 1000 la 50 000 lei iar în caz de recidivă cu închiderea stabilimentului⁹⁵.

În general, se poate spune că acolo unde prevederile acestei legi s-au aplicat, s-a putut constata un reviriment în respectarea normelor de organizare și ocrotire a muncii în general, a ucenicilor și tineretului în special. Cu toate acestea, legea a cuprins atâtea imprecizuni de formulare, a lăsat atâtea posibilități de manevră patronilor, încât aplicarea ei a ridicat numeroase dificultăți. Faptul că potrivit legii inspectorul era obligat să înștiințeze pe patron de inspecția care urma să fie întreprinsă, acesta din urmă putând chiar să-l întovărășască în misiunea sa, a redus simțitor numărul celor care riscau să aplice până la capăt prevederile legii. În plus, exista și temerea inspectorilor,

⁹⁰ *Ibidem*

⁹¹ „Inspecția muncii în 1927”, p. IV.

⁹² „Monitorul Oficial” nr. 82 din 13 aprilie 1927; v. și C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XV—XVI, p. 545.

⁹³ „Inspecția muncii” în 1927”, p. IV.

⁹⁴ C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 545.

⁹⁵ *Ibidem*.

reală de altfel, de a nu evalua corect infracțiunea, sancțiunea ce-i aștepta pentru o astfel de „culpă“ fiind pe cât de precisă pe atât de grea. Astfel, potrivit art. 5, alin. 4, „inspectorii muncii care se vor face vinovați de măsuri arbitrare, pe lângă sancțiunile disciplinare de care se fac pasibili, vor fi răspunzători de daunele cauzate întreprinzătorului⁹⁶, ceea ce îi făcea să ezite chiar și în ce privește formularea unor simple observații pentru neregulile constatate.

Cu toate limitele la care ne-am referit, crearea Ministerului Muncii cât și a Serviciului de inspecție, principalele instituții menite să pună pe baze noi ampla problematică socială în perioada la care ne referim, vor avea o influență pozitivă în elaborarea unei legislații cerute de realitățile postbelice.

Semnificația unor legi cu caracter de ocrotire a minorilor și tineretului muncitor

Primele prevederi în legătură cu ocrotirea muncii minorilor — 8 ore de lucru pe zi pentru ucenici pînă la 15 ani și interzicerea muncii de noapte a acestora — apar în „Legea sanitară“ din 3 aprilie 1885 și în „Regulamentul pentru industriile insalubre“ din 20 septembrie 1894. „Legea minelor“ din 1895 care s-a aplicat pînă în 1924 oprește munca femeilor și copiilor mai mici de 14 ani la lucrări subterane. Prin „Legea pentru organizarea meseriilor“ din martie 1902 au fost introduse măsuri referitoare la limitarea la 10 ore a zilei de muncă a ucenicilor pînă la vârsta de 14 ani din atelierele și stabilimentele industriale mici și la 12 ore pentru cei de 14—16 ani. „Legea asupra muncii minorilor și femeilor din așezămintele industriale și exploatarea miniere“, aplicabilă mării industriei, votată în ianuarie 1906, stabilea limita de vîrstă pentru angajarea ucenicilor la 12 ani și interzicea lucrul de noapte al acestora pînă la 15 ani pentru băieți și 17 ani pentru fete. Abrogată în 1912, ea a fost înlocuită cu „Legea pentru organizarea meseriilor, a creditului și asigurărilor muncitorești“ care, din multe puncte de vedere, constituia o dare înapoi față de prevederile Legii din 1906. Limita de vîrstă pentru angajarea minorilor era fixată la 11 ani iar a zilei de lucru la 8 ore pentru ucenici de 11—15 ani și la 10 ore pentru cei de la 15—18 ani. Se mențineau prevederile anterioare privind lucrul de noapte⁹⁷.

Cu toate că în primii ani după război România ratificase un număr de proiecte de convenții internaționale, între care și unele cu prevederi exprese la ocrotirea copiilor⁹⁸, prima măsură legislativă cu referire la această categorie socială o întîlnim în „Legea minelor“ din 4 iulie 1924⁹⁹. Prin

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Conținutul cit și limitele acestor legi sînt abordate pe larg în lucrările autorilor: D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 26—53; E. Bălțeanu *op. cit.*, p. 3—32, D. R. Ioanțescu, *op. cit.*, p. 5—76 etc.

⁹⁸ De exemplu, proiectele de convenție privind: stabilirea zilei de lucru la 8 ore pe zi și la 48 de ore pe săptămînă; munca de noapte a femeilor; vîrsta minimă de admitere a copiilor în munci industriale, munca de noapte a copiilor în industrie; repaus săptămînal etc.

⁹⁹ „Monitorul Oficial“ nr. 143 din 4 iulie 1924; vezi și C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XI—XII, p. 637 și 650.

art. 81, care este și singurul referitor la ocrotirea tineretului, este interzisă întrebuințarea copiilor sub 18 ani și a femeilor la lucrări miniere subterane¹⁰⁰. Din păcate, potrivit aceleiași articol această interdicție nu se extinde și la lucrările de suprafață. În capitolul sancțiuni, la art. 138 se menționează că la prima abatere de întrebuințare a copiilor sub 18 ani, precum și a femeilor ca lucrători minieri subterani, se va aplica o amendă de 5000—10 000 lei pentru întreținere și de 1000—5000 pentru conducătorul tehnic sau persoana responsabilă. Dacă infracțiunea se repeta, amenda prevăzută se dubla.

Că această prevedere se încălca în mod curent ne-o confirmă nenumărate fapte. Este interesant să urmărim, spre exemplu, decizia Ministerului Industriei și Comerțului nr. H69049 din 29 iulie 1925, care în articolul 2 preciza: „Este interzisă întrebuințarea copiilor sub vârsta de 18 ani la lucrările miniere de abataj și explozie“, ca în articolul următor, să se exprime că: „Este autorizată întrebuințarea copiilor între 14—18 ani la lucrările auxiliare de mină“¹⁰¹. Iată doar un exemplu de felul cum era interpretată și aplicată dispoziția Legii miniere din 1924, care interzicea munca în mină a minorilor sub vârsta de 18 ani.

Pentru a face mai eficientă această prevedere, ea a fost completată prin „Legea pentru modificarea Legii minelor“ din 4 iulie 1924, adoptată la 28 martie 1929¹⁰². Articolul 114 din noua lege preciza că întrebuințarea copiilor și femeilor la lucru în întreprinderile miniere se va face conform legilor de protecție a muncii și convențiilor internaționale în vigoare. Totodată, întreprinderile miniere erau obligate să ia toate măsurile pentru prevenirea accidentelor de muncă. Aceste accidente trebuiau anunțate în termen de 24 de ore și întreprinsă imediat ancheta pentru stabilirea cauzelor. Prin Legea pentru modificarea unor articole din Legea minelor din 28 martie 1929 publicată în Monitorul Oficial la 24 martie 1937 se adăugau noi accente de obligativitate în aplicarea acestor măsuri, ceea ce era o nouă recunoaștere a faptului că multe din prevederile anterioare aveau un caracter formal¹⁰³.

Prima lege de ocrotire care are și meritul că abrogă dispozițiunile legale existente în diverse provincii este „Legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale“¹⁰⁴. Ea abrogă Legea repausului duminical din 14 aprilie 1910¹⁰⁵ din vechiul regat, Legea ungară nr. XIII¹⁰⁶ aplicată în Transilvania și Banat, precum și Legea austriacă din 16 ianuarie 1895 ce se aplica în Bucovina¹⁰⁷.

Legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale are la bază principiul repausului colectiv și duminical¹⁰⁸, aplicabil tuturor salariaților din industrie și comerț. Potrivit art. 1, toți salariații din stabilimentele industriale și comerciale de orice natură se putea bucura de repausul

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Arhivele statului, Deva, fond. Tribunalul Hunedoara-Deva, dos. 3/1926, p. 15.

¹⁰² Monitorul Oficial* nr. 71 din 28 martie 1929; v. și Hamangiu, *op. cit.*, vol. XVII, p. 282.

¹⁰³ Ilie Ceaușescu, *op. cit.*, p. 170.

¹⁰⁴ „Monitorul Oficial“ nr. 131 din 18 iunie 1925.

¹⁰⁵ *Ibidem*, nr. 12 din 14 (27 aprilie) 1910, p. 530—531.

¹⁰⁶ *Enciclopedia României*, vol. I, p. 594.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ Marco Barasch, *Repausul duminical*, București, 1928, p. 13.

duminical, fie că aceștia lucrau în întreprindere sau la domiciliu în baza unui contract de muncă. Regulamentul legii extinde această măsură și asupra ucenicilor, asimilându-i cu salariații. Legea fixează apoi sărbătorile legale și naționale în număr de 11, în care de asemenea urmează a se aproba salariaților un repaus de 24 de ore.

Caracterul acestor prevederi era limitat, dacă avem în vedere că acestea erau însoțite cu nu mai puțin de 4 articole consacrate excepțiilor (7, 11, 12, 17). Legea a încredințat misiunea de a supraveghea aplicarea dispozițiilor ei unui șir nesfârșit de factori: organelor de inspecție și control ale Ministerului Muncii, prefectilor de județe și de poliție, președinților și secretarilor camerelor de muncă și de comerț, procurorilor, judecătorilor de ocol, primarilor, notarilor, jandarmilor etc. O asemenea suprapunere de competențe făcea aproape imposibilă urmărirea aplicării și eficacității acestor reglementări. Cât privește modul în care se respecta această lege, o recunoștea chiar una dintre principalele publicații oficiale ale vremii, când afirmă că: „După 10 ani de aplicare, Legea repausului duminical dă totuși cel mai mare număr de procese-verbale de contravenție”¹⁰².

Intensificarea luptei desfășurate de proletariat în anii de după război pentru recunoașterea unor drepturi fundamentale și în primul rând cel referitor la limitarea duratei muncii pentru masele muncitoare, inclusiv a tineretului, poziția unor cercuri și personalități cu vederi progresiste ale societății românești care se pronunțau pentru luarea de măsuri de protejire a minorilor și tineretului, au obligat pe guvernanți să pună în dezbatere parlamentului „Proiectul de lege asupra ocrotirii muncii minorilor și femeilor și asupra duratei muncii”. Așa cum se recunoștea oficial, punerea în discuția Senatului și Adunării deputaților a acestei legi „s-a datorat și unor necesități impuse de către tendințele de modernizare a producției și implicit a relațiilor dintre capital și muncă”¹¹⁰.

Până la data când s-a dezbătut și adoptat această lege, ocrotirea minorilor și femeilor, cit și regimul duratei muncii făceau obiectul unui mozaic de reglementări. Astfel, pentru ocrotirea acestei categorii sociale, în vechiul regat erau aplicabile cele câteva dispozițiuni cuprinse în Legea meseriilor din 1912, la care ne-am referit. Referindu-se la caracterul limitat al acestor reglementări, D. R. Ioanițescu aprecia că cele patru articole din Legea din 1912 „conțin dispoziții cu totul insuficiente pentru o reală protecțiune a minorilor și femeilor”¹¹¹.

În Ardeal și Banat munca minorilor și femeilor era reglementată prin Codul industrial maghiar nr. XVII din 1884. În Bucovina această situație era reglementată de Codul austriac din 1883. În sfârșit în Basarabia erau în vigoare dispozițiile cuprinse în Statutul muncii industriale din 1883 modificat în 1912.

Lipsa de unitate a reglementărilor caracteriza și regimul duratei muncii minorilor și tineretului. În vechiul regat singurele dispozițiuni legale erau cele

¹⁰⁹ *Enciclopedia României*, vol. I, p. 596.

¹¹⁰ Nicolae Petreanu, *Mișcarea muncitorească și legislația muncii din anii stabilizării relative a capitalismului*, în vol., *Mișcarea muncitorească și legislația muncii*..., p. 152.

¹¹¹ D. R. Ioanițescu, *Charta muncii*..., p. 76.

cuprinse în articolele 36 și 37 ale Legii pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești din 1912. Astfel, articolul 36 stabilea că personale de orice sex care au între 11 și 15 ani nu pot fi obligate să lucreze în fabrici, întreprinderi industriale, ateliere, mai mult de 8 ore, iar persoanele care au între 15—18 ani nu pot fi obligate să lucreze peste 10 ore pe zi. Este semnificativ faptul că peste vârsta de 18 ani legea nu mai acorda nici o protecțiune.

În Transilvania, Banat și celelalte ținuturi românești, care aparținuseră Ungariei, se aplica Decretul nr. XII al fostului Consiliu Dirigent, prin care se reglementează cu începere de la 1 iunie 1919 timpul de muncă în industrie și comerț. În realitate acest decret „nu a avut niciodată putere legală . . . , nici un patron nu a fost pedepsit pentru că nu l-a luat în seamă . . . ”¹¹².

Noua lege era impusă deci și de nevoia uniformizării regimului de ocrotire și durată muncii, atât de diferit în provinciile istorice românești aflate sub stăpânire străină, pînă la desăvîrșirea unității statale în anul 1918.

Cele mai presante cauze însă care impuneau adoptarea unei legi cu acest conținut de ocrotire izvorăsc din situația de fapt a minorilor și tineretului în cîmpul activității productive. Așa cum se recunoaște chiar în Expunerea de motive¹¹³ a acestei legi, prezente de ministrul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale, dr. N. Lupu, „Industrialismul modern a avut ca urmare chemarea într-o măsură foarte accentuată a femeii și copilului în cîmpul muncii”¹¹⁴. Totodată „copiii mici intrați în atmosfera de fabrică sau de atelier, la o vîrstă prea fragedă, supuși unui regim excesiv de muncă, vor deveni în curînd istoviți și vor îngroșa rîndurile acelor muncitori industriali, a căror capacitate de muncă este redusă sub normal . . . ”¹¹⁵. Ca circumstanțe agravante se aduceau rapoartele anuale ale inspectorilor de muncă din care rezulta că atât în industria mică cît și în industria mare copilul era crîncen extenuat. „Supus la munci grele — recunoștea același ministru — acesta lucrează zilnic cu mult peste orele legale, adăpostit și alimentat fiind în condițiuni ce-i periclitează sănătatea”¹¹⁶.

În ce privește durata muncii, se recunoaște deschis că, mai ales în micile întreprinderi, regimul de lucru de 8 ore zilnic sau 48 de ore săptămînal este totdeauna depășit”¹¹⁷. Situația nu era mai bună nici în întreprinderile mari. Prezentînd datele unei anchete întreprinse de Ministerul Muncii în 1926, aceeași expunere de motive arăta că din cele 587 mari întreprinderi anchetate, cu 143 695 de salariați, în 273 dintre acestea se lucrau peste 8 ore¹¹⁸.

După cum este cunoscut, chiar de la nașterea industriei moderne în țara noastră, apologeții burgheziei au căutat să convingă masele muncitoare, inclusiv tineretul, să renunțe la ziua de lucru de 8 ore deoarece, arătau ei, situația materială a clasei muncitoare nu se putea îmbunătăți atîta timp cît nu se

¹¹² A. Topliceanu, *Ziua de 8 ore*, în „Analele economice și statistice”, nr. 1--2 din 1928, p. 158.

¹¹³ *Dezbaterile Adunării deputaților, sesiunea ordinară prelungită. 1927—1928*, p. 2568—2577.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 2569.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 2572

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 2574.

¹¹⁸ *Ibidem*.

munca mai mult pentru dezvoltarea producției. Astfel, economistul St. Zeletin susținea că în România nu erau create condițiile de muncă de 8 ore. Aceasta pentru că, afirmă el, pe de o parte productivitatea muncii este mult mai scăzută decât în țările industriale, iar pe de altă parte muncitorul are alte necesități decât cele strict fiziologice¹¹⁹. În felul acesta, constatarea realistă a nivelului mult mai scăzut al productivității muncii în țara noastră în comparație cu țările dezvoltate industrial din acea perioadă se transformă într-un suport pentru justificarea de către acest ideolog a prelungirii zilei de muncă. Alte cercuri ale burgheziei au încercat să demonstreze că ziua de zece ore „pare a fi maximum de concesiune pe care interesele generale ale economiei le puteau face intereselor speciale ale clasei muncitoare“¹²⁰.

Ca urmare a unor asemenea confruntări de poziții, stimulate de patronat, conținutul proiectului de lege adus spre dezbateră era cunoscut înainte de a fi depus în parlament. Pe de altă parte, parlamentarii din opoziție lipseau în număr foarte mare, împiedicând o analiză de fond a conținutului acestor prevederi. Sînt relevante cuvintele doctorului Nicolae Lupu, în noaptea cînd se dezbătea proiectul de lege în Camera deputaților: „Domnilor, am un singur regret că, în momentul cînd se face legiferarea cea mai importantă pentru clasa muncitoare din România, opoziția, în loc să ia parte la aceste lucrări și să fie bucurătoare că s-a ajuns aici, umbră hai-hui pe străzi“¹²¹.

În același timp, proiectul de lege a provocat o vie nemulțumire a reprezentanților marelui capital care s-au abținut, pînă și în ultimul moment, a-și da votul. Pentru a calma opoziția patronatului, legiuitorii au dat chiar asigurări că aceste prevederi nu vor aduce nici un prejudiciu întreprinderilor. Este semnificativ în acest sens, credem, cuvîntul deputatului Lucian Scui-piewski care spunea: „Domnilor deputați, ... În proiectul de față nu se face o reglementare restrictivă, fiindcă se hotărăște un număr anume de ore zilnice și un quantum de ore, în care muncitorul trebuie să muncească maximum într-o săptămîină, totuși nu este o reglementare restrictivă... Fiindcă dacă ați privi articolul 40 și următoarele, la capitolul II, la derogări, ați vedea că acolo este un corectiv la dispoziția autorităților, stabilit în mod științific, unde se pot face într-adevăr anumite derogări de la dispoziția celor opt ore... Patronul nu trebuie să se alarmeze, căci ați văzut Ministerul Muncii, cit și organele lui, pot modifica, în caz de nevoie, și în special, pentru patroni, lucrările reclamate de necesitățile sporirii consumației“¹²². Multă rezervă manifestau I. G. Duca și Dinu Brătianu, care cereau patronilor să nu le fie teamă, fiindcă, și așa, legea nu se va aplica niciodată¹²³.

Cu toată opoziția pe care a întîmpinat-o dezbaterăa acestei legi, pînă la urmă ea a întrunit voturile necesare. „Legea pentru ocrotirea muncii mino-

¹¹⁹ Șt. Zeletin, *Politica muncii*, în „Dreptatea socială“, nr. 20, 1923, p. 459.

¹²⁰ „Democrația“, nr. 7—8 iulie—august 1922, p. 207.

¹²¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1927—1928*, p. 2613.

¹²² *Ibidem*, p. 2614.

¹²³ Ilie Ceașescu, *Din istoria contractului...*, p. 63.

rilor și femeilor și durata muncii¹²⁴ este structurată pe trei titluri și opt capitole. În titlul I, care este consacrat ocrotirii minorilor și femeilor, se stabilesc o serie de dispozițiuni, cum ar fi definierea minorului: „Sînt considerați minori, în sensul legii de față, copiii sub vîrsta de 18 ani, întrebuițați în puterea unei convențiuni de muncă, ca lucrători, ajutori, ucenici sau în alte ocupații asemănătoare în întreprinderile industriale sau comerciale de orice natură...” (art. 1); vîrsta minimă de 14 ani pentru admiterea în întreprinderile industriale sau comerciale (art. 5), cu condiția să posede un certificat oficial de sănătate și aptitudine pentru munca căreia voiesc să se consacre (art. 5); interzicerea muncii de noapte a tinerilor sub 18 ani (art. 9); oprirea întrebuițării acestora în galeriile subterane ale minelor și carierelor, precum și în toate lucrările insalubre sau periculoase (art. 19); stabilirea vîrstei de 14 ani pentru copiii întrebuițați la muncă pe bordul vaselor (art. 24).

Titlul al doilea, referitor la durata muncii, stipulează în principal durata normală de muncă efectivă de 8 ore pe zi sau 48 ore pe săptămîna în întreprinderile industriale de orice natură (art. 34) și un număr însemnat de articole și mai ales aliniate cu derogări. În sfîrșit, titlul al treilea anunță sancțiunile și organele însărcinate să le aplice.

Cea mai mare parte din textul legii a fost însă înșesat cu derogări, excepții, dispoziții tranzitorii, care ofereau patronilor perspectiva încălcării prevederilor acestei legi. Astfel, se exceptau de la dispozițiile art. 5 toți copiii între 12—14 ani care se găseau legați printr-o convenție de muncă încheiată anterior, precum și copiii de aceeași vîrstă care obțineau în interval de cel mult 5 ani de la promulgarea legii dispense de vîrstă. Legea admitea munca de noapte și pentru minorii care au împlinit vîrsta de 16 ani în următoarele cazuri: cînd erau întrebuițați în minele de cărbuni și lignit la lucrări de suprafață; cînd erau întrebuițați la lucrări care din pricina naturii lor trebuie să continue neîntrerupt zi și noapte în următoarele tipuri de întreprinderi: Uzinele de fier și oțel, lucrările unde se întrebuițează cuptoare cu reverbere sau cu regenerare, galvanizarea tablei și a sîrmei, sticlării, fabrici de hîrtie și celuloză, fabrici de zahăr (art. 11), de fapt, tocmai la întreprinderile unde condițiile de muncă erau mai dificile și necesitatea unei protecții se impunea mai mult.

În ceea ce privește durata muncii, aceasta nu se aplica întreprinderilor comerciale (art. 2, alin. b), lucrătorilor la domiciliu, marinarilor etc. D. R. Ioanițescu observa că „Ceea ce s-a omis prin Legea dr. Lupu din 1928 constituie o revendicare permanentă și legitimă a clasei funcționărești¹²⁵. Mai mult, limita duratei muncii fixată prin art. 34 putea fi mărită pînă la 56 de ore pe săptămîna (art. 40) în întreprinderile sau lucrările în care munca, prin natura ei, are un caracter continuu, precum și atunci cînd se efectuau lucrări urgente (art. 41). Totodată, această limită nu se aplica deloc la lucrările reclamate de necesitățile sporirii producțiunii (art. 42, alin. c), adică în toate întreprinderile, întrucît cu greu s-ar putea imagina o întreprindere capitalistă care să fie interesată în stagnarea producției.

¹²⁴ „Monitorul Oficial” nr. 85 din 13 aprilie 1928; v. și C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XV—XVI, p. 1030—1038.

¹²⁵ Marco Barasch, *Legislația muncii în cadrul politicii sociale...* 1936, p. 144.

Modificările ce s-au adus prin legea din 1932¹²⁶, în principal la titlul consacrat duratei muncii, nu fac decât să amplifice și mai mult capitolul derogărilor. Este semnificativă în acest sens formularea alineatului c (art. 42) din noua lege care înlesnea derogările „temporare” pentru a îngădui întreprinderilor să facă față creșterilor extraordinare de lucru¹²⁷. Ca măsură de control, se cerea șefilor de întreprinderi să „țină un registru după modelul Ministerului Muncii în care vor înscrie toate orele suplimentare efectuate în baza articolelor 41 și 42”¹²⁸. Caracterul echivoc al articolelor, abundența derogărilor, într-un cuvânt șovăiala legiuitorului și poziția duplicitară a guvernanților au făcut ca legea să aibă prin însăși conținutul ei un caracter limitat.

Credem că nu este lipsit de importanță să facem o observație chiar în legătură cu modul în care este intitulată această lege. După opinia noastră, contopirea într-o singură lege a două deziderate relativ diferite — ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii —, în această ordine, s-a făcut în mod intenționat deoarece legiuitorul, și în primul rând ministerul muncii, nu ar fi riscat să propună în mod separat legea duratei muncii din cauza opoziției anticipate a marelui patronat. De altfel, așa cum rezultă și din Raportul la proiectul de lege prezentat de Sebastian Radovici¹²⁹ în Adunarea Deputaților și din procesul-verbal al Consiliului Legislativ rezultă că cele mai multe observații s-au făcut în legătură cu durata muncii. Ambele documente au adus ca argument întârzierea exagerată a transunerii în legi a convențiilor ratificate de guvernul român¹³⁰. Iată ce se spunea în acest sens în Raportul anual al Inspecției muncii pe anul 1928 și 1929: „Legea pentru ocrotirea muncii minorilor, publicată în aprilie 1928, a fost rău primită și de marea și de mica industrie, deoarece venea împreună cu legea pentru durata muncii...”¹³¹.

Deși se adoptase cu o întârziere atât de mare, deși era cerută cu atâtă insistență de realitățile atât de sumbre ale economiei românești, unii juriști, reprezentând interesele clasei dominante, au acuzat că această lege ar fi venit mult prea timpuriu și că adoptarea ei s-a făcut „fără a trece prin filiera indispensabilă a etapelor” . . . , că, chipurile, „reforma nu fusese îndeajuns de pregătită”¹³².

Cu toate asigurările ce li se dădeau, disprețul patronilor față de prevederile acestei legi a fost aproape total. Cu rare excepții, nu a existat fabrică sau mică întreprindere unde această lege să nu fi fost încălcată de către patroni¹³³. După zece ani de la elaborarea legii, Gr. Trancu-Iași era nevoit să recunoască că „durata muncii fixată de lege la opt ore nu este încă o realitate generală. În industriile particulare, mai cu seamă lupta pentru realizarea celor opt ore pe zi sau 48 ore pe săptămână este încă în curs”¹³⁴.

¹²⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 238 din 11 octombrie 1932; v. și C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XX, p. 695.

¹²⁷ *Ibidem.*

¹²⁸ *Ibidem.*

¹²⁹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, (1927—1928) p. 2566.

¹³⁰ *Ibidem.*, p. 2595.

¹³¹ „Inspecția muncii”, în 1928 și 1929, vol. II, Ardeal și Bucovina, p. 24.

¹³² Marco Barasch, *op. cit.*, p. 220.

¹³³ Ilie Ceaușescu, *P.C.R. stegarul* . . . , p. 129.

¹³⁴ *Enciclopedia României*, vol. I. p. 596.

Încălcarea acestei legi a fost constatată și de fostul director general al muncii Stavri Cunescu care era nevoit să recunoască: „Întrebuințarea femeilor și copiilor, chiar în cazurile speciale oprite de lege și depășirea duratei legale, sînt abuzuri practicate pe o scară întinsă, la noi ca și în toate țările”¹³⁵.

Cu toate acestea, adoptarea legii asupra ocrotirii muncii minorilor și femeilor și duratei muncii poate fi apreciată ca un rezultat de seamă al luptei desfășurate timp de decenii de către clasa muncitoare. Ținînd cont că ea a fost adoptată într-un moment cînd se contura depresiunea economică asupra economiei românești, cînd ostilitatea patronilor era maximă, se poate spune că elaborarea acestei legi a fost chiar un succes de seamă al clasei muncitoare în lupta pentru reglementarea zilei de muncă, pentru ocrotirea minorilor și tineretului. Cu toate limitele de clasă și deci de redactare, după opinia noastră această lege a fost cea mai amplă măsură legislativă care privea categoria socială a minorilor și femeilor.

Măsuri legislative cu privire la pregătirea profesională și exercitarea meseriilor de către ucenici și tinerii muncitori

La înființarea Ministerului Muncii se aflau în vigoare patru regimuri legale pe cuprinsul întregii țări pentru reglementarea meseriilor. În vechiul regat ființa „Legea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești” din 1912. În 1901 se puseseră în aplicare „Legea pentru organizarea învățămîntului profesional” prin care se înființau școlile de meserii, iar în 1902 se punea în aplicare „Legea pentru organizarea meseriilor”, prima lege care organiza meseriile după epoca breslelor vechi. „Legea pentru organizarea învățămîntului profesional” din 4 iulie 1901 s-a aplicat pînă la 17 aprilie 1936, cînd a fost înlocuită cu „Legea pentru organizarea și funcționarea învățămîntului industrial de băieți și fete”.

În Transilvania era în vigoare legea ungară din 1884. În Basarabia era în vigoare legea industrială rusă din 1893. Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 26933 din 1923 a fost extinsă legea din 1912 dîndu-se și un regulament special pentru aplicarea ei în această provincie. În Bucovina se aplicau dispozițiile legii din Codul industrial austriac din anul 1907 modificat în 1912.

Evoluția societății românești în noua perioadă istorică de după război, cu efecte atît de multiple în toate domeniile activității economice și sociale, a schimbat în mod profund aspectele problemei meseriilor, făcînd necesară o revizuire a principiilor care stăteau la baza legislației pînă atunci¹³⁶. Cu toate că și înainte de anul 1920 ucenicia constituie cea mai importantă cale de formare a meseriașilor, pregătirea acestor ucenici nu constituia o preocupare a forurilor oficiale din acele vremuri. Măsura luată după anul 1920 de Ministerul Muncii de a înființa școlile de ucenici, înainte de a aștepta o reglementare printr-o lege de stat, nu a reușit să rezolve această importantă

¹³⁵ Stavri C. Cunescu, *Șomajul, Cauze, Consecințe, Remedii*, București, 1932, p. 26.

¹³⁶ *Enciclopedia României*, vol. III, 1939, p. 137.

problemă. Referindu-se la modul în care arătau școlile de ucenici ale Ministerului Muncii, Nicolae Iorga spunea că „atît sub raportul programei, cît și sub raportul întreținerii elevilor, parcă sînt niște aziluri de copii de va-gabonzi“¹³⁷.

Situația acestei categorii de tineri era dintre cele mai grele avînd în vedere toate aspectele care priveau munca și viața lor. „Dacă pe lîngă excesul de muncă la care sînt supuși ucenicii se adaugă tratamentul inferior pe care-l primesc de la patroni, precum și condițiile igienice vicioase în care lucrează în micile ateliere¹³⁸, apare cu prisosință „necesitatea de a se întări, prin sancțiuni severe, măsurile de protecțiune a acestora“¹³⁹.

Unul dintre neajunsurile învățămîntului profesional și tehnic din această perioadă îl constituia faptul că rețeaua școlară nu era în concordanță cu dezvoltarea industriei, agriculturii și comerțului din diferite regiuni ale țării. După cum se subliniază într-o lucrare apărută recent, în Moldova și Muntenia, care aveau o economie mai puțin dezvoltată, rețeaua școlilor din acest învățămînt — atît de stat cît și particulare — a fost mult mai extinsă decît în Transilvania, cuprinzînd aproape două treimi din numărul total al școlilor și 3/4 din populația lor. În anul școlar 1933/1934, în Moldova și Muntenia existau 37 de elevi înscriși în unitățile de învățămînt profesional și tehnic la 10.000 locuitori, în timp ce în Transilvania existau numai 14 înscriși la 10.000 locuitori¹⁴⁰.

În anii crizei, dificultățile pe care le întîmpina această categorie socială, respectiv acest învățămînt s-au amplificat și mai mult. Așa cum nota în articolul „Dezastrul școlii românești“ publicistul Ilie Cristea, „școala nu trăiește o viață izolată de restul societății contaminată astăzi de microbii tuturor bolilor“¹⁴¹. La rîndul său, D. R. Ioanițescu semnala în 1931 că țara noastră „trecea printr-o criză a uceniciei“, ale cărei principale cauze erau refuzul păturii rurale de a trimite elemente vi-guroase ale satelor la meserii, tratamentul inuman la care erau supuși ucenicii, dezinteresarea față de învățatură a ucenicului etc.¹⁴². Se impune deci ca problema uceniciei să facă obiectul unor reforme de structură care să determine „cît mai echitabil“, cum cerea o publicație oficială recrutarea ucenicilor, vîrsta de admitere la ucenicie, repartizarea lor la mesetșuguri, termenul de învățatură a meseriei, adăpostirea și hrana lor, salarizarea, condițiile de muncă, frecventarea școlilor de pregătire profesională, formarea și ruperea contractului de ucenicie, sancționarea abaterilor de la prevederile legale etc.¹⁴³.

Legile prin care s-a încercat să se atenueze toate aceste imperative au fost: „Legea contractelor de muncă“ din 1929, „Legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor“ din 30 aprilie 1936 și „Legea pentru organizarea și funcționarea învățămîntului secundar, industrial de băieți și fete“,

¹³⁷ „Politica socială“, nr. 124, 7 februarie, 1937.

¹³⁸ „Inspekția muncii“, în 1925, p. 20.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 21.

¹⁴⁰ C. Nicolae, *Organizarea și conținutul învățămîntului profesional și tehnic din România (1864—1948)*. Editura didactică și pedagogică, București, 1971, p. 21.

¹⁴¹ Ilie Cristea, *Articole, 1923—1936*, Editura politică, București, 1961, p. 35.

¹⁴² D. R. Ioanițescu, *Charta muncii. Renașterea meseriilor*, Buc., 1931, p. 228—229.

¹⁴³ „Inspekția muncii“ în 1926, p. 23.

din 16 aprilie 1936. Ne vom opri pe scurt asupra principalelor prevederi din aceste legi care se ocupau de problema uceniciei.

„Legea asupra contractului de muncă“¹⁴⁴ cuprindea patru capitole: contractul de ucenicie, contractul individual de muncă, contractul de muncă și contractul colectiv de muncă. Analiza noastră se va limita numai la prevederile din primul capitol care se ocupa de contractul de ucenicie. Titlul I al legii tratează despre contractul de ucenicie și se deosebește de vechile legiuri prin fixarea unor termene noi de încadrarea și exercitarea uceniciei și prin precizarea condițiilor pe care trebuia să le îndeplinească patronul spre a lua ucenic. Primul articol de lege definește contractul de ucenicie ca o convenție prin care o persoană fizică sau juridică din ramura industrială sau comercială, denumită patron, se obligă să dea în chip metodic unei alte persoane, denumită ucenic, o pregătire profesională practică, și pe cât cu puțință teoretică în schimbul unei munci ce acesta din urmă este obligat să presteze în timpul și condițiile convenite. Patronul nu poate ține ucenici dacă nu posedă un titlu de capacitate profesională (art. 3). Potrivit legii, durata maximă a contractului de ucenicie se fixa la patru ani. Importantă este și prevederea care obliga pe patron să învețe pe ucenic profesiunea prevăzută în contract. Totodată, ucenicul nu putea fi întrebuințat la munci casnice, în folosul patronului sau al familiei. Legea stipula în detaliu, chiar cu lux de amănunte, obligațiile ucenicului față de patron și față de persoana însărcinată cu pregătirea sa profesională.

Cu toate acestea, o analiză atentă a legii evidențiază că chiar din primul articol formularea contractului de ucenicie este de așa manieră făcută, încît accentul cade pe obligația ucenicului de a presta o muncă în timpul și condițiile impuse prin contract. Deși s-a convenit plata unui salariu (art. 6) acestuia nu i se fixau anumite limite rezonabile sub care patronul să nu-l coboare. Articolul 8 lăsa să se înțeleagă că deși durata contractului se fixa la 4 ani, puteau să existe și contracte cu o durată mai mare, fără ca părțile să-l poată desființa; este adevărat că respectivul contract se considera încheiat pe durata maximă prevăzută mai sus. Termenul de încercare a contractului înainte de a intra în vigoare era nu mai puțin de 4 luni. Cu toate că articolul 13 stabilea că patronul este obligat să acorde ucenicului în vederea completării instrucției timpul necesar pentru a urma cursurile unor școli — acest timp fiind socotit în numărul orelor de muncă zilnică — formularea permitea patronilor fie să prelungească la limite maxime timpul de muncă, ceea ce făcea ca participarea la eventuale cursuri să devină extenuantă, fie chiar să nu i-l acorde deloc. Prevederile unor articole erau chiar contradictorii. Astfel, deși prin art. 12 ucenicul nu putea fi pus să execute decât acele meserii în strînsă legătură cu profesiunea sa, prin art. 17, el era obligat „să execute conștiincios și cu bună credință toate lucrările sau însărcinările ce i se dau“¹⁴⁵. În sfîrșit, în cazul în care contractul de ucenicie era desființat, legea nu cuprindea prevederi prin care să se recunoască ucenicului anii parcurși pentru însușirea meseriei. Desigur, prevederile acestei legi ofereau un cadru mai precis pentru reglementarea condițiilor de lucru și de trai al ucenicului în industrie. Cu toate limitele ei, patronii au considerat-o prea blîndă și de aceea au protestat prin toate mij-

¹⁴⁴ „Monitorul oficial“ nr. 74 din 5 aprilie 1929.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

loacele, trimițând nenumărate memorii și scrisori parlamentului, guvernului și regelui prin care se solicita respingerea acestei legi¹⁴⁶. Cît privește modul cum a fost aplicată, datele recensămîntului efectuat la începutul anului 1934 sînt concludente. Potrivit acestui recensămînt, 66,12% din ucenicii din marea industrie și 78,13% din mica industrie nu posedau contract de angajare în muncă¹⁴⁷.

La 30 aprilie 1936 este publicată o nouă lege avînd menirea de a întregi legislația consacrată meseriilor. Este vorba de legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor¹⁴⁸. Ea era reclamată cu stringența atît de dezvoltarea economică și socială a României, cît și de cerința de a pune capăt unei situații anacronice, și anume, fărâmițării în domeniul pregătirii profesionale a muncitorilor, pregătire care era cerută cu acuitate de angajarea pe care o luase industria¹⁴⁹. Această lege, precedată de 7 anteproiecte, toate căzute din pricina extensiunii lor asupra condițiilor uceniciei¹⁵⁰, se ocupa atît de meseriile din industria mare, cît și de cele din comerț, de calificarea profesională și de pregătirea generală a meșteșugarului român. Potrivit art. 1, legea se aplică atît persoanelor care se ocupă în mod profesional în domeniul industrial, în calitate de ucenici, lucrători, meșteri și meșteri patroni, cît și ucenicilor comerciali. Articolele 7—16 se ocupă de orientarea profesională care pînă la aplicarea legii se făcea cu totul la întîmplare, instituind un examen psihotehnic, la început facultativ, apoi obligatoriu, după ce mai întîi se înființaseră oficii de orientare profesională. Partea a III-a, privitoare la ucenicie, stabilește în articolele 7—23 cine poate fi ucenic și condițiile cerute pentru a ține ucenici. În articolele 24—28 sînt prevăzute clauzele care trebuie să fie cuprinse în contractul de ucenicie spre a fi valabil; apoi sancțiunile la care sînt supuși patronii în cazul în care vor ține ucenicii fără angajament scris. Articolele 29—49 prezintă pe larg obligațiile patronului și ale ucenicului, cazurile cînd încetează contractul de ucenicie, obligația patronului de a elibera ucenicului certificat de ucenicie. În articolele 50—70 sînt prevăzute modalitățile de înființare a cursurilor profesionale pentru ucenici, precum și normele după care se face recrutarea personalului didactic al acestor școli. Din păcate s-a omis tocmai precizarea factorilor investiți să asigure baza materială concretă a acestora. În sfîrșit, în articolele 71—151 se vorbește despre căminele de ucenici, scopul și felul lor, condițiile de înființare, administrația și funcționarea căminelor, modalitățile de admitere pentru ucenici. Este una dintre cele mai întinse legi din întreaga legislație românească interbelică și de aici marea dificultate în analizarea conținutului ei, adesea contradictoriu, și, de multe ori, formal. Totuși, adoptarea acestei legi a avut o însemnătate substanțială întrucît a creat unele înlesniri pentru formarea de muncitori bine calificați, cu cunoștințe temeinice în domeniul în care se pregăteau, cît și pentru industrie în general care a fost astfel dotată mai frecvent cu cadre de muncitori stăpîni

¹⁴⁶ Ilie Ceaușescu, *Din istoria contractului...*, p. 64.

¹⁴⁷ „Munca” nr. 2, februarie 1935, p. 10.

¹⁴⁸ „Monitorul Oficial” nr. 99 din 30 aprilie 1936.

¹⁴⁹ *Mișcarea muncitorească și legislația muncii...* p. 221.

¹⁵⁰ Ioan Riceric, *Meseriile și mica industrie*, în vol. *Aspectele crizei românești în cadrul crizei mondiale*, București, 1937, p. 535.

pe meserie¹⁵¹. În același timp, ea a stimulat ucenicia și statutul ei social, a determinat o diversificare a formelor de pregătire profesională a tinerilor, potrivit aptitudinilor, a creat o bază juridică, mult timp resimțită, în ceea ce privește înființarea și funcționarea căminelor de ucenici.

Prima lege pentru căminele de ucenici a intrat în vigoare în 1926¹⁵², ea avînd menirea de a oferi tinerilor un mediu prielnic pentru educație profesională, cetățenească și națională¹⁵³. Din păcate, modul în care sînt formulate prevederile acestei legi lasă să se întrevadă că nici Ministerul Muncii și nici statul, în ansamblul său, nu erau pregătiți din punct de vedere material pentru înființarea acestor instituții. Astfel, art. 1 preciza că „pentru înființare, construire sau întreținere de căminuri de ucenici, în localitățile unde necesitatea lor va fi simțită, se vor constitui comitete prin îngrijirea județelor, comunelor, reprezentanților locali ai Ministerului de Industrie sau Muncă, de comerț și industrie sau asociațiunilor profesionale”¹⁵⁴. Un regulament de aplicare urma să prevadă condițiile de admitere cît și motivele de eliminare a ucenicilor în aceste cămine. Prin legea din 30 aprilie 1936 aceste cămine de ucenici capătă o nouă reglementare, trecînd sub controlul direct al Ministerului Muncii. Admiterea ucenicilor în aceste cămine se făcea pe cale de concurs, cu preferință pentru copiii proveniți din mediul rural. Cu toate măsurile luate prin noua lege, numărul acestor cămine nu a cunoscut o dezvoltare prea mare, așa cum reiese din datele prezentate într-o publicație oficială, unde se preciza că în 1938 existau 42 de cămine pentru ucenici în funcțiune, 7 în curs de organizare sau de construcție, precum și 24 de cămine înființate și întreținute de alte instituții și întreprinderi în afara Ministerului Muncii, cuprinzînd un număr de aproximativ 5 000 ucenici. Dacă avem în vedere faptul că potrivit datelor din Recensămîntul din 1930, numărul total al ucenicilor era de 94.900, rezultă că numărul celor cuprinși în aceste cămine era cu totul nesemnificativ în raport cu nevoile și ponderea acestor ucenici. Cu toate limitele de cuprindere, organizare și întreținere, cu tot scepticismul cu care le priveau unii contemporani, utilitatea și rolul educativ ale acestor cămine nu pot fi în nici un caz subapreciate.

Din cele menționate, se poate formula aprecierea că, sub presiunea puternică a luptei proletarietului care cerea insistent reglementarea raporturilor de muncă și ocrotirea prin măsuri legislative a tinerei generații, pînă în anii 1936—1938 se pun bazele unui sistem de legislație a muncii minorilor și tineretului, în ciuda tergiversărilor și expoziției manifestate ani de-a rîndul de către unele cercuri politice burgheze și marele patronat.

În anii următori, odată cu instaurarea dictaturii regale, întreg ansamblul de legi ale muncii, elaborate în perioada anterioară, au fost modificate și restrînse în limitele cadrului juridic conferit de Constituția din februarie

¹⁵¹ *Mișcarea muncitorească și legislația muncii*... p. 223.

¹⁵² „Monitorul Oficial” nr. 67 din 21 martie, 1926

¹⁵³ *Enciclopedia României*, vol. I, 1938, p. 602

¹⁵⁴ C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XV—XVI, p. 114.

1938¹⁵⁵. Dictatura militarofascistă a declanșat o și mai amplă ofensivă împotriva acestei legislații abrogând-o în cea mai mare parte, tinerii muncitori resimțind cel mai greu consecințele aspre ale acestei politici reacționare.

În studiul de față nu ne-am oprit decît asupra celor mai însemnate aspecte care definesc — în opinia noastră — procesul obiectiv al constituirii și impunerii unei legislații de ocrotire a unei categorii sociale aflată în plină dezvoltare din punct de vedere numeric și al greutății specifice în viața economică a României interbelice.

Analiza cauzelor principalelor măsuri legislative cu privire la ocrotirea muncii minorilor și tineretului în perioada interbelică, relevă că, elaborarea lor a fost rezultatul unor multiple cauze obiective izvorîte din cerințele dezvoltării economiei capitaliste, de societății românești în noua etapă istorică ce a urmat desăvîrșirii unității statale. Latura pozitivă a legilor muncii minorilor și tineretului, ca de altfel a întregii legislații, a evoluat în raport cu lupta proletariului, cu forța și combativitatea lui de a-și impune revendicările fundamentale în legile muncii, cu intensitatea activității organizațiilor muncitorești și democratice în frunte cu P.C.R., cel mai consecvent apărător al acestei categorii sociale¹⁵⁶.

Desigur, cercetarea întreprinsă nu poate fi considerată ca încheiată, cu atît mai mult cu cît problematica investigată ne-a obligat să consultăm o literatură de specialitate atît istorică cît și juridică, economică și chiar memoria-listică, care cu greu poate fi epuizată. Confruntarea legilor trebuie continuată cu numeroase surse documentare pentru a ne lămuri asupra situației reale a urmărilor acestor legi.

Cu toate carențele lor, în pofida faptului că patronii căutau să le eludeze ori de cîte ori aveau prilejul, ele au avut, totuși, importanța lor. Prin aceste legi s-a încercat și s-a reușit, într-o oarecare măsură, să se pună stavilă exploatării fără margini a tinerilor muncitori, s-a stimulat într-o oarecare măsură procesul de pregătire profesională, s-a creat un regim unitar al muncii la scara întregii țări. Organizațiile muncitorești, revoluționare, implicite ale tineretului, au acționat pentru a impune respectarea prevederilor pozitive ale acestor legi și au demascat limitele izvorîte din capitolul derogărilor și din dispozițiunile lor echivoce. Ele au chemat clasa muncitoare, tineretul, precum și alte categorii sociale să lupte neîncetat pentru abrogarea dispozițiunilor legislative restrictive, pentru impunerea celor care limitau abuzurile patronilor și pentru cîștigarea unor noi măsuri care să corespundă năzuințelor oamenilor muncii spre o legislație cu caracter democratic, cu adevărat progresistă.

¹⁵⁵ Ion Călin. *Modificarea legislației muncii de către dictatura regală. Poziția mișcării muncitorești față de aceste măsuri legislative*, în vol. *Mișcarea muncitorească și legislația muncii*... p. 229.

¹⁵⁶ Masă rotundă: *Procesul grevist din România (II)* în „*Anale de istorie*”, nr. 6/1970, p. 101.

— Zusammenfassung —

In der vorliegenden Arbeit werden neue Gesichtspunkte zur Notwendigkeit einer Gesetzgebung für Minderjährige und Jugendliche in Rumänien zwischen den beiden Weltkriegen dargelegt; ebenso die wichtigsten Gesetze, welche die Arbeitsbedingungen und die Ausbildung der Lehrlinge und Jungarbeiter reglementierten, behandelt. Es wird gezeigt, daß der formale Charakter vieler Bestimmungen die Politik der Ausbeutung der Jugend durch die Bourgeoisie widerspiegelt.

Aufgrund der Auswertung vielfältiger historischer, juridischer, ökonomischer und statistischer Schriften sowie zahlreicher öffentlicher Bekanntmachungen aus der betreffenden Zeit, beweist die Studie, daß der Kampf der Jugend um eigene wirtschaftliche und politische Rechte, ihre Einbeziehung in die großen Aktionen der Arbeiterklasse und anderer fortschrittlichen Kräfte für demokratische Gesetze, dazu beigetragen hat, die Jugend an den Hauptgeschehnissen unserer Geschichte der Zwischenkriegszeit, an dem Kampf des ganzen Volkes für sozialen und wirtschaftlichen Fortschritt im Lande, mitzubeteiligen.

Der Verfasser argumentiert, daß der revolutionäre Kampf für die Verwirklichung und Verbesserung der Gesetze zum Schutz der Minderjährigen und Jugendlichen ein Kernpunkt unserer Arbeiterbewegung, der allgemeinen gesellschaftlichen Entwicklung in Rumänien gewesen ist.

DEMASCAREA FASCISMULUI ÎN PRESA ȘI LUCRĂRILE SOCIALIȘTILOR DIN ROMÂNIA (1933—1938)

NICOLAE JURCA

Intronarea dictaturii fasciste în Germania a determinat o recrudescență a mișcării fasciste și în țara noastră. În aceste împrejurări, s-au ridicat în fața tuturor claselor și categoriilor sociale, a întregului popor, probleme de o importanță hotărâtoare pentru destinele României. Afirmându-se ca un dușman al mișcării muncitorești, dar și al celorlalte forțe democratice și progresiste, al democrației în general, al valorilor umaniste, fascismul și pericolul pe care-l reprezenta au determinat o puternică ripostă din partea forțelor democratice. Una din particularitățile luptei antifasciste a fost antrenarea unor clase și categorii sociale foarte largi, forța politică fundamentală constituind-o, însă, clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român.

Mișcarea socialistă și social-democrată din România a adoptat o atitudine antifascistă și antihitleristă, organizațiile politice și profesionale socialiste și social-democrate opunându-se de pe poziții proprii primejdiei fasciste. Antifascismul militanților socialiști rezida în convingerea că dacă „există un dușman al națiunii, el este, pretutindeni ca și la noi, fascismul și antisemitismul”.¹ Lotar Rădăceanu sublinia că dacă socialiștii combat cu îndârjire fascismul „sub toate formele lui” o fac pentru că el reprezintă „o abjectă înșelăciune, o diversione de cea mai proastă și detestabilă calitate”.²

În numeroase studii și articole publicate în ziarele „Lumea nouă”, „Elöre”, „Vorwärts”, „Proletarul” ș.a., în revistele „Mișcarea socială”, „Șantier”, „Munca”, „Gîndul vremii”, „Societatea de mâine” ș.a., precum și într-o serie de lucrări, militanții și publiciștii socialiști au căutat să dezvăluie originile social-economice ale fascismului, esența sa reacționară, consecințele sale pe plan

¹ „Șantier”, anul I, nr. 4 din 1 mai 1933.

² Lotar Rădăceanu, *Studii marxiste*, Edit. SOCEC, București, 1946, p. 231.

economic, social și politic, pericolul pe care-l reprezintă pentru masele populare, pentru soarta democrației, pentru însăși destinele patriei.

Analizând originile fascismului, C. Titel Petrescu ajunge la concluzia că acesta a apărut ca o reacție „în contra valului insurecțional ce a urmat primul război mondial și revoluției ruse”.³ Principalele cauze ale apariției fascismului, după opiniile fruntașului social-democrat, le-au constituit „nemulțumirea socială a claselor mijlocii” și „naționalismul fanatic, exaltat de războiul economic dintre popoarele Europei”.⁴ Germeii hitlerismului și fascismului — aprecia Mișa Levin — rezidă în structura social-economică a capitalismului.⁵ Cu toate limitele lor, aceste aprecieri, care se circumscriu în tezele mai generale ale social-democrației internaționale despre geneza fascismului, au meritul de a evidenția faptul că această mișcare ultrareacționară era un produs al crizei generale a capitalismului.

Un loc important, în luările lor de poziție, au acordat socialiștii ideologiei și programului social-politic al fascismului. Ideologia mișcării legionare — atât cât se poate vorbi de o ideologie — a constituit un conglomerat de concepții confuze și contradictorii, negative și retrograde, un amestec de primitivism și obscurantism, de idei iraționaliste și mistice-religioase.⁶ Socialiștii au denunțat și combătut cu vehemență „pseudo-filozofia fascistă” bazată pe „violență și pe sentimentele cele mai sălbatice”.⁷ Ei au evidențiat faptul că în fața progresului științei și a teoriei filozofice materialiste, fascismul „invocă reacțiunea *spiritualistă* și exaltarea *orgoliului național*”.⁸ Ascuns sub masca unui naționalism fals, degradant, fascismul exalta un șovinism ofensiv, materializat în prigoană rasială. Antisemitismul, xenofobia în general, au fost combătute de mișcarea socialistă, socialiștii ridicându-se cu hotărâre împotriva diversivității mișcării legionare, care uzând de lozinci naționaliste și antisemite, ca „numerus clausus”, „numerus valahicus”, „protecția muncii românești” ș.a., căutau să arunce vina suferințelor maselor populare asupra minorităților și, îndeosebi, a evreilor. „Ori, noi știm — sublinia militantul socialist T. Rosnovan — că suferințele clasei muncitoare provin din cauza crizei economice, produs inevitabil al sistemului de producție capitalist”.⁹ Antisemitismul, ca diversivune fascistă, este calificat de revista „Șantier”¹⁰ ca „o simplă unealtă de manevră politică ocazională scornită de semidocti cu zgîndărici național”.¹¹ Afișînd un naționalism exacerbat, mișcarea legionară era prin esență sa antinațională. O asemenea apreciere, întru—totul justificată, făcea Lotar Rădăceanu cînd afirma că „cel mai ciudat și paradoxal fenomen e desigur că tocmai mișcarea care

³ Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România*. Edit. Biblioteca Socialistă, p. 374.

⁴ *Ibidem*, p. 377.

⁵ „Șantier”, anul IV, nr. 4 din aprilie 1936.

⁶ Vezi: Valter Roman, *Condițiile apariției fascismului pe plan mondial și lupta poporului român împotriva fascismului internațional*, în „Împotriva fascismului”, Edit. politică, București, 1971, p. 12—14.

⁷ Const. Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 376.

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Calendarul muncii”, 1936, p. 43.

¹⁰ Revista „Șantier”, apărută între anii 1933—1937 și condusă de Ion Pas, deși a găzduit în paginile ei publiciști apropiați cercurilor social-democrate, nu poate fi considerată o revistă de orientare social-democrată, ci o „tribună liberă pentru conștiințe libere”. (Vezi: *Reviste progresiste românești interbelice*, Edit. Minerva, București, p. 289).

¹¹ „Șantier” anul II, nr. 1 din ianuarie 1934.

proclamă emfatic primatul națiunii este, prin fondul ei social și scopurile ei, cea mai vădită antinațională¹².

În lucrarea sa, *Socialismul în România*, C. Titel Petrescu considera că mișcarea legionară a fost lipsită „de orice doctrină și program propriu”. Cartea „Pentru legionari” a lui C. Zelea Codreanu, broșura „Șefului de cuib” și cele câteva scrisori și circulare trimise din închisori, — „amestec de reflecții mistice, îndemnuri la răzbunare violentă, sentințe morale — cu parfum evanghelic — nu pot fi socotite ca doctrină¹³”. În articolul semnificativ intitulat „O mișcare fără program”, publicat în „Lumea nouă”, se reia această idee, afirmându-se că „nimeni în țara aceasta nu știe care e programul oficial al fasciștilor în chestia muncitorească, în chestia țărănească și în atâtea alte chestiuni de interes obștească¹⁴”. Speculând nemulțumirile maselor populare, îndeosebi în anii crizei economice, Garda de Fier a folosit o zgomotoasă demagogie socială, uzând de lozinci ca „omul și pogonul”, „suprimarea exploatării omului de către om”, „lichidarea capitalismului străin” ș.a. Ca toate mișcările demagogice, legionarii au promis tuturor — așa cum constata cu subtilă ironie revista „Șantier” — împlinirea dorințelor: „Țăranilor li se promite o ștergere a datoriilor; orașenilor alungarea jidanilor, funcționarilor lefuri împărătești, bibliofililor bibliotecii, melomanilor muzică, muncitorilor socializarea, licențațiilor slujbe, iar profesorii de limba engleză și franceză, ambasade¹⁵”.

Concomitent cu demascarea și înfierarea deșănțatei demagogii sociale și a propagandei sale mistice, obscurantiste și naționaliste, socialiștii au aruncat lumină asupra sprijinului pe care cercurile cele mai reacționare ale clasei dominante au acordat-o fascismului, la care au recurs „ca la o *unealtă de reacțiune necesară*”¹⁶, în lupta împotriva clasei muncitoare, a forțelor revoluționare. Rolul lui Al. Vaida Voevod, în calitate de ministru de interne, în organizarea și îndrumarea fascismului este apreciat de C. Titel Petrescu ca fiind de natură să încurajeze organizațiile legionare „în credința că se va putea sluji de noua formațiune «Garda de fier», pentru a stârpi comunismul sub egida «naționalismului»”¹⁷.

Organizațiile politice socialiste și social-democratice, presa socialistă au demascat toleranța aparatului de stat liberal care a îngăduit fasciștilor nu numai orice mijloc de propagandă, dar și orice fărădelege¹⁸. În articolul „Democrația liberală pe două coloane”, oficiosul „Lumea nouă” a condamnat cu virulență sprijinul pe care autoritățile îl acordau mișcării legionare, toleranța ce o manifestau față de acesta, în timp ce se exercita o puternică teroare împotriva organizațiilor muncitorești și presei democratice¹⁹. În timp ce muncitorilor li se interzicea „orice manifestație de stradă”, cuziștilor li s-a permis ținerea unui congres regional la Bacău în 1935, iar în 1936, în pofida protestelor studenților comuniști, socialiști, național-țărăniști, radical-țărăniști ș.a., guver-

¹² „Șantier”, anul I, nr. 1 din ianuarie 1933.

¹³ Const. Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 377—378.

¹⁴ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 32 din 9 august 1936.

¹⁵ „Șantier”, anul II, nr. 6 din 1 mai 1934.

¹⁶ Const. Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 376.

¹⁷ *Ibidem*, p. 378.

¹⁸ „Calendarul muncii”, 1937, p. 26.

¹⁹ „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 35 din 1 septembrie 1935.

nul liberal a autorizat „Congresul studențesc“ de la Tîrgu-Mureș.²⁰ Referindu-se la toleranța guvernului liberal față de mișcarea legionară, Lotar Rădăceanu, C. Titel Petrescu și alți fruntași socialiști au condamnat această politică „inconștientă“, această „miopie politică“ extrem de primejdioasă. Fără să acuze guvernul liberal că ar vrea „cu tot dinadinsul să aducă la putere fascismul“, ei îi imputau că la „reacționarismul său feroce și la incapacitatea sa notorie, el mai adăuga o miopie politică fără seamăn, atunci cînd crede că poate manevra cu mișcarea fascistă după plac“.²¹

Venirea hitlerismului la putere în Germania, care a acordat un sprijin tot mai mare mișcării fasciste din țara noastră, a marcat o reactivizare și întărire a Gărzii de fier. În lucrarea sa „Socialism și naționalism“, Lotar Rădăceanu apreciază că o mișcare fascistă mai puternică la noi s-a dezvoltat numai după această dată, cînd hitlerismul german, pentru a-și realiza scopurile politicii sale agresive, și-a căutat „aliați oriunde“. Ascensiunea fascismului la noi s-a datorat, remarca L. Rădăceanu, în primul rînd „sprijinului puternic, moral și material, din afară“.²²

Sesizînd agravarea pericolului fascist, socialiștii s-au ridicat în apărarea regimului democratic, constituțional, nu fiindcă „democrația în sine ar fi starea ideală dorită de ei, ci fiindcă ea le apare drept mijloc pentru realizarea scopului programatic: clădirea societății socialiste“. Denunțînd democrația burgheză „în care poporul nu are nimic și guvernul totul“, gazeta „Lumea nouă“ preconiza lupta pentru democrația adevărată, „singura care ne poate scăpa de fascism“.²³ Comentînd cartea lui C. Zelea Codreanu „Pentru legionari“, Lotar Rădăceanu afirmă că „formarea și dezvoltarea mișcărilor fasciste nu este, în ultimă analiză, decît rezultatul greșelilor și slăbiciunilor democrației“, aceasta pentru că organizațiile de dreapta au fost pedepsite doar cu „prime de încurajare“ și „admonestări părintești“, în timp ce împotriva mișcării muncitorești s-a folosit reprimarea.²⁴

În apărarea drepturilor și libertăților democratice, a culturii progresiste românești și împotriva obscurantismului fascist, pentru apărarea independenței și suveranității poporului român s-au ridicat numeroși politicieni socialiști și social-democrați, ca Nicolae Deleanu, Ion Pas, Lotar Rădăceanu, C. Titel Petrescu, Ștefan Voitec, Al. Claudiu, M. Gh. Bujor, Șerban Voinea, Ion Clopoșel, Ion Felea, Iordăky Lajos, A. Braeșter ș.a., care prin talentul și conștiința lor cetățenească întregesc galeria intelectualilor patrioți și antifasciști. Intelectualii socialiști și social-democrați s-au întîlnit, adesea, cu comuniștii pe platforme comune, reușind să polarizeze numeroși alți oameni de cultură cu vederi progresiste în frontul luptei antifasciste.²⁵ Meritul presei

²⁰ „Lumea nouă“, anul XXIX, nr. 26 din 30 iunie; nr. 35 din 16 septembrie 1935; anul XXX nr. 16 din 19 aprilie 1936.

²¹ „Lumea nouă“, anul XXIX, nr. 43 din 27 octombrie 1935; anul XXX, nr. 16 din 19 aprilie 1936; „Calendarul muncii“; 1937, p. 26—27.

²² „Calendarul muncii“, 1937, p. 26; Lotar Rădăceanu, *Socialism și naționalism*, Cercul de editură socialistă, București, 1937, p. 53—54.

²³ „Șantier“, anul II, nr. 6 din mai 1934; „Lumea nouă“ anul XXVIII, nr. 11 din 11 martie 1934.

²⁴ „Șantier“, anul V, nr. 1 din noiembrie 1937.

²⁵ Vezi: Titu Georgescu, *Intelectuali antifasciști în publicistica românească*, Edit. științifică, București, 1967.

socialiste de a fi fost o tribună de luptă împotriva fascismului și de răspîndire a ideilor progresiste este atestat și de faptul că ea a fost în permanență obiectul de atac al organizațiilor fasciste. Aceste atacuri au culminat cu cele din vara anului 1936, cînd bandele gardiste, sub privirile îngăduitoare ale autorităților, devastau sediile ziarelor democratice, inclusiv socialiste, ardeau în piețe publice presa muncitorească și democratică.²⁶ Provocărilor fasciste, organizațiile muncitorești, membrii acestora le-au răspuns prin puternice acțiuni de solidaritate, la care au participat deopotrivă comuniști, socialiști, social-democrați și membri de sindicat.²⁷

În timp ce presa fascistă își desfășura nestingherită propaganda sa deșănțată și nocivă, contrară intereselor statului, presa socialistă și social-democrată, ca de altfel întreaga presă de stînga, era supusă celei mai severe cenzuri, fiind ciuntite, adeseori, și acele articole care demascau fascismul intern și extern.²⁸ Cînd aceste măsuri s-au considerat insuficiente, autoritățile au trecut la suspendarea unor publicații. Astfel, după suspendări periodice, din vara anului 1935 ziarul „Proletarul”, organul P.S.U., nu mai putea apare. Pe perioade mai scurte au fost interzise și publicațiile social-democrate: „Lumea nouă”, „Elöre” și „Vorwärts” din Cernăuți.²⁹

Presa socialistă și social-democrată, fiind un puternic instrument de luptă pentru apărarea intereselor economice și politice ale clasei muncitoare și o tribună de luptă împotriva fascismului intern și extern, s-a bucurat de sprijinul larg al cititorilor săi, de solidaritatea opiniei publice progresiste din țară.

Față de creșterea pericolului și agresivității fascismului intern și extern, elementele înaintate din mișcarea socialistă au preconizat forme de luptă active, revoluționare. Congresul al XV-lea al P.S.D., din mai 1933, desfășurat la scurt timp după instalarea nazismului în Germania, a condamnat „regimul barbar” instituit în această țară și a apreciat că „lupta de apărare contra fascismului constituie obiectivul principal al momentului”. În raportul asupra situației politice și economice, dr. Ilie Horodniceanu, reprezentant al aripei de stînga social-democrate, preconizînd măsuri energice împotriva mișcării legionare, a enunțat ideea că socialiștii trebuie să se conducă după principiul că „democrația trebuie apărată cu mijloace revoluționare”.³⁰

Primul congres al Uniunii Tineretului Muncitor Socialist, ale cărui lucrări s-au deschis la 24 septembrie 1933, într-o atmosferă de entuziasm tineresc și efervescență politică, a condamnat fascismul intern și extern și s-a adresat tinerilor cu îndemnul de a nu se lăsa „înșelați de promisiunile amăgitoare” ale acestuia.³¹

²⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapele 2, 85, 89; Arhiva I.S. I.S.P., cota XXX-2, nr. inv. 927; „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 26 din 28 iunie, nr. 29 din 19 iulie 1936.

²⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 85; fond 29, mapa 83; „Scînteia”, anul VI, nr. 8 - 9 din iulie 1936.

²⁸ „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 14 din 11 martie, nr. 19 din 12 mai, nr. 34 din 25 august 1935.

²⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapele 101, 105, 117; „Lumea muncitoare”, anul I, nr. 1 din 29 aprilie 1936; „Proletarul”, anul VII, nr. 73 din 15 iulie 1934; „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 35 din 1 septembrie 1935.

³⁰ „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 21 din 21 mai 1933.

³¹ *Programul de revendicări economice. Rezoluția manifest. Rezoluția de organizare și Regulamentul*. Edit. de C.C. al U.T.M.S.R., București, 1933, p. 9.

Comitetul executiv al P.S.D., luînd în discuție situația creată prin asasinarea primului ministru I. G. Duca și introducerea stării de asediu, a înfierat odiosul asasinat legionar, calificîndu-l ca „cea mai ticăloasă armă de luptă a partidelor reacționare și a excrescenței lor, fascismul internațional”. Conducerea P.S.D. a apreciat că dacă s-a putut ajunge pînă aici „răspunderea o poartă toate partidele de guvernămînt și toate guvernele, pentru că toate au tolerat mișcările fasciste ori le-au încurajat în mod fățiș”.³²

Analizînd evoluția situației politice interne și externe de la Congresul social-democrat din 1933 și pînă în 1936, Congresul al XVI-lea al P.S.D. (aprilie 1936) constata că această perioadă — datorită întăririi fascismului și hitlerismului, precum și reacționarismului guvernării liberale — a fost „una din cele mai grele perioade prin care a avut să treacă socialismul român”. Congresul social-democrat a denunțat opiniei publice fascismul și pericolul pe care acesta îl reprezintă pentru clasa muncitoare, pentru toate forțele democratice, pentru însăși pacea lumii. „Congresul — sublinia una din rezoluțiile sale — face un apel călduros către proletariatul din lumea întreagă să ducă lupta cu forțe unite, pentru a abate fascismul și a grăbi triumful socialismului, singurul în măsură să organizeze temeinic, pacea între popoare”.³³

Militanți de frunte ai Partidului Social-Democrat s-au pronunțat pentru înregimentarea hotărîtă a socialiștilor în lupta antifascistă, condamnînd, în același timp, defetismul și fatalismul, care-și mai găseau sprijinitori în rîndul unor frunțași social-democrați.³⁴ În frontul larg al mișcării antifasciste — remarcă Lotar Rădăceanu — „avem și noi locul nostru pe care trebuie să-l ocupăm cu cinste și curaj”.³⁵ Acelora care teoretizau inutilitatea luptei antifasciste, frunțașul social-democrat le replica: „Să înceteze, deci, cu teoretizarea impotentă a celor mai elementare și simțitoare nevoi de viață! Cine vrea să merite numele de democrat și socialist, are datoria să intre în rîndurile armatei luptătoare a democrației”.³⁶ La rîndul său, Șerban Voinea considera necesară și legitimă lupta împotriva organizațiilor fasciste, a căror desființare o cerea, preconizînd apărarea democrației chiar și cu „mijloace violente”.³⁷ Pe aceeași poziție de condamnare a fatalismului față de ascensiunea fascismului se afla și gazeta socialist-unitară, „Proletarul”, cînd afirma că este necesar „să se spună muncitorilor că propria lor soartă este în mîinile lor și triumful fascismului nu este inevitabil precum susține o anumită presă burgheză”.³⁸

Alături de comuniști, cărora le-a revenit rolul hotărîtor în frontul luptei antifasciste și a căror internaționalism militant a însuflețit toate forțele democratice și patriotice din țară, mișcarea socialistă și social-democrată și-a manifestat atașamentul și adeviziunea la lupta eroică a popoarelor subjugate sau

³² „Lumea Nouă”, anul XXVIII, nr. 2 din 7 ianuarie 1934.

³³ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 15 din 12 aprilie 1936.

³⁴ Adepții unor asemenea teze fataliste, invocînd teoriile lui C. Dobrogeanu Ghelea, susțineau că victoria sau înfrîngerea fascismului nu se va hotărî la noi, ci pe plan internațional și deci, lupta antifascistă este de prisos. O asemenea idee susținea și S. Emil în articolul „Schimbarea care vine din apus”, publicat în „Lumea nouă”, din 29 aprilie 1934. („Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 18 din 29 aprilie 1934).

³⁵ „Șantier”, anul III, nr. 3 din 1 martie 1935

³⁶ „Șantier”, anul III, nr. 12 din 1 decembrie 1935.

³⁷ „Șantier”, anul II, nr. 3 din februarie 1934.

³⁸ „Proletarul”, anul VII, nr. 69 din 28 ianuarie 1934.

amenințate de fascism.³⁹ În acțiunile lor de solidaritate internațională, socialiștii români porneau de la convingerea că în acest fel slujesc mai bine patria, poporul și națiunea căreia îi aparțin. Între internaționalism și patriotism ei vedeau un deplin acord. Replicînd legionarilor care încercau să convertească internaționalismul socialiștilor în lipsă de patriotism, Lotar Rădăceanu afirma fără echivoc: „Internaționalismul nu înseamnă că sîntem contra națiunii noastre. Dimpotrivă, noi, social-democrații, ne iubim neamul nostru, limba și cultura noastră, istoria poporului nostru mai mult și mai adînc decît acei care, bătîndu-se în piept că sînt mari români nu mai încap în piele de atîta naționalism [...]. Noi recunoaștem însă, că tot așa cum noi, românii, ne iubim neamul, au dreptul să și-l iubească și celelalte națiuni nlocuitoare cu noi pe acest pămînt“.⁴⁰

Eficiența luptei împotriva fascismului avea să fie determinată, în gradul cel mai înalt, de unitatea de acțiune a clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice și progresiste. Cu toate deosebirile de vederi, cu toate divergențele care mai stăruiau, organizațiile politice și profesionale ale clasei muncitoare au înțeles tot mai mult necesitatea de a acționa convergent împotriva pericolului fascist. Faptul că atît Partidul Comunist Român, cît și celelalte partide muncitorești — Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist Unitar, Partidul Socialist au stabilit ca obiectiv principal al luptei lor apărarea democrației amenințată de fascism, a permis crearea unei platforme pe care s-au întîlnit „aproape de la sine“ social-democrații și comuniștii“.⁴¹

Încercînd să determine obiectivele în jurul cărora s-a realizat unitatea de acțiune a clasei muncitoare din România, Lotar Rădăceanu aprecia că la baza acțiunii comune a stat „în fond numai o politică de luptă antifascistă și democratică“.⁴² Afirmațiile militantului și teoreticianului social-democrat sînt fără îndoială juste. Pe platforma luptei antifasciste, trecînd peste obstacolele de ordin tactic și strategic, comuniștii și socialiștii s-au întîlnit, s-au apropiat și, adeseori, au acționat solidar împotriva fascismului, dușmanul de moarte al tuturor valorilor sacre ale umanității.

— Zusammenfassung —

Die Tatsache, daß der Faschismus als ein Feind der Arbeiterbewegung, aber auch der anderen demokratischen und fortschrittlichen Kräfte, der Demokratie im allgemeinen und der menschlichen Werte auftrat, löst einen heftigen Widerstand seitens der demokratischen Kräfte aus. Die sozialistische Bewegung, an der Seite der kommunistischen Bewegung nahm eine antifaschistische Haltung ein, indem sie sich der faschistischen Gefahr mit eigenen Mitteln widersetzen. In vielen Aufsätzen und Artikeln, die in den Zeitungen „Lumea Nouă“.

³⁹ Vezi pentru detalii: Nicolae Jurca, *Solidaritatea mișcării muncitorești din România, cu lupta antifascistă a forțelor democratice și progresiste din alte țări (1933—1939)*, în „Revista de istorie“, tomul 29, nr. 1/1976, p. 35—49.

⁴⁰ Lotar Rădăceanu, *Socialism și naționalism*, p. 44.

⁴¹ Lotar Rădăceanu, *Temeliile politicii de front unic muncitoresc și perspectivele ei*, p. 14.

⁴² *Ibidem*

„Elöre“, „Vorwärts“, „Proletarul“ u.a. sowie in den Zeitschriften „Mișcarea socială“, „Sanțierul“, „Munca“, „Gîndul vremii“, „Societatea de mîine“ u.a. veröffentlicht wurden, haben die sozialistischen Vorkämpfer und Publizisten versucht, die sozial-ökonomischen Hintergründe des Faschismus, seine reaktionäre Haltung, die Folgen des Faschismus auf ökonomischer, sozialer und politischer Ebene, die Gefahr die er für die Volksmassen darstellte, für des Schicksal der Demokratie und des Vaterlandes, aufzudecken. Im Aufsatz wird hervorgehoben, daß sich sozialistische Publizisten und Kommunisten oftmals im Kampf gegen den Faschismus vereinigt haben.

COLABORAREA DINTRE COMUNIȘTI ȘI SOCIALIȘTI ÎN LUPTA PENTRU APĂRAREA PATRIEI, A INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII NAȚIONALE ÎN ANII DICTATURII REGALE (1938—1940)

NICOLAE JURCA

În anii 1938—1940, ca urmare a creșterii pericolului hitlerist pe plan european și a intensificării activității organizațiilor fasciste, în frunte cu Garda de fier, pe plan intern, în fața forțelor democratice și patriotice se ridicau sarcini și răspunderi sporite pe linia apărării independenței și suveranității naționale, grav periclitate. În fruntea luptei pentru coalizarea tuturor forțelor democratice și antifasciste, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, a independenței și suveranității României s-a aflat Partidul Comunist Român. În o serie de documente programatice (platforma din iunie 1938, documentele conferințelor organizațiilor P.C.R. București, ale organizațiilor regionale din Moldova, Transilvania, Banat, Dobrogea, de la începutul anului 1939, Plenara pe țară a P.C.R. din februarie 1939 ș.a.), P.C.R. a indicat măsuri și soluții concrete menite să ducă la întărirea capacității de apărare a țării, a coeziunii interne a poporului, pentru a se putea face față, la nevoie, oricăror primejdii. Lupta împotriva primejdiei fasciste, interne și externe, care constituia principalul pericol, trebuia împletită cu cea împotriva dictaturii regale, care, promovînd o politică reacționară, slăbea forța de rezistență a poporului în fața asalturilor fascismului.

Mișcarea socialistă și social-democrată s-a înrolat, alături de comuniști, de celelalte forțe democratice și progresiste în frontul luptei împotriva fascismului intern, reprezentat prin Garda de fier, cît și a celui extern, pentru apărarea independenței și suveranității patriei. În împrejurările creșterii amenințărilor hitleriste și hortyste la adresa României, socialiștii au dat glas patriotismului lor fierbinte, manifestîndu-se, după comuniști, ca cei mai consecvenți și activi apărători ai intereselor patriei. Delimitînd activitatea reacționară a dictaturii regale (restrîngerea drepturilor și libertăților democratice, dizolvarea organizațiilor politice și profesionale ș.a.), de actele ei politice realiste,

socialiștii au salutat și sprijinit acele măsuri care erau potrivnice agresiunii și expansiunii fasciste, activității subversive și antinaționale a Gărzii de fier, pentru apărarea independenței patriei.

În primăvara anului 1938 agresivitatea celui de-al III-lea Reich crește tot mai mult în intensitate, amenințând direct independența unor țări și popoare, îndeosebi din Europa centrală și de est. Printre victimele iminente ale agresiunii naziste era Austria. Cuprinși de neliniștea generală care stăpânea întreaga țară în acele momente, socialiștii români apreciau că menținerea independenței Austriei este în „interesul păcii europene”, cât și în „interesul tuturor statelor mici și mijlocii din centrul și sudul Europei”.¹ În martie 1938 Austria cade sub dominația Germaniei hitleriste. În aceste condiții, cînd Anschluss-ul devenise o realitate, iar pe de altă parte, guvernele Angliei și Franței continuau politica conciliatoristă față de Reich, situația României s-a agravat sub acțiunea politicii de expansiune economică a Germaniei și a revizionismului hortyst.² O asemenea constatare făcea „Lumea nouă”, care aprecia că expansiunea germană în Europa centrală și de răsărit „poate duce la complicații grave care numai binefăcătoare nu pot fi pentru țara noastră”.³ În fața primejdiei de război care amenința țara după anexarea Austriei, P.C.R. preconiza o mai strînsă colaborare cu activiștii social-democrați și cei sindicali, crearea unor comitete de apărare în toate întreprinderile, organizațiile muncitorești, culturale, sportive etc.⁴ Faptul că anexarea Austriei marca un moment important în procesul de penetrație a imperialismului german spre țările din sud-estul Europei, inclusiv spre România, a fost înțeles de cercurile politice românești. În aceste împrejurări, diplomația românească și-a intensificat activitatea îndreptată spre menținerea și întărirea sistemului de alianțe politice în care se afla încadrată țara. Pe linia acestor eforturi se înscrie Sesiunea Consiliului permanent al Micii Înțelegeri din 4—5 mai 1938 de la Sinaia. Cu acest prilej, ministrul de externe al României a asigurat în mod oficial guvernul Cehoslovaciei că, în cazul unor violențe exercitate de Ungaria hortystă, clauzele Tratatului Micii Înțelegeri vor fi imediat aplicate.⁵ Date fiind împrejurările politice în care se desfășura, C. Titel Petrescu acorda o deosebită importanță Sesiunii, iar întărirea acestei alianțe defensive era apreciată ca un factor important pentru salvagardarea „intereselor comune”, cât și pentru „menținerea păcii în această regiune a Europei, care era considerată odinioară ca un focar permanent de incendiu”.⁶

Ca urmare a intensificării agresivității Germaniei naziste, a crescut și pericolul Gărzii de fier, a cărei activitate antinațională era pusă în întregime în slujba fascismului extern, reprezentînd o primejdie pentru coeziunea și forța de rezistență a poporului român, care se cerea, mai mult ca oricînd, păstrată

¹ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 10 din 6 martie 1938.

² Vezi și: Viorica Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938 — mai 1940*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1971, p. 32—33.

³ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 12 din 20 martie 1938.

⁴ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab-XXII-13, nr. inv. 1015.

⁵ Eliza Campus, *Politica externă a României în perioada interbelică (1919—1939)*, Edit. politică, București, 1975, p. 74.

⁶ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 19 din 8 mai 1938.

și consolidată. Aceasta a determinat guvernul să adopte, îndeosebi după căderea Austriei, și sub presiunea opiniei publice, măsuri drastice împotriva Gărzii de fier. La 16 aprilie 1938 Codreanu este arestat, iar un decret-lege pentru apărarea ordinii de stat prevedea severe măsuri îndreptate împotriva Gărzii de fier.⁷ A urmat apoi procesul șefului Gărzii de fier și a altor căpetenii legionare, care a pus în lumină legăturile acestora cu Germania nazistă, activitatea lor trădătoare, potrivnică intereselor naționale. Ziarul „Lumea nouă”, alături de presa și opinia publică progresistă românească, a demascat mișcarea legionară și a cerut reprimarea acestei organizații fasciste. „Era timpul suprem — scria ziarul — să se treacă la această acțiune”.⁸ Declarându-se de acord cu măsurile de reprimare a legionarilor, C. Titel Petrescu le considera, însă, insuficiente și cerea suprimarea cauzelor care au „germinat asemenea roade otrăvite”.⁹ Prin condamnarea lui C. Z. Codreanu și a altor fruntași legionari, la finele lunii mai 1938, Garda de fier a primit o grea lovitură, dar insuficient de puternică pentru a nu-și mai reveni, pericolul fascist a continuat să planeze, din ce în ce mai amenințător.

Făcând apel la unitatea clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice, revista teoretică a P.C.R., „Lupta de clasă”, avertiza că dictatura regală și fascismul nu sînt „invenții comuniste, ci realitatea tristă care lovește tot așa și în comuniști ca și în social-democrați, în muncitorii fără partid, în național-tărăniști, liberali, democrați”.¹⁰ Faptul că aceste realități erau tot mai mult înțelese de întreaga muncitorime, indiferent de apartenența politică, o atestă și întrunirile organizate de C.G.M. cu prilejul zilei de 1 Mai 1938. Cu acest prilej, participanții și-au exprimat hotărîrea de a lupta împotriva fascismului și revizionismului, precum și a Gărzii de fier, pentru „dreptate socială și prosperarea generală, înăuntrul granițelor țării și de pace și înfrățire între popoarele lumii”.¹¹

În vara anului 1938 soseau și se confirmau noi știri alarmante în România, mai ales cu privire la soarta Cehoslovaciei, amenințată de tentaculele puterilor fasciste și revizioniste. În asemenea împrejurări, România a depus eforturi meritorii pentru a salva Cehoslovacia, pentru a salva coeziunea Micii Înțelegeri, în ciuda presiunilor ce se exercitau asupra ei, mai ales de către Germania nazistă. Partidul Comunist Român, analizînd situația internă și internațională gravă, propunea, în iunie 1938, tuturor partidelor și organizațiilor democratice un program concret de acțiune, care viza, în principal, promovarea unei politici de securitate colectivă alături de U.R.S.S., Franța, Cehoslovacia și toate țările democratice.¹² Chemarea P.C.R. a găsit ecou, ca și în alte momente istorice, în rîndurile acelei forțe care s-a dovedit cea mai hotărît antifascistă — clasa muncitoare. În contextul numeroaselor acțiuni antifasciste, antirăzboinice, antirevizioniste și de solidaritate cu popoarele ame-

⁷ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 17 din 24 aprilie 1938.

⁸ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 19 din 8 mai 1938.

⁹ „Lumea nouă”, nr. 20, din 15 mai 1938.

¹⁰ „Lupta de clasă”, anul XIX, nr. 2 din mai 1938.

¹¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 98, dos, 110, f. 58—59; *Idem.* fond 5, dos. 1153, f. 372—385, 397—398; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 18, din 1 mai, nr. 19 din 8 mai, 1938.

¹² Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XXII-9, nr. inv. 1011.

nințate de invazia fascistă, care au avut loc în vara anului 1938, se înscrie și aceea a sindicatului fier-metal din București din iulie 1938. Participanții la una din ședințele sindicatului metalurgist și-au exprimat simpatia și solidaritatea cu poporul Cehoslovaciei amenințat de fascism. Gestul de solidaritate internațională a sindicaliștilor metalurgiști dovedea că ei înțelegeau „cît de strîns este legată soarta României și a păcii de soarta Cehoslovaciei, vecina și aliata noastră”.¹³ În condițiile în care cercurile revizioniste maghiare își intensificaseră activitatea, emițînd pretenții teritoriale, la Cluj a avut loc între 31 iulie — 1 august 1938 o conferință a muncitorilor maghiari aparținînd C.G.M., la care au participat și reprezentanți din alte localități, în cadrul căreia s-a reafirmat loialitatea minorității maghiare față de statul român. În rezoluția adoptată de conferință se preciza că „muncitorimea maghiară organizată din România, declară încă odată în mod categoric și fără echivoc, ca și în trecut, că această muncitorime este absolut loială și fidelă față de statul român a cărui integritate o vede ca definitivă”.¹⁴

În perioada ce a premers acordului de la München, gazeta „Lumea nouă”, prin care răzbătea cu greu glasul socialiștilor români, a informat pe larg opinia publică despre desfășurarea evenimentelor, avertizînd, frecvent, asupra pericolului ce amenința țara și pacea lumii. „În timp ce diplomații declamă imnuri adresate păcii — consemna cu îngrijorare ziarul „Lumea nouă” — războiul cuprinde părți tot mai numeroase și mai vaste ale globului pămîntesc”.¹⁵ În august 1938, la Conferința Micii Înțelegeri de la Bled, s-a realizat parafarea unei înțelegeri cu Ungaria. Deși înțelegerea de la Bled avea mai mult profilul unui angajament pe care și-l luau statele interesate de a elimina greutățile care împiedicau normalizarea relațiilor dintre ele, iar pe de altă parte ea a avut doar un caracter parțial, privind numai Jugoslavia și România, deoarece pretențiile Ungariei hortyste la adresa Cehoslovaciei au rămas neacceptate, a însemnat totuși un pas pozitiv pe linia creerii unui climat de mai multă securitate și colaborare în regiune. Acordurile de la Bled se realizau la un interval de timp scurt după cele de la Salonic din 31 iulie 1938, cînd se încheiase o înțelegere similară între Bulgaria și Înțelegerea Balcanică.¹⁶ Comentînd comunicatul Conferinței Micii Înțelegeri de la Bled și apreciînd pozitiv rezultatele înregistrate, gazeta „Lumea nouă”, își exprima, totuși, nedumerirea pentru faptul că atît conducătorii Bulgariei cît și ai Ungariei hortyste considerau că prin obținerea dreptului de reînarmare a țărilor lor servesc ideea păcii. „Noi continuăm să credem — concluziona ziarul — că nu înarmarea generală, ci dimpotrivă dezarmarea generală este condiția indispensabilă pentru menținerea păcii europene”.¹⁷

Semnarea acordurilor de la München de la 29 septembrie 1938, prin care se cuntea teritoriul Cehoslovaciei, a produs o puternică indignare și îngrijorare în România, care era tot mai izolată și amenințată de puterile fasciste și revizioniste. În acele zile, prezent la postul de la „Lumea nouă”, C. Titel Petrescu aprecia că războiul nu mai poate fi evitat decît făcîndu-se

¹³ „Scînteia”, anul VIII, din 8 iulie 1938.

¹⁴ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 13 din 28 august 1938.

¹⁵ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 10 din 7 august 1938.

¹⁶ Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 56—57.

¹⁷ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 13 din 28 august 1938.

„zid de apărare a independenței și a integrității statelor astfel cum sînt constituite prin tratatele de pace”.¹⁸ Nefăcîndu-și nici o iluzie asupra stabilității politice de după acordurile de la München, fruntașul socialist considera că România trebuie să continue politica sa de înțelegere și pace cu toate statele Europei. „Noi, cei ce sîntem strîns uniți în mișcarea muncitorească din țara noastră, fiindcă ne iubim poporul, din rîndurile căruia am ieșit, — scria patetic C. Titel Petrescu —, voim ca el să se alătore, cu toată conștiința și cu toată energia acțiunii ce tinde la colaborarea economică și politică pe plan european, pentru a contribui la consolidarea păcii între toate popoarele”.¹⁹

Creșterea amenințărilor Germaniei hitleriste, în perioada ce a urmat acordurilor imperialiste de la München, a determinat o recrudescență a activității teroriste a Gărzii de fier. La sfîrșitul anului 1938 legionarii, sub direcția îndrumare a lui Horia Sima, organizează, succesiv, o serie de atentate teroriste în întreaga țară (atentate cu explozivi asupra unor fabrici, instituții religioase, provocarea unor incidente antisemite, împușcarea unor personalități cu vederi antifasciste etc.).²⁰ Printre victimele atacurilor legionare s-a aflat și fruntașul social democrat din Oradea — Emil Böszörményi. Faptul a provocat o puternică impresie în rîndul socialiștilor, ca de altfel a întregii mișcări muncitorești.²¹ Într-un manifest al C.C. al P.C.R., din noiembrie 1938, după ce erau denunțate odioasele crime legionare, se făcea apel la unitatea clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice: „Semnalul marii uniri mîntuitoare trebuie să-l dea muncitorimea! Să nu mai fie răzlețită. Să realizăm unitatea de acțiune a clasei muncitoare. Cazul tovarășului social-democrat Böszörményi, ucis mișelește de Garda de fier, e plin de învățătură!”²² La 26 noiembrie 1938 Garda de fier a comis un nou și odios atentat la Cluj, împușcînd pe rectorul Universității din Cluj — prof. Ștefănescu-Goangă. Referindu-se la această nouă crimă legionară, „Lumea nouă” făcea constatarea că o „lungă dîră de sînge însemnează drumul parcurs de Garda de fier de la înființare și pînă la actul de dizolvare”.²³ Considerînd că pentru asigurarea independenței și libertății țării măsurile luate de autorități împotriva legionarilor sînt salutare, ziarul aprecia că după atentatul de la Cluj „se impun noi măsuri de ordine, mai radicale, mai energice, mai necruțătoare”. Acestor acte teroriste legionare, autoritățile guvernului dictatorial regale le-au răspuns prin suprimarea, în dimineața de 30 noiembrie 1938, a principalelor căpetenii fasciste în frunte cu C.Z. Codreanu. Măsura luată de guvern de a permite presei să informeze opoziția publică asupra încercării de turburare a ordinii, precum și în legătură cu represaliile luate de autorități, prilejuiește lui C. Titel Petrescu reflecția: „Se recunoaște astfel — odată mai mult — rolul imens pe care-l are presa ca factor educativ al poporului”.

¹⁸ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 17 din 25 septembrie 1938.

¹⁹ *Ibidem.* nr. 20 din 16 octombrie 1938.

²⁰ Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXII-7, nr. inv. 992; Vezi și: Mihai Fătu, Ion Spălațelu, *op. cit.*, p. 241—242.

²¹ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 23 din 6 noiembrie, nr. 24 din 13 noiembrie 1938.

²² Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXII-7, nr. inv. 992.

²³ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 27 din 4 decembrie 1938.

²⁴ *Ibidem.* nr. 28 din 10 decembrie 1938.

Aniversarea, la 1 decembrie 1938, a două decenii de la desăvîrșirea unității statului național român, prin unirea Transilvaniei cu România, a prilejuit manifestarea unor puternice sentimente patriotice și a unei viguroase hotărîri de a apăra independența și suveranitatea țării. În principalele orașe și centre industriale din țară s-au ținut peste 20 de întruniri muncitorești în cadrul cărora participanții au adoptat rezoluții în care se sublinia contribuția muncitorimii la înfăptuirea marelui act istoric și hotărîrea de a „apăra unitatea și integritatea statului român cu toate mijloacele”.²⁵

Începutul anului 1939 găsește România tot mai izolată pe plan internațional și mai expusă agresiunii Germaniei, ca urmare a ruperii sistemului de alianțe din Europa centrală. În același timp, Germania nazistă începînd să-și pună în aplicare planul de subordonare a României, a luat o atitudine tot mai agresivă la adresa ei, pretextînd faptul că în etapa crizei cehoslovace atitudinea țării noastre nu a fost atît de clară. În aceste împrejurări, România depune mari eforturi pentru consolidarea Înțelegerii Balcanice și a alianței cu Franța și Anglia. În acest context, s-au desfășurat în luna februarie 1939, la București, lucrările Conferinței Înțelegerii Balcanice. Statele membre ale alianței s-au angajat, atunci, să organizeze o rezistență colectivă în fața primejdiei invaziei fasciste. „Solidaritatea — în vederea menținerii păcii — și colaborarea economică, remarca ziarul „Lumea nouă”, au fost cele două idei centrale în jurul cărora s-au condus dezbaterile și redactat rezoluțiile Conferinței Balcanice”.²⁶

Escaladînd acțiunile sale războinice, la 15 martie 1939, Germania hitleristă a desăvîrșit ocuparea Cehoslovaciei, pe care a desființat-o ca stat independent. Evenimentul a produs o puternică îngrijorare în țara noastră. Atentă la cursul evenimentelor, adversară de totdeauna a fascismului, gazeta „Lumea nouă” nota cu indignare atunci: „Noua etică, totalitară, nu cunoaște respectul valorilor naționale, sociale și umane. După desființarea mișcării muncitorești din propriile lor țări, după desființarea condiției umane a evreului ca individ, a venit la rînd și desființarea independenței popoarelor mici”.²⁷

Sub puternicele și ultimativele presiuni germane, la 23 martie 1939 dictatura regală a semnat tratatul economic cu Germania.²⁸ Comunicatelor optimiste ale guvernului, care dădeau asigurări că tratatul nu constituie un mijloc de aservire economică și politică a țării, C. Titel Petrescu le opunea rezerva și îndoiala sa realistă: „Așa cum apare din textul scris, tratatul oferă netăgăduite foloase economice celui de al III-lea Reich”.²⁹

Intr-un moment deosebit de greu, cînd trupele hitleriste prin cîmpirirea Cehoslovaciei ajunseseră la granițele României, masele populare, la chemările P.C.R., a celorlalte detașamente politice ale clasei muncitoare au răspuns cu înflăcărare patriotică la mobilizarea parțială decretată de guvernul prezidat de Armand Călinescu. Comuniștii, aflați în primele rînduri, au dus — așa

²⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 98, dos. 116, f. 119—120; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 27 din 1 decembrie, nr. 28 din 11 decembrie, nr. 29 din 18 decembrie 1938.

²⁶ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 9 din 26 februarie 1939.

²⁷ *Ibidem.* nr. 13 din 26 martie 1939.

²⁸ Vezi: A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor (Tratatul economic român-german din martie 1939)*. Edit. științifică, București, 1965.

²⁹ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 14 din 2 aprilie 1939.

cum menționa un document al P.C.R. — „cu succes în rîndurile soldaților linia partidului în ce privește organizarea rezistenței pentru apărarea independenței României”.³⁰ Publicistul și militantul socialist Nicolae Deleanu, el însuși mobilizat, a surprins în articolul său, „Adevărata țară”, din 9 mai 1939, impresionantul entuziasm cu care poporul a răspuns la concentrare: „Fără bătaii de tobă, fără goarne, fără clopote, fără publicații, fără nici un răvaș special la unități, toată nația de muncitori de la sate și orașe a răspuns la un simplu zvon sau la comunicarea notarilor din sate: prezent”.³¹ Muncitorii încadrați în diferite bresle, în cadrul unor întruniri speciale, și-au exprimat atașamentul pentru țară, hotărîrea lor de a contribui, cu posibilitățile lor modeste, la fondul pentru înzestrarea armatei. Asemenea întruniri, ca cele ale breslei muncitorilor metalurgiști din București, pielăriei și încălțăminteii din Ținutul Bucegi, a elevatoriștilor și docherilor din portul Brăila, a minerilor din Baia Mare și împrejurimi, a muncitorilor cerealiști din portul Galați³² ș.a., constituie exemple elocvente ale patriotismului de care era animată clasa muncitoare, ca de altfel întregul popor.

Congresul breslelor muncitorești, ținut în ziua de 1 Mai 1939 la București, a fost animat de aceleași sentimente de grijă și răspundere pentru apărarea independenței patriei. În cuvîntul său, primul ministru Armand Călinescu, prezent la lucrările congresului, a declarat că România dorește să întrețină relații de bună vecinătate cu toate țările, cînd „însă se va schița, de undeva, o încercare de a atinge a teritoriului nostru ea se va izbi de cea mai hotărîtă și cea mai neclintită rezistență”, pentru că, adăuga primul ministru, „această politică nu e numai politica guvernului sau politica unui grup de oameni: aceasta este politica țării, e politica națională”.³³ Congresul a adoptat o moțiune prin care s-a hotărît ca membrii breslelor să contribuie cu întreg cîștigul lor de o zi pentru mărirea fondului de apărare a țării.³⁴ În contrast cu această stare de spirit care însuflețea întregul popor în acele momente grele pentru țară, patronii diferitelor întreprinderi făceau fel și fel de șicane muncitorilor concentrați, în pofida faptului că legea din 8 mai 1939 reglementa drepturile salariaților care erau mobilizați precum și obligațiile patronilor.³⁵ În acele momente, cînd întreaga suflare a țării trebuia să se concentreze ca un singur om pentru a veghea la fruntariile țării, muncitorii și familiile lor trebuiau să-și apare cu greu, și de cele mai multe ori fără izbîndă, drepturile prejudiciate de acțiunea antisocială și antipatriotică a capitaliștilor, care nu-și vedeau decît interesele egoiste de clasă. „Muncitorii înțeleg să facă jertfe pe altarul țării, — scria în acele zile „Lumea nouă” — ce poate fi în primejdie și trebuie apărută. Ei nu înțeleg să se jertfească pentru a mări rentele capitaliștilor”.³⁶

Momentul culminant al luptei antifasciste și pentru apărarea independenței naționale l-a constituit marea demonstrație antifascistă din 1 Mai 1939,

³⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos 1966, f. 17—22.

³¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 23 1966, f. 17—22.

³² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dos. 822, f. 136—137; „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 17 din 23 aprilie, nr. 21 din 21 mai, nr. 22 din 28 mai, nr. 25 din 25 iunie 1939.

³³ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 19 din 7 mai 1939.

³⁴ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 21 din 29 mai, nr. 46 din 12 noiembrie 1939.

³⁵ *Ibidem*, nr. 21 din 29 mai și nr. 46 din 12 noiembrie 1939

³⁶ *Ibidem*, nr. 49. din 3 decembrie 1939.

desfășurată sub semnul unității între comuniști și socialiști. Rezultantă a acumulărilor de ură și revoltă împotriva fascismului, de hotărâre și bărbăție în a apăra patria, independența și suveranitatea sa, sărbătorirea zilei de 1 Mai 1939 s-a înscris ca una din cele mai impunătoare ridicări la lupta antifascistă din Europa. Cu toate încercările autorităților de a altera caracterul revoluționar, de clasă, al manifestațiilor de 1 Mai, prin tentativa de a le da un caracter oficial, cele 79 de întruniri, organizate pentru 84 de localități, au constituit, contrar intențiilor autorităților, prilejuri de exprimare a sentimentelor antidictatoriale și, îndeosebi, antifasciste.³⁷ Un rol decisiv în transpunerea în viață a programului P.C.R. cu privire la organizarea și imprimarea caracterului revoluționar, patriotic și antifascist întrunirilor și manifestațiilor de 1 Mai 1939, îndeosebi din București, i-a revenit comisiei conspirative, în cadrul căreia s-a distins, prin calitățile sale de revoluționar neînfricat, tovarășul Nicolae Ceaușescu.³⁸ Ceea ce a dat forță și vigoare fără precedent demonstrațiilor de 1 Mai 1939 a fost faptul că s-a realizat unitatea de acțiune a comuniștilor și socialiștilor, care a polarizat celelalte forțe democratice și progresiste hotărâte și ele să lupte împotriva fascismului și războiului, să apere independența și suveranitatea patriei. „Muncitorii comuniști și social-democrați conștienți — consemna în acele zile istorice „Scînteia” ilegală — au știut însă să mobilizeze mesele muncitorești și mica burghezie la luptă contra fascismului și a guvernului de dictatură regală, pentru apărarea independenței naționale a țării, contra agresorilor fasciști“.³⁹ Dimineața zilei de 1 Mai 1939 găsea Capitala țării inundată de masele de muncitori, înfrățiți de lupta antifascistă, care se îndreptau spre sălile „Tomis”, „Eintracht” și „Aro”, unde urmau să aibă loc importante întruniri, printre care și Congresul breslelor muncitorești. Deasupra mulțimii cuprinsă de entuziasm revoluționar, comuniștii și socialiștii înălțau pancarte antifasciste: „Să apărăm granițele țării împotriva agresorului hitlerist!”, „Trăiască independența națională a țării!”, „Jos fascismul!” ș.a. La întrunirea breslelor de muncitori din sala „Tomis” oratorii guvernamentali au fost întreruși, participanții manifestînd pentru drepturi și libertăți democratice, pentru apărarea granițelor și independenței României. În sala „Eintracht”, la întrunirea breslelor de mici patroni, numeroși vorbitori s-au ridicat împotriva fascismului și a agresiunii hitleriste. De la cele trei săli de întruniri masele populare, cuprinse de un puternic avînt revoluționar, avînd în frunte pe comuniști și socialiști, au pornit grandioasa manifestație care avea să străbată principalele bulevarde ale Capitalei. Coloanele, cuprinzînd peste 20 000 de oameni, au trecut prin fața palatului regal, demonstrînd sub lozincile: „Vrem România liberă și independentă!”, „Jos fascismul!”, „Jos agresorul hitlerist!” ș.a. Delegațiile breslelor au depus coroane de flori la mormîntul eroului necunoscut din Parcul Libertății. Sub semnul rezistenței antifasciste, al hotărîrii de a apăra granițele țării amenințate s-au desfășurat manifestațiile de 1 Mai din: Arad, Alba Iulia, Baia Mare, Baia Sprie, Bacău, Cluj, Valea Jiului, Oradea, Timișoara, Tg.

³⁷ *Ibidem*, nr. 18 din 30 aprilie 1939.

³⁸ Vezi: Olimpiu Matichescu, *1 Mai 1939 moment semnificativ în lupta poporului român împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței și suveranității naționale*, Edit. politică, București, 1974, p. 37—43.

³⁹ „Scînteia”, anul IX, nr. 20 (110) din 1 iunie 1939.

Mureș, Satu Mare ș.a.⁴⁰ Prin amploarea lor, prin spiritul revoluționar de rezistență antifascistă care le-a caracterizat, prin sentimentele patriotice și internaționaliste care le-au degajat, manifestațiile și demonstrațiile de 1 Mai 1939, desfășurate în front unic, au avut un puternic răsunet în țară și peste hotare și constituie, în același timp, expresia intensificării luptei antifasciste a poporului român în preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial. „Creșterea avântului mișcării antifasciste din România — așa cum subliniază tov. Nicolae Ceaușescu — se oglindește în valul acțiunilor de luptă care au loc în această perioadă, în marile demonstrații antifasciste organizate la 1 Mai 1939 sub semnul împotrivirii poporului nostru Germaniei fasciste, pentru libertăți democratice, pentru apărarea independenței țării”.⁴¹

Campania electorală din mai 1939, în vederea alegerilor pentru Camera și Senat, s-a desfășurat sub semnul luptei pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare, pentru concentrarea forțelor democratice, pentru sprijinirea acelor candidați care se pronunțau împotriva hitlerismului și a agenturii sale interne — Garda de fier.⁴² Într-un asemenea context, s-a desfășurat, la 16 mai 1939, consfătuirea unor reprezentanți ai P.N.Ț., P.N.L., Vaidiști etc. La această consfătuire au participat și reprezentanți ai P.S.D. Comitetul Central al Partidului Comunist Român a trimis o scrisoare participanților la consfătuirea prin care propunea, printre altele, ca obiectiv al unei eventuale și posibile uniri a tuturor forțelor ostile dictaturii regale: „apărarea hotarelor și a independenței țării, încadrarea României în sistemul alianțelor intervenite între Franța, Anglia și Uniunea Sovietică, cu respingerea oricăror compromisuri față de Germania hitleristă, precum și a pactului germano-român încheiat în martie, restabilirea, apărarea și lărgirea drepturilor cetățenești și democratice”.⁴³

Publiciștii și militanții socialiști, folosind puținele posibilități legale care le mai rămăseseră, au stat în permanență la post, apărând cu arma condeiului dreptul la existență liberă a poporului nostru.⁴⁴ Ei erau, în același timp, hotărâți să schimbe la nevoie condeiul cu arma pentru a apăra „spațiul nostru vital — care nu încalcă pe al nimănui și nu vrea să se întindă peste al nimănui, așa cum am dovedit-o și în trecut”.⁴⁵

La 1 septembrie 1939, prin cotoșirea Poloniei de către Germania hitleristă, a izbucnit cel de al doilea război mondial. Flăcările conflagrației mondiale se aflau la granițele României, amenințată în însăși existența ei de

⁴⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 98, dos. 130, f. 152—153; Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXIII-15, nr. inv. 1036; „Scinteia”, anul IX, nr. 20 (110) din 1 iunie 1939; „Lupta de clasă”, anul XX, nr. 6 din august 1939; „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 18 din 30 aprilie, nr. 19 din 7 mai, nr. 20 din 14 mai, nr. 21 din 21 mai 1939.

⁴¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, în „România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste”, vol. 1, p. 372.

⁴² Arhiva I.S.I.S.P., cotele A XXIII-4, nr. inv. 1025; A XXIII-5, nr. inv. 1026; „Scinteia”, anul IX, nr. 20 (110) din 1 iunie 1939.

⁴³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 160, f. 62—63.

⁴⁴ Nenumărate articole inspirate din grija pentru apărarea patriei, independenței și suveranității sale au publicat în această perioadă în „Lumea nouă”, militanții socialiști: Const. Titel Petrescu, P. P. Stănescu, Al. Claudian și alții. („Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 18 din 30 aprilie, nr. 19 din 7 mai, nr. 24 din 11 iunie, nr. 26 din 21 iulie 1939 ș.a.).

⁴⁵ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 24 din 11 iunie 1939.

stat național unitar, așa cum fusese recunoscut prin tratatele de pace și de comunitatea internațională. În fața acestei noi și extrem de grave primejdii, P.C.R. s-a adresat din nou socialiștilor și social-democraților, tuturor patrioților pentru a înfăptui frontul unic muncitoresc, un larg front de luptă pentru apărarea independenței patriei.⁴⁶ Din nefericire însă nu s-au realizat în această perioadă nici unitatea clasei muncitoare, nici a forțelor democratice.

Asasinarea, la 21 septembrie 1939, a primului ministru Armand Călinescu, adversar al fascismului și promotorul politicii de rezistență împotriva invaziei hitleriste, de către un grup de legionari aflați în solda Berlinului, a produs consternare și o puternică indignare în opinia publică românească. În acele zile grele pentru țară, prevestitoare de noi nenorociri, ziarul „Lumea nouă” scria sobru și cu majuscule: „Principiul care ne călăuzește pe noi toți din mișcarea muncitorească e că viața umană trebuie considerată ca ceva sacru și nu-i îngăduit nimănui să înfrîngă acest principiu. Pătrunși de aceste idei, veștejim mișelescul atentat al aceluia care s-au mărginit în acțiunea lor politică să trezească instinctele sălbatice ale unei tinerimi înconștiente”.⁴⁷ Conducătorii breslelor, examinînd situația gravă prin care trecea țara în urma asasinării lui Armand Călinescu, au adresat o chemare prin care se făcea apel la unitate națională: „Nu mai este timpul unei păreri deosebite de aceea a întregii națiuni”.⁴⁸ În întreaga țară au avut loc adunări ale breslelor în cadrul cărora a fost înfierat asasinatul și s-a exprimat hotărîrea de a apăra patria, independența și suveranitatea.⁴⁹ În presă, ziariștii și publiciștii socialiști au condamnat odiosul asasinat și au preconizat ca singură măsură salvatoare în aceste împrejurări unitatea națională. „Să fim liniștiți și solidari — scria P. P. Stănescu — în apărarea țării și a drepturilor noastre ale tuturor la viață independentă și omenească”.⁵⁰

La sfîrșitul anului 1939 și începutul anului 1940 pericolul unei agresiuni din partea Germaniei naziste și a celorlalte state revizioniste a crescut. Înțelegerea Balcanică, care rămăsese singura alianță regională în Europa de sud-est, era privită de cercurile politice românești ca un punct de sprijin în eforturile ce le făceau pentru stăvilirea înaintării vertiginoase a mașinilor de război a puterilor Axei. La începutul lunii februarie 1940 s-au desfășurat la Belgrad lucrările sesiunii Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice. Sesiunea de la Belgrad a acordat o atenție specială întăririi pactului Înțelegerii Balcanice în domeniul măsurilor militare, precum și al dezvoltării economice. Sintetizînd măsurile pe care opinia publică românească le aștepta să fie luate de întrunirea de la Belgrad, C. Titel Petrescu nota: „Consiliul permanent al Înțelegerii Balcanice vă trebui să avizeze asupra celor mai bune măsuri de întărire a acestei solidarități (a țărilor balcanice — n.n.), pentru a se putea menține neutralitatea, integritatea teritorială și independența națională a statelor din această regiune”.⁵¹

⁴⁶ „Scînteia”, anul IX, nr. 23 (113) din 8 septembrie 1939.

⁴⁷ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 40 din 1 octombrie 1939.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 40 din 1 octombrie 1939.

⁴⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 225, f. 28; „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 41 din 8 octombrie, nr. 43 din 22 octombrie 1939.

⁵⁰ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 41 din 9 octombrie 1939.

⁵¹ *Ibidem*, anul XXXIII, nr. 5 din 28 ianuarie, nr. 6 din februarie 1940.

În acele condiții grele, când pericolul nazist plana tot mai amenințător asupra țării și se impunea mobilizarea tuturor forțelor pentru a se opune fascismului, expansiunii Germaniei hitleriste și aliaților ei, pentru apărarea unității naționale, P.C.R. a primit indicații și directive nerealiste față de problemele fundamentale ale vieții politice internaționale din partea Internaționalei Comuniste. Directivele Cominternului din mai 1940, în mod cu totul nejustificat, aduceau critici comuniștilor români pentru activitatea desfășurată împotriva agresiunii Germaniei și pentru poziția de apărare a independenței naționale a patriei. Punându-se în mod arbitrar Germania fascistă alături de Uniunea Sovietică, se afirma că în fața clasei muncitoare și partidului stătea sarcina de a nu admite „transformarea României într-un cap de pod al Angliei și Franței, pentru un război împotriva Germaniei și împotriva U.R.S.S.“, cerându-se ca lozinca „apărării granițelor“, sub care partidul reușise să strângă largi forțe patriotice, să fie demascată „ca o continuare a politicii de apropiere de Anglia și Franța și a războiului împotriva Germaniei și U.R.S.S.“.⁵² „Aceste directive, care veneau în contradicție cu linia politică a partidului, cu necesitățile luptei împotriva fascismului și agresiunii hitleriste — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — au provocat o adâncă confuzie și dezordine în partid, au frânat pentru un timp activitatea sa, au creat pericolul îndeplinirii de partid a unor largi categorii sociale, numeroase grupări politice. Ele au avut repercursiuni grave asupra întregii activități desfășurate în România pentru unirea poporului împotriva fascismului și agresiunii Germaniei“.⁵³

În pofida hotărârii ferme a majorității forțelor politice și sociale de a opune rezistență agresiunii fasciste, derularea în chip defavorabil a evenimentelor externe (victoriile obținute de Germania pe frontul de vest și, îndeosebi, capitularea Franței) au determinat dictatura regală, sub presiunea brutală a Germaniei hitleriste, să cedeze și să consimtă la apropierea de țările Axei. La 1 iulie 1940 România renunță la garanțiile anglo-franceze, iar la 4 iulie 1940 s-a format guvernul prezidat de I. Gigurtu, în care reprezentanți ai grupărilor fasciste și prohitleriste dețineau poziții dominante. Înfrângerea Franței, cu toate consecințele previzibile care-i urmau, a fost înregistrată cu emoție și îngrijorare de mișcare socialistă. „Când în perspectiva timpului — scria atunci C. Titel Petrescu în „Lumea nouă“ — se vor cerceta răspunderilor prăbușirii de azi, mari și apăsătoare vor fi vinovățiile conservatorismului francez, adăugate și agravate de acelea ale conservatorismului englez“.⁵⁴

În împrejurările grele ale anului 1940, izolată pe plan extern, lipsită de orice sprijin din afară, României i-au fost impuse importante concesii teritoriale. La 26 iunie 1940, în urma unui ultimatum al guvernului sovietic, guvernul dictaturii regale a cedat teritoriul dintre Prut și Nistru, precum și partea de Nord a Bucovinei, care au intrat în componența Uniunii Sovietice.

Încurajate de Germania hitleristă și Italia fascistă, interesate în dezbinarea popoarelor din Europa centrală și sud-estică, pentru a le putea subordona mai ușor, recurile reacționare maghiare și-au intensificat propaganda revii-

⁵² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 211, f. 169; vezi și: M. C. Stănescu, N. Popescu, *Partidul Comunist Român și congresele Internaționalei a III-a*, în „Anale de istorie“, anul XXI, nr. 5/1957. p. 67.

⁵³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 374.

⁵⁴ „Lumea nouă“, anul XXXIII, nr. 25 din 23 iunie 1940.

zionistă, formulînd deschis pretenții teritoriale pe seama României. Referindu-se la „nesăbuita îndrăzneală a grofilor maghiari”, gazeta „Lumea nouă” atrăgea atenția asupra faptului că popoarele din bazinul dunărean, cărora destinul istoric și condițiile geografice le-au hărăzit să trăiască într-o strînsă apropiere și interdependență, „știu bine de tot că nu numai prosperitatea, dar și existența lor, nu pot fi asigurate decît prin buna înțelegere și colaborare”.⁵⁵ Poporul maghiar care a avut atît de mult de suferit de pe urma „absurdelor himere revizioniste” — sublinia cu previziune ziarul — riscă să ajungă „din unealtă a imperialismului totalitar, prima lui victimă, pierzînd în afară de independența națională orice posibilitate de soluționare în folosul lui a grelelor probleme sociale ce apasă asupra șubredului edificiu al statului maghiar”.⁵⁶

Dînd curs politicii sale de forță, la 15 iulie 1940, Hitler i-a cerut lui Carol al II-lea să se încadreze în linia politică a Reichului, să consimtă la cedări teritoriale, profertînd, în același timp, amenințări la adresa României. În acest climat de amenințări și presiuni brutale, guvernul român a acceptat tratativele de la Turnu-Severin cu Ungaria, care vor fi sistate însă, la scurtă vreme, într-o atmosferă de încordare. Neinteresată într-un conflict armat româno-maghiar, hotărîtă însă să-și asigure stăpînirea asupra resurselor de materii prime ale României, necesare extinderii agresiunii, Germania hitleristă, secundată de Italia fascistă, a recurs la metoda dictatului. În aceste condiții, a avut loc, la 29 august 1940, întîlnirea miniștrilor de externe ai Germaniei și Italiei cu reprezentanții României și Ungariei. Erijîndu-se în „arbitri”, miniștrii de externe ai celor două țări fasciste au cerut delegațiilor română și maghiară acceptarea fără rezerve a hotărîrilor guvernelor lor. În condițiile internaționale de atunci, cînd România nu putea conta pe niciun sprijin din afară și sub presiunile cu caracter ultimativ ale Germaniei, Consiliul de Coroană, întrunit în noaptea de 29/30 august, a acceptat odiosul Dictat de la Viena, prin care partea de nord a Transilvaniei, în suprafață de 42.243 km² și cu o populație de aproximativ 2.600.000 de locuitori, din care majoritatea erau români, se ceda Ungariei hortyste.⁵⁷

În momentul în care Dictatul de la Viena a devenit public, în întreaga țară au avut loc impresionante manifestații populare împotriva Germaniei hitleriste, Italiei fasciste și Ungariei hortyste, autoarele rușinosului dictat, dar și împotriva dictaturii regale care cedase în fața presiunilor lor.⁵⁸ În ultimele zile ale lunii august și începutul lunii septembrie, comuniștii și socialiștii, acționînd din nou uniți, alături de celelalte partide și organizații democratice, de întregul popor, au manifestat pentru anularea Dictatului de la Viena, pentru apărarea intereselor fundamentale ale țării. Locuitorii Clujului, avînd în frunte muncitorimea care acționa în front unic, zile în șir, începînd cu 30 august, au organizat demonstrații pe străzile orașului, alternate cu mitinguri fulger, sub lozincile: „Jos dictatul imperialist!”, „Jos dictatura foamei și a teroarei lui Carol!”, „Vrem un guvern popular!” etc.⁵⁹

⁵⁵ „Lumea nouă”, anul XXXII, nr. 31 din 30 iulie 1939.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Vezi: A. Simion, *Dictatul de la Viena*. Edit. Dacia, Cluj, 1972.

⁵⁸ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, p. 168.

⁵⁹ „Scînteia”, anul X, nr. 5 din 17 septembrie 1940.

Puternice demonstrații împotriva dictatului, pentru apărarea Transilvaniei și a independenței naționale au avut loc în principalele localități din țară, printre care: București, Brașov, Sibiu, Timișoara, Alba Iulia, Arad, Constanța, Cugir, Sebeș-Alba, Turda, Bacău, Iași⁶⁰ ș.a.

Poporul român, clasa muncitoare, forța cea mai hotărâtă să apere independența patriei, considerau pe cei aproximativ 2.600.000 de cetățeni români, cedați prin forță, drept „ostateci vremelnici ai unei situații trecătoare”.⁶¹ Istoria avea să confirme această intuiție a poporului. Iar când, după înfrîngerea fascismului, Transilvania revenea în cadrele statului român, fruntașul social-democrat — Șerban Voinea, vestejind dictatul imperialist de la Viena, considera că atunci s-a săvârșit „o crimă împotriva poporului nostru, violîndu-se cele mai elementare principii de dreptate și călcîndu-se în picioare ideea fundamentală a democrației în raporturile dintre popoare”.⁶²

Valul de manifestări antifasciste și antirevizioniste care cuprinsese întreaga suflare românească punea în lumină hotărîrea poporului român de a-și apăra independența sa națională, integritatea sa teritorială. „Nu aş putea să nu amintesc de asemenea — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — marile demonstrații împotriva dictatului de la Viena, organizate sub conducerea partidului, cu participarea socialiștilor, a Madosz-ului și a altor organizații — și care au constituit o afirmare puternică a hotărîrii revoluționarilor români, maghiari, germani și de alte naționalități de a apăra independența României, de a lupta pentru unitatea statului național român”.⁶³

Dictatura regală, compromisă și discreditată în fața poporului și a tuturor grupărilor politice, sub amenințările brutale ale Germaniei hitleriste, s-a prăbușit „la cea dintîi emoție puternică pe care a trebuit s-o suporte”.⁶⁴ Cercul conducător al burgheziei caută o soluție de salvare a statului și acceptă instalarea unei dictaturi militare-fasciste în frunte cu generalul Ion Antonescu, care se sprijinea pe Garda de fier. Aceasta marca o nouă și ultimă etapă — cea mai neagră — din istoria regimului burghez-moșieresc din România, care avea să aducă grele și incomensurabile suferințe poporului, să înscrie o pagină întunecată în istoria sa.

În anii dictaturii regale, cu toate greutățile care s-au ridicat, a restrîngerii drepturilor și libertăților democratice, a intensificării activității Gărzii de fier și a celorlalte organizații fasciste, a amenințărilor Germaniei hitleriste și acoliților săi, clasa muncitoare, forțele democratice și progresiste au desfășurat o eroică luptă pusă în slujba intereselor fundamentale ale poporului. În fruntea

⁶⁰ „Scînteia”, anul X, nr. 5 din 17 septembrie 1940; *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene 1918—1944*; vezi și: A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Edit. „Dacia”, Cluj, 1972; Traian Bunesco, *Lupta poporului român contra Dictatului de la Viena (august 1940)*, București, 1971; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *35 de ani de la marile manifestații populare îndreptate împotriva Dictatului de la Viena*, în „Anale de istorie”, anul XXI, nr. 4/1975, p. 74—83.

⁶¹ *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene 1918—1944*, p. 285—286.

⁶² „Jurnalul de dimineață”, anul VII, nr. 59 din 24 ianuarie 1945.

⁶³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, în „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate” vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 277.

⁶⁴ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, p. 147.

tuturor acțiunilor menite să apere și să recucerească drepturile și libertățile cetățenești, să pună stavilă fascismului intern și extern s-a aflat Partidul Comunist Român, forța politică cea mai consecvent revoluționară. Alături de comuniști, de alte forțe democratice și progresiste, au acționat socialiștii și social-democrații, muncitorii organizați în bresle și alte pături sociale aflate sub influența lor.

La școala aspră a luptei de clasă, în lupta împotriva dictaturii regale și a primejdiei fasciste, comuniștii și socialiștii s-au reîntilnit adesea, vechile asperități, neîncrederea adâncită de anii îndelungați ai sciziunii, făcând loc colaborării, acțiunii unite. Apelurile P.C.R., îndelung repetate, au căzut adeseori pe un teren fertil. Activitatea și lupta comună desfășurată pentru apărarea sindicatelor, apoi în cadrul breslelor, acțiunile greviste desfășurate în front unic, acțiunile politice îndreptate împotriva fascismului, pentru apărarea patriei, independenței și suveranității naționale au probat nu numai necesitatea, dar și posibilitatea înfăptuirii unității de acțiune a clasei muncitoare.

Colaborarea, tot mai strînsă, a comuniștilor și socialiștilor a stat la baza cristalizării unor alianțe mai largi, mai ales în jurul acelor obiective care vizau lupta împotriva fascismului, a revanșismului și revizionismului, pentru apărarea independenței naționale. Deși frontul unic muncitoresc la scară națională nu s-a realizat nici în această perioadă, precum nu s-a înfăptuit nici frontul național antifascist, datorită unor cauze complexe, această perioadă este străbătută ca un fir roșu de lupta plină de eroism a comuniștilor, a socialiștilor și a celorlalte forțe antifasciste, pentru apărarea libertăților democratice, a independenței și suveranității naționale.

— Zusammenfassung —

Als Folge der wachsenden faschistischen Gefahr in Europa und der zunehmenden Verfolgungstätigkeit der faschistischen Organisationen, vor allem der Eisernen Garde, ergaben sich zwischen den Jahren 1938—1940 für die demokratischen und patriotischen Kräfte des Landes, im Kampfe um nationale Freiheit und Unabhängigkeit, wachsende Aufgaben und Verantwortungen.

Die sozialistische und sozial-demokratische Bewegung schloß sich den Kommunisten und den anderen demokratischen und fortschrittlichen Kräften an, im Kampfe gegen den von der Eisernen Garde geleiteten Faschismus im Lande. Ebenso galt ihr Kampf dem Faschismus außerhalb des Landes und der Verteidigung der Freiheit und Unabhängigkeit des Landes.

Aus dem Studium umfangreicher dokumentarischer Quellen gelangt der Verfasser zur Schluforderung, daß die Sozialisten, getrieben von heißer Vaterlandsliebe, sich neben den Kommunisten als die konsequentesten und aktivsten Beschützer der Interessen des Vaterlandes auszeichneten.

NOI PROPUNERI PRIVIND SISTEMATIZAREA EVIDENȚELOR ȘTIINȚIFICE MUZEALE

I. PAUL, D. POPA, FR. WEINRICH

Cu aproximativ doi ani în urmă a fost publicat un scurt studiu¹ în care s-au făcut, printre altele, propuneri concrete de modernizare a evidențelor științifice muzeale pentru colecțiile și descoperirile arheologice.

Propunerile și soluțiile oferite se bazează pe stadiul atins în rețeaua muzeelor noastre în ce privește sistematizarea evidențelor științifice muzeale și pe necesitatea modernizării lor treptate dar, în același timp, rapide, în raport cu ritmul și cerințele dezvoltării actuale a cercetării și muzeisticii.²

În studiul amintit se pledează pentru necesitatea conceperii și experimentării, în continuare, a unor sisteme care să țină seama de stadiul actual al evidențelor muzeale, al patrimoniului cultural-național, existent și virtual și care să îngăduie și să înlesnească, pentru început, codificarea și stocarea, principalelor date, informații și clasificări științifice, uzitate în prezent (în sistemul evidențelor și în literatura de specialitate), pentru ca apoi într-o fază ulterioară — care ar urma să se desfășoare paralel cu instruirea cadrelor necesare în actualul sistem de perfecționare, — să se procedeze la adaptarea sistemelor și codurilor la cerințele moderne de evidență, stocare și regăsire a datelor furnizate de obiectele muzeale, de patrimoniul arheologic în general, în vederea prelucrării lor automate.³

În continuarea preocupărilor noastre în acest domeniu și, pornind de la necesitatea stringentă a creării, urgente, a unui sistem simplificat, în raport cu cel propus anterior,⁴ de stocare sistematică și regăsire rapidă a unor informații

¹ Cf. I. Paul, *Cu privire la sistematizarea și modernizarea evidențelor științifice muzeale*, în *Studii și comunicări*, 19, Arheologie—istorie, Muzeul Brukenthal Sibiu, 1975, p. 205, sqq.

² Idem, p. 209.

³ Idem, *Ibidem*.

⁴ Idem, *Ibidem*.

primare, esențiale, privind patrimoniul arheologic existent (în muzee) și virtual (în teren), am conceput o nouă fișă cu decupări marginale (fig. 1—4).

Atît fișa cît și sistemul de evidență ce poate fi creat pe această bază au fost prezentate și dezbătute la cursurile de topografie arheologică, vocabular controlat și repertorii arheologice, organizate în prima parte a anului 1977, de către C.S.P.C. de pe lângă C.C.E.S., pentru personalul de specialitate al Oficiilor județene pentru ocrotirea patrimoniului cultural național.

Fișa cu decupări marginale propusă de noi cuprinde principalele date științifice necesare pentru organizarea unui fișier sistematic al descoperirilor (și colecțiilor) arheologice, inclusiv datele topografice principale ale siturilor arheologice cunoscute din descoperiri întâmplătoare sau cercetări sistematice. Fișele sînt astfel concepute încît se pot constitui într-un sistem de evidență sistematică cu rol de „Fișier-repertoriu topografico-arheologic“.

Cu ajutorul „explicațiilor anexate“, fișele, odată tipărite, pot fi completate și marcate — pe baza unui instructaj minimal — de orice muzeograf cu pregătire de specialitate.

La rîndul lor „Fișierele-repertoriu“, în care aceste fișe se constituie, pe măsura completării lor, pot fi organizate de către toate unitățile muzeale și Oficiile județene pentru ocrotirea patrimoniului.

Regăsirea informațiilor se poate face manual sau cu ajutorul unui vibrator simplu.

În cazul în care acest tip de fișă și fișierele corespunzătoare ar fi aplicat și generalizat la toate muzeele, s-ar putea organiza, pe zone, sau central, în cadrul C.C.E.S., un centru de stocare a principalelor date furnizate de muzeele și Oficiile județene pe baza acestor fișe. În acest scop pot fi folosite fișele cu 80 de coloane (fig. 5) și sistemul de coduri numerice indicat de noi în textul explicativ anexat.

S-ar crea astfel un centru de stocare și posibilitatea de regăsire a informațiilor (cu caracter general, statistic sau special, pe grupe sau categorii de informații) realizabil cu cheltuieli minime, cu aceeași valoare utilă, informațională, dar la costuri mai reduse (deocamdată) în raport cu cele ce ar putea fi obținute cu ajutorul calculatoarelor, mai ales în condițiile actuale cînd datele ce pot fi furnizate calculatoarelor sînt reduse, datorită stadiului în care se află la noi prelucrarea și evidența științifică a descoperirilor arheologice. Cu timpul, pe măsură ce datele furnizate de unități (muzee, oficii, institute de cercetări) vor crește ca volum și pe măsura înmulțirii solicitărilor din partea unor beneficiari (specialiști, unități, etc.), datele vor putea fi cuprinse, stocate și regăsite cu ajutorul mașinilor de calcul.

Pentru aceasta se impune, însă, ca paralel cu completarea fișelor și cu funcționarea fișierelor propuse de noi, să se stabilească și un model de sistem, adaptat la noua tehnică de calcul.

Un astfel de model general de sistem a fost propus, recent, de C. Bloșiu.⁵

Aplicarea unui atare sistem, eventual îmbunătățit, ar putea permite crearea treptată a unui fișier de date, la nivelul unui centru de calcul, care, într-o primă etapă ar putea grupa, pe suportți magnetici (disc sau bandă) datele fur-

⁵ V. C. Bloșiu, *Propunerea unui model general de sistem de prelucrarea automată a datelor în arheologie*, în *Memoria Antiquitatis*, IV—V, 1972—1973, Piatra Neamț, p. 13 sqq.

nizate prin mijlocirea fișelor decupate marginal și a celor centralizatoare, cu 80 coloane, propuse de noi, cu unele eventuale modificări și completări, impuse de sistemul de prelucrare pe calculator a datelor.

Dar, așa cum menționam în studiul precedent⁶, pentru a putea trece la utilizarea directă a tehnicii electronice de calcul pentru evidența și prelucrarea muzeistică și științifică a datelor furnizate de descoperirile și cercetările arheologice, este necesar să recurgem, inițial, la sisteme mai simple, ca cel propus de noi, utilizabile de către fiecare muzeograf și unitate muzeală. Ele sînt de natură să oblige pe toți muzeografii specialiști la o sistematizare și o unificare a terminologiei, în primul rînd, la o codificare corespunzătoare a acesteia, ca un prim pas, necesar și obligatoriu, în vederea modernizării evidențelor științifice, ce oferă, apoi, posibilitatea utilizării tehnicii electronice de calcul, în primul rînd în cadrul evidențelor științifice muzeale iar, mai apoi, și în prelucrarea științifică, pe diverse planuri, a datelor astfel acumulate.

Propunerea noastră pornește de la convingerea că generalizarea fișei cu decupări marginale propuse de noi, și a fișierelor sistematice ce se vor crea pe această bază, vor oferi muzeelor, evidențelor științifice ale acestora, posibilități sporite de valorificare științifică și cultural-educativă, de păstrare și conservare a patrimoniului arheologic, existent și virtual.

Cercetărilor arheologice de teren (periegheze, săpături sistematice) și „de cabinet“ li se oferă, de asemenea, un instrument operativ și accesibil — oricărui muzeu și cercetător — de stocare și regăsire rapidă, diferențiată și selectivă, a informațiilor științifice, primare și esențiale, privitoare la obiectele și la specificul arheologic al zonei, de natură să contribuie, substanțial, atît la accelerarea procesului de prelucrare a descoperirilor și materialelor arheologice, cît și la orientarea cercetărilor sistematice, precum și la păstrarea, conservarea și valorificarea complexă, științifică și muzeistică, a patrimoniului arheologic existent (în colecții și muzee) și virtual, în siturile identificate și catalogate, în cadrul fișierului astfel creat pe baza cercetărilor de teren.

Anexa 1

NOTĂ

privind caracteristicile principale și posibilitățile de stocare și regăsire a informațiilor cu ajutorul „Fișei cu decupări marginale“ și a celei cu 80 coloane.

Fișa este concepută pentru a servi la înregistrarea materialului arheologic, permițînd totodată și evidența diferitelor tipuri de stațiuni arheologice identificate pe baza materialelor descoperite. Are formatul A4 297/210.

În oglinda fișei sînt prevăzute spații pentru o descriere amănunțită a descoperirii astfel că fișa satisface rigorile unei fișe științifice (analitice).

Pe laturile fișei am prevăzut zone de marcare, prin decupări marginale, a opt dintre caracteristicile de bază (informațiile) deținute asupra unei descoperiri, sistem ce permite regăsirea rapidă a unei fișe care cuprinde informația solicitată. Grupele de informații ce se

⁶ I. Paul, *op. cit.*, p. 215.

pot marca prin decupări marginale sint: 1 — localitatea, 2 tipul de stațiune, 3 — categoria de obiect, 4 — materialul, 5 — datarea, 6 — condițiile descoperirii, 7 — muzeul unde se păstrează descoperirea.

Modul de completare a fișei.

În colțul din stînga sus la *Nr. fișei* se înscrie, în ordinea completării lor, numărul fișei. El este format întotdeauna din șase cifre și poate varia între 000001—999.999.

Sub numărul fișei la rubrica *Numărul fișei DPCN* se înscrie numărul acestei fișe, dacă descoperirea respectivă constituie o valoare națională și a fost înregistrată ca atare pe fișe tip DPCN. Numărul se scrie și el tot cu șase cifre și poate varia între aceleași limite 000001—999.999.

La rubrica 1 *Localitatea* (cod poștal) se scrie denumirea actuală a localității de descoperire și, în continuare, codul poștal al localității respective. În aceeași rubrică se scrie județul și în continuare cifra de ordine a județului într-o ordonare alfabetică. Ex. județul Alba-Ol; județul Sibiu-32. Localitatea de descoperire se poate marca marginal, după inițială, folosind un cod alfabetic cu decupări duble. În felul acesta fiecare literă a alfabetului se poate marca prin două decupări. Referitor la locul de descoperire se mai pot da informații la rubricile:

— *Denumirea antică, veche*, unde se trece, după caz, numele antic al localității, numele vechi românesc, numele vechi maghiar sau german. Pentru toponimicele maghiare sau germane se va trece în față un „m”, pentru cele maghiare și un „g”, pentru cele germane.

— *Toponimic cadastru*, se va trece denumirea locului în graiul localnicilor, proprietarul locului unde s-a făcut descoperirea.

— *Detalii topo-stratigrafice*, se va descrie sumar forma de microrelief: terasă, cîmpie, platou, coamă de deal etc., precum și adîncimea la care s-a făcut descoperirea.

— *Număr carou*, folosind sistemul de caroiaj „Gauss” pentru hărți 1:5.000, se va indica caroul în care se află punctul de descoperire.

— *Număr plan topo*, se va trece numărul planului topografic al zonei în care se află descoperirea. Numărul va fi format tot din șase cifre 000001—999.999.

La punctul 2 — *Tipul de stațiune* se va marca, prin intersecție în diagonală, caseta dreptunghiulară corespunzătoare tipului de stațiune identificat. Pentru regăsirea fișei ce cuprinde informații despre stațiunea respectivă se vor decupa marginal casetele în care se află înscris tipul de stațiune și una din cele trei casete din extrema dreaptă, anume cea care are același număr de ordine cu numărul stațiunii. Ex: pe fișa model (Fig. 3). am marcat un castru de piatră.

La punctul 3 — *Categoria de obiect*, am stabilit, în limita spațiului, 20 de grupe de obiecte, dîndu-le la fiecare cite un cod de două cifre, după cum urmează:

- 01 -- Uelte
- 02 -- Arme
- 03 -- Ceramică neornamentată
- 04 -- Ceramică ornamentată: incizie, excizie, decor în relief, decor lustruit
- 05 -- Ceramică pictată
- 06 -- Terra sigillata
- 07 -- Plastică din lut
- 08 -- Obiecte de cult
- 09 -- Vase din metal sau sticlă
- 10 -- Podoabe
- 11 -- Instrumente medicale și de toaletă
- 12 -- Accesorii vestimentare și de harnașament
- 13 -- Monede, instrumente de schimb
- 14 -- Monumente epigrafice
- 15 -- Monumente figurative
- 16 -- Corpuri de iluminat, opaite
- 17 -- Elemente de construcții și arhitectură
- 18 -- Forme și tipare
- 19 -- Materie primă, resturi ale procesului de producție
- 20 -- Varia, obiecte care nu pot fi încadrate în primele grupe.

La fel s-a procedat și pentru grupa 4 — *Material*, unde am stabilit, tot în limita spațiului oferit de dimensiunile fișei, 16 grupe de materiale, cărora le-am dat coduri numerice de două cifre, după cum urmează:

- 01 — Piatră cioplită
- 02 — Piatră șlefuită
- 03 — Os
- 04 — Corn
- 05 — Ceramică
- 06 — Cupru
- 07 — Bronz
- 08 — Fier
- 09 — Aur
- 10 — Argint
- 11 — Sticlă
- 12 — Lemn, cărbune, chirpic
- 13 — Marmoră
- 14 — Pietre prețioase
- 15 — Resturi de floră și faună: semințe, scoici, melci, oase de animale care nu au servit ca unelte
- 16 — Varia, alte materiale.

Prin combinarea celor două grupe de informații se obțin posibilități multiple de determinare a descoperirilor, selectarea putându-se face, concomitent, cu ambele determinări. Ex.: podoabe, din grupa a 3-a, se poate asocia cu cupru, bronz, aur, argint, sticlă, pietre prețioase, din grupa 4.

La grupa 5 de informații — *Datarea*, în oglinda fișei se poate trece cursiv: epoca, cultura, atribuirea etnică. Pentru marcarea informației privind *datarea*, prin decupare marginală pe latura de jos, am prevăzut 120 posibilități. Am dat *fiecărei* culturi dintr-o epocă câte un cod de două cifre. Pe reversul fișei am dat lista completă a culturilor cu numărul de cod al *fiecăreia*. La *fiecare* epocă am prevăzut una sau mai multe rezerve cu codul OO, unde se pot marca culturi noi sau materiale a căror încadrare culturală nu se poate face cu certitudine. La sfârșitul benzii am prevăzut o rubrică cu codul 900 Nedeterminat, unde vor fi marcate acele descoperiri asupra cărora nu se pot face determinări nici privind epoca, nici cultura. În oglinda fișei la rubrica *Datarea* se scrie, după denumirea epocii și a culturii, numărul de cod al acestora. Numărul de cod al epocii este identic cu numărul de ordine al epocilor în succesiune cronologică. Ex: Paleolitic-1, Epipaleolitic-2, Neo-eneolitic-3, Bronz-4, Hallstatt-5, Latène-6, Daco-romană-7, Prefeudală-8. Pentru marcarea se vor face două decupări, una în dreptunghiul ce conține codul culturii respective, iar a doua în unul din cele patru dreptunghiuri din extrema dreaptă, numerotate de la 1 la 4 după cum indică cifra de poziție din dreptul codului culturii. Ex: pe fișa model (fig. 3) s-a marcat cultura daco-romană.

La punctul 6 — *Condițiile descoperirii*, în oglinda fișei se poate marca, după caz, *descoperire întâmplătoare*, cercetare de suprafață, prin intersectarea în diagonală a dreptunghiului și, dacă se cunoaște, se pot trece autorul descoperirii și anul: pentru punctele 63, 64 *Sondași*, sau *Șantier* se poate trece conducătorul cercetării, anul descoperirii (campania), secțiunea, caroul, adâncimea. Condițiile descoperirii se pot marca marginal, la punctul 6, folosindu-se o singură decupare în rubrica corespunzătoare.

La punctul 7 — *Colecția*, am prevăzut două posibilități: a — materialele să se afle într-un muzeu, sau, b — într-o colecție particulară. Pentru primul caz se poate scrie muzeul, numărul de inventar, locul în depozit, număr clișeu, număr foto. Pentru *fiecare* din determinări se vor folosi numere de șase cifre de la 000001—999.999. Pentru muzeu am prevăzut posibilitatea de a marca, marginal, inițiala localității unde se află muzeul, folosind un cod alfabetic cu decupări duble, identic cu cel de la punctul 1. În felul acesta muzeele se vor marca după inițiala localității unde se află. Ex.: Muzeul R.S.R. la București, Muzeul de istorie al Transilvaniei la Cluj, Muzeul Brukenthal la Sibiu. La colecția particulară se poate scrie proprietarul și adresa.

Rubrica *Observații* se referă la întreg conținutul fișei.

Informațiile cuprinse pe fișe se pot raporta codificat, folosind coduri numerice, și pentru fișele cu 80 de coloane pentru mașini de sortat electric tip D 3 D. Pentru aceasta se vor

raporta (înregistra) 13 grupe de informații după cum urmează: (vezi și fișa cu 80 de coloane Fig. 5).

Grupa A, cu șase coloane verticale, cuprinde nr. fișei de la 000001—999.999.

Grupa B, cu șase coloane verticale, cuprinde nr. fișei DPCN, de la 000001—999.999.

Grupa C, cu șase coloane verticale, cuprinde nr. plan topo, de la 000001—999.999

Grupa 1, cu șase coloane verticale, cuprinde *Codul poștal* al localității (patru cifre) și în continuare, cifra de ordine a județului. Ex: 247632=Cașolț, județul Sibiu.

Grupa 2, cu patru coloane verticale, cuprinde *codul tipului de stațiune* obținut prin citirea cifrelor de ordine din fața fiecărei informații de la cea mai generală spre cea mai de amănunt. Ex.: un castru de piatră primește codul, 1222, în care 1=ășezare, 2=militară, 2=castru, 2=piatră; o necropolă plană de incinerare, 2120, în care 2=necropolă, 1=plană, 2=incinerare. Codul va avea întotdeauna câte patru cifre, astfel că necropola se completează cu un 0 (zero), iar pentru tipurile de stațiune de la punctele 3, 4, 5 se completează cu 00. Ex. un tezaur va avea codul 3 200, un bordei, 4 200, un mormânt izolat, de înmușare, 5 100.

Grupa 3, cu două coloane verticale, cuprinde *codul categoriei de obiect* (format din două cifre) înscris în față.

Grupa 4, cu două coloane verticale, cuprinde *codul materialului*, cu două cifre.

Grupa 5, cu trei coloane verticale, cuprinde *codul datării*. Prima cifră a codului este cifra de ordine a culturii: 1-Paleolitic, 3-Neo-eneolitic, etc. Următoarele două cifre reprezintă *codul culturii*. Ex.: 314=Neo-eneolitic, Petrești.

Grupa 6, cu cinci coloane verticale, cuprinde *codul condiției de descoperire*. Prima cifră poate fi de la 1—4 și definește, după caz, o descoperire întâmplătoare, o cercetare de suprafață, un sondaj sau un șantier arheologic. Următoarele patru cifre reprezintă *anul descoperirii*. Ex.: 31974=un sondaj din 1974.

Grupa 7, cu patru coloane verticale, cuprinde *codul poștal al localității unde se află muzeul care păstrează descoperirea*. Ex. 2400=Sibiu=Muzeul Brukenthal.

Grupa D, cu șase coloane verticale, cuprinde numărul de inventar al obiectului, cu șase cifre posibile de la 000001—999.999.

Grupa E, cu șase coloane verticale, cuprinde numărul clișeului, cu șase cifre posibile, de la 000001—999.999.

Grupa F, cu șase coloane verticale, cuprinde numărul fotografiei, cu șase cifre posibile, de la 000001—999.999.

În cazul raportării cifrice, codificate, a informațiilor pentru fișa cu 80 de coloane, pentru a se evita orice confuzie este necesar:

— să se respecte întotdeauna ordinea de raportare a celor 13 grupe de informații (care este dată de însăși ordinea de citire a fișei), pornind din colțul din stânga sus și parcurgând grupele de la 1—7. Anterior grupelor 1—7 se raportează, în coloana A, numărul fișei, în coloana B, numărul fișei DPCN, în coloana C, numărul plan topo, iar după grupa 7, în coloana D, număr de inventar, în coloana E, număr de clișeu, în coloana F, numărul foto. În cazul când una dintre cele 13 informații lipsește se raportează 000000, la grupa respectivă.

— codurile să aibă întotdeauna același număr de cifre (după cum s-a stabilit inițial), completându-se cu 0 (zero) acolo unde e cazul.

Pe reversul fișei am dat lista epocilor și a culturilor, cu codurile respective. S-a prevăzut un spațiu pentru executarea unor schițe topo, la scară și orientate, a stațiunilor identificate, a secțiunilor, în cazul șantierelor sau a sondajelor. S-au prevăzut spații pentru a consemna starea de conservare a stațiunii și pentru explicații de detaliu asupra schiței topografice.

În cazul unor stațiuni din care s-a recoltat o cantitate mai mare de materiale *schiza topo* se va executa doar pe o singură fișă, anume pe aceea care prezintă stațiunea în ansamblu. Pe celelalte fișe se vor executa schițe de profile, grundrisuri etc. Pentru regăsirea rapidă a fișelor care conțin schițe topografice am prevăzut pe latura stângă, sub spațiul rezervat pentru informația 6, un spațiu pentru a marca, prin decupare marginală, doar acele fișe care conțin schița topo a stațiunii sau profile, grundrisuri etc., la stațiunile cercetate prin sondaje sau săpături sistematice.

Decupările marginale urmează a se efectua cu un clește sau cu o ghilotină. Ele vor avea forma unui triunghi isoscel cu baza de 6 mm și înălțimea de 10 mm: vârful triunghiului va fi rotunjit cu o rază de 1 mm. Extragerea fișei sau a fișelor care interesează se poate face manual sau folosind un vibrator acționat electric.

— Zusammenfassung —

Die Verfasser erläutern ihre Bemühungen, neue Karteikarten und neue Systeme zu entwickeln, welche zur besseren Übersicht und Modernisierung der musealen wissenschaftlichen Evidenzen beitragen können. Ihr Vorschlag betrifft ein neues System, welches der Aufbewahrung und dem schnellen Wiederauffinden wichtiger, grundlegender Informationen der vorhandenen (in Museen) und zukünftigen archäologischen Funde dient.

Die Karteikarte mit Randkerbungen (Abb. 1 a — 1 d) enthält jene Daten, welche für eine systematische Übersicht aller archäologischen Funde (innerhalb einer Sammlung) notwendig sind, ebenso wichtige topographische Daten der archäologischen Fundorte (Zufallsentdeckungen und erforschte Siedlungen).

Die Karteikarten sind derart entworfen, daß sie, in dem Maße in welchem ihre Anzahl wächst, zu einem System zusammengefaßt werden können, welches die Funktion einer „Topographisch-archäologischen Karteikartenübersicht“ haben könnte. Diese wäre allen musealen Einheiten und allen Kreisstellen für nationales Kulturgut zugänglich.

Die auf der „Karteikarte mit Randkerbungen“ eingetragenen Daten können ihrerseits in Zentren für Datenverarbeitung zusammengefaßt werden. Zu diesem Zweck wird eine zusätzliche Karteikarte, für elektronische Datenverarbeitung, mit 80 Kolonnen vorgeschlagen (Abb. 2), desgleichen ein Ziffernsystem, welches dem Text beigelegt ist.

VERZEICHNIS DER ABILDUNGEN

- Abb. 1. Modell einer Karteikarte mit Randkerben für archäologisch-topographische Karteien.
Avers.
- Abb. 2. Revers der Karteikarte.
- Abb. 3. Beispiel einer ausgefüllten Karteikarte. Avers.
- Abb. 4. Revers der ausgefüllten Karteikarte.
- Abb. 5. Modell einer Karteikarte mit 80 Rubriken. Die durch Ziffern eingetragenen kodifizierten Daten entsprechen jenen von Abb. 3.

Nr. fișă		1. Localitatea		Cod poștal									Așezare		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100																				
rudetul		Nume antic, vechi				1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100							Plan topo nr.		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100																				
Nr. fișă DPCN						A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z							2 3		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100																				
Toponimic, cadastru		Detalii topo-stratigrafice		Carou									Plan topo nr.		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100																				
7. Muzeu		Denumirea obiectului											6. Condițiile descoperirii		Autorul		Anul		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100																
Lungime		Lățime		Înălțime		Grosime		Ø max.		Ø fund		Ø gură		Greutate		1. Întimplătoare				1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100															
Descriere, tipologie													2. Cercet. supraf.		Conducător		Anul		Secțiune		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
Decor, inscripții													3. Sondaj								1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
6. Condițiile descoperirii		Bibliografie											4. Șantier								1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
schita topo		Instituta		Data									Epoca		Cultura		Atribuire etnică		Muzeu /cod/		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
5. Datarea		Nr. inventar		Locul în depozit									Colectia		Nr. cliseu		Particulară Numele, Pren.		Adresa		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
Observații													Observații								1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
Paleolitic		Epipal.		Neolitic		Bronz							Hallstatt		La Tène		Ooco ram.		Prefeudal		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
1		2		3		4							5		6		7		8		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
9		10		11		12							13		14		15		16		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
17		18		19		20							21		22		23		24		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
25		26		27		28							29		30		31		32		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
33		34		35		36							37		38		39		40		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
41		42		43		44							45		46		47		48		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
49		50		51		52							53		54		55		56		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
57		58		59		60							61		62		63		64		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
65		66		67		68							69		70		71		72		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
73		74		75		76							77		78		79		80		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
81		82		83		84							85		86		87		88		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
89		90		91		92							93		94		95		96		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														
97		98		99		100							101		102		103		104		1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100														

Fig. 1. Model de fișă cu decupări marginale pentru utilizarea în arheologic-topografic. Avers.

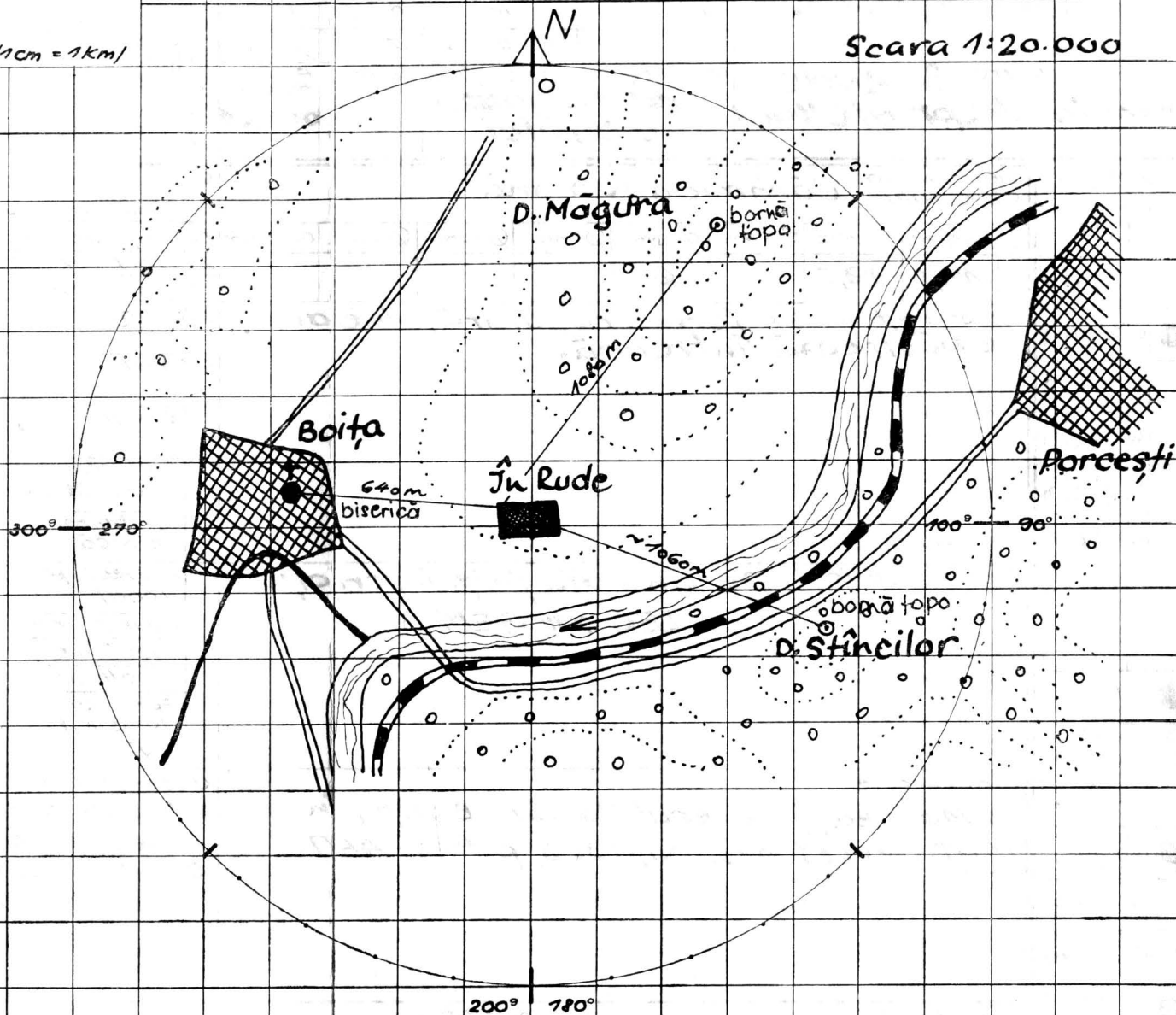
Codificarea epocilor și culturilor

1. Paleolitic	5. Hallstatt
01 Cultura de prund	01 Sălcău
02 Clatonian	02 Baia Verde - Gogoșu
03 Abbevillian	03 Mediaș
04 Acheulian	04 Babadaș
05 Musterian	05 Ferigile - Bîrsești
06 Aurignacian	06 Jilii
07 Gravettian	07 Sălti
	08 Traco-Daci V - IV î.e.n.
2. Epipaleolitic	00
01 Romanian	00
02 Swiderian	00
03 Tardenoisian	00
04 Campinian	00
05 Herculane	00
	6. La Tène
3. Neolitic	01 Geta-Daci IV - II î.e.n.
01 Insula Banului	02 Celți
02 Gura Baciului	03 Bastarni
03 Cris	04 Carpi
04 Linar vechi	05 Sarmati
05 Linar Cănoate	06 Greci
06 Vinu-Turdaș	07 Geta-Daci I î.e.n. - I î.e.n.
07 Lumea Nouă	08 Roman
08 Baia	00
09 Dudaști	7. Daco-romană
10 Hamagiu	01 Daco-romană I - III î.e.n.
11 Vădastra	02 Daci liberi II - III î.e.n.
12 Tisa I	00
13 Gumelnita	8. Prefeudal
14 Petrești	01 Romano-bizantin
15 Cucuteni	02 Săntana de Mureș
16 Sălcuța	03 Goți
17 Tari pastilate	04 Gepizi
18 Tisa palgar	05 Bratei IV - VI
19 Decea Mureș	06 Maresi
20 Badrag Keresztur	07 Jpofești - Gîndești
21 Cernavodă I	08 Botășana
22 Horodistea	09 Huni
23 Fălceschi	10 Avari
24 Amfitei	11 Slavi
25 Cernavodă II	12 Sijpoc
26 Cernavodă III	13 Alincea
27 Badaș	14 Autotolan VII - VIII
28 Otașeni	15 Bulgari
29 Vucedol	16 Bulgari IX - XI
30 Costalac	17 Maghiari
31 Jigodin	18 Pecenegi
00	19 Uzi
00	20 Cumani
00	21 Tătari
00	22 Sasi
00	23 Feudalism timp.
00	24 Feudalism dezv.
4. Bronz	00
01 Gila	00
02 Schneckenberg	00
03 Verbicioara	00
04 Periam Pecica	00
05 Gila Mare	00
06 Tei	00
07 Monteoru	00
08 Ofman	00
09 Wietenberg	00
10 Vălna	00
11 Costișa	00
12 Nouă	00
13 Ciomortan	00
14 Coslogeni	00
15 Zimnicea	00
16 Suciul de Sus	00
17 Lăpuș	00
18 Rîmnicelu	00

900 Nedeterminat

Pentru scara de:
 1:100 / 1cm = 1m/
 1:1000
 1:10.000
 1:100.000 / 1cm = 1km/

Scara 1:20.000

starea de conservare a stațiunii:
 Nu există resturi la suprafața solului, doar în partea de NV, în buza terasei, apar cu ocazia lucrărilor agricole, resturi de zid confecționat din piatră cu mortar.

Observații la schița topografică: Așezarea se află la cca 600m E de marginea satului, pe o terasă ușor înălțată a Oltului, în teren agricol.

se vor însemna /distanța, grade busolă/: borne topometrice; borne de kilometraji; construcții definitive. Minim necesar 3 puncte identificabile.

Model de fișă pentru sistemul de regăsire a informațiilor cu mașina de sortat electric de tip O3D

	A	B	C	1	2	3	4	5	6	7	D	E	F	
	█	█	█	█	█	█	█	█	█	█	█	█	█	0
1		█		█		█		█	█			█	█	1
2			█	█	█	█	█		█	█		█	█	2
3				█	█							█		3
4			█							█				4
5							█		█			█		5
6											█			6
7						█	█				█			7
8											█			8
9								█						9
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				10

A. Nr. fișei B. Nr. fișei DPCN C. Nr. plan topo 1. Localitatea de descop. 2. Tip de stațiune
 3. Categoria de obiect 4. Material 5. Epocă, cultură 6. Cond. de descoperire 7. Muzeu
 D. Nr. inventar E. Nr. clișeu F. Nr. foto

Fig. 5. Model de fișă cu 80 coloane. Fișa cuprinde codurile numerice ale informațiilor de pe

O XILOGRAVURĂ CU „SCENE DIN ALEXANDRIA“
ÎN MUZEE SIBIENE (1905—1977).
RECTIFICĂRI ȘI RESTITUIRE

ANA GRAMA

În anul 1905, entuziaști patrioți și oameni de cultură români au organizat la Sibiu — după cum se știe — o „Expoziție etnografică și istorico-culturală“, cu care prilej s-a inaugurat și Muzeul istoric și etnografic al Astei. Intenționând să illustreze starea culturală a poporului român, expoziția, „a fost un bun prilej de apropiere a lumii românești din diferite părți“. ¹ Ea a reușit să ofere cunoașterii și admirației (cu sprijinul unui mare număr de țărani și intelectuali români și chiar a unor elemente înaintate ale populației săsești²), peste 9 000 piese, dintre care peste 3 000³ au fost donate tânărului muzeu inaugurat atunci.

Secția istorică a expoziției „a fost înzestrată de 121 expozanți, cu peste 750 obiecte de natură foarte diferită“. ⁴ Una din piesele care au reținut atenția organizatorilor expoziției a fost cea pe care o numeau, în discursul inaugural, „Cea mai veche icoană românească reprezentând pe Alexandru Macedoneanul de Monahul George“⁵, piesă care, în catalogul expoziției, a figurat ca „Tablou reprezentând pe Alexandru Machedon (cea mai veche icoană românească)“⁶. „Expozant“ era Nicolae Boer din satul Mercheașa, care a donat-o Muzeului Astra, din fondurile căruia a ajuns la Muzeul Brukenthal. Această „icoană“ — xilogravură formează obiectul analizei de mai jos.

În contextul primei expoziții ample a creațiilor populare românești, din Transilvania, la acel început de secol, xilogravura noastră a avut capacitatea

¹ *Raportul general al Comitetului Central al „Asociațiunii...“*. În *Analele Asociațiunii* nr. 1, ian.-febr. 1906, p. 71—72.

² *Analele Asociațiunii...* nr. 6, nov.—dec., 1905, p. 277.

³ Ion Mușlea. *Muzeul Astra*. Extras din „*Transilvania*“, 77, nr. 2—3, (1942), p. 3.

⁴ C. Diaconovich. *Raportul despre Expoziție...* Apud: *Transilvania*, număr jubiliar, nr. 4, iulie—aug., 1911, p. 466; nr. 5 sept.—oct., 1905, p. 165.

⁵ *Transilvania*, 26, nr. 5, sept.—oct., 1905, p. 170.

⁶ *Analele Asociațiunii...* nr. 6, nov.—dec. 1905, p. 274.

de a atrage privirile și de a se bucura de atenția unor cercetători de primă mărime. În același timp, ea a stîrnit și confuzii, care s-au perpetuat de-a lungul anilor, chiar pînă în anul 1976.

În anul 1906, Nicolae Iorga⁷ scria: „La expoziția din Sibiu a fost expusă și o icoană profană lucrată în același chip.⁸ Ea închipuiește pe Alexandru Marele Împărat... Titlul e dat și în latinește, și în această limbă își mai dă și numele meșterul, de pe la 1680—700 „monahul Ghiorghe Georgius Pater“. Marele istoric reia aceste afirmații chiar și în anul 1921.⁹

Nicolae Cartoian, reputat cercetător al culturii noastre vechi și editor, analizînd prezența motivului „Alexandru Macedon“ în creațiile artistice profane, se folosește și de următorul pasaj, în care este vorba tot de lucrarea noastră: „În diferite vremi și locuri, Alexandru a inspirat fantezia artiștilor noștri populari. O icoană profană zugrăvită între anii 1680—1700 — de monahul Gheorghe, care semnează și latinește „Georgius Pater“ și expusă cîndva la o expoziție din Sibiu, înfățișează pe Alexandru, mare împărat...“¹⁰.

Informațiile de mai sus sînt preluate, necontrolat, de la Nicolae Iorga nu numai de Nicolae Cartoian¹¹, ci și de alți cercetători.¹² Chiar în anul 1976 în lucrarea laudabilă „Bibliografia analitică a cărților populare laice — Partea I“ datorată lui Mihai Marcu și Cătălinei Velculescu, apărută în Editura Academiei R.S.R. (p. 107) aceste informații se reiau. Ele cuprind două erori: una se referă la data lucrării, certe 1817, și a doua la identitatea autorului, care nu a fost monah, deci nici „pater“, ci pur și simplu se numea Pop.

Aceste inexactități nu i-au putut scăpa cercetătorului, care s-a distins în abordarea studiului icoanelor pe sticlă și al xilogravurilor populare românești, Ion Mușlea. În prima lucrare mai amplă dedicată acestora din urmă, Ion Mușlea¹³ publică o stampă, dintr-o colecție particulară, identică fiind cu cea deținută de noi, dar colorată, semnănd încă un exemplar la Muzeul etnografic din Budapesta și o variantă a ei, anterioară, de la Biblioteca Academiei R.S.R.¹⁴ Despre exemplarul nostru scrie mai pe larg: „A treia stampă cu Alexandru, păstrată la Muzeul Asociațiunii sibiene, este identică cu exemplarul din colecția Orosz, (Datat 1817. Semnat Gh. Pop n.n.) dar e necompletă și necolorată. Ea a făcut oarecare vîlvă la Expoziția Asociațiunii din 1905. S-a afirmat atunci că ar fi vorba de cea mai veche stampă românească, fiind crezută din anii 1650—1670, apoi 1680—1700 (inscripția cu data nu se poate descifra bine)“.¹⁵

⁷ N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, Buc., 1906, p. 60.

⁸ Tehnica xilogravurii

⁹ N. Iorga, *Meșteșugul în pictură și sculptură*. În: N. I. *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, Buc., 1921, p. 221—222.

¹⁰ N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească. Epoca influenței sud-slave*. Buc., Editura enciclopedică română, 1974, p. 284.

¹¹ Este preluat la rîndul său de Maria Goleșcu în *Arta și tehnica grafică nr. 8, 1939*, care comentează „Friza de călăreți de la Vioarești“, ca o influență a unei xilogravuri cu scene din Alexandria, un exemplar din cele de la „1680—1700“, înclină să creadă autoarea.

¹² I. Mușlea, *Xilogravurile țăranilor români din Ardeal*. Extras. Buc., 1939, p. 23.

¹³ Idem, 24 p. cu ilustr. în parte color. Vezi și „*Arta și tehnica grafică*“, nr. 9, 1939.

¹⁴ Publicată parțial și în *Cărțile populare în literatura românească*. Vol. I, Buc., 1963. Plasă p. 72—73.

¹⁵ Ion Mușlea, op. cit., p. 23.

Din anul 1939 pînă acum, urmele acestei piese, care a deschis seria participărilor la expoziții ale xilogravurilor populare laice, s-au pierdut. Poate din acest motiv într-o lucrare — album¹⁶ cu un aparat descriptiv și bibliografic deosebit de serios se face o nouă deplasare a datei de apariție a ei, de data aceasta de la anul 1817 la anul 1798. Aici se afirmă că „Lucrarea este o variantă executată de Gheorghe Pop după gravura sa din 1798. Aceasta din urmă a figurat în 1905 la expoziția Astei din Sibiu, a stîrnit vîlvă prin ineditul subiectului și prin valoarea ei artistică”.

Prin lucrarea propusă atenției în aceste rînduri ne aflăm în fața unei xilogravuri executată de un binecunoscut meșter țaran, care a făcut școală la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea în satul Hășdate, astăzi suburbia orașului Gherla, și nu întîmplător, învecinat cu centrul de creație al celebrelor icoane pe sticlă, satul Nicula. Meșterul se numea Gheorghe Pop și a creat sigur între anii 1798—1824.¹⁷ „Familia Pop e venită la începutul secolului al XVIII-lea din Moldova, căci în urbariul din 1737 i se zice „Pop Moldoveanul”, ne informează Ștefan Meteș.¹⁵ Tot el ne furnizează și alte dovezi ale multiplelor relații care s-au păstrat între românii de pe cele două versante ale Carpaților, în cazul nostru între xilogravorii și zugravii din jurul Gherlei și Mănăstirii Neamț.¹⁹

Xilogravura analizată de noi este o variantă a unei lucrări executată, de același meșter, în anul 1798, mai puțin bogată decît exemplarul ulterior, neîndoios, cea mai veche xilogravură populară laică cunoscută pînă acum. Ea este cea mai amplă lucrare a meșterului hășdățean și merită atenția contemporanilor noștri nu numai pentru că a fost obiect de premieră și de referință în literatura de specialitate, ci în primul rînd, pentru că genul pe care îl ilustrează este deosebit de interesant și mai puțin cercetat în comparație cu alte manifestări artistice ale poporului român. Apoi, anumite caracteristici conferă acestei lucrări laice un loc de frunte printre xilogravurile populare, iar împreună cu exemplarele similare și identice cunoscute, este o piesă foarte rară, avînd în vedere colecțiile mai vechi și mai bogate de xilogravuri ardelenesti.

TEHNICA imprimării cu ajutorul matricelor săpate în lemn s-a folosit la noi din timpuri foarte vechi: icoanele pe hîrtie au evoluat însă din xilogravurile cărților vechi românești, în strînsă legătură cu icoanele pictate pe sticlă.²⁰ „Tiparul de icoane”, cum numește N. Iorga meșteșugul xilogravurii, a avut un rol important în satisfacerea nevoilor de frumos și de cunoaștere ale poporului român. Țăranii cumpărau mult reprezentările artistice ieftine, unele colorate, care îi interesau pentru a-și împodobi cu ele casele, hambarele, șurile, bisericile, troițele, „steaua” pentru colind, lăzile de zestre.²¹ Unele aveau însu-

¹⁶ *Xilogravura populară din Transilvania în sec. XVIII—XIX*. Album, Buc., 1970, plansa 28.

¹⁷ I. Mușlea, op. cit., p. 10.

¹⁵ Ștefan Meteș, *Zugravii și icoanele pe hîrtie (xilogravuri-stampe) și sticlă din Transilvania*. În: *Biserica Ortodoxă Română*, 82, nr. 7—8, iulie—august 1964, p. 736.

¹⁹ Aceste afirmații sînt puse la îndoială de Ioana Cristache Panait în articolul „O breaslă a xilografiilor din Transilvania” publicat în *Rev. Muzeelor*, 4, nr. 3, 1967, p. 221—222.

²⁰ N. Iorga, *Les Arts mineurs en Roumanie*. Bucarest, 1934, p. 31; I. Mușlea, op. cit., p. 5—6.

²¹ I. Mușlea, op. cit., p. 20; Șt. Meteș, op. cit. p. 734.

șiri artistice reale, dar toate erau lucrute, procurate, păstrate din dragoste pentru această artă care le era apropiată, pe care și-o puteau însuși, le oferea posibilitatea creației prin linii, mai târziu prin umbre, culoare, motive tradiționale și invenție. Dacă majoritatea „icoanelor pe hîrtie“ aveau un caracter religios, ne apar cu atît mai interesante cele laice, care întruchipează figuri omești, personaje satirice, animale sau interpretarea grafică a unor lecturi din cărțile populare de largă circulație.

Din această ultimă categorie face parte xilogravura pe care o deținem²² și de care ne ocupăm. Ea reprezintă scene din Alexandria, este imprimată pe hîrtie puțin galbenă, necolorată, de dimensiuni 550/400 mm., lipită pe lemn, înrămată²³ cu ramă de lemn vopsită în roșu și negru. Este o „icoană dublă“, compusă din două foi încadrate de linii negre, cu reprezentări în două registre și peste 25 personaje umane. Textul principal, cele secundare și iscălitura „Pop Gheorghe“ este în limba română scris cu caractere chirilice, iar o iscălitură „Georgius Papp“ și un text, care îl traduce pe primul, este scris cu caractere latine în limba latină.²⁴ Datată, dreapta jos, 1817. Starea de conservare mediocră; lipsă o latură a ramei. Dimensiunile scîndurii pe care a fost lipită fiind mai mici decît hîrtia imprimată, o parte din ea a fost distrusă și înlăturată (aproximativ 6 cm. din partea stîngă).

Primul registru are titlul: „ALEXANDRU MARELE ÎMPĂRAT MACHIDONEANU AU BĂTUT PE GROZNICUL PORIU INDIANU / CARE CU D(U)MNEZEU SAVAOFI SAU ÎMPOTRIVIT / IARA ALEXANDRU CU SULIȚA L-AU ZDROBIT“ și-l reprezintă pe Alexandru cel Mare călare pe Ducipal, însoțit de 5 oșteni, în momentul în care înfige o suliță în Por împărat (escortat și el de oșteni), care cade împreună cu calul său.

Titlul generic al registrului doi este: „PETRECERE LUI PORIU ÎMPĂRAT LA / ÎNGROPĂCIUNE“. Fiecare grup de personaje din acest registru are cîte un mic text explicativ: „POPI DELA INDIA“, „ÎMPĂRĂTEASA LUI PORIU / CLITEMIȘTRA“, „VOIVOZI(I) LUI ALEXANDRU/POTOLOMEI / FILON / VIZANTIE / ANT (I) OH“. Sub întregul tablou, în bandă exterioară, este textul latinesc: „MAGNUS IMPERATOR ALEXANDER EX MACEDONIA BELLO SUPERAVIT HORRIBILEM (P) ORIUM EX INDIA QVI DEC SABAOIH SE OPPOSIT AST ALEXANDER HASTA ILLUM TRUCIDAVIT“.

Pentru a înțelege măcar sumar spiritul și „sensul intim al scenelor zugrăvite“ — cum se exprimă N. Cartoian — încercăm o apropiere de textul care, probabil a inspirat pe autorul acestei xilogravuri. O facem prin intermediul lucrării „Istoria lui Alexandru“, tipărită la Sibiu în anul 1794 de către P. Bart: Alexandru strînse pre Ducipal și scoase hangerul. Și-l lovi suptsioară prin în-

²² Muzeul Brukenthal Sibiu, Secția Istorie, Nr. inv. M. 6505.

²³ Acest fapt îi conferă un caracter de raritate, deoarece Dr. Cornel Irimie afirmă că: „Spre deosebire de icoanele pe sticlă... stampele nu se înrămau, ci se fixau direct cu cuipe pe pereții caselor“. In: *Arta populară românească*, Buc., 1969, p. 596.

²⁴ În acest fel se adresa, poate, unei populații neromânești din Transilvania, cumpărătoare a unor astfel de lucrări. Se cunosc stampe românești în care textul principal din limba română, scris cu caractere chirilice este tradus în limba maghiară și scris cu caractere latine. Vezi: G. Oprescu, *Gravurile în lemn ale țărănilor din Nicula aflate în colecția Muzeului etnografic din Cluj*. In: *Transilvania*, 54, nr. 3, mart. 1923, p. 122 și I. Mușlea, op. cit., p. 8.

cheieturile platoșelor și-l înjunghie pre Por. Iară Ducipal lua pre calul lui Por cu gura cerbice și-l răstoarnă jos, iară Por căzu de pe cal. Și muri acolo Por împărat. Iară pre Por împărat îl pusă Alexandru în căruța lui cea de aur și-l dusă la cetatea lui, la India și cu toate oștile. Iară împărăteasa lui Por, ieși înainte cu zece vlădici și cu zece mii de popi. Alexandru zise de-i puseră stema pe cap, și-l puseră în pat de aur, și-l duseră în cetatea lui și-l îngropară cu cinste mare, învăluit în caftan de aur...²⁵

Evenimentele reale din anul 326 î.e.n., evocate mai sus, repovestite în zeci de variante, care au fascinat o Europă medievală, l-au inspirat chiar și pe Häendel care a compus un oratoriu despre expediția lui Alexandru în India și războiul cu Por.²⁶

Fără îndoială că pasajul citat i s-a părut și autorului desenului după care s-a realizat stampana, cel mai dramatic și mai ușor de reprezentat grafic, din toată literatura populară care-i era cunoscută. Și, fără alte indicii asupra lecturilor sau cunoașterii versiunilor orale ale cărților populare, sîntem convinși că nu-i era străină nici lucrarea „Împărăția lui Priiam, împăratul Troadei, cetății ceii mari”.²⁷ De aici, credem noi că a luat, intenționat — pentru a-și îmbogăți lucrarea — sau din eroare, numele CLITEMNISTRA (cum apare în lucrarea sus citată) și care în xilogravură devine CLITEMIȘTRA.²⁸

După cum se vede, autorul stampei a respectat impresionant paragraful literar pe care l-a transpus păstrînd și elemente de atmosferă orientală. Dat fiind caracterul laic al lucrării a putut să ignore constrîngerile erminiei, așa încît își îmbracă personajele (fapt înregistrat și în alte cazuri) cu unele piese de costum obișnuite la soldații austrieci, unguri și germani. El se dovedește dotat cu imaginație, inventiv chiar. Întreg tabloul e plin de acțiuni (principale, realizate diferit, cu diverse personaje), chiar dacă avem în vedere unele stîngăcii în redarea mișcării; toți caii și călăreții sînt în poziție de înaintare (primii în profil, ceilalți frontal pînă la brîu), împărății sînt la sfîrșitul unei bătălii, goarnea sună, preoții se roagă etc.

Gheorghe Pop, meșter xilogravor apreciat, și-a creat singur desenele pentru xilogravurile sale sau le-a copiat după modele mai vechi.²⁹ Oricum, el avea o personalitate artistică demnă de semnalat; se remarcă și trăsătura sigură a liniilor din iscălitura sa. În sprijinul acestei afirmații ne folosim de observațiile lui George Oprescu, făcute în anul 1923 în care, fără să cunoască autorul lucrării de care ne ocupăm, spune că ea „pare, după uniforma soldaților mace-

²⁵ *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, Buc., 1963, p. 64.

²⁶ I. C. Chițimia și Dan Simionescu, *Introducere*. În: *Cărțile populare în literatura românească*. Vol. I, Buc., 1963, p. 304.

²⁷ *Cărțile populare în literatura românească*, Vol. I, Buc., 1963, p. 942.

²⁸ Contaminări de acest fel se cunosc și în transcrierea textelor cărților populare.

²⁹ Vezi Ioana Cristache Panait, op. cit., p. 222; Ion Mușlea, op. cit., p. 9. Reținînd două din posibilele influențe externe asupra artei și tehnicii xilogravurii populare, remarcăm că în literatura de specialitate poloneză nu apare nici un exemplar cu care s-ar putea înrudi lucrarea sa. (Vezi „Polska Grafica Ludowa, Kracow, 1970). Mai mult, aici se afirmă că „În general gravurile laice pe lemn poloneze nu poartă nici inscripție nici dată...”, elemente care le deosebesc vizibil de xilogravura noastră. Dintr-un vechi manuscris rusesc al „Alexandriei”, reprodus de Grudzi N. K. în „Istoria dvernei russkoi literature”, Moskva, 1938 (apud. I. C. Chițimia și Dan Simionescu, op. cit.) se cunosc reprezentări grafice ale unor scene cu omorîrea lui Darie, necunoscute nouă în amănunt.

doneni făcută de aceeași mână³⁰, care a realizat o altă lucrare iscălită de meșterul Pop Gheorghe.

STĂMPELE pe hîrtie erau ieftine, uneori abundau în piața specializată. Dar tocmai de aceea, se distrugau ușor. În anul 1909 Nicolae Iorga spunea deja că ele sînt „nespus de rare“.

Încercăm mai jos să amintim puținele xilogravuri care se cunosc (din literatura de specialitate) în țara noastră, similare cu cea deținută de Muzeul Brukenthal.

Dacă Nicolae Iorga a fost primul autor care a atras atenția asupra xilogravurii laice „Scene din Alexandria“, exemplarul nostru, pentru prima dată a reproduis o astfel de xilogravură o altă personalitate a culturii românești, George Oprescu.³¹ În anul 1923, sesizînd valorile acestei lucrări, el a publicat — fără să-i cunoască data de apariție și autorul — o foaie simplă cu „două scene din Alexandria“. Aceasta, jumătate din xilogravura completă se afla la Cluj, la Muzeul etnografic al Transilvaniei. Este curios faptul că ea nu a mai apărut menționată în lucrările ulterioare ale lui Ion Mușlea și Farkas Gyalui³², care au studiat în principal, colecțiile de xilogravuri clujene. Piesa reapare abia în anul 1970, prin albumul menționat mai sus.

Alte două exemplare semnalase Ion Mușlea în studiul citat: una din colecția Orosz (pe care a și reproduis-o) și o alta la Muzeul etnografic din Budapesta. În deceniul trecut, cînd icoanele pe sticlă și stampele populare au intrat mai mult în atenția cercetătorilor și a iubitorilor de frumos, mai apar două xilogravuri tot de la Cluj, de data aceasta de la Muzeul de artă, în cadrul unei expoziții itinerante. În catalogul³³ expoziției ele figurează ca fiind de aceleași dimensiuni, colorate, cu aceeași dată, 1817 și de același Gheorghe Pop. Aici sînt intitulate: 1. „Lupta lui Alexandru cel Mare“ și 2. „Moartea și înmormîntarea lui Alexandru cel Mare“. Prima este reprodușă în catalog și sîntem convinși că este vorba de jumătate dintr-o lucrare similară cu cea deținută de noi. Noi înclinăm să credem că cea de a doua este de fapt „Moartea și înmormîntarea lui Por împărat“³⁴ deci completarea xilogravurii amintite anterior.

În concluzie, avînd în vedere cercetări din ultimii ani precum și informațiile dintr-o lucrare fundamentală privind arta populară românească³⁵, în țară la noi se cunosc cinci³⁶ xilogravuri cu „Scene din Alexandria“ din anul 1817, una din ele prima expusă, cunoscută și analizată, cu un destin interesant ca obiect muzeistic, se găsește la Muzeul Brukenthal. Probabil că mai există și alte piese similare, nepublicate sau chiar ignorate.

Datorită semnificațiilor pe care le au în complexul fenomen al vieții social economice de la noi din țară de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul

³⁰ G. Oprescu, op. cit., p. 124.

³¹ Idem. p. 123.

³² Farkas Gyalui. *Xilogravurile populare românești din Hășdate*. În: Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1957--1958. Cluj, 1958. p. 314 și urm.

³³ Cornel Irimie. *Hinterglasmalerei und Holzschnitte in der Rumänischen Volkskunst*. (Sibiu, 1964).

³⁴ Zezi și *Xilogravura populară din Transilvania*. Album, București, 1970. pl. 28.

³⁵ Dr. C. Irimie. (*Xilogravura*) În: *Arta populară românească*. Buc., 1969, p. 605.

³⁶ Avem în vedere un exemplar fragmentar, de la Muzeul de artă al R.S.R.

celui de al XIX-lea și chiar ca fenomen estetic, xilogravurile populare trebuie să-și ocupe locul printre alte creații de prestigiu ale artei românești.

Datorită rarității lor, un imperativ major al actualității este și acela că ele trebuie în continuare depistate, acolo unde se mai găsesc, probabil și în numeroase familii țărănești, tratate ca adevărate bunuri ocrotite de întreaga legislație a patrimoniului cultural național al poporului român.

— Zusammenfassung —

Im Jahre 1935 veranstaltete die ASTRA-Gesellschaft eine ihrer umfassendsten Ausstellungen, die tausende von historischen und ethnographischen Gegenständen vorführte. Zwischen diesen befand sich auch ein figurenreicher, profaner Holzschnitt mit „Szenen aus dem Leben Alexanders des Großen“, der besonderes Interesse hervorrief. N. Jorga datierte diesen damals als dem Ende des 17. oder Anfang des 18. Jh. zugehörig. Diese — falsche — Aussage wurde in verschiedenen wichtigen Abhandlungen angeführt, obwohl Ion Mușlea schon 1939 den Autor und das Herstellungsjahr (1817) nachgewiesen hatte. Der Fachliteratur nach 1939 (Alben, Kataloge, Abhandlungen) ist übrigens das Vorhandensein des Holzschnittes in der ASTRA-Sammlung, später im Brukenthal-Museum, unbekannt.

Der vorliegende Aufsatz würdigt die Bedeutung des Blattes als Ausdruck des rumänischen Geistesleben vom Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts. Er entstand mit der Absicht, die notwendigen Berichtigungen zu machen und der graphischen Arbeit, deren ähnliche in Museen und Privatsammlungen wenige bekannt sind, den ihr gebührenden Platz wiederzugeben.

DOVEZI ARHEOLOGICE PRIVIND CONTINUITATEA POPULAȚIEI AUTOHTONE ÎN MILENIUL I c.n. DESCOPERITE PE TERITORIUL JUDEȚULUI SIBIU

DUMITRU POPA

Expoziția valorifică un bogat și complex material arheologic recoltat de pe întreg teritoriul județului Sibiu, atât prin descoperiri fortuite dar mai ales prin cercetări științifice sistematice și exhaustive. Acestea din urmă, efectuate de Muzeul Brukenthal dar și de institutele de specialitate din București și Cluj-Napoca, au îmbogățit și completat colecțiile noastre aducând totodată mărturii valoroase asupra unor fenomene și procese istorice petrecute pe aceste meleaguri în primul mileniu al erei noastre. Ele au permis și interpretarea justă a unor materiale mai vechi facilitând astfel valorificarea lor.

La cumpăna dintre cele două ere zona de sud a Transilvaniei, integrată organic statului dac condus de succesorii lui Burebista, parcurgea un proces de remarcabilă dezvoltare economică, socială și culturală. Existența în zonă a două cetăți dacice la Arpașul de Sus și la Tilișca atestă importanța ei în sistemul defensiv al statului dac, conceput și realizat succesiv de la Burebista la Decebal. La acestea se adaugă numeroasele așezări dacice răspândite în zonă. Materialul recoltat din aceste așezări ne-a permis ilustrarea citorva aspecte majore ale civilizației dacice în faza sa clasică. Numărul mare al obiectelor din fier atestă generalizarea metalurgiei fierului în societatea dacică, iar diversitatea lor: unelte agricole, unelte de fierărie, pentru prelucrarea lemnului, a pieilor, obiecte de uz gospodăresc, dovedește caracterul complex al activităților economice.

Pătrunderea pe calea schimburilor a unor produse din lumea romană în interiorul societății dacice, încă din secolul I î.e.n., este documentată prin descoperirea, mai veche, de la Gușterița a unor vase de bronz de producție romană și mai ales prin materialele descoperite în cetatea de la Tilișca: o situlă mare din bronz, cu toartă, două torți, de la vase similare, atașe din bronz turnat imitând motive vegetale stilizate, o lucernă, o fibulă din argint și mai multe

fragmente de vase romane, în special ulcioare din pastă fină. Pătrunderea acestor produse, chiar și în această zonă, relativ periferică, a lumii dacice, atestă legăturile practicate de daci, pe scară largă, cu lumea romană, legături care au facilitat influențele culturale premergătoare dar și pregătitoare procesului de romanizare rapidă și durabilă a populației autohtone. O altă mărturie a unor schimburi intense o constituie tezaurele monetare descoperite la: Amnaș, Apoldul de Sus, Axente Sever, Șeica Mică, Gușterița și mai ales atelierul monetar de la Tilișca cu ajutorul căruia se imitau denari republicani romani, atelier a cărei activitate efectivă a fost cuprinsă de către autorul descoperirii între anii 85—65 î.e.n.

În momentul cuceririi Daciei de către romani cetățile de la Arpașul de Sus și Tilișca urmează destinul tuturor celorlalte fortificații dacice. Așezările rurale însă își continuă existența în noile condiții impuse de cuceritor. Cercetările efectuate la Cașolț, Slimnic, Ocna Sibiului, Roșia au scos la suprafață complexe arheologice în care, alături de bogatele urme ale culturii romane provinciale, apar în cantități apreciabile elemente de cultură materială și spirituală dacică. Importanța acestor descoperiri este deosebită. Ele permit surprinderea și dovedirea pe cale arheologică a procesului de conviețuire dintre autohtoni și coloniști, fazele succesive ale procesului de romanizare. Adoptând și adaptând elementele culturii romane superioare, dacii perpetuează totodată forme de cultură tradițională. În așezările de la Slimnic, Ocna Sibiului, Roșia, alături de ceramica romană, vasul borcan, ceașca dacică lucrate cu mîna sau străchinile și vasele de porțelan sînt foarte frecvente. Cimitirul de incinerare de la Cașolț ca și mormintele de incinerare în urnă de la Ocna Sibiului și Bruiu au fost atribuite pe baza ritului și ritualului de înmormîntare ca și a inventarului funerar unor comunități dacice.

Dintre monumentele de artă plastică, domeniul relativ sărac în dovezi ale continuității, medalionul funerar descoperit la Apoldul de Sus aduce unele mărturii asupra prezenței unor autohtoni în arta provincială. Medalionul, descoperit încă în secolul trecut, redă, într-o nișă în formă de scoică, o familie compusă din bărbat, femeie, în registrul de sus și patru copii, doi băieți și două fete, în registrul de jos. Amănuntele de redare încadrează medalionul în secolul II e.n. Femeia îmbrăcată în tunică și manta poartă pe umeri două fibule în formă de lingură și în urechi cercei de formă tronconică. Fibule identice cu cele redată pe medalionul de la Apoldul de Sus au fost descoperite în numeroase puncte din Dacia și provin întotdeauna din medii de pură tradiție dacică. Apartenența lor etnică și încadrarea lor cronologică a fost făcută de către Kurt Horedt. Prezența unor piese de podoabă dacice pe monumente sculpturale din Dacia romană sînt cazuri rare. Doar pe două monumente, unul de la Cristești, altul cu loc de descoperire necunoscut, pot fi identificate fibule care nu au analogii în repertoriul podoabelor romane și conduc cel mai sigur spre tipul de fibulă dacică cu nodozități. În cazul medalionului nostru cu tot schematicismul redării identificarea podoabelor femeii cu tipul de fibulă în formă de lingură pare destul de certă. Marea majoritate a podoabelor purtate de populația provinciei s-au dovedit a fi de factură romană. Deși rare nu lipsesc totuși nici descoperirile în care apar podoabe de tradiție dacică sau mai sigur carpato-balcanică. Este cazul inelului de bronz descoperit în cimitirul de la Cașolț pe care este redată foarte schematic imaginea unui cal

asemănător celor de pe monedele dacice, și a tezaurelor, cu monede imperiale și cu piese de podoabă din argint, descoperite la Ațel și Vîrtopu Brățările, colanele și lanțurile de argint împletite de tipul celor descoperite la Ațel și Vîrtopu, sînt răspîndite și în provinciile dunărene ale imperiului: Pannonia, Dalmația, Moesia, Tracia, dar lipsesc în toate celelalte. Asemănarea lor în toate aceste provincii indică existența unor ateliere locale necunoscute încă! Prezența lor indică perpetuarea sau renașterea sub romani a vechiului gust pentru podoabele de argint de tradiție Latène, tradiție întreținută sau renăscută acum de substratul etnic băștinaș. Identificarea pe monumente sculpturale din Dacia a unor elemente de tradiție autohtonă aduce dovezi noi, care chiar dacă sînt destul de rare pînă acum, pot servi la argumentarea și la o mai completă înțelegere a procesului de romanizare.

Materialul documentar de natură arheologică, prezent în cantitate destul de însemnată în zona de sud a Transilvaniei, se încadrează organic vestigiilor arheologice de pe întreg cuprinsul Daciei și confirmă întrutotul, pe de o parte informațiile altor categorii de izvoare privind continuitatea de locuire a autohtonilor pe cuprinsul provinciei iar pe de altă parte, demonstrează caracterul de masă al acestei continuități, infirmînd teorii mai vechi sau mai noi despre extirparea, scoaterea peste granițe, a majorității dacilor sau supraviețuirea unor mici enclave într-o totală și permanentă izolare față de noii veniți și cultura lor.

Continuitatea populației autohtone și romanizarea ei poate fi pe deplin înțeleasă și dovedită numai prin cercetarea exhaustivă a culturii daco-romane de caracter rural. Tocmai pentru aceasta considerăm că descoperirile din zona de sud a Transilvaniei — care prin poziția ei periferică în cadrul provinciei, în care lipsesc marile centre urbane sau militare și care a cunoscut în epoca stăpînirii romane forme de viață predominant rurale — pot aduce contribuții valoroase la cunoașterea de ansamblu a istoriei acestei perioade.

Caracterul lacunar și imprecis al informațiilor literare antice referitoare la retragerea stăpînirii romane din Dacia a facilitat apariția de-a lungul anilor a numeroase teorii, unele dintre ele lipsite de obiectivitate științifică. Cercetările arheologice, intensificate în ultimul timp, asupra acestei perioade, au oferit dovezi concludente pentru demonstrarea continuității unei numeroase populații daco-romane răspîndită pe întreg spațiul fostei provincii.

Mormîntul de inhumatie de la Tîrnăvioara conținînd o fibulă de argint în formă de T cu capetele ușor îngroșate (Armbrustfibel) și decorată pe muchea arcului cu triunghiuri umplute cu pastă de sticlă, un inel tot din argint cu piatră prețioasă, două mărgele în formă de penene din foiță de aur, o toartă din bronz cu terminațiile în formă de capete de șarpe, o placă rotundă din bronz, o zăbală fragmentară, o verigă, o fusaioală din lut și două monede, un denar republican 229—217 î.e.n. și un antoninian de la Filip Arabul 244—248 e.n., se datează pe baza fibulei amintite în jurul anului 300 e.n. și este atribuit populației daco-romane.

Pătrunderea unor comunități de daci liberi, în general carpi, pe teritoriul provinciei încă înainte de retragerea aureliană este atestată prin urna de la Mediaș, în formă de amforă, formă neîntîlnită în repertoriul ceramicii romane provinciale dar foarte frecventă în ceramica carpică a secolului III e.n.

De o deosebită însemnătate, pentru dovedirea continuității daco-romane în fosta provincie și pentru lămurirea integrală a procesului de romanizare, precum și pentru cunoașterea raporturilor stabilite între autohtoni și populațiile migratoare, sînt cercetările de la Bratei. Complexul arheologic de la Bratei format din două așezări și trei cimitire dovedește arheologic continuitatea populației daco-romane și românești de-a lungul secolelor IV—VIII. Cimitirul nr. 1 încadrat cronologic în secolele IV—V cuprinde 353 morminte de incinerare. Ritul și ritualurile de înmormîntare ca și inventarul funerar descoperit îndreptătesc atribuirea cimitirului populației autohtone daco-romane. Așezarea nr. 1 cu locuințe de tip semibordei, cu cuptoare de copt situate în interiorul sau în exteriorul locuințelor, cuprinde două faze de locuire, una masivă datată în secolele V—VI și una alăturată mai redusă ca dimensiuni databilă în secolele VI—VII și care se continuă masiv în așezarea nr. 2.

Așezarea din secolele V—VI și cimitirul nr. 1 aparțin aceleiași culturi materiale a populației daco-romane cunoscută sub denumirea de cultura Bratei. Cultura Bratei este o etapă rurală a culturii romane fiind strîns legată de descoperiri ca cea de la Obreja. Daco-romanii trăiau în așezări rurale deschise, locuind în semibordeie. În activitatea casnică, agricolă și meșteșugărească foloseau în continuare tehnica și uneltele romane.

Ceramica romană constituie categoria dominantă; lucrată la roata rapidă, din pastă cu pietricele și arsă cenușiu. Ceramica fină roșie și cu smalt este foarte rară. Olăria este romană prin formele sale — oala, strachina, amfora, ulciorul, cana, oala cu capac — cît și prin decor alcătuit din coaste și caneluri, striuri în benzi sau continui, linii sau benzi de linii în val.

În toată aria de răspîndire a culturii Bratei se mai lucra încă olărie cu mîna, unele copiind forme romane, altele perpetuînd forme dacice: cătuia și oala înaltă, aceasta din urmă dăinuind încă și în olăria secolelor VII—VIII.

A treia categorie extrem de redusă o constituie ceramica fină cenușie cu decor lustruit marcînd prezența gepizilor.

Răspîndirea creștinismului în sînul comunităților daco-romane, în această perioadă este dovedită de descoperirea monogramei paleocreștine cu inscripție latină de la Biertan precum și a mormîntului cu groapă în formă de cruce de la Bratei.

Populația daco-romană a etapei Bratei, civilizația și teritoriul său de răspîndire, au constituit baza dezvoltării ulterioare a etapelor Ipotești-Cîndești secolele VI—VII și Dridu. Locuirea din aceste etape, așezarea nr. 2, alcătuită din trei etape succesive de locuire: sec. V—VI, VI—VII și VII—VIII, contemporană în parte cu cimitirul nr. 4 datat în sec. IV—VII și cimitirul biritual nr. 2 din sec. VII—VIII continuă, în bună parte, atît formele de viață cît și riturile și ritualurile funerare atestate anterior. Acestea sînt ilustrate pentru zona pe care o prezentăm și prin materialele (urne funerare) provenite din cimitirele birituale de incinerare și inhumație „de tip Mediaș” de la Ocna Sibiului, Gușterița precum și prin descoperiri izolate, probabil cimitire similare, cum este cea de la Șeica Mică.

Prezența masivă a populației românești, în momentul pătrunderii maghiarilor, în Transilvania este adevărată de descoperirile de așezări întărite și deschise cum sînt cele de la Orlat, Ocna Sibiului, Apoldul de Sus, cu ceramică de tip Ciugud atribuită unanim populației românești.

În încheiere dorim să subliniem că materialul prezentat în expoziție reprezintă doar o parte din ansamblul descoperirilor făcute în zona pe care o ilustrăm, descoperiri care aduc mărturii incontestabile despre prezența populației autohtone dacice apoi daco-romane și românești de-a lungul primului mileniu al erei noastre în partea de sud a Transilvaniei.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

Prezentăm mai jos o bibliografie selectivă cuprinzând lucrările, cu caracter general, asupra problemei precum și lucrările ce tratează materialele arheologice, referitoare la problemele prezentate, descoperite pe teritoriul județului Sibiu.

Lucrări generale:

C. Daicovicu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucarest, 1945.

H. Daicovicu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.

Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958

M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969.

I. Paul, *Contribuții la istoria zonei sibiene din cele mai vechi timpuri pînă în epoca feudală*, în *Transilvania*, ns, nr. 4, 1974, p. 47—50.

D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966.

Lucrări speciale:

Birzu L., *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în sec. IV—V* (Cimitirul nr. 1 de la Bratei), București, 1973.

Crișan I. H., *Le trésor d'Ațel et ses relations balkano-danubiennes*, în *Dacia*, n.s. III, 1959, p. 353—369.

Dumitrașcu S. și Toğan G., *Săpăturile arheologice din sec. II—III e.n. de la Boarta*, în *Lucrări științifice Istorie — Științe sociale — Pedagogie*, Oradea, 1971, p. 9—15.

Glodariu I., *Așezarea dacică și daco-romană de la Slimnic*, în *Acta M. N.*, XI, 1972, p. 119—129.

Horedt K., *Un depozit de vase de metal din epoca dacică de la Gușterița-Sibiu*, în *St. Com. Arheologie-istorie*, Muzeul Brukenthal, XII, 1965, p. 35—45.

Horedt K., *Die dakischen Silberfunde*, în *Dacia*, n.s. XVII, 1973, p. 127—169.

Lupu N., *Cetatea dacică de la Tilișca*, în *M.C.A.*, VIII, 1962, p. 477—485.

Lupu N., *Cu privire la aspectele caracteristice ale circulației denarului republican roman în Dacia și Pannonia*, în *sec. I e.n. — I e.n.* în *St. Com.*, ist.-Arh., Muzeul Brukenthal, 19, 1975, p. 53—80.

Lupu N., *Așezarea daco-romană de la Roșia*, în *Acta M. N.*, V, 1968, p. 445—450.

Macrea M. și Berciu D., *Șantierul arheologic de la Cașolț și Arpașul de Sus*, în *S.C.I.V.*, VI, 3—4, 1955, p. 609—610.

Macrea M. și Glodariu I., *Așezarea dacică de la Arpașul de Sus*, Buc., 1976.

Macrea M., *Șantierul arheologic Cașolț-Calbor*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 416—419.

Mitrea Bucur, *Tezaurul monetar de la Ruși-Sibiu și acțiunea carpilor asupra stăpînirii romane în timpul lui Filip Arabul*, în *S.C.I.V.*, IV, 3—4, 1953, p. 612—615.

Mitrofan I., *Așezări ale populației autohtone în Dacia superioară*, în *Acta M. N.*, IX, 1972, p. 141—161.

Nägler Th., *Cetățile feudale de la Orlat și continuitatea românilor în sudul Transilvaniei*, *St. Com. Arh.-Ist.* Muzeul Brukenthal, vol. 20, 1977, p. 27—49.

Nestor I. și Zaharia Eugenia, *Raport preliminar despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu, 1959—1972*, în *M.C.A.*, X, 1973, p. 191—203,

Protase D., *O așezare dacică din epoca romană la Ocna Sibiului*, în *Apulum*, VII, 1968, p. 229—239.

Protase D., *Observații asupra așezărilor rurale din Dacia romană și post romană, sec. II—VI pînă la venirea slavilor*, în *Banatica*, I, 1971, p. 93—105.

Radu Dionisie, *Descoperiri arheologice pe teritoriul satului Curciu*, în *Acta M. N.*, VIII, 1971, p. 483—497.

— Zusammenfassung —

Diese Ausstellung ist als Rückschau auf die archäologischen Forschungen, die im Kreis Sibiu (Hermannstadt) ausgeführt wurden, gedacht.

Die Ergebnisse der bedeutendsten Untersuchungen über die Kontinuität der bodenständigen Bevölkerung in der Provinz Dakien, die in den Ortschaften Ocna Sibiului (Salzburg), Slimnic (Stolzenburg), Cașolț (Kastenholz), Roșia (Rotkirch) unternommen worden sind, werden vorgeführt. Ebenso werden die Ergebnisse der Untersuchungen von Bratei (Pretai), Tîrnăvioara, Orlat, Seica Mică (Kleinschelken) u. a. die die Kontinuität der dakisch-römischen Bevölkerung und die Entstehung des rumänischen Volkes belegen, ausgestellt.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 Die Eröffnungsfeier der Ausstellung.
- Abb. 2 Die Ausstellung. Im Hintergrund dakische Fundstücke — Keramik, Geräte aus Eisen, Schmuck — und römische Importe, die in der Festung von Tilișca gefunden wurden. Rechts oben ein Bild der Münzpräge von Tilișca.
- Abb. 3 Die Ausstellung. Archäologisches Beweismaterial für die Kontinuität der bodenständigen dakischen und dakisch-römischen Bevölkerung im II.—IV. Jh. in Dakien. Links unten das in Apoldul de Sus gefundene Grabmedaillon.
- Abb. 4 Die Ausstellung. Links im Hintergrund provinzielle dakische und römische Keramik aus der dakisch-römischen Siedlung von Slimnic. Rechts in Bratei ausgegrabene Keramik der bodenständigen Bevölkerung aus dem IV.—VI. Jh. Im Vordergrund altchristliche Gegenstände aus dem IV. Jh. aus Dakien.
- Abb. 5 In Bratei entdeckte Keramik der bodenständigen dakisch-römischen und rumänischen Bevölkerung des VI.—VIII. Jh.
- Abb. 6 Graburnen aus den Friedhöfen von Bratei, Ocna Sibiului, Gușterița, Șeica Mică, VIII.—IX. Jh. Im Vordergrund befinden sich Geräte aus Eisen, Bein und Stein des II.—VIII. Jh., die aus dakisch-römischen und rumänischen Friedhöfen in Südsiebenbürgen stammen.

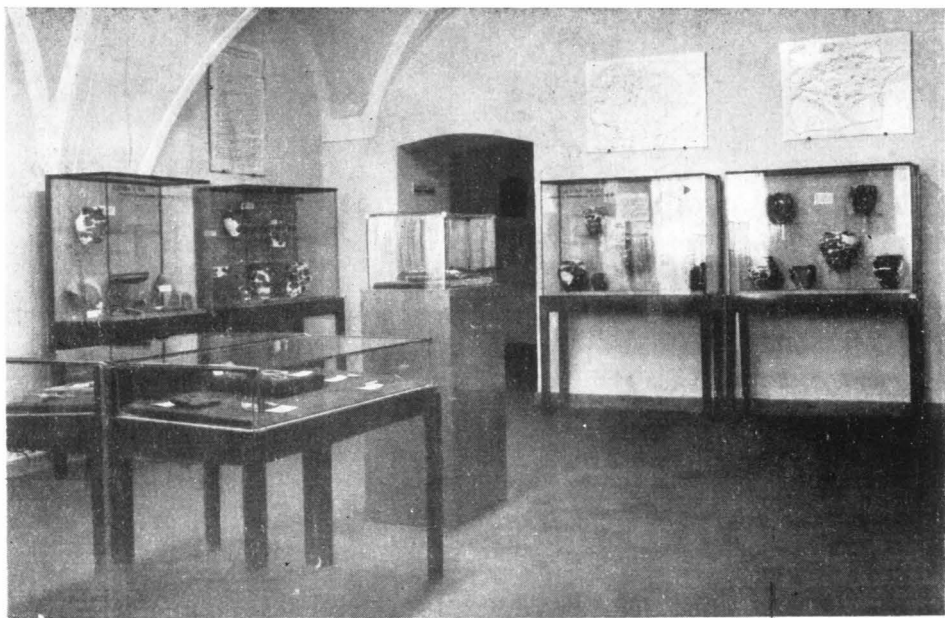

Fig. 5. Ceramică aparținând populației autohtone daco-romane și românești sec. VI—VIII descoperită la Bratei.

Fig. 6. Urne funerare din cimitirele de la Bratei, Ocna Sibiului, Gușterița, Șeica Mică sec. VIII—IX; în prim plan unelte din fier, os, piatră descoperite în așezările și cimitirele daco-romane și românești sec. II—VIII din zona de sud a Transilvaniei.

ARTA ARGINTARILOR DIN TRANSILVANIA

KARIN BERTALAN

Prin valoarea deosebită a colecției și prin atmosfera pe care a creat-o cadrul — saloanele baroc ale muzeului — expoziția a constituit o reușită acțiune muzeistică cu larg ecou în masa vizitatorilor.

Importanța sa constă, însă, în contribuția adusă pe linia cunoașterii științifice și artistice, a întregirii viziunii de ansamblu asupra civilizației românești. După cum au arătat deja unii cercetători, argintăria oferă grăitoare dovezi de legătură și unitate culturală între Transilvania, Moldova și Țara Românească, prin vehicularea ideilor și formelor artistice, prin circulația lucrărilor și colaborarea meșterilor aflați de o parte și de alta a Carpaților. Pe fondul dezvoltării istorice comune a tuturor teritoriilor românești, se detașează, ca un proces legic, evoluția artistică — obiectivul acestei prezentări — a orfevrăriei în centrele de cristalizare a meseriilor din orașele medievale din Transilvania.

În această provincie, zăcămintele de aur din Munții Apuseni au format, încă din epoca bronzului, premisa unei înfloriri deosebite a prelucrării metalului prețios așa cum putem deduce din obiectele descoperite pînă azi în diferite localități ca Biia, Săcueni, Smig, Grăniceri, Tg. Mureș, Sarasău și altele. În epoca fierului se înmulțesc în special podoabele și vasele din argint, folosite desigur de căpeteniile militare ale daco-geților și rediate într-una din scenele de pe Columna lui Traian sub forma prăzilor — vase, cupe și podoabe — purtate de cai de munte spre a fi duse în capitala Imperiului roman.

Mai târziu, cronicile maghiare din secolul al XIII-lea, insistă asupra bogățiilor excepționale ale ținuturilor Transilvaniei menționînd și rîurile aurifere. Din tezaurele de aur, giuvaeruri și pietre nestemate pe care regele maghiar Ștefan I le ridică de la voievozii români din Transilvania, sînt înzestrate bisericile înălțate de el, la Alba Regală și Buda.

Obiectele de orfevrărie găsite în Transilvania aparținând secolelor X—XII, dovedesc că și aici pătrunseseră opere balcano-bizantine, desigur pentru satisfacerea nevoilor de ordin cultural și cultic ale păturii cnezilor și voievozilor români. Acestor obiecte (reprezentate în expoziție, în prima vitrină, printr-o cruce engolpion lucrată cu niello) li se adaugă în secolele XII—XIII câteva sfeșnice și vase de cult în stil romanic, considerate opere de import de proveniență germană, aduse de primii coloniști sași. Din această categorie de obiecte face parte ulciorul din bronz în formă de cap bărbătesc, un aquamanele, descoperit la Șelimbăr nu departe de Sibiu și intrat din 1879 în colecțiile arheologice ale Muzeului Brukenthal. Printr-o punctare succintă, aceste câteva obiecte elucidează contextul social-cultural specific care avea să formeze baza pentru excepționala înflorire a orfevrăriei medievale între secolele XV—XVII în Transilvania, expresie a strădaniilor și a năzuințelor comune ale poporului român și ale tuturor naționalităților conlocuitoare.

Operele argintarilor din Transilvania oglindesc, în general, toate curentele artistice novatoare care au apărut de-a lungul secolelor în Europa. Dacă piesele secolului XIII, atât cele în stil romanic cât și cele ce stau sub înfrîurirea stilistică a Bizanțului, se pot mai greu localiza, în schimb piesele confecționate în stilul gotic, puternic înrădăcinat atât în arhitectură cât și în artele decorative, sînt deja reprezentative pentru arta orfevrierilor transilvăneni. Obiectele păstrate, destul de diverse, au avut, în majoritate, destinație cultică, fapt care a determinat păstrarea în timp a unei structuri tipologice, consacrată prin tradiție, gotică sau uneori bizantină. Personalitatea stilistică a pieselor le este conferită de proporții cât și de ornamentică. Prin prelucrarea în mod creator a impulsurilor preluate, meșterii din Transilvania au îmbogățit stilistic produsele lor, căutate și renumite chiar dincolo de hotarele țării.

Cele mai vechi mențiuni din documente referitoare direct la unii meșteri argintari respectiv aurari, datează din secolul al XIV-lea: la 1346 este pomenit la Sibiu meșterul Kunz Goldsmit, la 1377 un „aurifaber“ clujean, în 1393 altul la Sighișoara. Desigur că numărul real al atelierelor active la acea dată va fi fost mult mai mare, chiar dacă etapa organizării în breaslă, în această meserie, ne este atestată abia cu un secol mai târziu: cele mai vechi statute de breaslă ale aurarilor datează din 1473 (Cluj), 1493 (Sibiu), 1494 (Medias). De altfel însăși existența, încă din 1494 în centura fortificată a orașului Sibiu, a turnului aurarilor, înzestrat cu toate cele necesare apărării sale și situat într-una din părțile cele mai vulnerabile din cauza lipsei, în respectiva porțiune, a denivelărilor naturale ale terenului, constituie dovada grăitoare a puterii acestei bresle, care întrunea meșteri din cei mai înstăriți și influenți chiar prin funcțiile pe care le aveau uneori în conducerea orașelor lor.

Reglementările fixate în statutele de breaslă, elaborate în concordanță cu realitățile economice și social-politice ale vremii, prevedeau între altele controlul calității materialului, al aliajelor, pietrelor prețioase etc., dar și al calității execuției tehnice și artistice, iar pentru asigurarea acestora, calfele aveau obligația de a face călătoriile de studiu pentru a-și perfecționa și completa cunoștințele în alte centre mergînd pînă în nordul Italiei sau la Nürnberg, Augsburg și Cracovia. Astfel se explică, măcar în parte, înalta ținută estetică și totodată competitivitatea în comerț a produselor transilvănene. Începînd

cu secolul al XVI-lea s-a introdus obligativitatea aplicării mărcii de meșter, o posibilitate în plus pentru noi, de a identifica chiar și operele ajunse în țări îndepărtate cum sînt cele din Muzeul de artă decorativă din Budapesta, altele la Viena, sau Hamburg, cana lui Georg May II existentă în Muzeul Cluny din Paris, vasele din tezaurul Kremlinului și altele, presupuse, la Constantinopol. Dintre cele mai numeroase și mai importante comenzi ce reveneau meșterilor argintari transilvăneni sînt cele din partea domnitorilor de dincolo de Carpați. Din mormintele domnești de la Curtea de Argeș aparținînd secolului al XIV-lea au fost scoase la iveală aplice și nasturi de argint de factură transilvăneană. Grăitoare sînt și măsurile vamale din 1433 ale voievodului moldovean Iliș care scutea de taxe importul aurului și argintului prelucrat din Transilvania. O seamă de mănăstiri ca Putna, Sucevița, Dragomirna, Secu, Trei Ierarhi din Iași sau Bistrița, Tismana și altele mai păstrează argintării aurite, prețioase ferecături de carte, cădelnițe și sfeșnice, lucrate în Transilvania iar cele mai frumoase cupe, pahare, căni și podoabe lucrate pentru Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și alți domnitori și boieri români constituie azi certe puncte de atracție în cadrul marilor noastre muzee din București.

Cantități însemnate de argintării au luat, în decursul secolelor, drumul către Poartă. Însăși funcția specială pe care au avut-o în viața popoarelor, din cele mai vechi timpuri, obiectele din metale prețioase, artistice prelucrate, se evidențiază cu pregnanță dacă urmărim în documente frecvența darurilor oferite potențailor cu ocazia unor vizite în orașe sau cu scopul de a evita represiuni economice sau politice. Tributul, pe care principele Transilvaniei Gabriel Bethlen îl trimite turcilor, la 1614, cu o delegație care pornește din orașul Brașov, cuprinde patruzeci de perechi de vase împodobite cu decor floral, și un bufet în care erau douăsprezece pocale, douăsprezece vase de servit, douăsprezece farfurii, o căldare, o cană, douăsprezece cuțite, douăzecișipatru de linguri, patru sticle, patru solnițe, patru sfeșnice, patru foarfece de mucuri, patru vase mici pentru flori, un lighean mare cu cană, toate executate în argint lucrat în repoussé.

Uluitoare bogate ne par astăzi și listele de obiecte consemnate în protocoalele de lăsamînt chiar ale unor orașeni mai cu stare sau reprezentanți ai patriciatului orașenesc. Acestea demonstrează, pe de o parte gustul tot mai puternic pentru fast și bogăție în viața de toate zilele după secolul al XVI-lea și de-a dreptul caracteristic pentru perioada barocului în secolul al XVII-lea. Pe de altă parte ele aruncă o lumină asupra puterii economice a orașelor transilvănene, mai ales dacă mai adăugăm că nu numai persoane particulare aparținînd oligarhiei feudale sau bisericile dețineau tezaururi mai mici sau mai mari, ci și în lăzile breslelor și ale vecinătăților orașului crește numărul paharelor, cănilor, pocalelor și a altor obiecte prețioase din argint, adunate din donații și consemnînd numele donatorului care în felul acesta se immortaliza în memoria concetățenilor lui. Desigur că nu toate din ele vor fi fost opere de cea mai înaltă ținută artistică iar jafurile, confiscările averilor sau topirea obiectelor în diferite scopuri au nimicit cea mai mare parte din imensele bogății de odinioară. Linia mereu ascendentă a dezvoltării acestui

meșteșug de frunte pînă în secolul al XVI-lea, avea să se mențină, la un nivel apreciabil, în ciuda vicisitudinilor, și în veacul următor, pentru a se înclina apoi spre un regres iremediabil odată cu apariția primelor semne ale capitalismului, în cursul secolului al XVIII-lea, în perioada de stăpînire habsburgică în Transilvania.

Numărul, încă destul de însemnat de lucrări de orfevrărie transilvăneană păstrat pînă în zilele noastre, permite o bună urmărire a evoluției pe plan artistic, cel puțin în conture mari. După înrădăcinarea adîncă, în secolele XIV—XV, a morfologiei gotice cu tehnicile ei specifice practicate cu mare măiestrie, noua concepție a Renașterii își face apariția în deceniul al III-lea al secolului al XVI-lea pentru a evolua, sub înfrîurirea mai ales a centrelor din sudul Germaniei, spre sumptuoasele forme ale barocului. Răspîndirea ideilor umanismului Renașterii conjugat în Transilvania și cu introducerea Reformei, a trecerii la protestantism a populației săsești, produce importante schimbări nu numai în ornamentală. Se înmulțesc acum vertiginos obiectele de uz profan. Se introduce așa zisul pahar cu soclu, din argint parțial aurit și decorat cu elemente florale, la bază și la gură, recipient care va lua o foarte mare răspîndire în rîndurile orașenilor. De altfel arta bisericească însăși se laicizează treptat.

Cănille cu capac ce provin din tezaurele unor biserici, nu sînt altceva decît profanele căni de bere, adoptate în uzul bisericesc pentru actul euharistic. Ele impresionează nu prin eleganța siluetei, accentul căzînd pe decolul cu pronunțat caracter sculptural, pe reprezentarea cît mai realistă a unor scene cu multe personaje, subiectele fiind luate fie din Vechiul Testament, fie din mitologia antică completată cu unele figuri alegorice. Tehnica filigranului, a emailului închis în alveole prestabilite cu precizie, inscripțiile decorative concepute cu majuscule și minuscule gotice sînt înlocuite cu ciocănierea din interior, cu ajutorul poansonului, în tehnica repoussé completată cu o cizelare fină a suprafeței. Se mai folosește, într-o nouă adaptare, tehnica suprafețelor ajurate sau traforate și se caută policromia, fie prin smalturi în tonuri diferite (în secolul al XVI-lea), fie prin alternarea atît a părților lucioase cu cele mate, cît și prin alternarea argintului pur cu porțiunile poleite cu aur.

Au excelat în tehnica reliefului „au repoussé” o seamă de meșteri ca brașovenii Martin Tink (atestat între 1586—1601), Merten Thadeus (atestat între 1683—1709) și Petrus Bartsch jun. III (atestat între 1683—1719), iar sibianul Sebastian Hann (1644/45—1713) a lăsat posterității adevărate capodopere în tehnica amintită.

Se cunosc astăzi 23 de opere lucrate de acest meșter, dintre care 12 „istoriate”, o parte din ele făcute la comanda lui Șerban Cantacuzino și a lui Constantin Brîncoveanu, pentru uzul curții sau pentru înzestrarea unor mănăstiri. De remarcat că meșterii respectau nu numai canoanele ritului ortodox, la ferecături, panaghiare, cădelnițe, cruci sau patere, dar își adaptau și viziunea, în parte, renunțînd la bosările foarte puternice și la reprezentări de scene cu perspectivă adîncă, ceea ce nu excludea, totuși, imprimarea, de către meșterul-artist, a stilului său personal, permițîndu-ne azi, prin analiză stilistică, o atribuire corectă chiar și a operelor nemarcate.

Compoziția scenelor figurative este inspirată în majoritatea cazurilor, la Sebastian Hann și la alți meșteri, din gravurile străine de largă circulație în Transilvania, însă transpunerea în relief, tehnica execuției și armonizarea tuturor părților componente sînt atributele specifice ale artei fiecăruia din ei. Echilibrul compozițional de un înalt nivel artistic, prin care se remarcă toate creațiile lui Hann, nu a fost atins de contemporanii săi. Apreciat și la vremea lui, el a rămas unul dintre cei mai cunoscuți artiști sibiieni de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului următor. Expoziția cuprinde zece obiecte lucrate de mîna lui, printre care și renumita ceașcă din corn de rinocer ferecat în argint aurit, la baza căreia meșterul a redat cu mare fidelitate figura rinocerului după o vestită gravură a lui Albrecht Dürer. Îmbinarea diferitelor materiale ca lemnul de nucă de cocos, cristalul, eventual sidiful cu metalele prețioase sporește la rîndul ei prețiozitatea obiectelor prin nuanța de exotic și prin contrastarea structurii diferitelor părți. Formele Renașterii tîrzii se îmbină cu formele baroce, iar în secolul al XVIII-lea se răspîndesc cele ale rococoului.

Obiectele de podoabă și accesorii de costum constituie o categorie aparte printre lucrările argintarilor. Lor li se adaugă sigiliile și inele-sigiliu, relativ dificile de executat, fapt pentru care probele de meșter, în baza cărora o calfă putea să intre în breaslă, dovedindu-și aptitudinile, cuprindeau și executarea unei astfel de piese gravate „în negativ”, pe lîngă un potir sau o cană, (obiect reprezentativ executat în repoussé), o piesă turnată și un inel cu piatră. Un sigiliu celebru cu o execuție artistică deosebită a fost cel al orașului Baia Mare.

Obiectele de podoabă: coliere, brățări, paftale, centuri, inele, ace de văl, închizători de corsete și nasturi, din argint, argint aurit, cu pietre și perle, s-au executat în cantități însemnate. De remarcat că și costumul bărbătesc, al orașeanului și cu atît mai mult cel al nobilimii, în secolele XVII—XVIII reclama aceste accesorii sub forma lanțurilor, a nasturilor folosiți în șiruri dese, a centurilor bogat împodobite, a tocurilor de tacîm agățate la brîu etc.

Unele tipuri de străveche tradiție, ca paftaua purtată pe piept, atîrnată cu o panglică în jurul gîtului, sau centura „Maitz”, s-au menținut timp îndelungat în costumul femeiesc orașenesc, scoase din uz abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea datorită pătrunderii modei franceze, prin intermediul Vienei, cît și datorită concurenței pe piață, executate de produsele manufacturiere, simțitor mai ieftine, tot de proveniență vieneză. Un fenomen interesant rămîne însă transferul tipurilor acestora, socotite la un moment dat ca învechite, (în cazul de față fiind vorba mai ales de centură, paftaua și acele de văl), din costumul orașenesc în cel rural, în portul popular săsesc, care le mai păstrează, ca accesorii cu puternic specific local folosite la ocazii festive.

Vestigiile orfevrăriei medievale transilvănene, despre care s-a vorbit aici, sînt pentru noi mărturii ale nenumăratelor eforturi și ale izbînzilor strămoșilor noștri, români, maghiari, sași și de alte naționalități, de a-și clădi un cadru de viață, de civilizație și cultură cît mai ridicat și mai adecvat realităților specifice, de ordin economic, social și politic, reflectate la rîndul lor și pe plan estetic.

— Zusammenfassung —

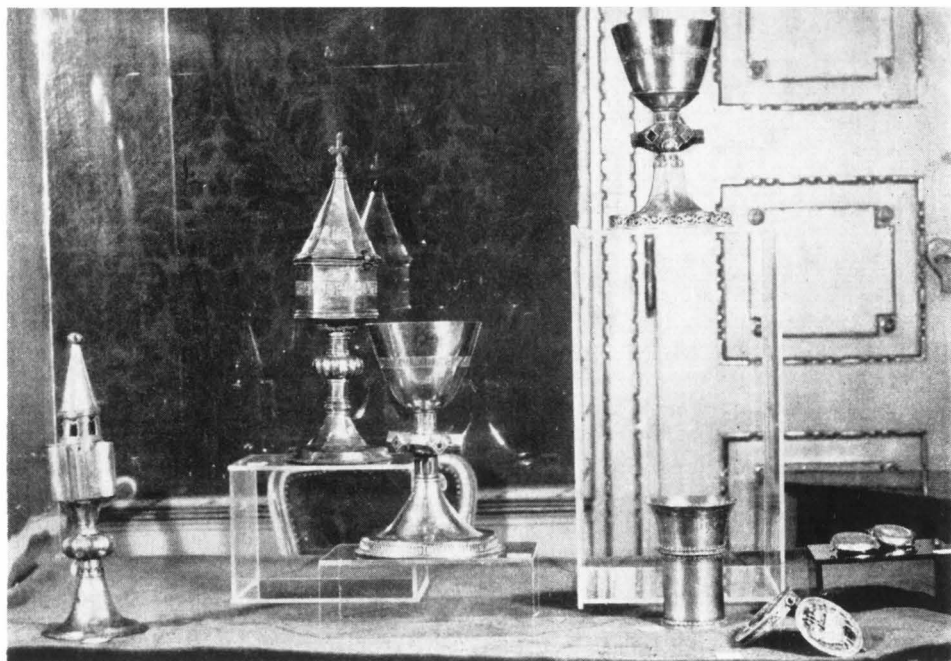
Durch den hohen Wert der Schaustücke und den erlesenen Rahmen, den die Barocksalons des Brukenthalmuseums boten, ließ sich die Sonderausstellung „Die Goldschmiedekunst in Siebenbürgen“ (Oktober—Dezember 1976) zu einer hervorragenden museistischen Leistung gestalten, die auch die erhoffte Wirkung auf das Publikum hatte. Die besondere Rolle der Ausstellung bestand jedoch darin, auf wissenschaftlicher und künstlerischer Ebene zur Ergänzung des Gesamtbildes der rumänischen Zivilisation beizutragen, die als Ergebnis gemeinsamen Strebens unserer Vorfahren, der Rumänen, Ungarn, Sachsen und anderer Nationalitäten unseres Landes anzusehen ist.

Das siebenbürgische Goldschmiedehandwerk hat im Mittelalter eine durch etwa sechs Jahrhunderte zu verfolgende Entwicklung durchlaufen, die im 15.—17. Jahrhundert zu einer außerordentlichen Blüte geführt hat und wesentlich zu der wirtschaftlichen Vorrangstellung der siebenbürgischen Städte beigetragen hat. Die Werke der siebenbürgischen Goldschmiede waren weit über die Landesgrenzen hinaus begehrt; als Geschenke an die Potentaten oder als Tribut an die Türken haben sie im politischen Leben eine besondere Rolle gespielt.

Unseren heutigen Erkenntnissen gemäß ist die siebenbürgische Goldschmiedekunst ausserdem ein Gebiet, das die enge Verbindung aller rumänischen Länder deutlich vor Augen führt.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- II. Vitrine: Ziborien und Kelche in frühgotischem Stil, rechts am Rand ein Panaghiarium aus dem 16. Jahrhundert, das dem Umkreis von Sibiu entstammt.
- IV. Vitrine: Silberbecher aus dem 16. Jahrhundert.
- V. Vitrine: Kelche aus dem 15.—17. Jahrhundert. Sie führen verschiedene Schmucktechniken sowie die Veränderungen der Proportionen vor Augen.
- VI. Vitrine: Deckelkannen, rechts oben ein Meisterwerk Sebastian Hanns.
- VII. Vitrine; Das Taufbecken von 1685, von Sebastian Hann.
- IX. Vitrine: Pokale und Ziborien aus dem 17.—18. Jahrhundert.
- X. Vitrine: Zunft- und Nachbarschaftsbecher, meistens Sockelbecher.
- XI. Vitrine: Schmuckgegenstände, Knöpfe, Siegel und Besteckhülsen aus dem 16.—17. Jahrhundert (Silber und Edelsteine oder vergoldetes Silber).
- XII. Vitrine: Heftel und Gürtel: oben „Maitzgürte!“, rechts solche vom neueren Typus des Gliedergürtels (seit dem 18. Jahrhundert). Alle sind spezifische Schmuckstücke, anfangs der Bürger-, später der Bauerntracht der sächsischen Bevölkerung Siebenbürgens.

Vitrina 2: ciborii și potire în stil gotic timpuriu, în partea dreaptă un panaghiar care provine din zona Sibiu, databil în secolul al XVI-lea.

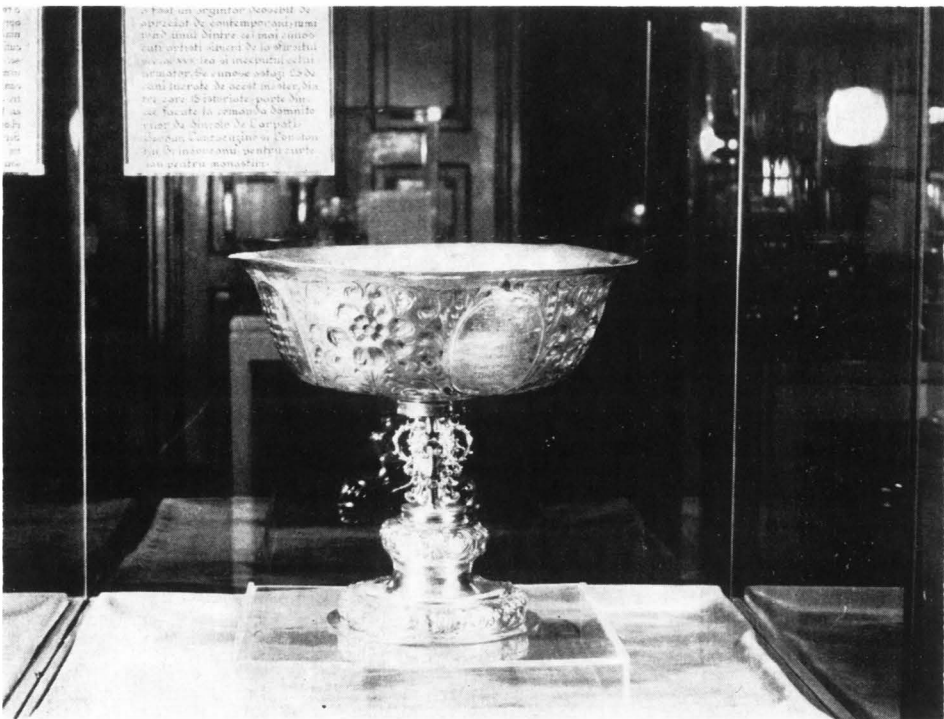
Vitrina 4: pahare din secolul al XVI-lea.

Vitrina 5: potire din secolul al XV—XVII-lea, ilustrând diferite tehnici de decorare și schimbarea proporțiilor.

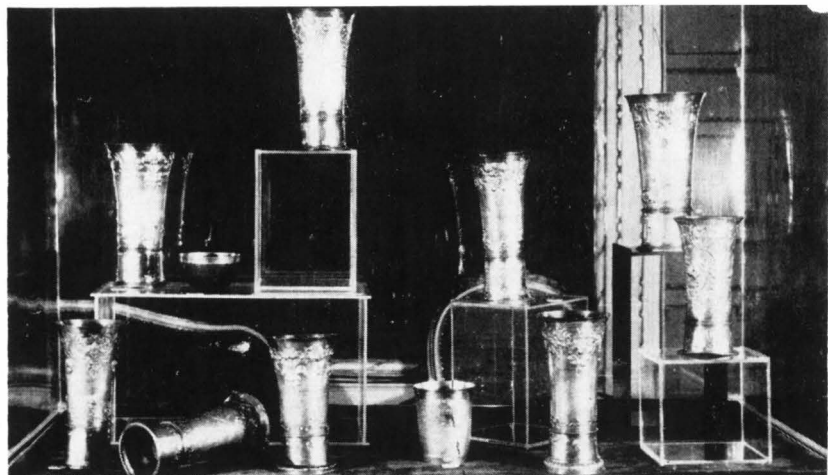
Vitrina 6: căni cu capac, la dreapta sus capodopera lui Sebastian Hann.

Vitrina 7: cristelnița lui Sebastian Hann (1685).

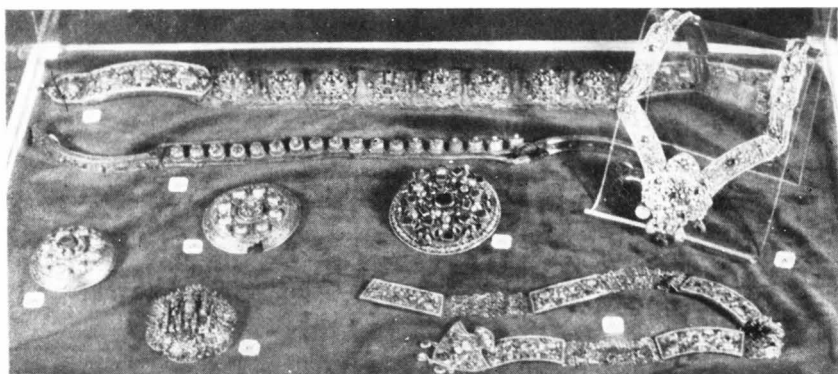
Vitrina 9: pocale și ciborii din secolele XVII—XVIII.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

Vitrina 10: pahare de breaslă și de vecinătate, majoritate din ele pahare cu soclu.

Vitrina 11: podoabe, nasturi, sigilii și tocuri de tacim, din secolele XVI—XVII, din argint aurit și pietre prețioase.

Vitrina 12: paftale și centuri. Sus centuri de tipul „Maitz”, la dreapta centuri articulate, tip mai recent apărut (din secolul al XVIII-lea). Toate sînt piese specifice pentru costumul orășenesc, mai tîrziu pentru cel țărănesc, la populația săsească.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

CENTENARUL INDEPENDENȚEI

CLAUDIA CERCHEZ

Aflîndu-se în cel de-al 100-lea an al cinstirii independenței de stat a României, poporul român omagiază, sub multiple forme, actul de crucială importanță în destinele țării.

Încadrîndu-se în atmosfera sărbătorească ce animă sufletul românesc, Muzeul Brukenthal¹ a organizat expoziția omagială „Centenarul independenței României“, expoziție deschisă publicului la 5 mai 1977.

Documente de o certă valoare istorică, prezente în expoziție, vin să ilustreze momentele cele mai importante din istoria poporului român, pline de adînci semnificații pentru dezvoltarea societății românești — independența constituind coordonata fundamentală și permanentă ce străbate secolele de istorie românească. Mărturiile directe ale procesului istoric se succed în ordinea lor firească, cronologică, redînd o imagine vie și completă a dezvoltării societății românești, încă de la începuturi, de la primul stat dac condus de Burebista și Decebal și pînă în perspectiva anilor 1980—1990, traversînd două milenii de istorie. Parcurgînd expoziția vizitatorii iau cunoștință „pe viu“ de zbruciumata istorie a poporului român, oferindu-le în același timp dovezile luptelor purtate de marii voievozi împotriva imperiilor dușmane, în perioada feudală, cînd românii statornici și stăpîni ai acestui pămînt vor lupta și rezista invaziilor, apărînd pămîntul străbun. Un loc proeminent în expoziție îl ocupă lupta maselor populare pentru libertate socială, marile ridicări de mase fiind ilustrate prin stampe, documente, fotografii.

Un spațiu larg este rezervat marilor evenimente ale secolului al XIX-lea începînd cu revoluția de la 1821 și continuînd cu cea de la 1848; cu 1859, anul realizării statului național român și culminînd cu 1877 — anul indepen-

---

¹ În colaborare cu: Muzeul Național de istorie, Biblioteca Astra, Arhivele Statului Sibiu, Centrul de proiectări Sibiu.

denței, adevărate revoluții privite prin perspectiva realizărilor în evoluția istorică a societății românești. În expunerea logică, firească a evenimentelor secolului nostru, accentul cade pe mișcarea muncitorească și partidul ei — partidul comunist — din materialele expuse — fotografii, documente, grafice — reieșind pregnant capacitatea lui infinită de antrenare și mobilizare a maselor la luptă pentru libertate socială și națională atât în perioada interbelică cât și în timpul celui de-al II-lea război mondial, culminând cu actul istoric de la 23 August 1944. Documentele contemporane exprimă fără echivoc sensul continuității tradițiilor noastre de muncă și luptă reieșind pregnant clocotul vieții contemporane plină de realizări și ritmuri înalte în perspectiva unei Români comuniste.

Ca o notă caracteristică a expoziției, ce se impune atât prin bogăția și valoarea documentară a materialului, prin ineditul lui, prin valorificarea expozițională, este reprezentarea elementului de istorie locală, fiind știut faptul, că ținuturile sibiene, încărcate de istorie, au constituit prezențe permanente la principalele evenimente ale istoriei naționale. Expoziția se desfășoară într-un reușit dialog între documentele de valoare națională și documentele de pe plan local, mărturii cu putere de convingere asupra rolului avut în istorie de Sibiu.

În acest sens pline de interes și inedit se înfățișează o serie de materiale¹, cu care vizitatorii vin în contact pentru prima dată, cum ar fi panopliile cu arme din secolele XV—XIX² unde se întâlnesc: arbalete, halebarde, bice de luptă, buzduganul, scuturi, cuirasă, puști cu cremene și fitil, pinteți, iatagane, cămașă de zale, formă de turnat gloanțe, coifuri, săbii — ce oferă pe de o parte imaginea unui trecut tumultuos zguduît de neîntreruptele lupte purtate de strămoșii noștri pentru libertate națională și socială și-n același timp constituie dovezi ale Sibiului ca vechi centru de armament, produsele armurierilor sibiieni fiind căutate încă din evul mediu, pe întreg teritoriul românesc și-n țările Europei. În rîndul pieselor tridimensionale expuse se înscrie și fragmentul provenit din monumentul ridicat de doamna Stanca soțului ei, Mihail Viteazul, pe cîmpul de luptă și de sacrificiu de la Turda.

În continuare o suită de documente selectate cu grijă ilustrează ecoul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu în ținuturile Sibiului. Astfel: raportul și scrisoarea comisarului superior Iosif Brukenthal către guvernatorul Transilvaniei și respectiv magistratul orașului Sibiu, prin care se cerea înlăturarea răsculaților refugiați la Tâlmăciu, Săliște, Rășinari cât și despre „tumultul“ țăranilor din Săliște. În aceeași idee este și scrisoarea boierilor refugiați în Sibiu către guvernatorul Transilvaniei, prin care cer măsuri împotriva pandurilor înarmați ce se ascund în oraș.

Moment important în viața ținuturilor Sibiului, 1848 este ilustrat printr-un bogat material ilustrativ-documentar din care spicuiem: portretele lui Andrei Mureșanu, poetul renașterii naționale, Avram Iancu și Stephan Ludwig Roth cât și a țăranului Petre Gheorghe participant la Adunarea de la Blaj. De asemeni documente din care reies tulburările din Rășinari și Apoldul de Jos; printre „instigatori“ fiind amintiți Gligor Dogar, Ioan Roșca etc. Vi-

² Provin de la Camera de arme a orașului Sibiu astăzi se află în colecțiile Muzeului Brukenthal.

zitorul poate vedea fotografia clădirii din Sibiu unde a fost sediul Comitetului permanent al revoluției române de la 1848 și a clădirii unde a fost găzduit Avram Iancu când participa la ședințele Comitetului permanent. De o reală valoare este litografia ce ilustrează bătălia din 19 iulie 1849 de lângă Sibiu între trupele lui Iosif Bem și cele țariste conduse de Lüders cît și steagul cavaleriei rășinărene la 1848. Alăturînd tuturor acestora și cărțile elaborate de personalități marcante ale revoluției de la 1848 cum ar fi: Alex. Papiu Ilarian — „Istoria românilor din Dacia Superioară“ vol. I—II, G. Barițiu „Părți alese din istoria Transilvaniei“; broșurile privind „Protocolul general al națiunii române din Transilvania“ cuprinzînd membrii Comitetului permanent cu sediul în Sibiu și „Declarația lui Avram Iancu despre colaborarea românilor transilvăneni în Imperiul habsburgic în revoluția de la 1848—1849“, toate dau o orientare și totodată au o mare forță de convingere asupra vizitatorilor privind procesul revoluționar ce cuprinsese Transilvania.

O gamă variată de exponate au rolul de a sublinia ideea de unitate și libertate susținută de transilvăneni de-a lungul vremurilor și impulsionată de Unirea Principatelor, de realizarea compromisului austro-ungar. În acest sens un rol deosebit l-a avut ASTRA a cărei bogată activitate este ilustrată în expoziție prin fotografii, documente, obiecte cum ar fi: actele privitoare la înființarea Astei, fotografii privind clădirea din Sibiu unde a avut loc întrunirea de constituirea Astei, președinții Astei pînă la anul 1904, școala românească din Orlat, înființată de Astra, Adunarea generală a Astei la Mediaș din anul 1897, zborul lui Aurel Vlaicu la adunarea Astei de la Săliște din anul 1912, prima șezătoare literară a scriitorilor din România la Sibiu din anul 1911, cît și memoriul din 1867 al lui G. Barițiu și I. Rațiu către curte, cerînd nesancționarea Unirii Transilvaniei cu Ungaria, fără consultarea populației românești și relatări ample din „Gazeta Transilvaniei“ și „Telegraful român“ din perioada 1860, 1863, 1865, 1869 prin care se demască tendințele nobilimii maghiare de a exclude pe români de la drepturile politice și sociale, susțin revindicările românilor și publică hotărârile dietei de la Sibiu din 1863 de recunoașterea națiunii române egală în drepturi cu celelalte națiuni.

Incununare a luptelor și jertfelor poporului român în multiseculara-i existență, cucerirea independenței de stat a României se află în expoziție într-o prezentare de excepție, cuprinzînd un bogat material constituit din fotografii, documente, cărți, arme, care scot în evidență solidarizarea transilvăneană cu frații lor de peste Carpați, întărind vizitatorilor ideea de efort al întregii națiuni pentru dobîndirea libertății.

Rețin în prim moment relatările din ziarele și periodicele românești transilvănene, care în paginile lor publicau știri ample privitoare la situația din România și de pe fronturile de luptă din Balcani. Prin mijlocirea materialelor publicate în „Gazeta Transilvaniei“ din 1/13 mai 1877 aflăm despre declanșarea ostilităților dintre România și Imperiul Otoman și încrederea ardelenilor în victoria finală; în „Telegraful Român“ din 19/31 mai 1877 despre entuziasmul ce a cuprins pe toți românii la ridicarea României pentru ca „să dovedească lumii că are drept la un viitor — după cum scria în articolul intitulat sugestiv „Entuziasm“; în „Gazeta Transilvaniei“ din 1/13 decembrie 1877 — cu articolul „Căderea Plevnei“ răzbat sentimentele de frăție, aducînd un cald elogiu armatei române. Totodată sînt prezente foto-por-

tretele editorilor și redactorilor transilvăneni sprijinitori ai luptei pentru independență ca: George Barițiu, Visarion Roman, Iosif Vulcan, Iacob și Aurel Mureșanu cât și câteva din creațiile artistice ale pictorilor transilvăneni Carol Papp de Szathmary și Sava Henția — participanți la război cu „Transportul proviziilor în Bulgaria“, „Trecerea trupelor române la sud de Dunăre“ și „Cucerirea redutei Grivița“. Pagină de impresionantă solidaritate națională este înrolarea sub drapelul românesc a numeroși voluntari transilvăneni, printre care-i găsim prezenți în expoziția noastră pe: căpitanul Moise Grozea, Badea Cârțan, medicul Ion I. Ciucean din Rășinari, sublocotenentul Stanciu din Viștea-Făgăraș, Eduard Capony, Karl Beldi din Brașov.

În cadrul efortului făcut de țară pentru sprijinirea războiului de independență, Sibiu se remarcă ca loc de inițiativă și centru principal prin substanțiala contribuție materială și financiară organizată de „Comitetul femeilor române pentru ajutorarea răniților“, comitet care avea în frunte pe Judita Măcelariu. Un panou întreg este rezervat expunerii fotografiilor membrilor Comitetului femeilor române amintind pe: Judita Măcelariu, Maria Cosma, Ioana Bădilă, Caliope Boiu, Ana Moga, Ana Hodoș.

De asemeni sînt prezente numeroase liste de ofrande adunate pentru ajutorul răniților români dintr-un mare număr de localități cât și documente din care rezultă solidarizarea publicațiilor germane cu lupta românilor ardeleni în sprijinirea războiului drept al României. Amplasate pe axul sălii de expoziție, vitrinele prezintă vizitatorilor medalia militară acordată ostașilor armatei române în războiul din 1877—1878, cărți ca: Z. Boiu „Frunze de laur“, I. Sextil Pușcariu — „Douăzeci de scrisori ale lui Moise Grozea din războiul de la 1877“, Valeriu I. Bologa — „Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței“, „Darea de seamă asupra procesului politic de presă al dlui G. Barițiu, redactorul „Observatoriului“ în cestiunea colectelor pentru soldații români răniți“ — Sibiu 1879, pentru a enumera doar câteva din materialele expuse la această temă.

Perioada sfîrșitul secolului al XIX-lea începutul secolului al XX-lea pînă la anul 1918, an de epocală împlinire în desăvîrșirea statului național român, este bogat prezentată într-o succesiune logică a evenimentelor, într-o tratare unitară a ideii de libertate și unitate națională. Sînt de reținut documentele privitoare la mișcarea memorandistă, accentul căzînd pe cele ce redau manifestațiile de solidaritate ale locuitorilor din Nocrich, Streza-Cîrțișoara, Alțina, Turnișor, Agnita, Tălmăcel, Sebeșu de Sus — localități din zona Sibiului — cu fruntașii politici implicați în procesul memorandumului, nelipsind ziarul „Tribuna“ din 1892 cu memorandumul românilor din Transilvania și Ungaria, fotografia delegației românilor cu memorandumul la Viena și a osîndiților în procesul memorandumului. În spiritul aceluiași idei de unitate și libertate sînt ilustrate documentele din care rezultă mișcările românilor din Sălișteea Sibiului, manifestele publicate la Sibiu, pentru informarea fruntașilor politici români privind reluarea activismului parlamentar al Partidului național român; mărturii privind sprijinul acordat de populația locală armatei române în anul 1917, cât și informațiile cerute prefectului de Sibiu privitor la românii din Bradu, Tălmăcel, Boița și Racovița urmăriți și prigoniiți pentru ajutorul dat armatei române. Alte documente vorbesc despre efortul românilor de pretutindeni pentru unitate națională și exemplificăm în acest sens:

Statutele „Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina“ înființat la Paris în 1918 sub conducerea lui Traian Vuia, comitet care hotărăște constituirea legiunii române din Franța, fotografiile cu ofițerii români de la Cătăducale, inițiatorii legiunii române din Italia și a voluntarilor români din S.U.A. înainte de îmbarcarea pentru frontul din Franța în anul 1918, însoțite de o colecție de cocarde a Societăților de ajutor și cultură ale românilor din America.

Un loc distinct în expoziție îl ocupă activitatea desfășurată de comuniști în perioada interbelică, activitate ce continuă eforturile de muncă și luptă a poporului român de-a lungul celor douăzeci de secole de existență. Sînt de reținut și totodată edificatoare fotografiile ce ilustrează casele conspirative ale comitetului județean de partid din Sibiu, în diferite perioade — 1928 — 1932 — 1934 — unde aveau loc întrunirile de lucru și se tipărea materialul ilegal de propagandă; casa unde s-a desfășurat congresul sindicatelor din 1922 cît și fotografia unuia din cei mai activi militanți ai partidului Dr. Adalbert Kornhauser ucis de fasciști în 1941. Un loc central îl ocupă fotografia participanților la Congresul partidului din 8 mai 1921, participanți prezenți și la Congresul X al partidului.

De asemenea cele cîteva obiecte lucrate de ilegaliști în închisoare prezente în expoziție alături de materialele de propagandă răspîndite în ținuturile sibiene, prin care se popularizau ideile socialiste, vin să întregescă imaginea activității desfășurate de comuniști pe plan local.

Presă sibiană după 1944 ne oferă un material documentar bogat ilustrînd unele manifestații și demonstrații ale maselor populare conduse de comuniști, pentru susținerea războiului antihitlerist, pentru F.N.D., pentru guvernul democratic de la 6.III.1945, mișcări ce vor antrena zeci de mii de muncitori, revărsare de energie umană ce-și va impune voința în problemele vitale ale națiunii române. În cadrul acestor mari manifestații, muncitorii purtau steagul județenei de partid, prezent în expoziție într-o expunere muzeologică deosebită.

Prin mijlocirea pieselor muzeale, vizitatorii sînt introduși în clocotul vieții contemporane, cînd într-un efort conjugat al tuturor, pe măsura tradițiilor înaintașilor, se obțin remarcabile succese pe toate planurile vieții economice, social-culturale. Fotografiile ilustrînd imaginea nouă a orașelor și satelor jud. Sibiu, însoțind graficele și tabelele care consemnează înaltele ritmuri de dezvoltare ale industriei și agriculturii județului, alături de armonioasele ansambluri arhitectonice prezentate de cele 6 machete, vin să exprime în limbaj muzeistic, convingător, realitatea contemporană și perspectivele de dezvoltare ale jud. Sibiu.

Considerăm că prin realizarea muzeografică și muzeotehnică, prin tematica unitară, prin ținuta științifică și totodată accesibilă celor mai largi categorii de oameni, expoziția răspunde pe deplin funcțiilor sale de instrucție și educație „îi ajută să înțeleagă perspectivele și sensul dezvoltării istorice, imperatiile majore ale vremurilor noastre.³

³ N. Ceaușescu — Conferința națională a cadrelor didactice

— Zusammenfassung —

Zu Ehren der Hundertjahrfeier der Erringung der staatlichen Unabhängigkeit Rumäniens wurde am 5. Mai 1977 eine Ausstellung zu diesem Thema und unter diesem Titel eröffnet. In wissenschaftlicher Gliederung und hervorragender museologischer und museotechnischer Aufmachung zeigt sie die wichtigsten Zeitpunkte aus der Geschichte unseres Volkes, wobei der Unabhängigkeitsgedanke der wichtigste und ständige Leitfaden durch 2 Jahrtausende ist. Die Ausstellung beginnt thematisch in den ältesten Zeiten und endet mit einer Vorschau auf die 80—90 Jahre.

Aus dem ständigen Dialog der Geschehnisse, die sich auf nationaler und auf lokaler Ebene abgespielt haben, läßt sich das moralische Bild unseres Volkes ablesen, unter dessen Grundzügen seine unwandelbare Liebe für das Vaterland, für soziale Freiheit, Unabhängigkeit und nationale Einheit besonders hervortritt, Eigenschaften, die heute, in einer Zeit neuer, schöpferischer Rhythmen in verstärktem Maße wirksam sind.

— VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN —

- Abb. 1. Die Eröffnung der Ausstellung „Ein Jahrhundert staatliche Unabhängigkeit Rumäniens“.
 Abb. 2. Gesamtansicht der Ausstellung „Ein Jahrhundert staatliche Unabhängigkeit Rumäniens“; im Vordergrund ein Kleinmodell der Stadt Cisnădie.
 Abb. 3. Der Kampf des rumänischen Volkes aus ältester Zeit bis zum 19. Jh. für soziale und nationale Freiheit.
 Abb. 4. Darstellung des Zeitabschnittes der modernen Geschichte Rumäniens als selbstständige Nation 1848—1877.
 Abb. 5. Bilder und Dokumente aus der Zeit des Unabhängigkeitskrieges.
 Abb. 6. Bedeutsame Ereignisse in den Jahren 1878—1944.
 Abb. 7. Die Fahne der Kreisparteiorganisation von Sibiu die von Kommunisten bei Kundgebungen für die Einsetzung einer demokratischen Regierung getragen wurde. Schriften die in der Zeit zwischen den Weltkriegen im Umlauf waren und Illegalisten aus Sibiu gehörten.
 Abb. 8. Der Kreis Sibiu heute und Perspektiven der weiteren Entwicklung
 Abb. 9. Detail der Ausstellung — die Fahne der Răşinari Reiter aus dem Jahre 1848.
 Abb. 10. Verschiedene Gegenstände aus dem Bestand der Astra. Im Hintergrund Dokumente und Fotografien des „Komitees der rumänischen Damen“ aus Sibiu, welches rumänische Verwundete während des Unabhängigkeitskrieges unterstützte.

Fig. 1. Aspect de la vernisajul expoziției: „Centenarul independenței de stat a României”.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

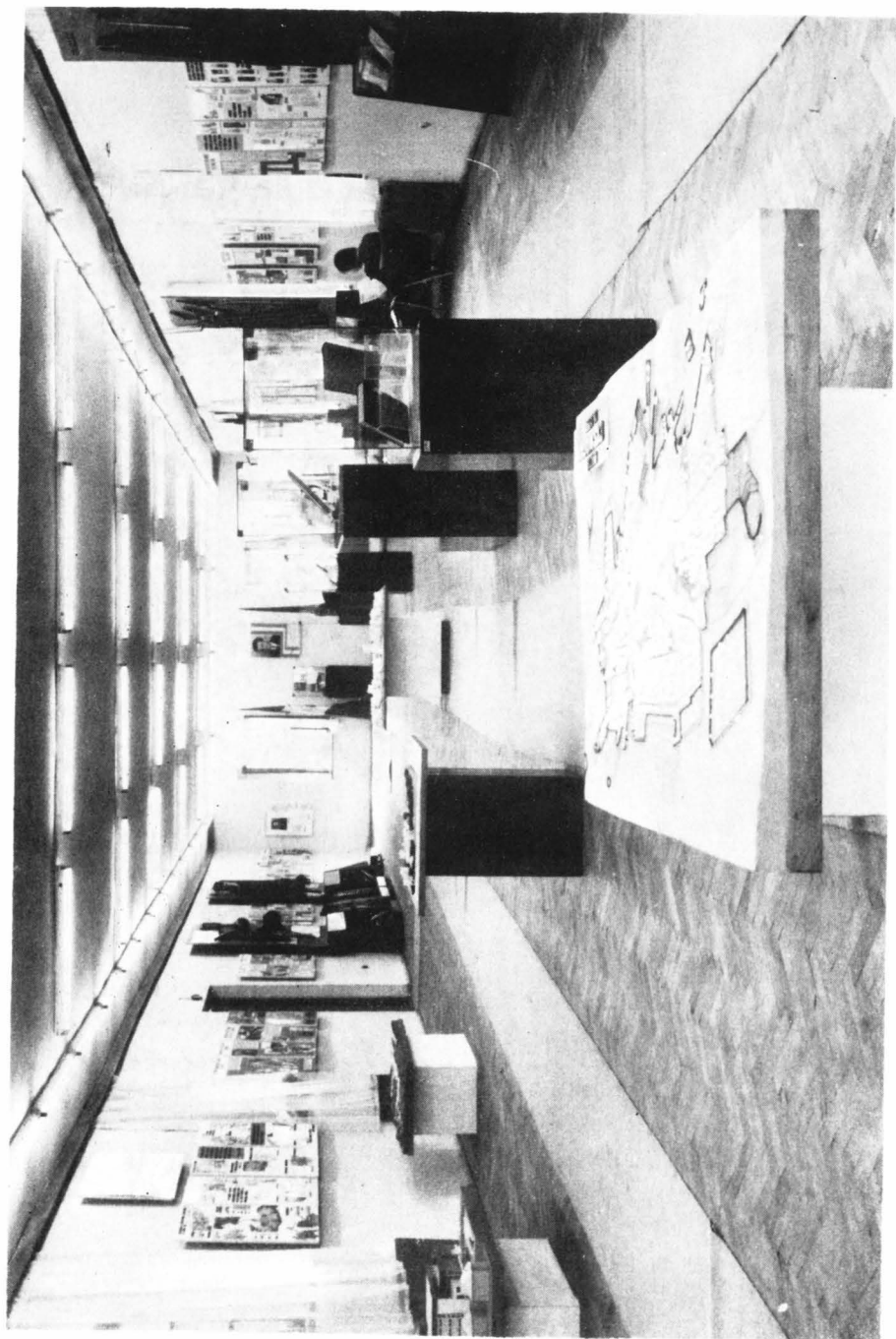

Fig. 2. Vedere de ansamblu a expoziției „Centenarul independenței de stat a României”, în prim plan macheta orașului Cișnădie.

Fig. 3. Aspect privind lupta pentru libertate socială și națională a poporului român pînă în sec. XIX.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

Fig. 4. Ilustrarea perioadei moderne, de afirmare a națiunii române 1848—1877.

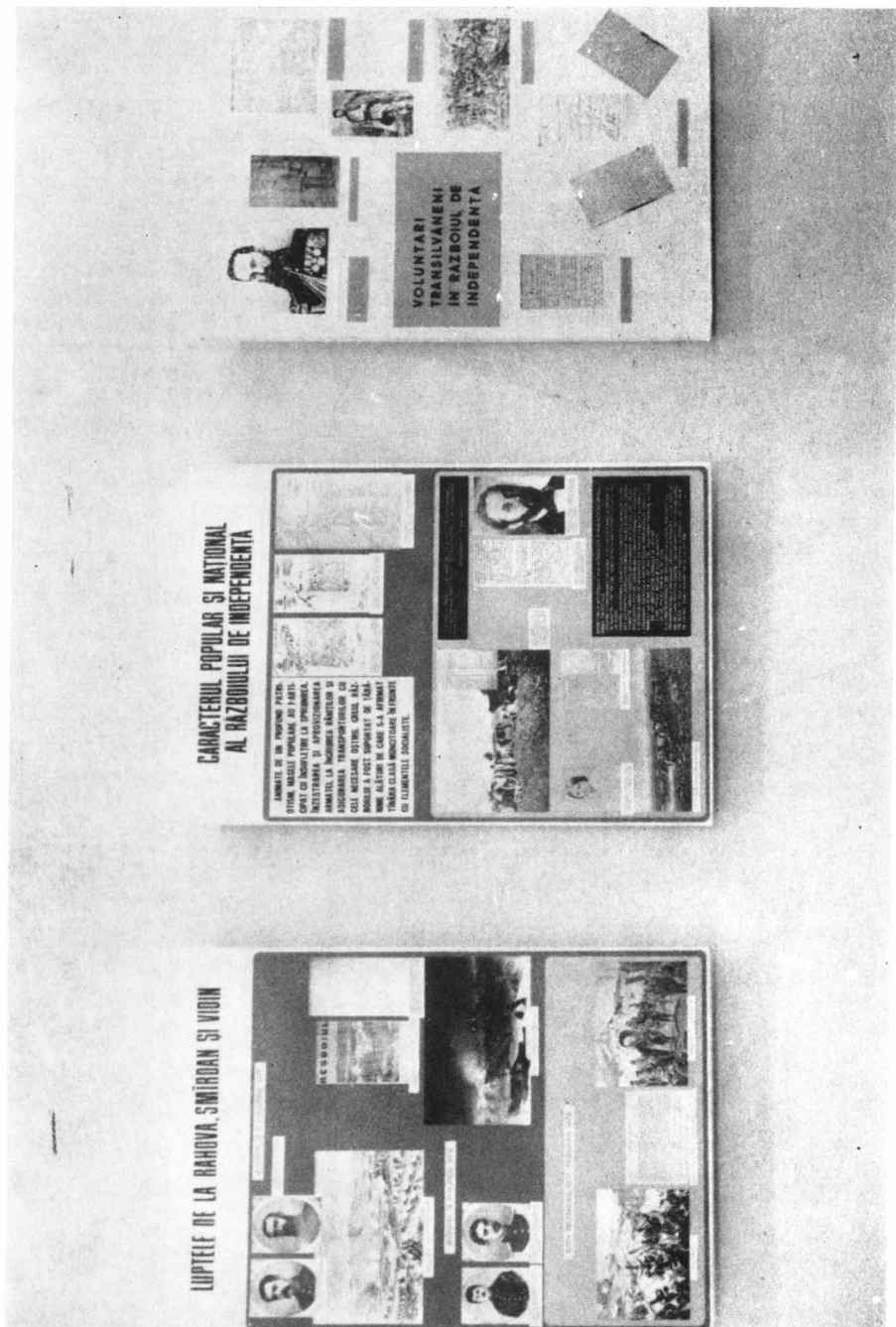

Fig. 5. Aspecte și documente privind războiul de independență.

Fig. 6. Momente semnificative din perioada 1878—1944.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

Fig. 7. Detaliu: Steagul organizației județene de partid Sibiu purtat la manifestațiile pentru instaurarea unui guvern democrat, de către comuniștii sibieni; materiale care au aparținut ilegaliștilor sibieni și au circulat în perioada interbelică.

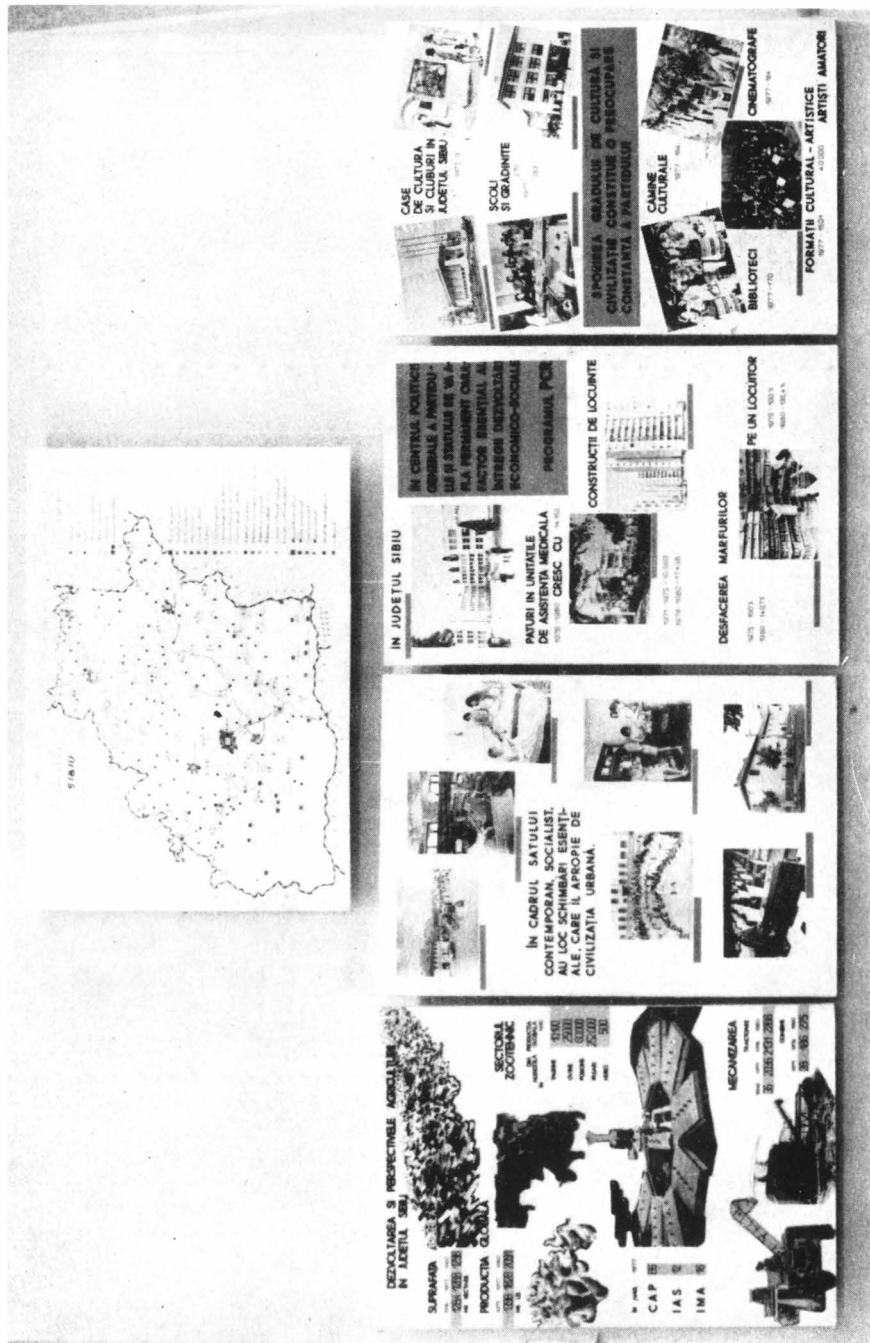

Fig. 8. Județul Sibiu în actualitate și, perspective de dezvoltare.

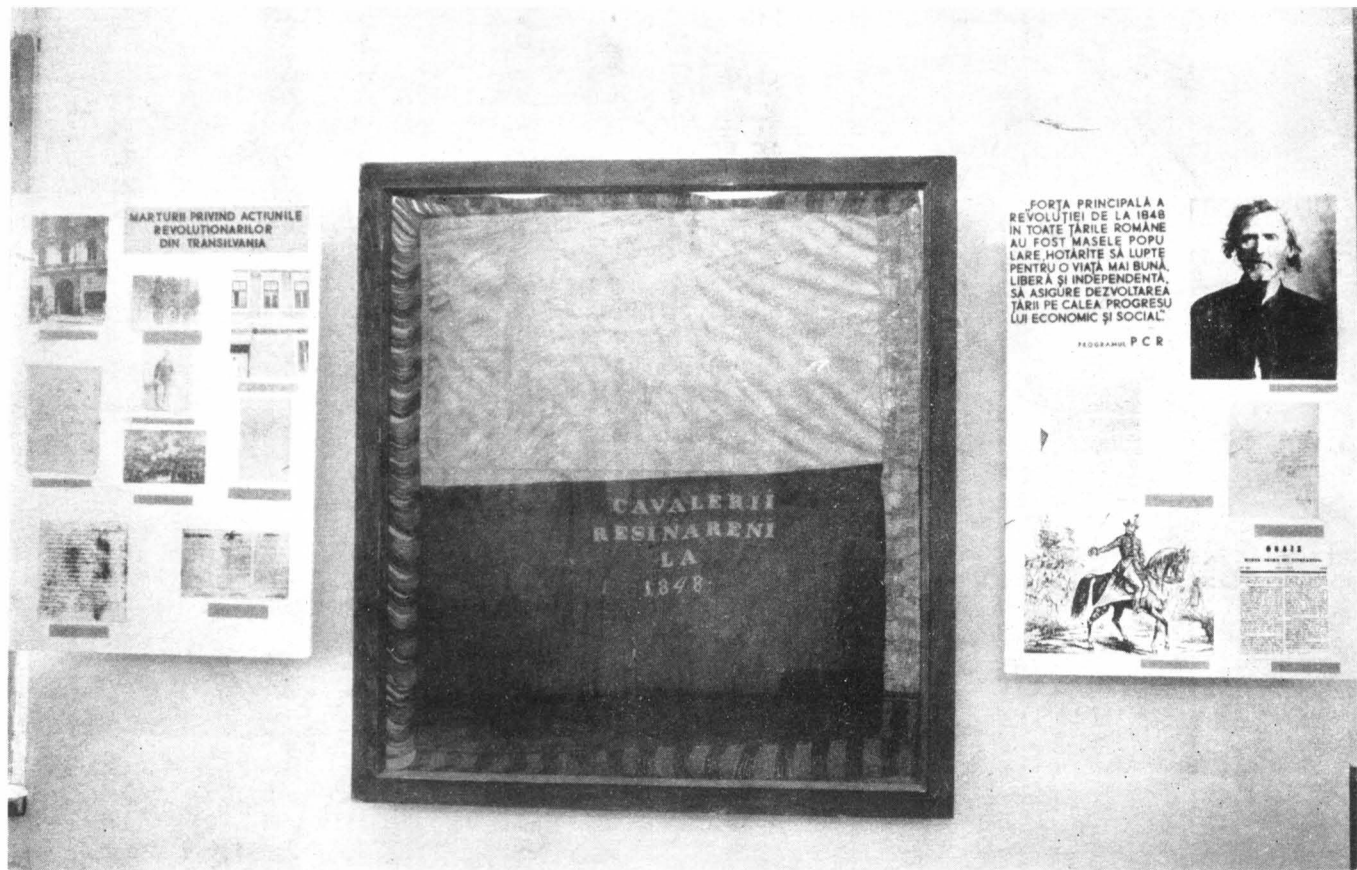

Fig. 9. Detaliu: Steagul cavalerilor rășinăreni la 1848.

DECORAȚII ACORDATE MILITARILOR ROMÂNI ÎNTRE 1877—1947

FLORICEL MARINESCU
ELENA ROMAN

Deschisă la 3 mai 1977 în cadrul festivalului cultural artistic „Cibinium“, integrat în primul Festival al educației și culturii socialiste „Cîntarea României“, expoziția a fost dedicată marelui act al aniversării centenarului dobîndirii independenței de stat a patriei noastre; ea reflectă, prin bogatul și deosebit de valorosul material expus, recunoașterea și răsplătirea meritelor celor care, cu arma în mîină au cîștigat independența de stat la Grivița și la Smîrdan, au apărât-o la Mărăști și Mărășești și au contribuit la zdrobirea fascismului de la Băneasa-Otopeni pînă în munții Tatra.

Această expoziție a fost rezultatul colaborării dintre Muzeul Brukenthal și Muzeul Militar Central din București, înscriindu-se în acest fel în efortul general de a pune patrimoniul cultural național la îndemîna publicului și implicînd, de a participa la educația patriotică a maselor.

Materialele expuse, exigent selectate, prezintă publicului întreaga evoluție a distincțiilor românești care au fost decernate militarilor țării noastre, atît în timp de pace cît și în timp de război, bineînțeles accentul major căzînd pe această din urmă categorie. Merită de subliniat în mod deosebit că pe lîngă valoarea emoțională pe care o au aceste însemne — cele mai multe au fost date unor oameni ce nu și-au precupețit sîngele întru apărarea independenței și libertății patriei — ele întrunesc deseori și calități artistice, unele dintre decorațiile românești sînt recunoscute ca fiind printre cele mai reușite piese de acest gen.

Prin natura pieselor prezentate, expoziția are un pregnant caracter personal — ce o deosebește de toate celelalte expoziții dedicate unui eveniment istoric — căci este pentru prima oară la noi în țară cînd se încearcă, evocarea luptelor purtate de înaintași prin mijlocirea decorațiilor care le-au răsplătit jertfele.

Găzduită în cele trei săli baroc ale Muzeului Brukenthal, materialul expozițional este structurat pe cele trei mari momente ale istoriei noastre militare din ultima sută de ani; spațiul mai amplu al celei de-a doua săli a permis gruparea aici nu numai a decorațiilor decernate în primul război mondial ci și a tuturor celorlalte decorații românești conferite militarilor în întreaga perioadă de după războiul pentru independență — căruia îi este rezervată prima dintre săli — și războiul antihitlerist, din sala a treia. Pe lângă ordinele și medaliile românești corespunzătoare fiecărei perioade, în cele trei săli sînt prezentate și decorații ale altor state, cu care au fost răsplătiți ostașii și ofițerii noștri pentru faptele de arme săvârșite, semn de prețuire și omagiu de o deosebită importanță și semnificație.

Așa cum aminteam mai sus, în prima dintre săli sînt grupate decorațiile din 1877—1878. Este de amintit aici că pînă la 9 mai 1877 România nu a avut un ordin național, acest lucru nepermițîndu-ni-se de către Poartă în ciuda cererilor și eforturilor făcute în acest sens încă de pe vremea lui Al. I. Cuza. Prima lege votată de Parlament, imediat după proclamarea independenței de stat, a fost cea a creării ordinului „Steaua României”. Structurat pe cinci grade (cavaler, ofițer, comandor, mare ofițer și mare cruce), dintre care primele trei în ordine ierarhică se puteau acorda „cu spade” pentru fapte de arme săvârșite pe cîmpul de luptă, toate gradele aveau însemne deosebite pentru militari. Ordinul „Steaua României” model 1877 reprezintă exponatele de bază ale acestei săli. Pe lângă acesta, mai pot fi văzute și medaliile „Virtutea Militară” de aur și de argint decernată ofițerilor și ostașilor pentru fapte de arme deosebite și „Aparătorii independenței” conferită întregului efectiv mobilizat în timpul războiului de neatîrnare. Crucea „Trecerea Dunării” a fost rezervată, așa cum o arată și numele, armatei care a participat la operațiuni în sudul fluviului, iar crucea „Elisabeta” — piesă rară — era rezervată femeilor care și-au adus un aport deosebit în acea perioadă prin organizarea de ambulanțe și îngrijirea răniților. Pentru a se răsplăti vitejia și eforturile făcute în luptă, a forțelor aliate, române și ruse de la Plevna, s-a făcut un schimb de decorații: armata română a primit „Medalia comemorativă rusă a războiului”, iar toți ostașii ruși care au luptat sub comanda domnitorului Carol al României au primit crucea „Trecerea Dunării”.

Într-o vitrină separată sînt cîteva decorații străine: ordinele rusești „Sf. Ana” și „Sf. Stanislas”, crucea „Sf. Gheorghe” precum și ordinul sîrbesc „Takova”. Decorațiile rusești sînt cîteva din cele ce au răsplătit pe ofițerii, sau ostașii noștri care s-au distins în mod cu totul deosebit în lupte, iar ordinul sîrbesc a fost acordat celor care au sprijinit ca voluntari Serbia în timpul războiului împotriva Turciei, în anul 1876.

Acest ansamblu de decorații conferite în perioada războiului de independență creează o atmosferă în care se simte prezentă conștiința momentului istoric și mîndria pentru curajul eroic și strălucita bravură a trupelor române.

Steagul purtat de dorobanți a fost preluat de generațiile următoare ale armatei române, continuatoare a vechilor tradiții străbune de vitejie, care își va apăra cu aceeași hotărîre neabătută țara și în anii 1916—1918.

Eforturile eroice ale ostașilor noștri — care în fața unui adversar mult superior au dat dovadă de-o vitejie legendară — au fost răsplătite prin numeroase decorații românești și străine.

Dintre decorațiile românești amintim cele două ordine naționale „Steaua României și „Coroana României“ (cu spade și panglica medaliei „Virtutea Militară“ pînă la gradul de mare cruce), conferite pentru fapte deosebite pe cîmpul de luptă.

În focul încleștărilor din toamna tîrzie a lui 1916, se creează cea mai înaltă distincție care se putea acorda pe timp de război: ordinul „Mihai Viteazul“. Acest ordin a fost conferit în timpul primului război mondial în mai puțin de 200 de exemplare, ofițerilor români sau străini și unor drapele de unități, pentru fapte deosebite de eroism. Tot acum se creează și ordinul „Crucea Regina Maria“ acordată personalului sanitar ce s-a distins în lupta pentru salvarea vieții celor răniți sau bolnavi. Alături de aceste ordine, stau și celelalte distincții românești: medaliile „Virtutea Militară“, „Bărbăție și credință“, crucea „Meritul sanitar“, crucea comemorativă a războiului 1916—1918 etc.

Decorațiile străine, acordate unor militari români, pentru fapte de arme deosebite săvîrșite în perioada mai sus amintită, ilustrează aprecierea de care s-au bucurat aceștia peste hotare. Din diversitatea acestor distincții, grupate selectiv, evidențiem ordinul „Legiunea de onoare“ (Franța) în grad de mare ofițer, ordinul „Coroana Italiei“, în grad de mare cruce, și ca dominantă ordinul „Baia“ (Anglia) în grad de comandor cl. I, precum și numeroase altele.

Cum am amintit mai sus, în aceeași sală sînt expuse și alte decorații românești, și anume acelea care au fost conferite militarilor în timp de pace. Un grupaj este format din ordinul „Coroana României“, creat în 1881 și care — la acea dată — nu avea însemne deosebite pentru militari, precum și alte distincții acordate militarilor — soldați, subofițeri sau ofițeri — pînă în 1916. În vitrină separată sînt prezentate decorațiile românești decernate militarilor așa cum arătau ele în urma reorganizării ordinelor naționale din 1932 și 1938, reorganizări care au adus după sine și modificări ale vechilor însemne.

O mențiune deosebită se cuvine pentru vitrina în care sînt expuse cele două exemplare ale ordinului „Carol I“ — cea mai înaltă distincție românească pînă la proclamarea Republicii Populare Române — unul în grad de mare cruce, celălalt în grad de mare colan; subliniind raritatea excepțională a acestor piese (gradul de colan, conform prevederilor legale, nu putea fi acordat la mai mult de *cinci* cetățeni români), facem precizarea că ele au aparținut celor doi mareșali pe care i-a avut armata noastră, consacrați ca atare în urma succeselor repurtate în campania din 1916—1918: Prezan și Averescu.

Ultima sală este rezervată distincțiilor acordate în timpul războiului antihitlerist; în majoritate sînt tot decorații cunoscute (ordinele „Mihai Viteazul“, „Steaua României“, „Coroana României“, „Crucea Regina Maria“, medaliile „Virtutea Militară“, „Bărbăție și credință“, „Serviciul credincios“, „Meritul sanitar“) dar au forma ușor schimbată, conform noilor modele, precum

și o serie de distincții noi (ordinul și medalia „Virtutea aeronautică” sau medalia „Virtutea Maritimă”).

Dintre decorațiile străine primite de militarii români în perioada amintită, sînt prezente ordinele sovietice „Alexandru Nevski”, „Steagul Roșu”, „Marele război pentru apărarea Patriei” și cele conferite de Cehoslovacia: ordinele „Leul alb”, „Leul alb pentru vitejie”, „Eliberării” și „Crucea de război”.

Expoziția, în linii mari, este dominată de două ordine naționale „Steaua României” și „Coroana României”, prezentate în diversitatea formelor evolutive. Instituite în 1877 și respectiv 1881, structurate pe cinci grade, acordate pentru civili și militari, pe timp de pace și de război, ele continuă să fie conferite pînă în 1947 dar cu statute modificate, în urma reorganizărilor din anii 1932 și 1938.

Alături de acestea, se evidențiază cele două ordine românești: „Mihai Viteazul” (cea mai înaltă distincție de război) și „Carol I” (cel mai înalt ordin românesc vechi) fiecare dintre ele, făcînd obiectul unei vitrine aparte, în care se face o prezentare detaliată a gradelor în care s-a acordat, în perioada 1916—1918.

Piese de rezistență ale expoziției reliefează personalități marcante ale armatei române distinse cu decorații pentru reușite militare care au implicat eforturi de excepție și sacrificii.

Între acestea subliniem: ordinele „Coroana României” și „Steaua României” ambele în grad de mare cruce, cu spade, care au aparținut generalilor Ieremia Grigorescu și respectiv Constantin Cristescu, primul și al doilea comandant al bătăliei de la Mărășești; ordinul „Carol I” în grad de colan conferit generalului Averescu și în grad de mare cruce acordat lui Prezan; ordinul „Legiunea de onoare” (Franța) în grad de mare ofițer, conferit lui Prezan și ordinul „Băii” (Anglia) în grad de comandor, care a fost acordat mareșalului Averescu.

Decorațiile sînt completate cu o serie de brevete care atestă cui și pentru ce faptă anume a fost acordată o anumită distincție; ele vin să sublinieze și să pecetluiească prin cea mai autentică și emoționantă confirmare faptul că aceste „bijuterii” — dincolo de frumusețea sau raritatea lor — sînt în fapt recunoașterea și răsplătirea celor care, înfruntînd cu bărbăție un dușman superior ca număr și dotare, au fost în stare să cucerească și să apere cu cinste independența patriei noastre.

În acest fel expoziția, pusă la dispoziția publicului 30 de zile, depășește cu mult caracterul unei expuneri „de informare”, prezentîndu-se ca o cronică a dăruirii ostășești, evidențînd fapte de eroism și nume de ostași intrate de acum în cronica neamului, transformîndu-se într-un loc de o aleasă instrucție și educație patriotică pe măsura valorilor muzeistice pe care le prezentăm.

Este de menționat că ea a impresionat nu numai prin tematică și expozate, ci și prin modul ingenios de prezentare, creîndu-se, prin tehnici și mijloace muzeotehnice deosebite, adevărate ansambluri decorativ-artistice. Toate acestea au concurat la crearea unui climat favorabil dezvoltării sentimentelor de mîndrie patriotică, de prețuire și respect față de jertfele ostașilor români care prin lupta lor eroică au contribuit la făurirea României de astăzi, de hotăr-

rîre ca prin întreaga noastră activitate să ridicăm statul nostru socialist pe culmi tot mai înalte, iar de va fi nevoie să urmăm pilda înaintașilor ce s-au jertfit întru apărarea gliei străbune.

— Zusammenfassung —

Die vom Brukenthal-Museum in Zusammenarbeit mit dem Zentralen Militärmuseum aus Bukarest veranstaltete Sonderausstellung zeigt Auszeichnungen, die rumänischen Militärangehörigen in Kriegs- und Friedenszeiten in der Zeitspanne 1877—1947 verliehen wurden.

Die Schaustücke wurden in 3 Gruppen geordnet, entsprechend den wichtigsten Kriegsperioden in der Geschichte des rumänischen Volkes: dem Unabhängigkeitskrieg, dem ersten Weltkrieg, dem zweiten Weltkrieg.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN —

Abb. 1. Gesamtansicht des Saales mit den Auszeichnungen, die rumänischen Heeresangehörigen für Waffentaten während des Unabhängigkeitskrieges verliehen wurden.

Abb. 2. Ansicht des Saales mit den Auszeichnungen die in der Zeitspanne 1881—1940 verliehen wurden.

Abb. 3. Detail des Saales. Die zwei nationalen Orden „Steaua României“ und „Coroana României“.

Abb. 4. Detail der Ausstellung — der Orden „Mihai Viteazul“.

Abb. 5. Detail der Ausstellung — der Orden „Carol I“.

Abb. 6. Detail des Saales, in dem Auszeichnungen, die während des antihitleristischen Krieges verliehen wurden, ausgestellt sind.

Abb. 7. Detail des Saales mit den Auszeichnungen, die rumänischen Heeresangehörigen von Seiten anderer Staaten während des antihitleristischen Krieges 1944—1945 verliehen wurden.

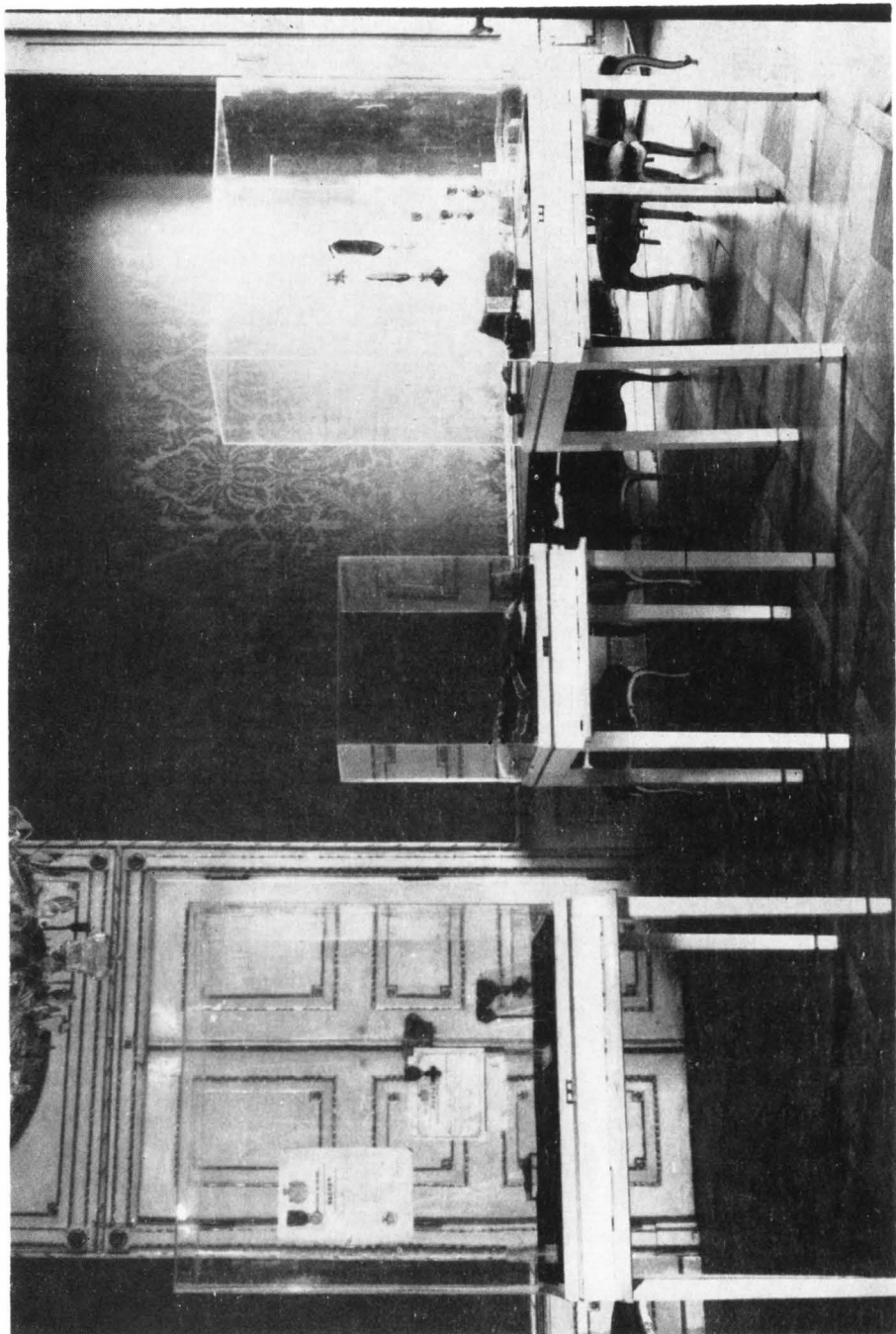

Fig. 1. Vedere de ansamblu a sălii cu decorații conferite militarilor români pentru fapte de arme săvârșite în timpul războiului de independență.

Fig. 2. Vedere a sălii cu decorații acordate în perioada 1881—1940.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.brukenthalmuseum.ro>

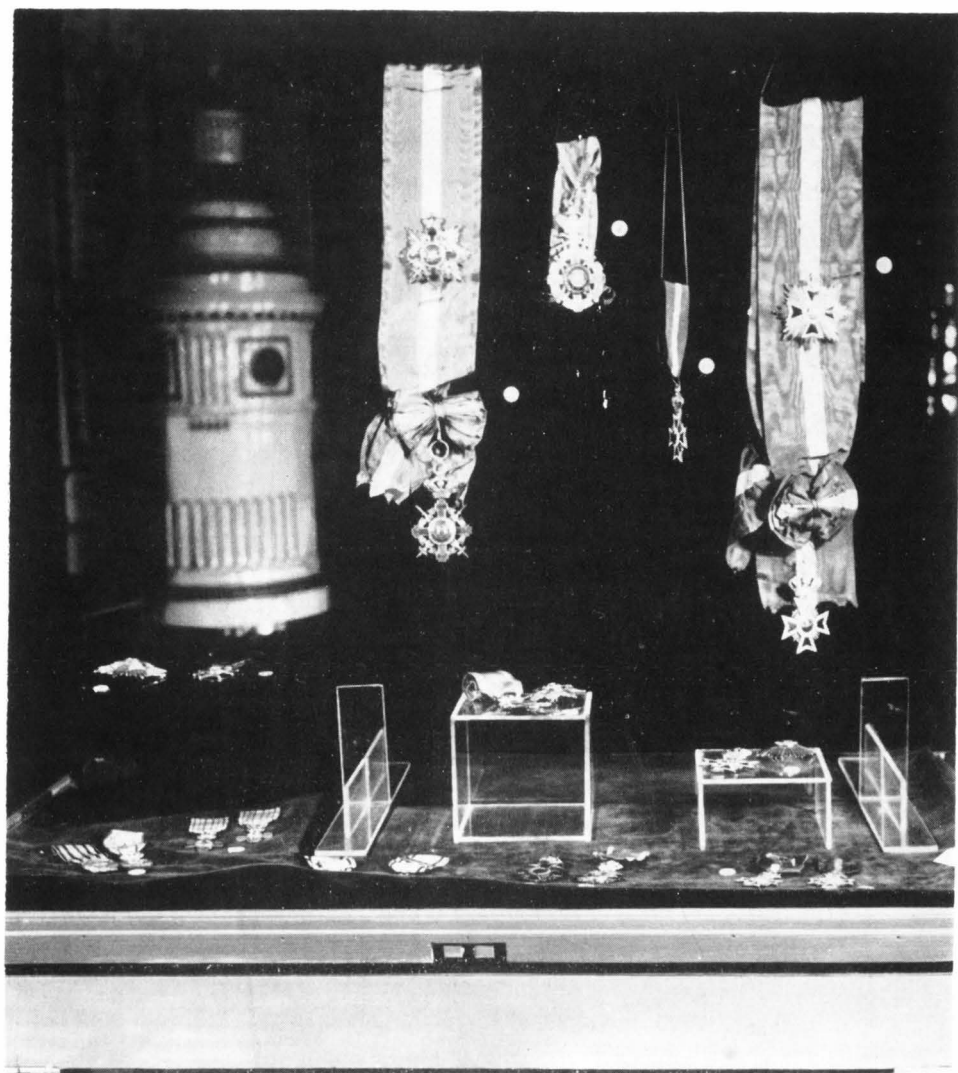

Fig. 3. Detaliu reprezentînd cele două ordine naționale: „Steaua României“ și „Coroana României“.

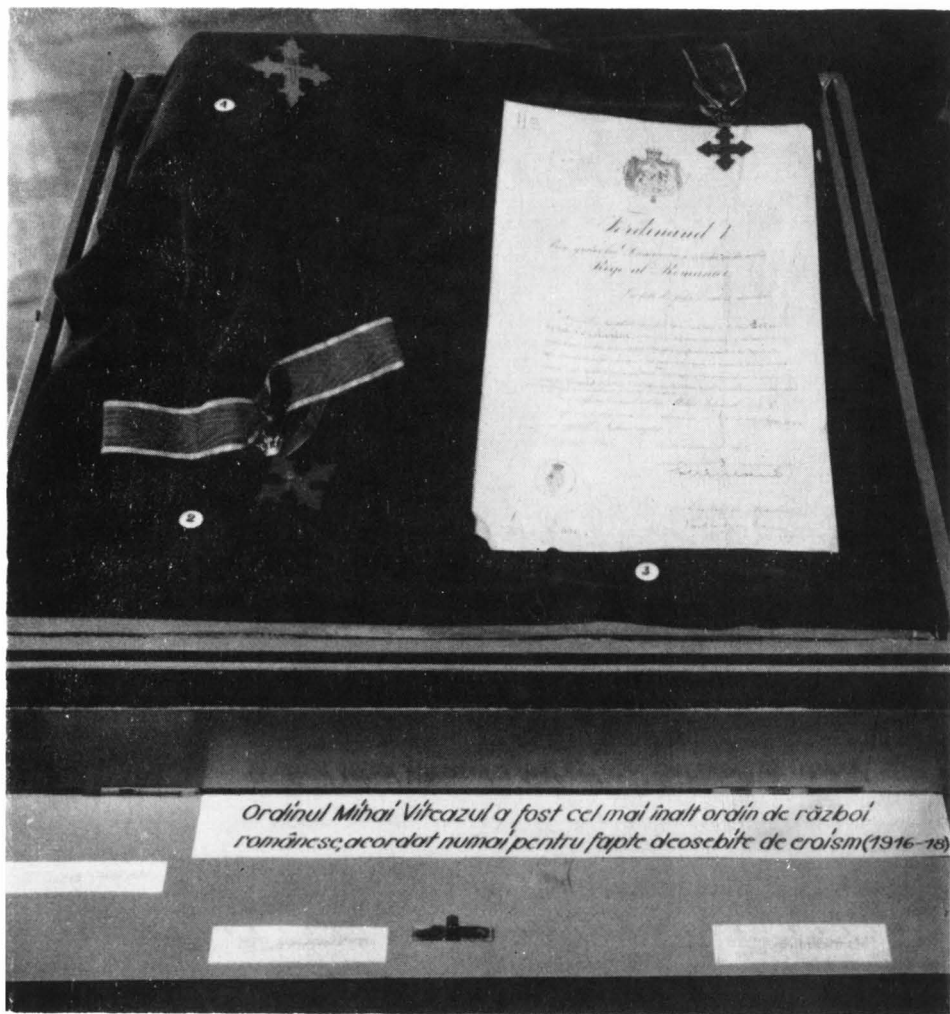

Fig. 4. Detaliu — ordinul „Mihai Viteazul“.

Ordinul „Carol I” a fost cel mai înalt ordin românesc, acordat pentru fapte deosebite unui număr foarte mic de persoane între 1906-1947

Fig. 5. Detaliu — ordinul „Carol I”.

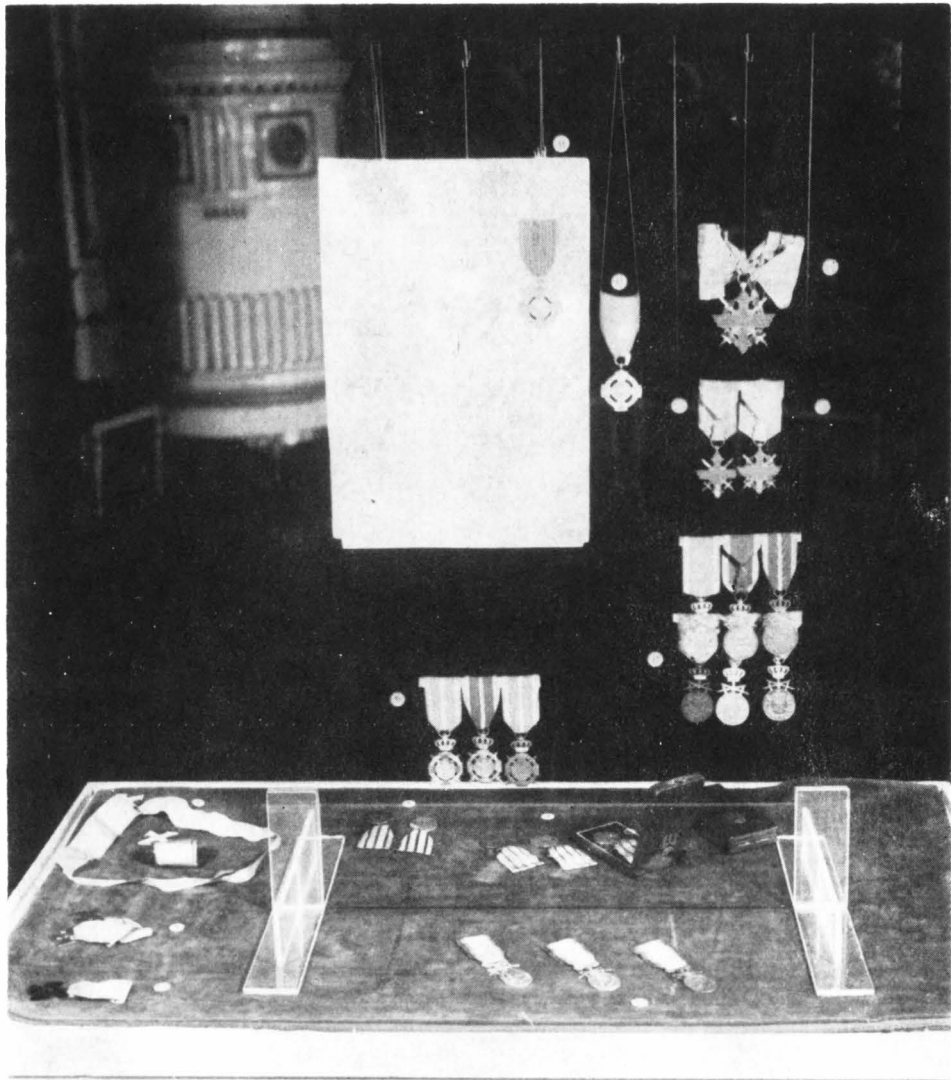

Fig. 6. Detaliu din sala cu decorații acordate în timpul războiului antihitlerist

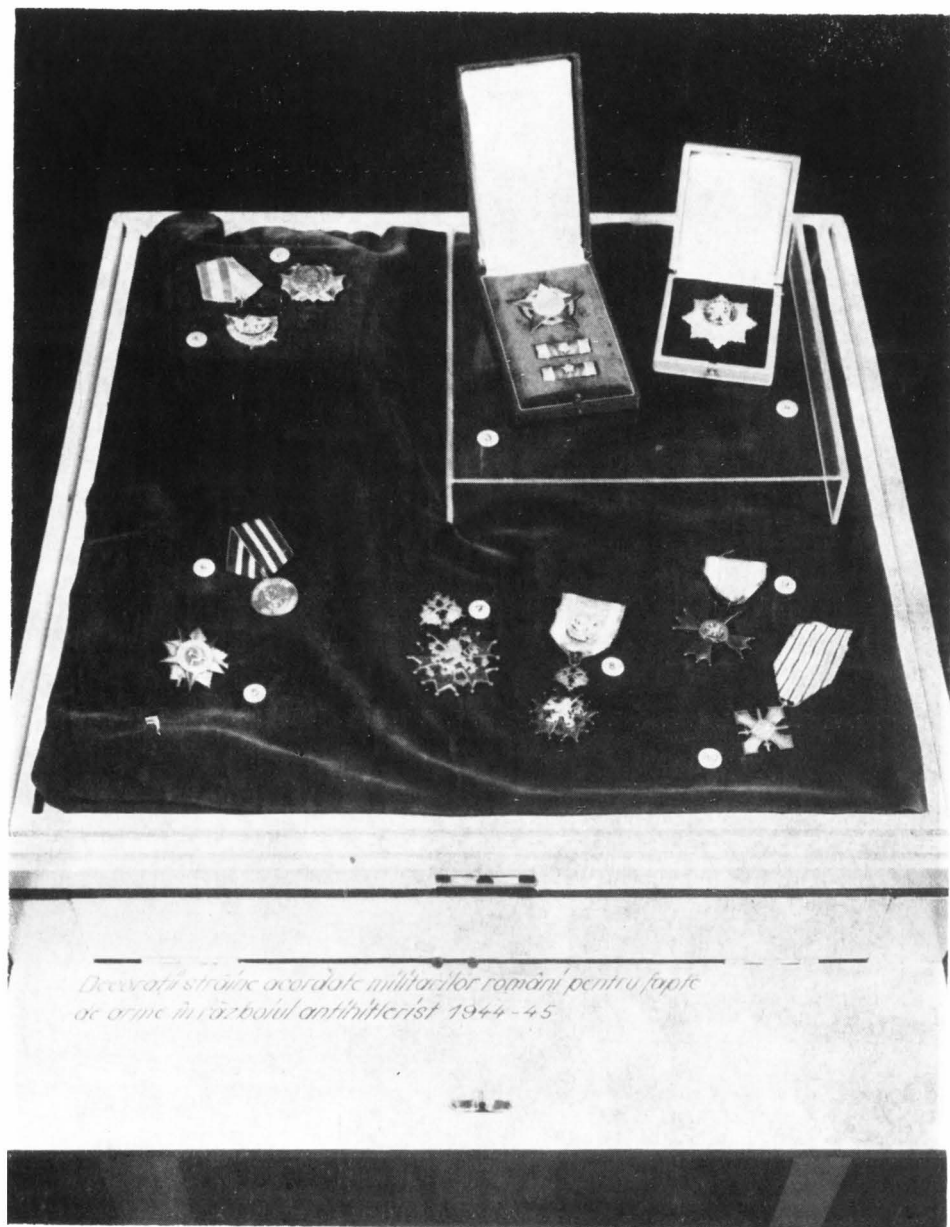

Fig. 7. Detaliu reprezentând decorații acordate de alte state militarilor români, în timpul războiului antihitlerist 1944—1945

DIN LUPTA ȚĂRĂNIMII PENTRU LIBERTATE SOCIALĂ, INDEPENDENȚĂ ȘI UNITATE NAȚIONALĂ

MIHAI RACoviȚAN

S-au împlinit, în lunile februarie—martie, 70 de ani de la marea răscoală a țăranilor din România, moment culminant al luptei țăranimii pentru dreptate și libertate socială, pentru lichidarea relațiilor feudale din agricultură, pentru rezolvarea problemei agrare în folosul celor care, din veacuri, au udat pământul cu sudoarea și sângele lor.

Răscoala din 1907 a constituit, totodată, semnalul ridicării țăranimii române la luptă, alături de clasa muncitoare, de forțele progresiste ale societății pentru răsturnarea vechii orînduiri, prevestind zorii alianței muncitorești-țăranesti ce avea să devină cea mai puternică forță socială și politică a societății noastre socialiste.

Memorabilului eveniment, Muzeul Brukenthal (Secția de istorie), în colaborare cu Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării democratice și revoluționare din România, filiala Arhivelor Statului și Biblioteca Astra Sibiu, i-a dedicat o amplă expoziție documentară.

Datorită particularităților dezvoltării sociale, orînduirea feudală a îmbrăcat în țările române, pe lângă caracteristicile clasice fundamentale, anumite forme specifice, poate cea mai importantă constînd în împletirea relațiilor de exploatare feudală cu relațiile de proprietate țărănească, individuală și de obște, în existența unor categorii de țărani liberi — răzeși și moșneni — stăpîni pe pământ și avînd anumite drepturi economice și sociale. Această împrejurare a imprimat țăranimii, în întregul ei mediu, un rol deosebit în viața țărilor române, făcînd din ea atît forța socială principală a dezvoltării economico-sociale, cît și factorul militar hotărîtor în bătăliile pe care poporul român a trebuit să le ducă pentru apărarea entității naționale, a integrității patriei, a dreptului său sacru de a trăi liber.

Expoziția „Din lupta țăranimii pentru libertate socială, independență și unitate națională” scoate în evidență, pe de o parte, tocmai rolul determinant

al țărânimii în lupta pe care marii noștri voievozi: Basarab I, Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Ion Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul au dus-o pentru apărarea ființei naționale, pentru păstrarea integrității pământului străbun, pentru menținerea sau cucerirea neatârării. În vremea glorioasei epopei naționale din secolele XIV—XVII, cele trei state românești și-au dat mâna pentru apărarea comună a întregului pământ românesc. În oastea lui Iancu de Hunedoara luptau alături țărani transilvăneni — români, maghiari, secui, sași — și din celelalte două țări surori; Ștefan cel Mare primea ajutor din Transilvania și căuta să impună, în vederea întăririi frontului de rezistență, domn prieten în Țara Românească. Mihai Viteazul — unificatorul — a fost primit cu bucuria celor de același sânge în Transilvania și Moldova.

Oricînd, în orice grea împrejurare pentru țară, țăranul muntean, moldovean sau ardelean a lăsat coarnele plugului, și-a pus familia la adăpost în locuri înfricoșătoare pentru dușman, în codrul și în muntele prieten lui, și a pus mâna pe armă ca să-și „apere sărăcia, și nevoile și neamul”, așa cum numai el, care avea brăzdate pe chip și pe mâini veșnicia acestui pământ, știa să le apere. Și documentele, și de mare valoare și prezente în număr mare în expoziția noastră, sînt încă o mărturie de netăgăduit a luptei și jertfei de profund patriotism a țăranului român.

În epoca modernă a României, tot țărâניהa a constituit un factor politic important, elementul de masă în timpul revoluțiilor de la 1821 și 1848, a influențat desfășurarea evenimentelor care au culminat cu Unirea Principatelor la 1859.

Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, revoluție socială și națională, continuînd și lărgind programul mării răscoale din 1784, a avut un ecou imens în rîndul țărânimii române din Transilvania, datorită programului — în cristalizarea căruia un mare merit revine și cărturarului patriot Gheorghe Lazăr din Avrig — și conștiinței naționale vie de o parte și de alta a Carpaților. Bunăoară, autoritățile habsburgice își manifestă, prin măsuri severe, îngrijorarea de care erau cuprinse.

Documente din Arhivele Statului Sibiu fac dovada acțiunilor de solidaritate și de luptă împotriva exploatații feudale ale țărânimii din sudul Transilvaniei, în unele localități. Săliște de exemplu, semnăindu-se adevărate răzvrătiri și încercări de a tranșta pulbere în Țara Românească, pentru oastea lui Tudor. Nici în armata de graniță nu mai avea încredere oficialitatea din aceeași cauză: identitatea de neam și de religie dintre grăniceri și țărani olteni și munteni.

În acea „primăvară a popoarelor”, în revoluția de la 1848, românii s-au ridicat ca un singur tot pentru ștergerea iobăgiei, pentru o Daco-Românie mare, unită și liberă. Transilvăneni de frunte, viitori tribuni și prefecți, aflați în Principate sau plecați acolo îndată după declanșarea revoluției peste munți, au lucrat umăr la umăr cu frații lor pentru triumful ideilor revoluției. Cînd revoluția din Moldova și Țara Românească a fost înfrîntă, eforturile tuturor s-au concentrat în Transilvania, unde țăraniii asupriți, în totalitatea lor, s-au ridicat cu minie sfîntă împotriva orînduirii feudale nedrepte, iar românii pentru recunoașterea lor ca națiune, pentru unirea cu „țara”. Nădejdiile erau îndreptățite, datorită succeselor militare ale țărănilor-moți de sub conducerea

Iancului, fiu de iobag, datorită începutului organizării Transilvaniei ca țară românească.

La vestea Unirii Principatelor, a desăvârșirii și a consolidării României moderne, a reformelor lui Alex. I. Cuza și M. Kogălniceanu menite să scoată țărănimea, acest factor determinant al mării înfăptuiri naționale de la 1859, din starea de umilință, emoția, bucuria, „entuziasmul la românii din Transilvania era poate mai mare decât în Principate“, actul Unirii renăscând speranțele și înteinđ lupta românilor ardeleni, oprimați social și național.

A rămas pentru totdeauna în conștiința poporului român contribuția hotărîtoare adusă de țărănime în gloriosul război din anii 1877—1878, dus pentru cucerirea independenței de stat a României, eroismul soldaților țărani pe cîmpurile de bătălie de la Plevna, Rahova, Smîrdan și Vidin, care consfințeau sub bătaia tunurilor otomane. în elogiul unanim al unei Europe uimite, independența proclamată a țării, precum și impresionanta solidaritate națională de care au dat dovadă românii ardeleni, bănățeni, bucovineni, manifestată în presa brașoveană, sibiană, orădeană etc., prin contribuțiile în bani și ofrande materiale — distingîndu-se centrul de colectare din Sibiu, avînd în frunte pe inimoasa româncă Iudita Măcelariu —, prin numărul mare al voluntarilor. Din părțile noastre au trecut munții, legendarul răspînditor de carte românească Badea Cîrțan, Constantin Folea, viitorul social-democrat, și alți tineri din Cîrțișoara, sublocotenentul D. Stanciu din Viștea, Ion I. Ciucean, împreună cu alți rășinăreni, Dr. Ion Arsene, nepotul lui Andrei Șaguna, căpitanul Constantin Șaguna, revenit din Franța și mulți alții, ori mărgineni aflați cu îndeletnicirile lor în vechea Românie.

Tot pe țărănime sprijinindu-se, au declanșat conducătorii politici români ardeleni ampla mișcare social-politică din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea — Mișcarea memorandistă — ce a transformat problema luptei românilor oprimați din Austro-Ungaria într-o problemă a întregii națiuni române, într-o problemă europeană.

Și tot pe țărănime bazîndu-se, și-a desfășurat „Astra“ programul cultural-național, realizînd „unirea în cuget și simțiri“ ce avea să aducă după sine unitatea politică.

Pildele de eroism ale țărănimii, devotamentul și dragostea nețărnamrită față de țară, jertfele fără număr pe care le-a dat la Mărășești, Mărăști și Oituz — victorii cu mare pondere în lupta pentru înfăptuirea unității statale depline —, mai apoi în timpul războiului antihitlerist, pentru eliberarea României de sub dominația fascistă, pentru lichidarea hitlerismului și fascismului în Europa rămîn veșnic încrustate în cartea de aur a țării.

Cu aceeași tenacitate, țăranul român, maghiar, sas, secui, sîrb și-a dat măsura patriotismului și a energiei revoluționare în lupta împotriva asupririi feudale, răscoalele țărănești reprezentînd, în evul mediu românesc, forme specifice de apărare a intereselor generale ale poporului, etape de progres social în dezvoltarea societății pe teritoriul patriei noastre. Marile bătălii sociale de la 1382—1383 din zona Sibiului, de la Bobîlna (1437), războiul țărănesc condus de Gh. Doja (1514), marea răscoală populară, zisă a „seimenilor“, din 1654—1655, răscoala de amploare deosebită de la sfîrșitul evului mediu condusă de Horia, Cloșca și Crișan (1784) înscriindu-se printre cele mai crîncene ridicări la luptă pentru dreptate și progres social de pe continentul european.

De exemplu, prin programul său și prin scopurile urmărite, răscoala din 1784 a precedat cu cinci ani revoluția burgheză din Franța.

În contextul ascuțirii la maximum a contradicțiilor dintre țărănime și moșierime la începutul sec. XX, în primul rînd din cauza stăpînirii celei mai mari părți din pămîntul țării de către moșierime, a contractelor de învoielii agricole nedrepte, a formelor de exploatare ce mențineau încă rămășițe feudale, a fost suficientă o scînteie pentru a declanșa uriașul val de flăcări al răscoalei din 1907, anunțată de răscoalele țărănești din 1888 și 1894. Răscoala a început la 8 februarie 1907 în satul Flămînzii (jud. Botoșani) și la începutul lunii martie s-a extins în toată țara, cele mai ample mișcări producîndu-se în jud. Vlașca, Teleorman, Olt, Romanși, Dolj, Mehedinți. Au fost și zonele în care represiunea armată dezlanțuită de clasele dominante, solidarizate în fața primejdiei, a fost cea mai cumplită, împotriva „robilor albi ai pămîntului” folosindu-se tunurile; 11.000 de țărani au plătit cu viața dorința lor de dreptate, de o viață mai bună. În acele momente grele, afirmarea poziției mișcării socialiste și muncitorești față de răscoală a constituit un real sprijin pentru masele țărănești, a dovedit că este cea mai hotărîtă forță politică adversară regimului României de atunci.

Cu țărănimea s-au solidarizat, deasemenea, diverse pături ale populației; reprezentanți de frunte ai culturii românești: Caragiale, Iorga, Sadoveanu, Vlahuță, ardelenii: Oct. Goga, P. Cosma, I. Lupaș ș.a., s-au manifestat ca adevărați mesageri ai dreptății și solidarității naționale.

De altfel, răsunetul răscoalei a fost deosebit de puternic în teritoriile românești încorporate Austro-Ungariei, datorită similitudinilor dezvoltării agrare ale acestora și ale vechii României, precum și datorită întăririi conștiinței naționale, a sentimentului de unitate cu „țara”. Un val de mișcări a cuprins Transilvania întregă, inclusiv „Mărginimea” Sibiului. Răscoala a avut și un puternic ecou internațional.

Infrîngerea răscoalei a dovedit însă că fără un program de luptă și organizare politică, țărănimea nu-și poate cuceri drepturile, scoțind în evidență necesitatea alianței cu cea mai înaintată clasă — proletariatul industrial.

Este adevărat că reforma agrară din 1921 a redus puterea economică și politică și moșierimii; a accentuat însă și procesul de diferențiere a țărănimii, iar criza economică din 1929—1933 a înrăutățit și mai mult situația în lumea satelor, a ascuțit contradicția socială. Dar în perioada interbelică și în timpul celui de al doilea război mondial țărănimea avea un aliat de nădejde și un conducător, Partidul Comunist Român, care în condițiile eliberării țării de sub dominația fascistă, ale profundelor transformări democratice și revoluționare din anii 1945—1947, pe care partidul le-a organizat și le-a condus, a rezolvat în spiritul marxism-leninismului și a realităților existente în țară definitiv problema agrară în folosul țărănimii, prin reforma agrară din 1945.

Dar calea progresului rapid al agriculturii și a ridicării nivelului de trai al țărănimii este calea socialistă, pe care partidul a înfăptuit-o etapă cu etapă, transformînd radical lumea satelor, consolidînd-o economic și organizatoric, realizînd în România socialistă o agricultură intensivă de mare randament, înzestrată tehnic, împlinind, pe această bază, aspirațiile seculare ale țărănimii, astăzi forță socială și politică majoră a societății noastre: libertate, demnitate, cultură, bunăstare, fericire.

Tuturor acestor înfăptuiri ale socialismului, care șterg tot mai mult deosebiriile dintre lumea rurală și urbană, țărănimea nouă le răspunde prin angajarea tot mai deplină în efortul general al poporului pentru construirea noii societăți.

Toate aceste fapte, fapte de istorie națională, sînt surprinse de expoziția dedicată luptelor și aspirațiilor țărănimii române.

Organizatorii, avînd în vedere zona în care activează, au ținut să reliefeze, în contextul general, lupta țărănimii sud-transilvănene pentru dreptate socială, independență și unitate națională, prin documente de mare valoare din colecțiile Arhivelor Statului Sibiu, Bibliotecii Astra, Secției de istorie a Muzeului Brukenthal, multe din ele aduse pentru prima dată la cunoștința publicului larg.

Expoziția a fost agrementată și completată cu mărturii palpabile ale suferințelor și luptelor țărănimii: unelte, instrumente de tortură medievale, arme cu care și-a apărat glia. Toate laolaltă conferind expoziției o mare valoare documentară și educativă, valoare înțeleasă de numeroșii vizitatori sibieni și de cei din alte părți ale țării.

Ea exprimă omagiul nostru profund adus țăranului român, de ieri și de azi, cu rostul lui atît de însemnat în împlinirea destinelor istorice ale poporului nostru: dreptate și progres social, independență și unitate națională.

— Zusammenfassung —

Zum 70. Jahrestag der großen Bauernaufstände von 1907, dem Höhepunkt der Kämpfe der rumänischen Bauernschaft für soziale Freiheit und Gerechtigkeit, veranstaltete das Brukenthalmuseum in Zusammenarbeit mit dem Museum für Geschichte der Rumänischen Kommunistischen Partei (Bukarest) eine umfassende dokumentarische Ausstellung.

Die Ausstellung betont die große revolutionäre Kraft unserer Bauernschaft, deren Aufstände der Verteidigung der Interessen des ganzen rumänischen Volkes dienten und die jahrhundertlang eine bedeutende Rolle in dem Ringen gegen Fremdherrschaft zum Schutze der Nation, für Unabhängigkeit und nationale Einheit des rumänischen Volkes, spielte.

Besonders hervorgehoben werden die Lebensbedingungen der Bauernschaft im sozialistischen Rumänien von heute, die unter Führung der Rumänischen Kommunistischen Partei zu einem freien und würdigen Leben in Wohlstand und Kultur aufgestiegen und an dem allgemeinen Ringen der Nation zum Aufbau der vielseitig entwickelten sozialistischen Gesellschaft in Rumänien beteiligt sind.

-- VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN --

Abb. 1. Ansicht von der Eröffnungsfeier. Die Gründe, der Verlauf und die Unterdrückung des Bauernaufstandes von 1907.

Fig. 1. Aspect de la vernisajul expoziției „Cauzele, desfășurarea și consecințele răscoalei țărănimii române din anul 1907.”

STUDIILE ȘI ARTICOLELE DE ISTORIE, ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ,
 APĂRUTE ÎN REVISTA MUZEULUI BRUKENTHAL
 „STUDII ȘI COMUNICĂRI“ NR. 1—19

LUCIAN GIURA

Autorul	Titlul	Volum	Anul	Paginile
ABRUDAN, P.,	„Reuniunea sodalilor romani din Sibiu“ — prima asociație profesională a muncitorilor din Transilvania	19	1975	157—172
ABRUDAN, P.,	Un document inedit privind demonstra- ția de la Cîmpeni și Sobodol, cu prilejul capitulării Plevnei	19	1975	261—264
ABRUDAN, P.,	Documente inedite privind solidarita- tea românilor transilvăneni cu România în războiul de independență	19	1975	265—272
ANGHEL, Gh.,	O ștampilă medievală pentru bătut mo- nede descoperită în cetatea de la Piatra Craivii.	18	1974	151—156
BERCIU, I.,	Cremaiera de la Pianul de Jos (r. Sebeș)	12	1965	223—230
BICHIR, Gh.,	Așezări dacice în Țara Oltului	14	1969	123—154
BIELZ, J.,	Manufacturile de ceramică fină din Transil- vania	4	1956	3— 21
BIELZ, J.,	Johann Martin Stock, un portretist transilvă- nean din sec. XVIII.	4	1956	23— 37
BIELZ, J.,	Statuietele de plumb ale lui Raphael Don- ner de la Muzeul Brukenthal	4	1956	39— 42
BRANGA, N.,	Două instrumente medicale din Apulum	18	1974	131—135
BRANGA, N.,	Contribuții la studiul „divergențelor“ invite în programul răscoalei lui Spartacus	14	1969	269—282
BUCUR, C.,	Importanța izvoarelor arheologice în cer- cetarea etnografică; fenomene din cultura mate-			

<i>rială a populațiilor din sec. III—IV e.n. de pe teritoriul Moldovei și Munteniei răsăritene</i>	13	1967	105—122
CHIDIOȘAN, N., <i>Mormîntul din perioada feudalismului timpuriu de la Galoș-Petreu (r. Marghita)</i>	12	1965	237—244
CHIRILĂ, E., <i>Tezaurul feudal de la Iclozel (r. Gherla) sec. XVI.</i>	12	1965	277—279
CHIRILĂ, E., <i>Descoperiri monetare antice în Transilvania (IX)</i>	18	1974	135—140
CHIRILĂ, E., CHIDIOSAN, N., DUMITRAȘCU S., ȘTEIU N., <i>Descoperiri monetare antice din Transilvania (IV)</i>	14	1969	283—284
CHIRILĂ, E., — CHIFOR, I., <i>Descoperiri monetare antice în Transilvania (XI)</i>	19	1975	45— 51
CHIRILĂ, E., — FENESAN, V., <i>Der Münzhort von Frata, 11. Jb.</i>	18	1974	43— 50
CHIRILĂ E., — FENESAN, V., <i>Tezaurul de monede feudale de la Mihai Viteazul (Turda), din sec. XVI—XVII.</i>	13	1967	197—208
CHIRILĂ, E., — LUPU, N., <i>Tezaurul feudal de la Sadu (r. Sibiu), sec. XVI—XVII</i>	12	1965	121—142
CHIRILĂ, E., — MILEA, Z., <i>Tezaurul de monede feudale de la Moldovenești (r. Turda), sec. XVI—XVII</i>	12	1965	245—266
CHIRILĂ, E., — PEPELEA, V., <i>Tezaurul monetar de la Feisa, sec. XVII</i>	14	1969	365—370
CHIRILĂ, E., — NÄGLER, Th., <i>Tezaurul monetar de la Buzd sec. XVI—XVII</i>	14	1969	317—340
CHIRILĂ, E., — STRATAN, I., <i>Descoperiri monetare antice și bizantine din Banat (I)</i>	19	1975	81— 88
CIOBANU, V., — GOȚIA, D., <i>Despre situația economică și lupta antifascistă a maselor populare din jud. Sibiu (1939—1943)</i>	19	1975	173—180
CIOBANU, V., <i>Aspecte din lupta socială a țărănimii din județul Sibiu. (1918—1928)</i>	18	1974	243—256
CONSTANTINESCU, N., <i>O operă a sculptorului Elias Nicolai: întâia piatră de mormînt a voievodului Matei Basarab, aflată la Tîrgoviște</i>	14	1969	357—364
CRIȘAN, I. H., <i>Un depozit de unelte descoperit în apropierea Sarmizegetusei</i>	12	1965	213—222
CRIȘAN, I. H., <i>Precizări în legătură cu descoperirile celtice de la Aiud</i>	18	1974	71— 92
CRISTEA, M., <i>Activitatea Muzeului Brukenthal în publicații și presă</i>	13	1967	347—367
CRISTEA, M., <i>Primul ziar românesc „Fama Lipschiu“, o valoroasă contribuție la istoria presei române</i>	13	1967	273—284
DUMITRAȘCU, S., <i>Așezarea Coțofeni — „Măgura Căpudului“</i>	13	1967	157—164
DUMITRAȘCU, S., TOGAN, N., <i>Cimitirul de la Boarta, „Piriul Zăpozii-Șoivan“</i>	18	1974	93—108

DUNĂRE, N., <i>Specificul etnografic al Cîmpiei Ardealului</i>	6	1956	3— 17
GOLLNER, C., <i>Refugiații din Țara Românească la Sibiu în anul 1821</i>	1	1956	13— 62
GOLLNER, C., <i>Răzvrățiri române și secuiești cu ocazia înființării graniței militare în Transilvania (1763—1764)</i>	18	1974	169—184
HALDNER, A., <i>Cîteva probleme în legătură cu podoa-bele săsești medievale</i>	13	1967	23— 36
HALDNER, A., <i>Cîteva probleme în legătură cu influența „cositorului nobil” asupra atelierelor transilvănene</i>	14	1969	341—356
HALDNER, A., <i>Aspecte locale ale altarului de la Boian</i>	18	1974	157—168
HALDNER, A., <i>Legăturile dintre sculpturile în lemn din Spiss și lucrările gotice tîrzii transilvănene</i>	19	1975	101—108
HENEGARIU—HALDNER, A., <i>Cămile de cositor din colecția muzeului Brukenthal</i>	12	1965	143—177
HENEGARIU—HALDNER, A., <i>O importantă lucrare din epoca Renașterii în colecția de cositoare a Muzeului Brukenthal</i>	12	1965	267—276
HOFFMANN, H., <i>Din istoria și tehnica artei ceramice săsești din sudul Transilvaniei</i>	3	1956	3— 48
HOFFMANN, H., <i>Contribuții la istoricul centrului ceramic Agnita</i>	13	1967	73— 84
HOFFMANN, H., WIENER, R., <i>Unele probleme pe marginea muncii expoziționale în muzeu</i>	13	1967	329—340
HOREDI, K., <i>Un depozit dacic cu vase de metal de la Gușterita—Sibiu</i>	12	1965	35— 46
HOREDI, K., <i>Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania</i>	13	1967	137—156
IRIMIE, C., <i>Pivele și vîltoarele din Mărginimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului</i>	2	1956	3— 98
IRIMIE, C., <i>Profitul, creșterea și valorificarea colecțiilor de etnografie și artă populară</i>	13	1967	63— 72
IRIMIE, C., HOFFMANN, H., <i>Ceramica din Săsciori</i>	8	1958	3— 63
IONESCU, T., <i>Problema identificării tablourilor din galeria Brukenthal</i>	5	1956	3— 48
IONESCU, T., <i>Renașterea germană în galeria Brukenthal.</i>	13	1967	51— 56
JUGĂREANU, V., <i>Cîrmepe de cultură din secolul al XV-lea oglindite în colecția de incunabule a bibliotecii Brukenthal din Sibiu</i>	7	1956	3— 20
JUGĂREANU, V., <i>Identificarea unor noi incunabule în Biblioteca Muzeului Brukenthal</i>	13	1967	263—272
JUGĂREANU, V., <i>Cărți prețioase din secolul XVI-lea în Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu</i>	13	1967	285—304
JUGĂREANU, V., <i>Tipografi și tipografii sibiene (sec. XV—XVI)</i>	14	1969	309—316

KLUSCH, H., <i>Corelații geometrice la diferite tipuri de forme-criteriu de clasificare în studiul ceramicii</i>	19	1975	245—252
LUPU, N., <i>Un cuptor prefeudal lângă Gușterița (Sibiu)</i>	1	1956	3—12
LUPU, N., <i>Activitatea cultural-științifică din Muzeul Brukenthal, cu specială privire asupra cercetărilor arheologice</i>	13	1967	123—136
LUPU, N., MUREȘAN, A., <i>Sondajul arheologic de la „Pîriul Hotarului” (Sighișoara)</i>	13	1967	175—184
LUPU, N., <i>Denari republicani romani descoperiți la Breaza, jud. Brașov</i>	14	1969	261—268
LUPU, N., <i>Descoperiri de monede antice în jurul Sibiului</i>	14	1969	285—288
LUPU, N., <i>Cu privire la aspectele caracteristice ale circulației denarului republican roman în Dacia și Pannonia, în secolele I. î.e.n. — I. e.n.</i>	19	1975	52—80
MACREA, M., CHIRILĂ, E., GUDEA, N., LUCACEL, V., POP, C., <i>O inscripție din pretoriul castrului roman de la Buciumi</i>	14	1969	289—298
MĂRZA, J., <i>Doouă scrisori despre Sibiul anului 1786.</i>	18	1974	197—206
MARINESCU, F., <i>Așezări fortificate neolitice din România</i>	14	1969	7—32
MARINESCU—BILCU, S., <i>Contributions au problème de la genèse de la Culture Précucuteni,</i>	18	1974	9—30
MILEA, Z., <i>Un monument epigrafic de la Potaisa,</i>	18	1974	125—130
NÄGLER, D., <i>O casă venețiană la Muzeul Brukenthal — importantă operă de artă din sec. XV—XVI</i>	13	1967	15—23
NÄGLER, D., <i>Colecția de lăzi de breaslă a Muzeului Brukenthal</i>	13	1967	212—220
NÄGLER, D., <i>Breasla blănarilor din Sibiu în cursul secolelor XIV—XVIII</i>	14	1969	243—252
NÄGLER, D., <i>Porțelanurile „Alt-Wien” din Muzeul Brukenthal.</i>	14	1969	377—394
NÄGLER, D., <i>Siebenbürgische Buchdrucker des 15.—16. Jahrhunderts im Ausland</i>	18	1974	61—70
NÄGLER, Th., <i>In legătură cu numele „Siebenbürgen”</i>	13	1967	185—196
NÄGLER, Th., <i>O colecție de documente ale breslei piețarilor din Sibiu, donată Muzeului Brukenthal</i>	13	1967	209—211
NÄGLER, Th., <i>Cercetările din cetatea de la Breaza, (Făgăraș)</i>	14	1969	89—122
NÄGLER, Th., <i>Zum Gebrauch des Ausdrucks „terra deserta” in einigen Urkunden des 12.—13. Jahrhunderts</i>	18	1974	51—60
NÄGLER, Th., <i>Wesenszüge des sächsischen Gräfentums in Siebenbürgen</i>	19	1975	89—100

- NIEDERMAIER, P., *Un moment important în dezvoltarea arhitecturii feudale din Țara Românească. Construirea bisericii episcopale din Curtea de Argeș* 13 1967 37—50
- NIEDERMAIER, P., *Biserica cetate din Ighișul Nou* 14 1969 185—224
- NISTOR, N., *Din trecutul scaunelor românești Săliște și Tâlmăciu* 18 1974 185—196
- NUSSBÄCHER, G., *Documente și știri documentare privind meșteșugurile din Sighișoara în secolul al XV-lea* 14 1969 225—242
- ORDENTLICH, I., *Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai (reg. Crișana)* 12 1965 181—198
- PANAIT, M., *Tărănimea din județul Sibiu pe drumul socialismului* 18 1974 277—303
- PASCU, C-tin., *Trei tipărituri românești vechi, inedite, existente în Biblioteca Muzeului Brukenthal* 19 1975 109—116
- PAUL, I., *Un complex de cult descoperit în așezarea neolitică de la Pianul de Jos (r. Sebeș, reg. Hunedoara)* 12 1965 5—20
- PAUL, I., *Cu privire la organizarea și planificarea activității la Secția de istorie a Muzeului Brukenthal* 13 1967 341—346
- PAUL, I., *Așezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podai) jud. Alba* 14 1969 33—88
- PAUL, I., *Contribuția cercetărilor arheologice și istorice efectuate de Muzeul Brukenthal la elucidarea unor probleme privind istoria României* 14 1969 253—260
- PAUL, I., *Săpăturile arheologice de la Mihălț, (jud. Alba) (I)* 19 1975 9—20
- PAUL, I., *Cu privire la sistematizarea și modernizarea evidențelor muzeale* 19 1975 205—244
- PAVEL, T., *Răspîndirea și mesajul operei lui Bălcescu în Transilvania înainte de unirea din 1918* 19 1975 117—136
- POP, C., *Un Lar angusticlavus în Muzeul Brukenthal* 14 1969 299—308
- POPA, Al., *Doă tipare de lut dedicate lui Serapis și Ceres* 12 1965 231—236
- POPA Al. — ALDEA, Al., *Colonia Aurelia Apulensis Chrysopolis* 18 1974 31—42
- POPA, Al. — ALDEA, I, Al., *O nouă inscripție dedicată lui Liber Pater* 18 1974 109—114
- RACOVITAN, M., *Curenți și idei în problema agrară din România la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX.* 18 1974 257—276
- RACOVITAN, M., *Avram Iancu în calendarele românești sibiene* 19 1975 137—144
- RACOVITAN, M., *Documente sibiene referitoare la lupta politico-națională a românilor la sfîrșitul secolului al XIX-lea* 19 1975 273—278
- RADU, V., *Mișcarea grevistă din Munții Apuseni din anii 1924—1925* 18 1974 207—226

ROMAN, E., <i>Documentul vizual — posibilități de păstrare, conservare și folosire a lui în expozițiile de istorie modernă și contemporană</i>	19	1975	253—260
RUS, T., <i>Memoriul universitarilor români din 1890 și opinia publică europeană</i>	19	1975	145—156
RUSSU, I. I., <i>Inscripțiile grecești din Dacia</i>	12	1965	47— 82
RUSU, I. I., <i>Note epigrafice</i>	12	1965	205—212
RUSU, I. I., <i>O nouă monografie despre Columna Traiană</i>	18	1974	141—150
RUSSU, I. I., <i>Despre influența românească asupra limbii maghiare. Cuvinte românești la populația din raionul Huedin</i>	13	1967	247—262
RUSSU, I. I., și MILEA Z., <i>Volkanus Augustus în Dacia</i>	13	1967	165—174
RUSU, M., <i>Fibule nordice în Transilvania</i>	12	1965	199—204
SCURTU, I., <i>Alegerile parlamentare din mai 1926</i>	18	1974	227—242
SINGEORZAN, V., — BERCIU, I., <i>Monede romane descoperite la cetatea dacică de la Căpîlna</i>	18	1974	115—124
SOFRONIE, M., <i>Ideile social-politice ale poetului George Coșbuc</i>	13	1967	305—312
SOFRONIE, M., <i>Muzeul Astei (1905—1950)</i>	13	1967	313—328
SOFRONIE, M., <i>Aspecte privind relațiile dintre Țara Românească și Transilvania în timpul domniei lui C. Brîncoveanu</i>	14	1969	371—376
SOFRONIE, M., <i>Un manuscris transilvănean din secolul al XIX-lea. „Biografia capelanului militaresc Sava Popovici-Săvoiu”</i>	14	1969	395—408
SOROCEANU, T., și ISTRATE, M., <i>Faza finală a culturii Wietenberg</i>	19	1975	21— 28
STAHL, P., <i>Planurile caselor românești țărănești</i>	9	1958	3— 91
SZÉKELY, Z., <i>Contribuții la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei</i>	12	1965	21— 34
SZÉKELY, Z., <i>Villa rustica romană de la Ciurmăfaia.</i>	14	1969	155—184
TARANGUL, T., <i>Contribuții la bibliografia pinacotecii Muzeului Brukenthal,</i>	5	1956	59— 66
TARANGUL, T., <i>Patru gravuri de Albrecht Dürer la Muzeul Brukenthal</i>	13	1967	57— 62
ȚEPOSU, D. L., <i>Colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu</i>	12	1965	83—120
ȚUȚUI, GH., <i>Colaborarea dintre partidele muncitorești — temelia politicii de alianțe, promovate de P.C.R. în anii revoluției democrat-populare</i>	19	1975	181—204
VASILIEV, V., <i>Die Zeitstellung und kulturell-ethnische Bedeutung der skytischen Pfeilspitzen im Karpatengebiet.</i>	19	1975	29— 44

DIN REVISTA „STUDII ȘI COMUNICĂRI“ AU APĂRUT:

- Nr. 1 — 1956, Istorie (livrabil numai prin schimb)
- Nr. 2 — 1956, Etnografie
- Nr. 3 — 1956, Etnografie
- Nr. 4 — 1956, Etnografie
- Nr. 5 — 1956, Istorie
- Nr. 6 — 1956, Artă Plastică — (epuizat)
- Nr. 7 — 1956, Etnografie
- Nr. 8 — 1958, Etnografie
- Nr. 9 — 1958, Etnografie
- Nr. 10 — 1958, Științe naturale
- Nr. 11 — 1958, Științe naturale, (livrabil numai prin schimb)
- Nr. 12 — 1965, Arheologie — istorie
- Nr. 13 — 1967, Arheologie — istorie — etnografie — științe naturale
- Nr. 14 — 1969, Arheologie — istorie
- Nr. 15 — 1970, Științe naturale
- Nr. 16 — 1971, Științe naturale
- Nr. 17 — 1972, Științe naturale
- Nr. 18 — 1973, Științe naturale*
- Nr. 18 — 1974, Arheologie-istorie
- Nr. 19 — 1975, Arheologie — istorie
- Nr. 19 — 1975, Științe naturale
- Nr. 20 — 1976, Științe naturale

---

* Începînd cu numărul 18, revista „Studii și comunicări” apare în serii paralele: „Științele naturale” și „Arheologie-istorie”.

Tiparul executat la I. P. Sibiu

E R A T A

Pag.	Rîndul	In loc de	Se va citi
8	11	AUSNERTUNG	AUSWERTUNG
13	8	vol. 21,	vol. 20
23	20 și 21	se repetă	Se vor omite la lecturare
25	10	esențial	esențial
35	32—33	timpuri	tipuri
44	41	Olmas	Omlas
62	3	Argiensis	Agriensis
69	2	la nouvel système des Italiens	la nouvelle cité d'Oradea
69	14	u'ouvrage	l'ouvrage
69	25	1958	1598
133	20	producerile	procedurile
144	50	O.N.N.	N.N.
195	10	ce	că
239	25	Partid Socialist, Independent	Partid Socialist Independent
263	42	65	68
264	2	mijlociu ^{"75}	mijlociu ^{"76}
269	17	contravenție ^{"102}	contravenție ^{"109}
270	19	prezente	prezentate
271	20	umbră	umblă
275	26	lor ^{"143}	lor ^{"141}
278	15	în	din
278	36	expoziției	opoziției
296	20	mesele	masele
313	16	Metes ¹⁵	Metes ¹⁸ .

